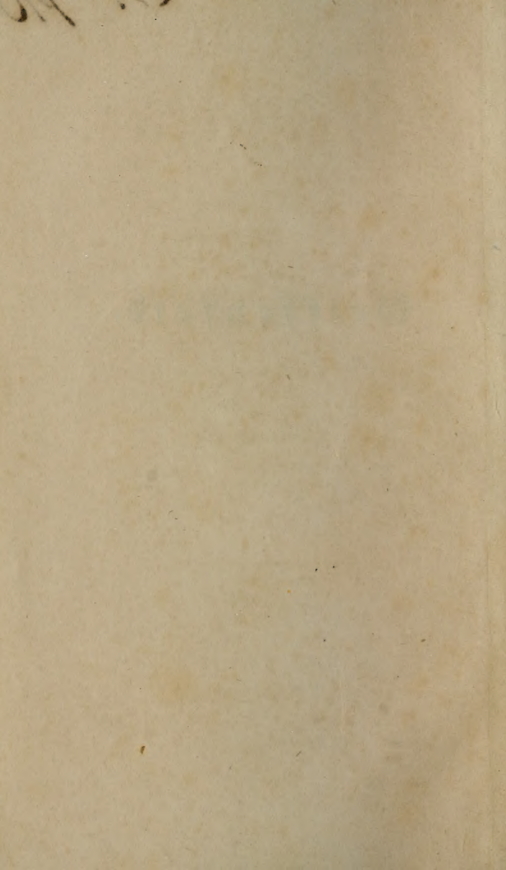

Griffenfeld.

Griffenfeld.

En historisk Fremstilling,

udarbeidet med Afbenyttelse af det Ordens-Capitlet tilhørende Manuskript

ved

H. P. Giessing.

Kjøbenhavn.
Universitetsboghandler Andr. Fred. Høsts Forlag.
Berlingske Bogtrykkeri.
1846.

Deres Excellence

Herr Paul Christian v. Stemann,

Ordens Kantsler, Geheime-Stats- og Justits-Minister, Præsident i det danske Cancellie, kongelig Commissær i Nationalbanken, Præses i Missions-Collegiet, Ridder af Elephanten, Storkors af Dannebroge og Dannebrogsmand p. p.

— Den Mand, hvis ægte Liberalitet vi have at takke for at der til dette Arbeide har funnet benyttes hidtil ukjendte literære Kilder og Samlinger, som i over en Menneskealder henlaae i den mørke Hvælving, tilgængelige for Ingen, eftertragtede af Mange —

tilegnes nærværende Skrift — om en berømmelig Forgænger — med Høiagtelse og Ærbødighed af

Forfatteren.

Fortale.

Det er bekjendt at Griffenfeld har havt flere Biographer, saasom Casper Rothe, G. L. Baden og Odin Wolf; men ingen af disse — og endnu mindre Holbergs og Hofmans Skildringer — turde gjøre en nye Levnetsbeskrivelse af Griffenfeld overflødig.

Griffenfelds Historie tiltrængte mere Lys og en mere kritisk og alsidig Behandling end der hidtil er bleven samme til Deel. Det har længe været bekjendt iblandt Yndere af den danske Historie, at der i de kongelige Ordeners Capituls Archiv bevaredes en literær Skat i denne Retning; men, skjøndt samme har hvilet der i over en Menneskealder og i dette Tidsløb været efter-

tragtet af Flere, saa er det dog først lykkedes nærværende Skrifts Forfatter at drage samme frem for Dagens Lys, idet vi ved Skrivelse fra Ordens-Kantsleren af 20. Oct. 1843 erholdt Adgang til de i ovennævnte Archiv i Manuskript opbevarede „Authentiske Efterretninger om Griffenfeld", efterat vi dog først havde henvendt os til Manuskriptets endnu levende Forfatter Etatsraad og Ridder Vedel Simonsen Herre til Elvedgaard, men af denne i Skrivelse af 26. Marts 1842 var bleven henviist til Ordens-Capitlet, som Manuskriptets „retmæssige Eier" med Tilføiende, at det altid vilde glæde Forfatteren „at enhver historisk Oplysning bliver draget frem af sit Skjul og offentliggjort, hvad enten det saa skeer under den Enes Navn eller den Andens," samt at det var billigt, „at den Yngere fremhjelpes ved den Ældres Flid." Senere er vi ved Conferentsraad Engelstoft bleven yderligere

underrettet om „at Manuskriptets Forfatter ikke agtede selv at udgive dette." Vi troe saaledes at have en mere end blot juridisk Ret til Afbenyttelsen af det omhandlede Manuskript. Et andet Spørgsmaal bliver det derimod hvorvidt vi ved denne Afbenyttelse have kunnet tilfredsstille Forfatterens Fordringer eller Ønsker i denne Henseende. Vi trøste os imidlertid med at have bragt det — efter vor individuelle Anskuelse — Væsentligste af hvad der fandtes i det omhandlede Manuskript og som hidindtil var ubekjendt, frem for Dagens Lys. At anstille en fuldstændig Revision af Manuskriptet ved igjen at randsage sammes Kilder har været os umueligt, allerede af den Grund, at sammes Forfatter under Udarbeidelsen af samme — i Aarene 1806—9 — bevægede sig i saadanne Forholde, som vare i en særegen Grad begunstigende for den historiske Forskning, idet Datidens lærdeste Mænd —

navnligen vor berømte forlængst afdøde Historiker Abraham Kall, som selv eiede vigtige Samlinger til Griffenfelds Historie — paa Bibliotheker og i Archiver gik den utrættelige Yngling overalt tilhaande under hans Forskninger i den omhandlede Retning og der saaledes aabnedes ham Adgange, som nu næppe kunde blive Nogen til Deel. Vi have derfor under Afbenyttelsen af Manuskriptet — der, hvor ingen anden Hjemmel paaberaabes, i Reglen er fulgt — som oftest maattet stole paa sammes hæderværdige og lærde Forfatters bekjendte Omsigt og Nøiagtighed.

Paa den anden Side have vi ogsaa seet os istand til at benytte Skrifter og Samlinger samt øse af Kilder, som det omhandlede Manuskripts Forfatter paa hiin Tid ikke kunde have Adgang til. Dette gjælder saaledes naturligviis om alle senere udkomne historiske Skrifter, der gribe ind i den griffen-

feldske Periode; navnligen har Udbyttet af Friedrich v. Raumers og And. Fryxells Forskninger i Archiverne i Paris og Kjøbenhavn ikke været uden Frugter for nærværende Skrift. Et vigtigt Actstykke for den griffenfeldske Biograph er ogsaa først i den senere Tid kommet for Dagens Lys, nemlig en Dagbog ført af Griffenfelds Fader og som giver interessante Oplysninger om Heltens Fødsel og Barndom og som desuden — da vi havde samme til Afbenyttelse — var bilagt skriftlige Optegnelser af Biskop Hersleb, hvilke sidste indeholdt mærkelige Bidrag navnligen til Oplysning om de sidste Acter af det griffenfeldske Drama. Opholdet i Hovedstaden har ogsaa for os været begunstigende med Hensyn til locale Undersøgelser paa de Steder, hvor Griffenfeld bevægede sig i sin første, som i sin meest glimrende Periode og som tillige var Skuepladsen for Cathastrophen, der afsluttede denne.

Blandt de Mænd, hvis Raad og Veiledning vi, ved Udarbeidelsen af nærværende Skrift, især maae paaskjønne, nævne vi Conferentsraad Werlauff — hvis rige Kundskabsfylde alene overgaaes af hans Characteers Elskelighed og hans store Velvillie mod den Yngere og mindre Kundskabsrige — der vel turde kaldes Danmarks lærdeste nulevende Historiker.

Kjøbenhavn, d. 28. Juli 1846.

Forfatteren.

Motto: ... „Griffenfeld var en af hine Historiens classiske Gestalter, der i saadanne bestemte sikkre Omrids i den nyere Tid maae overraske i Europa ... og for at begribe Danmarks indre Historie maae man forstaae en saadan Mands eiendommelige Tilværelse ..." Henrik Steffens: „Hvad jeg oplevede, 1 D. Kbhvn. 1840."

I.

Griffenfelds Barndom.

I den lille Bye Bergedorf, der er beliggende 2 Mile fra Hamborg i Amtet af samme Navn, som tilligemed de saakaldte Vierlande besiddes af Byerne Hamborg og Lübeck i Fællesskab, boede i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede en af mange afholdt Borgermand, hvis Navn var Arp Schumacher. Hans Hustrue heed Catharina Jaens og de skildres begge som ærlige, gudsfrygtige og fromme Ægtefolk. Den 26de September 1604 fødtes dem en Søn, som blev kaldet Joachim, hvem Forældrene lod oplære i Christendom samt underviise i Skrivning og Regning. Han havde

en Lærer med hvem han — 12½ Aar gammel — første Gang nød den hellige Nadver. I sit 14de Aar kom Joachim Schumacher ud imellem Fremmede og kom da først til Hamborg og derefter til Leipzig i Kjøbmandslære. Efterat have udstaaet sine Læreaar foretog han Handelsreiser omkring i Tydskland og besøgte efter hans Principals Død sine Forældre, som ønskede at han skulde nedsætte sig i Hamborg, hvorimod hans egen Hu stod til Amsterdam. I denne Tvivl henvendte han sig med Bøn til Gud om at vise ham den rette Vei. I Begyndelsen af Aaret 1626 begav han sig igjen fra sine Forældre, men havde nu ganske opgivet den første Tanke om at reise til Amsterdam, hvorimod han, som han selv udtrykker sig, ifølge guddommelig Indgivelse, havde, som Maalet for sine Forhaabninger, taget den faste Beslutning at tage over Lübeck til Kjøbenhavn.

Denne Beslutning udførte han da og, idet han den 24de April 1626 ankom til Kjøbenhavn, hvor han kort efter blev antaget som Bogholder ved den kongel. privilegerede Klædefabrik („Die Laken-Compt." hedder det i en af Joachim Schumacher selv ført Dagbog, som her er bleven afbenyttet.) I denne Stilling forblev han indtil d. 23. Octbr. 1628, da Interessentskabet oploftes, hvorefter Joachim Schumacher i Fasten 1629 atter begav sig paa Reiser for at besøge andre berømte Handelsstæder; men besøgte først sine Forældre og forblev et Aar i Hamborg. Han opgav da at reise videre til Amsterdam og Frankrig, som han først havde havt isinde, idet han atter af Gud — som den fromme Mand siger — indgaves andre Tanker og der

igjen hos ham opstod Lyst og Attraa efter at vende tilbage til Kjøbenhavn. I Marts Maaned 1630 begav han sig da paa Reisen dertil. Efter Ankomsten til Kjøbenhavn blev han af en Borger og Viinhandler sammesteds ved Navn Peter Motzfeld anmodet om at ordne nogle Regnskaber, hvilket han og paatog sig. Nogen Tid efter blev han tillige af Raadmand (Rathsverwandter) Johan Boecker von Delden antaget som Handelsbogholder og foretog for denne Reiser til Danzig og Elbing. I denne Stilling forblev han indtil 1633. Aaret derefter blev han offentlig forlovet med Marie Motzfeld eller Mozfeld, en Datter af den nysnævnte Peter Motzfeld. Denne Forlovelseshistorie skildrer han selv meget omstændeligen og da han derved kaster et Lysglimt over de Tiders Skikke, turde det ikke være paa urette Sted her at meddele samme. Efter at have anstillet religieuse Betragtninger over Egteskab, vedbliver han saaledes: „Og da jeg nu dagligen bad til Gud derom, har han ved sin utvivlsomme guddommelig Indgivelse skjænket mit Hjerte Motzfelds Datter Marie, saaledes at jeg paa ærlig og christelig Viis indlod mig paa at beile til hende, og da jeg tildeels havde gjort Indtryk paa Jomfruens Gemyt (Und weil Ich der Jungfrauen geMüht zum Theil geschüret), fattede jeg et stadigt Mod og anholdt første Gang og i egen Person den 15de Juli 1632, en Sondag Morgen for Prædiken, hos hendes kjere Fader og Moder Herr Peter Mozfeld og Marie von Heimbach om hendes Haand. Jeg gik derpaa, befriet for al Sorg, glad i Kirke. Da jeg lod alt komme an paa Gud, saa gav jeg en meget rundelig

Betænkningstid og, omendskjøndt jeg vel den 4de October og igjen den 2den November atter anholdt Faderen om hans kjere Datter, saa har jeg dog først den 27de December, da jeg gjentog mit Forlangende, erholdt en nogenlunde god Besked; hvorfor den endelige Erklæring og Jaord først blev givet den 6te Februar 1633. Men, da Datteren ikke havde været tilstede herved, bad jeg om, at hun personligen maatte være tilstede. Faderen og Moderen gik derefter ind i det store Kammer, hvor de lode bemeldte deres Datter komme ind til sig. Dervaa kom jeg ogsaa derind. Da Gud den Almægtige og vi 4 vare alene førte Faderen, efter nogle faa indledende Ord, Datteren ved Haanden hen til mig og lagde hendes høire Haand i min høire Haand og forlovede mig i den almægtige Guds Navn ægteskabeligen (ehelichen) med hans kjere, ægtefødte (eheleibliche) Datter Maria. Derefter tog jeg min Ring af min Finger og præsenterede min Hjertelskede samme, som hun og modtog med Taksigelse, hvorefter jeg for dengang med flittig Taksigelse og Haandtag tog Afskeed og begav mig op paa mit Kammer og takkede hoiligen Gud Herren og bad om hans Velsignelse. Onsdagen den 23. April holdtes efter disse Landes Skik den offentlige Trolovelse mellem mig og min hjertelskede forlovede Jomfrue og blev stadfæstet ved en præstelig Handling. Derefter bleve vi Egtetrolovede den 21de September for første Gang aflyste fra Prædikestolen. Vor ægteskabelige Æresdag blev paa ærlig og christelig Viis hoitideligholdt her i Kjøbenhavn den 2den November samme Aar."

Den 18 December derefter opfordrede Kjøbenhavns Borgermester og Raad Joachim Schumacher til at tage Borgerskab. „Da jeg allerede dengang — siger han — ved Jesum Christum havde erhvervet og vundet det himmelske Jerusalems store Borgerskab og alligevel maatte leve og vandre her paa Jorden, saalænge som min Gud vilde, saa var jeg meget villig dertil." Han blev da Rhinskviinhandler og senere Borgercaptain.

Om sin første Søns Fødsel har Joachim Schumacher følgende Optegnelse: „Paa Bartholomæusdagen den 24de August 1635 om Aftenen Kl. 1½ Qvarteer efter 7 har den almægtige Gud allernaadigst forløst min hjertelskede Hustrue og velsignet og hoiligen glædet os med en velskabt, ung Søn, hvilken vor førstefødte lille Søn vi den ottende Dag derefter den 1ste September fremstillede for vor Herre Christum og i hans christelige Kirke for at han ved den hellige Daabs Sacramente kunde afvadskes Synden og blive indskreven i Livets Bog. Han blev kaldet Peter. Daabshandlingen foregik i Helliggeistes Kirke og hans Faddere vare: min Svigerfader Peter Mozfeld, efter hvem han blev kaldet Peter, Herman Wöest og Werner Clauman den ældre. Fruentimmer-Fadderne vare: min Hustrues Søster Else Mozfeld, Herman Türstens Hustrue, Margrethe salig Doctor Jürgen Führens." —

Om Sønnens første Besøg i Skolen fortæller Faderen følgende: „Aar 1639 Torsdagen den 12te September om Morgenen efter at jeg havde endt min Bøn lod jeg min førstefødte Søn Peter Schumacher — da han paa denne Dag skulde første-

gang i Skole — komme til mig i mit Kammer. Jeg knælede da atter for min Gud og lod Drengen sætte sig paa sine Knæ for Gud ved Siden af mig. I en særskilt Bøn anbefalede jeg derpaa Drengen til Gud. Efter min Bøn bad Drengen selv; først hans Morgen-Velsignelse; derefter det hellige Fadervor, Af Gud jeg er en liden Dreng ꝛc., Jesu Christi Blod ꝛc. og Herrens Velsignelse ꝛc. Derefter lagde jeg min Haand paa Drengens Hoved og udtalte atter Herrens Velsignelse, hvorefter vi tilsidst begge udraabte Amen, Herre Jesus, Amen, Amen. Dermed affærdigede jeg ham til Skolen."

Joachim Schumacher havde ialt 9 Børn, hvoraf de 4 døde i en spæd Alder. Hans sidste Optegnelse er af 20de August 1648, da hans yngste Datter Margarethe blev født. Denne Optegnelse har han ikke kunnet fuldføre formedelst hans Sygdom og paafølgende Død. Den er derfor bleven fuldført af hans Kone, som overlevede ham i mange (46) Aar. At han var en meget religiøs Mand fremgaaer allerede af det Ovenanførte. Hans Morgenbøn forsømte han aldrig og den medtog ofte over en Time. Han bemærker at han anseer Morgenbønnen for bedre end Aftenbønnen og tilføier følgende oprigtige Tilstaaelse: „Har jeg, som det vel pleier at gaae Folk, og desværre i disse Tider næsten ikke mere agtes for nogen Synd, undertiden været drukken, saa veed jeg dog ikke, at jeg nogensinde har været saa overlæsset, at jeg ikke med faa Ord har anbefalet mig Gud og derpaa begivet mig til Roe."

Cosmus Borneman gav, som Rector ved

Kjøbenhavns Universitet, Joachim Schumacher det Vidnesbyrd: „at han var en Mand af den erkjendteste Redelighed“ og kaldte hans Hustrue „en Kone af de reneste Sæder og de meest udmærkede Dyder“ — et Vidnesbyrd, der er saa meget mere paaliteligt, som det er aflagt paa en Tid, hvor Smiger ikke kunde føre den Vidnendes Pen. Det er saaledes med Føie blevet yttret, at den unge Schumacher med Sandhed kunde roese sig af den ædleste Byrd; thi Naturen selv havde adlet hans Forældre med sine evig uforgængelige Skjoldmærker: Dyd og Retskaffenhed.

Som den unge Schumachers Lærere nævnes: Magister Hans Jørgensen Kaalund, Christen Randers og Johan Christensen Borde, som paa en udmærket Maade fuldendte hvad de Andre havde begyndt. Uagtet Peter Schumacher næppe havde fyldt sit 11te Aar, da Sjællands Biskop Caspar Brochmand den 10de November 1646, som Decanus for det theologiske Facultet, creerede eller udnævnede Erik Monrad, Hans Svane og Georg Witzleben til Doctores Theologiæ, saa nød han dog allerede ved denne Act et offentligt Beviis paa de Lærdes Agtelse, ligesom han ved den fandt Leilighed til at give en offentlig Prøve paa sine tidligen erhvervede Kundskaber. Det var nemlig den Tid Brug at de, der skulde gjøres til Doctores — Doctoranderne — forinden den egentlige Creation eller Udnævnelse gik for sig, i en latinsk Tale, der kaldtes lectio cursoria, behandlede et dem af Faculteter opgivet videnskabeligt Emne, hvilket man paa Stedet selv lod en yngere Studerende eller Skolediscipel fremsætte for dem. Det kan ogsaa være

at man til denne lidet betydelige Rolle valgte den man tiltroede meest Duelighed og Klogt og som sædvanligst en fornem Mands Barn, for ogsaa derved at forøge den høitidelige Handlings udvortes Glands eller idet mindste give Rollen selv en Slags Anseelse mere. I saa Fald var det altsaa meget at man dennesinde forbigik Schumachers mange ældre og fornemmere Medstuderende for at vælge ham — den elleveaarige Viinhandlerson; men det var endnu mere om han paa Stedet selv — og det skal han virkelig have gjort — i denne Bestilling kunde retfærdiggjøre sine Velynderes fordeelagtige Mening om sig. Efter med ædel Anstand at have reciteret en passende Indlednings-Tale, skal han ikke blot udenad have fremsat de opgivne Theses, men endydermere have udbredt sig over samme med Grundighed og i et smagfuldt Sprog og derved erhvervet sig ualmindelig Bifald og Beundring.

II.

Griffenfelds Universitetsliv.

I Aaret 1647 blev Schumacher — kun 12 Aar gammel — dimitteret til Universitetet som Student og Tiden har endnu levnet os det i flere Henseender mærkelige saakaldte testimonium scholasticum (det opbevaredes af Vorbes Broder, der var Præst til Storvorde og Seiglflod Menigheder ved Aalborg) eller Vidnesbyrd fra Skolen, ved hvilket Vorde under 1ste November dimitterede ham. Først i December s. A. underkastede han

sig derpaa saavel den skriftlige som mundtlige academiske Prøve paa en saa hædrende Maade at han af Professorerne erkjendtes for den øverst udmærkede blandt de 32, som med ham tillige erholdt den academiske Borgerret. Han valgte til sin private Præceptor den berømte Theolog og Orientalist Thomas Bang, hvis Raad og Anviisning paa Schumachers Fremskridt og Dannelse havde den meest velgjørende Virkning. I hans første Studenteraar forsvarede Schumacher 3 forskjellige academiske Stridsskrifter, af hvilke han i en egen ziirlig Fortale havde tilegnet Rigens Kantsler og Universitetspatron Sehested det ene. Sehested var selv overværende ved Disputatsen, den 8de Juni 1648, og beundrede i den Grad saavel Schumachers Færdighed i Sproget som Fremskridt i Videnskaberne, at han i Randen af Disputatsen skal have skrevet paa Latin: „Denne Yngling er født enten til Fædrelandets store Gavn eller til at foraarsage Uroeligheder." Da Disputatsen var tilende skal han have kaldet Schumacher hjem i sit Huus, indladt sig med ham i Samtale, og efterat have hørt hans skarpsindige Svar paa Alt hvad han spurgte ham om, i sin Beundrings Fylde have udbrudt: „Gud har nedlagt et stort Pund hos Eder, min Søn! see vel til at I ikke bruger det ilde!"

Allerede i Aaret 1638 døde Biskop Brochmands eneste Søn og Faderen bestemte derfor at anvende Bispestolens Indkomster til gudeligt Brug og omdannede sit Huus til en Opdragelsesanstalt. Her kom Schumacher — der var noget beslægtet med Bispinden — efter sin Faders Død, 1649, og modtog Underviisning af selve Bispoppen i de øver-

landske Sprog og der fortælles at Schumacher ei alene med Lethed læste den hebraiske Text uden Puncter, men ogsaa til Fuldkommenhed forstod selve Sproget. Han synes forresten i denne Periodes sidste Tid især at have studeret Anatomie og Medicin. Thomas Bartholin kalder ham medicinsk Candidat. Efterat have lagt sig efter de philosophiske og philologiske Videnskaber, navnligen de østerlandske Sprog, absolverede Schumacher i Aaret 1650 sit philosophiske Cursus og blev creeret til Baccalaureus i Philosophien. Endnu den 11te November 1651 findes Schumacher at have forsvaret en medicinsk og den 1ste May næste Aar en physisk Dissertats eller Afhandling. Han synes forøvrigt tillige ivrigen at have dyrket Theologien i Bispens Huus, hvor sandsynligviis tillige Grunden lagdes til hans Dannelse for Hoffet og den store Verden, eftersom den fælleds Opdragelse han der nød blandt unge Adelsmænd og tilstundende Hofmænd efterhaanden maatte vænne ham til den utvungne Anstand og finere Tone, der er Verdensmanden saa nødvendig og en Erfaringskole som denne var vist ikke uden Nytte for saa snildt et Hoved som Schumacher.

For Biskop Bredmand bar Kong Frederik den tredie udmærket Høiagtelse, besøgte ham ofte i Bispegaarden, ja blev endog undertiden at spise hos ham. Et saadant Besøg skal siden have banet Schumacher Veien til en i hans Stilling uventet Lykke; thi da han engang først paa Aaret 1652 havde Opvartning ved et af disse Maaltider og han, foruden et indtagende Udvortes, tillige besad en anbefalende Opførsel, blev Monarken opmærksom paa

ham og spurgte Bispen om det var hans Søn? hvortil Brochmand svarede Nei, men tilføiede, at han havde ham kjer som sit eget Barn og tog deraf Anledning til at anprise hans fortrinlige Genie og udmærkede Kundskaber og for ogsaa herpaa at give Monarchen en Prøve, lod han en hebraisk Bibel hente, bad Schumacher at aabne Bogen og at oversætte og forklare det første forekommende Vers, hvilket denne ogsaa gjorde med saa stor Færdighed at Kongen i lige Grad blev forundret over saa sjeldne Kundskaber hos saa ung en Student. Biskoppen undlod imidlertid ikke at benytte det heldige Indtryk Schumacher derved havde gjort paa Kongen, men forsikkrede at der med Tiden kunde blive en stor Mand af en saa haabefuld Yngling, hvis hans Forstand tilstrækkelig blev dyrket og hans Evner fuldkommen udviklede, hvortil neppe noget vilde bidrage mere end en Reise i fremmede Lande og et Ophold paa udenrigske Universiteter, og da han tillige beklagede, at dertil manglede ham den fornødne Formue, viste Kongen sig ogsaa her — efter Sædvane — som den gavmilde Videnskabernes Befordrer, idet han til dette Øiemeed paa 3 à 4 Aar skal have tilstaaet ham en aarlig Understøttelse af 300 Rdl. Imidlertid saae Brochmand ikke Schumacher tiltræde Reisen, idet denne værdige Biskop den 19de April 1652 forlod denne Verden. (Der fortælles, at han selv lukkede sine Øine med den høire Haand, da han mærkede sit Endeligt og at han selv havde ønsket at døe anden Paaskedags-Morgen, hvilket ogsaa skete. Han havde tidligere været Kronprindsens Lærer.)

I Januar 1653 underkastede Schumacher sig

den theologiske Examen, den 15de Februar s. A. holdt han sin Demis=Prædiken og erholdt for begge Prøver af Professorerne de meest udmærkede Vidnesbyrd. Dog endnu engang fremtræder han offentlig forinden han forlader Universitetet, nemlig den 22de Febr. 1654, som Respondent ved en juridisk Disputats under Johannes Mollers Forsæde og lader os deraf formode, at han paa den senere Tid ogsaa har dyrket eller gjort sig bekjendt med det juridiske Studium her paa Universitetet.

III.
Griffenfelds Reise.

I August Maaned 1654 forlod Schumacher, tilligemed sin Landsmand Thomas Fincke, Universitetet og tiltraadte en Udenlandsreise. De toge Veien over Rostock til Leipzig og besaae derefter det glimrende Dresden og Sachsens yndige Egne. Leipzig forlode de i Mai 1655 og tog derfra igjennem Vestphalen til Leiden i Holland, hvor de først ankom det følgende Aar. Det derværende Universitet havde en udmærket Rang blandt den Tids Hoiskoler. Enhver, der reiste udenlands, besøgte det sikkert paa længere eller kortere Tid, naar hans Vei faldt igjennem disse Egne og Videnskabelighed var hans Formaal. Det var saaledes en Samlingsplads fast for alle Nationers studerende Ungdom og Videnskaberne blomstrede der i en fortrinlig Grad ved ypperlige Lærere, blandt hvilke man blot behøver at nævne en Golius, Moestertius, Schrevelius, Horn og Kyper, af hvis Forelæsninger saavel som private Omgang Schu=

macher — efter egne Breve — flittigen har benyttet sig, for saaledes at forøge sine medbragte Kundskaber og fremme sin videnskabelige Dannelse. Forresten synes han under sit Ophold her fornemmeligen at have fortsat sine orientalske Sprog-granskninger og hans Breve til Bartholin (de findes tilligemed Bartholins Svar i epistol. med. Cent. 2da), i hvilke han beskriver alle de Natur- og Konst-Mærkværdigheder, som han saae paa denne Reise, lærer os at han fra Leiden af under Ferierne gjorde flittige Udflugter til Nabolandenes forskjellige Provindser og besøgte Amsterdam, Rotterdam, Haag, Balckenburg osv. for derved at erhverve sig en nøiere Kundskab om dette i saa mange Henseender mærkelige Land, samt for at lære hvad menneskelig Flid og Vindskibelighed formaaer til et Lands Bedste og Handelen til dets Velstand. Især valgte han Markedstiderne — nundinæ — til at besøge disse Byer, fordi da fast alle Seeværdigheder fra hele Landet vare som sammentrængte paa eet Punct. Forresten har Schumacher fra Holland af ogsaa tilskrevet Jørgen Rosenkrants — en ung Mand, der allerede døde i en Alder af 24 Aar i Venedig — trende Breve og røber især i det første af disse en stolt Tillid til egne Kræfter, naar det der blandt andet hedder: „Jeg er kommen saavidt paa Videnskabernes Bølger, at jeg ikke blot kan bruge egne Arme, men ogsaa med Lethed svømme uden at have Svømmeskjørtel behov og hine Skumlere — Balatrones — som stedse vare avindsyge paa mig og stedse gik i Rette med mig, skulle dog engang erfare at Naturen ikke gav mig nogen torsk eller magelig Aand

— umbratile ingenium — der nøies med at krybe frem langs Jorden mellem Buske og Krat, men at den betroede mig en Aand, der har Kraft til at svinge sig op over Laurbær-, Ege-, og Ceder-Træer paa sit Fødelands Olymp!"

I Efteraaret 1657 forlod Schumacher tilligemed Fincke og flere Landsmænd Leiden, tog over Amsterdam tilsøes til Vliessingen, hvor han ankom den 24de August og fortsatte derfra Reisen til England. Han tog her Veien over London og Cambridge til Oxford — hvor dengang Verdens første og berømteste Høiskole var — og lod sig der indskrive den 19de September. Hans Ophold har altsaa for dennesinde kun været saare kort paa de 2 første Steder. I Oxford derimod synes han at have tilbragt et Par Aars Tid og fornemmeligen der at have anvendt sin Tid paa at erhverve et rigt Forraad af literaire Kundskaber, deels ved daglig Afbenyttelse af de fortrinlige oxfordske Bibliotheker, især det bodleyanske og deels ved fortroelig Omgang med de mange Lærde dette Universitet dengang havde at fremvise. Især skal den berømte Thomas Barlow — som da var Professor og Bibliothekar ved den bodleyanske Bogsamling, men siden blev Biskop i Lincoln — have funden ham sin fulde Agtelse og Fortrolighed værdig og havt betydelig Indflydelse paa hans Kundskabers Berigelse og Udvidelse under dette hans Ophold. I det Følgende ville vi faae at see et mærkeligt Beviis paa hvor høit saavel denne som en Anden af Oxfords Lærde: Fell — som 1675 blev Biskop i Oxford, men nu var Canonicus sammesteds og er meest bekjendt under Navnet Johannes Cestriensis

— endnu efter flere Aars Forløb agtede og elskede Schumacher fra den Tid de samlede studerede der paa Universitetet, i hvis Galleri hans Portrait senere blev ophængt ved Siden af den berømte Oxenstjernas. Barlow forærede Schumacher ved Afskeden et af sine Værker, hvori han skrev om ham: viro et amico optimo ... familiæ Daniæque suæ ornamento ɔ: Til den bedste Mand og Ven ... sin Families og sit Fædrelands Prydelse.

Schumacher disputerede 3 Gange offentlig i Oxford og gjorde sig overalt ved sit Genie, sin Flid og sine Kundskaber ualmindelig agtet og elsket; „thi — som Malling saa betegnende udtrykker sig — han gjorde overalt Nationen Ære; han søgte de Lærde og de Lærde søgte ham, thi de saae han havde tænkt og arbeidet selv.“

Medens Schumacher her i glad Tilfredshed dvælede ved Viisdommens Kilde, kjæmpede hans Landsmænd i Danmark med Krig og Krigens blodige Rædsler. Svenske Krigshære oversvømmede i disse Aaringer Riget og aftvang det den ydmygende roeskildske Fred. Characteristisk er den Rolighed, med hvilken Schumacher midt under disse Nationaltrængsler skildrer sin Tilfredshed med sit nærværende Opholdssted og den energiske Selvtillid, hvormed han spøgende omtaler alle sine for Fremtiden tilintetgjorte Forhaabninger. Hans Ord — i et Brev til Bartholin af 18 Mai 1658 — ere disse: „Skjøndt jeg saaledes seer os ligesom Bolde udsatte for hvert af Skjæbnens Slag, nyder dog jeg, for min Deel, i denne deilige Afkrog blandt de yndigste Muser, det skjønneste Otium, (Dette skreves under den republicanske Regjerings-

form i England, nemlig i sammes sidste Aar, da Cromwell døde d. 8. Septbr. 1658.) Min eneste Syssel her er at udstyre min Aand med de grundigste Kundskaber og min Villie med den reneste Attraae, som den meest passende Tærepenge — viaticum — i hvilkensomhelst Skjæbne, der end skulde vente paa mig, for at Cato saaledes — om end den Storm, som nu tumler Skibet, ei kunde afrase uden Skibbrud — dog paa en Planke af det sønderslagne Skib kunde redde sig i Land eftsteds i Verden og der ved sin smidige Aand — versatile ingenium — skabe sig selv sin Fremtids Lykke. (Ligesom Schumacher her kalder sig Cato, saaledes antog han senere Navnet Scipio i hans latinske Correspondence med Professor Vinding, som i disse Breve kalder sig Cato).

Tiden, naar Schumacher forlod Oxford, kan ikke nøie bestemmes; hans Breve give derom ingen Oplysning, da det sidste derfra — saavidt vides — er dateret den 18de Mai 1658 og det næste er dateret Paris den 1ste November 1660 og da synes han først nyligen at være ankommen til Frankrig. Om han forresten har tilbragt disse 2 Aar i Oxford eller andensteds i England eller maaskee snarere i andre Lande, kan nu ikke afgjøres. Bartholin, Ole Borch og flere Andre angive med Bestemthed at Schumacher paa denne sin Udenlandsreise tillige besøgte Spanien, hvilket sandsynligviis er skeet paa hans Reise fra England til Frankrig. Spanien var endnu dengang hvad Frankrig kort efter blev under Ludvig den fjertendes Regjering, det Sted nemlig, hvor enhver Mand, der skulde dannes for den store Verden, maatte uddanne sig, ligesom det

ogsaa den Tid ansaaes for en nødvendig Egenskab hos en fuldkommen Hof=Cavaleer færdigen at kunne tale det spanske Sprog. Intet Under altsaa om Schumacher — der vistnok attraaede at gjøre Lykke i den store Verden — besøgte dette Land. Schumachers Ankomst til Paris synes derfor at kunne ansættes til Efteraaret 1660. Han opholdt sig der sandsynligviis et heelt Aar til Ende og synes nu ganske at have forandret sin forrige Studereplan. Han synes nemlig nu udelukkende at have henvendt sin Opmærksomhed paa Statskonsten (Odin Wolff mener at Schumacher hidindtil om Politik har tænkt som den franske Digter: „Hvi befatte os med Roret paa et Skib, hvor vi dog ikkun ere Passagerer?"). Ei heller blev han i Paris længere anseet for blot academisk Borger. Guido Patin gav ham endogsaa Titel af dansk Adelsmand (Nobilis danus.) Efter Nogles Beretning skal han og der have sammensat sig et Navn af sit Fædrene= og Mødrene=Navn og kaldet sig Schum. domin. de Mozfeld — Schumacher, Herre af Mozfeld (Mozfelderne vare nemlig en Adelsslægt fra Lüneborg) og saaledes vare nu ikke blot de academiske Videnskaber ombyttede med Diplomatiken, men endog Academikerens Udvortes med Statsmandens. Han havde unægtelig paa den Tid den største Grund til at give sine Talenter denne forandrede Retning, thi formodentlig har Professor Vinding eller andre Landsmænd ved at tilmelde ham den Statsrevolution, der i de sidste Maaneder var foregaaet i Danmark, tillige opfordret ham til dette Studium, som det bedste Middel til at gavne Fødelandet, der især nu savnede habile og paa den Tid høist fornødne

Statsmænd, og tillige som den sikkreste Vei til i en saa gunstig Periode at opsvinge sig selv til Hæder og Ære, da Provisional-Ordinancen af 4de November 1660 aabnede de herligste Udsigter saavel for den uadelige som adelige Videnskabsmand — der havde Hoved og Kundskaber, havde reist udenlands og forstod de levende Sprog — til en glimrende Ansættelse i de nys oprettede Collegier. For at studere Diplomatiken var Paris ham naturligviis den bedste Skole, thi Ludvig den fjortendes Cabinet var her Værkstedet, hvor den fine Statspolitik smedede sine skarpeste Pile og med Lynets Fart sendte dem ud over det forbausede Europa. Vi finde ogsaa at Schumachers modne Forstand og udbredte Kundskaber — maaskee tillige hans mægtige Landsmænds Anbefalinger — forskaffede ham Adgang til de første Mænd i Paris, selv til de fornemste Ministre og at han endog fik Audients hos Ludvig den fjortende selv.

Fra Paris gik Schumacher over Lyon, Turin og Milano til Rom, hvor han skal have opholdt sig omtrent ½ Aar og der gjort mange fornemme og lærde Folks Bekjendtskab samt trende Gange nydt den Ære at komme for hans Hellighed Paven selv. Men, medens han endnu opholdt sig i Rom, skal han have faaet Breve fra Hjemmet, at han maatte ile med sin Tilbagekomst, uden at man hertil kjender den egentlige Grund, som nogle antage var, at hans Reisestipendium ikke kunde beholdes længere. (Efter Harderus kostede hans Ophold i Udlandet desuden hans Moder omtrent 6,000 Rd.) Han forlod imidlertid Rom og gik til Venedig, hvor han bivaanede det glimrende Carneval. Fra Venedig reiste han over Wien til Dresden og man sporer

tydeligt, at ligesom han i de første Aar af sin Reise fornemmeligen opholdt sig paa Datidens berømteste Høiskoler, saaledes besøgte han — som en Følge af sin forandrede Studereplan — i de sidste Aar af samme Europas fornemste Hoffer. Endelig gik han fra Dresden af over Hamborg tilbage til Kjøbenhavn, hvor han udentvivl ankom i Efteraaret 1662.

IV.

Tilbagekomsten.

Ligesom vi i det Foregaaende saae Schumacher at forlade sit Fødeland som en talentfuld Yngling, saaledes see vi ham nu, efter 8 Aars Forløb, som fuldmoden Mand vende tilbage til dets moderlige Skjød. Hans Genies herlige Blomster havde i dette Tidsrum udfoldet sig til Modenhed; hans Erfaringskreds var paa denne hans Reise bleven udvidet, hans Forstand beriget med de sjeldneste Kundskaber og hans Beqvemhed til at arbeide i det diplomatiske Fag var fortrinlig. Han havde paa sin Reise dyrket de levende Sprog, saaledes, at han ved sin Hjemkomst, foruden Modersmaalet, talte 10 forskjellige Tungemaal.

Imidlertid fandt han sig ved sin Hjemkomst over al Forventning fremmed i sit eget Fødeland og — alle sine sjeldne Kundskaber uagtet — saae han fast ingen Udvei til at vorde ansat i en for hans Talenter og Indsigter passende Virkekreds. Hans fordums Venner og Velyndere havde Døden forstørstedelen berøvet ham under hans lange Fraværelse. Biskop Brochmands Enke (Hun heed

Cicilie født Balckenburg eller Blanckenburg, en riig Kjøbmands Datter fra Aalborg.) — hans Søskendebarn — døde eet Aar før hans Hjemkomst. Han maatte ikke blot i det første Aar af sin Udenlandsreise begræde Tabet af sin Frænde Ole Worm (Worms anden Kone var Schumachers Moster; han kaldte ham derfor sin Morbroder), men ogsaa Rigens Kantsler Christen Thomæsen Sehested — den vigtigste af hans Patroner — forlod før hans Tilbagekomst Verden og saaledes var kun 2 af hans gamle Velyndere tilbage, nemlig Rasmus Vinding og Thomas Bartholin, af hvilke dog den sidste allerede 1661 havde forladt Universitetet for paa sin Eiendomsgaard Hagested at nyde Roe paa sine gamle Dage. Hvorlidet var der altsaa ikke fra denne Side at haabe for Schumacher! (Nogle mene at Schumacher søgte forgjæves om at blive Professor ved Universitetet, hvilket Kantsler Reetz, der ønskede en Anden, modsatte sig.). Selve Rigets fordums Mægtige og Store — om ellers nogen af disse havde havt Sind til at fremme hans Ønsker — havde nu, efter Souverænitetens Indførelse, kun liden Indflydelse mere; ganske andre — før hans Udreise fast ubekjendte — Mænd sadde nu ved Roeret og Kongen selv var engt omgiven af disse og saa sysselsat med de nye Statsindretninger, som den forandrede Regjeringsform gjorde nødvendige i Riget, at om han endog, efter 8 saa hændelsesrige og skjæbnesvangre Aars Forløb, endnu havde erindret sig Brochmands haabefulde Fostersøn, vilde det dog for denne have været vanskeligt, om ei umuligt, at nærme sig Kongen eller at af ham at blive bemærket, dersom ikke Tilfældet — det

altformaaende Tilfælde — var kommet ham til Hjælp. Schumacher var nemlig noget efter sin Hjemkomst saa heldig — saaledes maatte det under hans daværende Vilkaar ansees — at blive antaget af Kantsleren Peter Reetz (Holberg og alle andre Griffenfelds tidligere Biographer nævne her Holger Wind. At dette maae ansees for urigtigt vises i vort større utrykte Skrift om Griffenfeld, hvoraf nærværende er et Uddrag. Her bemærkes blot at hans Samtidige J. Worm og Fog nævne Reetz og ikke Wind. „Men han, som reetzede for hannem Lykkens Gang" siger saaledes Worm) som Privatsecretair med 200 Rd. i aarlig Gage og alting frit i Huset. Til Kantslerens Embede henhørte dengang Bestyrelsen af de udenlandske Anliggender, saa at Schumacher i sin nye Stilling vel kan antages at have havt en fortrinlig Leilighed til at indstudere sig i Danmarks daværende Forfatning og øve sig i diplomatiske Sagers Behandling. Til hans udentvivl længe nærede Ønske at nærme sig Kongen frembød sig omsider en Anledning. Han havde maaskee været et halvt Aarstid i Kantslerens Tjeneste, da denne en Dag blev upasselig netop som han skulde til Hove for at foredrage for Kongen en vigtig Sag angaaende det franske Hof og med Hensyn til hvilken Kongens Resolution endnu samme Dag skulde afsendes til den danske Minister i Paris. Da Kantsleren altsaa hindredes i selv at komme overleverede han Schumacher Udkastet til Sagen, hvilket han egenhændigen havde skrevet og selv forseglet, med den Befaling at bringe samme til

Hove og levere det til den vagthavende Page, for saaledes ved denne at tilstilles Monarken.

Schumacher var ikke den, der lod en saa gunstig Leilighed til at anbefale sig hos Kongen gaae ubenyttet hen. Han var sig bevidst at Naturen havde skjænket ham et anbefalende Ydre (Han beskrives som en af de meest velskabte Mænd man kunde see; hans Ansigtstræk vare udmærket betydningsfulde og hans Øine gjenstraalede af det Lys, der boede i hans Indre. Han synes at have været temmelig liden af Vært og at have været blond med stærk Haarvært, som, efter Datidens Skik, dækkedes af Perüque. Den største Lighed — blandt de mangfoldige Portraiter af ham — antages det at have som er malet 1673 af Adrian le Prieür og som nu eies af det Kgl. Kunst-Museum, til hvilket Kong Frederik den fjerde har skjænket det), Opdragelsen et tækkeligt Væsen, som de modnere Aar havde forædlet og hans Reiser havde givet ham den mandige Frimodighed og Aandsnærværelse, der ere saa nodvendige Egenskaber for at gjøre Lykke i Verden. Ifølge Kantslerens Ordre bragte han nu det ommeldte Brev — hvis Indhold endnu var ham ubekjendt — op paa Slottet, men istedetfor, efter Kantslerens Ordre, at levere det til Pagen, lod han sig selv melde, som den, der havde at tale med Kongen fra Kantsleren. Han blev ogsaa indladt og overleverede selv Kongen det medbragte Brev og blev derefter taus staaende ved Døren, som om han ventede Svar. Da Kongen havde læst Brevet eller Conceptet deri, kastede han det utilfreds paa Bordet og gik taus op og ned i Salen, noksom tilkjendegivende hvor misfornøiet han

var med det ham leverede Udkast, hvortil kom at Tiden var for kort til at omarbeide samme. Schumacher benyttede kjækt dette Dieblik, idet han traadte frem for Kongen og sagde: „at han var den Person, som Kongen for flere Aar siden i Bisskop Brochmands Huus havde fattet Naade for og at han som en Følge af denne Naade siden den Tid havde kunnet opholde sig ved flere Academier for at fuldkommengjøre sig i Videnskaberne og ved flere Hoffer for at danne sig for Statssager og saaledes at gjøre sig værdig til sin Konges Naade og duelig til Landets Tjeneste." — Kongen maae antages med synlig Velbehag at have lyttet til denne Tale. Han erindrede sig strax at have seet Schumacher før, forelagde ham flere Spørgsmaal, som med Aand og Indsigt bleve besvarede og Schumachers Frimodighed gik omsider saavidt, at han udbad sig at blive meddeelt Indholdet af det medbragte Udkast. „Maaskee," yttrede han, „kunde jeg være saa heldig at træffe min Konges Tanker." Selv i denne Frimodighed fandt Kongen Behag og leverede ham uden Betænkning Udkastet. Da han heraf saae at Sagen angik Frankrig, udbad han sig en halv Times Tid til at opsætte sine Tanker om samme, hvortil Kongen svarede: „Ja! om I vil en heel Time." Schumacher gik derpaa afsides, men overrakte efter kort Tids Forløb Kongen det forandrede Udkast, som da befandtes at være fremsat med saa stor Nøiagtighed og saa aldeles overeensstemmende med Kongens Onsker, at denne gjennemsaae det med den største Beundring og Tilfredshed og tilsidst udbrød i de Ord: „Det er Ret, min Søn! saaledes ville vi have det."

Paa denne Maade blev Schumachers Ønske endogsaa langt over hans Forventning opfyldt; thi Kongen var herved paa en overraskende Maade bleven erindret om ham og havde endog selv ved denne Leilighed seet Prøver paa hans fortrinlige Duelighed. Ei heller varede det længe før han paa Grund heraf drog Schumacher ind i Embedsforretninger for saaledes at sætte hans Talenter i Virksomhed til Landets Bedste.

V.

Griffenfelds Entree paa Embedsbanen.

Kong Frederik den tredie betroede saaledes den 27aarige Schumacher Opsynet over Geheime-Stats-Archivet, samt over det kongelige Bibliothek, som han selv nyeligen havde stiftet, idet han den 27de Mai 1663 ansatte ham som Geheime-Archivar og Bibliothekar med 800 Rd. i aarlig Gage. Schumacher fandt, ved at ordne Geheimearchivet, hvor alle Rigets originale Acter, Tractater og Documenter henhorende til hemmelige Underhandlinger vare nedlagte, den bedste Leilighed til at erhverve sig en grundig og fuldstændig Kundskab om sin Fædrenestats udenrigske Anliggender og sammes Forhold til andre Stater og lagde saaledes her Grunden til de diplomatiske Kundskaber og Indsigter i Fædrelandets Forholde, der siden, til Danmarks og Kongehusets Held, bleve saa frugtbringende for Land og Rige. Ved at ordne og forestaae Bibliotheket fandt han ligeledes en fortrinlig Leilighed til at foroge de mangehaande literære Kundskaber, der baade for og siden saa hæderligen ud-

mærkede ham som Videnskabsmand. Ved dette Embede fik Schumacher desuden en sjelden Leilighed til dagligen at omgaaes sin Konge og saaledes Dag for Dag mere og mere at vinde hans Yndest; thi Frederik den tredie, der saavel var en Elsker at lærde Folk som af Læsning, gik ofte ene over paa Bibliotheket, som var paa Slottet selv (Den nuværende Bygning for det store kongelige Bibliothek paabegyndtes først 1667 og toges i Brug 1673. Som bekjendt har vor berömte Eckersberg i et Malerie ligesom legemligen foreviget denne Kong Frederik den tredies og Schumachers Samværen paa Bibliotheket). Mangen en Time tilbragte Kongen her enten med Læsning eller i Samtale med Schumacher saavel om lærde som om politiske Gjenstande. Dog — ikke blot ved Samtaler — men ogsaa paa anden Maade søgte Schumacher at vinde Kongens Yndest og at være ham nyttig. Selve Bøgerne gjorde han til Deeltagere i Kongens lønlige Raad. Der fortælles nemlig, at naar han undertiden erfoer hvad der nys havde været debatteret i Statsraadet — hvilket dengang uden tvivl meest angik Enevælden og de Indretninger dens Erhvervelse gjorde nødvendige — henlagde han som oftest paa de Pulpeter eller Bogstole, som Kongen pleiede at staae ved paa Bibliotheket, de bedste Forfattere over det i Statsraadet behandlede Emne, opslagne paa Steder, hvor netop noget Grundigt denne Materie angaaende fandtes optegnet, ja satte ofte Tegn i Randen, for at disse Steder desto lettere skulde falde Kongen i Öine. I Begyndelsen forefandt Kongen ofte disse opslagne Bøger henlagte for sig uden at lægge nøiere

Mærke til samme; dog optagede han snart den skjulte Hensigt og kunde ikke andet end finde Velbehag i den fine Maade, paa hvilken Schumacher saaledes ved mangen Leilighed vidste at give ham betydningsfulde Vink, som det siden ei fortrod ham at have taget i noiere Overveielse og ligesom Kongen med Grund antog denne Fremfærd som et Beviis paa et klogtigt og skarpsindigt Hoved, saaledes har ogsaa Efterverdenen erkjendt det Sindrige i den Maade, paa hvilken Schumacher saaledes — skjondt udenfor Statssagerne — vidste at skaffe sig Indflydelse paa samme.

Kongens Fortrolighed og Tillid vandt Schumacher herved endelig i den Grad, at Kongen ikke tog i Betænkning at betroe ham Udarbeidelsen af Danmarks vigtigste Statsdocument — den saakaldte Kongelov — et Arbeide, der ene var tilstrækkeligt til at forevige hans Minde; thi denne Grundlov — der indbefatter Monarkens Rettigheder og fastsætter Regjeringens Arvefølge — bærer umiskjendelige Præg af sin Forfatters store Genie og gjælder — ikke blot for sit til sin Tid skjonne og rene Sprog — men især for sin Tydelighed og Noiagtighed, især med Hensyn til Arvefeigen, overalt, selv hos en Molesworth (en Englænder, som ellers dadlede alting i Danmark undtagen Peter Schumachers og Rasmus Vindings Arbeider: Konge-Loven og danske Lov) for et sandt Mesterstykke i sit Slags og retfærdiggjorde saaledes fuldkommen de hoie Tanker Kongen alt forud havde fattet om dens Forfatter. Kongeloven antages forovrigt at være bleven fuldført mod Slutningen af Aaret 1665 og blev underskreven af Kong Fre=

derik den tredie den 14de Novbr. s. A. Efter Kongens Underskrift findes alene P. Schumachers Navn, nedenunder med de Ord paa Latin: „Efter Hans Kongelige Majestæts egen Befaling". Dette Original-Document, som først blev offentliggjort af Kong Frederik den fjerde under 4de Septbr. 1709, er skrevet paa Pergaments-Folio-Blade med Schumachers egen Haand og er stedse bleven brugt — oplæst — ved de souveraine Kongers Kroning.

Denne Schumachers Autograph gjemmes Geheimearchivet i et Sølvfouteral pragtfuldt indbunden i Gyldenstykke. Det vedhængte kongelige Seigl er indesluttet i en forgyldt Sølvcapsel.

For retteligen at kunne bedømme Schumachers Fortjenester af dette Lovarbeide er det nødvendigt at tage tilbørligt Hensyn til Datidens Forholde. Aristocratismen var den nye Regjeringsforms farligste Fjende og kunde da alene kues ved at give hele Magten udeelt i Kongens Haand, thi selv den mindste Indskrænkning heri vilde have været nye Næring for Partiaanden, som det frem for Alt gjaldt om at dæmpe. Endogsaa i Hertugdømmerne syntes denne Anskuelse paa hiin Tid at have gjort sig gjældende. Saaledes hedder det i „Ohnvorgreiffliches Votum der Canzler und Räthe in Holstein über lex regia" .... „massen dann auch aus den Historien offenbar, daß keine Regimenten länger und fester wider alle auswärtige macht, oder innerliche Unruhe gestanden und sicherer geblieben, als die jenige, da die höchste gewalt, bei dem Könige und oberhaubt gestanden." Heri maae udentvivl ogsaa Grunden søges til den korte Tid Kongeloven fastsætter for Thronarvingens

Umyndighed, der allerede ophører med det 13de Aar; thi under en længere Tids Formynderregjering vilde lettere det ene eller det andet Partie faae Overmagt. Dette var ogsaa Aarsagen til den Bestemmelse, at Thronfølgeren — hvis han ved Kongens Død var udenlands — inden 3 Maaneder skulde indfinde sig i Riget, efterdi til en saadan Tid en lang Fraværelse kunde have samme Følger som et langvarigt Formynder-Regimente. En ligesaa riig Kilde til borgerlig Tvedragt har Kongelovens Forfatter søgt at tilstoppe ved de omfattende Bestemmelser om Thronfølgen og ved at gjøre denne Deel af Loven saa tydelig som muligt ved at oplyse den med Exempler tagne af den daleveende Kongeslægt. Hiin Anskuelse — at Schumacher ved Kongelovens Udarbeidelse fornemmeligen har havt Rigets indre Fred for Øie — er ogsaa udtalt af den seneste Tids Historieskrivere. Saaledes hedder det hos Friedrich v. Raumer — Geschichte Europas 7. B., Leipzig 1843, P. 8 — ... „Ham — Schumacher — blev det overdraget at gjøre et Udkast til Kongeloven og han glædede sig saameget mere over denne Tillid, da samme syntes at aabne hans Ærgjærrighed en videre Mark og han deelte den Overbeviisning at Kongens uindskrænkede Magt var det bedste Middel til at opnaae Fred i Riget og til at forebygge al Tvedragt i Fremtiden."

Schumachers dybe Kundskabsfylde, navnligen med Hensyn til Danmarks ældre Historie, aabenbarede ham næsten gjennem alle Tidsaldere Sporene af de forskjellige Stænders uafladelige Stræben — snart ved Magt snart ved Svig — efter at under-

trykke eller svække hinanden. Den stridige Interesse væbnede mere end eengang Stand mod Stand, Borger mod Borger til indbyrdes Tvedragt og Kamp. Under slige Omstændigheder havde Kongemagten i Danmark ikkun ubestemte, ja fast vilkaarlige Grændser; den havde — for at bruge Holbergs Udtryksmaade — stedse sin verlende Ebbe og Flod; thi snart satte denne, snart hiin Stand Skranker for den og snart brød den igjen som en rivende Strøm ud over dem alle og blev da som oftest farlig for Undersaattens Rettigheder som Menneske og som Borger af Staten; thi med en saaledes tilkæmpet Magt holdtes sjelden Maade og som en Følge heraf var den heller ingensinde af Varighed. Den store Kunst at omskabe Despotiet til Monarkie syntes fremmed for den Tids Regenter. Det er en ved alle Tiders Erfaring stadfæstet Sandhed at Klogskab, Redelighed og Retfærdighed ere Enevældens paalideligste Støtter og at disse — men ingenlunde Magt eller Vold — ere de rette Midler til vedbørligen at begrunde og haandhæve samme. Men med flere Aars Blodsudgydelse maatte Danmark tilkjøbe sig denne kostbare Erfaring og ved fast hvert et Fjed i dets ældre Historie møde os blodige Rædselsscener, saalænge Vold og Magt ene anvendtes til dette Øiemeed. Gaae vi blot tilbage til Christian den andens Regjering, hvormeget Blod see vi ikke flyde af ingen anden Aarsag end denne? Det var denne Konges virksomme Aand, der i sine stolte Planer følte sig indskrænket af Rigets Adel. Det var ham, der følte Mod og Kraft til at afkaste et uværdigt Aag, idet han kun i Enevældens Besiddelse troede at kunne virke for Danmark, som

han vilde og burde; men han meente tillige at Frygten ene var et tilstrækkeligt Middel til at erhverve som til at vedligeholde Magten, og han bedrog sig. For at naae sit Diemeed greb han til med Jernhandsken; dens Tryk var haardt og blodigt; men det Herredømme den kunde give var kun af liden Varighed. Et Opror — fremvirket ved de voldsomme Midler han brugte — berøvede ham Thronen; Egennytte — fristet ved hans menneskelige Svagheder — betog ham Friheden og Historien omhyller med Sørgeflor en med stor Kraft og de heldigste Naturgaver udrustet Konges Minde. Gaae vi et Skridt længere frem i Historien, da see vi ogsaa der lignende Virkninger af lignende Aarsager, fast samme Tildragelser, kun under et forandret Farvespil. — Grevens Feide udbryder og i den staae Borger og Bonde væbnet op imod Rigets Adel, for ved Sværdets Magt at hævde Middelstandens krænkede Rettigheder; men Planen var ilde lagt og Forsøget lykkedes ikke. Efter Strømme af Borgerblod blev disse de underordnede Stænders Forhold til Adelen mere utaaleligt end det nogensinde for havde været og Adelens Despotie steeg nu til den høieste Spidse, da den ved Reformationen i den catholske Geistlighed tabte sin eneste tilstrækkelige Modvægt. Den var saaledes den eneste herskende Stand i Staten og beholdt fast uafbrudt denne sin Vælde indtil Christian den fierde selv tog Statsroret ihænde. Ogsaa han fornam med Harme hvad der bandt hans Arm og indskrænkede hans gode Villie; ogsaa han besluttede, i fuld Følelse af sit Mod og sin Kraft, ei at taale, hvad han troede at kunde og

burde ændre. Vel gik han til dette sit Diemeed frem med større Varsomhed og mindre Voldsomhed end Christian den anden; men hans Temperament var heftigt og hans Adfærd opfarende; altfor ofte robede han derfor sin sande Hensigt. Rigets Adel blev mistroisk mod ham og anvendte alt for at lægge ham uoverstigelige Hindringer iveien og dette lykkedes den saa ganske, at da omsider Christian nedsteeg i Graven, var den hele Kongemagt i Aristocraternes — de mægtige Svigersønners — Hænder. Under saa ugunstige Omstændigheder var det at Frederik den tredie kom paa den danske Throne — ikke til den danske Regjering. Forgjæves arbeidede Hofpartiet eller de Mænd, som enten af Troskab eller af Egennytte vare Kongehuset hengivne, paa at ydmyge den overmodige Adel og at udvide Kongens Magt. De enkelte Familier det saaledes lykkedes dem at styrte, vare vel Hjørnestene i den Kongevælden begrændsende Dæmning; men desuagtet stod den indfødte Adel endnu lige stiv og uboielig tilbage, enig i at indskrænke Kongen, skjøndt uenig i meget andet, indtil endelig den svenske Krig bragte den forønskede Statsrevolution til Modenhed, en Revolution, hvis Gang og Følger ere noksom bekjendte. Frederik den tredie blev ved den Enevoldskonge, men dermed vare Danmarks Trængsler ikke til Ende; thi, skjøndt nu Enevælden factisk var hos Kongen, var Gemytternes Gjæring dog ingenlunde dæmpet. Adelen fandt med Harme sin fordums Vælde formindsket og de andre Stænder følte med Mismod at de ei havde høstet den Fordeel, de forud havde lovet sig, af den nye Regjeringsform. Hertil kom Hofpartiernes — det tydske og

det danske, det adelige og det borgerlige — Tvedragt og Kongens Ængstelighed. Ja, var Kong Frederik den tredie død under denne sine Undersaatters Stemning, uden forud at have ordnet Rigsconstitutionen og fastsat Arvegangsfølgen — saaledes som dette ved Kongeloven skete — da er det neppe uantageligt, at Enevælden i Danmark ogsaa var ophørt med ham og Tilstanden efter hans Død havde da maaskee været mere sørgelig end den var endogsaa før hans Thronbestigelse.

Det er noksom bekjendt hvorlunde de ældre Konger af den oldenborgske Stamme efterhaanden ved de saakaldte Haandfæstninger vare blevne indskrænkede i Kongemagtens Udøvelse. I Kong Hans's, Christian den andens og Frederik den førstes Haandfæstninger var indført en Slags Opfordring til Undersaatterne at modsætte sig Kongen, dersom han handlede mod sin Eed — hvilket sidste Tilfældes Indtræden vel Rigsraadet vilde afgjøre — idet Rigets Indbyggere, ifølge samme, ikke alene skulde være berettigede, men endogsaa ved deres Ære forpligtede til at tvinge Kongen til at holde sig Haandfæstningens Bud efterrettelig, uden derved at forbryde sig mod deres Troskabseed, ligesom Rigsraadet skulde være den Domstoel, for hvilken Kongen skulde staae enhver Mand til Rette; og dog var Kong Frederik den tredies Haandfæstning haardere end nogen af hans Forgængeres. I den 55te Artikel — hvor Kongen lover at regjere i Medhold af Haandfæstningen og i saa Henseende lade sig raade og sige af Rigsraadet — tilføies de Ord: „Lader vi Os endda ikke underrette oc raade — som ikke er at formode — da staande Riigens Raad friit

fore efter Lands Loug og Ret at statuere og forordne det som ret og billigt er, hvormed Vi Os skulde lade nøie." — Rigets Raad havde nu Regjeringen næsten ganske i sine Hænder; dette Raad, ikke Kongen, besatte de Pladser, som bleve ledige i Rigsraadet, efter hvis Forslag alene, Kongen kunde vælge de 5 vigtigste Statsembedsmænd: Rigets Hofmester, Rigets Kantsler, Rigets Marsk, Rigets Admiral og Statholderen i Norge. Da Rigsraadet bestod af omtrent en Snees af Rigets Mægtigste — meest Adelige — saa havde Adelsaristocratiet fast hele Statsmagten i Besiddelse. At betage det denne for bestandig var een af Schumachers Hovedopgaver ved Kongelovens Affattelse. —

Forøvrigt har man villet afdisputere Schumacher Forfatterskabet til Kongeloven, idet man har paastaaet at sammes egentlige Concipist var den glückstadske Kantsler Theodor Reinkingk. Sandheden turde være den at Schumacher har benyttet ældre Lovarbeider — ligesom Vinding med Hensyn til danske Lov — og navnligen Reinkingks og det tydske Cancellies Assessorers til Regjeringen efter Opfordring til forskjellige Tider i Aaret 1661 insendte Vota og Udkast til en Kongelov — lex regia, navnligen den Deel af samme, der skulde fastsætte Arvefølgen: Man har saaledes vistnok strax efter Souverænitetens Indførelse allerede været betænkt paa en saadan Grundlov for Rigets Forfatning og samlet Materiale til samme, hvilket Materiale Schumacher forefandt og benyttede til Opførelsen af den Lovbygning, som Kong Frederik den tredie havde overdraget ham at bringe istand.

Foruden den Adgang Schumacher i Biblio-

thekket havde til Kongens Person maae han ogsaa antages at have hørt til dennes Omgivelser ved Hoffet. Saaledes var han engang overværende ved en offentlig Audients, ved hvilken en Gesandt fra Polen paa Latin holdt sin Tiltrædelses=Tale, som igjen maatte besvares paa Stedet i samme Sprog. Da Ingen af Hoffolkene meldte sig hertil, paatog Schumacher sig saadant og skilte sig derved med en Veltalenhed og en Færdighed, der i den Grad behagede Kongen, at han, efter den Tid ofte lod Schumacher holde Taler ved slige Leiligheder. Hans udbredte Kundskaber i Forbindelse med Aandsnærværelse og Vittighed forskaffede ham ved Disputatser en Overlegenhed, der ogsaa tildrog sig Kongens Opmærksomhed og Bifald. Saaledes skal han engang, under en theologisk Dispüte (om den catholske Religions Fortrinlighed fremfor den protestantiske) i Kongens Overværelse være gaaet en fransk Abbed, som opholdt sig her ved Hoffet paa den Tid, saaledes paa Klingen med Lærdom og Skarpsindighed, at den forbausede Katholik bragtes til at forstumme, medens Kongen med Velbehag og Beundring saae disse nye Prøver paa sin Yndlings Kundskaber og Talenter.

Eftersom Tonen var ved den lærde Kong Frederik den tredies Hof — som bekjendt var denne Konge bestemt for den geistlige Stand medens hans ældre Broder Christian endnu levede — er det næppe uden Føie naar Strimesius har antaget at Schumachers Færdighed i det latinske Sprog tildeels lagde Grunden til hans Lykke, ligesom man og med Riegels og flere Andre maae antage at Christopher

Gabel har fremskyndet samme, i det han i Schumacher troede at finde en snild og modig Medvirker til Adelens Ydmygelse og Kongevældens Befæstelse og derfor har anbefalet Schumacher hos den vaersomme Konge.

I Aaret 1665 blev Schumacher — efter Nogles Mening især som Belønning for Udarbeidelsen af Kongeloven — Kammersecretair eller Secretair i det Kongelige Skatkammer (ikke Kongens egen Kammersecretair, som han blev senere) i hvilket Christopher Gabel dengang var Præses og det torde vel lønne Umagen at høre Schumacher med egne Ord fortælle hvorledes det gik til med denne hans Forfremmelse. „Efterat Kongen — saaledes lyde hans Ord — ved Statholder Gabel nogle Dage forud havde ladt mig vide, det han var sindet at gjøre mig til sin Kammersecretair og at jeg dog skulde beholde Forvaltning over Archivet, lod Kongen mig om Morgenen den 30te April for Prædiken ved 7 slet kalde til sig i det store grønne Forgemak, hvorhen han kom med Statholder Gabel alene; Gabel befoel mig at sætte mig paa Knæ for hans Majestæt og med oprakte Fingere at gjøre den Eed, han mig foresagde. Derpaa rakte Kongen mig Haanden til at kyssе, hvorpaa jeg stod op, takkede med 2 Ord og bad ham i Forstningen, at have Taalmodighed med mig, om jeg ikke saa vel kunde forrette alt, som jeg ønskede; hvortil Kongen svarede: „I skal nok lære det og han — pegende paa Gabel — skal undervise Jer. Mit Bibliothek kan I ogsaa beholde, det hindrer Jer intet; I kan have Inspectionen dermed imellemstunder, naar I vil forlyste Jer."" D. a. m. i. t.

sp. n. c. i. æ."! (Disse Bogstaver formodes at betyde: Domine! audi me, in te spero, nec confundar in æternum! det er: Herre! hør mig, paa dig haaber jeg og dette Haab skal heller aldrig skuffe mig!

Endnu samme Aar blev Schumacher Assessor i Cancellie-Collegiet, ligesom han ogsaa i dette eller næste Aar blev indsat — formodentlig ligeledes som Assessor — i Skatkammer-Collegiet, men blev desuagtet stedse ved endnu som før at føre Inspectionen over Geheime-Archivet og Bibliotheket. 1667 udnævnte Kongen Schumacher til Cabinetssecretair eller, som det dengang kaldtes, til sin egen Kammersecretair, et Embede, der var saa meget vigtigere, som han i samme skulde sætte i Stiil hvad Kongen siden underskrev og tillige gjøre Udkast til alle Memoirer og andre vigtige Statspapirer. Dette blev saa meget mere af Betydning derved, at han desuden blev den mindre duelige Oversecretair adjungeret for med ham tillige at bestyre Oversecretariatet i det Danske Cancellie. Schumacher tjente Kongen i dette Embede som et fortrinligt Redskab til at udføre eller idetmindste forberede en vigtig Plan med Cancelliets indre Indretning, som senere vil blive omtalt.

Kort efter blev Schumacher ophøiet til Overkammersecretair, det er øverste Secretair i Skatkammeret og endelig 1668 til virkelig Oversecretair i Cancelliet, ifølge hvilket Embede han tillige havde Referatet i samme. Den 23de September samme Aar, blev han beskikket til Canceliraad — dengang et Embede og ikke en blot Titel — med 1000 Rd. i aarlig Gage og omtrent sidst i samme

eller først i det paafølgende Aar blev han udnævnt til Assessor i Statscollegiet og Høiesteret, hvilket var hans sidste Forfremmelse under Kong Frederik den tredie.

Schumachers jævnlige Forfremmelse og store Yndest hos Kongen synes allerede nu at have opvakt ham mange Misundere og Fjender. Allerede nu begyndte Avind at væbne sig mod hans Fortjenester og blev siden hans idelige Ledsagerske. De hidtil Mægtige følte Virkningen af hans Virksomhed og øinede gjennem Følgerne af samme at det snart stundede til Ende med deres Magt. De arbeidede derfor samdrægtigen paa at udfinde haarde Beskyldninger mod ham og undlode intet for at give disse al mulig Sandsynlighed og Offentlighed. Om det virkelig nu, da Schumacher steeg fra en Æréspost i Staten til en anden, gik ham efter den gamle Regel: „Æresposter forandre Sæderne;" om de nye Æresbeviisninger, som han saa jævnligen nød, maaskee — som Shakespeare siger — vare ham som nye Klæder, der ikke passe før de ere baarne en Stund; om Kongen virkelig paa den senere Tid blev kold imod ham, fordi hans Fjender gjorde ham mistænkt for Bestikkelse og andre Laster — som nogle ville mene — samt paa sin Dødsseng vel anbefalede ham til sin Thronfølger, som den han med Tillid kunde betroe sig til i de vanskeligste Anliggender, men dog med den udtrykkelige Advarsel at lade ham blive i hans nærværende Stand og ei ophøie ham mere (Efter Andres Beretning skulde Kongen ved den omhandlede Leilighed have brugt de Ord: „Gjør en stor Mand af ham, men gjør det langsomt."), saasom

han var en Mand der ikke kunde taale for megen Lykke? — Alt dette er noget, hvorom der næppe med Grund kan andet end tvivles. De, der antage disse Beskyldninger mod ham for sande, beraabe sig paa Frederik Gabels Vidnesbyrd; men denne Gabel var ligesaa lidet et upartisk som et paalideligt Vidne, ligesom saadant heller ikke stemmer dermed, at Kongen paa sit Yderste betroede Schumacher Krone, Scepter og Kongelov, med Befaling, efter hans Død, til ingen anden end Kongesønnen selv at overlevere disse Rigets Klenodier, noget, der tilfulde synes at røbe en uindskrænket Tillid. Heller ikke kan det antages, at Christian den femte skulde have agtet sin Faders Formaning saalidet, at han endnu i samme Maaned overtraadte samme. Paa Grund heraf turde vel C. Brandts Efterretning ansees for mere paalidelig. Denne Lærde beretter nemlig at da Kong Frederik mærkede at hans Yderste nærmede sig, anbefalede han Schumacher til sin Søn for hans gjennemtrængende Forstand og store Sjælegaver uden at nedsætte denne Anbefaling ved nogen Mistillid røbende Advarsel.

Forøvrigt har den Indflydelse, som Schumacher under Kong Frederik den tredies Regjering har havt paa Regjeringens Gang og navnligen paa Embedsbesættelser næppe været saa stor som man har troet. Dette synes tildeels at fremgaae af Indholdet af en Protocol over udstedte saakaldte Missiver, Benaadninger, Bestallinger o. s. v., hvilken Protocol Schumacher i de 2 sidste Aar af Kong Frederik den tredies Regjering havde holdt til sin egen Efterretning og i hvilken han som oftest i Randen har anmærket paa hvis Forord dette eller

hiint var expederet. Vi skulle deraf her anføre enkelte Poster, hvoraf tillige vil sees hvilken særegen Fremgangsmaade der dengang tildeels anvendtes med Hensyn til Embedsbesættelser og hvilke de i saa Henseende meest indflydelsesrige Mænd maae antages at have været. I den ommeldte Protocol findes saaledes antegnet: a Et Arestbrev, hvorom Kantsleren sagde, der jeg noget derimod objicerede, sig at ville være Mand derfor. b Wincke at være latinsk Skolemester i Christianshavn. Kongen tog hans Nafn sielff ud aff hatten. c Klukker at være Sognepræst paa Soer. Bleff lodtagen udaf hatten. d Jorgen Laursen Lium at være Raadmand i Helsingoer. Kongen effter Fyrboderens Begjering. e Peder Christesen at bliffue Stigt skriffuer udj Aarhuus Stigt. Christoph Parsberg. jeg sagde Hs. Maj. udtrykkelig, at Borgemesteren i Aars haffde alt Kongebreff derpaa og at jeg i dag eller morgen ingen Skyld vilde haffue derfor f Hospitalsforstanderen i Randers at nyde Hospitalsengene. Efter Kantslerens: ego non intelligo — jeg veed intet derom. g Heydemand at oppebærge 1 ß af huer Læß, der kommer igjennem Porten og derfor Broerne og Portene ved goed Hæffd at holde. Statholderen og Feldtherren. h En Postmesters Kone efter Mandens Dod at maatte beholde Postmesteriet. Ab importunitate mulieris libera nos D. — Herre! frie os fra en Qvindes Overhæng." (Om disse sidste Ord skulle betegne en Bevilgelse eller et Afslag er ligesaalidet tydeligt som med Hensyn til den under Litr. f nævnte Post. Denne Dunkelhed hidrører udentvivl derfra at disse Notater alene have været bestemte

for Schumacher selv og i al Fald maaskee for i paakommende Tilfælde at kunne retfærdiggjøre sig for Kongen ved at kunne paavise de enkelte Biomstændigheder, som ellers letteligen kunde glemmes.)

Kong Frederik den tredie døde den 9de Febr. 1670. Med en sand Christens Sjæleroe saae han sin tilstundende Opløsning imøde og lignede i sine sidste Øieblikke sit Liv ved en Raquet, der vel for et Øieblik lyser og udbreder Glands, men pludselig forsvinder ganske af Syne. Af saa kort en Varighed var dog ingenlunde den Glands, som denne Konge ved Enevældens Erhvervelse udbredte om Thronen, af saa svagt et Skin var ingenlunde det Lys, han ved sine milde Stiftelser tændte for Videnskaberne, ei heller saa forgjængeligt det Minde hans gode Gjerninger opreiste ham i de Efterlevendes Erindring. Skjøndt han vel maae antages at have indrømmet sin Dronning Sophie Amalie alt for stor Indflydelse og derved blev ledet til Handlinger — f. Ex. Behandlingsmaaden af Eleonore Ulfeld — som have kastet en Skygge paa hans Regjering, saa vil det dog næppe med Sandhed kunne nægtes, at han i det Hele taget bør tildeles den Roes at have været en ædel Mand, en god Konge og Videnskabernes sande Ven. Paa hans Aandsnærværelse og naturlige Vittighed har man flere talende Prøver. (Der fortælles saaledes i Zwergii sjællandske Kleresie T. 1 p. 262 at da en sig her paa Frederik den tredies Tid opholdende polsk Herremand ved Navn Stanislaus Lubienietzky — en ivrig Forfægter af den socinianske Lære, for hvis Skyld han var fordreven fra sit Fædreland — havde faaet Befaling til med 2 Præster i

Kongens Overværelse at holde et saakaldet Religions-Colloquium og Lubienietzky paa Latin spurgte Kongen: „Allernaadigste Konge, befaler De mig at begynde?" — svarede Kongen: „Quin incipies" eller „insipies" — hvilket nemlig er eqvivoque naar det udtales og baade kan betyde: „Begynd kun" og „Ras kun", eftersom der nemlig menes incipies eller insipies.) At han forøvrigt skulde have været en svag Regent, som er blevet paastaaet, er en Paastand, der er blottet for Beviis, medens han tvertimod har givet umiskjendelige Prøver paa sit Mod og sin Characteers Fasthed, saavel i Krigen med Sverrig i Almindelighed som under Kjøbenhavns Beleiring i Særdeleshed og ved flere andre Leiligheder; og hvad Enevældens Erhvervelse angaaer, da nævner man saa mangen Mand, som Hovedhjul ved sammes Indførelse, uden at betænke at dengang var Tiden moden og den modne Tid bærer ufeilbarligen af sig selv sine Frugter og sikkert bidrog Kongens kloge og kolde Adfærd mere til den efter Omstændighederne fordeelagtige Vending Rigsdagen tog end alle Hoffolkenes Rænker; men Kongen holdt den overfladige Jagttager for uvirksom, fordi han var en Hersker, der i Ulykkens og Trængselens Skole havde lært Forsigtighed og ei lod sig daare eller beruse af Lykkens første bedragelige Smiil, hvorfor han ogsaa med desto fastere og sikkrere Skridt gik sit store Maal imøde.

VI.

Christian den femte bestiger Thronen.

Efter Kong Frederik den tredies Død besteeg, ifølge Kongeloven, hans ældste Søn Christian, under Navn af Christian den femte den danske Throne. Christian den femte var født paa Flensborg Slot den 15de April 1646 og var saaledes nu næppe 24 Aar gammel. Een af Verdens største Konger — bemærker Riegels — nemlig hans Bedstefader Kong Christian den fjerde holdt ham over Daaben, og denne Olding — træt af i over et halvt Aarhundrede at have baaret Kronens Vægt — beklagede sig over at han næppe havde Kræfter nok til at holde sin stærke Sønnesøn over Daaben. Kong Christian den femte besad som Menneske mange elskværdige Egenskaber og han vilde maaskee være bleven en af Danmarks største Konger, dersom hans Opdragelse havde været mindre rettet paa den physiske og mere paa den intellectuelle Dannelse; med andre Ord, dersom han var bleven dannet for Thronen. Han lagde ved flere Leiligheder det bedste Hjerte for Dagen og var vel meget heftig og opfarende, men i Almindelighed ligesaa hastig formildet. Hans Temperament var forøvrigt, hans Constitution stærk og hans Legeme bærdet. Paa sandt Mod og personlig Tapperhed har han paa mangen blodig Dag givet umiskjendelige Prøver; men, som en Følge af disse Egenskaber, elskede han ogsaa Krigen og det vilde urolige Feldtliv. Allerede Terlon (den paa hiin Tid her residerende franske Gesandt) gjør i sine Memoirer den Bemærkning, at Christian —

som da Terlon skrev kun var 14 Aar gammel — var en Prinds, der i modnere Aar neppe vilde skye Leilighed til Krig og Orlog. Jagt, Ridning, Karousfel, Mynstringer, Troppe-Revüer og lignende krigeriske Øvelser vare ogsaa hans kjereste Moroe. Hans naturlige, sunde Forstand uagtet tillod hans fyrige Temperament ham kun liden Stadighed for de roligere, mere langsomme Kabinetssysler. Han fattede desaarsag sjelden selv nogen for Staten vigtig Resolution forinden han først havde hørt sine Ministres Raad og viste i Almindelighed Klogskab og Beskedenhed nok til at lade sig bestemme af disses Grunde. Hans Gemalinde Charlotte Amalie — en Datter af Landgrev Wilhelm VI af Hessen-Cassel — havde han selv valgt efter egen Tilbøielighed uden politiske Bihensigter. Hun beskrives som from, gudsfrygtig og huuslig — Egenskaber, der vel kunde erstatte Mangelen paa Skjønhed og Ynde (Suhm siger — Saml. Skrifter B. 13 p. 13 — endog „at hun var grim og bidende i sin Tale.") Da de 4 første Aar af dette Ægteskab vare ufrugtbare, førte Kongens ungdommelige Fyrighed ham saa meget lettere i Armene paa hans Livlæges Datter Sophie Amalie Moht. Hans Moder Enkedronningen Sophie Amalie af Brunsvig-Lüneborg besad stor Indflydelse ogsaa hos Sønnen og derved tillige paa Regjeringen, hvilket især viste sig, naar det gjaldt om hendes Favoriters Bedste eller hendes Børns ærefulde Forsørgelse. Forøvrigt var det naturligt at Kongen, med sit Temperament og med en saa levende Sands for Livets Glæder, valgte til sit daglige Selskab de blandt Hoffolkene, der havde samme Tilbøieligheder

og vare lige stemte med ham og blandt disse hengav han sig især til tvende Mænd, der ogsaa vedbleve at være hans erklærede Favoriter, nemlig Ulrich Frederik Gyldenløve, hans Halvbroder — Kong Frederik den tredies naturlige Søn og Stamfaderen til Greverne af Danneskjold-Laurvig og Greverne af Løvendal — og den meklenborgske Adelsmand Adam Levin v. Knuht, der begge havde omtrent samme Alder, samme Smag for Livets Glæder og samme Omhue for at forlyste deres fælleds Konge og Herre. Knuht var den yngste af disse og havde fra Barnsbeen af været Christians daglige Selskab. Han besørgede, som det syntes, blot de kongelige Forlystelser, uden egentlig at blande sig i Statssager, hvorfor man ogsaa ansaae ham for ustadelig for Kongen, og for intet mindre end ærgjerrig. Sin store Yndest hos Kongen uagtet blev han saaledes først Ridder af Dannebroge 1684 og først 1695 Geheimeraad. Kongen elskede ham som en Broder og afslog ingen af hans i Regelen sparsomme Bønner. Gyldenløve derimod, den ældre af disse Kongens Fortroelige, var en Mand af store Egenskaber — skjøn, vittig, indtagende, tapper —, derhos frigerigt sindet, Feldtherre og Helt; men mindre skikket til og mindre heldig i Statsaffairer og politiske Underhandlinger. Med Knuht kappedes han om at forlyste Kongen; men hans Bestræbelser i dette Øiemeed vare ikke altid saa ustyldige — (Bey dem Antritte der Regierung des Königs verleitete er den König zu einigen nächtlichen Spaziergängen, auf welchen er einst nebst dem Könige in Lebensgefahr gerieth — hedder det saaledes i Fortſ. der

allg. Welthistorie 33. T., P. 506) som Knuhts, men altid mere glimrende og kostbare. Saaledes omtrent var det Hofs Tone, ved hvilket Schumacher skulde spille en ligesaa vigtig som glimrende Rolle. I det Følgende vil nærmere blive omtalt de øvrige Hoffolks Characteer og Egenskaber, forsaavidt de enten paa Schumachers eller Rigets Skjæbne have yttret nogen væsentlig Indflydelse.

Endnu samme Dag som Kong Frederik den tredie var død overleverede Schumacher Thronfølgeren den af hans Fader underskrevne Kongelov, hvilken den Afdøde med god Grund i levende Live havde ladet henligge forseglet samt taget Eed af Schumacher paa intet af samme at aabenbare til Nogen, Kongesønnen ene undtagen. Kort efter anbefalede Schumacher sig i en Privataudients paa en endnu mere væsentlig Maade i den nye Konges Bevaagenhed, ved nemlig under samme at meddele Kongen de paalideligste Efterretninger om fremmede Rigers Forfatninger og Tilstande, give ham Underretning om det danske Hofs Conjuncturer og den afdøde Konges Planer; men især ved at forelægge ham et Udkast til at bringe Rigets Sager i en bedre Orden samt Statsforvaltningen paa en sikkrere Fod, hvorved han tillige gjorde opmærksom paa de Mænd, hvis Forstand og Troskab lovede Landet gavnlige Følger af deres Ansættelse i Embeder, som vare overeensstemmende med deres Duelighed og Talenter. Schumachers hele Plan var udført med en ægte Statsmands Skarpsindighed og Kongen var henrykt over dens fortrinlige og indlysende Værd. Kongen bevidnede ham ikke blot i de bestemteste Udtryk sin Naade

og bekræftede ham i de Embeder, som han under hans Fader havde beklædt, men udnævnede ham allerede den 23de i s. M. — Febr. 1670 — til Geheime-Statssecretair ved en Bestalling, hvori han nævnes som Ober- Gebeime- Etats- og Kammersecretær tillige. I et saadant Embede maatte Schumacher snart, deels ved sit overveiende Genie og deels ved Kongens uindskrænkede Tillid, faae en væsentlig Indflydelse saavel paa den Deel af Statsstyrelsen, der egentlig henlaae under hans Embede, som ogsaa paa Regjeringens øvrige Beslutninger; thi som Geheimestatssecretær opsatte han ikke alene alle Stats-Documenter, som forelagdes Kongen til Underskrift, men var desuden den, som førte Kongens mundtlige Resolutioner i Pennen og da alle Præsidenterne foredrog deres Collegiesager skriftlig for Kongen og denne igjen skrev sin Resolution paa Randen af samme, varede det vel neppe ret længe førend Præsidenterne mærkede, at de i Grunden fik disse Resolutionee fra — Schumacher. At i disse Resolutioner Collegiernes Præsidenter og Assessorer stundom bleve noget kort affærdigede, haves flere Exempler paa. Saaledes blev der indgivet en saakaldet Rentekammer-Relation — Beretning eller Forestilling til Kongen — hvori det heed: „At alle Kongens Skibe ville, naar de indkomme, være frie for Visitation og kan saaledes meget ufortoldet indkomme, og, som Toldordinanzen ei bevilger nogen saadan Frihed, saa foresporger Kammeret sig om deslige Skibe ligesom andre skulle visiteres og tage Toldseddel." Den herpaa afgivne kongelige Resolution lyder saaledes: „Staaer det ei i Toldordinantsen, hvad har I

da behov at spørge Jer for. J kan conferere med dem af Commerce-Collegio, har de intet derhos at erindre, saa er jeg tilfreds." J en anden Kammer-Relation hedder det: „To Mand begjærede Jnspectionen over al lovlig Saug og Tømmerhugst i Norge imod en vis Løn for dem og adskillige deres Betjentere, som de af hvad i saa Maade blev confiskeret, begjærede at gjøre dem selv betalte og for esten gjøre Regnskab eller og de vilde give aarlig 800 Rdlr. i Forpagtning af Agershuus, Trondhjems og Bergens Stifter, som Kammeret nyttigst og til Kongens Interesse eragter." Resolutionen herpaa lyder saaledes: „Det synes vel at være nogle brødløse Kunster igjen; naar Amtmændene og Fogderne gjøre deres Bestillinger, da gjøres ei saadanne Fiscaler fornødne."

VII.

Griffenfelds Egteskab.

Schumachers Anseelse fik endnu i dette Aar en ny og væsentlig Støtte ved det rige og anseelige Parti han gjorde. Den 2den Novbr. 1670 holdt han nemlig Bryllup med Præsident Michael Nansens Datter Catharina, en Sønnedatter af den Hans Nansen, der ved sin Iver for Souverainetetens Jndførelse, gjorde sit Navn udødeligt og lagde en fast Grundvold for sin Families Magt, Rigdom og Anseelse. Schumachers Brud var kun 14 Aar gammel, af et anseelige Ydre og i Besiddelse af store Jaurdsgaver. Han skal med hende have erholdt en Medgift af 60,000 Rdlr., en for

den Tid overordentlig stor Sum. — En endnu mere vigtig Støtte for Schumachers Indflydelse ved Hoffet og Anseelse i Staten var den Yndest hvori han maa antages at have staaet hos den indflydelsesrige Enkedronning. En saadan Støtte var ham paa denne Tid — da han alt omgaves af mange og mægtige Misundere — saa meget mere vigtig, som hans forbums Velynder, Frederik den tredies tredIveaarige Ven og troe Tjener, Statholder Christopher Gabel til Ranzausholm alt i de første Dage af Christian den femtes Regjering fortrængtes fra Hoffet og den 18de April 1670 maatte forlange og fik sin Afskeed. Schumacher knyttede sig desaarsag endnu fastere til Enkedronningen og hendes Interesse.

Kong Christian den femte maatte paa Grund af sin mindre Erfarenhed i Statssager og sit fyrige Temperament søge en Mand, paa hvis Skuldre han turde lægge Regjeringens tungeste Byrder og saavel han som Riget fandt sig vel ved at han dertil valgte Schumacher, hvem begge hans Kongelige Forældre med saamegen Eftertryk havde anbefalet. Det laae i Christian den femtes Natur, at han var varm, men ogsaa flygtig i sit Venskab. Med en Slags unaturlig Feberhede overøste han Schumacher med Hæder og Ære, ophøiede ham fra en Ærespost i Staten til en anden, saa pludselig og tilstod ham saa megen Raadighed i Forvaltningen at man vel kunde frygte for at Enden ikke vilde blive Begyndelsen lig. Selv ved Kongens Salvings-Act i Frederiksborg Kirke den 7de Juni 1671 lod den kongelige Yndest sig tilsyne i det Schumacher ogsaa ved denne høitidelige Lei-

lighed — hvor ellers blot Rigets Geistlige og Adelige af første Rang havde Functioner — beæredes med en Rolle, der blot for hans Skyld synes at have funden Sted. Han beordredes nemlig til paa denne Dag at frembære den med Diamanter besatte Guldcapsel, i hvilken Salvings-Olien var og nedsætte samme paa Alteret, medens Rigets ypperste Biskopper fuldbragte Salvingen og Rigets fornemste Adelsmænd holdte Thronhimmelen over Kongen. Endnu samme Dag skjænkede Kongen ham — efter Slanges Beretning — sit Portræt omgivet af Diamanter, hvilket Schumacher siden bestandig bar i et blaat Favørbaand foran i sin Kjortel. Den 1ste Mai 1671 blev Schumacher udnævnt til Geheimeraad med 3000 Rd. i aarlig Løn og den 15de Juli s. A. blev han optaget i den danske Adelstand under Navn af **Griffenfeld.**

Han var nu i en Alder af noget over 35 Aar. I Anledning af hans Ophøielse i Adelstanden blev Griffenfeld af Kongen gjennem Rentekammeret tilskjødet eller skjænket Sembs Hovedgaard — nu Jarlsberg — med en Deel tilliggende Gods i Tønsberg Amt i Norge. I Skjødet selv blev denne Gaard med sit underliggende Jordegods erigeret til et Stamhuus under Navn af Griffenfeld med følgende Udtryk: „at han oc alle hans ægte Descendenter aff Mand- og Qvinde-Kjøn til et stedsvaarende kongelig Naadisteign fra nu og altid herefter skal føre Naffn aff samme Gaard og Gods, som et Stammenaffn oc sig Griffenfeld schriffue oc kalde oc hand oc hans Arfuinger at niude oc følge samme Gaard og Gods, som deris rette Arffue-Eiendom med alle de adelige Friheder og Benaadninger, som

nogen Adelsmand allerede giftet er eller herefter giftet vorder."

Endnu samme Aar blev Griffenfeld ogsaa Ridder; thi da Kongen — for at gjøre sin Søns, Kronprinds Frederiks Fødselsdag den 11e October saa meget mere høitidelig som han var den første Kronprinds, der varfødt efter Souverainitetens Indførelse — efter Griffenfelds Tilskyndelse havde indstiftet eller (som Nogle mene) fremdraget af Mørket den i Forglemmelse nedsjunkne (men fra Waldemar den andens Tid ligesom Fahnen hidrørende) Dannebrog-Orden, udnævnte han, paa Rosenborg Slot, den 12te October — foruden 18 andre — ogsaa Griffenfeld til Ridder af samme Orden. (Denne Orden, hvis Høitidsdag er den 28de Juni, som Waldemar den andens Fødselsdag, er den samme som den, der nu kaldes Storkors eller det hvide Baand. Den nuværende Inddeling af Dannebrogs-Ordenen blev væsentlig indført 1808. Blandt de 19 Riddere, som ved ovennævnte Leilighed bleve udnævnte, var Griffenfeld den 10de i Ordenen og han og Admiral Cordt Sivertsen Adelaer vare de eneste af borgerlig Fødsel.)

Griffenfelds Forretninger tiltoge nu Dag for Dag og Statsanliggender udkrævede hans Tid udeelt. Han maatte derfor i samme Aar opgive sit Embede som Overbibliothecar — hvilket han hidindtil uafbrudt havde forestaaet og i hvilket han, efter flere Samtidiges Vidnesbyrd, havde udmærket sig ved en forekommende Velvillighed mod dem, der besøgte Bibliotheket — og som Belønning for hans Virksomhed i denne Post skjænkede Kongen ham alle de Doubletter, som fandtes i denne store

Bogsamling og som, efter Designationen, ialt beløb sig til 14,000 Bind og det var ved dem at Griffenfeld lagde Grunden til sit siden saa betydelige Bibliothek.

I April 1672 fulgte Griffenfeld Kongen paa en Reise til Holsteen og nød ved sin Hjemkomst fra samme den 1ste Mai den Glæde at kunne omfavne en velskabt Datter, som hans Frue endnu samme Morgen havde født til Verden. Han maatte imidlertid snart erfare hvor stakket al jordisk Glæde er, thi 17 Dage efter maatte han friste den tunge Skjæbne — efter et Ægteskab af 1 Aar, 6 Maaneder og 15 Dage — at miste sin 15aarige Kone og saaledes kjøbe Datteren med Tabet af Moderen. (Den Afdøde blev bisat i et Capel, som Griffenfeld havde ladet indrette ved Helliggeistes Kirke — en grundmuret Udbygning mod den nordre Kirkegaard og som nu bruges til Sacrestie eller Skriftestoel — ved Fakkelskin og ledsaget af et talrigt og fornemt Følge. Senere blev Liget ført over til Bæhr Kirke ved Steensballegaard.) Hvor stor hans Smerte herover var, sees bedst af hans egen Antegnelse i hans Skrivcalender for 1672. „Den 17de May" — hedder det i samme — „døde min Allerkjereste oc hensoff sagtelig udi Herren om Afftenen Klocken ved 5 Slett. Gud forlene hende en glædelig opstandelse oc mig hendis efftterladte sin Aands Trøst udi mit bedrøffuede Hjerte. O! Gud trøste mig, som er hiertelig bedrøffuet. Gud trøste mig i denne store Hjertesorrig. Gud bedre mig, min Drøm bleff sanden, som jeg samme morgenstund drømte." Den samme dybe Smerte udtales i flere af hans Breve fra den Tid. Dog — Landet og Kongen

kaldte og Griffenfeld maate overvinde sin Smerte og følge sit høie Kald. Hans Arbeide voxte daglig i samme Forhold som Kongens Naade og Tillid tiltog. Ene Griffenfeld betroedes Rigets vigtigste Sager og ingen Naade syntes Kongen mere for stor, ingen Ærespost for høi til hans Belønning. Jo mere Arbeidet steeg i Mængde, desto mere tiltog Griffenfelds Flid og Arbeidssomhed og jo mere det tiltog i Vanskelighed, desto mere fik hans Genie Leilighed til at udvikle sig for Kongens Øine. Det er vel derfor ikke uantageligt — hvad Nogle ville vide — at Griffenfeld af Kongen af og til er bleven aflagt med store Pengesummer for at kunne føre en med sin Stand passende Pragt.

Under 27de April 1673 blev Griffenfeld (som en blot Ærespost) beskikket til Amtmand, eller som det heed Befalingsmand over Tønsberg Amt med det udtrykkelige Tillæg, at uagtet ellers kongelige Amtmænd ingen aarlig Besoldning nøde, skulde dog han, som Løn for dette Embede, nyde 500 Rdl. aarlig. Den 26de November s. A. lod Kongen ham kalde til sig — uagtet han den Dag var syg — bevidnede ham, i Overværelse af Grev Ahlefeld og flere andre fornemme Herrer, sin høieste kongelige Naade og Tilfredshed med hans udviiste Embedsiver og Troskab og benaadede ham med Elephantordenen, som Kongen selv hængte over hans Skulder samt udnævnede ham til det danske Riges Storcantsler (Peter Reetz kaldtes alene Kantsler; Griffenfeld var den første Storkantsler — eller som det ogsaa kaldtes — Groscantsler, ligesom Grev U. A. Holstein var den sidste) med 6000 Rd. aarlig Løn; dog skulde han vedblive at være

og fungere som Ober-Geheime-Etats- og Kammer-Secretær. Samme Dag blev Griffenfeld ophøiet i Grevestanden. Ved det i den Anledning udstedte Diplom blev tillige Griffenfelds Stamhuus i Norge oprettet til Grevskab og hans Vaaben, der er mærkeligt ved dets store Overeensstemmelse med det kongelige, bestod af følgende Stykker: Skjoldet deelt og to Gange tverdeelt med et rødt Hjerteskjold, i hvilket en kronet Guldgrif holdende en Hellebard; det større Skjolds første og fjerde Feldt var blaat, deri en gaaende Guldløve; andet og femte Felt sølverne, deri syv røde Hjerter; tredie og sjette Feldt rødt, deri to guld-skraa Bjælker fra høire Side. Paa Skjoldet tre kronede Hjelme; paa den første Hjerteskjoldets Mærke; paa den anden et hvidt Taarn og paa den tredie fem vexelviis røde og hvide Strudsfjedre. Det hele Vaaben hang i en rød skarlagens Kappe foeret med Hermelin.

Ved hiin overordentlige Naade fik saaledes Griffenfeld paa eengang Rang over 19 andre Geheimeraader og fulgte umiddelbart i Rangen efter Statholder Gyldenløve, Feldtmarskalk Schack og Kantsler Reetz, skjøndt han vel i Grunden var den fornemste af dem alle i Ministeriet. Griffenfeld synes nu ogsaa at have ført en til sine nye Værdigheder svarende Pragt. Der fortælles saaledes at han lod sig see paa Gaderne i Kjøbenhavn i en overordentlig prægtig saakaldet Stads-Caresse, som han havde faaet i Foræring af den spanske Gesandt i Kjøbenhavn, medens hans Tjenere bare et prægtigt Livree stærkt besat med Sølv og han havde altid 4 Laquaier bag paa og to Pager foran sin

Vogn, naar han kjørte til Hove, hvor han lod sin Vogn kjøre lige ind i Slotsgaarden, medens de andre høie Statsembedsmænd stode af udenfor.

Det var imidlertid ikke blot Ære og Rang, der udgjorde Griffenfelds Lykke, ogsaa Rigdom (man anslog hans aarlige Indtægter i denne Periode til omtrent 22,000 Rd.) havde sin Deel deri. Det er alt af det Foregaaende klart at han saavel ved sin Medgift og ved sine store Embedsindtægter som ved Kongens Gavmildhed maatte være en Mand af store Midler og disse vidste han igjen at anbringe paa den fordeelagtigste Maade ved Tid efter anden at indkjøbe Jordegods for dem. Saaledes eiede han, foruden sit Grevskab i Norge, endnu betydelige Godser i Jylland, Sjælland og Holsteen. I Jylland havde han saaledes tilkjøbt sig Hovedgaarden Aakjær af Fr. Gersdorff for 32,000 Species og for denne Eiendom samt en Sum af 23,000 Rd. tilkjøbte han sig i Marts 1674 Øen Samsøe af Statholder Bjelche. Fra umindelige Tider havde der paa denne Øe været 2 med Volde og Grave omgivne Borge: Brattingsborg og Visborg, hvoraf endda dengang kun Ruiner stode tilbage. Desuagtet befalede Kongen Griffenfeld at optage disse Ruiners Navne i sin Titel og efter dem for Fremtiden skrive sig Herre til Samsøe, Brattingsborg og Visborg. Endnu 1758 fandtes Griffenfelds Vaaben paa Tranbergs og Besser Kirke paa Samsøe. I Sjælland eiede han Lindemarch-Gaard og Gods i Bieverskov Herred. I Holsteen eiede han det i Nærheden af Hamborg beliggende Gods Kaltenhof. At han

har staaet i Handel om Øen Taasinge sees af hans Brevvexling herom med en Claus Rasff i Nyborg.

I Kjøbenhavn eiede og beboede Griffenfeld en Gaard, der i Forhold til hans Samtid, snarere fortjente Navn af et kongeligt Palais. Denne Gaard laae der, hvor den nuværende Postgaard er beliggende. Gaarden blev ham tilskjødet — Skjødet findes i Generalpostdirectionens Archiv (til hvilket Forf. ved Grev Danneskjolds Liberalitet har havt Adgang) under Nr. 34. I Gaarden skal endnu findes en Udgang til Løvstræde fra Griffenfelds Tid — under 13de Juni 1670 og maae have havt en ikke ringe Udstrækning, da der i Kjøbebrevet nævnes, som tilhørende, 7 Leievaaninger i Store Helliggeiststræde, beliggende paa begge Sider af Porten til Gaarden samt Hauge. Under 30te Novbr. 1674 blev af Else Parsbjerg Laurits Ulfelds Enke Griffenfeld endvidere tilskjødet: „Grunde og Eiendomme liggendes ved Kjøbmagergade og Klareboderne strækkende sig paa denne Side fra Kjøbmagergade og ganske op ved Peder Videsens m. fl. og tæt til Brandtomterne, som gaae fra Povischs Staldgaard udi den Gaard, som han nu iboer og paa den anden Side fra Kjøbmagergade og langs op ved Klarbodernes Grund ꝛc." Herved bliver det forklarligt hvorledes Else Parsbjerg — ifølge Odin Wolffs Beretning — kunde søge Griffenfeld om „at maatte lukke Peder Madsens Gang, da der boede lutter Skarnsfolk, som vare hende til Besvær." De ommeldte Grunde og Eiendomme synes nemlig at have naaet lige til Peder Madsens Gang. Forøvrigt har Griffenfelds Gaard vel næppe havt netop samme Skikkelse som den nuværende Post-

gaard — Hovedindkjørselen til Griffenfelds Hotel synes saaledes at have været fra Helliggeiststrædet af — der maae antages at være afbrændt 1728 eller ialfald senere — 1780, da den blev kjøbt til Postgaard — at være bleven ombygget. Det bemærkes endnu at i daglig Tale kaldes Gaarden Nr. 52 paa Hjørnet af Store Kjøbmagergade og Løvstræde — det høire Hjørne, naar man kommer fra Kjøbmagergade — Griffenfelds Gaard, fordi han der er født og som hans Fader eiede og hvor der endnu den Dag i Dag drives Viinhandel.

I Aaret 1674 døde Cantsler Reetz og Griffenfeld blev derved virkelig hvad han før kun havde havt Titel af at være nemlig Rigets Cantsler og erholdt paa Grund af dette Embede Directionen over Cancelliet og derunder hørende Sager og Expeditioner, saavel inden- som udenlandske — blev den Tids Udenrigsminister. — Dernæst fik han Referatet, Propositionen og Stemmesamlingen i Stats-Collegiet og blev tillige Patron for Kjøbenhavns Universitet samt Directeur eller Præses for Høiesteret, i hvilket sidste Embede Kongen endnu samme Dag udnævnede ham en Justitiarius — Povisch — til Assistance. Efter Cancelliets Titulatur-Bog var nu hans Titulatur følgende: „Deres Excellence Greve af Griffenfeld og Tønsberg, Herre til Samsø, Brattingsborg og Visborg, Ridder af Elephanten og Dannebroge, hans Kongl. Maj.'s Storkantsler, Geheimeraad, Præsident i Stats- og Cancellie-Collegiet samt høieste Ret, Befalingsmand over Tønsberg Amt og Patron for Universitetet i Kjøbenhavn."

I Aaret 1674 skete det og at den romerske

Keiser uanmodet tilbød Griffenfeld at ville udnævne ham til frie immediat Rigsgreve af det romerske Rige og udstedte endnu samme Aar under 18de December, uden mindste Bekostning for Griffenfeld, Diplomet (dette opbevares i 2 Exemplarer — et tydsk og et fransk — paa Pergament endnu i Cancellie-Archivet) skjøndt det ei findes — som Slange bemærker — at Griffenfeld nogensinde tog sig denne Titel til Brug eller Nytte.

Penge havde Griffenfeld til Overflod og af Titler de høieste i Riget. Han havde derhos den stolte Følelse at have sine Fortjenester og ikke sin Fødsel at takke for sin Lykke. Een Lykke og Høihed var der dog endnu, som han ei havde opnaaet og som Undersaat aldrig kunde vente at opnaae, den nemlig at besvogres med det kongelige Huus og at formæles med en Prindsesse af kongeligt Blod. Dog — endogsaa hertil fandt Kongen ham værdig og ved Midsommertid 1675 arbeidedes til den Ende ved det danske Hof paa et Partie imellem Griffenfeld og Louise Charlotte, Prindsesse af det holsteen-sønderborgske Huus, hvorom der senere vil blive talt.

De europæiske Statsforholde havde imidlertid forandret sig og for Danmark blev Krigen uundgaaelig. Griffenfeld maatte derfor den 16de Juni 1675 med Kongen og den øvrige Hofstat foretage en Reise til Holsteen, hvilken Reises egentlige Øiemeed var, før Krigen udbrød, enten aldeles at forsone sig med den holsteen-gottorpske Hertug eller, i Mangel deraf, at afvæbne samme, for saaledes at sikkre Riget mod hans muligen farlige Planer. Hoffet kom vel den 16de Juli tilbage

til Hovedstaden fra denne Reise; men allerede den 14de August maatte Griffenfeld igjen med Kongen forlade Byen for at ile til den i Holsteen forsamlede Armee. Krigen blev nu erklæret og kort efter begyndt og Griffenfeld fulgte Kongen uafladelig i dette Efteraar paa hele det pommerske Tog. „Til Belønning for Griffenfelds Iver for det almindelige Bedste" — som det heed — overdrog Churfyrsten af Brandenborg ham under 17de October 1675 Øen Wollin til bestandigt arveligt Lehn, ligesom han paa samme Tid forlehnede den danske General Hertugen af Pløen med Usedom — tvende Øer, som Churfyrsten i samme Efteraar havde erobret fra de Svenske. Efter Historieskriveren Puffendorfs Beretning gav Churfyrsten desuden Griffenfeld Løfte om Øen Rügen for der at oprette sig et Rigsfyrstendømme, til hvilken Værdighed han ved sin Indflydelse hos Keiseren lovede at forhjælpe ham og Griffenfeld skal virkelig i October Maaned s. A. være reist over for at tage denne sin tilkommende Eiendom i Diesyn.

Alt før Krigens Udbrud arbeidede imidlertid Griffenfelds mægtige Fjender og talrige Misundere paa hans Undergang. I Mulm og Mørke sneeg Avind sig lumskeligen omkring. Kabalens Miner bleve anlagte og under Krigen fuldførte. Misundelsen kunde ikke længer udholde al den Opsigt Griffenfeld gjorde. At denne ogsaa var overordentlig sees iblandt andet af hans Udgiftsbog, hvorefter han havde udbetalt adskillige Summer til Musikantere med flere, som havde musiceret og paraderet udenfor hans Bopæl den Dag, da han blev optaget i Grevestanden, nemlig til Kongens Trompetere,

Drabanterne, Fiolinisterne, Skibstrompeterne, blaa Regiments=Trommeslaaer, rød Regimnets=Trommeslaaer og til Byens Trommeslaaer. Hans Forgemak vrimlede af Gratulanter og Supplicanter. Dedicationer og Medailler udkom i stort Antal. Kingo stemte Harpens Strenge for at besynge hans Hæder, ja endogsaa Taler fra Prædikestolen (En Præst i Frederiksborg tog Anledning af det Evangelium: „Da Jesus var 12 Aar gl." etc., til paa Prædikestolen at yttre: „Det var meget at undresover at Griffenfeld allerede i sit 12te Aar havde deponeret.") gjenlød om hans Ophøielse og Dyder. Hans store Lykke var ogsaa især glædelig for Folk af Middelklassen, som heri saae et Beviis paa at Talent og Fortjeneste vel kunde opveie Byrd og Ahner. Der var dog Een, som paa hiin Dag ikke tog Deel i Glæden, uden at Avind indtog dens Sted og hos hvem man kunde have ventet størst Glæde. Det var Moderhjertet, som ikke kunde frydes over Sønnens Stigen, men fyldtes med bange Ahnelser om et tilsvarende Fald. Da man nemlig lykønskede hende til hendes Søns store Værdighed brast hun i Graad og sagde: „at saadant var hende kun til liden Glæde, for jo høiere man opkløff, desto dybere havde man at falde."

Forinden vi imidlertid meddele det Nærmere herom skulle vi forsøge at levere en Skildring af Danmark Stilling i den Periode da Griffenfeld maae antages at have staaet i Spidsen for Statsbestyrelsen og af hvad Fæderlandet skylder ham som Statsmand og som Minister.

VIII.

Griffenfelds Virksomhed som Statsmand og Minister.

Griffenfeld blev netop kaldt ind i Forretningerne og overtog Bestyrelsen af Statssager paa en Tid, da Danmark i flere end een Henseende trængte til en stor Minister. Souverainiteten var nemlig ved Slutningen af Rigsdagen 1660 langt fra at være nogen fast Erhvervelse, ja maatte endnu ved Christian den femtes Thronbestigelse ansees for en vaklende Statsbygning. Den største Deel af Adelen var den gamle Constitutions ivrige Tilhængere og stode rede til at styrte den nye dem forhadte Regjeringsform. Enevældens Støtter vare for Øieblikket kun faa og dens Tilhængere kun svage mod dens mange og mægtige Fjender og endnu havde ingen høiere Statskunst begrundet dens Varighed. Kun Øieblikkets Fornødenheder havde skabt den og Tiden stod rede til at søndertræde sit eget Værk. Tilfulde indsaae Souverainitetens Tilhængere dette. Allerede Kong Frederik den tredie og hans Ministre havde følt denne Enevældens mislige Stilling og i den Anledning henvendt sig til den helmstädtske Professor Herrman Conring — sin Tids Orakel og fast alle europæiske Hoffers Consulent — med Begjæring om at han skulde opgive dem Midlerne til at vedligeholde og grundfæste Dannerrigets nye Constitution.

Conring svarede blandt andet: „Til de generelle Midler hører efter min Formening først og fremmest at der udarbeides et Skrift, hvori man for den nærværende og tilkommende Slægt lægger

klart og tydeligt for Dagen: a) hvad stor Ulykke Riget fra Arilds Tid har havt saavel af at være et Valgrige som af Kongemyndighedens Indskrænkelse; b) at disse Haandfæstninger ikke var nogen gammel Skik, men at Kongerne fordum mere havde frie Hænder; c) at Rigets Interesse udfordrede en Forandring for at reddes fra total Undergang. Naar dette ret bliver udviklet vil Enhver bifalde den nye Regjeringsform og med Taalmodighed skikke sig i om den skulde føre nogen Uleilighed med sig." (Et saadant Skrift synes ogsaa at være udkommet i Biskop Wandals politisk-orthodoxe Afhandling: „de jure regio". Spittler mener at det var Griffenfeld, der forskaffede dette Skrift — der i sin Tid gjorde megen Opsigt — en imellem de Lærde saa at sige symbolsk Anseelse, fordi han ansaae det for nødvendigt at de unge Videnskabsmænd, som siden bleve Embedsmænd og Folkets Lærere, bestyrkedes i den Troe, som hævdedes ved denne Afhandling. Af samme Grund har man antaget at han og kan have samtykket i Prof. Rolds — der i sit Skrift søgte at bevise det Modsatte af Wandal — Afsættelse). Forøvrigt søgte Conring med Føie Midlet til hiint Øiemeed i Regjeringens vedvarende Bestræbelse for at fremme Landets og Undersaatternes Vel, hvorved den nye Regjeringsform vilde gjøre sig elsket af alle Stænder. Men hvor vanskeligt var ikke dette Raad for Øieblikket at efterkomme? og hvor langsom ikke den tilsigtede Virkning paa Undersaatternes Kjærlighed? — og dog var det netop for Øieblikket at Raad og Daad vare saa aldeles fornødne, indtil Souverainiteten — som Conring udtrykker sig — havde slaget

Rødder i Undersaatternes Gemytter. Til Lykke for Danmark kom Griffenfeld netop nu ind i Affairerne og fik en væsentlig Andeel i Statsbestyrelsen. Hans grundige Kundskaber til Regjeringens sande Interesser og hans gjennemtrængende Klogskab lykkedes det endelig ved saadanne Midler, som ene passede til Tid og Omstændigheder, at grundfæste hiin vaklende Bygning. Fornemmeligen henvendte han sit skarpe Blik paa den aristocratisk-sindede eller mindst folkelig-sindede Deel af den gamle Adel eller rettere paa de enkelte forhen næsten enevældige Familier, der nu ved Souverainitetens Indførelse havde tabt meest og derfor ogsaa mindst vare fornøiede med samme. Han beregnede rigtigen, at kun disse havde Magten — skjøndt maaskee Flere Villien — til at kuldkaste den nye Statsconstitution. Vel var det uhlfeldtske Huus fast tilintetgjort; vel var den rige og mægtige Cay Lykke, den bydende Gunde Rosenkrands og tildeels med dem deres forhen anseelige Familier faldne som Offere for ubeviiste — skjøndt derfor ikke usandsynlige — Attentater mod den nyere Constitution eller Regjeringsform; men hvor mangen gammel indfødt adelig Familie stod ikke endnu lige mægtig tilbage med den for den nye Forfatning farlige Troe at Adelen havde en ved Tiden hævdet Ret til Deeltagelse i den danske Regjering og med den faste Villie ved første givne Leilighed at gjøre en slig virkelig eller indbildt Ret gjældende?

Da Enevælden blev Kong Frederik den tredie overdragen gav han tillige sine Undersaatter det

høitidelige Løfte, ved den nye Regjeringsforms Indretning, fornemmelig at have Stændernes Ligevægt for Øie. Imidlertid indsaae saavel han som hans Ministre hvor farligt det vilde være paa eengang at betage Adelen dens overveiende Vælde og dens betydelige Forrettigheder i Staten, dem den fremfor de andre Stænder gjennem saa lang en Række af Aar havde været i Besiddelse af og dog indsaae de tillige, at det netop vare disse, som mellem Dannerrigets Stænder udgjorde det ulige Forhold og derfor nødvendigt skulde og burde hæves. Med Tid og Lempe maatte imidlertid dette Øiemeed søges opnaaet. Med Magt vilde det have været farligt om ei umueligt at sætte igjennem. Desaarsag indførte Kongen Collegialbestyrelsen i sine Riger og indsatte i hvert Collegium et lige Antal Adelige og Borgerlige, i det Haab, at de første skulde hindres ved de sidste fra at anmasse sig ene hvad der blot tilkom dem begge i Fællesskab. Dog — selv denne nødvendige Indskrænkning foretoges paa den meest varsomme og for Adelen mindst stødende Maade, idet Kongen tillige i Provisional-Ordinancen af 4de November 1660 bevidner, at det netop med denne nye Collegial-Indretning var hans Hensigt at forøge den danske Adels Anseelse og Glands. Han holdt ogsaa forsaavidt dette Løvte, som alle Adelsmænd, der for sadde i det gamle Rigsraad, nu bleve indsatte i de nye Collegier. Selv de gamle Rigsværdigheder vedbleve — hvad Navn og Titel angik — uforandrede. Saameget troede Kong Frederik den tredie at burde gjøre til den gamle Adels Beroligelse og troede sig selv tilstrækkelig be-

trygget mod dens ham ellers saa frygtelige Vælde ved ikke at lade de forrige Rigsraader sidde samlede i eet, men fordeelte i flere Collegier, under den Forudsætning at Magten, naar den er deelt, aldrig er eller kan blive saa farlig, som naar den er samlet. Heri fandt han sig dog snarligen skuffet, idet han inden føie Tid maatte sande at Borgerstand mod Adel, Fattigdom mod Rigdom kun afgive en lempelig Modvægt i Staten. Adelen var saaledes snart den mægtigste i Statsraadet og erholdt inden føie Tid ogsaa i de andre Collegier en dengang for Souveraineteten yderst farlig Indflydelse og Kongen lærte saaledes at indsee, at det store Statsraad — skjøndt kun Skyggen af det forrige Rigsraad — dog endnu, som til et Middelpunct, samlede og concentrerede alle Adelstandens adspredte Kræfter. Han følte hvorledes dette Raad allerede indskrænkede ham og forudsaae, at det end mere vilde indskrænke hans Efterfølgere paa Thronen, ja maaskee endog i Fremtiden voxe Enevælden over Hovedet. Desuagtet lod det sig nu ei mere gjøre at ophæve en Indretning, som han selv for saa kort Tid siden havde indført. Han maatte derfor itide tænke paa Midler, der enten formaaede at betage dette Raad sin store Magt eller dog for Fremtiden unddrage Adelen dens afgjørende Overvægt i samme. Medens han saaledes ængstelig søgte de eneste passende Midler til dette Øiemeed og dagligen betoges af voxende Bekymring over Vanskeligheden i at finde samme, lærte han først ved sine Besøg paa Bibliotheket tilfulde at kjende Griffenfelds — dengang Schumachers — fortrinlige Statsindsigter og da han Dag fra Dag saae

flere og flere umiskjendelige Prøver paa hans øvede Skarpsind og modne Forstand, tog han ei heller i Betænkning at betroe ham sin Bekymring over hiint Collegies tiltagende Vælde og i denne Anledning var det at Griffenfeld foreslog Kongen et Middel — der ei heller siden forfeilede sin tilsigtede Virkning — for ved Hjælp af samme at opnaae hvad Kongen saa længselsfuldt tragtede efter.

Allerede Conring havde i det ovenfor omhandlede Svar af 1669 antydet et Middel til at sprede Adelens i Statsraadet concentrerede Magt og til at styrke Enevælden, et Middel, som man ikke dengang, men først noget over halvandet Hundrede Aar senere — 1831 — synes at have fundet tilraadeligt, skjøndt Diemedet nu næppe har været det samme som da Conring afgav sin Betænkning, i hvilken det nemlig ogsaa blandt andet heed: „Uagtet man kunde mene en puur monarkisk Stat ikke tilsteder Stændernes Sammenkomst, saa er det dog ganske passende i Ting, som kan tjene til Statens Opkomst, at indhente Undersaatternes Sentiments; fremfor alting opnaaes derved at Nationen bliver Regenten stærkt hengiven. Disse Betænkninger af Undersaatterne kunde indhentes enten paa en almindelig Rigsdag eller i hvert District af Kongeriget især. Paa den Maade fik det Anseende af at Regjeringsformen ikke var puur monarkisk, men at den var blandet ligesom i Sverrig; derved forebyggetes ogsaa megen Columnie. Men da Erfaringen lærer at slige Rigsdage lidt efter lidt gjerne blive til constituerende National-Forsamlinger, desformedelst er det tjenligere at kalde Stænderne sammen hver

i sit District i Riget, der fornemme deres Besværinger og Andragende aparte og siden udfærdige de fornødne Decreter i det Geheime-Statsraad."

Griffenfeld søgte imidlertid at opnaae Kongens ovenfor omtalte Hensigt ved at give Statsraadet en tilbørlig Modvægt i et af de andre Collegier, hvortil han foreslog Cancelliet som det meest passende af alle; men raadede tillige Kongen til at forsyne samme med duelige vel oplærte unge Mænd af Borgerstanden og først da at gjøre dette saaledes borgerlige Collegium til det adelige Statsraads overlegne Rival, ved efterhaanden at drage de vigtigste Forretninger fra Statsraadet ind under samme. I denne Anledning blev Schumacher selv ansat som Secretær i Cancelliet og drog tillige, ifølge sin Plan, flere af sine dertil duelige Bekjendte ind i samme; thi havde Kongen først duelige Cancellie-Secretærer, saa havde han ogsaa i dem en Planteskole, fra hvilken han Tid efter anden funde lade de til hans Diemeed meest passende Subjecter tage Sæde i selve Collegiet. Ei heller varede det længe før Schumacher ved sin overlegne Duelighed og derpaa grundede Myndighed rensede Cancelliet for de mindre duelige Adelsmænd, som under Navn af Cancelliejunkere tilforn gjorde Tjeneste i samme idet han som Oversecretær befalede at de for Fremtiden skulde arbeide og ikke blot som før figurere. Dette forønskede Tidspunct benyttede Kongen til behørigen at reformere det hele Collegium ved i de Udtrædendes Sted at ansætte duelige Borgerlige og allerede før Kong Frederik den tredies Død arbeidede saaledes Mænd i samme som Schrøder, Jonsbergerne, Lurdorph, Tausen, Schøler, Meyer,

Lerche og flere Saadanne, ved hvem Cancelliet snart bragtes i den bedste Orden og ved hvis Hjælp Kongen torde love sig sin Hensigts heldige Opnaaelse. (At Griffenfeld, skjøndt han vel drog de mere duelige af sin Slægt med sig iveiret — hvilket senere efterhaanden vil blive viist — dog ingenlunde gjorde dette iflæng, sees blandt andet deraf at et med ham beslægtet Individ ved Navn Hans Lufft — et Slags Hofnar, skjøndt af, som det heed, galant Opdragelse og paa det bedste anbefalet — forgjæves søgte om at blive Cancellisecretair. Griffeld skrev paa hans Ansøgning: „Vi søge at sætte os og vore Folk paa een Bænk og i lige Værdighed med Adelen og dertil tør vi ingenlunde bruge Narre.") Den omhandlede Plan syntes allerede at være moden til Udførelse, da Kong Frederik den tredie døde fra dette sit vigtige Arbeide og overlod sin Søn ved Griffenfelds Hjælp at fuldende hvad han selv heldigen havde begyndt. Fra en anden Side var man gaaet frem med samme Statsklogskab og havde forandret de tidligere gjældende Principer. Saasnart nemlig en eller anden af de forrige Rigsraader, som beklædede Rigets høieste Værdigheder, afgik ved Døden, lod man under et eller andet Paaskud, hans Embede for Fremtiden staae ubesat og hans Værdighed, ja selv dens Navn, ophørte omsider aldeles. Desaarsag finde vi efter Gersdorffs Død ingen Rigens Drost, efter Sehesteds Bortreise ingen Rigens Skatmester osv. og man drog nu efterhaanden alle Statssager af Betydenhed fra Statsraadet ind under Cancelliet, hvorved Statsraadet omsider ganske blev sat i Uvirksomhed og ophørte allerede i Aaret 1670 at for-

samle sig. Dette Raad havde saaledes opløst sig uden nogen Opsigt og uden nogen voldsom Befaling fra Kongens Side. 1671 lod Kongen Præsidenterne i de forskjellige Collegier vide, at ogsaa det saakaldte Geheime-Statsraad for Fremtiden skulde ansees for hævet og at han vel i dets Sted havde anordnet et Geheime-Conseil, i hvilket Statssager under hans eget Præsidium skulde delibereres, men at samme ikke mere som forhen skulde bestaae af faste Medlemmer; men at han selv, uden Hensyn til Stand eller Rang, dertil vilde sammenkalde hvem han lystede og for godt befandt og saaledes var ikke blot det saakaldte store, men ogsaa det geheime Statsraad, som saadant, opløst, de af Adelen, som Kongen havde mindre Tiltro til, udelukkede fra al Indflydelse paa Regjeringssager og Kongemagten saaledes fra denne Side sikker og tryg.

XI.

Indførelsen af Rang og en nye Adel.

Det laae imidlertid i Griffenfelds Plan at grundfæste Enevælden ikke blot for en Tid, men for stedse og han indsaae at det til dette Øiemeeds Opnaaelse ikke var nok for Øieblikket at fortrænge Adelen eller at sætte den i Uvirksomhed; men at det Baand, der knyttede den saa engt tilsammen og afsondrede den fra de andre Stænder, maatte opløses og dens egentlige indre Kraft saaledes svækkes. Han udførte denne Plan med en Viisdom som under de givne Forholde kun den Kortsynede turde miskjende, den Fordumsfulde dadle. Middelet til

sin Hensigt søgte han atter her i at give denne mægtige Stand tilbørlig Modvægt og til den Ende indførte Kongen — efter Griffenfelds Raad — en nye Slags Adel, nemlig den personlige eller Embedsadelen. Dette skete ved Rangforordningen af 25de Mai 1671, efter hvilken for Fremtiden alene Fortjeneste og Kongens Naade, men ingenlunde arvet Adel skulde give Rang og Anseelse i Staten. Imidlertid indsaae Griffenfeld vel paa den anden Side at denne Lov tillige kunde — hvad den efter hans Plan ikke skulde — opvække den gamle Adels Harme og Forbittrelse ved saa aldeles — efter dens Formening — at see sig tilsidesat. Han havde derfor tillige udtænkt et Middel til at forsone i det mindste den rigere — og altsaa den vigtigere — Deel af samme. Paa samme Dag, som Kong Christian den femte sanctionerede den nye Rangforordning, sanctionerede han nemlig — ligeledes ifølge Griffenfelds Forslag — tillige de grevelige og friherrelige Privilegier, hvorved han indførte en nye og høiere, men tillige af Kongen aldeles afhængig Adelsstand og her fandt saaledes den gamle Adel atter et nyt Ærestrin, der hævede den op over den stedse stigende Borgerstand. Denne nye Adel tjente ogsaa til at svække den gamle Adelsstand derved, at den mindre formuende Deel af denne sidste misundte den mere formuende, som havde Evne til at opsvinge sig til hiin høiere Adel. Misundelsen voxte og Enigheden — det store Baand, som før gav Adelen sin Styrke — blev efterhaanden opløst.

Omendskjøndt nu vel en Deel af den gamle Adel, f. Ex. en Henrik Rantzau og en Mogens

Skeel — Gram tilskriver disse Andeel i Forfatterskabet til den saakaldte „Grevens og Friherrens Comoedie", som søger at gjøre denne Stand latterlig; den blev skreven 1674 — ret godt indsaae, hvortil disse Foranstaltninger sigtede og forudsaae at det paa den Vei gik til Grunde med Adelstandens Magt og Vælde i Riget, saa var dog allerede nu den indbyrdes Enighed blandt Adelen for liden, Interessen alt for meget deelt og den nye Regjeringsform allerede for meget befæstet til at nogen af dem skulde have vovet offentlige Angreb paa samme, der desuden talte ikke faa Tilhængere iblandt de mange tydske før og efter Souverainetetens Indførelse paa dansk Grund forplantede Adelsmænd og i de ved Statsforfatningens Forandring iveiret komne Borger-Familier. Disses Interesse stod og faldt med den nye Regjering og denne forsømte intet Middel til at forbinde hine indbyrdes og at knytte dem endnu fastere til den nuværende Regjeringsforms Interesse. Det varede saaledes ikke længe forinden disse Borgerfamilier kom ind i flere af Statens vigtigste Embeder eller endogsaa bleve optagne i Adelstanden og udsete som den nye Statsforms Hoved-Støtter. Heller ikke varede det længe forinden hiin udenrigske paa dansk Grund omplantede Adel ved Giftermaal blandede sig med den indenrigske og derved en nye Slags fremstod — en Generation i Interesse som i Anskuelser aldeles forskjellig fra den gamle Adel, der for en Deel føiede sig efter Omstændighederne eller levede i Haabet om bedre Tider, medens Andre toge mod den dem tilbudte udvortes Glands og stræbte at indsmigre sig i Hoffets Gunst, hvor-

fra de mere selvstændige efterhaanden fortrængtes af Hoffets Yndlinge og derfor omsider søgte ud til deres Godser, for der at glemme, hvad de før havde været.

Den nye Regjeringsform var imidlertid ikke blot en vaklende Statsbygning, da Griffenfeld kom ind i Forretningerne, men Enevælden var endnu, saa at sige, et raat og uforarbeidet Product, der udfordrede Mesterens Haand for at blive gavnligt for Konge og Rige. Derfor erholdt, efter Griffenfelds Forslag, Collegierne efterhaanden nye og planmæssige Instructioner. Under 21 April 1670 fik saaledes det danske Cancellie en forbedret Instrux og under 26 Juli s. A. oprettedes et tydsk Cancellie, som efter Instruxens Ord skulde have alle tydske og Kongens tydske Lande vedkommende Expeditioner. Ligeledes fik Norge under 6te Octbr. s. A. sit eget Cancellie. Den 30te Juli derefter fik ogsaa Skatkammeret sin nye Organisation, Krigscollegiet ligeledes den 25de Juni og Admiralitets-Collegiet under samme Dato, ligesom Hoiesteret under 25de Juni 1670 erholdt en saakaldet Retsordning.

Griffenfeld turde maaskee allerede nu med Grund haabe at Enevælden for Fremtiden vilde være betrygget mod Contrarevolutioner; men han indsaae tillige, at den absolut souverain-monarkiske Regjeringsform trænger til mere end den blotte Betryggelse mod Revolutioner, ifald den ellers fuldkommen skal kunne rodfæste sig og med den tilbørlige Energie og Kraft kunne virke ikke blot paa egne Undersaatter, men ogsaa paa andre Stater. Den behøver i denne Henseende, fremfor enhver anden Regjeringsform, troe og hengivne Tjenere, virk-

somme og paalidelige Embedsmænd og bør desuden udbrede en fra dens Væsen uadskillelig Glands om Thronen samt vide at sætte sig i tilbørlig Agtelse og Anseelse saa vel hos sine egne Undersaatter som hos fremmede Stater. Disse Øiemeed stræbte Griffenfeld med sædvanlig Skarpsindighed at forene. Franskmanden Montesquieu er den første Forfatter, der har fremstillet Æren som de monarkiske Staters særegne Princip. Han kalder den Hovedhjulet i alle Monarkier. Griffenfeld synes at have deelt denne navnkundige Skribents Anskuelser. I det Øiemed nemlig, at opmuntre til Troskab mod Kongen, opvække den slumrende Æresfølelse og den for Staten saa gavnlige Kappelyst samt for at belønne Fortjenester og derved opmuntre til flere, see vi Griffenfeld udtænke flere nye Indretninger og træffe flere nye Foranstaltninger, dem den mere overfladiske Jagttager antog alene at have Hoffets Glands og Efterligning af den franske Kong Ludvig den fjortendes glimrende Hofstat til Formaal, uden at kjende sammes dybere Betydning og høiere Øiemeed.

Strax efter Kong Christian den femtes Thronbestigelse udgik saaledes en saakaldet Gemaks-Ordonnance, hvorved Forskjellen mellem Rangs- og ikke Rangspersoner først blev indført. De første, som tilstededes umiddelbar Adgang til Monarken selv, bleve igjen inddeelte i 3 Klasser efter de tre forskjellige kongelige Audients-Gemakker, det yderste, mellemste eller inderste, i hvilke de maatte indlades. Den ovenfor nævnte Rangforordning og en Anordning om Titulaturen i Cancelliet høre ogsaa herhen saavelsom den ligeledes forhen berørte Indførelse af en i Danmark aldeles nye Rigsværdighed,

nemlig Greve- og Friherrestanden. Ved at antage denne Værdighed overdrog Adelsmanden sit Gods — Allodial — til Kongen og tog det igjen af ham til Lehn, da derimod de forrige danske Lehnsmænd fik Kongens eller Kronens eget Gods i Forlehning. Det Jordegods, som disse Grever og Baroner eller Friherrer selv havde erhvervet sig tilfaldt derfor ogsaa Kongen som Eiendom, hvis deres Lehnsarvinger engang i Tiden uddøde. Regjeringen havde deri et Middel mere til at belønne den tro Tjener, opmuntre den Ærekjere og saaledes erhverve sig nye og mægtige Støtter. De tjente desuden til en Opmuntring for den rige Adelsmand til at paatage sig Gesandtskaber og til at indtræde i Krigstjeneste, hvilket Landets Finantsforfatning gjorde ønskelig. Fremdeles opnaaedes ved hiin Indretning et andet vigtigt Øiemeed, det nemlig at faae en Mængde af det daglig tiltagende øde Jordegods i rige Eieres Hænder, som ene formaaede at ophjælpe og forbedre samme, ligesom Kongen ogsaa derved blev sikkret med Hensyn til de kongelige Skatters rigtige Betaling af samme, da saavel Grever som Baroner eller Friherrer skulde indestaae for Skatterne af alt deres underliggende Bondergods (hvilket dog senere blev forandret derhen, at af Bøndergodset 300 Tdr. Hartkorn paa et Grevskab og 100 paa et Baroni blev skattefrit) som for Grevskaberne var 2500 og for Baronier 1000 Tdr. Hartkorn. En dyb Finantsplan turde saaledes ogsaa have ligget til Grund for hiin Indretning, ved hvilken Kongen endvidere mærkeligen fremmede en af sine Yndlings-Planer nemlig Kjøbenhavns Udvidelse og Forskjonnelse.

Privilegiernes 22de § opmuntrede nemlig disse nye Grever til hver især i Hovedstaden at opføre en til deres nye Stand passende anseelig Bygning og saaledes hidrøre ikke faa af dens skjønneste Bygninger fra denne Grevernes første Periode. — Det var endeligen i Privilegierne udtrykkeligen gjort denne høiere Adel til Pligt med Liv og Blod at forsvare Kongehusets Souverainitet og Arverettighed. Saasnart derfor Kongen fandt at de handlede imod dette Løvte, stod det umiddelbart i hans Magt at berøve dem de Privilegier, som han selv havde givet. Med Arveadelen forholdt det sig derimod ganske anderledes Den havde Kongen ikke givet og kunde heller ikke fratage Nogen den fordi Adelsmanden undlod at understøtte Enevælden, hvilket dengang intetsteds var gjort ham til Pligt. (Ifølge Danske Lovs 1 Bogs 1 Capitels 1 Artikel er derimod nu alle Kongens Undersaatter med Eed forbundne til at forsvare Kongens Enevolds-Magt og Arverettighed under Livs, Blods, Æres og Godses Fortabelse.) Nogle have forøvrigt i Greverne alene villet see en Fornyelse af Fortidens Jarler og i Friherrestanden den gamle Herse-Værdighed.

Da der imidlertid til at blive Greve eller Baron udfordredes Rigdomme og desuagtet mangen Uformuende saavel ved Hoffet som udenfor samme kunde gjøre grundet Fordring paa Udmærkelse i Staten, restituerede og indstiftede Kong Christian den femte som ovenfor berørt paa Griffenfelds Forslag for disse de saakaldte Ridderordener. Elephantordenen blev nemlig fornyet for de Fornemmere blandt Kongens Mænd, medens Dannebrogs-Ordenen blev oprettet eller — efter Andres Mening

— fremdraget fra Mørket til Lyset for dermed at opmuntre og tilfredsstille de mindre Fornemme blandt disse. (Det er næppe usandsynligt at Sagnet om Dannebrogs-Fahnens Nedfalden fra Himlen i Estland 1219 kan have givet Griffenfeld Ideen til Indførelsen af Ordenen — det saakaldte hvide Baand eller Nutidens Storkors — og at herfra igjen hidrører den Mening at Chr. V ved Griffenfeld alene restaurerede denne Orden. Til Elephantordenen — det blaa Baand — forekommer der langt ældre Spoer, skjøndt under en noget forskjellig Form). Griffenfeld lod i Archiverne opsøge alt hvad der maatte findes om begge Ordener og udkastede derefter selv Statuterne til samme.

Der dannedes saaledes ved Elephantordenen, Greve- og Friherre-Standen, Dannebrog-Ordenen og den personlige Adel en gradviis aftagende Række af Rigsværdigheder og Æresposter i Staten, uden derved i mindste Maade at formindske den kongelige Magt, medens man dog, ved at danne flere Stænder i Staten ligesom formindskede Afstanden mellem Monarken og de lavere Klasser af Samfundet.

Ogsaa i Danmarks Forhold til andre Nationer blev noie taget Hensyn til en passende Stats-Etiquette og til den fra en monarkisk Regjering uadskillelige Hoihed og Værdighed. Vi finde derfor ogsaa at Griffenfeld har holdt over den strengeste Etiquette mod fremmede Hoffer og med Iver fordret af sit Hof alle de en monarkisk Regjering efter Vedtægt skyldige udvortes Tegn paa Agtelse og Ære. Han ansaae dette for doppelt nødvendigt eftersom Kong Christian den femte var en ung

og mindre mægtig Monark, der først nyligen havde arvet den for kort Tid siden erhvervede Enevælde. De danske Ministre, som afsendtes til fremmede Hoffer, havde derfor den bestemteste Befaling om i Eet og Alt at opføre sig paa en Maade, der kunde være en souverain Monark værdig. Griffenfeld indsaae tilfulde at afgik der først upaaanket noget i de udvortes Æresbeviisninger, da tabtes ogsaa snart noget af den tilbørlige Anseelse og derved den onskelige Indflydelse ved fremmede Hoffer. Paa den anden Side vidste han derimod at træffe den rigtige Grændselinie i Statsetiquettens Jagttagelse, hiinsides hvilken en streng Overholdelse af Regjeringens udvortes Rettigheder udarter til Pedanteri. Hvor Eftergivenhed vilde have gjældet for Svaghed, der veeg han intet Fodsbred. Hvor samme derimod kunde have hindret vigtigere Diemeed, vidste han igjen at finde Udveie for at undgaae unyttig eller skadelig Tvist. Ludvig den fjortende havde saaledes 1675 funden paa at nægte Christan den femte Titel af Majestæt, men Følgen var at man fra dansk Side ogsaa vægrede sig ved at give den franske Konge denne Titel, hvorfor Ludvig omsider maatte give efter.

X.

Griffenfelds Deeltagelse i Lovgivning m. m.

Vi have saaledes søgt at vise hvad Griffenfeld gjorde for at befæste Souveraineteten, grundfæste Regjeringsformen og sætte den i Anseelse saavel hjemme som ude. Fædrelandet leed imidlertid

under flere Mangler, som Griffenfeld ogsaa paa en fyldestgjørende Maade søgte at afhjælpe. For Souverainetetens Indførelse havde nemlig næsten enhver dansk Provinds sine egne Love. Dette maatte forandres saa meget mere som nu efter Souverainetetens Indførelse alle disse Love forstørstedelen vare ubrugbare, da Forholdet mellem Konge og Undersaat nu var anderledes end forhen og den store Ulighed, der før herskede mellem Stænderne, nu tildeels var bortfalden og deres fælleds Rettigheder altsaa nærmere burde bestemmes. Kong Frederik den tredie søgte desaarsag allerede strax efter Enevældens Erhvervelse at raade Bod paa denne Mangel og beskikkede derfor ved Reskript af 26de Januar 1661 en Commission til at affatte en ny Lovbog. Denne Commission bestod af 23 Medlemmer; men Arbeidet gik langsomt fra Haanden, vel tildeels netop fordi Medlemmernes Antal var saa stort. Da Griffenfeld senere fik Indflydelse paa Regjeringens Foranstaltninger blev, efter hans Raad, Lovarbeidernes Antal formindsket i den Forudsætning at deres forrige Mængde heller ikke kunde fordrage sig med den ønskelige Eenhed. 1669 var vel et Udkast til Lovbogen færdigt, men, paa Griffenfelds Foranstaltning, blev dette underkastet flere gjentagne Gjennemsyn, saa at Lovbogen — kaldet „Danske Lov" — først blev kundgjort ved Trykken i Aaret 1683. Griffenfeld synes fornemmelig at have havt et Overtilsyn med Lovbogens Udarbeidelse. Man har endnu flere Breve fra Vinding til Griffenfeld i Anledning af Lovarbeidet, ligesom det sees af Lassons Journal at denne ofte i samme Anledning har havt Conference

med Griffenfeld, ligesom Reviſorerne til ham ſkulde indſende deres Betænkninger over ſamme. Ogſaa haves der endnu blandt Msc. Thottiana Nr. 1198 in fol. et af Griffenfeld forfattet alphabetiſk Regiſter over den hele Lovbog fra 1669. Etatsraad og Profesſor Rasmus Vinding anſees for Lovens egentlige Concipiſt. Han overlevede de fleſte andre Medarbeidere og døde først Aaret efterat Loven var udkommen, efterat have anvendt 14 ſamfulde Aar paa dens Bearbeidelſe og efter at have ſeiret i Kampen med den til ſin Tid anſeete Juriſt Peder Lasſen eller Lasſon, ſom ſøgte at trænge Romerrettens Beſtemmelſer ind i Lovbogen, medens Vinding holdt paa de gamle danſke Love og Vedtægter. (Cfr. Gebhardis Verdenshiſtorie, 33te Deel, Pag. 609, Joh. Mollers det lærde Nordens Bibliothek, Leipzig 1699 Pag. 213 og 214 og Lehmanns Introductionstale for Høieſteret, 2den Pasſus.) Denne Lovbog blev til ſin Tid anſeet for et Monſter for en Lov, ſaavel med Henſyn til Billighed, Korthed og Beſtemthed, ſom med Henſyn til Sproget.

Dog, ikke blot med Lovgivningen, men ogſaa med den udøvende Retspleie, Juſtits- og Politi-Væſenet havde Griffenfeld et vaagent Øie. Kong Frederik den tredie havde ved den ſaakaldte Proviſional-Ordonance indrettet et Juſtitscollegium eller Oberhofcollegium, ſom fik Navn af Rigshofcantslerens Collegium og ſom indtil 1661 ogſaa indbefattede Høieſteret, ſom nu blev en ſærſkilt Domſtoel og beſtod af halvt adelige og halvt borgelige eller, ſom Kongen kalder dem, lærde Asſesſorer og her paadømtes,

uden videre Appel, de vigtigste Sager. Denne Domstoel fik en forbedret Indretning og en ny Organisation og Kongen bivaanede den selv personlig om Morgenen fra Kl. 6 til 12 og vaagede over at enhver Assessor, som kom for sildig, maatte betale en Rosenobel. Da Griffenfeld ved Cantsler Reetz's Død 1674 var bleven Præsident i Hoiesteret blev der tillige udstedt en kongelig Ordre, hvori det heed: „Vi Christian etc. ville at Vores Os elskelige... til Hjælp i den hoieste Rets Administration, som han for sine øvrige hoie Geschäfters Skyld ikke idelig kunde opvarte, ham som Justitiarius tilforordnet vorder Geheimeraad Otto Povisk til Saltoe etc., dog at Rigscantsleren selv Dommen beskreven giver, hvor da ved Enden hans Titel er befalet saaledes at sættes: „teste magno regni Cancellario, nostro dilecto“ — til Vitterlighed Os Elskelige, Vort Riges Storcantsler.“ I det paafolgende Aar erholdt denne Domstoel ogsaa en forbedret Instrux. Griffenfeld bar fremdeles Omsorg for at den Fattige ikke ved sin Armod skulde udelukkes fra Adgang til Ret og Retfærdighed, hvorfor han foranstaltede Lovbestemmelser givne om Dom- og Skriver-Penges Eftergivelse og (for at Ingen skulde dommes efter Love han ei kunde kjende) om Anordningers behorige Bekjendtgjorelse paa Landet. For Politievæsenet saavel i Byerne som paa Landet blev der endvidere sorget ved en Mængde tjenlige Anordninger, der udkom fra Slutningen af Aaret 1670 til Begyndelsen af 1674.

Efter Lovgivning og Justitsvæsen burde, efter den ciceronianske Sætning: „Love og Soldater ere

Statens tvende Arme", de Forbedringer eller Forandringer ved Militair-Etaterne, som fandt Sted under Griffenfelds Ministerium, være at omtale. Da det imidlertid ikke med nogen Grad af Sikkerhed lader sig bestemme, hvor stor en Andeel Griffenfeld har havt i disse Foranstaltninger saa skulle vi alene her bemærke, at saameget turde man vel med Sikkerhed antage, at Griffenfeld ugjerne har seet Kongens tidligere Rustninger anvendte til virkelig Leding, da hans Plan udentvivl blot gik ud paa ved disse Foranstaltninger desto lettere at vedligeholde Danmarks Fred og Neutralitet. Uagtet det daværende danske Ministerium ved Omstændighederne nødsagedes til at anvende en Deel paa Landmagten, saa synes dog sammes Opmærksomhed især at have været henvendt paa Flaaden og Søe-Etaten, til hvis Opkomst man under Griffenfelds Bestyrelse søgte at lægge en fast og varig Grundvold. Den berømte Normand Cordt Sivertsen Adelaer eller Adeler var allerede 1663 faldt tilbage fra venetiansk Tjeneste og ansat som dansk General-Admiral, i hvilken Egenskab han anvendte sine udbredte Kundskaber paa Søetatens og Flaadens Omdannelse efter den hollandske, som dengang var den mægtigste Søemagt og fortræffeligste Marine i Europa. Ogsaa vore udødelige Jueler indlagde sig til samme Tid umiskjendelige Fortjenester af den danske Søemagts Opkomst og paafølgende Flor, ligesom Griffenfelds Broder Albrekt — der var bleven adlet under Navn af Gyldensparre og fra hvem Familien Bräem nedstammer — som Admiralitetsraad gjorde sig fortjent af Forbedringer paa Holmen. Hollandske Skibsbygmestere og Tømmermænd bleve

forskrevne for at arbeide paa den danske Holm. 1671 bleve de for Marinen saa vigtige Defensions-Skibe indførte. 1674 blev et Søeqvæsthuus anlagt i Kjøbenhavn og for at oprette Tabet ved Admiral Adelers Død søgte Griffenfeld at overtale den yngere hollandske Admiral Tromp til at gaae i dansk Tjeneste. Griffenfeld antog, at jo større Nye de Admiraler havde, som anførte Flaaden, desto lettere undgik Landet — selv ved Søeheltenes blotte Rygte — Krigen og dens Følger. Tromp traadte ogsaa senere virkelig i dansk Tjeneste og ankom med en hollandsk Auxiliair-Flaade, ligesom det i den paafulgte Krig viiste sig hvad en vel-organiseret Flaade kan udrette til Landets Værn.

Fra Rigets Krigsmagt — som dets udvortes Styrke — vende vi Blikket til dets Finantsvæsen, som sammes indvortes Kraft, idet vi i korte Træk skulle søge at vise Financernes daværende Tilstand og Griffenfelds Bestræbelser for sammes Opkomst. Rigets Regnskaber bleve fra 1559 til 1599 bestyrede af en eneste Rentemester. 1599 bleve to dertil ansatte og derved forblev det indtil strax efter Souverainetetens Indførelse, da et heelt Skatkammer-Collegium i denne Henseende blev oprettet. De to Rentemestere havde til deres Tid foruden Rigets Regnskaber blot havt at besørge det saakaldte Klædekammer-Regnskab (Denne Benævnelse grunder sig paa den Indretning at alle kongelige Embedsmænd fik det fornødne Tøi til Klæder istedetfor en Deel af deres Løn, hvilket først ophørte 1677). Man havde Grund til at formode at saa talrigt et Personale, som det, der udgjorde dette Collegium i det mindste burde kunne bringe Statens Regn-

skaber i Orden. Men dette var ingenlunde Tilfældet. Man seer derfor ogsaa, at Kongen i sine Resolutioner paa Kammerets Referater har undret sig over at det Modsatte var Tilfældet. Han skriver nemlig saaledes: „Det skulde være forunderligt om en Viceskatmester, tre Rentemestere, Procureurgeneralen, en Secretær og saa mange Assessorer ei skulde komme afsted med det, to Rentemestere før have kunnet gjøre." Imidlertid vare Regnskaberne ogsaa nu vanskeligere end tilforn; thi før Souverainetetens vare Statens Indkomster langt fra at være saa forskjellige og mangeartede eller saa indviklede, som nu. Stifter og Amter vare dengang Lehn overdragne Adelen enten paa Regnskab eller mod visse aarlige Afgifter og derved lettedes Oppebørsel og Revision meget. Nu derimod indflod Indkomsten af Lehnene umiddelbart i Kongens Kasse og Lehnsmændene (der maaskee kunde lignes med de saakaldte Generalforpagtere i Frankrig) bleve nu under Navn af Befalingsmænd og Amtmænd, som andre kongelige Betjente, blot salarerede af Kongen. Holger Wind havde, som Viceskatmester, 1662 modtaget Finantserne af Hannibal Sehested i den sletteste Forfatning. Kongen havde ingen Penge; de fleste af hans Undersaatter heller ingen. Som en Følge heraf toge Restancerne dagligen til og oversteg tilsidst de i Kassen indkomne Summer. Kong Christian den femte befalede strax ved sin Regieringstiltrædelse at Skatkammer-Collegiet skulde opgive ham alt det Jordegods som i hans Faders Tider var udlagt, foræret eller forlehnet bort samt for — som det heed — „hvad Tjeneste og Forbring." Men end ikke denne Op-

lysning syntes Kammeret at have kunnet give ham. Dets Medlemmer vare uvidende om hvad Regjeringen i det Hele skyldte bort og om hvad den havde tilgode — en Uvidenhed, som hidrørte fra tidligere uheldige Regnskabsforelser, hvorfor man næppe uden Føie har sagt at det nye Skatkammer bar 30 Aars Uordener paa sine Skuldre. — Det mistrøstige Collegium eller Kammer spurgte Kongen tilraads; men Kongen svarede — gjennem Griffenfeld —: „Veed I det ikke; jeg ikke heller; i saadant forlader jeg mig, som I veed, paa Eder." — Man har søgt, tildeels for at undskylde senere Statsstyreres slette Forvaltning, at skildre Financernes Tilstand strax efter Griffenfelds Periode som meget derangeret og Enhver, der kun kjendte sammes Forfatning ved Begyndelsen af hans ministerielle Løbebane, kunde vel synes at have Grund til denne Formodning; men, naar Danmark desuagtet kort efter formaaede med Kraft og Seier at udføre en flere Aars vedvarende Krig med Sverrig, uanseet at de belovede spansk-hollandske Subsidier fast ganske udebleve og naar desuagtet selve Samtidige, efter Suhms Forsikkring, maatte tilstaae, at den førtes uden væsentlige nye Paalæg, ja endog uden at Undersaatterne klagede over de dem paalagte Byrder, saa have vi deri, saavidt skjønnes, et ikke ringe Beviis paa at Financerne, saaledes som Griffenfeld efterlod dem, ei stode saa slette, som man har villet paastaae. Under Griffenfelds Ministerium — det bør bemærkes, at han vel kunde kaldes sin Tids Premier-Minister, men ikke specielt Finants-Minister — bleve tilmed flere Foranstaltninger trufne til Statsindtægternes Forøgelse

og Finantsvæsenets bedre Ordning, Skatkammer-Collegiet fik saaledes under 20. Juli 1670 en nye og forbedret Instrux. For at bringe Finantserne nogenlunde paa Fode og afbetale af den overhaandtagende Gjæld, saae Kongen sig i den Nodvendighed — for ei ved nye forøgede Paalæg at besvære Skatteyderne, dem man ønskede at skaane — at gribe til det vistnok tunge Middel, hans Fader allerede før ham havde gjort Brug af, med Krongods nemlig at betale Regjeringens indenlandske Creditorer, en Tonde Hartkorn beregnet til 50 Rd. Paa den anden Side maatte der nu ogsaa sørges for at Regjeringens Tilgodehavende virkelig blev inddrevet. Under 4de September 1671 blev derfor udgivet en Forordning om Regnskabers rigtige Aflægning og Klarering paa Skatkammeret. I denne Forordnings § 1 hedder det blandt andet: „eller ec med falske Beviser ved deris Vdgifter sig behjelper... ville Vi ey at saadant som en bar mangels Post skulle anseeis". Det fremgaaer heraf at endogsaa Forfalskninger for have kunnet hengaae i Classe med Regningsfeil. Ved denne Frdn. blev dog Mulct herfor dicteret.

Ved alvorlige Forholdsregler lykkedes det saaledes efterhaanden at afbetale den indenlandske Gjæld og forebygge den i Regnskabsforelsen indsnegne Uorden. Imidlertid var man nu ogsaa betænkt paa nye Midler til at forøge de kongelige Indtægter uden Undersaatternes Tab. Til den Ende fandt man det efter Omstændighederne tjenligt at opbyde al Søe- og Land-Told til Forpagtning, ligesom siden al Consumtion tilligemed Tømmer- og Tjære-Tienden af Norge, for at undgaae Underslæb og

Betjenters Lønning. Til samme Tid søgte man at indskrænke Statsudgifterne ved at afskaffe flere unødvendige Charger og Embeder og ved at afskedige 15 Mand ved hvert Compagnie af de tydske hvervede Tropper m. m. Paa en Tid da Nabolandenes Krige gjorde Flaadens og Armeens Udrustning fornøden til Landets Sikkerhed kunde det forøvrigt ikke dadles om nye og svære Skatter vare blevne paabudne. Under Griffenfelds Ministerium bleve kun 2 nye Skatter paabudne og begge til Krigsfornødenheders Anskaffelse, nemlig Kornskatten af 1673, som beløb sig til en halv Skjæppe Rug og en halv Skjæppe Byg af hver Td. Hartkorn og den saakaldte Kaaberskat af 1674 — som efter Hartkorns Beregning udgjorde 24 Skilling af hver Tønde — bestemt til Kanoners Anskaffelse for Flaaden. Disse Skatter maatte under de forhaandenværende Omstændigheder ansees for skaansomme Paalæg, ligesom og i samme Periode flere Skattebyrder vare blevne lettede. Saaledes blev den 1665 paabudne Havnetold afskaffet 1670, Havnepengene nedsatte til det Halve, Norges Indvaanere befriede for den saakaldte Rytterdaler og Proviant-Skat, Salt- og Tiende-Skatten ophævet for Kjøbstæderne m. m. Forøvrigt maae det bemærkes at det ligesaalidet kunde tilregnes Griffenfeld at det krigsindede Hofpartie fandt Medhold i Kongens krigeriske Tilbøieligheder og saaledes ikke vilde unde Danmark den til dets Opkomst fornødne Fred, som det kan tilregnes den vindskibelige Landmand at Storm og Skybrud, efter mange Maaneders vel anvendte Møie og Flid, i et Øieblik ødelægge hans frugtbare Marker.

Som den sande Statsmand søgte Griffenfeld ved at ophjælpe Landets Næringsveie at ophjælpe dets Financer. Saaledes see vi ham henvende sin Opmærksomhed paa Handelens Opkomst og Fremme. Det var hans Plan at Danmark for Fremtiden skulde drive sin Handel mere umiddelbart end for var skeet, for derved at udrive sig af egennyttige Mellemhandleres Aag. Allerede under Kong Christian den fjerde havde man vidst at unddrage sig fra den forrige Tiendeskyldighed til Hansestæderne. Man skulde nu — efter Griffenfelds Plan — vove det samme med Hensyn til Holland og England og selv hente sine Fornødenheder fra første Haand, selv føre sine Udforselsartikler ud paa egne Skibe, saa at ikke, saaledes som før, den største Deel af Gevinsten skulde gaae ud af Landet, til Fragt for hollandske og engelske Skibe. Med ikke ringe Privilegier og ikke faa Opoffrelser fra Regjeringens Side søgte man at opmuntre Kjøbmændene til en mere driftig Handelsaand. Et Commerce-Collegium blev 1670 oprettet under Gyldenløves Præsidium for — som det i Instruxen hedder — at forhjælpe Indvaanerne til Næring og forøge Danmarks Handel. Ei heller vare, efter Samtidiges Vidnesbyrd, dette Collegiums Bestræbelser, hvad Handelen angik, frugtesløse. En Handelstractat blev under 11te Juli 1670 sluttet med England, hvilken Tractat antages at have havt en gavnlig Indflydelse paa Norges Handel, om ogsaa — som Nogle have meent — samme har forskaffet England større Fordele end Danmark — cfr. Dumont: Corps diplomatique T. 7 p. 1:122 P. 1 og Baron Eg-

gers Denkwürdigkeiten aus dem Leben d. Gr. von Bernstorf, p. 123. Den 40de Artikel af denne Tractat indeholder den Bestemmelse at England tilstaaer Danmark alle de Handelsfordele, som andre Nationer ved Tractat med England nyde eller nydendes vorde. Griffenfelds Opmærksomhed var imidlertid særligen henvendt paa den indiske Handel, som han saae var den fornemste Kilde til Hollands og Englands Velstand. Da imidlertid de danske Kjøbmænd vare altfor frygtsomme til at indlade sig i en Handel, forbunden med saamegen Risico, saae Griffenfeld sig nødsaget til ved Monopoler at friste deres Vindesyge og at vække deres Driftighed. Desaarsag blev der under 28de November 1670 oprettet et tranquebar-ostindisk Handelsselskab, som erholdt Monopol paa hele Handelen fra Cap de bonne esperance til China, hvorhen ogsaa 1674 det første danske Skib afgik for Selskabets Regning. Siden søgte den danske Regjering at udvide dette Selskabs Virkekreds ved at faae Bevilling for dets Skibe til at befare og handle paa de phillippinske Øer, hvilket sees af Griffenfelds Breve til den danske Gesandt i Spanien, Jørgen Reetz. Det omhandlede Selskab havde ogsaa, medens det bestod, god Fremgang og ophørte først i Aaret 1729, da dets Handel gik over til det paa samme Tid stiftede asiatiske Compagnie. De Danske havde ogsaa i denne Periode Handels-Etablissementer paa Java, men de bleve tilligemed Englænderne forjagede af de den Tid saa mægtige Hollændere, hvilket nærmere beskrives i de engelske Skrifter: Crawfurds det indiske Archipels Historie, Edinburgh 1820 og Hamiltons nye Efterretninger om Ostindien, Vol. 2, Pag.

127. Under 11te Marts 1671 oprettedes et vestindisk Handelsselskab. Kong Frederik den tredie havde nemlig allerede forhen ladet Øen St. Thomas befare; men da dette ikke var skeet uafbrudt, havde engelske Kjobmænd imidlertid anmasset sig samme og anlagt deres Pakhuse der paa Øen. Griffenfeld var imidlertid ikke saasnart kommen ind i Forretningerne førend han lod sig det være magtpaaliggende at hævde Danmarks Eiendomsret til samme, vel neppe saa meget for Øens egen Skyld — som dengang havde faa Indbyggere og hvis eneste væsentlige Handelsproduct bestod i Tobak — som for at forskaffe Staten et fast Punkt for sammes Handel i disse Vande og Griffenfelds gjentagne Besværinger hos den engelske Konge har man det at takke, at denne endeligen under 23de Septbr. 1672 — saaledes er nemlig den engelske Konges Bekræftelse paa Danmarks Eiendomsret over samme dateret — ganske aftraadte Øen til Danmark. Imidlertid foruroligede dog siden Spaniolerne — som endnu syntes at staae i den Formening, at hele den nye Verdensdeel hørte dem til — de danske Kjobmænd i Besiddelsen af samme, hvilken Ulempe det først 1675, efter mange Underhandlinger, lykkedes Griffenfeld at raade Bod paa. Regjeringen tildeelte forøvrigt, foruden flere andre Privilegier, 1674 det vestindiske Compagni Handelen paa Kysten Guinea. Desuagtet kunde det aldrig ret komme i Flor fordi de Capitaler Interessenterne sammenskjøde vare utilstrækkelige til at udruste det fornødne Antal Skibe. Da Øen desuden under et saadant Interessentskabs Hænder ikke kunde komme til Kræfter eller Staten af denne

Eiendom høste den forventede Fordeel, blev Monopolet under 20de Mai 1671 ophævet og denne Handel aabnet for alle danske og norske Undersaatter, som endogsaa bleve tilstaaede Toldfrihed paa alle Varer, som førtes til og fra Vestindien, hvorved Handelen i disse Lande fik nyt Liv.

Under 3. Juni 1670 bleve Privilegier udstedte for et nyt Compagnie til den flamske Sildefangsts Opkomst og det islandske Compagnie, til hvilket Kong Frederik den tredie havde bortforpagtet Handelen mod 4000 Rigsdalers aarlig Afgift, fik nu en ny Indretning ligesom og Kjøbmændene opmuntredes til at befare de russiske Kyster. — Den Regjeringsforanstaltning at Kjøbmændene, for at kunne nyde visse Forrettigheder i deres Handel, skulde betjene sig af armerede eller saakaldte Defensions-Skibe anseer Holberg for at være af saa stor Vigtighed, at han for sammes Skyld regner en ny Epoche i vor Handels Historie fra Aaret 1671. Tilforn — siger han nemlig — handlede de Danske kun sjeldent med egne Skibe, men fragtede næsten stedse dertil engelske og hollandske, saa at disse bragte vore Kjøbmænd Varerne lige til deres Huse og som en Følge deraf toge de det Meste af Handelens Fordele i Fragt. Kong Christian den fjerde havde vel allerede 1621 anbefalet hine monteerte, som han kaldte dem, Kjøbmandsskibe og 1636 tilstaaet dem visse Privilegier; men de havde dog dengang ingen ret Fremgang havt. Først nu, da deres Privilegier bleve forøgede, kom de ret i Brug, hvorved ikke alene Handelen vandt meget, men ogsaa Kongen, forsaavidt som han i Krigstilfælde i dem havde brug-

bare Krigsskibe til Landets Forsvar. I Aaret 1676 var disse Skibes Antal 51 — cfr. Rawerts Krigsbibliothek af 1797 H. 1. —. De bleve derfor ogsaa byggede efter et vist af Regjeringen foreskrevet Mønster og Maal og maatte ikke afhændes til Fremmede førend de beviisligen i 2 Aar havde seilet for dansk Regning, hvorimod saavel Rhederne som Skibsfolkene nøde store Forrettigheder og Friheder, hvilke Eieren af Skibet, ifald Kongen, mod den fastsatte Hyre, begjærede dem til Orlog, imidlertid kunde gjøre Brug af for andre af sine Skibe, paa hvilke de i saa Tilfælde ligesom overførtes. Ogsaa for Havnens bedre Indretning i Hovedstaden blev der i denne Periode sørget. 1671 paabegyndtes Nyhavns Kanal, som blev færdig 1673. Et Færgeløb mellem Callundborg og Aarhuus blev anlagt 1674. Blandt de flere Foranstaltninger, som i denne Periode bleve trufne for at lette Handelen, høre ogsaa de flere Anordninger om Møntvæsenet, ved hvilke slet og falsk Mønt forhindredes fra at indsnige sig i Handelen og forringe Pengenes Værd. Hvorimeget Handelen ved disse Foranstaltninger tiltog skjønnes bedst af Handelsskibenes forøgede Antal. Uagtet der nemlig ved Kong Christian den femtes Regjeringstiltrædelse kun forefandtes 800 indenlandske Handelsskibe, var der dog allerede 1775 ikke færre end 1600 i Søen. En saadan Fremgang i Søefart og Handel i saa kort et Tidsrum vil Danmarks Handels-Historie neppe kunne opvise Magen til. Forøvrigt gik Griffenfelds Bestræbelser tillige ud paa at Danmarks Handlende skulde høste den størst mulige Fordeel af den af ham i Krigen

mellem Nabostaterne saa ivrigen attraaede fuldkomne Neutralitet. Alt som han sporede at Krigen vilde udbryde tilskrev han alle danske Ministre ved fremmede Hoffer at de itide paa enhver mulig Maade skulde søge at forebygge den Ulempe, som under en tilstundende Krig maatte kunne tilføies den danske Søefarende og Handlende samt uafladeligen være betænkte paa Handelens bedst muelige Fremme og Afsætningen af de Varer, som herfra Landet udføres m. M. I samme Oiemed foreslog han Sverrig en bevæbnet Neutralitet samt at sætte begge Rigers Mønt paa een og samme Fod; men, da Hertugen af Gottorp forvoldte et spændt Forhold mellem begge Riger, blev der intet af. I alle hine Foranstaltninger maa det vistnok antages at Commerce-Collegiet, hvis Præsident Gyldenløve var, har havt en væsentlig Andeel, medens sammes Forslag bleve drøftede i Statsraadet, hvis Sjæl Griffenfeld var.

Med Hensyn til **Manufacturers, Fabrikkers, Haandværkers** og andre Kjøbstadnæringers Opkomst i Riget, savner man ei heller i denne Periode de tjenligste Foranstaltninger. For at ophjælpe det indenlandske Manufacturvæsen udgik 1670 en Befaling om at alt Munderingsklæde til begge Militairetaterne for Fremtiden skulde tages fra Klædefabriken i Børnehuset, (Dette var tidligere ved Helliggeistes Kirke — Tugthuusporten, men blev 1662 flyttet til Cay Lykkes Gaard paa Christianshavn, hvor det endnu er af Navn. Cfr. Zwergii sjæll. Kleresie p. 281) hvor dengang saavel mange fattige Familier som unge Drenge og frivillige Arbeidere oplærtes til Manu-

factur- og Fabrik-Industrie. Om ogsaa Statskassen for denne Anstalt maatte gjøre Opoffrelser saa maatte den dog ansees for velgjørende for hele Landet. Staaer den Sætning fast at Luxus er Manufacturers og Fabrikers Moder da maatte disse ved Christian d. femtes glimrende Hof have funden stor Opmuntring. Luxus kan imidlertid dog vel kun forsaavidt være Staten tjenlig som dennes egne Manufacturister og Fabrikanter selv ere istand til at forsyne Landet, og Indvaanernes ved Luxus forøgede Fornødenheder blot strække sig til Statens egne Kunst- og Natur-Frembringelser. I modsat Fald turde Luxus blive at tillægge den modsatte Virkning, skjøndt det dog næppe med Føie kan nægtes at jo Hoffets Pragt og den Efterlignelseslyst samme udbredte blandt Adelen, maatte, i Forening med Gyldenløves bekjendte gode Smag, paa Kunsters og Haandværkers Udvikling til større Fuldkommenhed yttre en gunstig Virkning. Kongen satte deels middelbart, deels umiddelbart en stor Deel Kunstnere og Haandværkere i Arbeide og Næring ved at udvide og forskjønne sin Residentsstad. Saaledes udkom under 4. Juli 1672 en Forordning, som bestemte at Bygningerne ved Kongetorvet — nu Kongens Nytorv — skulde være af 2 Etager i det mindste og at ubebyggede Pladser i Byen skulde under sammes Fortabelse, inden Aar og Dag være bebyggede. Saavel derved, som ved Hoffets Pragt bleve flere Familier af den rigeste Adel bevægede til at drage ind til Hovedstaden for der at glimre og beundres og derved skete det at store Pengesummer, som før laae skjulte paa Landet, nu kom i Omløb i Byen. Man søgte forøvrigt ogsaa

til Opmuntring for Landets egne Manufacturister at fortrænge den kostbare franske Klædedragt ved Hoffet, i det Øiemeed, deels at fremme de indenlandske Manufacturisters Næring og Afsætning og deels at tilbageholde i Landet de betydelige Summer, som allerede dengang udførtes til Frankrig for moderne Tøier og Klædningsstykker. Til den Ende viste Kongen selv sit Folk Undværligheden af udenrigske Manufacturvarer, idet han indførte en dansk National-Dragt ved Hoffet — liig den Kong Christian den fjerde dagligen brugte — og ei alene selv stedse bar den, men overtalede ogsaa Hertugerne af Gottorp og Pløen — som begge dengang opholdt sig i Kjøbenhavn — til at anlægge samme, ligesom han befoel alle sine Ministre, Riddere og øvrige Hoffolk for Fremtiden ingen anden at bære. Det var først en lang Tid efter nærværende Periode at denne Hofdragt igjen blev fortrængt af franske Moder. Commerce-Collegiet skjænkedes og den Andeel af alle Confiskationer, som efter Kjøbmændenes og Kræmmernes Privilegier tilfaldt Kongens Kasse, med Ordre at anvende samme paa Manufacturernes Opkomst. Flere trykkende Skatter og Paalæg for Kjøbstæderne bleve lettede eller hævede. Til de norske Bjergværkers bedre Drift bleve tydske Bjergfolk forskrevne ligesom der overhovedet i denne Periode vistes en ualmindelig Omsorg for Norge, hvor den saakaldte Rytterdaler og Proviantskat bleve ophævede medens der i Statsraadet blev ansat en egen Oversecretair for norske Sager og det blev befalet at enhver Sag omstændeligen skulde oplyses af Statholderen, som den Tid var

Gyldenløve (der dog syntes at betragte Opholdet i Norge — hvor Griffenfeld havde faaet ham opsendt paa Grund af hans fordærvelige Indflydelse paa den unge Konge — som en Deportation han endog syntes at ville bytte mod et Amtmandskab i Danmark). Ved Løfte om særegne Benaadninger og Privilegier droges en Mængde fremmede Manufacturister (Reformerede) ind i Landet, hvor Regjeringen modtog dem med Tolerancens aabne Arme og beskyttede dem mod Præsternes Forfølgelse, som det dog i en senere Periode lykkedes at fordrive disse nyttige Borgere og saaledes at skille Danmark ved den Cultur og Konstflid, som disse siden i Brandenborg og Sachsen viste at kunne udbrede. Forøvrigt standsede Krigen ogsaa i den her omhandlede Retning Fuldførelsen af Griffenfelds Planer.

Vi vende os nu til Landvæsenet og Agerbruget for at see om og hvorvidt der i den Periode da Griffenfeld maa antages at have havt en væsentlig Andeel i Bestyrelsen skete Noget til at ophjælpe og fremme samme. At Kong Christian den femtes Regjering bar Omsorg for den Classe af hans Undersaatter, som ernærede sig af Agerens Dyrkning og Jordens Afgrøde, bevise flere af hans Lovbud, navnlig Danske Lovs 3 Bog 13 Cap. Naar man har fremhævet at under denne Regjering saa meget Hartkorn blev gjort skattefrit — hvorved Skatterne bleve uligeligen fordeelte paa Undersaatterne — og at store Forrettigheder, stundom paa Bondens Bekostning, tilstodes Proprietairen — hvorfor man endogsaa har kaldet Kong Christian den femte Proprietærstandens sande Fosterfader — da turde man i Almindelighed tabe af Sigte den

store Forskjel mellem hine og senere Tider, tabe af Sigte det dybe Forfald og den deraf følgende ringe Priis og Værdie Jordegods dengang fremfor senere var nedsjunken til, saa at de fleste Bemidlede frygtede for at sætte deres Penge i faste Jordeiendomme, og at en Tønde Hartkorn øde Land kunde kjøbes for 25 Rd. og det, som var bebygt og vel dyrket, for 28 til 45 Rd. Tager man derimod vel i Betragtning, hvor nødvendigt det var at faae de til Landets Tarv fornødne Skatter rigtigen indbetalte i den Kongelige Casse og at dette langtfra ikke var Tilfældet, men at Restancerne endog dagligen tiltoge og at kun øde Gods og forladte Bøndergaarde istedetfor Betaling hjemfaldt Kongen, da vil det indsees, hvor stor en Nødvendighed det blev for Regjeringen at gribe til det vistnok tunge Middel at bortgive Skatterne af omtrent $\frac{14}{15}$ af hele Landet for med nogenlunde Vished at kunne oppebære dem af de øvrige skattepligtige $\frac{14}{15}$ Deel af samme (efter Nogles Mening var det endog $\frac{1}{8}$ af Skatterne, der eftergaves for at faae de øvrige $\frac{7}{8}$ ind, nemlig efter Oprettelsen af Grevskaber og Baronier, for hvilke Skattefriheden ogsaa blev udvidet til en Deel af Bøndergodset) eller med andre Ord: at tilstaae Proprietairen eller Sædegaardseieren Skattefrihed af hans egen Gaards Jorder eller Hovedgaardstarten imod at han igjen af sine 200 Tønder Hartkorn underliggende Bøndergods var Regjeringen ansvarlig for de kongelige Skatter, hvad enten Godset var bebygget eller øde; da vil man ligeledes indsee Nødvendigheden — denne alle Loves Lov — af at gribe til et Middel (for i det mindste at

faae noget af det mangfoldige, stedse tiltagende øde Jordegods igjen beboet og dyrket og som ellers fast vilde have forvandlet Landet til en Ørken), det nemlig at tilstaae Amtmændene paa de kongelige og Proprietærerne paa deres egne Godser Ret til at tvinge Bonden — dog mod visse Lettelser — til at modtage en saadan øde Gaard til Dyrkning og Drift. Saaledes maatte Regjeringen ogsaa, for at bevæge Godseieren, som ene havde Evne til i dette Øiemeed at forstrække Bonden med Besætning, Sædekorn m. m., tilstaae ham Rettighed til, istedet for Betaling, som han ingensinde turde vente, at tage aarligt Hoverie af den saaledes gjældbundne Bonde. At flere af disse Foranstaltninger senere førte til Misbrug og havde uheldbringende Følger modbeviser ikke sammes Hensigtsmæssighed og Rigtighed paa den Tid da de bleve trufne, om man ogsaa maae beklage at den Tid nogensinde var i Danmark da et saadant Forhold gjordes nødvendigt og kunne glæde os ved at denne Nødvendighed senere ophørte. Naar man i hiin Periode vilde skildre Proprietærens Forhold til Bonden, da skildrede man ogsaa som oftest blot det misbrugte Forhold, uden derhos, overeensstemmende med Billighed, at tage Hensyn til det, som Anordninger og Love i den Henseende fastsatte og hvilket Kongen og Regjeringen alene havde tilladt. Vistnok var det haardt, at Bonden — at sige den vornede og ingen anden; men Vornedrettigheden strakte sig, som bekjendt kun til Sjælland, Lolland, Falster og Moen — ved Stavnsbaandet skulde tvinges til at fæste hvilken øde Gaard Proprietæren vilde, men man betænke tillige hvorledes Rigets Tilstand dengang

var. Det halve Bondergods laae næsten øde, saa at man af 70 Tdr. Hartkorn paa mange Steder næppe kunde opdrive een eneste tjenestedygtig Karl. Hvorledes vilde vel Tilstanden tilsidst være bleven, dersom Regjeringen ei itide havde grebet til kraftige Midler mod dette overhaandtagende Onde! Ei heller bør man oversee at det kun var den mindre Deel af Bondestanden, som man saaledes, til Landets Redning, paalagde hiint tunge Aag. Det vilde altsaa være ubilligt fra den mindre Deel at slutte til den større og Regjeringen søgte fra sin Side ogsaa at lette samme ved at eftergive en slig tvungen Fæster Landgilden og de halve Skatter for 4 Aar. Det kunde ogsaa synes haardt, at Bonden med Forpligtelse til ubestemt Hoverie skulde være sin Jorddrots saavel Birke- som Skifte-Ret undergiven; men paa den anden Side bør det ikke tabes af Sigte hvor umuligt det vilde have været for Kongen, uden at tilstaae store Forrettigheder, at bevæge Godseieren til med Redskaber, Kreaturer, Føde- og Sæde-Korn at forstrække Bonden, der uden dette — hvilket han dog ikke med Penge formaaede at betale — umueligen kunde dyrke sin Gaard og drive sin Avling. Overveier man fordomsfrit alt dette, da maa det udentvivl indrømmes, at hvad der i den omhandlede Retning skete var til den Tid et nødvendigt Onde og under de daværende Forhold maaskee tillige politisk rigtigt saaledes ved Privilegier at lokke den Rige til Besiddelsen af det meget øde Jordegods, da han alene formaaede at sætte det istand samt deraf sikkre Kongen de paabudne Skatter. Men selv om den daværende Regjering kunde have hævet Vornedskabet og løst

Stavnets saa forhadte Baand er det meget overilet at antage, at Bonden dermed virkeligen skulde være bleven hjulpen. Han vilde derfor ikke mindre have været bunden i Raahedens og Armodens endnu haardere Lænker. Billighed tilsiger derfor at man vel betænker sig forinden man med Nogle fordømmer en Regjering, fordi denne ikke kunde gjøre umuelige Ting muelige. For at et saadant Slag med Nytte kunde hæves maatte Bonden først selv eie noget, i det mindste være i Besiddelse af saa megen Cultur at han kunde og vilde arbeide for sit eget Vel og ei misbruge Friheden. I denne Trængselens Tid vare derimod de vornede Bønder ikke blot forarmede, men Elendighed og Undertrykkelse havde fast i Bund og Grund fordærvet hele Standen. Da Regjeringens Financer ikke tillode, for sammes Regning, at drive det øde Land og de forladte Bøndergaarde, kunde Landet paa ingen anden Maade dyrkes og bebygges. Et saadant Baand turde det vel heller næppe være rigtigt pludselig at borttage, men derimod efterhaanden at løsne, ligesom Tiden bør modne alt om ellers Frugten skal blive sund og gavnlig at nyde. Naar derfor Kong Frederik den fjerde ved Forordn. af 21de Febr. 1702 ophæver Vornedskabet, seer han sig dog nødsaget til ved Forordn. af 8de Febr. 1724 at indføre det egentligen saakaldte Stavnsbaand, hvorved Bonden — over hele Landet, med Undtagelse af Bornholm — blev bunden til Soldater-Lægden i visse Aar, (en Foranstaltning, der ansaaes for nødvendig til Landets Forsvar) og hvor mangen en Anordning blev ikke siden hen først givet, hvormangen et

Skridt gjorde ikke Bonden først selv i Kultur og Velstand og hvormeget forandrede sig ikke i Forholdene forinden det lykkedes under Kong Christian den syvendes Regjering ved Forordn. af 20de Juni 1788 at ophæve Stavnsbaandet, idet man, som en Følge heraf, tillige maatte ophæve Godseiernes tidligere Forpligtelse til at stille Mandskab til Hæren, idet Værnepligten nu paalagdes hele Bondestanden, hvilket atter gav Anledning til Indskrænkninger i den naturlige personlige Flotnings-Frihed ved en Masse af Bestemmelser om Amtspasse, Cautioner m. m., som først den seneste Tids Lovgivning atter nogenlunde har lettet og modificeret.

Forøvrigt indsaae Regjeringen paa Christian den femtes Tid meget vel det Trykkende ved Vornedrettigheden, som den ogsaa saa meget som muligt søgte at lette — cfr. Danske Lovs 3die Bog 14de Cap. — men hæve den aldeles kunde og turde man dengang ikke. Den samme Regjerings Omhue for Landvæsenets og Agerbrugets Opkomst fremlyser ogsaa af Forordningen af 4de September 1771. Det paalægges nemlig deri Fogder, Toldere og andre Embedsmænd, som havde kongelige Skatter eller andre Regjeringens Indkomster under Hænde, aarligen at indsende til Skatkammeret Underretning og Forklaring over alt, hvis i deres Districter til Landets Bedste og Fremtarv kunde foretages samt hvorledes Indkomsterne af samme kunne forøges, enten ved nye Værker — Inddæmninger af Stranden — Rydninger, Fisferier, Skæferier, ode Jordegodsers Bebyggelse eller andre saadanne Midler. I den griffenfeldske Periode blev ogsaa Grunden lagt til den siden paafulgte saa vigtige

Matricul og saavel for Skovopelskning og Skovfredning som for Veies og Broers Istandsættelse m. m. bleve i samme Periode flere gavnlige Lovbestemmelser givne.

Medens saaledes Lov og Anordninger saavel som Archiverne indeholde talrige Vidnesbyrd om det Meget, som Griffenfeld, medens han stod i Spidsen for Statsstyrelsen, har søgt at virke til Held for sit Fædreland i de omhandlede Retninger, saaledes synes paa den anden Side de nærmest paafølgende Aars Lovgivning at aande Krig og Intolerance — tvende Ting, som fremfor andre tjene til at bortfjerne Vindskibelighed fra en Stat. Griffenfelds heldbringende Virksomhed blev heller ikke upaaskjønnet af hans samtidige Medborgere. Taknemmelige Borgere lode saaledes 2 store og skjønne Medailler (findes aftrykte hos Rothe B. 2 p. 104) stemple til hans Ære. Paa den første af disse læstes i det latinske Sprog disse betydningsfulde Ord: „For Dydsmynsteret Griffenfeld, som fra sine tidligste Dage af og indtil sin nuværende Lykke for os var uden Exempel." Det er forøvrigt en Selvfølge at Griffenfeld ikke, som allerede antydet, var ene om alle hine Foranstaltninger og at mangen Anden maae dele saavel Roes som Dadel med ham; men der er stor Føie til at antage at ingen Foranstaltning af Vigtighed i denne Periode er bleven truffen uden Griffenfelds væsentlige Medvirkning.

XI.

Griffenfeld som Universitets-Patron.

Til Skildringen af Griffenfelds indvortes Statsstyrelse hører det ogsaa at omtale hvormeget Videnskaberne og med dem den almindelige Oplysning skylde ham. Da de til almindelig Oplysnings Udbredelse nødvendige Lærere maatte udgaae fra Universitetet maatte paa dettes Forbedring Griffenfelds første Diemærke være rettet. Efterat han i Aaret 1674 var bleven Universitetets Patron sørgede han især for dettes Indkomsters Forbedring. Han forskaffede det saaledes 1675 Befrielse for Skatter af alt det øde Bondergods, som henlaae under samme og bevirkede at der blev truffen virksomme Foranstaltninger for den saakaldte Studieskats rigtigere Betaling samt at der skjænkedes Universitetet de aarlige Indtægter af Jellinge Syssels Provstie. Fremdeles sørgede han for Universitetets mange Tiender og vidtløftige Jordegods og gjorde 1675 Udkast til et Gavebrev paa 6000 Daler af sine egne Midler til et Stipendium for den studerende Ungdom; men blev forhindret i Udførelsen ved Krigen og andre Omstændigheder. Ved det saakaldte Kloster eller Communitet, som under den forrige Krig var dybt nedsjunket i Armod, foretoges en Reduction for igjen at hjælpe samme paa Fode. Ogsaa til den udvortes Anstand og Belanstændighed ved Universitetet udstrakte sig Griffenfelds Omsorg. I en Række af Aar havde det der været Skik at de unge Studerende, forinden de bleve optagne som academiske Borgere, drev-

allehaande Gjøglerier, ikke blot paa Studiegaarden men ogsaa langs nedad de tilstødende Gader med Maske for Ansigtet og i alskens underlig Forklædning, forsynede med Prygle, Askeposer o. s. v. Denne Uskik var vel ved Consistorie-Beslutning af 18de Juli 1666 indskrænket, men kom siden som før i Brug, indtil endelig Griffenfeld, i Anledning af Cantsler Reetz's Død, lod et skjærpet Forbud opslaae om at Ingen herefter under haard Straf maatte understaae sig „at løbe Aften med Forklædelse og Momme" — som det heed. Dette Forbud gjorde den forønskede Virkning og denne upassende academiske Fastelavnsløben kom efter den Tid aldrig mere i Brug.

Til de vigtigste indvortes Forbedringer ved Universitetet under Griffenfelds Patronat hører især den af ham foreslaaede og under 17. Marts 1675 anordnede philosophiske Examen. Han fandt det nemlig fornødent, for af de Studerende i Tiden at danne duelige Præster og Lærere, at disse for Fremtiden mere end før øvede sig i de saakaldte philosophiske Videnskaber. Det gjordes dem desaarsag til Pligt, forinden de stededes til den saakaldte Baccalaurei-Grad, at underkaste sig denne nye anordnede Examen. Endnu til Griffenfelds Tid ansaae man Øvelsen i at tale det latinske Sprog og med Færdighed at disputere i samme for et vigtigt og hensigtsmæssigt Underviisningsmiddel og denne ved idelig Øvelse opnaaede Færdighed satte vort Universitet — som Holberg siger — i saa stor Anseelse hos Fremmede, at flere, især tydske Studenter, reiste herind blot for at afbenytte disse vore Øvelser og Læreanstalter. En

saadan Øvelse i, uden foregaaende Betænkning og i et fremmed Sprog, at besvare spidsfindige Indvendinger antog man sandsynligviis ikke lidet at maatte skjærpe den Yngeres Tænkekraft, ligesom Øvelsernes Offentlighed at bidrage til at give den Studerende en passende Dristighed og gavnlig Sikkerhed, samt udvortes Anstand. Griffenfeld drev derfor ogsaa med Iver paa at disse Øvelser oftere og paa en mere planmæssig Maade end hidtil bleve gjentagne. Saaledes hedder det i Consistoriets Protocol: „at Rector den 10de April 1675 foredrog, at det var Kantslerens alvorlige Villie at alle Professorer, som ikke lovligen vare forhindrede, skulde flittigen lade sig finde ved Disputations-Øvelserne, at der — for ikke til Unytte at spilde Tiden — før Disputatsen blot skulde ringes et Qvarteer og at Præses ingen Indgangstale maatte holde, Opponenterne ikke føre lange Discourser før de begyndte at opponere, ei heller de saakaldte Ordinarii opponere længere end til Kl. 10, men de, som ellers havde indfunden sig — de saakaldte Auditores — de to følgende Timer og at endeligen Kantsleren begjærede hvergang at vide Opponenternes og Respondenternes Navne samt deres Anciennetet ved Universitetet. „Den 31te Juli s. A. — hedder det videre — paamindede Kantsleren Professorerne om flittigen at efterkomme deres Pligter deels med at undervise og deels med at disputere og ikke undlade at tilstille ham den sædvanlige Ugeseddel og atter den 22de Januar 1676 erindrer han dem igjen om at Disputere-Øvelserne ved Universitetet ei bleve holdte saa ofte, som de burde og befaler derhos at de ingenlunde maatte forsøm-

mes samt at Professorerne ugentligen skulde tilstille ham en kort Extract af alt, hvad som læstes over paa Universitetet." Han søgte desuden at give disse Øvelser en ny Anseelse og en ny tillokkende Glands ved ei alene selv ofte at være tilstede, men ogsaa at bevæge Kongen og Hoffet til oftere at bivaane dem. Ogsaa Dronningen, Charlotte Amalie, skal undertiden have været overværende ved samme.

Ikke mindre omhyggelig viste Griffenfeld sig med Hensyn til de for Videnskaberne saa uundværlige Bibliotheker i Hovedstaden. Da han saaledes gjorde alt hvad der efter hans Overbeviisning tjente til at ophjælpe Universitetet kunde Oie Borch vel med Foie i et latinsk Qvad om ham udtale sig omtrent saaledes: „Du Fædrelandets vældige Kjæmpe! som allerede længe bar hele Regjeringens uhyre Byrde paa dine aldrig trætte Skuldre, Du er nu ogsaa hele Fædrelandets Hoiskoles Støtte og Beskytter."

Om Griffenfeld som Universitets-Patron er opbevaret et Træk, som turde foroge Antallet af Exempler paa hans Menneskekundskab og Klogskab. Professorerne Thomas Bartholin og Willum Worm maatte nemlig — fortælles der — 1673 ved et Bryllup paa Bryggernes Laugshuus, doie den Ubehagelighed, at to unge Secretærer, som endnu for kort Tid siden gik paa Collegier hos dem, men nu vare blevne Rangspersoner, nøde Fordandsen fremfor dem. Fornærmede herved beklagede de sig for deres Ven og store Velynder Griffenfeld og bad ham for Fremtiden at raade Bod paa Sligt ved ogsaa at forhjælpe Universitetsprofessorerne til Rang. Griffenfeld gav imidlertid et afslaaende

Svar, idet han bemærkede: „I gode Mænd have ved Eders Fortjenester saavel inden- som utenlands erhvervet Eder den Ære, hvormed I kunne være tjente. En slig Hæder kan Kongen ikke forøge. Hvad mig angaaer, da vil jeg stedse ære Eder fremfor Mange af dem, som have Rang og Titel, men skulle staae udenfor, naar jeg beder Eder komme ind. Nogen anden Rang ønsker jeg Eder aldrig, vil heller aldrig være Eder behjælpelig dertil, da jeg forudseer at Sligt vilde blive Universitetets Ruin; thi bleve I først mere end hvad I nu ere, da ville I maaskee snart ophøre at være hvad I nu ere og bør være."

Griffenfeld — der selv havde prædiket med Held som theologisk Candidat — undersøgte personligen dens Evner og Gaver, som attraaede et præsteligt Embede. Candidaten maatte saaledes prædike for ham i Nicolai Kirke, hvor Griffenfeld havde Pen og Blæk i sin Stoel og strar optegnede en Bedømmelse over saavel Talens Materie og Form som over Talerens Anstand og Gaver og med Hensyn til samme bestemte hvorvidt han var duelig til at ansættes i en engere eller videre Virkekreds, om han var skikket til Landsby- eller Kjøbstadpræst m. m. (blandt disse Prædikantere var Peder Jespersen, der senere vil blive omtalt som kongelig Confessionarius; Copie af disse Censurer haves endnu). Det var ligeledes i Overbeviisningen om Vigtigheden af at have duelige Religionslærere at han modsatte sig et Forslag, som man dengang gjorde om Oprettelsen af et Seminarium for theologiske Candidater, hvilket Seminariums Bestyrelse ene skulde have Ret til at bestemme Præstevalget.

Skjøndt der saaledes gives utvivlsomme Data for at Griffenfeld har havt og fulgt den Plan at besætte alle geistlige og offentlige Læreembeder med de værdigste og dueligste Subjecter har man dog i denne Retning beskyldt ham for Nepotisme (Begunstigelse mod Beslægtede) og Levitisme (Anmasselse i Religionsanliggender). Den første Beskyldning grunder man især paa at han bevirkede at hans Svoger Hans Bagger — der tidligere var Præst til Frue Kirke i Kjøbenhavn — under 13. Juni 1675 i en Alder af 29 Aar blev udnævnt til Sjællands Bisp. Omendskjøndt man nu vel kan antage at Bagger, uden at have været gift med Griffenfelds Søster, ikke havde opnaaet dette Embede i en saadan Alder, saa er det dog ikke mindre vist at Bagger skildres — saasom hos Zwergius, Pontoppidan m. fl. — som en Mand af Lærdom og Duelighed og at han senere — da der ikke længere kunde være Tale om Griffenfelds Protection — ikke blot holdt sig i sin Stilling, men endog fik større Indflydelse end før. Fremdeles har man udhævet at under Griffenfelds Patronat 2 Familier ganske havde deelt Universitetets Læreistole imellem sig, fordi de flittigen skulde have vist at smigre hans Forfængelighed. Med disse Familier synes at være meent de Bartholiner og Wormer. Det forholder sig rigtigt at paa denne Tid ikke mindre end 4 Bartholiner beklædte academiske Læreistole; men kun Een af disse var under Griffenfelds Patronat bleven Professor og han blev anseet for een af Europas beromteste Lærde. Af Wormerne var kun Willum Worm Professor i den griffenfeldske Periode, men han var ikke fremdraget af Griffen=

feld og havde allerede meget tidligere udmærket sig ved Lærdom og Duelighed. Der findes heller ingen Spor af at Griffenfeld nogensinde for Wormers og Bartholiners Skyld fortrængte mere Værdige og hvad navnlig Christopher Nolds Remotion fra hans Embede som Professor i Theologien angaaer, da hedder det vel i et gammelt Haandskrift bag i Nolds Apologie „at til hans Remotion bidrog BisKop Wandal, Doctor Ostenfeld og Griffenfeld, dengang Secretair"; men foruden at denne Periode altsaa ikke omfatter Griffenfelds Universitetspatronat, saaledes er det ogsaa factisk, at Nold blev removeret paa Grund af hans uforsigtige Yttringer om Souveraineteten — hvilket man dengang antog ikke kunde taales — og formeentligen vrange Meninger i Theologien. Janus Bircherod giver desuden Nold det Skudsmaal, „at hans faade Tale — proterva conversatio — havde gjort ham forhadt blandt alle hans Colleger, saa at flere af dem bidroge meget til hans Fald, især Wandal, der — som hans værste Efterstræber — tog Anledning af hans reformerede Logik — logica reformata — til at sværte ham hos Kongen." Sammenligner man hermed hvad Pontoppidan og Zwergius berette om Nold, da viser det sig at han havde paadraget sig saa talrige Fjender at man, for at forklare sig hans Fald, ingenlunde behøver at tage sin Tilflugt til at beskylde Griffenfeld for Nepotisme eller Levitisme og hvad den Omstændighed angaaer at Nold blev gjenindsat strax efter Griffenfelds Bortgang, da behøver saadant ingenlunde at forholde sig som Virkning til Aarsag. Thi Wandal døde først 1675 og hans Død kan saaledes have været den

egentlige Grund til at Rold — efter, som det hedder, i 8 Aar at have været miserabel — blev indsat i sit forrige Embede. Men selv om Griffenfeld havde havt Deel i Rolds Unaade, da kunde han vel hertil have havt god Foie, naar Rold i en Bog, der var bestemt til at være en Lærebog for den academiske Ungdom, søger at bevise Valg-Regjeringens Fortrinlighed, afhandler Øvrighedens Af- og Indsættelse med mere deslige, paa en Tid, hvor det netop maatte være den bestaaende Regjering af største Vigtighed at overbevise de tilstundende Embedsmænd om det Modsatte af hvad Rold lærte. — Hvad Beskyldningen for Livitisme — der skulde bestaae i at den saakaldte scholastiske Theologie og Latinen fremfor alt Andet blev hyldet og dyrket — angaaer, da har man anført, at af 130 demitterede Studenter de 100 studerede Theologie. Dette var imidlertid en Følge af Tidsalderens Smag og af den daglige Erfaring at Theologien var den hurtigste Vei til Befordring. Hierarchie og Intolerance bestreed Griffenfeld saa stærkt som Nogen, ligesom Forbudet mod fremmede Religioner af 6. April 1676 emanerede netop strax efter hans Bortgang. Ogsaa er det vist, at de philosophiske Videnskaber, Lægevidenskaben og Lovkyndigheden i Griffenfeld fandt en fortrinlig Velynder og Beskytter.

Det fremgaaer af det Foregaaende at Griffenfeld for sin Tidsalder var en udmærket Videnskabsmand og en grundlærd Herre, saa at hans Samtidige ligesom syntes forlegne for Udtryk til i den Grad de ønskede at tolke deres Høiagtelse for hans Lærdom. Thomas Bartholin

falder ham saaledes snart Polyglottos — den, der taler mange Tungemaal — snart Polyhistor — den, der er hjemme i mange Videnskaber — ja endog Aarhundredets Vidunder. Gabel falder ham „Einen Ausbund aller Gelehrtheit" — den personificerede Lærdom — og Digterne betiente sig af endnu stærkere Udtryk. — Bolle Luxdorph har under hans Portrait skrevet paa Latin: „Gaae til Romerstaten og til, o Oltid! Dine græske Genier! Vi sætte dette Hoved mod alle Dine Seklers Mænd." — Professor i Veltalenhed Ole Borch udtrykker sig i en latinsk Dedication eller Tilegnelse af 1675 iblandt andet saaledes: „Lad Briten have sin store Wolsey, Spaniolen sin Guzman, den vaabenfærdige Franker sin Richelieu, Italieneren sin Stilico, for ikke at nævne Flere, den Danske misunder Ingen sin Fryd: vi see i denne ene Griffenfeld hvad hine Fædre fordum saae i Curierne og i de hellige Catoner, hvad Pompilius var for Rom og Joseph, den dydige Statholder, for Ægypten. Under hans Styrelse er Danmarks Scepter saa agtet at det adskiller Europas Trætter; under ham beseiler Nordboen det indiske Hav, udbreder sin Handel til China og Vestindien lærer Cimbrernes Tungemaal."

Griffenfeld underholdt en udbredt videnskabelig Brevverling med flere udenlandske Lærde og nød i Udlandet som Videnskabsmand en udmærket Agtelse. Idetmindste 16 danske Skrifter bleve ham tilegnede, men ogsaa flere udenrigske Lærde tilegnede ham deres Skrifter. Saaledes dedicerede den berømte Conring ham 1671 sit Skrift om Myntvæsenet. Astronomen Hevelius sendte ham 1673 sin Machina coelestis og Universitetet i Oxford beviste ham

den sjeldne Ære at opsætte hans Portræt i en Indfatning af smukke Figurer, som holde hans Vaaben, i den under Navn af school gallery bekjendte Malerisamling, hvor man ved hvert Fjed er omgivet af Portrætter af de fortrinligste og berømteste Mænd fra enhver Tidsalder. F. Sneedorf fortæller — Minerva 1792 P. 395 — at endnu under hans Ophold i Oxford fandtes Griffenfelds Portræt der. Den berømte Stanley hængte paa venstre Side af ham, Querbury — fra Jacob I Tid — paa høire og ovenover hængte Buttler, Prior og Locke. Han var prydet med Elephantordenen og havde endnu — hedder det — det samme Liv i Diet, som røber sig i alle hans Handlinger. Portrættet var saaledes blevet flyttet. Desuden hædrede samme Universitet ham endnu med en Foræring af en Sølvpokal over 600 Lod vægtig, paa hvilken hans Vaaben var indgravet og hvis Laag var prydet med en kunstig udarbeidet Blomsterbouquet. Denne Pokal forærede Griffenfeld siden til Kjøbenhavns Universitet, hvor den endnu, ifølge Hoffmans Beretning, 1787 stod iblandt Academiets øvrige Sølvtøi i Forvaring hos Kantsleren og blot brugtes i visse høitidelige Forsamlinger. Et Guldbæger bragtes Griffenfeld til Foræring 1675 af 10 Theologer, efterat de i hans Overværelse d. 10. Juni s. A. vare kaarede til Doctores. Det veiede 69½ Lod og paa dets Laag var Kantslerens Skjoldmærke — Gryphen — anbragt. Janus Bircherod, som selv var iblandt disse 10, fortæller derom: „Den 14de Juni forføiede vi os alle til Groscantslers Huus med Taksigelse for den Ære han ved sin Overværelse

havde beviist vor Promotion o. s. v. og overleverede ham tillige dette Guldbæger, hvilket han med en mild Mine modtog og drak os samtlige til deraf, samt undskyldte derhos at han nu ikke, som hans Forsæt var, kunde have os til Bords hos sig saasom han stod in procinctu (i Begreb med) at reise bort med Kongen o. s. v."; cfr. forøvrigt Zwergius Pag. 299. At indenlandske Lærde overøste Griffenfeld med Lovtaler kunde vel letteligen faae Udseende af eller virkelig være Smiger, fordi han tillige var saa mægtig en Mand; men dette gjælder ikke, naar selv en Jacob eller Janus Worm — der ellers skrev lutter Skandskrifter om ham — maae lade hans Lærdom vederfares Retfærdighed. Som selv en heldig Dyrker af Videnskaberne var det forøvrigt ikke at undres over at Griffenfeld vidste at skatte Videnskabelighed hos Andre og at han, som Kjender, ogsaa var Belønner og Videnskabernes Beskytter i sit Fødeland. Alle de Borgerlige, som han saaledes ansatte i Collegierne, saasom Schrøder, Meyer, Lerche m. fl. vare unge Mænd, der alle havde udmærket sig ved videnskabelig Stræben, hvilket hos Griffenfeld var en stor Anbefaling ved Ansættelser i Statens Embeder. Som Universitetspatron forskaffede Griffenfeld samme tvende fortrinlige Lærere i Jacobæus og Caspar Thomæsen Bartholin. Ogsaa Digtere tildroge sig Griffenfelds Opmærksomhed og fandt i ham en Beskytter og Patron. Efter Griffenfelds Anbefaling understøttedes saaledes Bording af den kongl. Kasse og sattes derved istand til at udgive sin poetiske Avis, ligesom flere af Psalmedigteren Kingos Arbeider vidne om hvormeget og-

saa han var Griffenfelds Anbefaling skyldig. Af Vers og Lovtaler til og om Griffenfeld haves derfor ikke mindre end 72 Stykker, foruden en Mængde Lykønskningsqvad allerede i Anledning af hans Indtrædelse i Egteskab; af disse sidste haves endnu de af Th. Bartholin og dennes 6 Sønner, R. Vinding, H. Bornemann, Johannes Worm, J. Hertzholm, Hvalsovius, A. M. Hjørning, Otto Sperling jun., Montanneau ɔ: Vitus Berring eller Bering, H. T. Gerner m. fl.; ligeledes af Trøste-Qvad i Anledning af hans Frues Død, de af Thomas Kingo, Georg Hilarius, L. Pontoppidan, G. Huber, G. Coppius, J. Hoppner, Claus Bang — der skal have forladt sit Præstekald i Bogense for at dyrke den danske Poesie i Kjøbenhavn, hvor han skrev under Navn af Dorus og var til sin Tid, som det heed, „saare renommeert" — samt af 6 Studenter m. fl. Af Griffenfelds Regnskabsbøger sees det at der i Anledning af saadanne ham overrakte Trøstevers'er, efter hans Befaling, bleven udbetalt 24 Rd. til Deling, ligesom og at den ovennævnte Dorus af samme Grund fik en Gave af 10 Rd., maaskee til Belønning for den Jeremiade, som findes aftrykt hos Casper Rothe p. 67.

Den udbrydende Krig lagde iøvrigt ogsaa her Hindringer iveien for Realiseringen af flere af Griffenfelds gavnlige Planer; men ikke destomindre staaer det fast at Videnskaberne ingensinde, siden Enevælden, hos nogen dansk Konge har havt en kraftigere Talsmand eller den Lærde en mere uindskrænket Adgang til Regjeringens første Repræsentant end under Griffenfelds for Muserne og for Videnskabelighed saa gunstige Ministerium.

XII.

Griffenfeld som Udenrigsminister.

Vi vende os nu til en ligesaa vigtig som for Historieskriveren vanskelig Deel af Griffenfelds Virksomhed, nemlig hans Deeltagelse i Bestyrelsen af de udenrigske Anliggender. Den Minister, der af Regenten er udseet til at bestyre Rigets udenlandske Affærer og forestaae sammes Negociationer og Underhandlinger med fremmede Hoffer beklæder upaatvivleligen et af de vigtigste og tillige et af de vanskeligste Embeder i Staten. Hvormeget bør en saadan Mand ikke vide og hvor mangfoldige ere ikke de Indsigter han bør besidde for at kunne siges at være dette sit Embede fuldkommen voxen! Ikke blot Nationernes forskjellige Character, Interesser, Statsforfatning og gjensidige Forhold maa han nøie kjende, men selv de forskjellige Regenters, Ministres og Hofyndlinges Sindelag, svage Sider og Eiendommeligheder bør ikke være skjulte for hans Blik, saalidet som Cabinetternes Systemer og Hoffernes Intriguer og Kabaler. Ogsaa maa han vide til beleilig Tid at gjøre Brug af disse Kundskaber. Først naar han veed og forstaaer dette kan han antages med sikker Haand at kunne styre det ham betroede Skib til den forønskede Havn. Ikke altid kunne Statsmandens Beslutninger være Følger af paalidelig Calcule, men maa ofte være Fostere af det ahnende Genies Indgivelser eller af Takten for saadanne Sagers Behandling. Naar derfor Griffenfeld valgte Griffen — denne Asiens vidunderlige Gaadefortolker — til sit Vaaben og Navn, som Statskunstens udtryksfulde Sindbillede, da turde deri ligge en dyb Be-

tydning, hvorfor ogsaa Skjalden sang om ham: „O! Du, som har Navnets guddommelige Forvarsel!"

Til Griffenfelds Tider maatte en udenrigs Ministers Post være saa meget mere vanskelig som han intet Mønster havde at danne sig efter — Ingens Exempel at følge; men maatte ved egen Kraft alene bane sig en ny Vei gjennem Statskunstens vildsomme Labyrinther. I Danmark kjendte man før hans Tid kun eet Statssystem og fulgte kun een og samme Maxime, den nemlig, at udføre Alt med væbnet Arm. Rigets Statsmænd vare dengang i Reglen øvede Krigere og den største Helt var i Almindelighed tillige den dueligste Statsmand. Styrken gjalt meget eller alt, Snillet lidet eller intet. Nu havde derimod saavel en Oxenstjerna som en Richelieu og en Mazarini samt Kong Ludvig XIV.'s øvrige talentfulde Ministre givet Verden en ganske anden Lære, nemlig den hvormeget Politik i Cabinettet overgaaer den blotte Taktik i Feldten. Det var Snillets Seier over Vælden og Underhandlingernes Periode begyndte. Fra Kabinettet af bleve Staterne styrede og den udrustede Armee erobrede forinden den blottede Sværdet. Lande erhvervedes, Fæstninger skiftede Eier, Throner tilintetgjordes ikke som før ved Sværdslag i Feldten, men ved Kabinetternes lønlige Rænker og det var i Ordets egentligste Betydning Sandhed: „at Pennen styrede Sværdet", (Griffenfelds Symbolum eller Valgsprog var de spanske Ord: „La pluma dirige el hierro, qve hade acertar." Paa Dansk: „Naar Sværdet skal føres sikkert maae det styres af Pennen")

som forhen regjerede Verden. Staterne fik herved et andet System, Statskunsten en anden Retning og den Stærkeres Ret afløstes af Snillets Politik. I visse Henseender var dette en Tilbagegang, i det en lavere Tænkemaade fortrængte den ridderlige Aand. Den physiske Styrke laae under for Rænken. Mod hiin havde man Volde og Mure, mod disse Conventioner og Tractater — dem Egennytten kun lidet agter. Guld og Kabaler, Løfter om Fordele og glatte Ord vare tildeels det nye Statssystems alt gjennemtrængende Vaaben. Europas politiske Ligevægt vandt næppe stort ved denne Forandring; thi ogsaa den kan hævdes ved Vaaben; men Menneskeslægten tabte i moralsk Værd forsaavidt som Statens System med Tiden ogsaa blev Borgerens. Underfundighed tog til i det daglige Liv og Kabalen hævede sit Hoved selv i den snevreste Familiekreds. Det var fra Pavens Hof af at dette nye Statssystem udbredte sig over Europa; thi for svag til at beherske Verden med Magt forstod han at holde den i Aag ved aldrig afbrudte Intriguer. Fra Italien af blev dette System ved Cardinal Mazarini indpodet i Frankrig, fæstede kort efter Fod i Sverrig og laante om faie Tid sine Grundsætninger til de øvrige Europas Stater. Det franske Cabinet overgik imidlertid heri alle andre. Ludvig den fjortendes Ærgjerrighed var udrustet med Magt, Penge og List, saa at der for de mindre mægtige Stater, mod hvilke han rettede sit begjærlige Blik, ingen Frelse var mod saadanne Vaaben, som dem hans Politik tillod ham at bruge, ingen Redning for et Land, med mindre det i sin Minister havde en Skytsaand,

der kunde sætte Snille imod Snille, List imod List. Under disse Omstændigheder bliver det klart hvor stor en Roes det var for Griffenfeld at selv Ludvig den fjortende maatte tilstaae: „Han har ført os alle bag Lyset."

Det var paa Griffenfelds Skuldre at Danmarks Velfærd med Hensyn til Rigets udenrigske Forhold hvilede. Om han havde Kraft til at bære denne Byrde vil sees af det Følgende, hvor vi skulle søge at skildre ham som Negociatør ved at meddele en Oversigt over hans vigtigste Underhandlinger med Europas fornemste Hoffer. De europæiske Staters politiske Forhold vare ingenlunde gunstige da Griffenfeld overtog Ledelsen af Danmarks udenrigske Anliggender. Frankrig havde nemlig paa den Tid en stor og for den politiske Ligevægt farlig Overvægt, da ingen af de øvrige Stater vare istand til at afgive en tilbørlig Modvægt imod hiint Riges daglig tiltagende Vælde. England hvilede ud efter borgerlige og blodige Uroligheder og følte sin Afmagt doppelt under sin vellystige og ødsle Regent Carl den anden, hvis Hensigter vare saa tvetydige og hvis Interesse saa modsat hele Folkets, at Parlamentet laae i idelig Strid med ham og hans Tilhængere. Holland kunde der, med Hensyn til politisk Herredømme i Europa, ikke blive Spørgsmaal om; men Landets Beliggenhed indbød til ganske andre Planer og, nys løsreven fra Spaniens Aag, var det blot sysselsat med, ved Handel og Søfart, at samle sig Rigdomme og Skatte. Østerrig var aldeles udmarvet ved den blodige Trediveaarskrig og det hele tydske Rige var desuden deelt i mange mindre Partier Ogsaa Spanien var svækket ved

langvarige Krige med Nederlandene og med Frankrig og var desuden ved de mange fra Peru uden Møie sammenskrabede Skatte ligesom betaget af Sovesyge. Det spanske Folk var blevet dorskt og ligegyldigt for Vinskibelighed og for Fribed og de fede Geistlige sang Buggeviser for den hele Nation. Danmark og Norge havde fuldt op at gjøre med de Forandringer, som Enevældens Erhvervelse gjorde nødvendige i Riget og med at forvinde Vunderne fra den sidste Krig, medens Sverrig ligesaa lidet kunde bidrage meget til den politiske Ligevægts Haandhævelse i Europa, da dette Rige havde en mindreaarig Konge, et uenigt Statsraad og et aldeles udtømt Skatkammer. Om Rusland kunde der til den Tid ikke blive Spørgsmaal.

Under en saa almindelig Mangel paa politisk Energie og Kraft troede Frankrig sig opfordret til at spille Hovedrollen blandt de europæiske Stater. I dets Cabinet havde Tidsalderens største Statsmænd: Richelieu og hans Elev Italieneren Julius Mazarini eller Mazarin gjennem en Række af Aar arbeidet paa Frankrigs tilkommende Vælde, medens Colbert havde bragt Finantserne paa en blomstrende Fod. I Spidsen for de franske Armeer stode Mønstere for store Generaler, saasom en Condé, en Türenne og en Luxembourg, medens en ærgjerrig Monark, Ludvig den fjortende, sad paa Frankrigs Throne. Det var saaledes intet Under at denne Konge med Begjærlighed greb efter det Overherredømme, som Omstændighederne ligesom førte ham ihænde. Hvor hans seierrige Hære ikke kunde række, der naaede hans rænkefulde Politik og modsatte en selvstændig Stat sig hans ærgjerrige Planer, da vare franske Subsidier strax paa rede

Haand til, selv i det Fjerneste, at opvække Fjender imod den og fransk Politik strøede Splid og Misundelsens Sæd rigeligen ud blandt de Allierede. Medens Tidsomstændighederne saaledes syntes at have overleveret Europas Stater i Kong Ludvigs Haand, var, som en Følge heraf, den politiske Ligevægt næsten ganske forsvunden. De andre Staters Uafhængighed afhang blot af hine svagere Coalitioner eller Forbund, som Nøden fra Tid til anden bragte tilveie og disse førte omsider til Ideen om en politisk Ligevægt, som til den Tid mere befulgtes som en dunkel Ahnelse end som nogen tydelig tænkt Statsplan, men som senere efterhaanden udviklede sig til et heelt System, der i det 18de Aarhundrede blev Grundvolden for al europæisk Politik.

XIII.
Griffenfelds Politik under Ludvig den fjortendes Krige.

Under en Skingrund — nemlig den saakaldte Devolutions-Ret — søgte Ludvig den fjortende Tvist med Spaniens mindreaarige Konge, hans egen Svoger Carl den anden. Denne Devolutions-Ret — Hjemfalds-Ret — var en i visse Dele af Belgien eller de sydlige Nederlande — som dengang hørte til det spanske Monarchie — imellem Privatpersoner gjældende Ret, ifølge hvilken der i flere Henseender tilkom Døttrene af første Ægteskab Arverettighed fremfor Sønnerne af andet Ægteskab. Da nu Ludvig den fjortende havde ægtet den spanske Konge Philip den 4des Datter af første Ægteskab Marie Theresia — hvilken Datter dog havde maattet fra-

ſkrive ſig al Arveret til det ſpanſke Monarchie — gjorde han, beraabende ſig paa den ovennævnte Devolutions-Ret, Paaſtand paa de ſpanſke Nederlande efter ſin Svigerfaders Død, ſom indtraf 1665. Til Enkedronningen, ſom foreſtod Regjeringen under Sønnens Mindreaarighed, ſkrev nu Ludvig, at da man ikke havde ſvaret paa en Skrivelſe betræffende hans Gemalindes Rettigheder, og da Kongen af Spanien havde ladet ſig hylde i Belgien, ſaa vilde han — Ludvig — med ſin Hær rykke ind ſammeſteds, for ikke at lade det mangle paa hvad han troede at ſkylde ſin Ære, Dronningen, ſig ſelv, Dauphinen oſv. Han erklærede tillige, at han ønſkede, ikke ved Magt, men ſom en velgjørende Sol, ved Straalerne af hans lykſaliggjørende Kjærlighed, at trænge ind i Byerne og Huſene. Efter nogle Hiſtorieſkriveres Beretninger maa han imidlertid antages, allerede forinden han brugte disſe ſmukke Ord, at være rykket ind i Belgien med væbnet Magt. Paa Enkedronningens Svar af 21de May 1668 gav Ludvig endnu, efter Spaniolernes Forſikkring, ſit høitidelige Ord paa at holde Fred, og den franſke Geſandt, Erkebiſkoppen af Embrün, bekræftede endog dette Løvte ved ſit præſtelige Ord — bei dem Worte eines Prieſters — uagtet allerede dengang en franſk Krigshær havde overſkredet de ſpanſke Nederlandes Grændſe. Selv en franſk Hiſtorieſkriver — Mignet: Negociation sur la succession d'Espagne, II, p. 56 & 109 — ſiger at Ludvig vilde bedrage det ſpanſke Hof lige indtil det ſidſte Øieblik — Louis XIV voulut tromper la cour d'Espagne jusqu'au dernier moment. (Cfr. og

State tracts relating to the Government of Charles II S. 6; Lisola eller d'Isola: — keiserlig Gesandt i London 1667 — Bouclier d'ètat et de justice contre le dessein manifestement dècouvert de la monarchie universelle (anonyme); Basnage: annales des provinces unies, I. p. 812; Flassan: Histoire de la Diplomatie française III. p. 347; Oeuvres de Louis XIV, III, 25; Monglat: Mem. III, 135; Estrades: Lettres et Memoires, V, 218, Friedr. v. Raumer: Geschichte Europas seit dem Ende des funfzehnten Jahrhunderts, 6ter Band, Leipzig 1838, m. fl.)

1667 faldt Ludvig imidlertid med en mægtig Hær ind i de spanske Nederlande. Dette uventede Angreb var mere et Triumph- end et Feldttog og i mindre end 3 Maaneder var den betydeligste Deel af Landet ham underkastet. Den overhængende Fare vakte omsider Hollænderne af deres Fordybelse i Kjøbmandsspeculationer og Ludvigs fremskridende Erobringer — som truede med at betage Holland sammes eneste Værn mod en saa frygtelig Naboe — satte Generalstaterne i den største Uroe. Ængsteligen gjorde de ved deres Gesandter, England og Sverrig opmærksomme paa Følgerne af Frankrigs daglig tiltagende Vælde, indlode sig i Alliance med disse Stater og opkastede sig til ivrige Fredsmæglere mellem Spanien og Frankrig. Ved disse alvorlige Forholdsregler saae Ludvig sig nødsaget til for Øieblikket at give efter og tilstaae Spanien Fred. Da han imidlertid havde attraaet — og sikkert uden Generalstaternes Mellemkomst ogsaa erobret — det hele Land og nu ved den ham aftvungne Fred —

til Aachen — maatte lade sig nøie med en Deel af samme, traadte han fra Krigsstuepladsen med et forbittret Sindelag imod Holland og med det faste Forsæt at hævne sig paa denne Stat, som han ansaae for den sande Aarsag til at hans Plan kun tildeels faldt ud efter Ønske. Selv franske Historieskrivere erkjende at det var mindre Hensyn til sand Hæder og Frankrigs Bedste der bestemte Ludvig til nu at angribe Holland, end Vrede over at de hollandske Journalister meddeelte Beretninger om hans Ministre og hans Maitresser paa en Maade, som var aldeles forskjellig fra hvad der i saa Henseende var Skik og Brug i Paris. En saadan republikansk Presfefrihed forekom den ved ubetinget Smiger forvænte Konge som den værste Forbrydelse, medens det derimod var ham ret kjært, naar Echoet af hans Ord med Enthousiasme gjentoges i alle lavere Kredse. Om moralske Hensyn synes denne Fyrste aldeles ikke at have bekymret sig, men derimod om de mindste Byerygter og Fortællinger — Klatscheriet — og for at erfare saadanne skal han endog have brækket Andres Breve. (Cfr. Raumer v. 100 B. 6; S. Pierre: annales politiques I. 206, Desormeaux Montmorency IV, 126, La Eare: Mem. 74, Fénélon correpond. II, 336, Lockhart: Hist. secret. I, 61) I den franske Forfatning skulde Ludvig XIV ingen Hindringer møde for sine hævngjerrige Planer, thi ved Richelieus mægtige Arm var, til Bedste for Folket, Fyrsternes, Prælaternes og Baronernes overveiende Magt bleven tilintetgjort og Mazarini havde saaledes tilbageviist bines Forsøg paa endnu engang ved et Opror at be-

grunde deres tidligere formeentlige Rettigheder og Krav, at den kongelige Magt kunde uden Modsigelse og uden nogen Indskrænkning allevegne gjøre sig gjældende. Ved Erindringen om Fronden og om den samtidige engelske Revolution ansaae Kong Ludvig enhver Medvirkning fra Folkets Side ved Lovgivningen, enhver Pengebevillingsrettighed for en Uret og en Ulykke, medens han ansaae den uindskrænkede Magt for en nødvendig Betingelse for nogensomhelst heldbringende Regjering. (Cfr. Raumer B. 6 p. 115.) Den stolte Ludvig hævnede sig haardeligen paa Enhver, som vovede at lægge Hindringer i Veien for hans ærgjerrige Ønsker. Ei heller undgik Generalstaterne Hævn, men samme skulde, efter hans Plan, komme seent for da at ramme desto vissere og hans Beslutning at bekrige Holland opflammedes desuden ved det ærgjerrige Haab, at dette Lands Erobring vilde krone hans Overmagt i Europa og give ham udeelt Enevælde paa Hav og Land. Efter mangehaande Bestræbelser lykkedes det omsider hans Politik at sprænge den omtalte Alliance mellem Holland, Sverrig og England. Carl den anden var den første han saaledes bevægede til at sætte sig udover de Forbindtligheder samme paalagde; thi denne Konge var i Hjertet ingenlunde Hollands Ven, men havde forhen blot givet efter for den engelske Nations Ønske, der var Frankrig fjendtligt, medens han selv synes at have været franskſindet (Man har endog saakaldet Kong Carl den anden af England „Ludvig den fjortendes Drabant" cfr. Histoire de de Witt II, 344—346 og v. Raumer l. c. Pag. 47). Han

tog derfor nu saa meget mindre i Betænkning, at indgaae en offensiv Alliance med Frankrig imod Holland. Vanskeligere var det derimod for Ludvig at drage Sverrig fra hollandsk og over paa fransk Partie; dog, omsider fandt ogsaa her hans Bestræbelser Indgang, da Rigets Kantsler Mogens eller Magnus de la Gardie og hans meget formaaende Anhang i Rigsraadet vidste at skjønne paa franske Grunde (Historieskriveren P. A. Munch beretter i hans Norges, Sverrigs og Danmarks Historie, Christiania 1838, „at Ludvig den XIV ødslede Foræringer til De la Gardie og dennes Venner og at disse førte et saa overdaadigt Liv at deres store Indkomster ikke paa langt nær forslog. Dette vidste de udenlandske Magter, som ved Bestikkelser søgte at vinde dem, hvorved Sverrig paa en Maade blev tilfals for den Høistbydende. Hermed stemmer og den engelske Gesandt Carlisles Beretning af 29de Juli 1671 — findes i det britiske Rigsarkiv — hvor det hedder, at Svenskerne vare kjede af den lange Fred og saa belastede med deres talrige og fattige Adel, at anselige Subsidiepenge fra hvilkensomhelst fremmed Magt vilde let bevæge dem til Krig). Sverrig frafaldt — som en Følge heraf — sine Forbindelser med Holland og indlod sig — 1671 — i en ny Alliance med Frankrig. Medens England og Frankrig skulde angribe Holland fra Søsiden skulde efter Ludvigs Plan Biskoppen af Münster og Churfyrsten af Köln, som begge forud vare Hollands Fjender, i Forening med Frankrig, angribe Landet fra Landsiden. Det sees heraf hvilken Styrke Kong Ludvig har tiltroet det lille Holland,

siden han til sammes Betvingelse troede at maatte opbyde saa mange Kræfter.

I Foraaret 1672 brød endelig Krigen ud. Ludvig selv faldt, i Spidsen for sin Armee, ind i Landet fra den ene, Münster og Cölln fra den anden Side og den forenede engelske og franske Flaade, som krydsede i Søen, hemmede al Hollands Handel og Søefart. Holland derimod stod ene og forladt og befandt sig desuden i en indvortes Forfatning, der ingenlunde var gunstig. To mægtige Partier — det oraniske og det løvensteinske — som begge stræbte efter, paa hinandens Bekostning, at bemægtige sig Statsroret, udbredte Tvedragt blandt Folket og Uenighed mellem Regjeringens Repræsentanter. Soldaternes gamle Krigstugt — som før havde reddet Holland — var desuden paa den senere Tid aldeles forfalden og Holland manglede, som det syntes, al Kraft til at modstaae sine mægtige Fjender. Vel havde Generalstaterne allerede forud ahnet det optrækkende Uveir og desaarsag 1671 sluttet en defensiv Alliance med Spanien, Brandenborg og Keiseren, men ingen af alle disse Alliancer kunde for Øieblikket redde Holland af den overhængende Fare; thi for seent vare disse Forbund sluttede, for langt bortfjernede de Allierede og dog var det til en øieblikkelig Hjælp at Holland trængte. I denne Nød laae Danmark altfor beleiligt til at hindre Sverrig fra, til Frankrigs Forbeel, at deeltage i Krigen, til at Holland og sammes Allierede ikke strax skulde have bestræbt sig for at drage denne Stat ind i deres fælleds Interesse. Med stor Iver beilede de derfor nu til denne Stats Bistand. Men deres Bestræbelser mødte mange Vanskelig-

heder; thi Griffenfeld — Dannerkongens dengang altformaaende Raadgiver — var ingenlunde stemt for Keigen, men var iblandt de af Fædrelandets Ministre — maaskee den første — der tænkte sig Neutraliteten som fornuftig Statsplan og vilde, at Danmark under disse Uroligheder strengeligen skulde iagttage samme, eftersom dets indvortes Tarv og sande Interesse fordrede Fred. Danmarks Lethed paa Europas politiske Vægtskaal vilde sandsynligviis have gjort samme til en Bold for hine mægtige Stater, dersom ikke Griffenfelds statskloge Forholdsregler havde givet det en Overvægt, som dette Rige ved den blotte Magt umuligen kunde have opnaaet. Freden var desuden for hans velgjørende Planer til Rigets Bedste uomgjængelig fornøden; thi ved vise Love, ved Handelens og Næringsveienes Opkomst laae det — som forhen viist — i hans Plan at gjøre Danmark til en blomstrende Stat og dette kunde ikke skee uden i Fredens roelige Dage Det var derfor at Griffenfeld søgte at sikkre Folket den uforstyrrede Nydelse af Neutralitetens Velgjerninger; medens Krig og Feide udsuede andre Nationers Marv skulde den danske Stat, ifølge hans Politik, nyde udvortes Roe og indvortes Velstand.

Imidlertid sparede de krigførende Magter ingen Møie for at gjøre Danmark vaklende i denne dets Beslutning. Allerede i Juni 1670 ankom saaledes den hollandske Ambassadør Jean de Witt til Kjøbenhavn for at opfordre Regjeringen til at tiltræde en Alliance, som dengang var i Gjære mellem Keiseren, Brandenborg og Holland, men uagtet alt hvad Ambassadøren vidste at anføre til sit

Andragendes Fordeel, blev Kongen dog ligefuldt sin engang tagne Beslutning tro. Uagtet det nemlig kunde synes at Danmark kun vilde opfylde sin Pligt ved at komme Holland til Undsætning ligesom dette havde gjort da Danmarks Hovedstad i sidste svenske Krig var beleiret og Riget i største Fare, saa blev det dog antaget at Holland alene af egennyttige Grunde havde ydet hiin Hjelp, — man havde endogsaa Hollænderne stærkt mistænkte for under sidste Krig at have forhindret saavel Churfyrsten af Brandenburgs som de danske Tropper fra at komme over til Sjælland til Hjælp og at have, naar de kom i Action med Svenskerne, fyret med løst Krud for dog ikke aabenbart at bryde deres Tractater med Danmark — for at nemlig ikke een Magt skulde kunne beherske Øresund og efter Behag forhøie Tolden, ligesom Holland, ved Krigens Ende, ogsaa havde tvungen Danmark til en meget ufordeelagtig Fred og havde siden stedse søgt at vedligeholde Uenighed mellem Danmark og Sverrig for derved at svække disse Rigers Handel og paa sammes Bekostning at befordre deres egen. Danmark i Særdeleshed lode Hollænderne fast dagligen føle Virkningen af deres Kræmmerstoltbed og skadelige Indvirkning paa den danske Handel, saa at Griffenfeldt vel kunde have Grund til at ønske denne Stat ydmyget og den hollandske Ambassadeur maatte derfor vende tilbage med uforrettet Sag.

Ludvig den fjortende ventede derfor, ligesom hans stolte Krigsminister Louvois, at den, nu ogsaa i sit indre søndersplittede Fristat skulde underkaste sig ubetinget. Men isteder derfor havde Amsterdam (hvorhen de Franske vare trængte) ved

et heltemodigt Exempel for de andre Stæder, aabnet sine Sluser, ifølge Opmuntring af Borgermesterne Hooft og Hasselaer, Holland tilveiebragt store Pengesummer og Prindsen af Oranien — Wilhelm III, dengang kun 22 Aar gl., i hvem Ludvig ikke havde ahnet at der fremvoxede ham en Modstander mere mægtig og mere udholdende end Konger og Keisere — saavel forkastet Ludvigs overmodige Betingelser, som med utrættelig Virksomhed sørget for Dannelsen af en nye Hær. (Cfr. anonymes Schreiben aus dem Haag vom 26. Julius 1672 i det britiske Rigsarchiv, Raumer B. 6 p. 65 og Basnage II. 237, 250 og 357.) Hollænderne maatte saaledes stole paa deres egne Kræfter og det bliver vistnok altid tvivlsomt hvorvidt den danske Diplomatik i nærværende Tilfælde lader sig forsvare fra et høiere moralsk Standpunct. Thi da den hollandske Admiral Opdam 1658 banede sig Vei gjennem Sundet og undsatte Kjøbenhavn, fyrede Hollænderne næppe med løs Krud, skjøndt egennyttige Hensigter (som forhen bemærket) vel vare Hoveddrivefjedren dertil.

Ved Habbæus af Lichtenstein — hvem Griffeld under 5 Aug. 1672 havde meddeelt den fornødne Instrux — som dansk Gesandt i Brunsvig blev imidlertid under $\frac{12}{22}$ Sept. 1672 en Defensiv-Alliance-Tractat i Brunsvig sluttet mellem Keiser Leopold den første, Kongen af Danmark, Churfyrst Frederik Wilhelm af Brandenborg, Hertugerne Georg Wilhelm og Rudolph August af Brunsvig og Lüneborg samt Landgrevinde Hedevig Sophie af Hessen-Cassel. — Cfr. Lünigs Teutsche Reichs-Archiv Pars Specialis 1 erste Ath. p. 162 vol. 5

— Denne Tractat skulde vedvare i 3 Aar og blot have til Diemeed at haandhæve Tydsklands Fred og egen Neutralitet. Diemedet med denne Tractat synes dog især at have været den at holde sig beredt paa Angreb fra Frankrig og Sverrig, hvilken sidste Magt rustede sig og stod i hemmelig og mod Danmark fjendtlig Forbindelse med Hertugen af Gottorp. Hollænderne undlode imidlertid ikke at bestræbe sig for at faae Danmark til at ruste sig mod Frankrig eller sammes Allierede Sverrig og henvendte sig i saa Henseende til fremmede Magters Mægling, hvilket sees af 2 Breve, som Griffenfeld under 28 og 31 December 1672 tilskrev de danske Ministre ved det spanske og det romersk-keiserlige Hof og i hvilke han søger at vise, at Skylden til Vægringen fra dansk Side tildeels maatte søges i Hollændernes Vægelsind og Uvillie til at indgaae paa de af Danmark stipulerede Vilkaar.

Senere sendte Hollænderne en Gesandt ved Navn Beaumont hertil, og, da de nu foreslog rimeligere Vilkaar, med større Held; under $\frac{10}{20}$ (det øverste Tal er efter den ældre eller julianske Calender, det nederste efter den nyere eller gregorianske, som dengang var 10 Dage foran hiin.) Mai 1673 indgik nemlig Kongen af Danmark et Forbund med Hollænderne, som nu forpligtede sig til at udbetale de tilbagestaaende Subsidier for Aarene 1666 og 67, hvorimod Kongen lovede at holde 10000 Mand i Beredskab paa sit Riges Grændser og 40 Krigsskibe i sine Farvande, til Undsætning for Holland og til de hollandske Koffardiskibes Forsvar, men fordobble begge Dele, naar de Svenske toge Deel i Krigen. Paa den anden Side forpligtede Holland

sig til store og nye Subsidie-Summers Udbetaling og til at understøtte Danmark med deres hele Magt, dersom samme blev angreben. Hollænderne havde imidlertid aldrig saasnart vundet det første Søslag — som Griffenfeld udtrykker sig i hans Breve til den danske Gesandt i Spanien Jørgen Reetz og i Instrux for Oberst Rosencrantz, som afsendtes til Greven af Monterey, Generalgouverneur i de spanske Nederlande — før de søgte at forhale Ratificationen af Tractaten. Griffenfeld truede dem derfor med at gaae ind paa Frankrigs høist fordeelagtige Tilbud om Alliance og indlod sig i dette Øiemeed ogsaa paa Skrømt i Underhandlinger med Frankrig og Sverrig. Med Terlon negocierede han saaledes om en nøiere Forbindelse mellem det franske og danske, samt svenske og danske Hof og om Frankrigs Erkjendelse af Danmarks Neutralitet. Af de af Griffenfeld meddeelte Instruxer, hans Breve og øvrige Papirer fremgaaer det imidlertid tydeligen, at alle disse Negociationer med Terlon — hvem Griffenfeld selv betegnede som „en Vimser" — hvilke allerede den Tids Aviser opholdt sig over og som de allierede Magter optoge meget ilde og som det senere vil sees hvorledes bleve udlagte med Hensyn til Griffenfeld personlig, aldrig vare alvorlig meente. Med Sverrig underhandlede Griffenfeld ligeledes i denne Periode om en bevæbnet Søe-Neutralitet og — for at ængste Hollænderne og derved bevæge dem til at holde deres Tractater — om en Defensiv-Alliance, som han meddeelte Jens Juel og Christopher Lindenow — de danske Gesandter i Stokholm — Instrux og Fuldmagt til under visse

Vilkaar at afslutte; men det synes ikke heller her fra nogen af Siderne at have været alvorlig meent. Ikkedestomindre synes man at have forstaaet at give disse Underhandlinger et modsat Udseende. Ifølge And. Fryxell — Handlingar rørande Sverges Historia ur Utrikes Arkiver, 1. D. Stokholm 1836 Pag. 313 — skrev saaledes Lindenow under 18de Nov. 1674 til Kong Chr. V: „Feuquieres — den franske Gesandt i Stockholm — hade sagt åt Juel, det han med sin salighet gickt i pant för, att det skulle blifva vänskap mellan Danmark og Sverge.“

Holland faldt imidlertid omsider tilføie og indgik i Juli 1674 en for Danmark fordeelagtig Alliance-Tractat med den danske Gesandt i Haag Just Høeg, samt med Keiseren og Spanien. Ifølge denne Tractat forpligtede Kongen af Danmark sig til til de Allieredes fælleds Sikkerhed, Tydsklands Fred og eget Forsvar at holde en Armee paa 16000 Mand i Beredskab, hvorimod han aarligen skulde oppebære spansk-hollandske Subsidier af henved 2 Tønder Gulds Beløb. I November Maaned s. A. blev der ogsaa — paa Forslag fra russisk Side — meddeelt den danske Resident i Moskov Mogens Gjøe Fuldmagt til at oprette en Defensiv-Alliance for det Tilfælde at Sverrig skulde gjøre Alvor af at angribe Danmark. Griffenfeld søgte forøvrigt ogsaa at blive antaget som Fredsmægler mellem de krigførende Magter, hvorved Danmark — sine Forbund uagtet — kunde vedligeholde den forønskede Neutralitet. I dette Øiemeed blev Henning Meyer eller Meyercrone i October 1674 affendt til Paris for der med Statssecretairen

Pomponne at underhandle herom. Da imidlertid franske Tropper vare faldne ind i det Brandenborgske opfordredes Danmark ifølge de indgangne Tractater til at blande sig i Striden, hvilket Griffenfeld endnu forsøgte paa at forhindre ved at arbeide paa at bringe en almindelig Fred istand. Til den Ende blev i Januar Maaned 1675 med Instrux af 14de s. M. Etatsraad Klingenberg sendt til Haag for i Forening med Heeg at fortsætte de Underhandlinger man i samme Anledning allerede havde indledet med Terlon og flere tydske Hoffer. I samme Diemeed affendtes til samme Tid Gerhard Schrøder til Hannover. Terlon gik saavidt i sine Tilbud, at han fast tilbød Danmark Tønder Guld aarligen indtil den nærværende Krigs Ende blot for at sidde stille (cfr. Terlons Indberetninger af 1674 i Pariser-Archivet) ligesom han ogsaa søgte at vinde Danmark ved Tilsagn om en fredelig Afgjørelse af den for denne Stat saa vigtige oldenborgske Successionsstrid. Ogsaa fra svensk Side blev der i Begyndelsen af Aaret 1675 gjort fredelige Skridt, idet Grev N. Brahe som extraordinair Ambassadeur blev sendt til Kjøbenhavn for at underhandle om de tjenligste Midler til ved Danmarks Mediation at tilveiebringe en almindelig Fred. Paa hans Begjæring blev en Commission nedsat for i Forening med ham at raadslaae herom. Denne Commission, som bestod af en Grev Friis, Vicestatholder Juel, Viceskatmester Wind og Baron J. Juel, fandt imidlertid ikke de af Brahe foreslaaede Vilkaar antagelige. Brahe syntes heller ikke at lægge stor Vægt paa disse Underhandlingers Fremme, men

mere paa et Andragende om en ægteskabelig Forbindelse mellem hans Konge og Kongen af Danmarks Søster, et Andragende, som Enkedronningen og Griffenfeld gierne af al Magt understøttede, skjøndt man derved vakte de allierede Magters Mistanke, som dog Christian V søgte at fjerne ved navnligen at give den keiserlige Gesandt Meyersberg den Erklæring, „at end ikke 10 Søstre skulde kunne formaae ham til at kalde det tilbage, som han engang havde lovet." Imidlertid blev Opfordringen til at begynde Krigen for Danmark stærkere og stærkere. I Juni Maaned 1675 erklærede Holland og Keiseren Sverrig Krig og de Svenske gik mere og mere fjendtlig tilværks i Brandenborg. Kongen af Danmark gav derfor Ordre til at hans Flaade — 42 Skibe stærk — ufortøvet skulde udrustes og lod en Armee paa 20,000 Mand trække sammen mellem Itzehoe og Rendsborg.

Medens saaledes Griffenfeld havde gjort alt hvad han formaaede for at bevare Freden for sit Fædreland — hvorfor ogsaa Digteren sang om ham: in hoc Fabio, ne præcipitemur, habena est ɔ: i denne Fabius Cunctator haves en Tømme, der redder os fra Ulykken — saaledes søgte han nu at gjøre alt for at sikkre Krigen et heldigt Udfald. Da Kongen, efter hans Raad om ikke personligen at deeltage i Krigen, havde erklæret: „Jeg vil være hvor min Armee er," forudsaae han at der forestod Danmark en langvarig Krig og besluttede derfor selv at ledsage Kongen under Feldttoget, som man nu havde bestemt sig til at begynde i svensk Pommern, hvor det krigsindede

Hofpartie ventede færre Besværligheder og større Bytte end i Sverrig, hvor Griffenfeld havde tilraadet at vælge Krigsskuepladsen, medens der tillige gjordes Indfald fra den norske Grændse og Russerne faldt ind i Finland. Vor Gesandt i Stokholm, som bedst maatte kjende de svenske Forholde, havde og tilraadet det samme. Cfr. Fryxell l. c. p. 353.

Imidlertid havde de hollandske Admiraler Ruyter og Tromp slaaet den forenede franske og engelske Flaade, medens Prindsen af Oranien, understøttet af Hollands Allierede, havde trængt de Franske tilbage fra Landsiden. I Begyndelsen af Aaret 1674 indgik derfor Münster og Cölln samt England Fred med Holland, som saaledes var reddet for den overhængende Fare. Med hvilken Glæde Budskabet om denne Fred blev modtaget af Hollænderne, kan iblandt andet sees af Bordings Beretning om at den hollandske Gesandt i Kjøbenhavn Verkendam i den Anledning lod springe Viin til Folket, kaste Penge ud, antænde Glædesild, skyde Frydeskud m. m. Den franske Konge opgav nu Erobringen af Holland og vendte sine Vaaben mod Tydskland, uagtet han nu, med Undtagelse af Sverrig, var blottet for Allierede.

XIV.

Griffenfelds Raad med Hensyn til Hertugen af Gottorp.

I Juni 1675 reiste den danske Konge til Holsteen og Griffenfeld var i hans Følge. Hertugen Christian Albrecht af Gottorp kom Kongen

imøde i Flensborg og spiste sammen med ham under aaben Himmel ved Dannevirke, hvorefter han indbød Hertugen til en Sammenkomst i Rendsborg for der at underhandle om et forlængst foreslaaet Mageskifte, den saakaldte oldenborgske Successionsstrid, under hvilken Hertugen var stærkt mistænkt for i Tillid til svenske Vaaben at have misligholdt flere Forlig.

Den 25. Juni indfandt Hertugen sig tilligemed hans Regjeringspræsident Kielmann eller Kielmannsegge ogsaa i Rendsborg, hvortil der Dagen efter indtraf Oberst Brockdorf som Coureer fra Brandenborg med den Efterretning at Churfyrsten d. 16. s. M. havde slaaet de Svenske ved Fehrbellin og drevet dem ud af det Mecklenborgske samt at man paa Valpladsen havde fundet et Brev fra den svenske Regjering til General Wrangel, i hvilket man tilkjendegav ham at han, paa første Anmodning af Hertugen, skulde paa det snareste marschere til Holsteen med sin hele Magt og forhindre den danske og brandenborgske Hærs Forening.

Denne Efterretning afgav saaledes en yderligere Fremskyndelse af de Forholdsregler man allerede troede sig berettiget til at tage for at betrygge sig mod Hertugen, som befrygtedes at ville falde den danske Hær i Ryggen. Samme Dags Eftermiddag, da Kongen havde endt et Spilleparti med Hertugen, blev, efter Griffenfelds Raad, Rendsborgs Porte lukkede, Havnen spærret med en Bom, den Garde, som havde ledsaget Hertugen, afvæbnet og Ingen udladt af Fæstningen uden kongeligt Pas. Hertugen kom ikke ud af sit Værelse og om Natten havde han mærket en Vagt udenfor sin Dør.

Det blev nu betydet Hertugen, at da hans Opførsel havde været mistænkelig, saa maatte Kongen gjøre sig Ryggen sikker og Hertugen til den Ende indrømme ham sine Fæstninger: Tonningen, Gottorff og Holmenskandse og overlade ham sine Tropper. Hertugen maatte nu finde sig i disse Vilkaar og tillige frasige sig Souveraineteten over det Slesvigske samt afstaae alle ved den roeskildske Fred erhvervede Fordele, idet han tilbageleverede den af Kong Frederik den 3die, i Medhold af samme Fred, udstedte Haandfæstning og erkjende den danske Konges Rettighed til at hæve Skatter m. m.

Efterat der var kommen Budskab om at Tonningen den 4. Juli var overgivet til den danske Generallieutenant Ahrensdorff og at alle Hertugens Tropper havde aflagt Eed til Kongen, traadte denne ledsaget af sin Broder Jørgen eller Georg og Griffenfeld ind til Hertugen og bevidnede ham al muelig Vennehuldskab. Da Hertugen derpaa gik ud af det Gemak, hvori han havde været indespærret, og blev ført ind i Kongens, lagde man Mærke til at han var saa blodrød, som om han nys kunde være kommen op af Badet. Man omgikkes derefter saa venligt med ham som om slet Intet var passeret. Dagen efter afreiste Hertugen til Gottorp; men da alting her var opfyldt med danske Tropper følte han sig ikke mere frie her end hans Raader, der vare blevne tilbageholdte i Rendsborg, for endnu at afgjøre et og andet Punct, som blev dem forelagt af den kongelige Statholder Grev Ahlefeld = Langeland. Endeligen maatte disse Raader overbringe Hertugen 8 Puncter, som Ahlefeld havde dicteret dem og

hvoriblandt det heed: „at Hertugen ikke maatte, uden Kongens Vidende og Samtykke, indlade sig i Forbund, men forsage de hidtil sluttede; at han, til Erstatning for de Skatter han hidtil havde hævet, skulde afstaae Kongen Amtet Schwabstedt tilligemed det slesvigske Domcapitel; at han, efter at have frasagt sig Souveraineteten over Slesvig, inden Aar og Dag havde at ansøge om og at modtage Kongen af Danmarks Lehnsherredømme derover." Efter nogen Vægring maatte Hertugen ogsaa indgaae disse Betingelser og slutte det saakaldte Rendsborger-Forlig af 10de July 1675.

Ved Overleveringen af Fæstningen Tønningen skal man der have funden Vaaben til 10,000 Mand og fandt heri en yderligere Bestyrkelse af Mistanken om Hertugens Hensigter. Griffenfeld erholdt kort efter fra Hertugens Regjeringspræsident Kielmannsegge et Brev, der indeholdt Taksigelse for „den ham i Rendsborg beviste Ære og Høflighed" og hvormed fulgte en Ring (der senere vil blive Gjenstand for yderligere Omtale) af 2000 Rigsdalers Værdi til en Amindelse. Griffenfeld oplæste dette Brev i Overværelse af Kongen og hans Hoffolk under alminde lig Latter og man var enig om at han skulde beholde Ringen, hvortil han bemærkede, „at det var bedst at lægge den i Archivet ved Tractaterne til et Tegn paa at der intet er blevet dem aftvunget i seneste Samling i Rendsborg." Denne Kielmannsegges store Høflighed og Ydmyghed hidrørte sandsynligviis fra Erindringen om ældre Begivenheder. Da den svenske Konge Carl Gustav nemlig 1658 oversvømmede Danmark blev Kielmannsegge sendt til Kjøbenhavn for at slutte

de Tractater, som Kongen af Danmark i denne Nød havde maattet love at indgaae med Hertugen. Kielmannsegge viste da ved denne Leilighed en saadan Iver at han gik over det frosne Belt tilfods. Ved Underhandlingerne stod han heftigt paa den af Hertugen forlangte Souverainetet og da de danske Commissairer udbade sig nogen Betænkningstid, svarede han kort: „Jeg vil have et afgjørende Svar inden 24 Timer, eller jeg sender den kongelige svenske Ordre, som jeg bar hos mig, ufortøvet til Armeen, paa det den kan bryde op igjen og agere fjendtlig paany" Han søgte derfor nu at vinde Griffenfeld for at denne igjen skulde formilde Kongens retfærdige Harme mod ham, der var født dansk Undersaat og dog stedse havde søgt at vedligeholde Uenigbed mellem Hertugens Hof og det danske og stræbt efter, ved Hjælp af Sverrigs Vaabenmagt, at gjøre de hertugelige Lande aldeles uafhængige af Danmark.

En lignende Begivenhed som den med Ringen og fremkaldt af lignende Bevæggrunde forefaldt med Hensyn til Staden Hamborg. Da nemlig 10 danske Regimenter vare blevne leirede mellem Trittau og Hamborg bleve denne Byes Magistratspersoner saa allarmerede over dette krigerske Naboskab — der forøvrigt aldeles ikke gjaldt dem — at de (ved Erindringen om hvorledes de tidligere havde ægget den danske Konges Vrede ved deres overmodige og fjendtlige Bestræbelser for at blive indlemmede i Hertugen af Holsteens Forbund med Sverrig, cfr. Fryxell P. 297, 299, 315 og 335) ved Kielmannsegge lod overrække Griffenfeld en Verel eller (som Griffenfeld selv kalder den) en Seddel paa

10,000 Daler. Griffenfeld viste denne Seddel til Grev Ahlefeld og yttrede til ham at han vilde sende Kielmannsegge den tilbage, hvortil Ahlefeld bemærkede at denne da muligen selv turde beholde den og ansaae det for rettest at underrette Kongen derom, hvilket og skete og hvorefter Kongen yttrede: „at Griffenfeld kun skulde beholde den", hvilket han da og gjorde. Saaledes fortæller Griffenfeld selv Begivenheden. Vi skulle senere see, hvilken anden Maade den fremstilles paa og hvilken Følge der maae tillægges samme.

XV.

Griffenfelds Deeltagelse i Krigen mod og Negociationer med Sverrig.

Den 30te August 1675 ankom Kongen — efter i Mellemtiden at have været i Kjøbenhavn for at paaskynde Flaadens Udrustning — til Mølln i det Lauenborgske, der var udseet til Samlingspladsen for den danske Armee og hvortil Churfyrsten af Brandenborg ventedes. Under 2den Septbr. 1775 blev Danmarks Krigserklæring (det egentlige Krigsmanifest, hvori Krigen motiveres, findes i Geheime-Archivet skrevet med Griffenfelds egen Haand) mod Sverrig udstedt og den 5te s. M. blev der i Gadebusch holdt en hemmelig Conference mellem Kongen og Churfyrsten, som dog Griffenfeld bivaanede. Det blev her besluttet at begge Fyrster skulde, med forenede Hære, gjøre et Tog ind i Pommern og imidlertid holde Wismar indesluttet. Griffenfeld havde derimod tilraadet at dække Holsteen med 10,000 Mand, medens Resten af Hæren, i Forening med de mynsterske Tropper, skulde falde

ind i Bremen, da Churfyrsten alene maatte ansees for stærk nok til selv at fordrive de allerede slagne Svensker; men Griffenfeld blev ogsaa her overstemt, maaskee især fordi Raadet kom fra ham, hvem Generalerne ikke vare vel stemte og som, efter deres Mening, ikke burde blande sig i militaire Sager. Churfyrstens Cantsler Brandt havde saaledes let ved at vinde de danske Generaler for sin Monarks Planer, som Kongen ogsaa omsider gik ind paa. Den 6te Sept. brød den danske Hær op og Dagen efter blev Wismar berendt — som det heed — af 6 Regimenter danske Krigsfolk under Generalmajor Sandbergs Anførsel. Den 9de ankom Kongen selv for Wismar, men ophævede kort efter Beleiringen for at rykke mod Rostock, som ingen Modstand gjorde og hvor de Danske anlagde deres Magaziner. Efterat Kongen og Churfyrsten havde havt endnu en Sammenkomst i Dobberan — en Sammenkomst som Griffenfeld kun ugjerne saae, idet han forudsaae at samme vilde tjene til at forøge Kongens Krigslyst og befrygtede andre skadelige Følger for Danmark af en slig personlig Samtale mellem 2 Regenter, hvoraf den Ene i Alder, Erfaring og Statsklogskab saa langt overgik den Anden, som Churfyrst Frederik Wilhelm den Store heri overgik Kong Christian den femte, som ogsaa her forbandt sig til at fortsætte Krigen indtil Churfyrsten havde erobret hele Pommern og Kongen havde faaet alle de Lande tilbage, som hans Forfædre for den Brömsebroer-Fred havde været i Besiddelse af, en ulykkelig Idee, der længe vedblev at koste Danmark store og spildte Offere af Blod og Penge — beleirede Kongen Fæstningen Damgarten

der var omgivet af et Morads, og i hvilken den svenske General Grev Königsmarck havde fastet sig ind med endeel Tropper. Efter 2 Dages Beleiring trak Königsmarck sig til Stralsund, medens de Danske besatte Damgarten.

Den danske General Duncan erobrede Fortet Tribbesees efter en endnu kortere Modstand end Damgartens, efter hvis Erobring Kongen rykkede for Stralsund for at fordrive Königsmarck. Her havde Kongen og Churfyrsten atter en Sammenkomst, ifølge hvilken Kongen drog tilbage for atter at beleire Wismar, som imidlertid havde været indesluttet af Sandberg. Den 23de Octbr. ankom Kongen for Wismar med en forstærket Hær af 18000 Mand og en Artilleribrigade af 46 større og 30 mindre Kalibere foruden 7 Fyrmørsere. Den 29de blev Staden opfordret og strax efter begyndte man at beskyde den. Aarstid og Veirlig vare meget ugunstige for de Beleirende, som dog snart fik Batterier og Løbegrave bragte istand. 2 Batterier bleve opkastede paa begge Sider af Havnens Indløb, som tillige blev spærret med en Jernlænke. Kongen ledede selv Beleiringen. Den 3die Novbr. bemærkede han at det svenske Krigsskib „Falken" med en Besætning af 642 Mand og 46 Kanoner, der skulde beskytte Skandsen „Hvalfisken" udenfor Wismar, var kommen paa Grund. Kongen lod derfor strax om Natten opkaste et Batteri, hvis Kanoner tvang "Falken" til at overgive sig. Byttet ansloges til 2 Tønder Gulds Værdi. Kort efter overgav „Hvalfisken" sig og derved blev Wismar berøvet Haabet om Undsætning og Tilførsel. Den 12te Novbr. ankom den danske Dron-

ning Charlotte til Leiren, hvor hun viste sig i Amazondragt tilhest og ledsagede Kongen ved dennes farligste Foretagender. Natten mellem den 21de og 22de Novbr. blev Staden bombarderet og Kl. 2 viste der sig en stor Ildløs i Byen, som varede til Kl. 8, hvorfor Kongen befalede at man skulde høre op med Skydningen, for at Borgerskabet kunde faae Tid til at slukke Ilden. Imidlertid belavede de Beleirede sig, som det syntes, paa en haardnakket Modstand, især vilde Borgerne ikke give sig tabt, men gjorde endog et Udfald, ligesom man jog en Deel Fruentimmer ud af Fæstningen til den danske Leir, hvorfra man dog sendte dem tilbage. De Danske havde imidlertid faaet fyldt et Morads og vare trængte Byens Volde saa nær at deres Løbegrave vare knapt et Flinteskud fra den saakaldte lybske Port, da Grev Königsmark ilede de Beleirede til Undsætning med 3,500 Ryttere og med det Forsæt at gjøre et uventet Angreb paa den danske Leir, medens Besætningen til samme Tid skulde gjøre et Udfald. Men Kongen, som havde faaet Nys om hans Anmarsch, sendte et Corps imod ham under Landgreven af Hessen=Homburgs Anførsel, hvorefter Königsmark fandt sig foranlediget til strax at trække sig tilbage. Sygdom og Mismod begyndte imidlertid at udbrede sig blandt de danske Tropper, som sank i Dynd op til Knæerne under Arbeidet. Officiererne fandt nu ogsaa at denne Beleiring var bleven foretaget for sildigt paa Aaret og meente at det var paa høi Tid at ophæve samme. Især raadede Hertugen af Pløen at man skulde drage ufortøvet bort. I et Krigsraad, hvor

Griffenfeld var tilstede, tog han imidlertid Ordet og forestillede hvor nedværdigende det vilde være at opgive Beleiringen efter saa store Anstrængelser og at ende Feldttoget saa frugtesløst, hvorover Fjenden vilde hovere og de Allieredes Tillid til Danmarks Krigsmagt svækkes. Denne Forestilling ledsagede han med adskillige Vink om hvorledes et heldigt Udfald af Beleiringen vel kunde ventes. Denne Meningsyttring blev imidlertid meget ilde optaget af Hertugen af Pløen, som foreholdt Griffenfeld at denne, som uerfaren i Ledingsfærd, ikke skulde befatte sig med Raad i Krigssager. Hertil skal Griffenfeld have svaret „at han vilde udrette ligesaa meget med sin Pen, som Hertugen med sin hele Krigshær." (Nogle mene at Griffenfeld dermed sigtede til en med Commandanten indledet Underhandling.) Ved denne Leilighed seirede imidlertid Griffenfelds Raad og man besluttede en Storm, der gik for sig den 13de Decb., da Commandanten Grev Carlson, efter nogle Timers Angreb — under hvilket Generalmajor N. Rosencrantz først paa Faschine-Broen trængte over Moradserne ind i Citadellet eller det saakaldte nye Værk — overgav Fæstningen uden at oppebie en Generalstorm. Historieskriveren Høier fortæller om Commandanten at han aldrig kom paa Volden under Beleiringen, men forblev i Viinkjælderen, hvor han troede at være sikkrest og at den Omstændighed at han ansaaes for at være en naturlig Søn af Kong Carl den tiende maaskee allene frelste hans Hoved. 2 Dage efter Overgivelsen traf Commandanten ud af Fæstningen med Garnisonen og Kongen lagde 5 Regimenter derind under Generalmajor Walthers

Commando. Dagen derpaa blev der holdt Takkedon i Byens fornemste Kirke og Kongen af Danmark blev derefter paa Raadhuset hyldet af Magistraten og spiste sammesteds til Aften, ved hvilken Leilighed Kongen selv udbragte Griffenfelds Skaal, idet han i det tydske Sprog, i hvilket han var opdraget og altid synes at have talt, udtrykte sig saaledes: „thi uden ham vare vi ikke her" (denn sonder ihm waren wir nicht hier). Allerede under Beleiringen havde Kongen paa en anden Maade lagt sin Høiagtelse for og sin Velvillie mod Griffenfeld for Dagen. Denne maatte nemlig paa Grund af Sygdom holde sig i sit Telt og medicinere, da Kongen en Dag sendte Bud efter ham. Griffenfeld lod svare at han var syg, men hvis det angik meget presserende Ting vilde han dog komme. Kongen begav sig da selv til Griffenfelds Telt og da han der saae en Aabning i samme, stoppede han sit eget Lommetørklæde i denne for at forhindre Lufttrækket. Kongen skal nu have havt isinde at gjøre et Forsøg paa at erobre Den Rygen, hvorfra Griffenfeld fik ham overtalt, uagtet denne Oe efter Overenskomst med Churfyrsten var bestemt til Griffenfeld til Oprettelsen af et Fyrstendømme.

Samme Dag som Wismar overgav sig blev det faste Sted Ribnitz indtaget af General Ahrensdorf og et mindre Corps paa 3,000 Mand, der ifølge Kongens Ordre var brudt op fra Oldenborg for i Forening med de brandenborgske og münsterske Tropper at erobre Bremen og Verden fra Sverrig, havde ikke havt mindre Held. Den danske Flaade havde imidlertid, i Forening med den hollandske, afskaaret Samfærselen mellem Sverrig og

sammes tydske Provindser, uden at det dog var kommet til nogen Action.

Allerede i October Maaned havde den danske Gesandt i Paris Meyercrone paa Churfyrstens Begjæring faaet Ordre til at forlade det franske Hof, dog — for ikke ganske at afbryde Forstaaelsen med Frankrig — paa en saadan Maade som om han blot havde Ordre til paa nogen Tid at gaae til Haag for der med desto mere Iver at arbeide paa den almindelige Fred. Da Ludvig den fjortende imidlertid saae at de Danske gik offensiv tilværks mod hans Allierede Svenskerne fik han forsaavidt Øinene op, som han hidtil, ligesom engang tidligere — cfr. Oeuvres de Louis XIV. II. 160, 220 og Estrades IV. 462, 531 — havde staaet i den Formening, at han havde vunden Danmark og skal da have brugt det Udtryk: „Griffenfeld har ført os alle bag Lyset", ligesom han nu blev kold og nægtede, som forhen berørt, at give Kongen af Danmark Titel af Majestæt. Han kunde imidlertid nu ikke tilbagekalde sine tidligere Yttringer af Beundring (hvorom senere) udtalte i hele det franske Hofs Nærværelse.

Selv under Krigen var saaledes Statsroret ikke undsluppet Griffenfelds øvede Haand. Under det ovenfor beskrevne Feldttog — almindeligviis kaldet det pommerske Tog — havde han i sin Egenskab som Cantsler vedligeholdt en stadig Correspondence med flere fremmede Magters Ministre. Saaledes med den svenske Gesandt ved det danske Hof Gustav Lillienkrone, som kom til Rendsborg strax efter at Kongen af Danmark var rykket op derfra. Han skrev herfra til Griffenfeld at han var beordret

af den svenske Konge til at følge den danske Konge, men da han saae at Sagerne siden den Tid saa meget havde forandret sig, saa vidste han ikke om han kunde følge med eller om han skulde tage tilbage til Kjøbenhavn. Kongen af Danmark lod i denne Anledning Griffenfeld svare „at den svenske Gesandt kunde intet bestille hos os; det var bedst han blev i Rendsborg indtil videre." Lillienkrone skrev derefter strax igjen til Griffenfeld og bad om et Pas for at drage til Kjøbenhavn igjen. Herpaa gav Griffenfeld ikke noget Svar, men fandt sig foranlediget til at foregive at Brevet ikke var kommet ham ihænde, idet han nemlig først vilde afvente Efterretning fra den danske Gesandt i Stokholm Christopher Lindenow, om hvem Rygtet gik at han der var bleven arresteret. (Cfr. Fryxell p. 353, der indeholder et Brev fra Lindenow til Kongen af Danmark, dateret Halmstad d. 17. Septbr. 1675, hvor det udtrykkelig hedder: „Siden jeg kom i arrest, som skeede d. 29. Juli". . .) Nogle Dage derefter skrev Lillienkrone til Baron Winterfeld i Ribnitz et skarpt Brev, hvori han besværer sig over Griffenfeld, „at han ikke engang vilde værdige ham et Svar" med mere. Griffenfeld opsatte derpaa et ikke mindre skarpt Brev til Gjensvar, som han forelæste Kongen, i Rigsmarschallens Nærværelse, og sendte Lillienkrone det forlangte Pas, samt undskyldte sig med Postvæsnets uordentlige Gang i denne Feidetid. Lillienkrones derefter paafulgte Svar var fuldt af Undskyldninger og Complimenter. Vi skulle senere saae at see, hvorledes dette siden blev udlagt.

Den franske Gesandt i Stokholm Marquis de

Feuquieres havde til den danske Rigsadmiral Henrik Bjelke sendt Een af sine Folk med nogle Breve til det franske Hof. Disse Breve sendte Rigsadmiralen til Griffenfeld, der ikke troede at burde lade dem afgaae til deres Bestemmelse — Fjendens Allierede — uden at gjøre sig bekjendt med sammes Indhold. De bleve derfor opbrudte, efterseete og tilbageholdte. Den franske Gesandt i Kjøbenhavn Terlon skrev nu til Rigsadmiralen om disse Breve og denne henviste igjen til Griffenfeld, som — efter hans egen Beretning herom — for at skjule hvad der var passeret maatte sige Nei og gav snart Rigsadmiralen snart Posternes Urigtighed Skylden. Brevenes Udeblivelse forvoldte imidlertid stor Allarm ved det franske Hof, hvor den danske Gesandt Meierkrone maatte høre ilde derfor saavel af Kong Ludvig selv som af hans Statssecretair for de udenrigske Anliggender Pomponne, som truede med at Kongen af Frankrig ligeledes fik at tilbageholde den danske Gesandts Breve fra sit Hof. Kongen af Danmark — med hvis Samtykke den omhandlede Brevaabning maa antages at være bleven foretaget — resolverede under disse Omstændigheder at Meirrkrone skulde tilskrives om paa bedste Maade „at betage det franske Hof deslige Tanker" og at give Forsikkring om „at Feüquieres Breve og de fra det franske Hof til ham ingen Hinder skulde gjøres." Ligeledes blev Meierkrone tilsendt en Copie af Griffenfelds Breve til Terlon for dermed at berolige Pomponne. Griffenfeld udtrykker sig senere herom saaledes: „og er paa den Maade, efter Hans Majestæts egen Villie og Vidskab, Rigsadmiralen og jeg begge uskyldigen komne udi

denne fortrædelige Handel." Imidlertid blev Frankrig — som Griffenfeld ligeledes selv bemærker — amuseret eller taget ved Næsen, medens samme vilde amüsere os og vi ere saaledes komne dem i Forkjøbet „istedetfor at de ellers sikkert nok vare gaaede løs paa os først, dengang de gik udi Churfyrstens Lande." I et af de opfangede Breve fra Sverrig heed det: „at man maatte bekjende at Rigscantsleren i Danmark havde, som en habil Minister, ført dem bag Lyset og dysset dem i Søvn, saa at hverken Sverrig eller de kunde besvære sig over nogen anden end over sig selv." Det var vistnok meget fristende og maaskee politisk rigtigt, ikke at lade fjendtlige Magters Breve passere uden at gjore sig bekjendt med sammes Indhold, men den moralske Følelse væbner sig dog imod en saadan Fremgangsmaade og det vil senere sees hvilket Middel til at tilfredsstille Hævn og Avind man herved troede sig i Besiddelse af.

Ved sin Ankomst til Kjøbenhavn i December Maaned 1675 — efter Slanges Mening i Januar 1676 — blev Griffenfeld modtaget som den, der meest havde bidraget til Feldttogets heldige Udfald. Psalmedigteren Biskop Kingo besang ham t. Ex. saaledes i følgende Stropher:

Hvad blodig Krigsmand skal tillands og vands udføre,
Det skal Du først udi Din Hjerne overhøre,
Du viser der, at Raad er bedre tit, end Magt,
Og Gud har alle Ting for Viisdoms Fødder lagt.

At Generalspersonerne, som omgave Kongen, have seet med meget skjæve Øine til saadan Hyldest og at samme har forøget deres og Fleres Skinsyge paa Griffenfeld kan næppe betvivles.

Allerede i Efteraaret 1675 vare imidlertid Fredsunderhandlinger mellem Europas krigførende Magter begyndte i Nimwegen. Krigen med Sverrig blev dog fortsat i Sommeren 1676. Efter Niels Juels Seier ved Øland fandt man en Landgang i Skaane beleilig. Kongen iværksatte denne personlig med en Hær paa 16000 Mand. Flere faste Stæder, hvoriblandt Landscrone, bleve erobrede og Christiansstad taget med Storm. Men de Danske bleve slagne ved Halmstad. Krigen fortsattes med større Lykke tilsøes end tillands endnu i 2 Aar, da Kongen af Danmark — efterat hans Allierede efterhaanden havde forladt ham og sluttet Fred — omsider maatte indgaae Fred med Tabet af hans Erobringer. Ved Fredsslutningerne 1679 i Lund med Sverrig og i Fontainebleau med Frankrig — som nemlig under 28. Aug. 1676, da Griffenfelds Udenrigsministerium var til Ende, havde erklæret Danmark Krig — blev alt sat i samme Stand, som før Krigen, Hertugen af Gottorps Souverainetet incl. Disse sidste 3 Aars Begivenheder ere imidlertid kun her for Fuldstændighedens og Afrundingens Skyld korteligen berørte, da de ligge udenfor Grændsen af nærværende Afsnit af Griffenfelds Levnetsbeskrivelse og vi vende derfor tilbage til en tidligere Periode og til en anden Deel af hans Virksomhed som Udenrigsminister.

Kong Christian den femtes Moder Enkedronning Sophie Amalie var særdeles omhyggelig for sine Børns standsmæssige Forsorgelse og det var derfor ikke at undres over at hun søgte at benytte sig af et Talent som Griffenfelds til Negociationer

og Underhandlinger i denne Retning. Hendes Datter Ulrikke Eleonore — der var født 1656 — fandt hun passende at kunne indtræde i ægteskabelig Forbindelse med den unge Konge af Sverrig Carl den ellevte, som i April 1673 var bleven myndig og havde tiltraadt Regjeringen, skjønt hans Opdragelse var saa forsømt, at han, efter Historieskriveren P. A. Munchs Beretning, i sit 20de Aar hverken kunde læse eller skrive, men senere under Krigen uddannede sine ypperlige Evner og vandt Folkets almindelige Kjerlighed. Cfr. Munch l. c. p. 334 og 350. Thynnes — Beretning af 25 Januar 1667 i det britiske Rigsarchiv — beskriver Carl saaledes: The King is a young prince of great hopes, and has a promising as well as a beautifull face. Addicts himself most willingly to martial exercises in the day, and then like a true Knight is for a dance in the evening — Kongen er en ung Fyrste af store Forventninger og har et lovende og smukt Physiognomie. Han hengiver sig gjerne til krigerske Øvelser om Dagen og, som en ægte Ridder, til Dandsen om Aftenen.

Da Kong Christian den femte udentvivl lige fra sin Regjeringstiltrædelse af og maaskee endog tidligere havde penset paa en Leilighed til at bryde med Sverrig for at iværksætte den for Danmark saa fordærvelige Idee at tilbageerobre de under hans Fader tabte Provindser Skaane, Halland og Bleking samt Bahuslehn, saa var det vistnok under temmelig mislige Forhold at Griffenfeld modtog det Hverv, at indlede en Forbindelse mellem en dansk Prindsesse og en Konge af Sverrig. Om

disse Forhold indeholder det forhen nævnte af Griffenfeld affattede Krigsmanifest — der overhovedet maa betragtes som et vigtigt Actstykke til Oplysning om Danmarks og Sverrigs gjensidige Forhold siden 1658 — adskillige Bemærkninger, hvoraf det sees, at man fra dansk Side i Begyndelsen har frygtet for, at Egteskabsforslaget og navnligen Brahes Ambassade til Danmark blot var beregnet paa at afholde den danske Konge fra at følge sin sande Interesse og saaledes ved Tilbud af dette Partie at „vugge — hedder det — hans danske Majestæt i Søvn, hvilket i Stokholm var saa almindelig bekjendt, at de ei engang have kunnet undlade at yttre sligt ved en mordent Pasqville, hvor Kongen af Danmark forestilles som et Barn i Buggen, hvilket af den svenske Ambassadeur Brahe og den franske Gesandt Terlon vugges i Søvn. Men Udgangen har viist — tilføier Griffenfeld — at de ingenlunde have havt med Børn at gjøre hverken i hans Majestæts eller hans Ministres Personer."

Forøvrigt findes der allerede i danske Gesandters Indberetninger fra Stokholm i Kong Frederik den tredies Regjeringstid Spor til Attraa fra svensk Side efter en saadan Forbindelse som den omhandlede. Saaledes skrev Juel under 14de Juli 1669 at den svenske Rigsdrost i Anledning af Sagen angaaende Striden om Hilsningen fra Kronborg til Juel havde yttret: „vi skulde intet tenche paa sligt — Strid — mens heller att foreene os mellan hverandre med gifftermaal och hvis kunde tjene til stadigt och fast venskap"; Fryxell P. 188. Fra fransk Side søgte man ligeledes at fremskynde en

saadan Forbindelse. Under 18de Novbr. 1671 skrev (efter Fryxell) Lindenow — den daværende danske Gesandt i Stockholm (forend Juel endnu var afreist) til Kongen af Danmark: „Hr. Brahe sände esatt se Danska Konungens syster och derom rapportera til Svenska Konungen och sedan begära ja, eller nej" og Terlon i Kjøbenhavn skal, da de Svenske vare faldne ind i Brandenborg og man fra fransk Side befrygtede at en saadan Fremgangsmaade mod Danmarks Allierede skulde forstyrre Egteskabs-Projectet, have tilbudt sit Æresord paa at de Svenske ikke vilde gaae fjendtligt tilværks. Cfr. Fryxell P. 313. Griffenfeld fandt saaledes en Støtte for sine Negociationer i denne Retning i den franske Konge, som gjerne saae at de danske og svenske Hoffer knyttedes sammen ved et Familiebaand, da han derved ventede at faae friere Hænder, idet hans Allierede Sverrig da mindre havde noget Angreb fra dansk Side at befrygte. Ogsaa det svenske Hof og den svenske Regjering syntes vedblivende at ansee denne Forbindelse for meget ønskelig.

Da Sverrig saa nyligen havde fravunden Danmark saa mange og saa skjonne Provindser saae det nu gjerne at vedligeholde Fred og Forbund med dette Rige, ligesom de øvrige Europas Magter neppe vilde tillade at det fratog Danmark mere, saa at Sverrig ikke kunde antages at vinde noget ved en ny Krig.

Under 9de Sept. 1671 skrev derfor Gesandten Petkum fra Stokholm til Kongen af Danmark om Forslag til en „nära forbindelse mellan Sverge och Danmark, hvorigenom bessa bada länder kunde trygga

Nordens fred" — som det hedder hos A. Fryxell, I. 210, 231. Tvende andre Magter vare derimod meget imod denne Forbindelse, nemlig Brandenborg og Holland, som frygtede for at den vilde drage Danmark over paa fransk-svensk Side. Disse Magters Gesandter ved det danske Hof undlode derfor ikke af al Magt at arbeide paa at forhindre Istandbringelsen af hiint Partie. I Begyndelsen af Aaret 1675 sendte det svenske Hof Grev Brahe til Kjøbenhavn med det Hverv at formaae Kongen af Danmark til at fratræde Alliancen med Brandenborg og at søge at istandbringe den omhandlede Forlovelse. Det første af disse Hverv maatte imidlertid (som forhen viist) snart opgives som frugtesløst; men med desto større Iver drev Brahe nu paa Opfyldelsen af det andet, som ogsaa fandt mere Gehør. Det synes ogsaa som om personlig Tilbøielighed fra den svenske Konges Side samt hans Moders Ønske har været med i Spillet ved disse Underhandlinger. Saaledes skrev senere den danske Gesandt i Stokholm Christopher Lindenov iblandt andet til Griffenfeld: „at disse Giftermaalstanker med den danske Prindsesse gjorde Hs. Maj. Kongen af Sverrig meget urolig og utaalmodig efter at see Sagen ordnet og bragt tilende, at Presenterne til den forventede Brud allerede vare bestemte, hvoriblandt en Ring til en Værdie af 12 à 15000 Rigsdaler og at Enkedronningen havde en anden kostbar Ring, som hendes salig Herre havde givet hende og hvilken hun har lovet Kongen til Prindsessen, ifald Giftermaalet kommer istand." Af det samme Brev sees det imidlertid tillige hvorledes der fra andre Sider arbeidedes imod Partiet.

Lindenow beretter nemlig tillige „at den hollandske Resident i Stokholm yttrede stor Skinsyge over dette Værk, som han og de Fleste heroppe ansaae for en afgjort Sag. Han meente nemlig at ihvorvel Ingen af den danske Konges høie Allierede med Billighed kunde misunde ham den Lykke at stæde Prindsessen sin Søster til saa mægtig en Herre som Kongen af Sverrig var, saa var det dog at frygte for at dette af Sverrig meest var anseet paa at divertere Hans Majestæt Kongen af Danmark fra at følge sin sande Interesse, og at, efter al Sandsynlighed, vilde det vistnok foraarsage Langsomhed til at præstere, paa Hans Majestæts Side, hvad udlovet var og at Sligt kunde nøde Holland eller nogen Anden af de Allierede til at slutte en særskilt Fred med Frankrig." Courfyrsten af Brandenborg lod gjøre lignende Forestillinger. „Han kunde ei indsee andet end at Prindsessens Formæling med Kong Carl maatte lede Danmark til en Fredslutning med Sverrig. Man fandt ogsaa at Kongen af Sverrig anholdt om Prindsessens Haand paa en Tid da det lod som om han ikke saameget havde havt Bruden som Krigens Afværgelse for Øie, at Nationernes indbyrdes Forbittrelse over den nyligen førte Krig gjorde en saadan Forhandling, der ellers kun finder Sted mellem Venner, vanskelig for det danske Hof, saa at den Forestilling at forene en dansk Prindsesse med den svenske Konge, hvis Fader ikke alene havde paaført Danmark saa mange Ulykker, men endog lagt an paa hendes Faders og hele Kongefamiliens Undergang, maatte opvække stor Sindsbevægelse."

Griffenfeld havde herimod at erindre: „at

man allerede for rum Tid siden havde, saa-vidt Værdigheden tillod, ladet sig vedgaae paa adskillige Steder at der var Tegn til at Kongen af Sverrig beilede til denne Prindsesse; men man vilde hellere formæle hende med Prindsen af Oranien eller med en tydsk Fyrste. Dette havde nu været forgjæves; men at ombyde en saa hei Prindsesse, af saa usædvanlige Aandsevner og ædelt Hjertelag, sømmede sig dog ikke. Man kunde ikke afslaae Brahes Begjæring under Foregivende af andre Ægteskabstilbud. Churfyrsten af Brandenborgs ældste Søn Carl — som man havde havt meest i Tankerne — var død og Prinds Wilhelm af Oranien lod ikke til at ville formæle sig, ligesom desuden Hertugen af Yorks Datter var ham tiltænkt. Der viste sig saaledes intet andet Tilbud, hende værdigt, end Kongen af Sverrigs. Brahe trængte ogsaa stærkt paa Forbindelsen og paa det Spørgsmaal: „om det vel kunde sømme sig at Prindsessen blev forlovet den ene Dag og de besvogrede Konger droge Sværdet mod hinanden den næste", svarede han blot: „at hans Hverv stundede kun til at fuldbyrde Forlovelsen, dette var hans Konges inderlige Attraae, udbrød Krigen end nok saa heftigt." Brahes Andragende fik da og omsider Gehør og i en høitidelig Audients den 7de Juni 1675 om Aftenen Kl. 9 declarerede Kong Christian den femte sin Søsters Prindsesse Ulrikke Eleonores Forlovelse med Kongen af Sverrig Carl den ellevte, dog paa det Vilkaar at Enkedronningen og Prindsessen gave deres Samtykke og at Kongen af Danmark ikke for den Sag Skyld afveeg fra hvad han havde lovet sine Bundsforvandte. Elleve Dage

efter blev Forlovelsespagten nærmere stadfæstet ved et Gesandtskab fra Sverrig.

Først flere Aar efter Griffenfelds Ministerium nemlig 1680 bleve hine Forlovede formælede paa det adelige Gods Skotterup ved Halmstad, fordi Prindsessen ikke vilde — som ellers var Skik ved slige Formælinger — lade Vielses-Acten fuldbyrde med Gesandten, hvilken Vægring blev anseet som et Beviis paa ædel og tydig Følelse. Hun blev med Længsel ventet ogsaa af det svenske Folk, hvis Kjerlighed hun allerede havde erhvervet sig ved Omhu for svenske Krigsfanger og Skibbrudne, i hvilket Diemeed hun endog havde pantsat sine Klenodier. I Mogens Skeels eller Scheels Skrivelse til Kongen af Danmark, dat. Stokholm d. 21. Juli 1680, hedder det og at Dronning Ulrikke Eleonore paa Grund af Sverrigs svage Finantser antog svenske Tjenere, saasnart de danske afgik; hun antog saaledes 16 paa eengang, da de danske forlangte for høi Løn. Hun tilvinder sig herved — hedder det — almindelig Kjerlighed. Cfr. Fryxell Pag. 396. Hun blev i dette Egteskab Moder til een af Verdens tappreste Fyrster, den navnkundige Kong Carl den tolvte. I Kjøbenhavn fandt store Festligheder Sted i Anledning af dette Bryllup. Den svenske Rigsraad Gyldenstierne, som skulde overføre Prindsessen, holdt et glimrende Indtog og Gyldenløve anordnede pragtfulde Carousseller, Fester, Baller og Maskerader.

XVI.

Griffenfelds Virksomhed ved det polske Kongevalg.

Der var endnu et af Enkedronning Sophie Amalies Børn, som denne Dronning ønskede Griffenfelds Bistand til at forskaffe en Throne, nemlig hendes yngste og kjereste Søn Prinds Jørgen. I Aaret 1673 blev netop en saadan ledig ved Kong Michael af Polens Død. Polen var nemlig et Valgrige (siden det jagelloniske Huses mandlige Stammes Uddøen 1572) og en stor Mængde Valgcandidater meldte sig til samme. Den afdøde Konges Enkedronning Eleonore Marie — Keiser Leopold den førstes Søster — var i en Alder af ikkun 21 Aar, hvorfor flere af Vælgerne (Adelen var fast den eneste valgberettigede Stand) arbeidede paa at den udkaarede Konge tillige skulde dele Thronen med hende som Gemal, hvilket tillige var fordeelagtigt i oeconomisk Henseende, da man derved vilde spare den Apanage, som ellers maatte ydes hende. I denne Henseende var Prinds Jørgens ugifte Stand og hans Alder — der omtrent var den samme som Enkedronningens — en Anbefaling, ligesom man og udfandt at han ved Churfyrstinde Sophie af Brandenborg kunde regnes til Piasternes og Jagellonernes Slægt. Derimod var hans Religion en Anstødssteen, da den polske Konge skulde være Catholik.

Som de vigtigste blandt de mange Concurrenter nævnes: 1) Hertug Carl af Lothringen, 2) Iwan Storfyrste af Rusland, 3) Fyrsten af Sie-

benbürgen Abaßi eller Abaffi, 4) Carl Emil Churprinds af Brandenborg, 5) Prindsen af Condé Hertug af Enghien, 6) Pfalzgreverne af Neüburg, den ældre og 7) den yngre samt 8) Polens Kronfeldtherre Johan Sobiesky. Prætendenternes Mængde og store Tilbud vilde maaskee have tilintetgjort Haabet fra dansk Side i Fødselen, dersom det ikke ved en tilsyneladende ubetydelig Mand havde faaet ny Næring. Denne Mand var en indfødt Kjøbenhavner ved Navn Johan Nicolai Krohndahl eller Cronendahl, som nogle Aar tilforn var draget til Polen og der var bleven Hofjuveleer hos Dronning Eleonore. Et Brev fra denne Mand af 19. December 1673 til Griffenfeld oplivede igjen Haabet, idet han i samme berettede at Patriotisme havde drevet ham til at udvirke hos de polske Magnater at ogsaa Prindsen af Danmark blev sat paa Valglisten mellem Kronecandidaterne paa næst forestaaende Rigsdag og at Voyvoden af Lublin Lobelsky — Dronningens Overhofmester — havde lovet, at naar Kongen af Danmark jo før jo hellere vilde sende en paalidelig authoriseret Person til Rigsdagen, vilde han for sin Deel gjøre sig al muelig og, som han haabede, ikke forgjæves Umage for Prindsen. De Betingelser, han opstillede som formeentligen nødvendige for at sikkre et heldigt Udfald vare, at Prindsen antog den catholske Religion, at man skaffede Polen Hjælp mod dets Fjender Tyrkerne af i det mindste 20,000 Mand samt et Par Mill. i rede Penge og at belave sig paa en Udgift af 100,000 Ducater til Præsenter for de Fornemmere og 100,000 Rigsdaler for de Gemene. Kronendahl havde — skrev han — foretaget sig en Reise

fra Warschau til Kjøbenhavn efter Lobelskys Anmodning og med Dronningens og Magnaternes Forevidende, men, da han nu underveis blev syg i Hamborg, torde han ikke bie med at meddele Regjeringen dette sit Anliggende, saasom den Landdag, der gaaer umiddelbar forud for den egentlige Rigsdag i Polen, allerede var sammenkaldt til den $\frac{1}{8}$ i næste Maaned. Foruden dette Brev til Griffenfeld indløb til samme Tid et andet til Baron Winterfeld fra en Kammerherre hos den polske Enkedronning ved Navn de Fell i samme Anledning. Disse Omstændigheder, i Forbindelse med de politiske Conjuncturer, som vare Danmark — som fast den eneste neutrale Magt — gunstige, bestemte den danske Regjering til at sende en Befuldmægtiget til den polske Rigsdag. Under 12te Januar 1674 udstedte derfor Griffenfeld Instrux til Amtmanden over Skanderborg og Aakjær Amter Christopher Sehested til Nislevgaard, hvem man havde udseet til, som Gesandt at paatage sig disse det danske Hofs Anliggender ved den tilstundende polske Valgdag. Der blev udfærdiget en stor Mængde Anbefalingsbreve — af disse findes endnu et Par Hundrede tildeels ubrudte i Geheime-Archivet — til Voivoderne, Kastellanerne, Bisopperne og Raadsherrerne, hvilke Breve bleve tilstillede Sehested, som fik ufortøvet Ordre til at begive sig til Hamborg, hvor han skulde træffe sammen med den ovennævnte Krohndal og med ham begive sig til Warschau, hvor han i Begyndelsen skulde opholde sig uden al offentlig Characteer — Der gaves i Polen egentlig en Lov for, at ingen Throncandidat

eller sammes Gesandt maatte opholde sig enten paa Valgstedet eller i Warschau, men den overholdtes ikke altid — for at udforske Stemninger og Tilstande og først, naar han fandt det tilraadeligt, optræde som dansk Envoyé extraordinaire, overlevere sit Creditiv til Dronningen og condolere hende i den danske Regjerings Navn. Derimod skulde han strax begive sig til Lobelsky og til Erkebiispen af Gnesen samt undersøge hvem Kammerherre de Fell egentlig var og søge at indynde sig hos de Personer, der meest omgave Dronningen, navnligen Skriftefædrene. Maaden, hvorpaa Sehested skulde snoe sig mellem de andre Concurrenter og interesserede Magters Gesandter for at overtale dem til — naar de dog ikke kunde faae deres egen Candidat paa Thronen — at arbeide for Prinds Jørgen og derved udelukke enhver af deres Fjender fra at blive valgt, er tilligemed meget andet med Skarpsindighed og Menneskekundskab fremsat i Griffenfelds Brev til Sehested, hvilket findes aftrykt i Schlegels Sammlungen B. 2 p. 12. Et Individ ved Navn Gustmeier, der skulde besidde Kundskaber om Polens Anliggender, blev medgivet Sehested som Secretair. Dog skulde denne Gustmeier gaae over Danzig for der at indhente adskillige Oplysninger m. m. hos Joachim Pastorius von Hirtenberg, en bekjendt lærd Mand, som havde nøie Kundskab om den polske Statsforfatning og megen Indflydelse paa de polske Magnater. Under 25de Januar 1674 blev der udfærdiget Instrux for en Cancelliraad Lilliencrone som Envoyé extraordinaire ved Hoffet i Wien, for at søge at vinde Keiseren for Valget af den danske Prinds.

Den 20. Februar / 2. Marts 1674 ankom Sehested til Warschau, hvor han just ikke forefandt Udsigterne for Danmark synderlig gunstige. Allerede den franske Gesandt Bisskoppen af Beziers beskriver de polske Kongevalg saaledes: „Polakkerne vilde holde sig til den, der betaler dem bedst og en Daler, som de i Dag kunne faae til at drikke op, er dem kjerere end tusinde Goder, som man en Maaned sildigere vilde tilsikkre dem. Intet levende Menneske kan borge for Udfaldet. De Fornemme have og vise lidet eller intet Mod og den lavere Adel synes at ville faae Overvægten. Hverken Magternes Forholdsregler eller Gesandternes Underhandlinger ville skabe Kongen af Polen, men Tilfældigheder og Egensind." (Cfr. Beretninger af 15. og 20. Decbr. 1668 og af 17. Jan. og 6. Febr. 1669 i Archivet for det udenlandske Departement i Paris.) Af saadanne Tilfældigheder kom især Frygten for Tyrkerne Sobiesky tilgode ved nærværende Valg. Tidligere Nederlag vare i lige saa friskt Erindring som Sobieskys Seir over Tyrkerne. Han var en Feldtherre, som Polen ikke længe havde havt. Han var derhos omhyggeligen opdraget, kyndig i flere Sprog, dannet ved Reiser, folkelig, forsigtig, bestemt, alvorlig uden Anmasselse, streng uden Grusomhed, trofast i Venskab. (cfr. Zaluski I, 9, 359, Coyer I, 118, 309, 325, Coxe: Reisen I, 137, F. v. Raumer VII, 99.) Hans Gemalinde, der var af fransk Herkomst, havde tilforn været gift med en af Polens rigeste Magnater og derved faaet stor Indflydelse.

Dersom Enkedronning Eleonore Maries egen

Tilbøielighed havde funnet gjøre Udslaget ansaaes det for afgjort at Hertugen af Lothringen vilde være bleven den Udkaarne. (Hun skal endog have pantsat sine Diamanter for at kjøbe ham Stemmer paa Valgdagen, ligesom og Interims=Regenten Czartoriský var paa hendes Side). Men det franske Hof, der saae en erklæret Fiende i ham, modsatte sig af al Magt hans Udvælgelse, ligesom og Dronningens Modpartie paastod at han var Keiserens Huus altfor hengiven til at han kunde være Polen god og ved Siden af flere af sine Medbeilere kunde han ikke gjøre tilstrækkeligt Bud. Den russiske Czar Alexius Michaelowitsch lovede saaledes for sin Søn at afstaae Liftand til Polen samt alle de Landskaber han havde frataget dem, hvortil han føiede 9 Millioner i rede Penge og en mægtig Hær til Angrebskrig mod Tyrkerne. Men Prindsens altfor unge Alder — 14 Aar — og den græske Religion, som han ikke vilde forsage, vare ham iveien. Prindsen af Siebenbürgen lovede at forene sine Stater med Polen samt tillige at medbringe 5 Millioner i Penge og at tilveiebringe en Armee paa 30,000 Mand; men Keiseren modsatte sig af al Magt dette Valg. Churfyrsten af Brandenborgs Søn vilde sandsynligviis fremfor nogen Anden være bleven valgt, men hans Fader fandt Polakkernes Fordringer — hvoriblandt Preussens Afstaaelse — altfor store og Planen faldt bort. Valget af Prindsen af Condé modarbeidedes af den franske Konge Ludvig den fjortende, som nødigen vilde see en Green af det bourbonske Huus paa en Throne, hvorfra den kunde virke hans egen til Tab. Han lod i det Sted foreslaae Pfalzgreven

af Neuburg den ældre, hvem Alderen var til Hinder, medens ringe Kaar var Anstødsstenen for hans Søn.

Griffenfeld havde imidlertid modtaget en Skrivelse fra den danske Gesandt i Paris Otto Rantzau, hvori denne underretter ham om „at saavidt han kunde erfare var det især den franske Regjering om at gjøre at modarbeide Wienerhoffets Bestræbelser for Prinds Carl af Lothringen, i hvilken Anledning man havde henvendt sig til Adskillige, som af den franske Krone underholdtes ved Pensioner, hvem det og paalagdes at meddele Underretning om Sobieskys Hensigter, da man — hvis han tragtede efter Kronen — fandt at burde understøtte hans Bestræbelser, idet man ventede sig meget af ham formedelst hans Giftermaal med en fransk Dame." — I en Skrivelse af 7de Febr. 1674 til Sehested bemærker Griffenfeld blandt andet: „De har gjort meget vel i at hindre denne Brevverling mellem Cronendahl og Beunigh og Kongen har i denne Sag, som i alle andre, givet deres Fremgangsmaade meget Bifald. Paa det De kan vide, i hvilken Anseelse hiin Person staaer hos Kongen, sender jeg Dem Copien af den Befaling, som Kongen har givet Een af sine Gardeofficerer i Anledning af ham." Hvad disse Ord sigte til er ikke aldeles klart; men de synes at antyde en Mistanke til bemelte Cronendahl.

Iblandt Griffenfelds mange Correspondenter i dette Anliggende var ogsaa en C. Lichtenstein i Danzig, som under 2den Marts 1674 underrettede ham om, „at den svenske Regjering ved et Brev til sammes Resident i Danzig havde ladet sig forstaae

med at man vilde søge at forhindre Prinds Jørgens samt den russiske og lothringske Prindses Udvælgelse og at Kongen af Sverrig ønskede at indsætte Fyrsten eller Pfalsgreven af Neuburg; at man allerede underhandlede med det brandenborgske Hof for at bringe Churfyrsten til at deeltage heri med dem, men man troer, eller rettere sagt, man veed allerede, at Churfyrsten vil bringe Een af sine egne Prindser paa Thronen, at Prindsen af Lothringen saavelsom Prindsen af Neuburg skulle tilbyde en Summa af 4 Mill. Livres og da Tyrkekrigen lod formode, at Penge vilde komme i stor Betragtning ved dette Valg, har han ikke villet undlade at underrette Excellencen — Griffenfeld — derom, idet han tilføier, at han veed at en vis stor Herre har sagt at han vilde hellere see 3 Mill. fra Danmark end overlade Kronen til Frankrigs og Østerrigs Kabaler" Den her omtalte Modstand fra Sverrigs Side haavede Griffenfeld imidlertid at overvinde ved de forhen omtalte Underhandlinger betræffende den svenske Konges Forbindelse med Thronbeileren Prinds Jørgens Søster. Lignende Beretninger erholdt Griffenfeld ogsaa fra Andre, navnligen fra den polske Gesandt Opaczki eller Opalinsky og fra den danske Gesandt i London Marcus Gjoe skrives saaledes under 10. Marts 1674 at han var vis paa at Prinds Jørgen kom i ikke liden Betragtning ved det polske Kongevalg, især hvis han vilde antage den catholske Religion, hvorom Gjoe formener at Prindsen tænkte som Henrik den fjerde, som nok vilde finde sig i at høre en Messe for ikke at gaae glip af en Krone. Den polske Gesandt Opaczky skal ogsaa

d. 8. Mai i Glückstadt have kysset Prinds Georgs Haand med de Ord: „at han haabede at see hans Hoihed som Konge i Polen og at Punctet med Hensyn til Religionen ikke havde nogen Vanskelighed da de catholske Polakker ikke troede at man derfor kom i Djævelens Vold." Imidlertid vedblev Religionen dog at være et meget vanskeligt Punct. Sehested havde udtrykkeligen indberettet at man forlangte Antagelsen af den catholske Religion; men Griffenfeld svarede hertil at saadant kunde Regjeringen for det første umuligen tilstede, deels for Forargelsen i Landet selv og deels fordi Svenskerne, som allerede længe havde spillet den lutherske Religions Forfægtere, deraf vilde tage Anledning til at sværte Danmark hos de tydske Fyrster, som om egen Interesse var samme kjerere end Religionen. Man maatte derfor lade Prindsen forrette sin sædvanlige Andagt i sit Kapel.

Denne Erklæring skal have kjølnet det wienske Hofs Iver og opvakt Indsigelser af den pavelige Nuntius, som forlangte en Prinds fodt i den romerske Kirkes Skjød. Der blev ogsaa — som det synes i den Anledning — holdt en geistlig Sammenkomst i Colding mellem nogle danske Bisper, Kongens Confessionarius og Provsten i Roeskilde for at besvare de Spørgsmaal: „om det var muligt, uden sin Salligheds Fortabelse, at bekjende sig til den romersk-catholske Religion; hvilke Hindringer der i al Fald maatte være og om der i visse Tilfælde slet ingen Moderation kunde finde Sted?" — Svaret herpaa var meget utilfredsstillende og, hvad det første Punct angik, aldeles benægtende. De Grunde, hvorpaa det danske Partie i Warschau

især beråabte sig paa Rigsdagen, vare forøvrigt noget ligefremme, saasom: „at Prindsen var af anseelig Skabning, i en Alder, der gjorde ham skikket til at føre Scepteret og at indtræde i Egtestand. Han var ugift og kunde altsaa ægte Dronningen og var af saadan Legemsbeskaffenhed at man kunde vente sig Efterkommere af ham. Hans Hoimodighed stemte ham af Naturen til at regjere, til Orlogsfærd var han ligesom skabt. Da han ikke havde eget Land vilde Intet hindre ham i at bære Omhue for Polen. Hans Huus stod i Slægtskab med de høieste Huse i Europa. Keiseren, England, Holland, Rusland og de fleste tydske Fyrster vare venskabeligt sindede imod ham. Ved ham blev Polen nøie forenet med Danmark og dets Handel fik Fremme i Østersøen. I Krigstider kunde Landet blive forsynet med de bedste Officerer og Soldater fra Danmark, Holsteen og Sachsen. Han var ikke den catholske Religion gram og kunde formaae andre protestantiske Fyrster til at behandle Catholikerne mere lemfældig. Polakkerne kunde endelig ved dette Valg vise deres Taknemmelighed fordi Danmark 1657 havde skaffet dem Svenskerne fra Halsen." (Der udkom endog i Polen et eget Skrift under Titel af Princeps Georgius unus e principalibus candidatis ad regnam Poloniæ) Alle disse Grunde maae dog være blevne fundne for lette, thi den 21de Mai 1674 valgtes Johan Sobiesky til Konge under Navn af Johan den tredie. Efter Nogles Mening indtraf saaledes det sjeldne Tilfælde at man valgte den Værdigste til en Throne, om hvilken selve Polakker sagde at kun den tragtede efter samme, som ikke kjendte dens mislige

Stilling. Dette Udfald skal den franske Gesandt Beauvais have bidraget meget til, ligesom Erkebispen af Gnesens pludselige Død skal have skadet Prinds Jørgen, der senere ægtede Dronning Anna af England, ligesom den polske Enkedronning siden ægtede Hertug Carl af Lothringen.

XVII.

Griffenfelds Politik under den oldenborgske Successionsstrid.

Til Griffenfelds Virksomhed som Udenrigsminister hører — ifølge Datidens Forholde — ogsaa hvad der, under hans Ledelse, skete for ved Mageskifte at erhverve Grevskaberne Oldenborg og Delmenhorst. For at kunne fremstille denne temmelig indviklede Sag nogenlunde klart bliver det nødvendigt at gaae længere tilbage i Historien.

Efter den danske Konge Christopher af Baierns Død 1448 valgte, som bekjendt, de Danske den oldenborgske Greve Christian — der ved Erik Glippings Datter Rechissa gjennem Grev Gcert den Store var beslægtet med den gamle danske Kongestamme — til Konge under Navn af Christian den første. Da den sidste slesvigske Hertug og holsteenske Greve Adolph døde uden Livsarvinger — 1459 — og med ham den mandlige Linie af det gamle holsteenske Grevehuus uddøde var Kong Christian den første saa heldig at faae, ved Stændernes Valg, Slesvig (som han havde undladt at inddrage under Danmarks Krone som et ham hjemfaldet Lehn) og Hol-

steen — som han tillige affjøbte sammes rette Arving Grev Otto af Schaumburg, medens han udbetalte hver af sine Brødre Gerhard og Morits en Sum Penge for at de skulde frafalde deres Fordring paa Holsteen og Slesvig samt overlod dem sin Trediedeel af Oldenborg og Delmenhorst — hvilke tilligemed Ditmarsken bleve ophøiede til et Hertugdom 1474.

I Aaret 1460 havde imidlertid Christian den første med Ridderskabet og Prælaterne i Slesvig og Holsteen indgaaet den saakaldte Capitulation, i hvilken det erklæredes at Stænderne i Holsteen og Slesvig, som til evige Tider skulde være forenede, ikke havde valgt Christian som Konge i Danmark, men som Hertug og Greve i Slesvig og Holsteen og at hans Børn og Slægt aldeles ingen Arveret skulde have til disse Lande. Efter Christian den førstes Død 1481 maatte hans Søn og Eftermand Kong Hans dele Hertugdømmerne Slesvig og Holsteen med sin yngre Broder Frederik, som 1523 — efter Kong Christian den andens Fordrivelse — tillige blev Konge i Danmark. Denne Konges Søn og Eftermand paa den danske Throne, Christian den tredie, deelte 1544 Hertugdømmerne med sine Brødre Hans og Adolph. Under den næste Konge Frederik den anden paafulgte flere Delinger. Først hans Søn Kong Christian den fjerde modsatte sig videre Udstykninger af Slesvig. Den ovennævnte Hertug Hans med Tilnavn den ældre — Hans den yngre, en Søn af Christian den tredie fik Plo.n 1568 og hans Søn Joachim Ernst var Stifter af den ploenske Linie, som uddøde 1761 — døde imidlertid uden at efterlade sig Afkom og

den ved Delingen under Kong Frederik den anden opkomne sønderborgske Linie blev uden synderlig Betydning, idet sammes Besiddelser — som snart bleve udstykkede i mange Dele — vare af mindre Omfang. Af størst Betydning blev derfor den saakaldte gottorpske Linie, der 1544 stiftedes af Hertug Adolph og hvis Besiddelser ved Hans den ældres Død forøgedes med Halvdelen af dennes Lande. De nærmeste Følger af denne Deling vare en Række af Stridigheder navnligen med Hensyn til Arvefordringer. Som Besidder af en Deel af Holsteen og den større Halvdeel af Slesvig havde Hertugen af Gottorp en ikke ringe Magt, som forøgedes ved Forbindelser med Sverrig. Hertug Frederik den tredies Datter ægtede saaledes den svenske Konge Carl Gustav, som ved Freden til Roeskilde 1658 ikke lod sin Svigerfaders Fordeel af Sigte, men ved en Tractat af 12. May 1658 tvang den danske Konge til at indrømme Hertug Frederik den tredie og hans ægte mandlige Efterkommere Souverainetet over den gottorpske Andeel af Slesvig og hvilken Tractat bekræftedes ved den endelige Fred til Kjøbenhavn den 27de Mai 1660. Gjentagne Forbund bestyrkede denne Forbindelse, der knyttedes fastere ved fortsat Svogerskab mellem de svenske og gottorpske Fyrstehuse. Ved enhver Tvist med Danmark kunde Hertugen af Gottorp giøre Regning paa at finde Understøttelse og Tilhold i Sverrig. Et Giftermaal mellem Hertug Frederik den tredies Efterfølger Christian Albrecht og Kong Frederik den tredies Datter Frederikke og et Forlig til Glückstadt 1667 mellem den danske Konge og Hertugen gjorde ingen varig Forandring i denne Tingenes

Stilling. (Cfr. C. F. Allens Afhandling: „Slesvigs Gjenforening med Danmark 2c.", Kbh. 1844. P. 11.)

Den sidste Greve af Oldenborg og Delmenhorst Anton Gynther, som døde 1667 uden ægtefødte Arvinger, havde nu testamenteret begge sine Grevskaber til den kongelige danske og hertugelige gottorpske Linie i lige Dele — under Forudsætning af at disse vare de nærmeste Arvinger. — Men Hertugen eller Fyrsten af Ploen Joachim Ernst paastod og beviste at være nærmere arveberettiget til Grevskaberne end Kongen og den gottorpske Hertug. Han vilde derfor ikke erkjende Grevens Testamente, men begyndte en Proces ved den keiserlige Hofret i Wien. Da Griffenfeld indsaae at Hertugen af Ploen — som var een Grad nærmere beslægtet med det oldenborgske Huses Stammefader Diedrich den Lykkelige end Hertugen af Gottorp var og to Grader nærmere end Kongen af Danmark — her vilde vinde Sagen, ansaae han det for rettest at gaae Underhandlingsveien og foreslog derfor Ploen et Forlig om det Hele ved Kjøb og Mageskifte mod Amtet Ahrensboeck m. m. og en Sum Penge, hvortil denne Fyrste ogsaa var villig og som blev indgaaet, hvorimod Hertugen af Gottorp, uagtet flere tidligere Forhandlinger og foreløbige Overeenskomster om samme Gjenstand og, uagtet Griffenfelds Opfordringer til Forlig, dog ikke vilde indlade sig paa nogen mindelig og endelig Afgjørelse af Sagen, men yttrede: „at om end de ploenske Prætensioner vare grundede paa Ret, saa vilde han dog forsvare sin Deel af Grevskaberne med Sværdet." Cfr. Fryxell I, 346.

Imidlertid blev dog saavel Frankrig som Sverrig som Voldgiftsmænd inddragne i Sagen og deeltoge i de i den Anledning udnævnte Commissærers Forhandlinger. I Geheime-Archivet i Kjøbenhavn findes saaledes under Nr. 185 endnu Protocollen over den svenske Envoyè Lilliencrones Forhandlinger med de danske Commissærer. Imidlertid havde Hertugen af Gottorp taget sin formeentlige Andeel af Grevskaberne i Besiddelse og faaet det svenske Hof til at affende Puffendorf til Wien for der at erholde et Beskyttelses-Brev — mandatum de non turbando — i denne Successionsstrid. (Cfr. Skrivelse fra den danske Envoyé i Stokholm Petkum til Bierman af 30. Septbr. 1671, som findes i Geheime-Archivet under Nr. 169). Det synes endog som om Sverrig — maaskee efter Aftale med Gottorp — har for egen Regning formeret visse Prætensioner paa de omhandlede Grevskaber. Det hedder saaledes hos Fryxell I, 241 i en Skrivelse fra Lindenow til Kongen af 19. Marts 1673: „Han — Lindenow — hade hos Kanslern klagat öfver, att Puffendorf uti wien yrkat på Sverges juristiction öfver grefskapet Delmenhorst, churu Sverge udi Köpenhamns = freden uttryckligen offagt sig alla slags anspråk på... rätt öfver samma Land. Kanslern svarde, att Sverge villa obrottsligt följa samme traktat, och Ornstedt skulle närmare underrätta Lindenow, huru vidt Sverges ansprack i denna Punkt sträckte sig. Sedan talede Kanslern om hertigen af Gottorp og Oldenburgska arfsrätten, sägande, att hertigen icke funde med skäll klaga, det Konungen af Danmark brutit öfverenskommelsen; men deremot väntade hela

verlden, att den sednare icke skulle begagna den fördel, han vunnit öfver en ung, sina rådgifvare berofvad fürste och som tillika var hans svager"... Det her omtalte Brud paa en Overeenskomst sigter formodentlig til at et af Gyldenløve som Commissair i Aaret 1673 med Hertugen indgaaet Forlig befandtes saa ufordeelagtigt for Danmark, at Kongen, efter Griffenfelds Tilskyndelse, nægtede at ratihabere samme.

Forøvrigt synes Forhandlingerne og til en Tid at have gaaet ud paa, at Grevskaberne Oldenborg og Delmenhorst skulde imod Amtet Tondern, Lygumkloster med mere afstaaes til Hertugen af Gottorp for at concentrere Monarchiets Lande og opnaae hvad først Bernstorfferne opnaaede. Griffenfeld yttrede selv senere herom: „Forend Kongens første Reise til Holsteen er der adskillige Gange talt om denne Materie og har endog salig Feldtherren (Schack) været af den Mening, at det ikke var afveien at træffe et Mageskifte, hvilket han og med heel god Grund understøttede, særdeles da det var under een Defensionslinie, og hvis Indkomst deraf faldt var uden Besvær af Fæstninger, Garnisoner og mange Betjente at holde med mere. Og som Kielmannsegge snart paa en, snart paa en anden Maade stillede sig an, ligesom han søgte at gjøre denne Sag af, som dog aldrig var hans Tanke, men alleneste at forhale Tiden og fingerede Tractater søge, om muligt var, at gjøre Ophold og Forhaling i den Process, som Fyrsten af Ploen drev til Wien, saa skrev jeg, efter Hs. Maj. Befaling, dog paa Skromt, som af mig selv, at skulde der tales om noget Mageskifte, da lod jeg ham selv bemærke

(eftersom han selv tilforn havde ansat Grevskabernes Intrader saa høit, for at bevise det Misforhold og den Ubillighed af hvis Hertugen af Gottorp ved de kjøbenhavnske Tractater her var bleven tilsagt) hvad Forhold der da kunde være imellem det Amt Tøndern og Grevskaberne, vilde der da vel og tænkes paa andre Stykker dermed at forbedre, saasom Lygumkloster, Apenrade, Femern m. m." Senere lod Griffenfeld de gottorpske Deputerede skriftligen vide „at eftersom man vel saae af Alting at man kun søgte med vidtløftig Forhandling mere og mere at forhale og forvirre Sagen med Grevskaberne, saa fik Hs. Maj. have et bestemt Svar om Hertugen vilde blive ved de i Kjøbenhavn sluttede Tractater, da Hs. Maj. vilde betænke sig, om han, af Høimodighed — ihvorvel Gottorps Sag siden den Tid sig meget havde forværret — ogsaa derved vilde blive; eller og om Hertugen vilde tillade Hans Majestæt Grevskabernes Sikkerhed sig, med Garnisonenes Forstærkning og hvis der til disse besværlige Tider behøves kunde, at antage, hvilket og af Hs. Maj. blev resolveret og Grev Rantzau siden tilligemed de andre Commissarier tilstillet." Griffenfeld har ogsaa — ligeledes efter egen Beretning — benyttet disse Underhandlinger som en Art Lokkemad for at gjøre Kielmannsegge sikker og for at han med Hertugen af Gottorp skulde komme til Rendsborg igjen. „Hvorfor jeg ogsaa — hedder det — lod ham snakke om alle de Fordele, han vilde mig afmale, jeg derved have kunde; viste ham og hvad Fordeel han og hans Familie igjen deraf kunde have, om

Alting kom til en god Ende. Dermed skiltes vi ad og drog han til Gottorp og tog paa sig at gjøre et Mageskifte-Udkast, som Intet skulde falde paa at sige (udsættes paa), og var Hans Majestæt usigelig vel fornøiet dermed." Under Hertugens Arrest i Rendsborg blev det imidlertid fra dansk Side betydet hans Raader eller Commissarier: „at de hidtil gjorte Forslag om at forlige den oldenborgske Sag vare under Kongens Værdighed." I Aaret 1673 tilkjendte omsider den keiserlige Ret i Wien det plönske Huus de omhandlede Grevskaber og dømte Hertugen af Gottorp til at betale Processens Omkostninger og aftræde den Deel han allerede havde taget i Besiddelse; men Hertugen vedblev at vægre sig og fremkaldte endnu to andre Kjendelser af 1674 og 1676, indtil endelig Danmark ved Rigsexecution af den dertil forordnede Hertug Georg af Brunsvig-Lüneburg i Mai 1676 blev sat i fuldstændig Besiddelse af Grevskaberne, hvorefter Kongen af Danmark under 25de August samme Aar lod sig hylde som Greve i Oldenborg og Delmenhorst. At Kongen ansaae Griffenfeld for den, der istandbragte denne Sag — hvis Vigtighed især viste sig ved det senere Mageskifte med Rusland under Bernstorffernes Ledelse og som blev fuldbyrdet 1773 og hvorved Danmark kom i Enebesiddelse af Holsteen og alle Linier af det holsteen-kielske Huus frasagde sig deres Fordringer paa den forrige gottorpske Deel af Slesvig — fremgaaer af Kongens egen Ytring: „at han ansaae Griffenfeld som et af Gud til saa vigtigt et Værks Udførelse udvalgt Redskab", ligesom han og i den Anledning gav

Griffenfeld Løfte om saa stor Naade og Værdighed, at denne derom bemærker: „at hans Beskedenhed ikke tillader ham at tale derom." Hvori denne store Naade og Værdighed sandsynligviis har bestaaet vil senere blive viist.

XVIII.

Griffenfelds Berømmelse i Udlandet.

Af ovenstaaende Skildring af Hovedtrækkene af Griffenfelds Bestyrelse af de udenrigske Anliggender turde det fremgaae at han var denne Post fuldkommen voxen og i samme lagde en ualmindelig diplomatisk Fiinhed og Klogskab — mod hvilken Moralen vel stundom kunde indvende Adskilligt — for Dagen. Hans Rye herfor strakte sig ogsaa over den hele civiliserede Verden. Han beundredes af Keiser og Konger og hævede i sin ene Person Danmark høit i Nationernes Rækker. Om denne Fremmedes Beundring for den danske Regjering under Griffenfelds Ministerium skulle vi anføre nogle Træk. Fra Keiserhoffet i Wien blev der afsendt en Gesandt til Kongen af Danmark i et enkelt Statsanliggende, om hvilket Griffenfeld ved sin vidtudstrakte Brevvexling allerede havde skaffet sig den fornødne Underretning og med Kongen overveiet Sagen. Derfor kunde der allerede i første Audients gives Gesandten et bestemt Svar, hvorover denne blev saa forbauset at han udbrød: „Nu har jeg været sendt til mangfoldige Hoffer, men aldrig truffen paa en Fyrste, der med saadant Overblik og Hurtighed kunde give et

afgjørende Svar som Hans Majestæt Kongen af Danmark." Griffenfelds Udnævnelse til frie immediat Rigsgreve af det romerske Rige er forhen omtalt. Den franske Statssecretær Pomponne yttrede engang til den danske Minister i Paris, „at man ikke i lang Tid havde seet Danmark tage saa vise og saa fornuftige Forholdsregler, som under nærværende forvirrede Conjuncturer og at Kongen, hans Herre, ikke mindre beundrede den danske Konges heldige Valg af en saa værdig Minister, som Storcantsleren var, samt tillige hans store Fuldkommenheder og for hvis Person han tilstod at bære den meest udmærkede Høiagtelse." Kong Ludvig den fjortende selv udlod sig om Griffenfeld til den danske Gesandt saaledes: „Je ne sçaurois m'empecher de vous temoigner l'estime infini qve j'ai pour ses merites; cest sans doute un des plus grands ministres du monde" — Jeg kan ikke undlade at bevidne Dem den ubegrændsede Agtelse jeg har for hans Fortjenester, det er udentvivl en af Verdens største Ministre. Dette sagde Kongen — ifolge Meiercrones Beretning — saa høit at alle Omkringstaaende hørte det, hvorefter Salen begyndte at gjenlyde af de Ord: „Le ministre du roi de Danmarc" — Kongen af Danmarks Minister — saa at Meiercrone intet andet hørte indtil han var kommen ned af Trappen. Da Ludvig senere erfarede at Griffenfeld ikke længer stod i Spidsen for den danske Statsstyrelse skal han have ladet et bittert Ord falde om hele det danske Folk og yttret noget om at de Danske nok ingen kloge Folk kunde lide. Fra Churfyrsten af Brandenborg haves et egenhændigt Brev til Griffenfeld med Bevidnelse

om Høiagtelse, ligesom vi forhen have seet at denne Fyrste skjænkede ham Bollin og lovede ham Rygen. Den spanske Gesandt forærede ham paa sin Regjerings Vegne en prægtig Stads-Eqvipage, ligesom han ogsaa fra andre Fyrstehuse, navnligen fra Sverrig modtog Agtelsesbeviser. Biskop Fell i Oxford skal, efter Magister Povelsens Beretning, i Dr. Jacobæi og flere andre Danskes Paahør, have yttret „at Griffenfeld var en Minister, hvis Lige Kongen af Danmark aldrig mere vilde finde.“

XIX.

Griffenfelds Lykke culminerer.

Som forhen berørt drog Griffenfeld en Deel af sine Paarørende — som hertil vare skikkede — med sig iveiret. Saaledes blev hans eneste Broder Albrecht — der tidligere havde forestaaet Moderens borgerlige Næring — udnævnt til Schoutbynacht og under 1ste Mai 1674 optaget i Adelstanden under Navn af Gyldensparre. Han skal, som Admiralitetsraad, have viist sig meget virksom og duelig samt, som det heed, „rumsteret dygtig paa Holmen.“ C. Brandt kalder ham forøvrigt vir durus & rudis — en haard og raae Mand. Han viste senere at han nok kunde staae paa sine egne Been og ikke behøvede Nogens Protection. Griffenfelds Svoger Bagger blev, som forhen bemærket, Biskop i Sjellands Stift og hans anden Svoger Jørgen Fogh eller Fog Borgermester i Kjøbenhavn. Henning Meyer, der var gift med Griffenfelds Cousine, blev adlet under Navn a Meiercrone

og gik som Gesandt til Paris. Gerhard Schrøder og Biermann høre og herhid. At alle Paarørende af Griffenfeld ikke bleve fremdragne er forhen bemærket. En saadan ved Navn May, der var Provst i Holbek, havde paa Nytaarsdag 1674, efterat have sluttet Bønnen for det kongelige Huus, bedet for det grevelige griffenfeltske Huus og offentligen forkyndt Menigheden at Greven var hans Kones Søsterson, hvilket havde til Følge at Griffenfeld skrev til Biskop Wandal og forlangte Provst May irettesat og mulcteret.

Af alle de Udmærkelser Griffenfeld nød var der dog ingen, som til den Tid synes at have været saa høit anseet, som den at Christian den femte havde tiltænkt ham en Prindsesse af kongeligt Blod tilægte. Det er ikke usandsynligt at Griffenfeld sigter hertil med den ovenfor omtalte „store Naade og Værdighed, som hans Beskedenhed ikke tilled ham at omtale." Det var, som ovenfor berørt, en Prindsesse Louise Charlotte, en Datter af Hertug Ernst Günther (Stamfaderen for den augustenborgske Linie og Kong Christian d. tredies Sønnesøns Søn) af Holsteen-Augustenborg, som, under Enkedronningens — mellem hende og Griffenfeld bleve verlede en Mængde franske Breve, som endnu haves, uagtet ellers alle Enkedronningens Papirer, som ikke angik Boets Credit eller Debet, efter hendes Død, paa kongelig Befaling bleve brændte — eller, som Nogle mene, Dronningens Mægling skulde indtræde i Egteskab med Griffenfeld. Hertugen gav (1675) sit Samtykke, Prindsessesen syntes vel tilfreds med sin udkaarede Brudgom, Bryllupsdagen var berammet, et latinsk Brudedigt af Professor Morhoff (trykt i det kielske

Universitets Navn) havde forkyndt den foreſtaaende Formæling hele Landet over og Printseſſen var, paa Reiſen til Kjøbenhavn for at holde Bryllup, ankommen til Corſøer, da hun pludſeligen vender om og Brylluppet gaaer overſtyr. At hun i den ſidſtnævnte Bye maa have modtaget en Efterretning, der hertil gav Anledning, kan vel anſees for utvivlſomt; men hvori denne Efterretning har beſtaaet og hvad der var den ſande Grund til Partiets ſaa pludſelige Ophævelſe er noget ſom aldrig er bleven opklaret, hvorfor vi kun kunne omtale de i ſaa Henſeende fremkomne Formodninger.

Nogle mene ſaaledes at Griffenfeld havde havt en anden og ſtørre Kjerlighed til en Prindſeſſe Charlotte Amelie af Taranto (af Huſet Tremouille, en af de førſte Familier i Frankrig) en Couſine til Dronningen af Danmark. Et Partie mellem ham og denne Dame — ſom dengang opholdt ſig ved det danſke Hof — ſtemmede desuden overeens med den franſke Konges Onſker og Beſtræbelſer. Marquiſinden af Sevigne har i ſine Breve yttret den Formening „at Griffenfeld vel var forelſket i Prindſeſſen af Taranto, men at denne ikke kunde lide ham, ikke fordi han jo — ſom det hedder — var en gjæv Mand og velſkabt, eller fordi han jo beſidder Vid og fiin Opførſel; men han er ikke født Adelsmand og blot denne Tanke kan tilveiebringe en Daanelſe." Hun mener desuden at Prindſeſſen ikke var ligegyldig for Prinds Jørgen og bemærker fremdeles: „Dronningen holder med ſin Couſine og vilde Prindſen helſt, men Kongen vil det ikke og Yndlingen (Griffenfeld) — der er Kongens Fortrolige — lader ſin Rival føle den hele Vægt af ſin Skin-

syge og af den Indeſt, hvori han ſtaaer." Andre have meent at Griffenfeld havde fattet en eller anden Mistanke — der dog ſenere paa ingen Maade blev beſtyrket — med Henſyn til Prindſeſſens Rygte og derfor hævet Forbindelſen. Andre have meent at Griffenfeld bar en ſtørre Kjerlighed til den ſkjønne Magdalene Sibylle Gersdorff, uagtet hun var gift med Statholder Bjelcke, da han med hende underholdt en venſkabelig Brevverling. Men denne Formodning er kun lidet ſandſynlig, de øvrige endnu mindre. Sandheden er at man i dette Punkt mangler al hiſtoriſk Visbed. Selv ſynes Griffenfeld efter en ſenere Ytring at ville have denne hele Formælingshiſtorie betragtet ſom et blot Rygte, naar han bemærker: „Da det Rygte, ſom dengang ſaa ſtærkt gik om en vis fornem høi Perſons Giftermaal og mig, havde man ladet ſig forlyde i Frankrig, at man heller havde ſeet det med en anden ogſaa fornem Dame." Det er imidlertid blevet antaget at Følgen af den ſaa pludſeligen ophævede Forbindelſe med Prindſeſſen har vakt dennes Faders Hertug Ernſt Gynthers og hendes Fætteres Fyrſterne af Pløens Forbittrelſe imod Griffenfeld i den Grad at de indlode ſig i en Art af Sammenſværgelſe imod ham. Paa Deeltagere i en ſaadan kunde det ikke mangle dem, naar der ſees hen til at Griffenfeld ved ſine Statsmarimer havde giort ſig 2 Stænder til Fjender, nemlig den gamle Adel og Militær-Etaten. Medens Adelen følte, at den dagligen ſank mere og mere i Magt og Anſeelſe, taalte den ikke gott at en Mand af borgerlig Fødſel — Iste novus homo, nullis imaginibus decorus ɔ: denne nybagte Adelsmand uden Ahner, ſom han er ble-

ven faldt — beklædte de høieste Æresposter i Staten, dem de selv ene troede sig berettigede til og derfor ansaae saadant for en Fornærmelse mod den hele Stand og et Indgreb i deres ældgamle Rettigheder. De ansaae sig selv som Repræsentanter for Danmarks Adelstand, naar derimod Griffenfeld viste sig som Repræsentant for Borgerstanden, den han stræbte at hæve, medens han søgte at nedtrykke den gamle stolte Adel, hvorved han tillige troede at tilveiebringe større Ligevægt og et rigtigere Forhold mellem Rigets Stænder indbyrdes. Men det var, som det kunde ventes, med Harme, at Adelen mærkede denne Plan, med Forbittrelse at de saae borgerlige Embedsmænd dagligen opsvinge sig til større Anseelse og Magt, den nye Adel dagligen at stige i Hofgunst og Ære. Adelsaand og Borgeraand modtes saaledes fjendtligen og det kunde ikke undgaaes at der i det daglige Liv maatte fremkomme hyppige Sammenstød, som maatte gjøre Forholdet endnu mere spændt. Magister Povelsen beretter saaledes: „at Griffenfeld skulde langt snarere expedere Een af privat Stand end Een af Adel; thi disse maatte være saa fornemme som de være vilde, saa maatte de dog vente indtil det faldt ham beleiligt at tale med dem. Saaledes kom engang en Herremand til ham — jeg erindrer ei tilvisse om det var en Krag eller ikke — og der han længe forgjæves havde maattet vente paa ham, sagde han til Laquaien: „„at det var en lang Tid han maatte gaae og varte efter den Blækfk....""; men dette ene Ord bekom ham saare ilde, thi han maatte i Kongens Overværelse gjøre Griffenfeld formelig Afbigt."

Med Hensyn til Militairetaten, da har man beskyldt Griffenfeld for at være en Hader af denne Stand. Denne Beskyldning hidrører formodentlig derfra at Griffenfeld antog at Danmark mindre end de fleste andre Stater idelig behøvede at staae under Vaaben, idet Havet og Flaaden allerede afgave et Værn mod fremmed Erobrelyst. Sandsynligviis har han i al Fald kun hadet eller ringeagtet enkelte Militæres Fordomme, naar disse maatte ansee sig selv for Statens eneste eller meest væsentlige Støtter og i egen Interesse have stræbt efter at omdanne ethvert Hof til en Leir, ethvert Folk til en Krigshær, for saaledes med Blod at kjøbe, hvad der ofte med nogle Pennestrøg kunde erhverves. Til hiin Tid existerede der desuden endnu megen Misundelse mellem de høiere Classer af civile og militære Embedsmænd, hvilke sidste tilmed forstørstedelen vare af gammel Adel og hørte til den gamle Skole, hvorefter Sværdet gjaldt alt, Pennen intet. Allerede Griffenfelds Symbolum at Sværdet burde styres af Pennen, var dem en Fornærmelse og da han af al Magt stræbte efter at forhindre Krigen, i hvilken de ene havde Haab om at udmærke sig, troede de i ham at see den, der undergrov deres Alt, nemlig deres Krigerære. Denne Stemning erholdt ny Næring under det pommerske Tog, hvor Kongen offentligen erkjendte, at de Danskes vigtigste Bedrift i dette Felttog, nemlig Erobringen af Wismar, især skyldtes Griffenfelds Klogskab. Som Skyggen følger Legemet, saaledes følger Misundelse Rigdom og Lykke. Selv de meest udmærkede Fortjenester kunne ikke fritage for denne Skjæbne. Endog saa iblandt dem, der dagligen omgave Kongen, talte Griffen-

feld sine største Misundere og Avindsmænd, medens Videnskabsmanden og Borgeren især vare ham hengivne.

Hertug Bernhard af Plöen erholdt ved hiint Parties Ophævelse i al Fald et forønsket Paaskud for Udbruddet af den Hadets Ild, som saavel hos ham som hos hans Broder Johan Adolph havde ulmet. Den førstnævnte colliderede desuden paa det pommerske Tog ofte med Griffenfeld og efter hans Død 1675 arvede Broderen, der til samme Tid som Generallissimus traadte i dansk Tjeneste og nu ansaae sig som Repræsentant for Militair-Etaten, Hadet til Griffenfeld, mod hvem han var, som Schurzfleisch udtrykker sig, offensus novitate hujus hominis, qui modum conditionis excederet, necessitudinesque principum ambiret — opbragt over det Nybagte ved dette Menneske, som gik udenfor sin Stand og som tragtede efter Familiærskab med Fyrster. — Til disse fyrstelige Personers Partie sluttede sig saa meget villigere Statholder Gyldenløve, som han ansaae sig krænket derved, at Griffenfeld havde modsat sig det af ham med Hertugen af Gottorp indgaaede, forhen omtalte Forlig om Successionen i Grevskaberne Oldenborg og Delmenhorst og især ansaae sig fornærmet derved, at Griffenfeld havde faaet ham bortfjernet fra Hoffet, efter at have betydet ham, at det ikke sømmede sig at han og den unge Konge om Natten i Forklædning besøgte Værtshuse — cfr. Suhms saml. Skrift. B. 13, Pag. 13, Mallet IX, 176 m. fl. — Til disse Grunde kom endnu efter Nogles — saasom Broftrups — Mening den, at der mellem Griffenfeld og Gylden-

løve var opstaaet en Strid angaaende Prindsessen af Taranto, hvilket efter Brostrups Beretning skal være blevet meddeelt ham (Brostrup) af Gyldenløve selv, da han engang var dennes Gjæst paa Sorgenfri — i Kjøbenhavn beboede Gyldenløve det nuværende Charlottenborg, som han havde bygt. — Fremdeles synes det ogsaa at en Frederik Ahlefeld — der senere blev Storkantsler — har havt sine Grunde til at slutte sig til hine, om ogsaa disse Grunde ikke have været andre eller bedre end de, som hos Athenienserne gjordes gjældende mod Aristides, som man fandt skyldig, fordi man var kjed af altid at høre tale om hans Fortjenester. Hertug Johan Adolph af Pløen, Gyldenløve og Ahlefeld udskjare nu deres Navne med visse til deres Hensigt — at styrte Griffenfeld — passende Devíser i et Træ ved Glücksborg, under hvilket Træe de havde spiist og sandsynligviis aftalt deres Plan. (Dette Træe blev, ifølge et Manuskript blandt Langebekiana, fredet om mange Aar efter, men senere uforvarende fældet af Overforster Lüders.) Disse 3 indgik saaledes et Triumvirat ikke blot som Griffenfelds personlige Fjender, men som Repræsentanter for hele Stænder og som Forfægtere af indgroede Fordomme og ved Tiden hævdede Principer. Til disse Sammensvorne skal endnu — efter nogle Historieskriveres Beretning — have sluttet sig den ellers saa beskedne Overkammerjunker Knuth ligesom Churfyrsten af Brandenborgs Gesandt i Kjøbenhavn Cantsler Christopher Brandt skal have intrigueret i samme Retning. Men hvem det især maatte være de Sammensvorne magtpaaliggende at bringe over paa deres Partie var Frillen Jfr.

Moht og hendes Omgivelser. At dette lykkedes kan ikke betvivles ifølge Suhms, Riegels, Dathes med fleres eenstemmige Beretning. Jfr. Moht har sandsynligviis været saa meget mindre utilbøielig til at indlade sig herpaa, som hun vel maatte indsee at saalænge Griffenfeld — der ved alle Leiligheder søgte at beskytte den gode Dronning Charlotte Amalie mod Frillepartiets Anmasselser — stod ved Roret kunde hun og hendes Børn og Venner ikke fremdrages saa meget, som man ønskede. Af denne hendes Egennytte skal navnligen den brandenborgske Gesandt ret mesterligen have vidst at benytte sig for at fremme sine mod Griffeld rettede hævngjærrige Øiemeed, der hidrørte fra Griffenfelds Fastholden paa Danmarks Neutralitet, paa en Tid da Churfyrsten behøvede danske Tropper, hvilket skal have ærgret Churfyrsten saameget at han — efter Schurzfleischs Beretning — ikke kunde tænke paa Griffenfeld eller paa Sverrig uden at faae et Anfald af sin Podagra. Man har derfor meent at hans Minister ved det danske Hof havde faaet lønlige Ordres til at arbeide med paa at styrte Griffenfeld, som han forgjæves søgte at vinde for sine Planer.

Hvorlidet Griffenfeld imidlertid har ahnet noget optrækkende Uveir eller i al Fald frygtet samme, sees blandt andet af en Ytring af ham i et Brev af 30te Marts 1675 til Meierkrone i Paris, hvor det blandt andet hedder: .... „og da jeg har havt saa mange Beviser paa en ganske særegen Omhu, som Himlen har baaret for mig, overlader jeg mig blindt hen til min Skjæbne og

lader min gode Lykke raade, hvilken altid er vant til at føre mit Skib ind i en god Havn."

Imidlertid havde de Sammensvornes Bestræbelser og Klager ikke været uden Indflydelse paa Kongen, ligesom det heller ikke er usandsynligt, at Griffenfeld ikke altid har viist Majestæten den tilbørlige Respect, hvilket vel lader sig forklare — ikke undskylde — derved at Kong Christian den femte var ung og uerfaren da han besteeg Thronen og hans forsømte Opdragelse og Ulyst til alvorlige Forretninger gjorde, at han lagde Statens Styrelse saa at sige paa Griffenfelds Skuldre, hvorved denne kom til, efterhaanden og som af sig selv, at betragte sig som Formynderen og Læreren, Kongen som Myndlingen og Lærlingen. Man fortæller adskillige Exempler paa det Overmod og den Stolthed — en Følge af hiint Forhold — som Griffenfeld saaledes skal have udviist mod Kongen og hans Omgivelser. Det hedder saaledes at Griffenfeld stedse beholdt sin Hat paa i Kongens Nærværelse og at han ikke, som de andre høie Embedsmænd, lod sin Vogn holde udenfor Slotsporten, men kjørte lige ind i Slotsgaarden. At saadant har styrket de Sammensvornes Spil og givet dem høist velkomne Anklagepuncter i Hænde, er saare naturligt ligesom og at Kongen omsider er bleven kjed af dette Forhold og at flere af hans Omgivelser have sogt at give samme et værre Udseende end der svarede til Virkeligheden. Dette synes at fremgaae af de saakaldte Rendsborger-Puncter eller Artikler, som Kongen under 21. August 1675 opsatte og tilstillede Griffenfeld og i hvilke han betyder ham, „at han (Kongen) dermed har villet

lade ham (Griffenfeld) vide, sine inderste Tanker og hvad ham misfalder.“ Kongen betyder ham fremdeles „at han (Kongen) vil have sine Generalers og Officierers Anseelse opretholdt og at de til ingen Anden skulde være hengivne eller være afhængige af Nogen, uden af Kongen; at Enhver, udi hvad Stilling han er, skal bestille sit Embede og ikke Een styre dem allesammen; at Griffenfeld ei skulde tage sig mere Myndighed og Respect til udi det, som ham vedkom, end som rimeligt kunde være og at han ikke maatte gjøre Kongen Alting — som dog endelig skulde være — for umueligt; at Griffenfeld maatte tage sig ivare for, i Kongens Nærværelse, at beordre Noget, som Kongen først burde resolvere og at han, naar Kongen sagde noget, skulde hjælpe ham i hans — Kongens — Tanker og ikke bringe ham først paa en og siden paa en anden Mening igjen; at han ikke vel kunde fordrage altfor vidtløftige Grunde og Veltalenhed; at naar Griffenfeld vilde sige Kongen noget eller Kongen spurgte ham om noget, at han da skulde sige ham hans Mening kortelig, da store Raisonnements var imod hans (Kongens) Humeur og han ikke kunde omgaaes med at høre Modsigelser eller Relationer — som det hedder —; at Griffenfeld skulde tage sig vare for Smiger og betænke at Alt hvad baade den Ene og den Anden gjorde for ham var ikke saa meget for hans Skyld som for deres egen Interesse eller smaa Intriguers Skyld; at han fik at holde over at Ingen tager usømmelig Skjænk eller Gave og at han allerede tidligere forbød det, dog ikkun mundtlig; at de Breve, som kom fra Een og Anden, strax skulde tilsendes Kon=

gen, hvem det ikke passede for at være den sidste til at vide alting; at han gjorde vel i ikke altid at recommendere dem, som ham tilhørte eller af ham afhang; at han ikke maatte overile Kongen, men lade ham have Tid at resolvere sig og ikke komme igjen, naar engang var resolveret; at han havde tit nok sagt man skulde itide søge flere gode Officeerer tillands, men at Ingen da havde Opmærksomhed derpaa; at han ikke indsaae hvortil de lange Grunde og de saa ofte om en Materie gjorende Gjentagelser synderlig tjente uden til at gjøre Folk for meget viis eller og til at spilde Tiden, som dog var kostbar; at Kongen nok af alle Omstændigheder kunde fornemme at han (Griffenfeld) ikke æstimerede militaire Affairer og kun søgte alle Midler og Veie at gjøre Kongen kjed deraf; men at han — Kongen — fik at sige ham, at det gik ham ikke an og at (han) Kongen vilde være hvor hans Armee var og hvor meget af Betydning var at bestille og ikke vilde forlade Armeen; at han endelig vilde gjøre alting, saa at det syntes som om Kongen havde Navnet og han al Bestyrelse og Reputation, eftersom de mere søgte ham end Kongen, efterdi Kongen hjalp dem, som han interesserede sig for, men han ikke tænkte paa dem, som Kongen interesserede sig for, eller engang erindrede ham derom; at Kongen havde villet lade ham disse Punkter vide, eftersom det ellers i Længden vilde falde ham altfor kjedsommeligt det længer at taale; at Kongen derfor skrifligen havde opsat det, fordi han nok kjendte sit Temperament, at han ikke mundtlig kunde sige ham dette uden Iver eller Heftighed, hvorfor han ei heller havde villet tale mundtlig til ham derom."

Til Slutningen hedder det: „I retter Eder nok selv efter dette; ellers er Eder nok selv bevidst, at jeg bærer al den Omhue for Eders Fordeel, som Eder tjenlig være kan. Jeg haver gjort det hidindtil, jeg vil og bevise Eder det fremdeles og forbliver jeg Eder naadig som tilforn. Gjører I kuns i Guds Navn vores Forretninger, jeg vil gjøre Eders igjen." Disse Erindringer ere deelte i 16 Punkter og underskrevne:

„Rendsborg, den 21de August 1675.

Christian R."

Om dette Brev siger Historieskriveren Riegels, at Kantslerens Fjender lod Kongen skrive det. Om det 9de og 11te Punct — om ikke altid at anbefale sine Egne, og at man itide skulde have sørget for gode Officerer — hedder det i en Gjenpart, som findes i Ordenscapitlets Archiv og hvis Rigtighed er attesteret af Geheime-Archivarius Thorkelin, „at de efter Hs. Kgl. Maj. Befaling ere udeladte." Da Griffenfeld, efter Modtagelsen af denne kongelige Skrivelse, begjærede at retfærdiggjøre sig, skal Kongen være falden ham i Talen, idet han sagde at han vilde skjænke ham enhver Retfærdiggjørelse, naar han for Fremtiden blot rettede sig efter den ham givne Advarsel. Det var ogsaa efter denne Tid at Griffenfeld i Leiren ved Wismar blev af Kongen viist saa megen Opmærksomhed og Naade. Ogsaa paa andre Maader blev Griffenfeld af velmenende Venner advaret om en foreſtaaende Fare. Der blev ham saaledes paa en hemmelighedsfuld Maade tilstillet en saakaldet Advarsels-Medaille i Guld med den Indskrift: „fortunam reverenter habe!" — Stol ikke formeget paa Lykken. Ef-

ter Fleres Beretninger skulde ogsaa Enkedronningen — som saae Uveiret hænge mørkt over sin Yndlings Hoved — have raadet Griffenfeld til at nedlægge sine Embeder eller hemmeligen at forlade Landet; men han synes at have foragtet sine Fjender og afslog at følge saadanne Raad. Desuagtet synes dog mørke Tanker til sine Tider at have ængstet hans Sind. Magister Povelsen fortæller saaledes: „at en Nat forekom det Griffenfeld, som om der var en Slange i hans Seng, der beed ham i Brystet. Han vaagnede af Smerte og lod strax Sengeklæderne undersøge, men da man Intet fandt, skal han heelt eftertænksomt have sagt: „„Det betyder mig en Fandens Slange."" Efter hans Secretærs Udsagn skal han og paa den senere Tid — Begyndelsen af Aaret 1676 — have af og til været altereret og ude af sin sædvanlige Fatning. Der fortælles og at en Borger, som gik forbi Nicolai Kirke, medens Haandværksfolk der vare beskjæftigede med at opsætte hans grevelige Vaaben i hans Kirkestoel, skal have yttret: „Bank kun ei saa fast; det bliver dog snart taget ned igjen." En tam Hjort, som Griffenfeld havde gaaende i sin Gaard, skal ogsaa igjennem en Loftsluge være styrtet død ned for hans Fødder i Gaarden, hvilket han og skal have optaget som et ilde Varsel. Nogle have ogsaa antaget, at de Sammensvorne have vidst paa en forræderisk Maade ved hans Folk at skaffe sig nogle af hans hemmeligste Papirer ihænde. Det hedder saaledes i et Manuskript: ... „Des Morgens (d. 10. eller 9. Marts 1676) .... sah der Sgr. Finckenhagen, der damahls servierte, Morgens um 3 a 4 Uhr, einen großen

schwartzen Mann im Mantel mit einem breiten Hubte in der Heilig Geistenstraße stehen, dem ein anderer im Schlafhabite einige Paqven Papiere zum Fenster herauszureichtete, die jener gleich wegtrug". Til Kongen skal der omtrent til samme Tid være indløben flere anonyme Skrivelser rettede imod Griffenfeld, og man søgte at udsprede de meest taabelige Rygter, saasom: „at Griffenfeld havde isinde at udlevere Kongen til de Svenske eller at dræbe ham paa Jagten for selv at blive Konge," og deslige.

Om nu Griffenfeld ikke tilbørligen har paaagtet hine forskjellige Advarsler eller givet Kongen Anledning til yderligere Fortørnelse eller hans sammensvorne Avindsmænd have ved bagtaleriske Angivelser vundet Majestæten — hvilket sidste, ifølge en Yttring af Kongen ved sit Livs Ende og som senere vil blive meddeelt, turde være det meest sandsynlige — dette kan nu ikke med Sikkerhed afgjøres; men vist er det at Kongen omsider beslutteds sig til at lade Griffenfeld arrestere. Kammerherre Suhm beretter — Saml. Skrifter. D. 13. p. 14, — „at denne Beslutning blev taget om Natten inter complexus med Jomfrue Moht." Denne Nat maae have været Natten mellem Fredagen den 10. og Løverdagen den 11. Marts 1676. Efterat Griffenfeld om Aftenen den 10. havde været Gjæst hos den spanske Ambassadeur*) i Selskab med den

*) Don Balthasar de Fuenmajor heed den da fungerende Minister fra Spanien; men Griffenfelds Vært ved denne Leilighed har dog maaskee været Don Bernardino de Rebolledo — Forfatter af „Selvas Danicas" og — ifølge velvillig Meddelelse af Grev Yoldi — een

franske Gesandt, Fyrsten af Pløen med Flere begav han sig tilligemed de øvrige Gjæster ud paa Natten fornøiet hjem. Meget tidlig om Morgenen skal Kongen, som en Følge af sin natlige Beslutning, have ladet Grev Ahlefeld, Generallieutenant Ahrensdorf og nogle Flere, sandsynligviis Generalspersoner, kalde til sig og meddeelt dem sin Beslutning at lade Griffenfeld arrestere. I dette Forsæt blev Kongen — som man let kan tænke sig — i høi Grad bestyrket af de tilkaldte Herrer, skjøndt dog Ahrensdorf — ifølge Griffenfelds egen Yttring — skal have foreslaaet at man skulde indskrænke sig til en Huusarrest. Den 11. om Morgenen — efter nogle Beretninger Kl. 7, efter andre Kl. 9 — be-

af Castiliens første Digtere. Han blev nemlig her efter Gesandtskabets Udløb og var meget intim med Kongehuset, for hvilket han skal have været virksom ved Souverainetetens Indførelse. Hans Vaaben findes endnu over Stedet Nr. 159 i Store Strandstræde. Man har antaget dette Vaaben for Griffenfelds, med hvilket det ogsaa har nogen Lighed. Ifølge velvillig Meddelelse af Stedets nuværende Eier Conferentsraad Collin kan det imidlertid ikke antages at Stedet nogensinde har tilhørt Griffenfeld. Ved det ældste Skjøde af 1666 skjødes nemlig af en Tolder Esmet Stedet til Generallieutenant og Amtmand over Kalundborg Amt Jørgen Bielcke, af hvem det igjen 1675 tilskjødes en Landfoged Klem. Det er imidlertid høist sandsynligt at Griffenfeld er kommen meget ofte i dette Huus, da han stod paa den venskabeligste Fod med Bielckes Familie, ligesom det heller ikke er usandsynligt at det var her at han, som ovenfor anført, var til Gjæst. At det skulde have været den franske Gesandts Landsted — som nogle have meent — er neppe antageligt og stemmer ikke med Tegninger af Kjøbenhavn fra den Tid, navnligen Præsident Resens af 1674.

gav Griffenfeld sig efter Sædvane op paa Slottet. (Mag. Povelsen siger at der kom Ordre til ham at han skulde komme op til Kongen, samt at han efter Sædvane kjørte med sine 12 Laquaier foran sig ind i den inderste Slotsgaard, medens Slange derimod beretter at han kom tilligemed Secretær Biermann op paa Slottet for at gaae ind i Geheime-Conseilet og havde Postbrevene, som nyligen vare ankomne, i sin Haand.) I Drabantsahlen — efter nogle Beretninger nedenfor Slotstrappen, efter andre ved Indgangen til Kongens Forgemak — mødte Ahrensdorf ham og hilsede ham med det Spørgsmaal; „Hvorhen saa tidligt, Herr Greve?" — „Til Kongen!" var Svaret. Ahrensdorf traadte imidlertid nærmere til Griffenfeld og erklærede: „at han havde kongelig Ordre — den synes dog ikke at have været skriftlig — til at føre ham over paa Bibliotheket og bad ham derfor, uden at vække Opsigt, at følge med derhen." Griffenfeld blev naturligviis yderst bestyrtet over disse Ord, men fattede sig dog snart og svarede: „Er det Kongens Ordre da maae jeg adlyde" og fulgte derpaa Ahrensdorf til Bibliotheket*)

I Bibliotheket blev Griffenfeld modtaget af

---

*) Nogle sige gjennem Løngangen, Andre igjennem Galleriet til det kongelige Bibliothek og navnligen til det nærmest ved Proviantgaarden værende Locale. Da det nuværende store kongelige Bibliothek først paabegyndtes 1667 og toges i Brug 1673 og det er almindeligen antaget at Griffenfeld blev arresteret paa samme Sted, hvor han havde skrevet Kongeloven, synes det antagelig at Kongerne kunne have havt et Haandbibliothek i deres mere umiddelbare Nærhed og hvor begge Facta da kunne have tildraget sig.

Geheimeraad Erik Rosenkrantz, som havde Ordre til her at bevogte ham. Han var nu overladt til sine egne Betragtninger og — efter nogle Beretninger — skulle de Timer, han her havde tilbragt som Bibliothekar og i Samtaler med Kong Frederik den tredie være fremstaaede med levende Farver for hans Sjæl, medens Haab og Frygt vexlede voldsomt i hans Hjerte indtil Visheden om hans Fjenders Seier fik Overhaand og han skal være udbrudt i de Ord: „Dette Bibliothek var det første Trin til min Lykke, det er nu ogsaa det første Trin til mit Fald."

Her maatte han imidlertid forblive indtil Aften, da Ahrensdorf kom tilbage og, ligeledes ifølge Kongens Ordre, affordrede ham hans Kaarde, Ordener og Kongens Portrait. (Nogle mene at dette først skete d. 16de). Efterat dette var skeet blev Griffenfeld igjennem Proviantgaarden fort ned i en med bevæbnede Soldater besat Baad eller Chaluppe, som forte ham igjennem Canalerne til Citadellet Frederikshavn, hvor han blev indsat i en af de Barakker (Slange siger i et Kammer paa Provianthuset i Castellet og at hans Kammertjener Jens Friis blev hos ham. Barak kaldes de smaa Bygninger, der findes sammesteds. En Række af Barakker kaldes Stok. Det er endnu Brug at en saadan Barak stundom anvendes til Arrest) som ligger paa høire Haand, naar man kommer fra Byen af. Ved Synet af Vagten i Baaden skal han være udbrudt i de Ord: „Herre Jesu! hvi kommer jeg hidtil!" — efter Andre: „hvi kommer jeg i dette Selskab!" Efter Arresteringen begave (Nogle mene først den 17de Marts) 4 Personer, hvoriblandt

Grev Ahlefeld og Rigsmarschal Korbitz, sig til Griffenfelds Bopæl, hvor de bemægtigede sig Papirer, Bøger og Huusgeraad, som alt blev ført op paa Slottet. Selv hans næppe 4aarige Datter „blev — som han selv udtrykker sig — af Huset udskudt" og senere afgivet til hans Moder. 2 Personer vides det at have ved dette Optrin viist sig som Griffenfelds sande Venner, nemlig Jørgen Bjelcke og dennes Gemalinde født Gersdorf. Denne sidste lod nemlig forhøre hos hine 4 Mænd „om hun maatte tage Griffenfelds unge Datter over i sin Gaard, efter hendes Løvte over Daaben og i Moderens Dødstime, som Fadder tilligemed Statholder Gyldenløve," medens Bjelcke selv, samme Aften, begav sig op paa Slottet og hvor Kongen kaldede ham til sig og i Fyrsten af Pløens Paahør sagde: „at bemeldte Rigskantsler var gjerrig og ærgjerrig." Bjelcke yttrede hertil: „at han ikke holdt det for saa stor en Forbrydelse at han derfor burde tages i Arrest og at Naade var bedre end som Retten, helst efterdi gemeenligen vare hændtes store Forandringer og Ulykker efter saa høi en Ministers Fald og ham ei var vitterligt at han i nogen Maade havde forseet sig til Hans Majestæts vor allernaadigste Herres Skade; men at han havde styret Statens Anliggender i forsvarligste Maader og nylig tilforn havde svaret paa hans — Bjelckes — Spørgsmaal om Krigens Udgang i Skaane: „at han haabede, med Jesu Christi Hjælp, at Hans Majestæt skulde, ved Underhandlinger, faae sine Lande igjen uden Sværdslag og Blodsudgydelse." Denne Stemme blev imidlertid nu ikke alene ikke hørt men man fandt det endogsaa raadeligst at

faae en saadan upartisk Mand snarest muligt fjernet fra Byen. Under et intetsigende Paaskud erholdt han derfor allerede den 19de Marts Ordre til at forføie sig til Aalborg — efter Andre til hans Amtmandskab i Kallundborg — og der indtil videre at forblive. Først henimod Kongens Dødsstund begyndte han at lytte til en lignende Stemme. Nu derimod havde Stemningen taget en saadan Vending at kun alt hvad der var ondt maatte høres om Griffenfeld. Selv de meest taabelige og løgnagtige Rygter synes at have fundet Gehør, saasom at Griffenfeld havde villet dræbe Kongen for at faae Prinds Jørgen til Konge og blive Oberformynder. Derfor sang Jacob Worm:

„Dit Ansigt soleklart, holdt Kongen som en Sool,
Dog Kongen vilde Du nedstyrte af sin Steel."

Ligeledes circulerede de meest overdrevne og forskjelligste Rygter om de Pengesummer, som man skulde have funden paa hans Bopæl. Nogle ansloq samme til 5, andre til 15 og atter andre til 18 Tønder Guld. Samme Opsigt, som hans overordentlige Lykke og hurtige Ophøielse havde gjort, gjorde nu ogsaa hans uventede Arrest og pludselige Nedstyrten. Endogsaa Gadeviser udkom om ham. En saadan havde til Overskrift: „Peter Skomagers ynkelige Klagemaal over sin Lykkes Ubestandighed; under den Melodie: „Vender om til Poenitentse." J. Worm qvad derfor:

„Han blev solgt paa samme Tid
Op paa Gaden for en Hvid."

Birkerod omtaler i sin Journal for 18. Marts 1676 den i Kjøbenhavn da herskende Stemning saaledes: „Herre Gud! hvor har dog en Uges Tid

giort in publicis megen Forandring? og kunde man nok af manges Ansigter saavel i Kirken som andenstedes mærke hiine altererede Gemytters dybsindige Melancholie." Enkedronningen forlod Byen strax efter Griffenfelds Arrest. Det samme skal den svenske og franske Gesandt have havt isinde.

Under 20de Marts 1676 udkom der en Forordning, som under Straf af Livs, Æres og Godses Forbrydelse forbyder: „at tage imod Skjænk og Gave til Rettens Forkrænkelse eller for Bestillinger at erlange." Naar den Mening er rigtig — som Flere antog — at dette Lovbud udkom for, med tilbagevirkende Kraft, at anvendes paa Griffenfeld, saa sees det hvad man nu havde isinde imod ham.

XXI.

Processen.

Fra det Dieblik af at Griffenfeld indtraadte i Arresten i Citadellet var det ham formeent at tale med Nogen uagtet hans gjentagne Forlagende om at komme for Kongen for at retfærdiggjøre sig eller at skrive ham til eller blot at tale med Præsten, Kongens Skriftefader, Doctor Leth, eller med Grev Ahlefeldt, ligesom han ogsaa aldeles var berøvet Brugen af Pen og Blæk lige indtil d. 11te Mai, altsaa i 8 Uger og 5 Dage. (Man tænke sig, udreven af hans Virksomhed, hvilken Tortur!) Imidlertid blev han den 14. og 25. April taget i Forhør af en foreløbig Commission, (bestaaende af Geheimeraad Corfitz Trolle, Assessor Mathesius og Christopher Lindenow; Secretairen heed Peter Schiller), der samledes i Commandantens Bolig i Castellet. Den kongelige Ordre til denne Commission

lyder saaledes: „In Nahmen Ihrer Königl. Maiestät zu Dänemarck u. s. w. ist der Befehlig an euch, daß ihr den Grafen Griffenfeld in Erwägung beigefügter Ursache, wodurch er graviert, einen förmlichen Proceſs beschleüniget und die zu diesem Zwecke erforderte Persohnen vorschlaget; auch noch heute einen königlichen Secretarium nebst zweier Zeugen zu euch nehmet und ihn, den Grafen Griffenfeld, summarie über obgesetzte Puncte verhoren damit ferner ergehen möge, was rechtens ist." (Hvo der har underskreven eller parapheret denne Ordre vides ikke. Der maae overhovedet, som det synes, have været en lovkyndig Person i Kongens Nærhed, som har ledet den hele Fremgangsmaade. Da Grev Ahlefeld indtog Pladsen som Kantsler er det vel næppe usandsynligt at det har været ham, maaskee veiledet af den gamle hadske Jurist Peder Lassen.) Det førstnævnte af Commissionens Medlemmer Corfitz Trolle maatte næppe kunne ansees for upartisk, idet han turde have havt Anledning til privat Hævn over Griffenfeld, som allerede som Schumacher, altsaa forend han blev gift, synes at have havt en Kjerlighedsforbindelse med Trolles Hustru Birgitte Rantzau. Hos O. Wolff. Pag. 45 findes saaledes et Brev fra Griffenfeld til Fine Trolle, hvilket Brev indeholder flere Forsikkringer, hvoriblandt den, at han har brændt hendes tidligere Breve, for hvilke hun derfor ikke skulde ængste sig. Griffenfeld blev imidlertid i hine Forhør examineret af en tydsk Advocat og Licentiat ved Navn Otto Mauritius, som, efter Holbergs Beretning, var bleven forskreven for at udføre Sagen imod ham, hvortil man ikke tiltroede Generalfiskalen

Pedersen Duelighed (Slange kalder ham illiteratus, ulærd) eller maaskee Slethed nok. I dette Forhør blev forelagt Griffenfeld adskillige Spørgsmaal, (som det synes de nævnte obgesetzte Puncter) af hvilke vi her skulle meddele de mærkeligste tilligemed Griffenfelds Svar. Under Nr. 3 spurgtes ham: „Hvorfor han i mange Ting havde været Kongen imod den Dag, som Hans Majestæt vilde lade Hertugen fængsle?" Svar: „Han havde sagt: Eders Majestæt kan sætte det op til i Morgen, da han i en Hast ei kunde finde paa andet Svar; men deraf skete dog ingen Skade, da Hertugen*) tilbød sig selv følgende Dag at komme til Hans Majestæt i Flensborg for at udføre sit Anslag og der kunde Hans Majestæt bedre lade ham fængsle end midt i hans egne Stater." 4. „Hvorfor han i Førstningen havde sat sig imod Wismars Beleiring, som Hans Majestæt dog mange Gange havde isinde?" Svar: „At han i Førstningen havde troet at Fienden var alt for stærk til at blive angreben af Hans Majestæts Magt; men siden havde han selv hjulpet med til Erobringen." 5 „Hvorledes Kronen og Scepteret var falden i hans Hænder efter Kong Frederich den trediés Død?"**) Svar: „De vare

---

*) Talen synes at være om Hertug Christian Albrecht af Gottorp, som maaskee kunde have havt Grund til at beklage sig over Griffenfeld, hvem man nu synes at lægge det til Last, at Hertugen ikke blev behandlet med end større Strenghed.

**) Hos v. Raumer hedder det: .. ... „und manche der ihm auf Betrieb seiner Neider und Feinde gemachten Vorwürfe waren abgeschmackt, so z. B. der des Ansichbehaltens von Krone und Zepter, oder gerichten

blevne ham leverede af den samme Person, som havde givet ham den forseglede Bog, hvilken han igjen havde givet Hans Majestæt og af den kunde man maaskee noksom see paa hvad Vilkaar de vare blevne ham betroede og hvem han havde Befaling at give dem. 8. Hvorfra han havde faaet saa mange Tønder Guld i engelsk og fransk Mynt? Svar: „At Hans Majestæt ei alene havde givet ham store Summer i Penge, men ogsaa Diamanter og saadanne Kostbarheder, som han havde omsat i disse Penge, som han troede at være af bedre Værdi."

Griffenfeld synes at være bleven underkastet ikkeimindste endnu een saadan mundtlig Examination sandsynligviis ogsaa af Mauritius, da Optegnelser eller Protocollen herom, som findes i Cancelli-Archivet, er tydsk. Griffenfelds Svar ere da formodentlig ogsaa tilførte efter Mauritii Dictat. At Griffenfeld under selve disse Forhør har viist denne

---

ihm sogar zur Ehre, sofern er den König von schlechter Gesellschaft abhielt, und die Jungfer Mohr nicht knechtisch verehrte." Man synes og ved dette Punct at have beskyldt Griffenfeld for at han for Enkedronningen havde gjort en Hemmelighed af at have Krone, Scepter og Kongelov ihænde, da hun dog derom havde ønsket sig underrettet. Hensigten med denne Beskyldning har sandsynligviis været den, at faae Enkedronningen til at betragte saadant som en Fornærmelse mod sig og derved berøve Griffenfeld ogsaa denne hans sidste Støtte, hvilket ogsaa omsider synes at være lykkedes. Overhovedet vare de fleste ham forelagte Spørgsmaal saa urimelige, at de omtrent kunde omskrives saaledes: Forstaaer Du nu at dine Fjender have seiret? — indseer Du at Kongens Hjerte er bortvendt fra Dig og føler Du at Du er dødsens'

Mauritius fortjent Foragt i Anledning af hans mange uforskammede og uredelige — paa at fange den Svarende beregnede — Spørgsmaal kan sees af en senere Yttring af Griffenfeld selv, hvorefter han rev Mauritius et Papiir af Haanden midt under Forhøret. Denne første Commission til Forhørs Optagelse synes da at have forelagt ham 36 andre Spørgsmaal, medens Mauritius atter var den, der førte Ordet. Af disse Spørgsmaal — der begynde med de sædvanlige Examinationer i Forhør over formeentlige Forbrydere, nemlig om deres Fødsel, Stilling m. m. desl. — skulle vi her bidsætte de væsentligste tilligemed Griffenfelds Svar: Under Nr. 7 blev han adspurgt om det ikke var sandt og aabenbart, at han havde modtaget store Summer Penge af Frankrig, Sverrig og Gottorp samt af Hamborg 10,000 Rigsdaler? Svar: Af Frankrig og Gottorp havde han ikke faaet en Hvid eller en Hvids Værd. Da Ægteskabet var sluttet mellem Kongen af Sverrig og den danske Prindsesse havde Hs. svenske Majestæt skrevet ham til med egen Haand og Grev Brahe lovet ham 200 Skippund Kobber i Kongens Navn, men han havde intet faaet. Han havde af Præsident Kielmannsegge modtaget en Ring af 2,000 eller ringeste 1200 Rdls. Værdi, hvilken han havde viist Kongen. Angaaende Hamborgernes 10,000 Rd. beraabte han sig paa Hs. Exell. Greve Ahlefeld*) og at Hs. Maj. havde givet sit Samtykke. Forresten bad han om at vide Angiveren; han vilde da svare

*) Dette eneste og bedste Vidne i denne Sag synes aldeles ikke at være bleven afhørt. Alt Retfærdiggjørende synes at være bleven undertrykt.

ham." 8. „Om det var sandt, at han havde aabenbaret den franske Ambassadør meget og derhos befordret Breve til Sverrig i sine Couverter og ladet de fra R.get Sverrig kommende franske Correspondencer indeslutte i sin Couvert, hvorved al Kundskab var bleven Fjenden aabenbaret og megen Tid og Krigsoperationer hindrede? Svar: „Ingen ærlig Mand skulde sige at han havde aabenbaret den franske Ambassadeur noget, som hørte til hans kongelige Majestæts Interesse. I den Wismarske Beleiring havde Hans Majestæt bevilget at Kongen af Frankrigs og Pompones Breve maatte sendes til Sverrig, hvorpaa han havde sendt dem til Rigsadmiralen og saaledes vare Brevene, efter saadan Tilladelse, komne herover igjen, indtil Terlon ankom." 12. „Om det var sandt at han har villet overtale Hans Majestæt til at ombytte Grevskaberne Oldenborg og Delmenhorst imod Tønder-Amt, for derved at tilpractisere sig det, til Kongens store Skade, ham af Præsidenten Kielmannsegge lovede Amt Steinhorst?" Svar: „Aldrig; men man havde med Flid saaledes forstillet sig, forinden Kielmannsegge kom til Rendsborg; men ikke havt det Forsæt at slutte." 14. „Om det var sandt at han havde solgt de geistlige Godser, Præstekald og andre verdslige Betjeninger for Penge?" Svar: „Han havde ikke solgt dem; men Een og Anden havde mangengang frivilligen og rigeligen gjort ham Foræringer." 18. „Om det var sandt at hans Midler ikke vare erhvervede paa nogen rétlig Maade, fordi han ikke havde arvet, giftet sig dem til, eller kunde fortjene dem af sine Embeder retmæssigen?" Svar: „De

maatte bevises, at han havde dem med Uret; han havde forøvrigt giftet sig dem til og tjent 14 Aar for dem." 29. „Om det var sandt at han havde tilbageholdt kongelige og med Kongens egen Haand skrevne Befalinger og derimod gjort andre Forordninger; ogsaa forsikkret høie Potentater ganske modsatte Ting, Kongen uafvidende, i Hans Majestæts Navn?" Svar: (Her — hedder det — var hans Svar vaklende) „Den udenlandske Brevvexling var bleven forrettet af Hr. Biermann; han havde skrevet heri og hans Breve maatte man eftersee; han kunde ikke erindre sig slig."

Samme Dag som Griffenfeld vare og hans Svoger Borgermester og Stadsøverste Fog samt hans Secretær Lund blevne arresterede. Fog blev hensat i Blaataarn, hvilket dog ikke var den Bygning, som nu kaldes saaledes, men et kobbertakt Taarn ovenover Slottet, som Christian den fjerde 1596 havde ladet bygge og hvori nu hans egen Datter Eleonore Ulfeld og Otto Sperling sadde fangne. — Han blev især beskyldt for at have modtaget Douceurer for Embeder og 29 Personer skulle i den Anledning være blevne afhørte. For at give et Begreb om Examinations-Maaden ogsaa med Hensyn til disse, skulle vi hidsætte følgende: „Om det var sandt — blev der spurgt Fog — at Christopher Caspersen, eftersom han bød 100 Rdl mere end Peter Christophersen Tønner, har bekommet en Vice-Laugmands-Bestilling?" Svar: „Aarsagen at Tønner ikke bekom denne Charge var fordi Griffenfeld ikke kjendte ham og Caspersen derimod som den, der altid i høieste Ret havde holdt sig vel i sine Sager og var en lovkyndig Mand." "Om

det var sandt at han havde havt mange Haandlangere — hvoriblandt i Særdeleshed Dector Bornemann og Scavenius — og mangfoldige Jægere, som han meget havde brugt?" Svar: „Han nægtede ikke at jo disse benævnte Personer ofte havde recommanderet ham adskillige Sager til Expedition." „Om han ikke i de høieste Retssager havde været en Haandtlanger af Griffenfeldt?" Svar: „Hvad Justitssager angik, da skulde det aldrig befindes at han havde faaet en Skilling derfor." — „Om det var sandt at Griffenfeld aabenbarede ham alle Hans Majestæts Hemmeligheder og i Særdeleshed hans forehavende Krigsanslag og i mange Maader sig med ham derom havde beraadslaaet?" Svar: „Denne Post nægtede han aldeles og skulde intet andet findes i hans Huus end det, som han for sig selv havde antegnet til sin egen Efterretning som Curiositeter. Griffenfeld havde kun raadført sig lidet med ham i de Sager, som angik Justitien og bedet ham om i vanskelige Sager at conferere med Andre og tage deres Betænkende; men i Statssager aldrig." — „Om det var sandt at han havde correspønderet med Folk, som offentlig havde begaaet Majestætsforbrydelie?" — Svar: „Dette siger han at have været Cay Lykke, som engang havde skrevet ham til. Brevet leverede han strax til Griffenfeld og denne sagde da, at han havde seet et ligesaadant Brev til Hove, men at det var af ingen Betydning." — „Om det var sandt at han havde begaaet den Forbrydelse at sælge Embeder? Svar: „At mangen Een havde vel skrevet ham til og lovet Foræringer; men at han derfor ikke saa lige havde faaet det og det kunde bevises,

at Mange bleve hjulpne til Kald, som ikke gave det Ringeste."

Lund blev blandt andet adspurgt: „om Griffenfeld ikke ordinerede ligesaa fuldkomment om Kammersager, Skatkammeret vedkommende, som om Cancelliesager og om ikke de, som ved Kammeret havde noget at søge, søgte det hos ham?" Svar: „Griffenfeld havde meget at sige paa Skatkammeret." — „Om ikke de tvende Referendarier af Høiesteret, naar Retten holdtes, hver Morgen maatte vise Griffenfeld deres Opsats paa hver Sag og om ikke tit og ofte den endelige Bestemmelse blev taget af ham i Sager forend de havde været for Retten og ved hvilket det siden uforanderlig forblev i hvordan Voteringen end gik?"

Svar: „De to Referendarier kom hver Morgen, naar Høiesteret skulde holdes, i Griffenfelds Huus" — „Om ikke Rasmus Knudsen — Griffenfelds Haandskriver — og han — Lund — havde sluttet Compagnie med hverandre at hvad de fik i Stikpenge skulde de dele med hinanden?" Svar: „Accidencerne deelte han og Rasmus indbyrdes."

Forøvrigt bleve ogsaa Griffenfelds mere underordnede Betjente, Skriveren Knudsen, Huushofmesteren Hoyer og Kammertjeneren Jørgen Ræve, afhørte. Saavel ved Forhøret over disse, som ved Afhørelsen af andre Vidner findes der intet Spor til nogen Confrontation, ligesaa lidet som det havde været Griffenfeld eller nogen paa hans Vegne tilladt at være tilstede ved Gjennemsynet af hans Papirer eller andre Beviismidler. Derefter blev det ved et kongeligt Mandat bestemt at der skulde sammentræde en, meest af

Geheimeraader og Høiesteretsassessorer bestaaende, dømmende Commission (Commissoriet er af 1 Mai 1676) for hvilken der skulde anlægges en „ordentlig Proces — hedder det — imod ham." Hvor ordentlig denne blev kan iblandt sees deraf, at uagtet det i Mandatet hedder, „at der skulde forordnes Griffenfeld en Advocat til hans Forsvar", skete dette dog ikke, hvorover Griffenfeld og paa det meest hjerteskjærende beklagede sig. Ligeledes valgte man til at tage Sæde i denne dømmende Commission (Til Præses i denne foreslog man først Cypriten Skeel, som Griffenfelds Uven, men man mærkede snart at Skeel var en redelig Uven og tog Ove Juel) 12 Medlemmer, hvoriblandt atter Corfitz Trolle og den til Arresteringen benyttede Generallieutenant Ahrnsdorf (eller Ahrensdorff. Om denne samt om en Cancelliraad Conrad Hesse havde Kongen egenhændigen i Randen af Ordren tilføiet, at de skulde tages med til at dømme i Sagen. Rasmus Vinding kom endnu senere til, saa at der oprindeligen i Commissoriet kun vare nævnte 9, nemlig: Ove Juel, Corfitz Trolle, C. J. Skeel eller Scheel, E. Holck, Th. Fincke, P. Resen, H. Mathesius, Peder Lassen og Titus Bülche, som alle senere nærmere ville blive omtalte. I Slutningen af det Kongelige Mandat hedder det: „hvilket I altid ville vide at giøre os til Behag". Denne sidste Betydning synes man at have holdt sig bogstavelig efterrettelig, nu da man vidste at Kongens Unaade og Vrede hvilede over Griffenfeld. Mauritius synes at have været vel tilfreds med de udnævnte Dommer paa 2 nær, nemlig Professor Rasmus Vinding og Thomas

Fincke, hvem han ansaae for „mistænkelige", vi skulle senere see med hvad Foie. Denne Commission eller dømmende Ret skulde allerede samles den næste Dag — den 2den Mai — i Commandandantens Huus — efter Slanges Beretning i Proviantgaardens store Sal — i Castellet, for der, som det i Commissoriet hedder, „at foretage den forrige Cantslers — det synes som om hans Skjæbne allerede forud var afgjort — Sag". Til Generalfiskalen blev nu Griffenfelds Papirer og de i Sagen optagne Forhører overgivne, for at denne kunde opsætte Anklagen imod ham. Under 3die Mai indkom ogsaa det første Indlæg i Sagen. Dette var af Mauritius først skrevet paa Tydsk og senere oversat paa Dansk af Geralfiskalen selv, som ogsaa havde sat sit Navn under det. I dette Indlæg — som, foruden andre Steder, findes aftrykt i sin Heelhed hos O. Wolff, pag. 335 og hvoraf, som overhovedet af den hele vidtløftige Proces, her kun meddeles de væsentligste Puncter — søger Generalfiskalen eller hans Fuldmægtig i en svulstig Stil og med en stor Mængde latinske Talemaader at vise: „at det alene hidrørte fra Kongens medfødte og for hele Verden vidtberømte høie og store kongelige Mildhed og Godhed at denne Proces er blevet forordnet, da Griffenfeld meget godt strax kunde have været dømt som den der var greben i aabenbar Landsforræderie og Majestætsforbrydelse; at han havde gjort sig skyldig i den Forbrydelse, at sælge geistlige Embeder, i hvilken Henseende han henviser til Borgermester Fogs edelige*) Attest

*) Man afforderede altsaa Eed i en Sag, hvor den Vidnende selv var Medtiltalt.

om at Griffenfeld skulde have oppebaaret for Vicesuperintendents Bestillingen paa Island 400 Rd., og at han, Fog, derfor bekom 100 Rd., hvilken Summa gjorde Personen til denne høie Bestilling værdig, uagtet han dertil var aldeles uværdig.

Fremdeles at Griffenfelds Secretair Lund og Haandskriver Knudsen vidne, at deres Herre Peter Griffenfeld har af Peder Brandt medtaget 500 Rd. for Estvald Præstekald, at Lund ligeledes vidnede at Peter Jespersen*) for sit Præstekald udi Fyen havde erlagt 600 Rd., at Peder Plade for et Expectance-Brev paa et Præstekald i Svenstrup paa Alsen, endskjøndt han samme Tjeneste ikke engang derefter nød, maatte udlægge til Greven 250 eller 150 og til Tjeneren 50 Rd., uden at tale om Licitationer paa Præstekald til Odense, Ærøeskjøbing og andre mere utallige og hvilbelebende Udskeielser, som derudi ere begangne; at han havde ladet sig bestikke og annammet, saavel af Fremmede som af Landets Indbyggere, Skjænk og Gaver til

*) I Griffenfelds Prædiken-Censurer hedder det blandt andet: „Den 27de Oct. 1672 prædikede et ungt Menneske ved Navn Peder Jespersen, recommanderet af Bispen, har reist; holdt en meget god og opbyggelig Prædiken; skal befordres. (Har nu faaet et Kald, men skal have et endnu bedre)". Blandt disse Censurer bemærkes følgende, som heller nerve røbe nogen Partiskhed eller Handel med Kaldene: „Den 8de Aug. 1673: Christen Larsen, min Gartners Søn, slette res — Evner — og Gaver, stødte noget; maae øve sig bedre; og da et lille Landsbykald. Den 13de Nov.: Ole Jacobsen: temmelig gode res, middelmaadige Gaver, skal til Trundhjem. Endnu tre Dage før hans Arrest findes en Candidat at have prædiket for ham i Nicolai Kirke.

mange tusinde Rigsdaler, hvorfor de ham tilstillede, og, med egen Kgl. Haand skrevne Rendsborger Puncter fremstilles som Grundvolden for denne Deel af Tiltalen *); at han navnligen af de Hamborgere havde modtaget 10,000 Rdl., som bevises med Grevens egen Bog p. 71, af Kantsler Kielmannsegge en Ring paa 2000 Rdl., efter egen Tilstaaelse; at han har villet ombytte Grevskaberne Oldenborg og Delmenhorst, som rente aarligen 120,000 Rdl. mod det Amt Tondern, som sig omgefær til 20,000 Rdl. ordinære Indkomster beløber, til Kongens høieste Skade, alleneste af den Aarsag at han af det kongelige Huses stedsevarende Fiende Præsident Kielmannsegge derfor den hannem belovede store Skjænk kunde nyde, som bestod i det ganske Amt Steinhorst, for derudi et tydsk Grevskab at oprette; dersom saadant ikke af Statholder Hr. Frederik v. Ahlefeld og Hr. Greve Anton af Altenburg itide var bleven forhindret og forebygget; at han havde tilpractiseret sig Grevetitlen udi det romerske Rige, Kongen uafvidende, foregivende den ham af Keiseren at være paanødet; at han Den Wollin af en høi Allieret havde om ikke aftrængt, dog til Løhn villet annammet og paa samme Maade gjort det med Frankrig, idet hans Fætter Mejerkrone giver ham Haab om store Summer, kostbare Møbler og et fordeelagtigt Giftermaal; at han ligeledes skulde have udspændt sine Garn i England og under disse Tiders Forholde hemmeligen søgt at erlange om ikke store Midler, dog en engelsk Lords Titel,

*) Her paaberaabes og et Vidnesbyrd af Frederik Gabel — D. Wolf 329 — hvorom senere.

eller derom det ikke kunde angaae, da i det ringeste at kunne bekomme der sammesteds en endelig Tilflugt; at han skulde have gjort sig skyldig i Meeneed og Underslæb, idet han nemlig ikke havde holdt Hemmeligheder forborgne, som deraf skulde kunne sees, at han de lønligste Hemmeligheder udi sine Almanakker Aar fra andet havde optegnet, hvorved det letteligen til Fleres Kundskab kunde komme; ikke efter Embeds og Eeds Pligt alle Ansøgninger uden Persons Anseelse troligen allerunderdanigst forebragt, som saaes af de mangfoldige efter ham fundne Ansøgninger; ikke havt flittigt Opsyn med Cancelliet; men hans Tjenere mange Sager privat i hans Huus at expedere anbetroet; at han havde tilbageholdt og undertrykt mange Memorialer og høie Magters Breve, saa at en Deel ubrudte efter ham ere fundne; at han havde begaaet Majestætsforbrydelse, hvilket udtrykkeligen saaes af hans Brevverling med samtlige høie Allieredes Fiender, samt bevistes klarligen med de udvexlede Breve og Skrifter til den franske Ambassadør Terlon og den svenske Gesandt Lillienkrone, hvoraf i Synderlighed vare at mærke de Ord: „De største Hemmeligheder imellem Frankrig og Sverrig kunne være i al Sikkerhed imellem mine Hænder" — Les plus grand secrets, qui sont entre la France et la Suède peuvent être en toute sécürité entre mes mains — og at han i et andet beder „at de vilde mage det saa at en Paffes Tykkelse ikke skulde vække Mistanke hos vore Folk", hvilket han ikke havde havt fornødent at frygte for hvis han oprigtelig

vilde handle og intet Fortænkeligt dermed isinde havde havt."

Generalfiskalen ender sit Indlæg med at nedlægge den Paastand: „at Grev Griffenfeld maae vorde den grevelige Stand og al Ære og Værdighed betagen, hans Grevedom med al hans Gods og Formue confisceres, hans Vaaben og Hjelm af Boddelen sønderbrydes, til hans Navns og Ihukommelses Udslettelse, saa og, omendskjøndt den danske Lov tilsiger ham ikkun ved Sværdet at lide, han dog for begangen Majestætsforbrydelse og Landsforræderie maae udi adskillige Parter levende af Heste istykker rives eller og, efter Halshugningen, vorde steilet, og paa saadan Maade at maatte forfares imod denne Landets Forræder, som Forbrydelsens store Grueligbed for det kongelige Huses og Landets Interesse det udkræver og fordrer." —

Paa dette Generalfiskalens Indlæg havde Griffenfeld sit Svar færdigt 9 Dage efter, idet han under 12te Mai ($\frac{12}{22}$) indleverede sit Forsvars-Indlæg 7½ tætskrevne Ark stort. Han begynder dette saaledes: „Jeg erkjender med al Taknemmelighed, efter saa lang og forgjæves gjort Ansøgning, at de Puncter jeg beskyldes for ere mig engang blevne meddeelte.*) Jeg vil ikke opholde mig ved at svare til Indgangen af Generalfiskalens fordanskede Indlæg, da dets rette Forfatter let nok er at kjende." Han

*) Naar man betænker den grusomme Medfart at rive en Mand ud af det meest virksomme Liv og lade ham sidde paa 9de Uge uden Beskjæftigelse, forklares det let, at han kunde føle en taknemmelig Lindring ved dog at faae Pen og Blæk til sit Forsvar imod hine ublue Beskyldninger og oprørende Paastande.

beklager sig derefter over den ulovlige Maade paa hvilken man har begyndt Sagen imod ham, nemlig med Execution, ved pludseligen at hensætte ham i Fængsel, at udstyde hans Børn af Huset at bortføre hans Papirer og Løsøre, affortre ham hans Ridderordener, som er den sidste Ceremonie, der pleier at foregaae Livsstraf, som baade af Montmorenci, Biron og Strafford, deres Historier er at see, men undergiver sig dog med Ydmyghed alt hvad Majestæten maatte finde for godt, alligevel han vel havde ønsket at der maatte være skeet ham samme Skjæl, som Niels Trolle og hans Formand Kantsler Reetz og andre af ringere Stilling saasom Laugmand Jonsen, alle siden den souveraine Regjerings Begyndelse, skeet er; hvilke ikke engang enten med midlertidig Afsættelse fra deres Embeder eller med Arrest udi deres Huse have været belaate, men al Frihed ladet sig af deres Breve og Documenter til deres Forsvar at betjene og med deres Venner derom at beraade, som de sig selv kunde ønske og begjære, medens man havde betaget ham alt saadant saa ganske at man ikke engang havde ladet ham faae en Skrivertavle eller Almanak, hvori han havde kunnet antegne hvad der maatte rinde ham ihu og nu forst paa niende Uge forundt ham Blæk, Pen og Papiir, saa at, hvis ikke hans Hukommelse vilde komme ham hurtigen til Hjælp — eftersom ikke engang hans Kopiebogers Afbenyttelse var bleven ham bevilget og hvoraf han dog Lægedommen imod den Forgift, som hans Uvenner deraf draget have, ene kunde have at tage — endogsaa væsentlige Ting til hans retfærdige Sags Oplysning kunde blive forbigaaede

Han gaaer derefter over til at gjendrive de enkelte Beskyldninger i Generalfiskalens Indlæg navnligen den at han skulde have solgt geistlige Embeder, hvilket han kalder „et uforskammet Digt" med Tilføiende, at hvis, iblandt Hundrede, En er funden, som ham med nogen Gave skulde endelig have villet betænke, havde det været saadant et frivilligt Taknemmeligheds-tegn at det ingenlunde til nogen Kjøben eller Sælgen, uden med største Undskab kunde hentydes; og betræffende Beskyldningen for at have solgt Vice-Superintendents-Bestillingen udi Island, da erklærede han: „at han netop havde afviist denne Ansøger, som han formoder at være bleven anbefalet af Rigsadmiralen og siden af ham — Griffenfeld — expederet, efterat Kongen havde bevilget det, saa at hans Gave, om nogen har fundet Sted, har været ham til denne Befordring baade unødig og unyttig." Han benægter ganske „at vide hvem Peder Brandt og Peder Plade ere eller hvem der skulde have anbefalet dem; men han antager, at de maae, som andre Ansøgende, efter deres Ansøgningers Indhold være bleven befordrede, da sig ingen Anden om samme Tjenester havde meldt. Om de havde addresseret sig til hans Folk vidste han ikke eller hvad de isaa Fald med dem kunde have aftalt og saadant kunde i ethvert Tilfælde ikke tilregnes ham som en Aarsag til deres Forfremmelse."*)

*) Imod denne Griffenfelds bestemte Benægtelse maae — idetmindste fra den juridiske Side betragtet — den Formodning om Deeltagelse heri eller i lignende Trafiker bortfalde, som ellers kunde opstaae af den før omtalte Rasmus Knudsens Ytringer i Breve, der ere opbevа-

„Hvo den omtalte Peder Jesperſen var, vidſte han ikke, ligeſaalidet ſom naar Lund ham for Een af dette

---

rede. Han ſkriver ſaaledes under 10. Nov. 1675 — til hvem kan ikke ſees; men det har været antaget at være til Secretair Lund — iblandt andet: „Jeg fornemmer ellers at af Jens Friis, ſaavelſom af Hans Wilhelm, bidſkrives og vilde fornemme om Ventebrev paa Amtsſkriveren i Trondhjem Iver Baltzerſens Beſtilling er udgivet? Da vilde jeg gjerne at I denne Sags Beſkaffenhed mig tilkjende giver hvem det ſøger. Jeg vil nok betroe Eder, Herr Ven. min Mening; men Alting at blive hos Eder i Stilhed, ſom jeg Eder tiltroer. Her er En, vor fælles Ven, Peder Brandt, ſom længe derpaa har havt Sigte og gjerne derpaa vover til Herren 7 a 800 Rigsdaler og til os et Par Hundrede. Oberjægermeſter ſkal desforuden tage en ſikker Haand derudi. Men kunde det blive i Stilhed til Hjemkomſten kunde da Alting forneieligere og trafelig mages; hvis ikke det ſaalænge kan ie toves, maae I frit gjøre det Forſlag hos Herren, ſom ovenfor er meldt og ikkun frit tale et Ord derom med Herr Oberjægermeſteren. Brandt er en ærlig og fornuftig Karl og maaſkee den ſøger det, ſom ikke agter at mene enten Herren eller Jer et beſligt Ord derfor. Kjære, fortroe mig Eders Mening og hvem det ſøger, med næſte Poſt. Det er og kan blive mig i Fremtiden til fortrolig Venſkab og ſtor Fordeel." I Efterſkriften hedder det: „Er det muligt, da ophelder I vel Alting til Hjemkomſten med den omſtrevne Tjeneſte. Hvis det ikke kan ſkee, maae I frit byde derpaa til Herren, ſom jeg har ſagt; endog den, ſom det ſøger, og ikke med Mindelighed, med den Andens Samtykke, kommer dertil, faaer, ved Gud ikke Gavn deraf; thi for Feil i nogen Maade, eller for hans Svaghed, drives han ikke derfra; thi han er en friſk ung Mand. Dette Brev lader I vel Ingen ſee; men det bliver for Eder ſelv." Da Brevet — ſaaledes ſom det haves — mangler baade Udſkrift og Convolut er det ikke aldeles viſt at det er til Secretair Lund, ſom endogſaa gjerne kan være den, der

Navn Noget skulde have leveret." Med Hensyn til Generalfiskalens Yttring om „at han ikke vilde tale

---

menes med Ordet „Herren." Det maae nemlig bemærkes, at Knudsen — efter Griffenfelds Indtægtsbøger — havde været Lakai eller Tjener, men var nu avanceret til et Slags Haandskriver, medens Lund var hans egentlige Privatsecretair. Efter Frederik Gabels Vidnesbyrd havde forøvrigt allerede Kong Frederik den tredie erklæret, „at han gjerne vilde tilstede ham — Griffenfeld — at tage imod Foræringer, som erkjendtlige Personer af sig selv kunde give ham". Efter den sammes Vidnesbyrd skulde han — Griffenfeld — dengang have yttret, „at han havde anvendt sine faa Midler paa Studeringer og Reiser og nu Tiden var kommen til at faae nogen Oprejsning derfor, havde han seet sig tvungen til at tage noget af de Ansøgende forend han hjalp dem; thi siden fik han intet". Gabels Vidnesbyrd er næppe paalideligt, hvorimod det er vidst, at Griffenfeld personligen undersøgte Candidaternes Værdighed ved at lade dem prædike for sig, hvilket den næppe pleier at gjøre, som alene eller især seer paa den pecuniære Fordeel. Endnu tre Dage før hans Arrest lod han, som anført, en Candidat prædike for sig i Nicolai Kirke. Var forøvrigt Gabels Vidnesbyrd rigtigt havde han jo Kong Frederiks Samtykke til at modtage og andet har man ikke beskyldt ham for. Saadant var til den Tid (cfr. Terlons Indberetninger af 24. og 28. Marts 1676 i pariser Archivet) Skik og Brug. Vi have opholdt os saa længe ved dette Punct, da det synes at være det eneste, som Efterverdenen har villet fæste Lid til af alle hine Beskyldninger. Griffenfeld siger og selv: „Jeg holder mig noget længer op i denne Materie, saasom denne Beskyldning er den eneste, som noget Skin og Apparence haver, med hvor grove Calumnier den og er opfyldt." Om Gabels Vidnesbyrd yttrer Griffenfeld: „Har han — F. Gabel — med Eed bekræftet denne sin Deposition, saa vil jeg ham Guds, den Allerhøiestes retfærdige Dom overgivet have og tænke, at Gud haver befalet ham at bande

om Licitationer for Præstekald til Odense, Wrees-kjøbing og andre mere utallige", da yttrer Griffenfeld: „Kjære! Hvi vil Man ikke tale derom? Thi er det sandfærdigt og beviisligt, hvi vil man mere forskaane mig med det end med det andet? Og er det Usandfærdigt og Skarn — som det ufeilbarligen er og let at gjendrive, om Sandheden søges; jeg og intet heller ønskede, end selv at tale med dem, som her udi Indlægget ere blevne paaberaabte — er det, siger jeg, saadant Skarn og Digt, hvortil tjener det da, her at fremdrages, uden for at gjøre efter Licentiat Mauritii Valgsprog, som udi sidste Conference, da jeg spurgte ham ad, hvi han tilforn, udi forrige Forhør, saa dristigt havde sagt, at jeg skulde have ladet mig forlyde: det var godt, at være i et Land, hvor man kunde blive Greve, Fyrste og omsider Konge og at jeg længtes efter min Herres og Konges Død, saa vilde jeg være Overformynder og deslige flere Bagvadskelser, svarede mig heel ubluelig: „„Imidlertid var det dog blevet sagt""; saa hænger der dog altid en Klik paa saa at det synes det er ret at practisere det gamle Ord: „„Naar der bagvadskes fræk hænger der dog altid noget ved."" Men jeg troer Guds retfærdige Dom vil finde slige Feil og at de ville drage sig i Forbandelse, som udi en Skjorte, der vil trænge sig ind udi deres Marv og Been, de, som med slige skammelige Bagvadskelser søge en ærlig Mand hos Kongen at sværte. Men i Almindelighed Præstekald angaaende har det

---

mig og tør muligen i den Sted lægge mig en Bel[illegible]gnelse til efter sin egen behagelige Villie."

været min Maneer, at de, som nu paa 7de Aarstid Hans Majestæt har regjeret, af mig ere blevne anbefalede, har jeg enten selv hørt og, efter deres Fremgangs og Dygtigheds Maade, hos Hs. Majestæt befordret, eller og efter deres fremviiste Vidnesbyrd, Bispernes og fornemme Personers Anbefalinger, tit ogsaa efter Sognepræsters Anmodning, som Capellaner begjært have, befordret, og har Nogen addresseret sig til mig selv*), har han sandelig ikke havt fornøden med Skjænk og Gave sig at anbefale, men er snarere, naar han med Sligt er fremkommen, plat bleven afviist, som Adskillige vitterligt er; saasom jeg endnu især erindrer mig Een, ihvorvel heel skikkelig Person, som mig, tilligemed et smukt Digt, en hæderlig Foræring tilbød, med dette Svar at have afviist: „Intet geistligt Ornat er tilfals fra vort Huus, det bliver kun i Tiden Belønning for Arbeide," hvilket jeg strax paa hans Brev tilbageskrev og Brevet tilligemed Foræringen ham strax igjen tilstillede. Han blev og siden af mig hjulpen uden al Gjengjæld."

„Jeg har og nylig, da en vis Person mig en Foræringfor Præstekalds at erlange, tilbød, hannem

*) Denne Ytring tyder paa — hvad der næppe er uantageligt — at Lund og Knudsen kunne have drevet deres Trafik uden Griffenfelds Vidende, skjøndt under hans Navn. Vi dvæle, som anført, ved denne Deel af Fiskalens Beskyldninger, fordi Efterverdenen synes at have fæstet nogen Liid hertil, medens det Øvrige, der kunde nedsætte, ingen Tiltroe har fundet og man seer hvor trivlsom og blottet for Beviis selv denne Beskyldning er.

det plat afslaaet; og endog han siden til et andet, fordi han det fortjente, blev befordret, har jeg dog ingenlunde hans Foræring, som han alligevel i mit Huus, mig uafvidende, skikket havde, villet beholde; men ved min Kammertjener — som jeg altid troe og punctuel til at forrette hvis hannem befaledes befundet haver — endelig tvunget ham til at tage det igjen; hvilket skete et Par Dage eller noget forend denne ulykkelge Hændelse mig modte; hvilket, om den nogle Dage tilforn var skeet, havde endog samme Foræring bleven funden i mit Huus og havde jeg da ligesaa uskyldig for det, som for det forrige kunnet blive besnakket." Griffenfeld slutter denne Deel af sit Indlæg saaledes: „Om jeg af Nogen, som i saa mange Aar heel faa maa have været, Noget skulde have nydt, det et ganske frivilligt Taknemmelighedstegn har været og af dem, som sig til mig selv have henvendt, har jeg hverken for eller siden Noget villet annamme. Hvorom jeg beder de gode Herrer saa gunstig en Beretning til Hans Majestæt ville gjøre*) at ikke mine Uvenner

*) Der er største Føie til at antage at hvis der er skeet nogen saadan Indberetning til Kongen, den da er skeet saa ugunstig som mulig. Kongen har neppe læst noget fra den fangne Griffenfeld, da de meest taabelige og afskyelige Rygter strax synes at have fundet Tiltro ved Hoffet. Selv den gode Dronning Charlotte Amalie, som ellers meget yndede Griffenfeld — hvem hun personlig endog havde tilskrevet Breve — syntes nu at fæste Lid til hine fra alle Munde udstrømmende løgnagtige Rygter om Forræderi. Hun skal saaledes — paa Spørgsmaal om Griffenfelds Datter maatte komme til Hoffet — have svaret: „at hun ikke vilde see den Landsforræders Datter." Senere forandrede hun dog, som vi faae at see, sine Tanker i denne Retning.

sig af dette Paafund skulde betjene til mit Navns og Rygtes Ødelæggelse og jeg derover til Fortvivlelse foraarsages og sige: „Dyd, tomme Navn! hvi dyrkede jeg Dig forgjæves?"

Med Hensyn til Fiskalens Sigtelse for Bestikkelse og Skjænk og Gaves Annammelse med Henviisning til Erindringen herom i de Rendsborger-Puncter bemærker Griffenfeld: „at han med Sandhed kunde sige at han Hans Majestæt som en Gud paa Jorden — som Skriften og kalder Konger — altid havde æret og med al Nøiagtighed hans Ordrer og Befalinger efterkommet og ere just de paaberaabte Exempler alle længe tilforn for samme Brev eller Puncter. Dog haaber han at han klarligen kan bevise at han hverken før eller siden noget usømmeligt heri beganget haver, eller noget gjort, som enten i Guds eller menneskelige, ham hidtil bekjendte, Love og Forordninger forbudet eller formeent er." Med Hensyn til de Bestikkelser, som Fiskalen synes at henregne til udenlandske, bemærker Griffenfeld: „at Hamborg nu skal regnes udenlandsk for sit onde Sindelag imod Hans Majestæt, ihvorvel ellers beliggende udi Hans Majestæts ustridige Lands-Gebeet." Han vedbliver derefter saaledes: „Herfra har jeg nu bekommet 10,000 Rd. af de Hamborgere; hvilket uforskammet og imod Licentiat Mauritii bedre Vidskab heit opmutzes. Historien er denne: Regjeringspræsident Kielmannsegge for at forbinde mig paa en Andens Pung, præsenterede mig i Rendsborg, da han saae sig i Angst, en Seddel paa bemeldte Summa. En halv Time derefter kommer Grev Ahlefeldt til mig, som jeg havde skikket Bud til,

for at følges op sammen paa Slottet. Da han kom viste jeg ham Seddelen og sagde derhos at jeg vilde skikke bemeldte Kielsmannsegge den tilbage igjen, hvorpaa han strax svarede: „„Hvorfor det? Mueligen Kielmannsegge torde selv beholde den til sit eget Brug; hvi skulde I ikke beholde den? Vi ville gaae op sammen til Kongen og saa ville vi fortælle ham al Historien"". Hvilket og skete. Og berettede Grev Ahlefeld Hans Majestæt Alting og jeg tog Seddelen frem og viste Hans Majestæt den, hvorpaa og Hans Majestæt med et mildt Ansigt bevilgede jeg den ikkun beholde skulde og maatte, som jeg da og gjorde. Og siden, da Hs. Maj. mig, paa den anden Reise til Rendsborg, det udi Indlægget ommeldte Brev tilskrev, hvorunder den Post om usømmelig Skjænk og Gave er, tænkte jeg ved mig selv, om Hs. Maj. dette maaskee maatte mene, da Hs. Maj. mig atter paa ny igjen svarede at han vidste det jo heel vel tilforn og var dermed heel vel tilfreds og saaledes blev det derved og er aldeles intet Hemmeligt gjort af en Ting, som jeg lod al Verden vide. Saa at ingenlunde her behøves at paaberaabe nogen Haandbog — som ellers er langt fra den Accuratesse af italiensk Bogholderie —; thi jeg aldrig det har nægtet, veed ei heller hvorfor jeg det skulde gjøre og troer jeg ikke at enten Hs. Maj. eller nogen af Raadet har funden mig mere partisk, siden den Dag, for Hamborg, end tilforn."

Den af Fiskalen paaberaabte Ring viser Griffenfeld ligeledes at Kongen gav sit Samtykke til at han beholdt, ligesom den hele Sag dengang kun vakte Latter ved Hoffet. Beskyldningen med Hensyn

til Mageskiftet af Grevskaberne Oldenborg og Delmenhorst med Tonder Amt, saaledes at han kunde faae Amtet Steinhorst for sin Umage, kalder han et saa uforskammet Digt, at han undres paa hvorledes hans Skjæbne har kunnet være saa ulykkelig, at hans bedste Handlinger skulde kunne ham til Gift og Galde af ædderfulde Tunger forandres, at Licentiat Mauritius dog sagde Ja dertil og at hvis Grev Ahlefeld og Grev Anton ikke Hs. Maj derfra raadet havde, var det visseligen skeet; hvilket han erklærer for en saa nedrig Bagvadskelse, at han antager at Gud den i sin Tid ufeilbarligen hævne og straffe vil. Han viser derefter, som forhen fremstillet, hvorledes det Hele kun var en Forstillelse for at sikkre dem Hertugens Præsident. Han slutter dette Afsnit saaledes: „Og hvad kan mig klarere Vidne være om min noble Conduite imod Hs. Maj. og mit Fædreland end Hs. Maj. egen kongelige Mund og Pen, som mig den Berommelse tillagde, at han betragtede mig som et af Gud, til saadant vigtigt Værks Udforelse udvalgt Redskab, imod Lofter af saa stor Naade og Værdighed, som min Beskedenhed ikke tillader her at melde og jeg nu qvitterer, ilkun bedende om min Frihed og Æres Redning og Beskyttelse for mig og mit Barn imod mine altfor mægtige Fjender."

Med Hensyn til Beskyldningen for at han skulde have tilpractiseret sig Rigsgreve-Titelen af Keiseren, Kongen uafvidende, bemærkede han: „Jeg troer at Begjærlighed til at bekliffe uskyldige Folk forbliver Semme saavidt at de ikke sandse hvad de selv sige, skrive eller gjore." Han henviser derefter til hans Brevverling med Greven af Windisch-

gräz desangaaende, hvoraf det kan sees at Beskyldningen er fuldkommen ubeføiet. Paa en lignende Maade afviser han Sigtelsen med Hensyn til Den Wollin og henviser til Hertug Augustus, Knesebeck, Cantsler Brandt og Resident Brandt m. fl. som Vidner i denne Sag. Med Hensyn til Sigtelsen i Henseende til Frankrig bemærkede han: „at Meiercrone havde tilskrevet ham at Pomponne havde talt meget fordeelagtigt om hans — Griffenfelds — Person og spurgt om han ikke skulde giftes samt at Gravelle havde begyndt at tale om et og andet Tilbud for ham; men at han — Meierkrone — havde viist ham — Gravelle — saaledes af, at han havde vel seet at han ikke henvendte sig til den Rette og at, paa det Rygte, som dengang saa stærkt gik om en vis høi Persons Giftermaal med ham — Griffenfeld — havde man ladet sig forlyde i Frankrig at man heller havde seet det med en anden ogsaa fornem Dame og havde man da muligt bestemt til saadan Bryllupshoitid nogle kostbare Meubler. Hvad er nu — slutter han her — af Mejerkrones Skrivelse andet at gjøre end Slidder Sladder og er det skammeligt at Enhver skal have med Sligt at løbe." Sigtelsen for at have søgt en Lordstitel m. m. i England viser han er aldeles taabelig, da han som Greve allerede var mere. Af den forrige engelske Gesandt i Kjøbenhavn Kenshaw eller Henshaw havde han engang forlangt nogle Oplysninger om Hertuger, Grever m. m. deres Privilegier i England, hvorfra hiin urimelige Paastand maaskee hidrørte. „Greve er jeg her — siger han i Indlæget — saavelsom i det romerske Rige; Rigsfyrste søger jeg at blive, som

de sige, og siden vil jeg være engelsk Lord; det hænger vel sammen! Hos Frankrig søger jeg et fordeelagtigt Giftermaal og Penge og kan ligesaa vel følge Titel af Hertug der som af Lord i England og lader dog alle mine Midler, Gud har givet mig, staae her i Landet, og alt mit Boeskab af Sølv og Guld, Klenodier og Obligationer lader jeg staae i Kjøbenhavn; det hænger vel sammen! Nu, Gud vil beskjæmme saadanne gudsforgaaene Bagvadskelser."

Med Hensyn til Beskyldningen for Meeneed og Underslæb, da svarer Griffenfeld: „at han aldrig har gjort anden Eed, hvorudi Noget om Skjænk og Gave meldes, uden den, som alle Geheimeraader og Assessorer i høieste Ret gjort have. Den havde han ubrødelig holdet og aldrig for Skjænk og Gave forvildet nogen Mands Ret. Havde Nogen Hans Majestæt anderledes om ham berettet, da skulde han ham det som ingen ærlig Mand eftersige og overbevise kunne". Med Hensyn til Fiskalens Beskyldning for, at han havde optegnet de lønligste Ting i sine Almanaker *) retfærdiggjør Griffenfeld sig paa følgende Maade:

*) Disse Almanaker — der vare gjennemtrukne med rene Blade og som findes ingensteds mere — har han benyttet som Dagbøger og i samme undertiden optegnet sine lønligste Tanker. I en af dem fandtes saaledes (det sidste Ord med hebraiske Bogstaver) optegnet: „Kongen svarede Gesandten som et Barn"; og i en anden skal have staaet noget lignende paa Engelsk (boy). Disse Bemærkninger vare naturligviis en herlig Opdagelse for hans Avindsmænd, som ilede med at faae dem i det danske Sprog indberettede til Kongen med Tilfeiende, at hans Secretær Lund — som sandsynlig-

„At jeg ikke skal have holdt det hemmeligt, som Hans Majestæt mig anbetroet haver, kan jeg ikke see, hvorledes det deraf kan bevises, at jeg til min egen Efteretning og til en taknemmelig Fornøielse for mig selv, over et og andet naadigt Udtryk Hans Majestæt mig gjort haver, har udi mine Almanaker — hvori jeg mine hemmeligste private Sager, som jeg aldrig vilde til noget Menneskes Kundskab at skulle komme, anlegnede — optegnet, hvis Hans Majestæt til mig især kan nu og da have sagt. Og havde jeg aldrig i Sinde eller Tanke at lade dem blive liggende efter mig til min Amindelse og exponere mig i saa Maader til Enhvers Censur og prostituere mig selv; men naar jeg engang deraf, hvad offentlige Ting angik, uddraget og Resten efterseet havde, som jeg tit forehavt haver, og altid er bleven forhindret i, da dennem Ilden at opoffre. Jeg var og derudi saa varlig, at jeg dem udi et Skab, som jeg Ingen uden mig selv betroede, henlagt havde, hvor og Hans Majestæts Haandbreve vare henlagte, og skulde tilsammen Ilden have været overgiven om mig nogen Svaghed var paakommen. Jeg vilde derfor ei heller tage min sædvanlige Almanak udi sidste Feldttog med mig, ei vidende hvad ved slige Leiligheder

viis ikke forstod Sprogene, hvori de vare skrevne — havde havt Adgang til dem. At man herved gød Olie i Ilden og gjorde Kongen uforsonlig imod sin fordums Yndling er begribeligt, ligesom ogsaa Saadant bidrager til at løse det Gaadefulde i Kongens Charakteer, der egentlig var godmodig, men viser sig fast grum og grusom imod den ulykkelige Griffenfeld, hvis største Brøde disse Optegnelser vistnok blere i Kongens Øine, ifølge den menneskelige Naturs Beskaffenhed.

mine Papirer hændes og vederfares kunde; saa at paa min Forsigtighed har intet feilet. At Hans Majestæt har Andre tilladt mine Papirer saaledes at gjennemrode, det veed Gud, jeg ikke kan svare til, og burde de, som saadant anbetroet haver været, selv havt, om ikke den Godhed for mig, dog i det mindste den Opmærksomhed for Hans Majestæt, at naar de een af det Slags fundet havde, de da de andre ubesete Hans Majestæt havde tilstillet. Men jeg kan troe Somme ere nysgjerrige i Utide og naar Vognen hælder, skyde alle efter."

Til Beskyldningen for at have tilbageholdt Ansøgninger svarer han at det er et afskyeligt Digt; at det han Licentiat Mauritius udi sidste Session af Haanden rykkede, var en Ansøgning fra Oversecretair Schult Hans Majestæt selv tilstillet og af ham igjen leveret til ham — Griffenfeld —; at Hvo sig indbilder alt det at kunne skee, som Folk ansøger om, maa være meget vankundig i Sager. De mangfoldige Ansøgninger, Licentiat Mauritius snakker om, ere gamle Andragender, som intet Menneske mere omtalede, hvilke han dog i Pakker bundne paa store Hylder saaledes havde ladet henlægge." Sigtelsen for ikke at have havt flittigt Opsyn med Cancelliet afviser han som usandfærdig, ligesom og den Beskyldning at han skulde have ladet adskillige Sager privat expedere. „Hvad Rigtighed — siger han — jeg haver for mig fundet udi Cancelliet, veed de nokfom, der ere der, saa og hvorledes det nu er; hvorledes det efter mig skal blive vil Tiden lære." Om de Memorialer og høie Magters Breve, som skulle være bleven undertrykte og tilbageholdte, bemærker han: „at han bad Licentiat Mauritius i sidste Session om at vise

sig dem, for at han kunde svare dertil; men det var intet. „Imidlertid efterlader det dog altid en Plet, meente Mauritius.“

Med Hensyn til Sigtelsen for Majestætsforbrydelse, som skulde udledes af hans Brevverling med Lilienkrone og Terlon, da viser han ved at fremstille Sagen saaledes som i nærværende Fremstilling allerede forhen i det Væsentlige meddeelt paa det Fuldstændigste hvorledes denne Sigtelse er blottet for al sund Sands og aldeles greben i Luften, som det hedder; „at det var for at berolige det franske Hof i Anledning af den Allarm som Udeblivelsen af Feuquieres Breve havde foraarsaget og for ikke ligefrem at bryde med Frankrig endnu og sætte alle Mejerkrones Ordres, Instructioner og Papirer i Fare, at Kongen tillod at ved Rigsadmiralen og ham — Griffenfeld — de faa Brevpakker imellem Hoffet i Paris og Feuquieres maatte passere og at det var af samme Grund at han havde brugt de nu saa farlig blevne Ord: „De største Hemmeligheder imellem Frankrig og Sverrig kunne være i al Sikkerhed imellem mine Hænder.“ „Hvor sikkre de vare i Gjerningen — bemærker han — i min Haand, sees deraf, at da jeg med Maneer kunde komme til dermed, bleve de brudte og aabnede *). Han mener saaledes at have gjort det, som en troe og ærlig Fædrelandsven vel anstod og at have skrevet det, som en duelig og behændig Minister burde skrive, naar han skulde skjule og dække det, som hans Herre og Konge udi de Konjuncturer

*) Man bemærke hvad man vil med denne Brevbrydning, saa er det vist at den skete for at gavne ikke for at skade Danmarks Interesser.

ikke just sandt for godt offentligen at vedgaae." Hvad de af ham brugte Ytringer: „at man maatte mage det saa, at en Pakkes Tykkelse ikke skulde vække Mistanke (som Fiskalen udhæver) angaaer, da bemærker han: „at disse Ord paaberaabes paa samme Maade, som den Onde pleier at læse Skriften; at Grunden var alene den at naar hvert Brev var for sig, Pomponnes for sig, de til sine egne Venner, eller andre ved Hoffet, for sig, saa var det saa meget vissere at ingen svenske Breve med underløb, som ellers mistænkeligt var og udi en tyk Paket eller Pakke skee kunde." „Frankrig — bemærker han fremdeles — som vilde have os til Bedste, blev taget ved Næsen, og vi have i saa Maader forekommet dem, isteedetfor at de ellers sikkert nok vare gaaede løs paa os først den Gang de gik udi Churfyrstens Lande." Efter at have omtalt den Roes, som den franske Konge havde udtalt over ham og som forhen er berettet, slutter han saaledes: „Og det skal nu være min Løn! Tilsteder ikke, at min Uskyldighed saaledes, ved mine Uvenners Rænker skal blive undertrykt og min Ære forkrænket. Tænker at Grunden selv, som vi betræde, vil raabe Hævn derover, og jeg er vis paa Gud lader det ikke gaae ustraffet bort. Allmagtens straffende Hævn er stundom seen, men sikker og Straffens Vægt erstatter Opsættelsen. Lader den Pen, som jeg med saa stor Berømmelse har ført for mit Fædreland, bevæge Eder til, at tage Eder min retfærdige Sag an og til at stille og dæmpe min Herres og Konges Vrede. Jeg kan ikke gaae i Rette imod min Herre og Konge, men vel imod mine Anklagere og Angivere,

om saadanne maatte have været. Og kjender jeg ingen anden Dommer end Kongen og den høieste Ret; hvad enten det maae være offentligt og almindeligt for alle deroppe, eller endelig herinde for samtlige Geheimeraad og høieste Rets Bisiddere. Men foredrager dog Hans Majestæt, min allernaadigste Herre og Konge, som jeg før sagde, at det er mig umueligt at gaae i Rette med ham; jeg indflyer til hans medfødte Naade og Mildhed. Jeg er et Leer i hans Hænder; han kan gjøre af mig hvad han vil; jeg undergiver og underkaster mig ganske hans Villie. Forestiller min allernaadigste Herre og Konge at han dog ikke vil forkaste og sønderbryde sine egne Hænders Gjerninger. Hvi vil han udrydde den Plante, som Hans salig Hr. Fader har plantet, han selv vandet og Gud givet Værten og nu af Bagvadskelsens fule og giftige Aande vil sves og visne, om han ikke selv en naadig Straale derpaa kaste og skinne lade vil! Gud bevæge Kongens Hjerte til mild Retfærdighed og retfærdig Mildhed."

Efter at dette Indlæg var indleveret til Commissarierne tilstillede Griffenfeld samme en saakaldet Memorial, der indeholder en Slags Codicil eller sidste Ønske, og hvoraf man seer hvad han allerede nu ahnede og ventede af de ham beskikkede Dommere. Han nævner i denne Memorial de af hans Creditorer, som han, formedelst hans pludselige Hefteise, ikke havde kunnet betale, gjør opmærksom paa at han ikke havde skiftet med sin Datter efter Moderens Død, ligesom han og sad inde med den Arv, som var tilfalden hende efter Præsident Nansens Enke, „foruden — vedbliver han — hvis Juveeler

ech Guldkjeder og adskilligt, som hende endoch især aff hendes eygen Slegt och Venner och helles andre fornemme Personer, saa paa hendes Fodselsdag, saa till nye aar, saa till andre hoitidelige Dage foræret er, saa har jeg ochsaa gjemt for hende de Juveler, som Dronningerne och Princessene hende forærit haffuer och en Ring med en skjon Rosensteen udi, som Hendis Maj. Enkedronningen hende och nu nyelig foræret haffuer. Statholder Bjelcke haffde jeg i mit Testamente, som jeg forleden aar gjorde, næffnet till hendis Formynder; kan eller maa det nu icke schee*), saa haaber jeg Rentemeister Gersdorff, som har hendis moster eller Gyldensparre eller Klingenberg eller Hans Nansen tager sig det paa. Min moders Gjæld haffuer jeg taget mig paa at betale, som jeg och bør at gjøre, om endnu nogen videre er. Mens jeg levede schulde hun haffue 500 Rd. — thi hun vilde icke haffue mere — aarligen och naar jeg døde 1000 Rd. aarlig. Min haand har hun icke herpaa, mens vell mit Testament, hvoraf det seeies kand." Han omtaler derefter det Gavebrev paa 6,000 Rd., som han havt isinde at udstede til en Fundats under hans Navn til Kjøbenhavns Universitets studerende Ungdom, men som han ved Krigen blev forhindret i at fuldføre, hvilket ogsaa var Tilfældet med en Gave af 500 Rd. til hver af de 4 Kirker i Kjøbenhavn, hvor han havde sit Pulpitur**). Der

---

*) Bielcke synes formelig at være falden i Unaade, fordi han vovede at udtale noget Ord til Griffenfelds Forsvar.

**) Disse Kirker synes at have været Nicolai, Helliggeistes, Frue og Trinitatis. Blandt een af de mange haarde

glimter dog ogsaa stundom et Haab frem af denne Memorial, naar det hedder: „Hjelper Gud mig paa frie Foed och till min forrige euffne igjen schall jeg gjøre det och mere ...." Efter at have nævnet en Deel, som han erindrede havde Fordringer paa ham, bemærker han: „Jeg betager ingen derved att hand icke næffnes sin rett at kræffe effter mig huis billigt er." Det hedder fremdeles: „Mine Folck har ickon slett forfremmelse nudt i min Bellmacht, och har jeg kun udi de 7 Aar Hans Maj. har regjeret forfremmet tu, i hvad Bruict och snack andre dog derom gjort haffuer; Slettere forfremmelse ville de niude hereffter, som haffver tjent mig." Han nævner derefter flere Donationer, han havde bestemt flere af sine Folk, navnligen hans Kammertiener, „som har holt ud med mig till enden" — hedder det, saa og Johan Neve, Anders Lagvei og Anders Rudsk. Han beder til Slutningen om Papir, Blæk og Pen samt Bøger fra hans eget Bibliothek; „jeg vill — hedder det endelig — reversere mig med Eed, huor stærk att mand vill, aldrig at skriffue ringeste seddell till nogitt menneske uden sær Bevilgning."

Griffenfeld skal tillige have anmodet Commissærerne om at modtage et Bonskrift til Kongen, men dette skal være bleven afslaaet med Henvisning til nærmere kongelig Disposition. Efter Mauritii

og ugrundede Beskyldninger med ham er og den, at han i den forsnævnte Kirke lod nedbryde det kongelige Vaaben og erstatte sit eget. Man undlod nemlig at tilføie at Kongen havde overladt ham den forrige Kgl. Stoel i denne Kirke for i sammes Sted at indrette sig en saadan.

senere Yttring skulde vel Griffenfeld have kunnet gjøre sine Andragender til Hove igjennem Commandanten i Kastellet Oberst Bülau eller Below; men man finder ikke at dette er skeet, hvorimod Griffenfeld beklagede sig over Commandantens Adfærd imod ham. Allerede Dagen efter at Griffenfelds Indlæg var indgivet, nemlig den 13 Mai, blev Grev Ahlefeld udnævnt til Kantsler. Samme Dag fremkom 2de Personer ved Navn Lindenov og Wollf med en Erklæring om at de ved at undersøge Griffenfelds Papirer havde fundet et Concept til en vigtig Sag og om hvilket Griffenfeld, paa Kongens gjentagne Affordring af samme, skal have svaret, at det var brændt. De fandt ved samme Leilighed et saakaldet Project om samme Sag, skrevet med Kongens egen Haand.

I Fiskalens andet Indlæg af 16. Maj gjentager han sine forrige Beskyldninger; men, da han vel nok har følt, at det, efter Griffenfelds Svar, saae heelt maadeligt ud med de fleste af dem, saa holder han sig nu især til hvad han kunde vide personligen havde fornærmet Kongen, nemlig den ovenfor omtalte Almanakoptegnelse, tilligemed den nys nævnte Sigtelse for at Griffenfeld skulde have ladet henligge et kongeligt egenhændigt Udkast eller Project og et affordret Concept, som Griffenfeld havde foregivet var brændt. Fiskalen havde ogsaa udvirket en egen kongelig Resolution i den Anledning, ifølge hvilken Hans Majestæt sin Alvorlighed derudi de Herrer Dommere kundgjør og tilkjendegiver.

Allerede 3 Dage efter indgav Griffenfeld under 19. Mai sit Svar eller andet Indlæg. Man kan

ske af samme at der er blevet sat ham en meget kort Termin til sammes Indgivelse, „hvorfor han ogsaa haaber at Dommerne selv af Begjerlighed til Sandhed — som han udtrykker sig — ville erkyndige sig om hvad han til sin Frelse og Forsvar kunde have forglemt." Hvor han kommer til de Punkter om Almanakken og Conceptet bemærker han: „Her kommer nu tvende Poster, som jeg endelig faaer at bede Hans Majestæt vil med Naade og Mildhed over menneskelig Skrøbelighed undskylde, hvis deruti forseet være kunde, om Hans Majestæt ikke skulde tage Fornøielse udi hvis i mit forrige Svar derom formeldet er. Den ene er anlangende de Almanakker, hvorudi, dersom Hans Majestæt fortykker, at jeg nogenlid antegnet haver hvis udisær imellem Hans Majestæt og mig være kunde, saa har jeg intet Andet, at bede om, end om Naade, ligesom Hans Majestæt vil at Gud hannem i sine Skrøbeligheder igjen naadig være skulde*)." Han forsikkrer derefter „at aldrig nogen Anden har læst i dem end han selv, da hans Secretær Lund vel engang har skrevet deri, men i hans — Griffenfelds — Nærværelse og efter hans Dictat. Med Hensyn til Conceptet erklærer han at han ikke kan

*) Griffenfeld havde tidligere, som forhen bemærket, blandt andet revet Kongen ud af Gylden eves fordærvelige Selskab, i hvilket han om Natten besøgte smudsige Steder, hvor han endogsaa kom i Livsfare. Griffenfeld havde ogsaa siddse været den gode Dronning en tree Støtte imod Frillepartiet, hvilket vel og burde regnes saavelsom de vitnek mange Gange da han ved sit modne Raad havde reddet Kongen, især i hans første Regjeringsaar, fra at begaae overilede Handlinger. Nu nagtede Kongen ham al Overbærelse.

begribe hvorledes det maae være tilgaaet, at dersom det er fundet i Skabet hos Almanakerne og Kongens Haandbreve, saa maae det med Haandbrevene saaledes uforvarende være sammenpakket; men er den funden i det med sort Carduan overtrukne Skab, maae det være blevet af Banvare glemt udi een af Skufferne og at han da har staaet i den Formening at det med de andre — thi der vare adskillige — var blevet brændt. — Han forsikkrer ved den høieste Gud at der aldrig har været nogen ond Hensigt dermed. Han haaber derfor at Majestæten ikke en saadan Efterladenheds-Forseelse, hvoraf ingen Skade er skeet eller skee kunde, dersom han ikke saa aldeles pludselig fra alt Sit var bleven udstødt, med uforsonlig Unaade skulde optage." Mauritius mener derimod at det maae holdes lige med det største Forræderie og paa Livet at straffes. Pluraliteten af Commissærerne synes at have været af samme Mening. Han gjennemgaaer derefter atter Fiskalens gjentagne taabelige Beskyldninger for landsforræderisk Correspondence og udbryder i den Anledning: „Det er saa forvirret en Labyrinth, jeg saa uskyldig er geraadet udi, at jeg ikke har et Menneske at betjene mig af, som maatte have Frihed til at gaae overalt og bemøie sig om hvis han til min retfærdige Sags Oplysning udfinde kunde. Der føres Vidner og Attester paa mig og ingen er paa mine Begne til Bedermæle, som om det Ringeste sig kan for mig erkyndige*). I hvor fortørnet Hs.

*) Der synes aldeles ikke at have været ringeste Tanke eller Tale om at beskikke den Tiltalte nogen Defensor eller andet Forsvar, uagtet saadant dog var befalet i

Majestæt paa mig være kan, saa veed jeg dog at hans Retfærdighed er saa stor, at han ikke skulde ville jeg for en Forræder skulde holdes, naar jeg Intet dertil brudt havde. De Franske selv maae bekjende, at jeg som en tro Kongens Mand og habil Minister har sat deres Dine i Blaar og her skal jeg, i mit Fædreland, passere for en Forræder, som en forbryderisk Correspondence med dennem skal have holdet". Mod Slutningen af dette Indlæg henvender han sig atter til Dommerne, som han mener skulde være saa samvittighedsfulde, „at de skulde have en uslukkelig Fortrydelse, naar de siden maatte erfare, at det har været en Mumme-Sag, i hvilken han havde maattet falde og ligge under for Mangel af menneskelig Hjælp og Assistence, eftersom han ikke den Ringeste havde, som ham med Raad og Daad kunde gaae tilhænde.

Griffenfeld ledsager dette Indlæg med trende Efterskrifter for endnu at gjentage og udhæve for Dommerne hvad han ansaae for det vigtigste. Han yttrer i den første: „at saasom al den Umage han kunde gjøre sig med at besvare de foregaaende Poster vilde være forgjæves, naar den sidste, hvor han beskyldes for Majestætsforbrydelse formedelst hans Breve til Lillienkrone og Terlon og fordi han har forsendt nogle franske Breve, staae fast, og han derimod formoder, at Kongen, naar han har befriet sig for denne Forræderie-Beskyldning, vil ansee hans Skrøbeligheder og Feil i andre Poster

det forben omtalte kongelige Mandat, som forordnede Commissiariet af 1ste Mai. Enhver kunde nu, som som det syntes, ustraffet krænke den Ulykkeliges Rettigheder.

med Misfundhed, saa beder han Dommerne endnu at gjennemgaae 11 forskjellige Puncter, der alle henhøre til hans Færd som Udenrigsminister, saasom: de Ordres vore Ministre have havt ved det franske og svenske Hof; Negociationen med Terlon og Grev Brahe, Klingenbergs Ordres under hans Gesandtskab i Holland, Meierfrones Indberetninger, hans Tilbagekaldelse, hans sidste Indstrux angaaende Sammenkomsten til Nimwegen m m. Han tiltaler derefter Dommerne yttrende, „at dersom de efter slig Sagens Beskaffenhed troe i deres Samvittighed at kunne domme ham skyldig i Forræderie, saa maae han antage at Gud i Himmelen veed det bedre og hans Villie maatte han dog undergive sig. Skulde de — Dommerne — imidlertid finde det billigt at befrie ham for den Post og Kongen alligevel saa uforsonligen over de Almanakker og den anden Glemsomheds- og Uagtsomheds-Feil være at ingen Naade for ham skulde være at vente, alligevel det ene er en puur Daarlighed og det andet en uformodentlig Efterladenhed, saa maatte han tænke, at det Guds Villie har været, saasom ellers hans Fienders Kunstgreb ikke alene dette havde kunnet afstedkomme." — I det andet Postscriptum eller Efterskrift kommer han atter tilbage til de tvende Poster om Almanakkerne og Conceptet, eftersom Fiskalen i sit andet Indlæg i Særdeleshed har fremhævet samme som „en Forbrydelse, der er saa stor, at den over alle andre af de Herrer Dommere bør iagttages og ved det største Forræderie ligeholdes og paa Livet at straffes." Han bemærker derfor „at han paa ingen Maade vil modsige hans Herre og Konge; men at der dog

maaskee kunde være en og anden Omstændighed, som Hans Majestæt sig ikke nu saa lige mindes kunde; at han aldrig vidende berettede Hans Majestæt nogen Usandhed, og at Hans Majestæt, som vidste Indholdet af Conceptet, letteligen kunde eragte at han — Griffenfeld — ingen Nytte eller Gavn kunde have deraf, langt mindre nogen Skade dermed gjøre." Han henvender sig endeligen for sidste Gang til Dommerne med den Bøn: „at de dette paa bedste Maade vilde Hans Majestæt foredrage. For al den Naade han til ham tilforn havde baaret og istedenfor al den store og høie Ære, som Hans Majestæt ham til Rendsborg lovede, beder han nu, at disse tvende Forseelser maatte forlades ham og i det ringeste hans Ære og Stand forskaanes, om Hans Majestæt vilde at han det endelig med Livet skulde bøde."

Efterat Generalfiskalen eller Mauritius i et Commissions-Møde mundtligen havde forsøgt at gjendrive Griffenfelds sidste Indlæg, blev Sagen, efter hiins Paastand, optaget til Dom og Griffenfeld ført tilbage til Arresten, efterat han havde gjort et nyt Forsøg paa at faae Kongen gjennem Commissionen tilstillet et Bønskrift, der især indeholdt Bøn for hans Børns Velfærd og nogle af de meest rørende og indtrængende Steder af Indlæget samt Begjæring om at maatte raadføre sig med Hofpræsten Dr. Hans Leth i hans Salighedssag, ligesom han og til Slutningen ligesom tager Afskeed med Kongen — til hvem han heller aldrig senere directe findes at have henvendt sig — med de Ord: „Jeg takker E. K. M. helles i allerdybeste Underdanighed for alle høye mig beviiste

velgjerninger oc befaler E. K. M. Gud dend Allermægtigstes krafftige Beskiermelse." Man veed forøvrigt ikke om det nogensinde er blevet læst af Kongen.

XXII.

Dommen.

Allerede 7 Dage efter at Griffenfeld havde givet sit sidste Tilsvar blev der under 26de Mai afsagt Dom, som, med Fordanskning af de mange i samme forekommende latinske Ord, lyder saaledes:

„Bekjende vi, som af Hs. Kgl. Majestæt til Danmark og Norge &c. Vor allernaadigste Konge og Herre beskikkede Dommere for Ret: At Greve Griffenfeld, i det over ham holdte Forhør, deels selv bekjendt haver, deels af hans egne Breve og andre ufeilbarlige Beskaffenheder er overbeviist, at han af en umættelig stor Pengegjerrighed, Stolthed og en skrekkelig æreforgjætten Ambition, med Tilsidesættelse af al Høikongelig Naade og hans egen dyre Eed, har begaaet mange heistrafværdige og afskyelige Udskeielser og Forbrydelser, saasom Bestikkelse, Salg af geistlige Embeder &c., Landsforræderie samt over sig draget den Straf, som Forbrydelse saavel mod den guddommelige som menneskelige Majestæt med al Ret fortjener, idet han: 1. Imod sine eedelige Reverser og høie Kantzlers Embede ei alene for Justits-Bestallinger og den hellige Justitses Administration har taget store Pengesummer og Gaver, men endog mange, som enten ikke kunde eller ikke vilde fordrage hans Bestikkelser, deres Befordrig med Retten og Justitsen i mange Maader for-

knuklet og ofte ganske og aldeles nægtet og afslaget. 2, At han directe imod sin Pligt de hannem af Hans Kongelige Majestæt anfortroede hemmelige Affærer ikke haver holdt forborgne; den høistskadelige og farlige Mageskiften og Afhændelse af anseelige Hans Majestæt tilhørende Provintser, paa det han derved sin egen private store Nytte kunde finde, iøvrigen og med Alvorlighed paadrevet og adskillige Hans Majestæts høieste Interesse angaaende fremmede Magters Breve, kongelige Ordrer og Undersaatternes Ansøgninger i mange Maader understukket og uforsvarligen dermed omgaaet. 3. Geistlige Stiftelser, Skole- og Præste-Embeder, Personernes Dygtighed uagtet, har han til de Meestbydende og undertiden ganske ulærde Personer, ja endog til saadanne, som i Akterne er bleven viist, der for Troldom offentligen have været berygtede*), af idel Pengegjerrighed, med Villie og Vidskab bortsolgt; og om han endskjøndt om dette, som anmeldet, saavelsom om mange andre, imod hans dyre Eed, begangne Forbrydelser ofte af Hans kongelige Majestæt, ja endog ved Begyndelsen af Feldttoget til Rendsborg skriftlig, var bleven erindret, saa har han dog, uagtet saadan af Hans Majestæt allernaadigst gjorte Erindring, med frit Forsæt derimod handlet og formasteligen udi det selvsamme fremdeles fortfaret. 4. Imod Hans Majestæts Villie og Vidskab har han fjendtlige til og fra de Svenske

*) Hermed skal være sigtet til den før omtalte Vicesuperintendent paa Island ved Navn Jon Vigfussen, der — cfr. D. Wolff p. 346 — var en Mand af Kundskaber, hvilket maaskee kan have paadraget ham Rygtet for Trolddom.

gaaende Breve under sin Couvert svigagtelig befordret og med Hans kongelige Majestæts hemmelige og aabenbare Fiender havt og holdet en utilbørlig og høist farlig Correspondence, som alt sligt i Akterne vidtløftigen findes anført og hannem med Vidnesbyrd og hans egne Breve er bleven overbeviist. Og som fornævnte Greve Griffenfeld for saadanne sine grove Misgjerninger og Landsforræderie udi denne hannem, af idel kongelig Naade bevilgede og nu tilendebragte Proces, ikke haver kunnet befrie eller rense sig; saa vorder hermed Greve Griffenfeld for saadanne og andre store formastelige Misgjerninger, hvorunder Forbrydelser, saavel mod den guddommelige som den menneskelige Majestæt ere befattede, med Liv, Ære og Gods udi Hans kongelige Majestæts Unaade og derpaa følgende Straf domfældt, saaledes at han nu strax og fremdeles skal fra sin grevelige Stand samt al anden Ære og Værdighed, Alt, hvilket han selv har gjort sig uværdig til, være degraderet og afsat, hans grevelige Navn og Ihukommelse ganske udslettet, hans Vaaben, Hjelm og Skjold tilintetgjort og strax af Bøddelen sønderbrydes, hans Grevedømme og Gods og al anden Formue være confiskeret og han selv, fornævnte Greve Griffenfeld, nu Peder Schumacher, for sin Person til Skarpretteren overleveret, som hannem paa et tilforordnet Sted Hovedet skal afhugge og fra Livet til Døden henrette og saadant ham, Schumacher, til vedbørlig Straf, men andre til et afskyeligt og eftertænkeligt Exempel.

Offentliggjort udi Kastellet for Kjøbenhavn den 26de May / 5te Juni 1676.

Ove Juel.	Corfitz Trolle.	Eiler Holck.
Carl Ahrensdorff.	Thomas Finke.	Conrad Hesse.
Peder Resen.	H. Mathesius.	Peder Lasson.
		Titus Bülche."

Efterverdenen vender sig med Afskye bort fra disse Navne og dvæler med Velbehag ved dem, der mangle her. Dommernes Antal var nemlig, som bemærket, 12, medens Dommen kun blev underskreven af 10, idet nemlig tvende: Geheimeraad Christen Jorgensen Skeel og Prof. Rasmus Vinding vægrede sig ved at underskrive samme, hvortil Retfærdighedsfølelse og ikke Omsorg for deres timelige Vel bevægede dem. Skeel erklærede nemlig „at da Griffenfeld — alle Beskyldninger uagtet — endnu ligefuldt erklærede sin Correspondence med Frankrig og Sverrig — som dog ene kunde fælde ham og paa hvilken de vigtigste Beskyldninger imod ham ene vare grundede — for blot Simulation og Skrømt og endvidere beraabte sig paa en og anden kongelig Ministers Kundskab herom, ja endogsaa med Eed bekræftede selv at have berettet hans kongelige Majestæt det Hele og af ham bekommet mundtlig Befaling derpaa; ei heller noget virkelig derefter var fulgt hans kongelige Majestæt eller Lande og Riger til Præjudice og Skade; Griffenfeld altsaa intet Forræderie havde begaaet, men tvertimod saavel af de Instruxer han opsatte, som af Breve, han tilskrev de kongelig-danske Envoyéer ved disse Hoffer, tydeligen kunde spores at han ingensinde havde været fransk eller

svensk findet og da han desuden beraabte sig paa, at naar Hs. Majestæt ikke i Naade vilde erkjende dette, var han aldeles forloren, siden ham var betaget ethvert Middel til at retfærdiggjøre sig med, saa fandt han — Skeel — efter sin inderste Overbeviisning ingen Brøde hos ham, der kunde gjøre ham en saadan Straf skyldig og stemte desaarsag for Frifindelse og Naade." (Ordens Capitlets Archivs Mskr. H. XXXI S. 13.) Herimod blev imidlertid af et af de andre Medlemmer af Commissionen bemærket, „at man burde dømme efter Documenter og ikke efter Griffenfelds Ord" *) og da Fleertallet ikke vilde gaae ind paa Skeels Anskuelser, saa begav han sig op til Kongen og udbad sig sammes Erklæring over hvorvidt Griffenfeld i visse Puncter med Rette kunde beraabe sig paa Kongens eget mundtlige Samtykke og Befaling. Efter en Optegnelse af Biskop Hersleb — efter Baggers mundtlige Beretning — svarede Kongen først Skeel: „Tael med Hahne;" men omsider slog han Skeel paa Skulderen med de Ord: „Jeg vilde alle de Andre vare saa ærlige mod Griffenfeld, som Du er." Efter andre Beretninger skal Kongen, istedetfor alt andet Svar have klappet Skeel paa Skuldren med disse Ord: „Give Gud vi havde mange Skeeler! Du est en ærlig Mand" **). Den Dag Dommen

*) Deri havde han Ret; men hvad man ikke burde, men gjorde, var at lægge en tvungen og urimelig Betydning i Ord, der efter et naturligt og uhildet Skjøn maatte forstaaes ganske anderledes; ligeledes at agte Tiltaltes Nei mindre end Anklagerens Ja.

**) Man seer hvor gode Tanker Kongen — efter denne Beretning — har havt om de Andres eller om Fleer-

skulde afsiges erklærede Skeel nu skriftligen i Commissionen: „at da ingen af de for Retten fremførte Beviser klarligen godtgjorde at Griffenfeld havde havt noget Forræderie fore med Kongens Fiender og det stedse var brugeligt in jure — ligesom ogsaa bedst — i tvivlsomme Blodssager at følge den lemfældigste Vei, saa understod han sig ingenlunde eller kunde det for Gud, Kongen og sin Samvittighed forsvare at dømme hannem fra Livet og undslog sig desaarsag herved for at underskrive Dommen." Denne Fremgangsmaade af Skeel fortjener saa meget mere at fremhæves, som han var bekjendt for at være Griffenfelds personlige Uven („Sein vormahliger grosser Feind" bliver han saaledes kaldt). (Dette Uvenskab skal, efter Brostrups og Baggers Beretning, have hidrørt derfra, at Griffenfeld for en Gersdorff havde begjært Skeels eneste Datter, men faaet Afslag, hvorfor han formaaede Kongen til at gjøre Skeel samme Anmodning, som denne da troede at maatte give efter for, men kunde ikke glemme Griffenfeld det igjen, hvorfor man og søgte at faae Skeel til Præses i Commissionen imod Griffenfeld.) Skeel døde 1688 som Geheimeraad, hvid Ridder og Stiftamtmand i Viborg og havde Tilnavn af den Rige. Han forøgede sin Frændes Rigsraad Christen Skeels Le-

tallets Ærlighed og at han i sit Hjerte — naar han var udenfor de Sammensvornes Kreds og ikke mindedes om Almanakfortegnelserne og deslige vistnok for ham personligt Krænkende, men af den Tiltalte ikke stort mere end en Daarskab og Letsindighed at regne, men ingen Løgn eller Falskhed — kjendte Griffenfeld frie i disse Hovedpunkter. Paa sit Yderste stadfæstede Kongen for sin Skriftefader denne Mening.

gat og fra ham nedstamme i lige Linie Greverne Scheel og i en Sidelinie den af sine Over- og Underordnede saa afholdte Erik Skeel nuværende Besidder af Stamhuset Birkelse.

Professor Rasmus Vinding tilkjendegav ogsaa Commissionens øvrige 10 Medlemmer at han ikke agtede at tage Deel i det af dem intenderede Justitsmord, idet han ikke kunde føre det over sit Sind at fælde Dødsdom over den, som han ikke fandt skyldig til Døden. Ogsaa han begav sig derfor op til Kongen og bad om — dersom den Ulykkelige dog ikke stod til Redning — „at han — Vinding — dog i det mindste maatte befries fra at underskrive den over Griffenfeld besluttede Dødsdom, da hans Samvittighed ingenlunde vilde tillade ham saadant.“ Kongen skal ogsaa have svaret ham: „at det skulde gjøre ham ondt om han tvang den mindste af sine Undersaatter til at handle imod sin Samvittighed.“*) Ogsaa Vinding var Griffenfelds personlige Uven, skjøndt de tidligere havde været Venner og staaet i fortroelig Brevvexling. Anledningen til deres Uvenskab fortælles at have været følgende: Griffenfeld havde meddeelt Vinding Nøglen til sin Bag-

*) Vinding maatte saaledes udbede sig det som en Naade at blive fritaget for uskyldigen at brændemærke sit Navn i Historiens Aarbøger, naar han skulde have underskrevet Majoritetens Dom. Det er maaskee for at undgaae slige Tilfælde at man nu lader Domme udfærdige alene af Justitiarius eller Præses, hvor Retten eller Commissionen er sammensat af flere Medlemmer, skjøndt den Mislighed udentvivl endnu finder Sted, at Minoriteten ikke maae desavouere Majoritetens Kjendelse, om denne end, efter førstnævntes Overbeviisning, strider nok saameget imod Ret og Sandhed.

port (ud til Lovstræde) for at denne, naar han vilde, kunde gaae ind til ham; men en Aften fandt Vinding at Laasen var forandret, hvorfor han ved sin Hjemkomst til sin Kone skal have yttret: „Kantsleren see dog vel til at ham ikke et dybt Fald forestaaer, siden han saa ganske foragter gamle gode Venner." Vinding skrev ham nu et latinsk Brev til og opsagde ham formelig sit Venskab, yttrende: „at han nok kunde mærke at Hoihedsmanden Scipio ikke længere passede for Landboen Cato" — under hvilke Navne de tidligere havde fort Brevverling (Cfr. D. Wolff p. 240).

Vinding — der, som forhen bemærket, især er berømt som den egentlige Forfatter af „Danske Lov" — døde som Etatsraad 1684. Det var hans Sønnesøn Andreas, med hvem Holberg reiste udenlands som Huuslærer og hans Sønnedatter Ingeborg blev gift med General Løvenørn og blev saaledes Stammoder til de Bardenflether og yngere Lehnsgrever Moltke og Greve H. S. Knuths Børn. (Fra hans — Rasmus Vindings — Broder nedstammer paa mødrene Side Forf. af nærværende Fremst.) Da Griffenfeld erfarede disse tvende Mænds Færd i denne Sag skal han ogsaa være udbrudt i de Ord: Min Skjæbne er dog forunderlig! Der, hvor jeg ventede Strenghed, fandt jeg Mildhed og hvor jeg ventede Mildhed, fandt jeg Strenghed.

(Efter andre Beretninger skal han ved Efterretningen om Skeels og Vindings — disse sine formeentlige Fienders — Fremgangsmaade være bleven inderligen rørt og være udbrudt i de Ord: „Gud! hvor er min Skiæbne forunderlig; Dem,

jeg ansaae for mine Fiender ere nu blevne mine Venner og dem jeg troede at være Venner ere nu mine værste Fiender".) Griffenfeld skal ogsaa med stadigt Hensyn til disse falske Venner paa en Rude i sin Arrest med sin Demants-Ring have skrevet følgende Vers:

„Da Verden blev mig vred, da lærte jeg at kjende
For Alvor først min Gud, mig selv, min Ven, min Fiende:
Min Fiende var mig gram, min Ven var svigefuld,
Jeg selv var skrøbelig, — Gud blev alene huld."

Medens han nemlig virkeligen havde fornærmet hine 2, havde Flere af disse 10 modtaget Tjenester af Griffenfeld og havde tidligere overøst ham med Smigrerier og Venskabsforsikkringer, f. Ex. Resen og Holck; Fincke havde været hans Reisekammerat i Udlandet og andre vare netop komne iveiret ved Griffenfeld. Dog, vi skulle see hvorledes en hævnende Guddom fandt disse 10 allerede heri Livet.

XXIII.
Griffenfelds Dommeres Skjæbne.

Høiesteretsassessor Peder Lassen antages at have skrevet Dommen ligesom han og i Commissionen ansaaes for den lærdeste og var den ældste Jurist af Profession. (Han var dengang 70 Aar gl.) Ogsaa han gik til Kongen, som det lod til af en Slags Samvittigheds-Skrupel. Han vilde nemlig have Kongens eget Ord for at denne — som Griffenfeld paaberaabte sig — havde tilladt ham at beholde den Verel paa 10,000 Rd., som Byen Hamborg sendte Griffenfeld ved Kielmannsegge. Da Kongen hertil svarede: „Ich gestehe solches Griffenfelden nicht!" vare Lassens Samvittigheds-

Skrupler hævede og da han kom hjem skal han til sin Kone have sagt: „Om nu Griffenfeld havde to Hoveder skal han ganske vist miste dem begge.“ Han indgav derpaa sit Votum i Sagen — paa hvilket Fleertallet, som ulovkyndige, neppe uden Føie kan antages at have ventet for blindt hen at tiltræde samme — og concipeerede eller skrev Dommen, saaledes som samme ovenfor findes meddeelt. Hvad enten nu denne Lassen ansaae Kongens Svar som en ligefrem Benægtelse, eller ogsaa det var ham nok, at han heraf troede at fornemme Kongens Villie, saa turde det være vist at det var en slet Hovedhjørnesteen for en saadan Dom. Foruden nemlig at Svaret kunde forstaaes saaledes, at Kongen nu ikke vilde tillade eller indromme saadant, er det meget mere sandsynligt at Kongen kunde have glemt en Yttring, han havde brugt for omtrent et Aar siden (cfr. hans Svar til Christen Skeel) og om en Sag, som dengang blev betragtet som noget Ligegyldigt og Moersomt, (at Hamborgerne nemlig, paa Grund af tidligere Tilhold med Sverrig og Gottorp, havde faaet en panisk Skræk ved den danske Hærs Indmarsch i Holsteen, omendskjøndt den slet ikke gjaldt dem) end at Griffenfeld skulde fremkomme med en saadant bestemt Erklæring, naar den var blottet for al Sandhed. Griffenfeld beraaber sig desuden paa Grev Ahlefeld som Vidne; der findes imidlertid neppe noget Spoer af at Lassens Samvittigheds-Skrupler have straft sig til at indhente dette Vidnes Erklæring. Men selv om Griffenfeld aldrig havde indhentet Kongens Samtykke til at beholde Perlen, saa var dette i ethvert Tilfælde ikke noget Forræderie, thi

der findes ikke ringeste Spoer af at han i nogensomhelst Maade gjorde noget herfor til Gunst for Hamborg. Det kan saaledes kun ansees for noget han hellere maatte have undladt, som mindre passende, skjøndt det — som Ahlefeld gjorde ham opmærksom paa — ikke var usandsynligt at Kielmannsegge da selv havde beholdt den. Han burde maaskee rettest have confiskeret den til Fordeel for de Fattige. Man har yttret, at det var ubegribeligt hvorledes et Votum som Lassens kunde opstaae i en god Jurists Hoved eller en Dom, som den af ham concíperede, udflyde af en brav Mands Pen; og hvo der alene kjender Lassen af denne Dom, af hans raae Yttring til Konen og overhovedet af hans hele Fremgangsmaade i denne Sag, skal heller ikke letteligen fristes til at tillægge ham nogen af de nævnte Egenskaber.

Det sees saaledes at Lassen vel kunde ansees som Hovedmanden for hiin Domfældelse og at Hovedpunctet er blevet hiin jammerlige Seddel — som Griffenfeld kalder den — fra Hamborgerne. Men Lassen — som, uden at føle Samvittighedsnag, havde underskrevet Corfitz Ulfelds Dom — skreeg paa sit Yderste: „at det fortrød ham at have skrevet den griffenfeldske Dom" og vilde, i sin Fortvivlelse herover, skjære Halsen over paa sig og sin Kone. (Efter Lassens egen Slægtning Hofman m. fl.)

Ove Juel kaldes Herre til Villestrup. Han var og Geheimeraad og Befalingsmand over Christiansfands Stift, Assessor i Statscollegiet og Præsident i Commissionen. Han blev og Statholder i Norge og Vicecantsler, men blev senere degraderet og

maatte 1679 nedlægge sine Embeder og som Stiftamtmand gaae til Aarhuus hvor han døde 1686. Det hedder i Almindlighed at Griffenfelds Dommere enten henfaldt i Melankolie eller geraadede i Armod. Juel maa vel antages at have hørt til den førstnævnte Klasse.

Corfitz Trolle til Sandholdt var Geheimeraad, Assessor i Statsraadet og Ridder. Griffenfelds Søstersøn Etatsraad Fog siger i sine Breve til Klevenfeldt: „Har der endogsaa været nogen intrigue d'amour imellem Mad. Trolle og Griffenfeld, da har Manden tilstrækkeligen revangeret sig i Processen imod ham, men om hans Arrest for Gjæld et tragico exitu — bedrøvelige Endeligt — finder jeg endnu intet bekjendtgjort." Fog syntes saaledes at forudsætte Rigtigheden af et saadant Endeligt, skjøndt det endnu ikke var „bekjendtgjort." Dette stemmer ogsaa med Biskop Herslebs Optegnelser — disse Optegnelser bære et meget authentisk Præg og ere ved Biskop Harboe og Familien Lindencrone blevne opbevarede. De have tildeels Formen af en Kritik over Casper Rothes Beskrivelse af Griffenfeld — i hvilke det udtrykkeligen hedder „at det gik alle Griffenfelds Dommere ilde." — Forøvrigt var Trolle, ifølge det Foranførte, maaskee den, som det snarest kunde tilgives at han underskrev Dommen.

Eiler Holck til Holckenhavn og Ellkjær var Friherre og Ridder samt Geheimeraad og Assessor i Statsraadet og Generalitetet samt Commandant paa Kronborg. Hos O. Wolff Pag. 49 findes et Brev fra ham til Griffenfeld af 31 Oct. 1670, med hvilket han sender ham Venskabsforsikkringer

og en Foræring af Vildt. Han skal tidligere have ihjelskudt en hollandsk Oberst ved Navn Capel i Duel. Det vides ogsaa om ham kun i Almindelighed at det gik ham ilde.

Carl Frederik von Ahrensdorf var Generallieutenant. Han blev 1678 fængslet og efter Generalfiscalens Tiltale dømt til at halshugges og hans Formue inddrages for Majestætsforbrydelse og Landsforræderi. Han blev imidlertid benaadet, men erholdt først sine forrige Betjeninger igjen 1687, i hvilket Aar han døde.

Thomas Fincke til Leiregaard, Kancelliraad og Amtmand paa Bornholm, som i Aaret 1653 var Griffenfelds Reisekammerat i Udlandet, leed i alt Fald kun et Aarstid af Samvittighedsnag over hiin Handling—den man vel kan kalde samvittighedsløs, naar selv den meest eensidige og skaanselløse af de griffenfeldske Biographier, nemlig den, som udkom for omtrent 100 Aar siden og som af den lærde Gram og af Biskop Hersleb tilstrækkeligen er bleven characteriseret, ikke vover at forkynde Troen paa Landsforræderiet, som ene kunde retfærdiggjøre hiin Dom*)— idet han allerede i November 1677 mistede Livet derved at nogle Hunde en Dag, da han reed ud, kom tilløbende mod Hesten, som steeg baglænds over med ham, saa at han

*) Cfr. Scandinavia ancient and modern by A. Crichton and Wheaton, lately american chargè d'affaires at Copenhagen; vol. 11. Edinburgh 1838 p. 108, hvor der tales om „act of treachery", Forræderi, som Griffenfeld under det pommerske Tog skulde have begaaet ved hemmelig Correspondence med Kong Carl af Sverrig og ved at forhindre Angrebet paa Rygen. Selv i Mauritii Indlæg vil man nærre finde en mere ugrundet og næsten comisk Beretning eller Paastand.

knuste sit Bryst og døde ynkeligen — hedder det — paa Hammershuus. Hvad der kan forklare — ikke retfærdiggjøre — hiin Finckes Fremgangsmaade i Sagen mod en gammel Ven er vel snarest Jalousie — hvilket vel og torde gjælde om Flere af de Andre — over at see en yngre Samtidig — Fincke var, da han underskrev Dommen 44, Griffenfeld dengang omtrent 40 Aar — stige saa heit iveiret fremfor dem. Han har vel ogsaa maaskee gjort Regning paa at Dommen dog ikke vilde blive exeqveret, idet den kongelige Naade vilde lade det blive ved Skrækken. Men ligesom denne Beregningsmaade i og for sig maatte ansees for forkastelig, saaledes tog man sig maaskee heller ikke vare for at Benaadningen i al Fald kunde ventes at ville blive afmaalt efter Indholdet af Dommen, der maatte blive at ansee som det retligen Forskyldte.

Conrad Hesse var Cancellieraad, Doctor juris og ansat i det tydske Cancellie, da han var en Holstener. Han havde i sin Tid afgivet Votum over Kongeloven. Han skal — efter Hersleb — kort efter Griffenfelds Domfældelse være bleven afsindig i den Grad at han maatte bindes. Da han senere kom sig forlod han pludselig en Kone og Børn og gik til Frankrig, hvor han døde.

Peder Resen var Præsident i Raadstuen i Kjøbenhavn, over hvilken Bye og Øen Samsøe han tidligere havde dediceret Griffenfeld en Beskrivelse og Tegning, ligesom O. Wolff p. 88 har en meget krybende Skrivelse fra ham til Griffenfeld. Efter en Beretning af Reenberg nød Resen, siden han underskrev Griffenfelds Dom, ingen Glæde i Livet mere, men plagedes uden Ophør af

en ængstet Samvittighed, ligesom det hos Hersleb hedder: „Resen havde altid siden en tung Samvittighed."

Hendrik Mathesius var Assessor i Hoiesteret og kaldes Doctor og kongelig Raad. Om ham vides det kun i Almindelighed, at det gik ham ilde.

Titus Bülche eller Büllich var Borgermester i Kobenhavn og Assessor i Hoiesteret. Han var, da han underskrev Griffenfelds Dom, kun 40 Aar gl. Efter Brostrup og E. Fleischers Beretning onskede han paa sit Yderste „at hans Arm indtil Albuen maatte have raadnet af den Tid han underskrev Dommen" og efter Janus Birchderods Beretning synes han at være geraadet i Armod; i det mindste dode hans Enke 1695 saa fattig at hun ei engang efterlod det, som hun kunde komme i Jorden for.

Den juridiske Functionær, der, foruden hine 10, som underskreve Dommen, havde Deel og maaskee væsentlig Deel i Domfældelsen eller Sagens Udfald, nemlig den foromtalte Mauritius — der kaldes hessisk Raad — gik det ikke bedre end de 10. Den 10de Octbr. 1676 blev han allerede arresteret, sat i Blaataarn og actioneret for adskillige af de samme Forbrydelser, han havde paadigtet Griffenfeld, saasom landsforræderisk Correspondence og Meneed. Han blev og sagsogt som Falskner, idet han skal have fort med sig en Mængde Blanquetter, under hvilke han havde efterskrevet flere fornemme Personers Navne. Ved Hoiesteret blev han under 15de eller 16de August 1677 domt til at miste den hoire Haand samt Ære, Liv og Gods. Han blev imidlertid benaadet til Fængsel og hensat paa det saakaldte Bornholms Slot, hvor han, efter nogle

Beretninger, skal være bleven fortæret paa den jammerligste Maade af Orm og Utoi. (Cfr. O. Wolff p. 381 og Ordens Capitlets Archivs Manuskript H. XXXII. S. 11.)

Det gik saaledes i fuldeste Maade i Opfyldelse hvad Griffenfeld sagde i sin Dupliqve: „Betænker at Grunden, den vi betræde, vil raabe Hævn over Eder. Sera aliqvando, sed certa numinis vindicta; et tarditatem supplicii gravitate compensat." — Guddommens hævnende Straf kommer maaskee sildig, men sikkert; og jo sildigere Straffen kommer, desto haardere bliver den.

Det vilde udentvivl være en overdreven Hensyntagen til hine Tiders Sæder at søge en Undskyldning for hiin Blooddoms Underskrivere i Tidsalderens hyppige og letsindige Anvendelse af Dødsstraffe; thi deels var hiin Tidsalder ingenlunde saa barbarisk og deels maa det dog vel antages at Menneskene til alle Tider have kunnet om ikke villet skjælne mellem Sandhed og Løgn, Retfærdighed og Uretfærdighed. Det første Punct af hiin Dom er ligesaalidet beviist ved noget af de opbevarede, bekjendte Documenter, som indrømmet af Griffenfeld. Dette gjælder ogsaa om den anden Post. Hvad der lægges ham til Last i den 3die er blottet for gyldigt Beviis og Formodning om det Medsatte tilstede. Hvad der under 4de Post lægges ham til Last skete øiensynligen alene i Fædrelandets Interesse. Ikke et eneste Lovbud paaberaabes i denne Dom. „Greifenfeld — siger v. Raumer — ward unter Verletzung mancher Formen und Gesetze das Leben abgesprochen."

Man har troet i denne Domfældelse at finde

en Nemesis for Kongelovens Forfatter; men Dommermyndigheden var ved Kongeloven dog hverken bleven udvidet eller indskrænket og Sætningen: „Man bør adlyde Gud mere end Menneskene" stod lige urokket.

XXVI.
Executionen.

Vi vende tilbage til den domfældte Griffenfeld. Man skulde vel formode at de nu havde ladet ham Roe til at berede sig til den forestaaende Død; men dette var ingenlunde Tilfældet. Der haves nemlig et Document (Indberetning til Kongen) fra Mauritius, ifølge hvilket denne tilligemed Geheimeraad Corfits Trolle — atter Trolle — „efter Hans kongelige Majestæts allernaadigste Befaling — som det hedder — den 30. Mai igjen med al Flid have erindret den Domfældte endnu før sin Død klarligen at aabenbare den videre Beskaffenhed med den svenske og franske Correspondence i Henseende til Personer, Sted, Tid og alle Omstændigheder; dernæst i Henseende til de Medskyldige i dette forræderske og til deres kongelige Majestæts og disse Landes Ødelæggelse sigtende Værk." Da de ikke af Griffenfeld kunde erholde flere Oplysningrr end dem han allerede havde meddeelt og han erklærede dem: „at han beredte sig til en salig Afskeed fra denne Jord og vilde ikke fortie Noget som var til Hans kongelige Majestæts Skade og bad om at man vilde melde ham hans Dødsdag tre Dage forud," saa indstiller Mauritius til Kongen: „at Griffenfeld tilligemed Fogh og Lund maatte under-

gives Tortur — lægges paa Pinebænken — da Tortur var optagen i Majestætsforbrydelse i hele Europa — hedder det — og ved det keiserlige Hof bleven strax, ligefra Processens Begyndelse, ved Fornemme foretaget og ikke at efterlade, fordi det angaaer de Regjerendes og Statens Sikkerhed*). Ogsaa kunde Deres Majestæt — vedbliver han — derved erholde et sikkert Kjendetegn paa Troskab og Utroskab hos de Folk, som modraade den formedelst deres Medskyldighed ꝛc."

Det synes dog imidlertid ikke at Kongen — maaskee atter af idel kongelig Naade — er gaaet ind paa dette smukke Forslag, ligesaalidet som han gav Gehør til et Andragende i en modsat Retning, nemlig fra Griffenfelds ærværdige Moder, der, efter nogle Beretninger, gjorde, med hans 4aarige Datter, Knæfald for Monarken, efter andre derimod slet ikke fik Audience. Endogsaa selve Dronningen Charlotte Amalie skal have gaaet i Forbøn for Griffenfeld. Ogsaa Enkedronningen skal af samme

* Vore ældre Love hjemlede ogsaa Anvendelsen af Tortur. Den første Deel af Danske Lovs 1—20 om piinligt Forhør, „at nemlig Ingen skal piinligen forhøres, uden han tilforn er dømt til Døde for nogen Ugjerning" er saaledes tagen af Christian 3die Koldingske Reces af 1558 Art 19. — Slutningen „med mindre det er in crimine Majestatis" o. s. v. er egentlig et nyt Tillæg i Loven og kan ikke siges at være tagen enten af Romerretten eller den tydske Ret, der tillede Brugen af Tortur i et meget videre Omfang, men har dog forsaavidt en tilsvarende Bestemmelse i den romerske Ret, at denne tilstedede en friere Anvendelse af Tortur i Sager om Majestætsforbrydelser end i andre Sager. — Adskillige Notitser om Brugen af Tortur ses es findes i Kolderup-Rosenvinges Retshistorie II. S. 229.

Grund være kommen til Byen fra sit Livgeding paa Falster, ligesom ogsaa Kongens Søster Churfyrstinden af Sachsen skal have intercesseret sig for ham. Griffenfeld selv skal kun have bedet om at formilde Dommen derhen, at hans Vaaben maatte forblive ubrudt af Bøddelen og hans Legeme blive begravet i hans Familie-Begravelse ved Helliggeistes Kirke. Han havde hørt Dommens Forkyndelse med Roe og som noget han havde ventet. Den 5te Juni blev Griffenfeld af Generaladjutant Schack paamindet om „at berede sig til Døden den næste Dag". — Til Henrettelsen havde man udseet Pladsen foran Kirken*) i Citadellet og hvor der blev henlagt et Læs Sand samt hensat en med sort Klæde udenpaa og indeni med hvidt Cattun betrukken Liigkiste — hvilken sørgelige Gave Griffenfeld tilligemed en hvid Underklædning, som han iforte sig, havde med Kongens Tilladelse modtaget af Broderen Gyldensparre. — Magister Nicolaus Henriksen Thistrup Sognepræst til Nicolai Kirke og Esaias Fleischer til Helliggeistes Kirke bleve nu paa Griffenfelds Anmodning indladte for at trøste og forberede ham til den nær forestaaende Død. Disse Geistlige skulle i Begyndelsen have forefunden ham opbragt over hans Fjenders skammelige Adfærd og over den Uret, som han saa uskyldigen leed; men Sindets Oprusen lagde sig efterhaanden og han erklærede for hine Geistlige „at han gjerne vilde befale Gud sin Sag og døe roelig, da han døde

*) Denne maae antages at have ligget der, hvor den nuværende Præstebolig i Kastellet er beliggende; (ifølge velvillig Meddelelse af den fortiden fungerende Commandant sammesteds Kammerherre Løvenskiold.)

som en ærlig dansk Mand og troe Kongens Tjener, der vel som Menneske kunde have fortjent Døden mange Gange; dog ingenlunde for noget Forræderie imod sit Fødeland og Konge." I denne Stemning begjærede Griffenfeld at deelagtiggjøres i Nadverens Sacramente og aflagde for Præsterne sit Skriftemaal — under hvilket han, efter Birchcrods (som dengang selv var i Byen) Beretning — skal have tilregnet sig som en stor Brøde at han ofte havde forsømt Guds Ord og ansaae sine nuværende Lidelser som en Straf for denne Synd. Præsterne tilbragte den øvrige Deel af Tiden hos ham med Bøn og Sang og aandelig Betragtning. Selv nød han fra Mandag — den 5te — Middag af hverken Spise eller Drikke. Den 6te Kl 4 om Morgenen nød han atter den hellige Nadver. Kl. mellem 5 og 6 slog Soldater en Kreds om Retterstedet og der afgik nu en Vagt til Arresten for at afhente den Domfældte. Griffenfeld fulgte dem med Fatning. Han havde ifort sig en sort Sloprok og hvide Underklæder og traadte med en tydsk Bønnebog i Haanden og Præsterne ved sin Side ud i den dødsstille Kreds.

Griffenfeld røbede ved Synet af hine Foranstaltninger ingen Frygt, men viste sig i sin fulde Storhed. Han vendte sig mod Tilskuerne, til hvilke han skal have holdt en kort Tale, i hvilken han forsikrede, at han i sit Ministerium ikke havde havt andet for Øie end hvad der sigtede til Hans Majestæts personlige Ære og til hans Undersaatters almindelige Vel; at han tog imod Døden, i hvor sørgelig den end var, med Hengivenhed i Guds Villie og som en Straf fordi han mere

havde frygtet Jordens end Himlens Konge. Han opløftede sine Hænder til Gud, som han tog til Vidne paa sin Uskyldighed og bevidnede at han aldrig havde tænkt paa at handle imod Kongens eller Landets Fordeel. Til Stadfæstelse herpaa vilde han gjerne døe, hvorpaa han ogsaa overleverede Gud sin Sjæl. Han satte sig derefter paa Knæe og gjorde sin Bøn med en forunderlig Sindsroelighed, som var et af Christendommens Følelser gjennemtrængt Menneske værdig. I Kredsen skal han og have henvendt sig til Generaladjutant Schack og takket ham for al den Høflighed han havde viist ham under hans Arrest, hvorimod han intet Ord henvendte til Commandanten, som dog stod ved Siden af. Han tog selv sit Halsklæde af og bandt sit Hovedhaar op med en Lidse. Boddelen nærmede sig nu, tog hans Vaaben og brækkede det itu samt traadte paa det og sagde: „Dette skeer ei uden Aarsag, men efter Fortjeneste." Griffenfeld skal, efter Nogles Beretning, hertil have yttret: „Kongen har givet mig samme, han tager det og fra mig igjen." Efter Andres — navnligen Reenbergs, hvis Broder skal have staaet ikke 5 Skridt fra Griffenfeld ved denne Leilighed — Beretning skal Griffenfeld have bedet om alene at bryde Griffen af Vaabenet. — Kongen havde tilladt at Skarpretteren paa ingen Maade maatte røre umiddelbart ved Griffenfeld, hvorfor han ogsaa selv opbandt sit Haar og vilde ei have bunden for Dinene. Han bad Skarpretteren om, saasnart han gav ham et Tegn — ved at løfte Haanden iveiret — da uden Frygt at forrette sit Embede, da han

nok skulde holde Halsen stiv *). Efter at have gjort endnu en kort Bøn, gav han Skarpretteren Tegnet, hvorefter denne opløftede Armen for at slaae til, da idet samme Generaladjutant Schack traadte frem og raabte: „Pardon! i Kongens Navn". — Ved disse Ord udbrød Griffenfeld: „Den Herre Jesus forlade Eder det; mit Hjerte var rede til at døe; men jeg takker min Gud og min Konge." Han rakte derefter sine Arme til Præsterne, som løftede ham op, og til Schack sagde han: „Vil I give mig Haanden?" hvortil denne svarede: „Ret gjerne!" Schack overleverede ham derefter Benaadningsdocumentet, i hvilket det heed: „Hans Kongelige Majestæt har af idel Kongelig Naade og medfødt høi Mildhed formildet foregaaende Dom derhen, at Peter Schumacher skal pardonneres paa Livet, men derimod dømmes til evigt Fængsel." Da Griffenfeld havde læst dette, udbrød han: „O! Naade, som er haardere end Dommen. Altsaa er jeg kun undsluppen Døden for at henleve mine ulykkelige Dage i et evigt Fængsel!" Han beklagede sig derpaa for Schack over den udviste Naade og bad ham forskaffe sig den ringeste Corporalspost. Imidlertid lagde man de sønderbrudte Stykker af Vaabnet i den tilstedeværende Liigkiste og førte Griffenfeld tilbage i Arresten eller Fængslet, som det nu var blevet **).

*) Halshugningen skete dengang med Sværdet og ikke som nu med Øxen. Efter Tegningen af Scenen hos Hofman laae han ikke paa Knæ, men sad i en opreist Stilling.

**) Efter Benaadningen er han sandsynligviis bleven overflyttet i det nuværende Slotsfangsel bagved Kirken, hvor senere Struensee ogsaa sad.

Efter Nogles Beretning har det været bekjendt eller dog ventet i Byen at denne hele oprørende Farce vilde blive spillet med den Ulykkelige. Men Benaadningen skal være udebleven saalænge, at Tilskuerne begyndte at tvivle om samme. Der fortælles og at den Kone, som tillavede Maden for Griffenfeld i Arresten, med Taarer sagde, da han skulde gaae ud af denne til Retterstedet, idet hun tog Afsked: „Jeg troer dog, at det er ikkun en Skræk, som man vil indjage Jer, og at I endnu kommer levende tilbage igjen." Da nu Pardonen var raabt og han kom tilbage igjen, kom denne Kone ham glad imode og sagde: „Jeg spaaede dog rigtigt, at I skulde komme igjen." Griffenfeld yttrede hertil: „Troede I det vist?" Hun svarede: „Ja!" „Da vil jeg, sagde han, prøve Eders Troe og spurgte om hun havde gjort nogen Mad rede til ham. Hertil svarede hun: „Nei," Han sagde da: „Havde I troet at jeg kom tilbage, da havde I vel gjort Mad færdig til at give mig; men eftersom I ei har belavet Eder paa noget at give mig, er det et Tegn paa, at I ei troede at jeg skulde komme tilbage."

Borgermester Jørgen Fog blev dømt til at miste sine 2 Fingre og forvises, m. m., efter at man — efter nogle Beretninger — havde ved Tortur aftvunget ham Tilstaaelser om aldrig begaaede Forbrydelser. Han fik dog Tilladelse til at opholde sig i Jylland og døde faa Aar efter i Aarhuus. Sønnen Peter Fog til Nyomgaard var Assessor i Høiesteret og blev nobiliteret 1707 som det synes for at godtgjøre Sønnen den strænge Medfart mod

Faderen; (cfr. D. Wolff p. 222 og Ordenscapitl. Arch. Mskr. H. XXXII. S. 8.) J. Fog bliver forøvrigt omtalt som en lærd og duelig Mand. Griffenfelds Secretair Lund og Skriver Knudsen bleve, saasnart man havde faaet at vide af dem hvad man vilde, frigivne, skjøndt de, efter Noales Mening, vare de eneste Skyldige. Foruden Fog berørte Griffenfelds Fald ogsaa flere Andre af hans Paarørende. Saaledes blev der vist Mistillid og Tilsidesættelse mod hans Fætter Cancellieraad Geert Schrøder, som døde kort efter. Secretair i det tydske Cancellie Lente, som var forlovet med Griffenfelds Svigerinde Elisabeth Nansen, slog strax op. Det samme gjorde Secretær Biermann, der var forlovet med Griffenfelds Cousine, Jfr. Anna Schrøder (uagtet Vielsesbrev var udstedt). Forøvrigt bleve Gyldensparre (hvem det endog blev sagt at han intet havde at frygte) og Meierkrone i deres Poster. Ligeledes Biskop Bagger. Griffenfelds Efterladenskaber bleve deelte imellem Forskjellige. Ved Benaadningsbrevet var tillagt hans Datter Fjerdeparten af hendes Moders Eiendom (ifølge en Optegnelse i Steensballegaards Archiv blev der senere udlagt Griffenfelds Datter en Sum af 48,465 Rd. 2 Mk. 8 ß., deels i P. Schumachers Huus og Gaard m. m. samt Mobilier og deels i Jordegods i Jylland og i Obligationer.) Hendes Formyndere bleve Gyldensparre og H. Nansen, ligesom ogsaa den regjerende Dronning senere skal have skjænket hende sit — Dronningens — Dukkeskab, der vurderedes til 24,000 Rd., da det bestod af prægtige Kunststykker og sjældne Arbeider i Guld. Samsøe blev tillagt Jomfrue Mobt og Grevskabet i Norge Gyldenløve. (Disse

havde maaskee ogsaa været de fornemste Reiskaber til Griffenfelds Undergang.) Forøvrigt vedbleve ogsaa nu Dudskabens Pile at udsendes mod den Ulykkelige og Smædedigtere, navnligen Janus Worm, undlode ikke at forhaane den Faldne. Frækheden gik endog saa vidt at man sendte ham saadanne Skandskrifter ind i Fængslet. Man gav ham i saadanne Øgenavne som „Greiffengeld" og det Raad „at han skulde være bleven ved Viinfadet" m. m. desl. Dog begyndte der ogsaa at hæve sig en og anden Stemme til hans Skjæbnes Beklagelse og Erkjendelsen af hans Værd.

Selve J. Worm synes at have havt Øieblikke, hvor han erkjendte den Faldnes store Værd. Han skrev saaledes et større Digt med Overskrift: „Lykkens ubestandige Speil", i hvilket han beklager Tabet af Griffenfeld. Da Janus Worm var Griffenfelds Samtidige og tidligere stedse havde skrevet Smædedigte imod ham, maae denne allegoriske og versificerede Fremstilling af Griffenfelds Skjæbne og Aarsagen dertil formeentligen ikke være uden Betydning til en rigtig Opfatning af Forholdene, hvorfor vi her skulle meddele nogle af de mærkeligste Steder af dette længere Digt. Det hedder saaledes blandt andet:

„Jeg gik mig ud i Skoven
  At høre Fuglesang,
Der var en Grib i Hoben,
  Som havde ypperst Rang.
Thi Ørnen ham ophøied'.
  Han snæret blev paa Fuglefang
Og udi Buur indføiet.

Saa fløg en Fugl i Lunde,
  Var ei i Fuglesløk,

Hans Viisdom var i Munde
  Og udi Brystet nok.
De Fugle ei han agted',
  De legte med ham Skak og Trek,
Og hannem eftertragted'!"

Digteren fortsætter nu Skildringen af Griffenfelds Liv under Billedet af Fuglen Gribben eller Griffen, hvoraf hans Navn var sammensat og hans Omgivelser under andre Fuglenavne. Han fremstiller ogsaa Misundelse som Hovedaarsagen til hans Ulykke, naar det, ved at beskrive hans Ophøielse, hedder:

„Dernæst hans Cabinette
  Blev Gribben og betroet,
De andre Fugle dette
  Skjar dybt i Hjerteroed,
At Ornen Gribben æred':
  Had, Avind, tæred' deres Blod,
At Lykken var forfæret."

„De spragled' Lykkens Fugle*)
  Sig væmmed' for den Grib;
De byled' som en Ugle,
  I deres ganske Liv,
At Ornen ham saa pryded';
  De ønsked': Herre Gud, Du giv!
Hans Blod det var udgydet!"

I Ornens Lunde grønne
  Var Gribben i Nat og Dag
Blandt andre Fugle skjønne
  Han havde største Magt.
Hver Fugl for hannem knæled',
  De havde Svig i Hjertet lagt,
Dog dermed længe dvæled'""

*) Hermed sigtes sandsynligvis til Hofolkene og Generalspersonerne, som dengang bestode meest af Medlemmer af gamle Adels-Slægter og som i Reglen afskyede den borgerligfødte Griffenfeld.

Forsaavidt som flere Historikere have antaget, at det brandenborgske Hof igjennem Cantsler Brandt havde en væsentlig Andeel i Griffenfelds Fald, maae det nedenstaaende Vers formeentligen antages at sigte hertil:

„Først Pelicanen fremmed
Til Gribben fik et Nag:
At han kund' faae ham tæmmed,
Fandt han op paa en Sag.
At styrte ham i Naade
Og gjøre ham til Lykkens Vrag
Og miste Ørnens Naade."

Forsaavidt som det er blevet antaget at Griffenfelds Banemænd tildeels netop ved ham vare komne i Veiret, synes hertil at sigtes med disse Stropher:

„De raabte strax: korsfæste!
Og Alle efterskjod
Som Begnen bældte, meest de,
Som havde nydet Brød
Ved Gribbens Hjælp og Ynde,
De eftertørsted' dog hans Blod,
Som bidsig' Jægerhunde."

Hvorlidet man nu agtede Griffenfelds Virksomhed og Arbeide for Fædrelandet beskrives saaledes:

„Hvor mangen Nat han vaagen
For Riget haver havt,
Det agter ei Strandmaagen,
Han spyer ud sin Saft,
Der Gribben arresteres,
Gunst, Gods og Guld han haver tabt:
Det for ham seqvestreres."

„Han havde skaffet Lykke
Ved klogen Haand og Pen,
Alt efter Ørnens Tykke
Hans Fjender jaged' hen.

Jerngraadig Struds det vlager,
Samt og Paafuglen, Strudsens Ven,
Hans Hjernesaft de smager.

De vranglig det udlægger
Ved Fiende-Conferents,
De Ornen med ham vækker
For slig Correspondents.
Forrædderen de siger,
Udi afsagte Dems Sentents,
At han sin Herre sviger."

Ved Strandmaagen antages der at være sigtet til Peder Lassen eller og til Generalfiskalen eller dennes Fuldmægtig. Det bliver altid mærkeligt at selv en Janus Worm nu antager at man fordreiede Ordene i Griffenfelds udenrigske Correspondence for at faae Forræderie deraf. Ogsaa mod Slutningen af Aaret 1677 beklager den samme Worm Tabet af Griffenfeld og tillige sin egen tidligere Fremgangsmaade imod ham, saaledes:

„Siden at Gribben blev sat udi Fængsel,
Siden at Fyrsten af Pleen gik bort,
Har vi udstaaet stor Nød og stor Trængsel,
Intet Værk gaaer os nu lykkelig fort.
De, som er kloge, forstandig og sikker,
Imod dem vi os saa skammelig stikker."

Der sigtes formodentlig herved især til de politiske Forholde og den Ringeagt, som andre Magter, navnligen Kongen af Frankrig, viste Danmark efter Griffenfelds Fald. Da denne Konge havde ladet Tropper afmarschere for at tvinge Danmark til Fred maatte Hahne eller Hahn — een af Kong Christian den femtes nye Yndlinge efter Griffenfelds Bortfjernelse — lade alle sine daarlige Ideer og Planer fare og „Danmark blev — siger

Historieskriveren Riegels — tvungen til en skjændig Fred." Endogsaa fra Prædikestolen skal den være af Mag. Fleischer kaldet en „skiden Fred." Denne ufordeelagtige Fredsslutning skal overhovedet have virket meget paa Folkestemningen i Griffenfelds Favør, idet den fornuftigere Deel af Folket vel indsaae at under hans Styrelse vilde Udfaldet være blevet ganske anderledes Man begyndte nu ogsaa efterhaanden ved mange Leiligheder at savne Griffenfeld. Selv Kongen skal engang i Statsraadet i Følelsen af Savnet af sin forrige Raadgiver være udbrudt: „Een Griffenfeld kjendte bedre mine Staters sande Gavn end hele mit Raad tilsammen." Ved en anden Leilighed skal han have yttret: „Istedetfor een Mand, som jeg har forstødt, har jeg faaet tre Hundsfoter." — „Einen Kerl haff ich verstöet um dre Hundsvoten optoladen;" disse Ord skal Kongen, ifølge chronicon Hamburgense, have brugt til en Hr. Kn. — maaskee Overkammerjunker Knuht. Ved disse 3 har han maaskee meent Ahlefeld, Hahn og Gyldenløve, hvilken sidste nu var hans daglige Omgangsven og bestandig søgte at adsprede ham med Forlystelser, uden Hensyn til hvad disse kostede Landet og til hvormeget han derved bidrog til at forkorte Kongens Liv. Det er derfor ingenlunde usandsynligt at Kongen i enkelte alvorlige Dieblikke kan dybt have følt Savnet af Griffenfeld. Hertil kom at iblandt flere Andre Prindsesse Ulrika Eleonora kort før sin Afreise til Sverrig skal have gjort Forbøn for Griffenfeld, hvilket hun vel skyldte ham for hans Iver for hendes Bedste. Ifølge Biskop Herslebs Optegnelser interesserede sig for hans Løsladelse ogsaa Dronning Anna af Eng-

land — tilskyndet af Bisskopperne af Lincoln og Oxford — Barlow og Fell. — Disse samlede Omstændigheder satte paa nye Griffenfelds Banemænd i Bevægelse. De kunde viistnok med Føie frygte for at hans Indsættelse i Kongens Naade og sine forrige Værdigheder vilde bringe en hævnende Torden sammen over deres Hoveder. De maae derfor antages at have opbudt alle Kræfter for at faae Kongen til at fjerne den saa frygtede Fange fra hans Nærhed, hvor han lettere kunde blive dem farlig. Hvilke nye Opdigtelser og Overdrivelser de i dette Øiemeed have anvendt paa den letbevægelige og lidet selvtænkende Fyrste, om de atter havde faaet ham til at troe paa de ældre taabelige Rygter, derom tier Historien. Kun saa meget er vist at Frillepartiet atter gik af med Seiren og at Kongen besluttede at forlægge Griffenfelds Fængsel til Munkholmen ved Trondhjem i Norge. Han skrev endogsaa selv under 9de May 1680 et egenhændigt Brev eller Ordre til Commandanten derstets. Denne Ordre lød saaledes:

„Vi Christian den femte osv. Vores allernadigste Vilie og Befaling er, at Commandanten paa Munkholmen nærværende Person Peter Schumacher af Oberst Schulz antager, hannem flittig sammesteds forvarer oc paa hans actioner oc Væsen act gifver, saaledes som han det acter at forsvare oc være bekent; i det ofrige hafver han sig med samme Schumachers Underholdning at rette efter vorr Statholders oc Generalfeldt-

Marskalk Gyldenløves Ordre. Kjøbenhavn, d. 9. May 1680."*)

En Capitain Schultz, af den norske Marine, blev tilligemed den nævnte Oberst Schultz beordret til at overføre Griffenfeld til hans nye Fængsel. Det var den 16de May 1680 — efterat han altsaa havde hensiddet 4 Aar i Kastelsfængselet — at Griffenfeld i en Kareth, ledsaget af Broderen Gyldensparre, blev bragt til Rungsted — ved Kysten mellem Helsingøer og Kjøbenhavn —, hvorfra en Baad bragte ham ombord paa et kongeligt Skib, der laae tilankers mellem Rungsted og Hveen. Ved Baadens Bestigelse udbrød han: „Una salus miseris nullam sperare salutem" ɔ: „For den Ulykkelige er der kun een Frelse, den, ingen Redning at vente." Han synes saaledes dengang at have næret noget Haab om Frigivelse. Han besteeg Baaden med nogle Bøger under Armen, nemlig Bibelen, Plutarchs og Ciceros Værker, samt ledsaget af sin Tjener Jens Friis, som havde opvartet ham i Castellet. Der synes ved denne Leilighed at have udspredt sig det Rygte i Kjøbenhavn at Griffenfeld nu skulde frigives, hvorfor en stor Deel af hans

*) Det synes, som allerede berørt, næsten at være en uopløselig Gaade i Kong Christian den femtes Characteer — der ofte viste sig god og elskværdig — at han saaledes kunde vedblive at være næsten hadefuld mod en Ulykkelig, der vistnok allerede havde mere end afsonet mulige Feil. Kongens jammerlige Omgivelser have formodentligen ideligen — ved enhver forsonende og venlig Tanke, der hos Kongen maatte opstaae om hans fordums Yndling — erindret ham om hine ulykkelige Almanakopteguelser, som formodentlig kun have indeholdt Sandhed og derfor fandtes saameget mere krænkende.

Venner skulde have indfundet sig i Kastellet for at lykønske ham, da de med skuffede Forventninger maatte vende tilbage.

Da Griffenfeld var kommen ombord blev der strax lettet Anker. Han forblev paa Dækket og stod, fordybet i Betragtninger — hvortil han havde saa riig en Anledning — med Blikket vendt mod Kjøbenhavn indtil denne Stad var aldeles forsvunden for Øiet. Han begav sig derpaa ned i Kahytten, hvor han længe sad hensjunken i Tanker indtil Søesygen begyndte at indfinde sig under det stormfulde Veirlig. Først efter 4 Ugers Seillads, tildeels under haardt Veir, ankom Griffenfeld syg og sorrigfuld til sit Bestemmelsessted.

XXV.

Munkholmen.

Fangen Mands Liv er snart beskrevet. Griffenfelds nye Opholdssted Munkholmen er et Skjær eller en Klippe midt i Havet og var i Aaret 996 et Rettersted, der kaldtes Nidarholm. 1028 blev det af Kong Knud den store indrettet til et Munkekloster, Holmskloster kaldet. — (I Ordens Capitlets Archiv findes en smuk og coloreret Tegning af Munkholmen af Johannes Aas, meddeelt af Stiftsprovst Wille i Trondhjem, som kalder den fortrinlig lignende.) Griffenfeld beskriver selv Munkholmen i et latinsk Vers omtrent saaledes „Midt op af Søen hæver denne Holm — fordum beboet af kappeklædte Mænd — sit uforkrænkelige Hoved; nu en Tomme paa Havet, en Orlogsbarn,

hvor Kanonen, hiin grumme, lyder i Bedeklokkens Sted og med sin tordnende Lyd minder Seilerne om deres Pligt at adlyde. Hor! siger den, hør! flur Nev i de udspilede Seil! Nordens Konge deler Magt og Rettighed med Neptun." — „Saaledes staaer Munk-Holmen, et Bolværk mod det truende Hav, hvis skummende Bølger brydes i dens Klippeskjød. See hvorledes den tilbageviser det opvæltende Hav og hvad det er den advarer Dig om. Hvad kan vel Klippen og vel Klippens Taarn eller hine svære Mure og Skildvagterne paa samme advare Dig om? Jo, om Guds Navn, som det stærkeste Taarn og som det, der yder de Fromme Tilflugt og Beskjærmelse." Det Locale, der her blev Griffenfeld anviist, bestod af 3 ved Paneel adskilte Værelser i det saakaldte Kobbertaarn. — Det kaldes saaledes fordi det var kobbertakt. I Schionnings „Reise i Norge" findes en Grundtegning af samme tilligemed en Beskrivelse over Munkholmen i det Hele. — Alle 3 Værelser havde kun eet Vindue (1 Alen høit og ½ Alen bredt imod Sønden) hvorigjennem Dagslyset kun sparsomt oplyste dem; naar derfor Døren til Griffenfelds Værelse, hvor Vinduet var, blev lukket, var der mørkt i de andre. — I det inderste af disse Værelser laae Griffenfeld, i det mellemste hans Tjener og i det yderste opholdt sig en Vagt. Kun i dette sidste var der en Kakkelovn, saa at Dørene maatte staae aabne, naar nogen Varme skulde trænge ind til Fangen. Her skulde nu denne høit begavede Mand i sin bedste Alder — han var endnu ikke fuldt 45 Aar gammel — tilbringe sine øvrige Dage. Han skulde ikke mere see Skoven grønnes med qvægende Løv eller Mark

og Eng prydes med Vaarens Blomster; ikke here Fuglenes Sang, ingen Venne-Stemme kunne lytte til, ikke indaande sit Fødelands Luftninger mere. Kun paa det vilde Hav kunde hans Øie hvile; hans eneste Musik var de fraadende Bølgers Larmen mod Klippen, Edderkoppen hans eneste Selskab; kun den raa Søluft kunde fylde hans Lunger. Her skulde hans store Aandsevner begraves og hentæres uden Nytte for Fædrelandet!

I Begyndelsen især havde Griffenfeld det her mindre taaleligt; men hans Oxforder Ven Biskoppen af Lincoln, Barlow, fik — medens Biskop Fell skal have tilbudt sin Caution for hans Løsladelse — igjennem Anna af England, Prinds Jørgens Gemalinde, udvirket at Commandantskabet blev frataget den daværende Commandant og betroet Major Svendsen Skeen. Han skal endogsaa i hiin første Periode have lidt Nød, hvorfor han i en Kalender med en Messingpen paa det hvide Papiir skrev et klagende Brev til Raadmand Metzfeld i Kjøbenhavn, hvorfor denne gik til Geheimeraad Plessen, der igjen foredrog det for Kongen, som svarede: „Der maae strax gjøres Anstalt til at han faaer sin Pleie, som vi have ordineret, nemlig 3 Retter Mad og 1 Pot Viin dagligt", hvilket da og skete. Præsterne i Trondhjem havde og Ordre til at prædike for ham, saa ofte som han forlangte det. Griffenfeld holdt her hver Morgen Bøn paa Knæ, hvorefter han læste en Time.*)

*) Hans ypperlige Bibliothek, som han skal have kunnet benytte medens hans Fængsel var i Kjøbenhavns Kastel, brændte allerede 1679. I den da udkommende Avis turde man kun omtale denne Begivenhed med de Ord: „En bekjendt Mands Bibliothek er brændt i Nat med Mansens Gaard paa Slotsholmen."

Derefter informerede han sin Tjener, en norsk Bondedreng ved Navn Peder i hans Christendom, ligesom han og læste Hebraisk og andre Videnskaber med Commandant Svendsen Skeens og senere med Commandant Pihls Søn, som begge bleve Præster og lærde Mænd. Præsten Skeen har leveret en dansk metrisk Oversættelse af Griffenfelds latinske Vers samt en Beskrivelse paa Vers over Munkholmen, hvori han roser Griffenfeld meget og fortæller med hvilken Længsel han som Barn ventede paa de Timer, der skulde tilbringes i Griffenfelds lærerige Omgang. Ogsaa har Griffenfeld udfyldt en Deel af sin Tid med at skrive, skjøndt kun meget lidet af hvad han skrev er blevet opbevaret Efterverdenen. Heriblandt er imidlertid et Brev, som han har tilskrevet sin Moder paa en Nytaarsdag, uden at Aarstallet er angivet; dog formodes det at have været i et af de første Aar efter hans Ankomst til Munkholmen. Dette Brev aander idel religieus Hengivenhed. Efter med Skriftens Ord at have lykønsket sin Moder til det nye Aar vedbliver han saaledes: „Jeg ønsker og denne Guds rige Velsignelse, Jesu Christi Fred og den Helligaands kraftige Regjering og Fremvært i det Gode over den lille Plante, som I haver hos Jer *) at hun maae tiltage i Alder, Viisdom og Naade hos Gud og alle gode Mennesker, takkende Jer derhos underdanigen for alt det Gode og de utallige Velgjerninger, I baade hende og mig beviist haver fra vor Fødselstime indtil denne Dag. Sandelig, I

*) Hans Datter, som nu maae have været en halv Snees Aar gammel.

har født mig til Verden tiere end een Gang og alle Gange med Smerte; og denne Eders uforskyldte Kjerlighed, som I bær til mig, der kun har gjort Jer al Fortræd og Hjertesorg *), erindrer og forsikkrer mig des kraftigere om Guds Kjerlighed til mig og Eder, efterdi han ligner selv sin Kjerlighed og Naade til os ved en Moders Kjerlighed, naar han saa taler hos Propheten: „Kan og en Moder glemme sit diende Barn, sit Livs Frugt at hun skulde ikke forbarme sig derover, ja, hun kunde maaskee end glemme det, men saa vil jeg dog ikke glemme Dig; jeg har tegnet Dig i mine Hænder. Jeg veed vel, høitærede, kjere Moder, at denne Tanke skal maaskee falde Eder ind, naar I faaer dette i Hænderne: Det sidste, Du skrev mig til, da var Du i fuld Flor, o! hvor er Din Tilstand nu langt anderledes, end den var dengang. Men, allerkjereste Moder, hvilken Tilstand synes Jer bedst, enten at være i Guds Unaade og i Kongens Naade, eller at være i Guds Naade og i Kongens Unaade; Moses holder Christi Forsmædelse langt høiere end at være Pharaos Dattersøn og at have alt Ægypti Liggendefæ; mig tykkes og, som Gud nu haver underviist mig, at det er bedre at være Dørvogter i Guds Huus, end at være Rigskantsler og en stor Mand i Verdens Øine. David, som havde forsøgt begge Dele, at være høi og være lav, sagde ikke uden Aarsag i den 119. Psalme: „„For jeg blev ydmyget eller revset foer jeg vild; men nu holder jeg Dine Ord.

*) Christelig Ydmyghed. Moderen havde i hans Velmagt blandt andet en aarlig Sum af ham, som forhen viist.

Item: Det er mig kjært Du revsede mig, at jeg maae lære Din Ret."" Finder jeg Naade for Herrens Öine i det Timelige, han henter mig nok op igjen og skjuler mig for Tungers Svøbe at jeg kan opløfte mit Ansigt uden Pletter. Gud er den, som udøser Foragt over Fyrsterne og kommer dem til at vandre udi Orken og øde Steder; dog ophøier han igjen og forsvarer den Fattige og Ydmyge efter Elendighed og gjør hans Huus og Slægt som en Flok, som David taler i den 107de Psalme: Forlader Eder paa Gud, I skal see hans Hoved er endnu ei forkortet; han skal gjøre et Tegn med mig til det Gode, at de skulle det see, som mig hade og skamme sig, at han staaer med os og trøster os. Alle mine Hovedhaar ere talte, og hvad Gud vil give mig, kan Ingen betage mig." (Den bekjendte franske Statsminister Fouquets Moder skal dagligen have bedet Gud om, at nedstyrte hendes Søn — for at han, udreven af Verdens Larm, maatte finde Tid til at tænke paa sit evige Vel — og hun takkede Gud da hendes Önske 1664 gik i Opfyldelse. Han skrev i Fængslet: „Conseils de la sagesse", et meget anseet Værk af religiøst Indhold).

Det Brev, som Griffenfeld ovenfor omtaler at han sidst havde skrevet sin Moder til, var dateret Itzehoe den 24de August 1675 og opbevares i Cancelliets Archiv. Det lyder saaledes: „Hjertekjere Moder! paa denne min Fødselsdag kan jeg ikke andet, end ydmyg at takke Jer for det Arbeid og den Smerte, jeg har kostet Jer for saa mange Aar siden; bliver altid gunstig og befaler mig i Eders Bønner til Gud. Han beskjærme og

bevare Eder. Jeg forbliver stedse Eders hulde Søn." Dette anføres her for at vise det Ugrundede i den Paastand, Nogle have fremsat, at Griffenfeld i sine Velmagtsdage glemte sin gamle Moder. Man erindres forøvrigt nu uvilkaarligen om hans religiøse Opdragelse i hans tidligste Ungdom i Faderens Huus.

I Aaret 1685 viste der sig et Glimt af Haab for Griffenfeld, idet en anden navnkundig og uskyldigen forfulgt Statsfange, nemlig Eleonore Ulfeld, efter Enkedronning Sophie Amalies Død d. 20de Februar 1685, blev sat i Frihed d. 19de Mai s. A. efter et Fangenskab af nogle og tyve Aar. Hertil kom at Kongen paa sidstnævnte Dag tiltraadte en Reise til Norge og ankom til Trondhjem den 11te Juni s. A. Imidlertid spaaede Kongens Reiseselskab ikke noget Godt for Griffenfeld. Dette Selskab bestod nemlig iblandt Andre af Gyldenløve, Knuht og Moht — Frillens Fader eller Broder. Nogle have meent at Kongen vel ved sin Afreise fra Kjøbenhavn skal have havt noget Godt isinde imod sin fordums Yndling, men at hans nuværende Omgivelser forstode saaledes at holde hans Tanker adspredte eller fængslede paa andre Gjenstande, at han under sit Ophold i Trondhjem, skjøndt dette varede i 16 Dage (efter andre Beretninger kun i 5), ikke engang erindrede sig Griffenfelds Nærhed. En saa høi Grad af Glemsomhed, eller hvad man skal kalde det, er forøvrigt ikke uoverensstemmende med de Skildringer, som Riegels, Suhm og andre Historieskrivere give om denne Monark.

Saameget er imidlertid vist, at der ikke, i An-

ledning af dette Kongebesøg i Trondhjem, foregik nogen Forandring til det Bedre i Griffenfelds Stilling. Derimod fortælles der ved denne Leilig at være foregaaet en Begivenhed, som snarere syntes at maatte indeholde en Krænkelse for ham. Der skulde nemlig være paakommen Statholder Gyldenløve en stor Lyst til at see Griffenfeld i dennes Ydmygelse. Til den Ende havde han aftalt med Een af sit Følgeskab, at denne skulde banke paa Griffenfelds Dør og, naar der da blev lukket op, skulde han, ved sin Indtrædelse, aabne Døren saa vidt, at Statholderen udenfor i Forbigaaende godt kunde see Fangen. Griffenfeld skal imidlertid have faaet et Nys om denne Plan og lod som han ikke hørte den aftalte Banken paa Døren; men, da denne fortsattes, raabte han: „Den, som er udenfor er mægtigere end jeg; han lukke selv op; jeg har ingen Nøgle." Da Døren omsider blev aabnet stillede Griffenfeld sig bag ved samme, saa at den nysgjerrig-ondskabsfulde Statholder ikke fik Griffenfeld at see, hvorimod denne igjennem Sprækken ved Dør-Hængslerne saae hiin. Gyldenløve skal endog have bestræbt sig for til Efterverdenen at overlevere et synligt og varigt Minde om sit uforsonlige Sindelag imod den Mand, under hvis Bestyrelse Danmark var agtet og anseet blandt Europas Stater og efter hvis Fald det (under samme Konge) blev ringeagtet og tilsidesat. Han skal nemlig, paa det ham tilhørende Grevskab Laurvig i Norge, have ladet støbe Kakkelovne med Griffenfelds Sindbillede og med denne Devise:

„Da jeg greb Overmand om Fod,
Tog han mig bort med sig,

Thi raader jeg hver Mand saa god,
Han speiler sig i mig."

Der fortælles og at 3 andre af Kongens Følge kom ogsaa, uden Griffenfelds Villie, over til ham og at han tiltalte dem saaledes: „Hvorfor ere I komne? spurgte han; ere I komne for at lære Viisdom, den kunne I lære her; eller ere I komne for at see et Menneske klædt i b'ode Klæder? — ogsaa dem har jeg baaret; eller ere I maaskee blot komne for at see mig i min fornedrede Tilstand? — da ere I allermindst velkomne" — hvorefter han lukkede Døren op og viste dem ud. Forøvrigt har man med Hensyn til Gyldenløve ogsaa villet paastaae at han har villet benægte nogen Deeltagelse i at styrte Griffenfeld og tvertimod yttret, at dersom han — Gyldenløve — paa den Tid havde været nærværende, skulde det ikke være gaaet ham saa ilde. Imod denne Benægtelse taler imidlertid i al Fald flere Beretninger, ligesom den ogsaa turde have Sandsynligheden imod sig.

Skjøndt saaledes ogsaa denne Gang Haabet om Frigivelse forsvandt for Griffenfeld, saa skal han dog — som saa saare naturligt — stedse have næret Haab om at komme løs. Ifølge en Beretning af Salmann skal Frederik den fjerde, som Kronprinds, ogsaa have yttret, „at naar han kom til Regjeringen, da vilde han lade Griffenfeld med stor Procession sætte i Frihed og føre til Danmark; men at han nu ikke turde blande sig i sin Faders Anliggender."

Griffenfeld skulde imidlertid endnu udholde en Dyst med Skjæbnen og med hjerteløse Avindsmænd, maaskee een af de haardeste, den nemlig at man

fratog ham Pen og Blæk, hvorved han sandsynligviis i mange mørke og kummerfulde Timer havde fundet Trøst og Lindring, ved paa Papiret at kunne udgyde sine Tanker. Det var i Aaret 1688 — hans Fangenskabs 12te Aar — at Frille-Slænget atter synes at have sat sig i Bevægelse, idet samme maaskee har fundet at Griffenfeld havde det for godt. Nok er det at en vis Peder Krog — en Besvogret af den Mohtiske Familie — som tidligere af Grevinde Samsøe — forhen Jomfru Moht — var bleven meddeelt Kaldsbrev som Provst og Præst paa Samsøe, nu — 1688 — blev udnævnt til Biskop i Trondhjem. Han havde ikke saasnart tiltraadt dette Embede førend han — som det heed ifølge høiere Befaling — undersøgte Griffenfelds Papirer, som ikke vare faa og som indeholdt Arbeider i de forskjelligste Sprog. Krog skal allerede fra Griffenfelds Glandsperiode have været uvenlig stemt mod ham og han synes her at have troet at finde sig berettiget til at lægge denne Stemning for Dagen. Den Undersøgende erklærede uden videre alle Griffenfelds skrevne Sager for farlige og berøvede ham for Fremtiden alt Skrivemateriale. Historien har aldeles ikke opbevaret nogetsomhelst, der i mindste Maade kunde berettige til eller retfærdiggjøre en saadan Grumhed. Derimod har Historieskriveren Kammerherre Suhm betegnet Biskop Krog, fra andre Forholde, som et Menneske af en „uhørlig og nedrig Ondskab" — som det hedder. Hermed stemmer ogsaa Historieskriveren Riegels, naar det hos denne hedder: „Nedrigt blev han af Hof-Uslinger efterstræbt, af smaa Sjæles tyranniske Feighed blev han overvælded med Haan. Kongen vilde blot yd=

mygge ham, men ham uafvidende blev han til Mis-
dæder. Kongen onskede ham ofte tilbage i sit Raad;
thi hans Forstand og Skarpsind have aldrig været
der for eller siden, men hans Fjender vidste saaledes
at adsprede Christian, at han sjelden sandsede, at
Griffenfeld endnu var ilive. Intet kunde derfor
hindre hans Efterstræbere fra at pine ham værre
end Doden. De overantvordede ham til nedrige
Fangefogder, der vidste at erhverve sig Hoffets Ind-
destt ved som Angivere at sælge enhver af hans
Handlinger og Ord til Fjenden. Bisskop Krog i
Trondhjem har især for sin Nedrighed imod den
fangne Griffenfeld gjort sig udodelig."

Imidlertid sogte vor ulykkelige Fange paa an-
den Maade at væbne sig mod Orkesloshedens Tor-
tur og at tilfredsstille sin saa mangeaarige Trang
til at udfolde sine Tanker paa Papiret. Han ind-
skjar nemlig smaa Vers eller Tankesprog i Vin-
duesruderne med sin Diamantring eller skrev dem
paa Randen af sine Boger med Bly, som han tog
af sine Vinduer eller optegnede dem med Kul paa
Væggene. Hans hele Værelse skal paa denne Maade
have været saaledes overtegnet at næppe en Plet
var fri. Blandt disse, kummerligen for Lyset
bragte Vers, vare de skjenne, forden med-
deelte Betragtninger over Munkholmen. —
Schionning eiede og et Exemplar af S. Cancellæi
græske Nye-Testament, i hvilket Griffenfeld saavel
paa de rene Blade for og bag i Bogen som paa
Randen af Bladene og paa Bindet med en Knappe-
naal havde indridset en Mængde gudelige Betragt-
ninger, deels paa Latin og deels paa Engelsk.
Griffenfelds Sostersøn Etatsraad Fog eiede ogsaa

en Seneca, som ligeledes var prydet med hans Morbroders lærde Bemærkninger. Dathe fortæller og at Griffenfeld i en af sine Andagtsbøger skal have skrevet følgende Vers:

„Demuth hatt mir Gunst gemacht, —
Gunst hatt mich zu Ehren bracht, —
Ehre hatt mir Reichthum geben, —
Reichthum thut nach Hochmuth streben, —
Hochmuth stürzt ins Elend nieder, —
Elend bringt die Demuth wieder."

ↄ: Ydmyghed forskaffede mig Yndest; Yndest bragte mig til Ære og Værdighed; Ære og Værdighed har forskaffet mig Rigdom; Rigdom avler Hoffærdighed; Hoffærdighed bringer i Elendighed; Elendighed tilbagefører Ydmygheden. (En mere træffende Charakteristik af ham selv gives maaskee næppe). Commandanten havde ogsaa overladt Griffenfeld en Steentavle, paa hvilken han med Griffel opsatte allehaande Tankesprog snart i orientalske, snart i det latinske og snart i i levende Sprog. Da Schönning (1773—75) var paa Munkholmen fandtes denne Tavle endnu tilligemed mange af hine Tankesprog; men en Commandant von Sonich lod alt forandre og nu findes intet heraf.

XXVI.

Charlotte Amalie Griffenfeld.

I det samme Aar som Griffenfeld blev prøvet saa haardt havde Forsynet dog ogsaa beredet ham en stor Glæde, idet han modtog den Efterretning at hans eneste Barn Frøken Charlotte Amalie

Griffenfeld — som hun vedblev at kaldes, skjøndt den kgl. Resolution af 1676 om Faderens Benaadning kalder hende Schumacher — var (nu 16 Aar gl.) bleven forlovet med Baron Frederik Krag eller Kragh, Herre til Steensballegaard og Endelave. Hun omtales som en Dame af „fremskinnende Dyder."

Fra Familie-Archivet paa Steensballegaard have vi ved Amtsprovst og Ridder Schmitts Velvillie modtaget følgende Optegnelse herom: „Anno 1688 kom han (dengang Kammerjunker Baron Frederik Kragh) tilbage fra Holland, hvor han havde været som Envoyé extraordinaire fra Aaret 1684, til Kjøbenhavn den 7de Septbr. og saasom da ei noget forefaldt, hvortil han kunde employeres, fæstede han sine Tanker derhen, at forandre sin bedrøvelige Enkestand til en glædelig Egtestand, hvilket og skeete, da den store, dog ulykkelige, Rigens Cantsler, Griffenfelds Datter, hvis Dyder og Meriter for Enhver fremskinnede, blev med ham forlovet. Aar 1690, da Herskabet det senere havde approberet og hans med hendes Venner det havde samtykt, hvorpaa Bryllupet det samme Aar, den 12te Novbr., udi Hr. Etatsraad Gyldenspares Gaard blev holdet, og tilsammen givet af Mester Michael til Nicolai Kirke Sognepræst." Baron Krag blev senere Geheimeraad, Vice-Statholder i Norge under Kong Frederik den fjerde, Ridder, Stiftsbefalingsmand over Viborg Stift og Amtmand over Halds Amt. Griffenfelds ærværdige Moder døde den 1ste Decbr. 1694, næsten 80 Aar gl., efter saaledes at have oplevet sit Barnebarns hæderlige Forsørgelse.

Under Commandanten Oberstlieutenant Kyhn

synes forøvrigt atter en blidere Periode i Griffenfelds Fængselsliv at være indtraadt. Denne Mand skal have viist ham mange Billigheder og maget det saaledes, at hans Paarørende ikke alene kunde tilsende ham hvad hans Beqvemmeligheder fordrede, men endog tilladt ham at verle Breve med dem. Ogsaa tillod han at Disciplene i Trondhjems Skole kom over for at blive overhørte og underviiste af Griffenfeld. Griffenfeld synes forøvrigt under sit Fængselsliv til en Tid, at have beskjæftiget sig med den paa hiin Tid epochegjørende af Gall fremsatte nye Lære om af de menneskelige Organers Bygning at drage Slutninger om Forstandsevner, Anlæg m. m. Der fortælles saaledes, at da Commandanten Pihl havde 12 Sønner og ønskede den af dem, der røbede bedst Anlæg, anbragt til Studeringer, anmodede han Griffenfeld om at afgive et Skjøn over Drengenes forskjellige Evner. Griffenfeld skal da — formodentlig foruden anden Undersøgelsesmaade — have maalt og beføelt Constructionen af Drengenes Hoveder og derefter tildeels ladet sig bestemme til at gjøre Valget for Faderen. At Griffenfelds Valg forøvrigt var rigtigt viste sig senere. Den unge Joachim Pihl — hvem Valget faldt paa — blev under Griffenfelds Veiledning (Han gik vel i Trondhjems Skole, men laae om Natten hos Griffenfeld, som gjennemgik og repeterede hans Lectier med ham. Cfr. Hjorthøi: „Guldbrandsdalens Beskrivelse.") en ypperlig Latiner, blev senere Provst i Guldbrandsdalen og Præst i Gusdal i Norge og ansaaes for en lærd og dygtig Mand. (Denne Notits om J. Pihl er bleven meddeelt 1807 af Commandant Pihls Sønnesønssøn A. Pihl Præst

til Baage i Norge). Det er en bekjendt Sag og noget, som Historien opviser flere Exempler paa, at store Mænd, der have maattet tilbringe en lang Aarrække indenfor et Fængsels Mure, have søgt at beskjæftige deres Aand ved Granskninger over Gjenstande, som de maaskee i deres lykkeligere Dage vilde have smilet ad og som maaskee ogsaa under saa indskrænkede Forhold har funnet føre til eensidige Forestillinger. Saaledes har den eensomme Fanges eneste daglige Selskab Edderkoppen oftere været Gjenstanden for store Aanders Betragtninger.

Vi have endnu en Krænkelse, tilføiet Griffenfeld, at meddele vore Læsere; men vi kunne trøste dem med at det ogsaa er den sidste, om ikke den mindste. Der fortælles (af Prof. J. F. Ramus, en Søn af Commandant Kyhns Datter) nemlig at da han — Ramus — tilligemed flere af Trondhjems Skole-Disciple var paa Munkholmen og de udenfor Griffenfelds Værelse gjorde megen Støi, raabte den Gamle, idet han stak Hovedet ud af Døren: „Vil I være rolige, I Rollinger!" men da disse i deres kaade Overgivenhed svarede: „hvad vil Din gamle Skjelm? havde Du intet forbrudt, saa sad Du ikke heller der" — trak han ganske roelig Hovedet tilbage og sagde blot: „Hvad vilde jeg og der."

XXVII.

Griffenfelds Død.

Uagtet Griffenfeld i de bedre Perioder af hans Fængselsliv synes at have havt vedkommende Com-

mandants Tilladelse til at gaae omkring paa Munkholmen, saa vilde han dog ikke gjøre Brug af en saadan Tilladelse. „Kongen — skal han have yttret — har befalet mig at blive her og forend han igjen tillader mig at gaae ud, forlader jeg ikke dette Sted." Hans eneste Bevægelse bestod saaledes i Vandringer fra det ene Hjørne af hans Celle til det andet., af hvilke Vandringer, der endnu fandtes Spoer i Aaret 1745, da Griffenfelds Fodtrin, dybt indslidte i Gulvet, endnu vare at see tilligemed et tykt Egetræesbord, som stod i Cellen og i hvilket fandtes et rundt Hul indslidt af hans Albue, som han støttede paa Bordet med Haanden under Hovedet. Dette usunde Liv kunde ikke andet end samle Sygdomsstof paa en eller anden Maade hos denne, som det ellers synes, med Hensyn til Legemet ligesaa herligen som med Hensyn til Aanden af Naturen udrustede Mand. Under de Sygdomsanfald, som nu begyndte at indfinde sig, var han saa meget mere at beklage som Lægen fra Trondhjem ikke kunde komme til Munkholmen (der ligger ved Havnen til Trondhjem som Trekoner her) naar det var stormfuldt Veir. Rygtet om denne Griffenfelds beklagelsesværdige Tilstand naaede ogsaa til Kjøbenhavn og der, blandt Andre, til en Mand, som vi tidligere have havt Leilighed til at nævne, nemlig Peder Jespersen, hvem Griffenfeld havde bort prækike som ung Candidat og derefter skaffet et Kald i Fyen med Udsigt til et bedre. Denne Udsigt havde heller ikke været skuffende, da denne Mand nu var bleven kongelig Confessionarius. I denne Egenskab gik han engang i Efteraaret 1698 — da Hans Majestæt Kong Christian

den femte allerede i længere Tid af alvorlige Sygdomsanfald var bleven mindet om at han snart behøvede anden Trøst end den han kunde finde i Grevinde Samsoes og Statholder Gyldenløves Selskab — til Kongen. Da han traadte ind i Gemakket saae han sig om allevegne, hvorfor Kongen spurgte „hvorover han saae sig om.“ Jespersen svarede: „Mig synes et Stykke er borte, som pleiede at hænge paa dette Sted.“ Kongen sagde „at han havde ladet det tage bort af chagrin“ (Fortrydelse) hvorpaa Jespersen vedblev: „Griffenfelds Arrest er for haard og han er meget svag. Lad ham komme ud; jeg vil cavere for ham.“ Kongen sagde hertil: „Hans Uvenner have styrtet ham *); gak til Harboe og lad ham sætte en Ordre op.“ — Harboe — Geheimeraaden — opsatte derpaa 2 Ordrer, en strengere og en mildere; men Kongen valgte den mildere. Denne Ordre ankom til Commandanten Michelsaften 1698 og lød paa at Griffenfeld maatte begive sig til sin Datter paa Steensballegaard. Han følte sig imidlertid hertil for svag og lod sig derfor føre over til Trondhjem, hvor han tog i Huset hos Anna Kyhn, Enke efter en Lector Ramus og Datter af Commandanten paa Munkholmen, der boede, som det synes — efter de ikke ganske overeensstemmende Beretninger herom — hos en Toldforvalter og

*) Disse mærkelige Ord findes tilligemed den øvrige Beretning om denne Tildragelse i hine Optegnelser fra Biskop Herslеb (og stemme med Pouelsens og Broström's Beretninger herom) der udentvivl har havt de bedste Kilder og den paalideligste Hjemmel for sine Beretninger.

Kjøbmand Treschow. (Dette Huus beboedes senere af Raadmand Klingenberg og man forevifte her inde i Gaarden en grundmuret Bygning og deri en Stue — Muurstuen kaldet — hvori Griffenfeld skal have ligget). Han holdt her næsten uafbrudt Sengen. Ikke destomindre fandt Generalmajor Wibe, som Overstcommanderende i Trondhjem, sig dog foranlediget til at sætte en Vagt af 1 Underofficeer og 2 Gemene udenfor Griffenfelds Dør, hvortil denne skal have bemærket, „at Guds Haand havde nokſom bundet ham til at han ikke ſkulde løbe langt.“ Forøvrigt skal ſamme Wibe have ſendt Griffenfeld hiſtoriſke Bøger og andre trykte Sager. Om Griffenfelds Ophold i Trondhjem haves kun meget ſparſomme Efterretninger; dog er der opbevaret et Træk af hans gode Hjerte fra hiin Periode. En Dag var hans Vertinde gaaet til Kirke og havde efterladt ſit diende Barn i Buggen. Under Moderens Fraværelſe begyndte Barnet ſkærkt at græde. Efterat have hørt noget derpaa og da ingen Anden kom tilſtede, reiſte Griffenfeld ſig, ſaa ſyg han var, af ſin Seng og gik hen til Barnet for at berolige det og vugge det i Søvn. Da Moderen derefter kom tilbage foreholdt Griffenfeld hende „at det vel var ſkjønt og rigtigt at hun beſøgte Guds Huus og at hun ſelv diede ſit Barn; men at hun da ogſaa maatte opfylde en Forpligtelſe, ſom hun ſaaledes havde paataget ſig og ikke forlade Barnet, uden at ſørge for at en anden imidlertid havde Tilſyn med det.“ Griffenfelds Læge var en Chirurg Frauen *) i Trondhjem. Han

*) En Tydſker og meget habil Mand, hedder det. Hans ældſte Søn var det, ſom blev Confeſſionarius hos

havde allerede tidligere Formodning om at Griffenfeld leed af Blæresteen, hvorimod Griffenfeld selv ikke antog at han leed deraf, da han ved at gaae, sidde eller bevæge sig, ikke fandt nogen Besværlighed og Tilfælcene undertiden kunde udeblive i hele 6 a 10 Uger, ligesom ogsaa smertestillende og nervestyrkende Midler stedse forskaffede ham stor Lindring. „Han havde saaledes — bemærker Frauen — paa en Maade bragt Stenene ud af Hovedet og Tanken baade hos sig selv og hos os Læger; men ikke ud af hans egen Blære og Nyre." Senere hen paa Vinteren 1698 og 1699 tiltoge Griffenfelds legemlige Lidelser og han leed meget af Urinforstoppelse, krampeagtige Anfald i Blæren og i de høire Indvolde og henad Foraaret desuden af hyppige Qvalmer og Opkastelser. Disse Tilfælde, i Forening med tiltagende Steensmerter, foraarsagede vedvarende smaa Feberanfald, hvorved efterhaanden Kræfterne, ligesom Olien i Lampen, fortæredes og endeligen Livet, Klokken 9 om Morgenen den 11te Marts 1699, udslukkedes.

Griffenfeld døde saaledes den 23de Aarsdag efter hans Anholdelse paa Slottet, endogsaa, efter nogle Beretninger, til samme Time, da denne fore-

---

Kong Christian den fjette, hos hvem han dog faldt i Unaade og blev deporteret til Helsingøer, hvorfra han til Kongen senere indgav en Ansøgning (om at maatte komme til Kjøbenhavn for at følge sin Broder, der havde været Toldinspecteur sammesteds, til Jorden) med de Ord: „Tillad, allernaadigste Konge! en Synder at følge en Tolder til Jorden."

gik *). Han blev obduceret af Chirurg Frauen i Overværelse af Doctor Joachim Irgens og Magister og Rector Borch. Der fandtes da saavel i Nyren som i Blæren 27 mindre Stene og paa sidstnævnte Sted tillige en Steen, der veiede 7 Lod. Denne Steen, der er af Størrelse som et Kalkunskhønseæg, opbevaredes i en Række af Aar paa Kunstkammeret i Kjøbenhavn til Erindring om sin navnkundige Eier. Da den imidlertid her leed en Beskadigelse er den blevet afleveret til det chirurgiske Academie, hvis Conservator Regimentschirurg Ibsen fortiden har den under Bevaring og som velvilligen har meddeelt os den ovennævnte Beskrivelse af Størrelsen. Om Griffenfelds Begravelse giver hans egen Søstersøn Etatsraad Fog følgende korte Beskrivelse: „Klokken 11 om Formiddagen den 20de Marts blev han henbaaren (i en simpel Fyrrekiste) af Trondhjems Borgere til Vor Frue Kirke og hensat i Choret med maadelig Standspersoners Følge, hvoriblandt jeg og den Afdødes Tjener Peter **)." Senere blev

*) Den 11te Marts synes at have været en besynderlig ominøs Dag i det griffenfeldske Drama. Den 11te Marts 1676 blev Griffenfeld arresteret; den 11te Marts 1699 døde han og den 11te Marts 1846 afbrændte tildeels hans Fædrenegaard paa Hjørnet Løvstrædet og Kjøbmagergade.

**) Denne Tjener skal senere være kommet ned til Baron Krag paa Steensballegaard, hvor denne satte ham i Stalden at passe Heste, hvilket Tjeneren ikke syntes om, men gik i Krigstjeneste og skal være falden i Krigen i Skaane under Frederik den fjerde, efterat have tjent Skildrer Salmann, som har optegnet Adskilligt om Griffenfeld.

Liget imidlertid flyttet ned til Jylland og bisat i Kapellet, som gjemmer de gamle Kragbers Adelstov i Væhr Kirke ved Steensballegaard. Her findes hans Kiste forsynet med 2 Indskrifter. Paa den øverste Kobbertavle kaldes han kun „Konning Christian den femtes fordums ulykkelige Rigens-Kantsler, som efter 23 Aars Fængsel paa Munkholm døde paa frie Fod udi Trundhjem udi hans Alders 63 Aar, 6 Maaneder og 16 Dage." Under denne Tavle findes en anden, hvorpaa hans grevelige Vaaben er stukken med Elephantordenen og en Indskrift, hvor han kaldes „Greve til Samsøe, Brattingsborg og Visborg, Ridder af Elephanten og Dannebroge, Konning Christian V.'s og Rigens Kantsler, Geheimeraad og Obersecreteer samt udi alle Hs. kgl. Majestæts Collegier." (Det bemærkes og at Kong Frederik den fjerde indsatte hans Portræt med Griffenfelds fulde Vaaben, malet paa en oval emailleret Guldplade, paa Konstkammeret (det kongelige Kunst-Museum) hvor det endnu findes, ligesom overhovedet denne Konge stedse holdt Griffenfelds Minde i ualmindelig Agt og Ære.) Det hedder og paa ovennævnte Tavle: „Der han havde paa Lykkens Hjul fra det Nedrige indtil det høieste Trappetrin omsvævet 40 Aar 6 Maaneder blev hannem uformodentlig ved onde Menneskers Forebringende hans allernaadigste Herres og Konges Naade berøvet &c." Der fortælles at Griffenfelds Datter lod sin Faders Kiste aabne for at see ham, som hun formodentlig neppe kunde erindre af Udseende; men hun skal ved Synet heraf være bleven saa forfærdet at hun aborterede og døde strax efter. Da man ikke —

saavidt vides — har nogen Optegnelse om naar Griffenfelds Liig blev nedbragt til Væhr Kirke kan denne Begivenhed i det mindste gierne være sand, thi Griffenfelds Datter døde d. 21de Sept. 1703 og overlevede altsaa kun sin Fader i 4½ Aar. — (Ifølge en Optegnelse fra Steensballegaards Archiv døde Griffenfelds Datter „udi Barnsnød efter hendes 12te Barn".) Hun blev bisat mellem sine Forældre; thi hendes Moder var ogsaa fra det tidligere omtalte griffenfeldske Kapel ved Helliggeistes Kirke bleven fort til Væhr.

XXVIII.

Griffenfelds Efterkommere.

Om Griffenfelds Efterkommere have vi tildeels fra hans Descendent i lige Linie — nemlig hans Datterdattersønnesønsdatter — gjennem Provst Schmidt i Væhr velvilligen modtaget følgende Oplysninger: Griffenfelds Datterdatter Ide blev gift med Baron Jens Juell Vind og i dette Egteskab Moder til Baron og Geheimeconferentsraad Jens Kragh Juell Wind. Denne sidste havde i Egteskab med en Frøken Gram 6 Børn, hvoraf den ældre af Sønnerne Greve Frederik Carl Juell Wind ægtede en Comtesse Frederikke af Holstein Lethraborg som i dette Egteskab blev Moder til den nuværende Besidder af Grevskabet Frysenborg Grev Christian Juell Wind Frys og den yngste er den nuværende Besidder af Steensballegaard, Baron Kragh Juell Wind Arenfeldt. En Datter af den nævnte Geheimeconferentsraad Kragh Juell

Wind ægtede Baron Friedrich Siegfried Rantzau, i hvilket Egteskab hun blev Moder til 5 Sønner og 2 Døttre, af hvilke den ældste Søn var den forrige Besidder af Stamhuset Rosenvold i Jylland og Fader til den nuværende Besidder Friedrich Siegfried Greve af Rantzau. En anden Søn af den ældre Rantzau er den nuværende Eier af Frederiksslund i Fyen og den ældste af Døttrene blev gift med Greve Bille Brahe til Brahesminde i Fyen, hvis Sønner ere Grev Hendrik Bille Brahe og Baron Friedrich Siegfried Bille Brahe. Den yngste Datter var gift med Sehested Juel til Raunholt i Fyen og hvis Søn er den nuværende Eier af Raunholt.

Skjøndt med Griffenfeld den Eneste Navnet uddøde, sees det dog saaledes, at hans Stammes Grene blomstre i Danmark blandt Landets rigeste og meest ansete Adelsslægter. Flere af Danmarks stemmeberettigede Mænd have hædret Griffenfelds Eftermæle saavel i bunden som i ubunden Stiil. Hans Portrait findes i de fleste Malerisamlinger iblandt berømte Mænds. Selskabet til de skjønne Videnskabers Forfremmelse udsatte i Aaret 1806 en Guldmedaille til Priis for en Lovtale over ham. I Jægerspriises Lystskov er reist ham en Mindestøtte, hvorpaa Bogstaverne C og A i det latinske Sprog tilkjendegive, at han vel blev dømt, men frifunden af Efterverdenen. Digtere og Romanforfattere have benyttet Griffenfelds mærkværdige og saa skjæbnesvangre Historie til Stof for romantiske Skildringer; saaledes en dansk Digter Weyse i en dramatisk Fremstilling betitlet Griffenfeld og Binding og den franske Greve

og Pair af Frankrig Victor Hugo i en Roman faldet Han d'Islande. I Griffenfeldts Skjæbne turde vel ogsaa ligge en mærkelig Bekræftelse paa Youngs Ord: „Hvor sorgeligt et Syn er ikke den menneskelige Lykke for den, hvis Tanke formaaer at skue hiinsides af en eneste Time!" Selv den mindst Lykkelige af vore Læsere vilde vel betænke sig paa at fremsætte det Ønske, at kunne ombytte sit eget Liv med Griffenfeldts, skjøndt denne opnaaede fast al den Lykke, som vel kan opnaaes af nogen Dødelig.

XXIX.

Kongen døer.

Vi skulle endnu til Fuldstændiggjørelse af det historiske Malerie, vi her have forsøgt at levere, for en føie Stund føre Læseren fra Fængslets skumle Celler ind i Kongeborgens gyldne Haller, fra Heltens Udaanden paa det haarde Leie til Fyrstens Hendøen paa det bløde Purpur, idet vi meddele et Overblik over Kong Christian den femtes og hans Omgivelsers Liv i sammes seneste Periode saa og over Kongens sidste Dage, medens vi overlade til Læseren at anstille den sig herved paatrængende Sammenligning.

Allerede i Begyndelsen af Aaret 1695 hjemsøgtes denne Konge — som nu var 49 Aar gammel — af Podagra og endnu den 26de Marts s. A. maatte han lade sig bære rundt om i Gemakkerne. Han holdt sig for det meste inde indtil d. 27. Juli da han tog paa Jagt. Men snart indfandt Podagraen sig mere haardnakket i Forening

med stærk Hoste og Brækning, hvortil kom en Hjertesorg, som bestod deri, at hans kiereste Søn, Prinds Christian, døde paa en Udenlandsreise af Kopper den 7de Juli. Kun naar Kongen for Sygdoms Skyld maatte holde Stuen spiste han til Middag med sin Dronning og med sine 4 ægte Børn, hvoraf den ældste Kronprindsen var 24 Aar og den yngste Prinds Wilhelm 9 Aar. Kongens ældste naturlige Søn Christian Gyldenløve (Stamfader til Greverne Danneskjold-Samsøe) var tilligemed Overkammerjunker Knuht hans daglige Aftenselskab. Med Aaret 1696 aftog Kongens Lyst til Jagten meget, skjøndt Aftenen tilbragtes med Assemblee, Spil og Dands. Hans Fødselsdag høitideligholdtes paa Amagergaard — nu Frederiksberg-Slot — af Kronprindsen. Geheimeraaderne Harboe og Moht synes i Regjeringssager at have besiddet Kongens største Fortroelighed. Generallieutenant Pless, Marskalk Osten, Generalmajor Carmaillon og Marskalk Hahn afløste forøvrigt bestandig hinanden hos Kongen, som endnu 1697 tog paa Jagt, men ikke længer til Hest. Dronningens Fødselsdag blev (1698) høitideligholdt med større Festlighed end Kongens. (For maatte den gode Dronning, — siger Riegels, hvis Skildring her er fulgt — hos de gjældende Ministre betle om den allermindste usædvanlige Sum, medens der overlededes med Gaver til Grevinde Samsøe, Gyldenløve, Knuht og meklenborgske Drenge.)

Den 19. Octb. 1698 befandt Kongen sig i en meget stor Fare. Strax efter Maaltidet paa Eremitagen paa en Jagtdag kom den Efterretning at Hjorten stod for Hundene. Kongen vilde hen og

see hvorledes den blev fældet. Men idet Hjorten blev fældet rev den Kongen om med Bagdelen, saaledes at han faldt paa sin syge venstre Hofte og Hjorten slog ham desuden saa voldsomt over Benene at man almindeligen befrygtede at Kongens Been vare slaaede itu. Kong Christian den femte manglede ingenlunde en Mængde høiere og lavere Tjenere; nu var der blot en Kammerjunker ved Haanden, som kunde holde Kongens Overkrop opret. Begge Marskalkerne Osten og Hahn vare nærværende, men næppe i en saadan Tilstand (bemærker Riegels) at de kunde yde virksom Hjælp. Kronprindsen og begge de unge Gyldenløver saae det ikke, uagtet de spiste med ved Taffelet. Dette Tilfælde tvang Kongen til at holde sig meget længe i sit Sovekammer og han kunde ikke mere gaae saa godt som før. Geheimeraad Moht bragte Kongen ikke blot allehaande Huusraad, men opfandt ogsaa en Slags Gyngevogn, i hvilken Kongen kunde bevæge sig og gaae omtrent 1050 Skridt, omendskjøndt han næppe formaaede at slæbe sit venstre Been med sig saa at man mod Enden af Aaret 1698 talte ethvert Skridt, som Kongen gik. Paa Grund af hans Hofte maatte han kun gaae 100 Skridt ad Gangen og udhvilede sig efter hver Gang. Fra October Maaneds Begyndelse af havde Kongens Aftenselskaber bestaaet alene af den nye General-Feldt-Marskalk-Lieutenant Gyldenløve, Carmaillen, Hahn, Osten, Amtmand Rabe, Grev Schack, Oberstlieutenant Krabbe, Geheimeraad Gabel og Muck. Om disse Aftenselskaber faaer man et Slags Begreb ved følgende Beskrivelse af Riegels: „Man vente ikke her Skildrin-

gen af et Hof, som Henrik den fjerdes, hvor Spog, Leeg og offentlige Lystigheder bleve nydte som sande Vedervqvægelser efter alvorlige Sysler. Man vente ikke Beskrivelser af daglige Maaltider, som, ligesom hos Keiser Hadrian, endtes med at forelæse Alderdommers Mesterværker eller med Fortælling om endnu levende Borgeres roesværdige Gjerninger. Man vente ikke en Videbegjerlighed som den hos Frederik den Store af Preussen, der underholdt sig med muntre Spørgsmaal til sine ved Videnskaber oplyste Gjæster. Ganske anderledes var det ved Christian den femtes Hof. Efter Beretning af et troværdigt Vidne havde Geheimeraad Gabel og Overkammerjunker Knuht, som begge besad Kongens udeelte Fortrolighed, sagt i fuld Alvor: (thi de havde selv intet lært) „en Fyrste behøver ingen Kundskaber; at lære qvæler den naturlige Forstand".

I Begyndelsen af Aaret 1699 kunde Kongen slet ikke bevæge sig anderledes end ved at trækkes i Gyngevognen og ved et kunstigt Gitterværk, mellem hvilket han kunde gaae en 3 á 400 Skridt, hvilket var al den Bevægelse, som denne før saa raske Mand maatte lade sig noie med i sit 53de Aar, han, der før kunde trætte Hjorte og Harer tilhest og ofte kjørte 3 Miil i een Time. Hver Aften sad han nu og spillede Brædt med sin Overkammerjunker og med sin Marskalk. Den 12te Januar spillede saaledes Knuht Brædt med Kongen og Kl. 3 næste Morgen var han (Knuht) død. Man bragte Kongen dette Budskab om Natten. Da han om Morgenen vaagnede baabede han endnu at denne Efterretning var falsk og befalede, at man skulde

erkyndige sig om, hvorledes Over-Kammerjunkeren befandt sig. Man meldte ham atter hans Død og han lod da Geheimeraad og Rentemester Plessen komme op og hvem han paalagde at der af Knuhts Sterbboe ikke maatte borttages noget af hvad han havde givet ham. Paa Efterretningen om hvad der fandtes i Boet skal Kongen være udbrudt: „Ikke mere! jeg gav ham Tønder Guld*). I Marts Maaned 1699 var Kongen dog saa vel at han kunde lade sig bære ned i Stalden og den 9de s. M. sad han selv i høieste Ret og Kronprindsen for første Gang med ham. Han kunde ogsaa i denne Maaned gjøre sig en Kjøretour, hvilket ikke var skeet siden den 19de Octbr. det foregaaende Aar. Kronprindsen kom forøvrigt ikke til sin Fader oftere end de øvrige daglige Gjæster og tog aldeles ikke Deel i vigtige Regjeringsbeslutninger for itide at øve sig i Regjeringssager. Kongen betroede sig til nogle Faa og forskede selv — siger Riegels — aldrig efter Sandheden. Medens Thronarvingen forsømtes bleve Gyldenløverne udnævnte, den ene til Generalfeldtmarschallieutenant, den anden til General-Admiral. Dronningen havde en tidlang været upasselig; men hendes Omhed for den, som hun stedse havde elsket og hvis i Grunden gode Hjerte Enhver maatte holde af, gjorde, at hun anmodede Kronprindsen om den 3die August at sige hans Fader, at, uagtet hun virkelig var syg, vilde hun dog komme til Kongen saasnart han ønskede det. Hun

*) Dette gjør det sandsynligt, at han ligeledes i sin Tid gav Griffenfeld lignende Summer.

kom ogsaa; men Christian var saaledes omgivet af Geheimeraad Moht og alle dette Navns Tilbedere at han ikke kunde handle og tænke som Fader og Ægtemand. I Kongens Dagbog fra 1ste August til den 18de s. M. findes ikke mindste Spoer til at han i de Dage har talt med Dronningen.

De, som for med Ligegyldighed havde seet Kongen storme løs paa sin Sundhed, maatte nu især ønske at kunne forlænge hans Liv.

Den 18de August syntes ogsaa paa engang Kongens Sundhed ligesom at ville vende tilbage. Han kunde staae op og have Klæder paa. Klokken 10 gik han i Raadet og lod Kronprindsen for førstegang ogsaa være tilstede sammestedś; men om Aftenen tog Hosten atter overhaand.

Den 19. August kom Geheimeraaderne Jessen og Plessen for at faae underskreven og Kronprindsen var for førstegang ogsaa herved nærværende. Om Eftermiddagen lode Geheimeraaderne Moht og Harboe underskrive; men herved maatte Kronprindsen ikke være tilstede, hvorfor de snart skulde føle Kong Frederik den fjerdes retfærdige Vrede. Det viste sig nu mere og mere tydeligt at Kongen havde faaet Slagflod, som om Natten Kl. 1 d. 21. August viste sig i sin fulde Styrke og han faldt tillige i en dødsforkyndende Søvn. Nu kom Dronningen til sin Ægtefælle, som nu ikke mere var Konge, thi han havde befalet at alle kongelige Forretninger skulde overgives Kronprindsen. Indtil Kl. 11 blev Dronningen alene hos sin Mand og disse Timer skulde man troe maatte have været de tungeste for ham. Men nei, Charlottes uforanderlige Ømhed gød Roelighed i hans beklemte Hjerte. Haand i Haand

havde hun opsendt Bønner til Himlen, som hun selv engang hünsides Graven vilde gjentage for den Almægtiges Throne, at den Algode vilde tilgive Christian alt hvorved han maatte have krænket hende; hans gode Hjerte havde hun aldrig miskjendt. Styrket af sin kierlige Ægtefælles himmelske Trøstegrunde lod Christian nu kalde alle øvrige kongelige Personer ind til sig og sagde dem at hans Løbebane herpaa Jorden var tilende. Ingen kunde tale for Bedrøvelse og man forlod atter Kongen. Om Eftermiddagen Kl. 5 nod Christian med fuld Samling for sidste Gang Alterens Sacramente og styrkede derved sit Haab og sin Tillid til den Almægtiges forbarmende Naade. Han faldt derefter i Søvn og Sjælen vilde endnu ikke forlade den Bolig, som endnu syntes at have Kræfter nok til at holde ud i flere Aar. Den 22. August om Formiddagen var Dronningen og Kronprindsen 2 Gange hos ham og han begyndte at samle nogle Kræfter. Ved Middagstider var alle Ministre 6 Minutter hos ham og forlode ham med Taarer. Geheimeraad Harboe havde Kongen stedse havt meget kjer; med denne talte han ogsaa den Dag alene og rakte ham Haanden med de Ord: „I har stedse handlet mod mig som en ærlig Mand." Dette Vidnesbyrd erholdt Moltke ikke. Kongens naturlige Sønner, begge de yngere Gyldenløver, vare de næst sidste med hvilke Kongen talte paa den Dag, hvorefter hans Skriftefader Peder Jespersen blev alene med Kongen. Den 23. August tilbragte Kongen heelt i Søvne og i en uovervindelig Følesløshed, imod hvilken alle Lægemidler intet virkede. Kronprindsen gik af og til ind til sin døende Fader og uddeelte Be-

falinger som tilkommende Konge. Skriftefaderen Confessionarius Jespersen var uafbrudt hos Kongen; han bad imod Aften de kongelige Herskaber ikke mere at besvære Kongen med deres Besøg. Statsministerne Plessi og Reventlov sadde udenfor i Audientsværelset og vaagede. Den 24de August tabte Kongen næsten ganske Sandsernes Brug saavelsom Mælet. I Forværelset vare alle Geheimeraader, Ministre og de yngere Gyldenløver tilstede. Dronningen forlod ikke Kongens Seng forend ved Nattens Anbrud. Den 25de August om Morgnen krævede Maven endnu noget at spise; men Livet var nu kun en blot maskinmæssig, vild Bevægelse, hvorpaa hverken Naturdrifterne eller Sjælen mere havde nogen Indflydelse. Dronningen sad indtil Middag ved Kongens Seng. Indtil Kl. 5 om Eftermiddagen kunde Kongen endnu høre, omendskjøndt han laae i en bedøvende Slummer. Dronningen kunde ikke længer udholde dette Syn. Efter nogle stærke Aandedrag flygtede Livet bort. Det kongelige Liig blev Kl. 4½ næste Dag henlagt paa en Fløiels Seng, for at vente paa — Graven. Kong Christian den femte overlevede saaledes kun i nogle Maaneder Griffenfeld. U. F. Gyldenløve døde 1704.

XXX.

Sammenligning mellem Griffenfeld, P. A. Bernstorff, Corfitz Ulfeld og Struensee.

Det kunde synes som om Naturen gjennem en Række af Aar ligesom udhviler sig mellem hver Gang det lykkes den at frembringe Mænd som

Griffenfeld. Et Aarhundrede forsvandt og netop i samme Aar og samme Maaned, ja fast paa samme Dag syntes Naturen ligesom at have gjengivet Griffenfeld i Andreas Peter Bernstorff.*) Skjøndt denne ikke kunde maale sig med hiin i Geniets Storhed og Kundskabernes Dybde, saa hævede han sig dog over ham i Characterens Hoihed og Aandens Adel. Medens Bernstorff var dannet i sin store Onkels Skole og betraadte en af denne allerede anlagt og banet Vei, maatte Griffenfeld fra en ubemærket borgerlig Fødsel bane sig selv Berømmelsens Vei. Ikkedestomindre have de Adskilligt tilfælleds. Begge vare de saaledes af hanoveransk Herkomst — Griffenfeld paa mødrene, Bernstorff paa fædrene Side, — begge fulgte de det samme Neutralitets-Princip, begge arbeidede paa Oldenborgs og Delmenhorsts Mageskiftning med andre Lande, begge antoges at være blevne Offere for Kabaler fra østlige europæiske Hoffer, Griffenfeld for Brandenborgs, Bernstorff for Ruslands. De forlode begge Verdens Skueplads, hver med Udgangen af sit Aarhundrede, efter begge at have efterladt sig et udødeligt Navn i Historiens Aarbøger.

Ogsaa har man anstillet Sammenligning mellem Griffenfeld og Corfitz Ulfeld; men her er uden tvivl Uligheden større end Ligheden. Ulfeld hørte til en mægtig og riig Adelsslægt og var en Konges Svigerson, medens Griffenfeld ikke kunde opvise sine Ahner eller paaberaabe sig kongeligt Svogerskab.

*) Griffenfeld var, som Læseren vil erindre, født d. 24de Aug. 1635, A. P. Bernstorffs Fødselsdag er d. 28de Aug. 1735.

Ulfeld blev en virkelig Landets Forræder, Griffenfeld uskyldigen dømt derfor. Ikke destomindre har man (cfr. C. Molbechs Afhandling om Ulfeld, 1842) bemærket at det endog i den seneste Tid er blevet Tone at skjænke Ulfeld og hans tragiske Skjæbne mere Opmærksomhed og Deeltagelse end Griffenfelds. Dog er dette ikke at forstaae aldeles bogstaveligt, ligesom ikke heller en virkelig personlig Interesse synes at ligge til Grund herfor. Det er næppe fordi Ulfeld var en Statsforbryder af god gammel dansk Adel, den fornemste Mand i Landet næst Kongen og gift med en Kongedatter, at man har troet at kunne udfinde at han leed stor Uret. Det er heller ikke fordi Griffenfeld var en Mand af sjeldne og ypperlige Naturgaver, af stor Klogskab, Lærdom, Erfarenhed og Duelighed, men af borgerlig Fødsel, at man mindre beklager Christian den femtes Kantsler end Christian den fjerdes Rigshofmester. Der gives andre Grunde hertil. Ulfeld — saa troer man idetmindste — maatte bøde haardt fordi han arbeidede imod Frederik den tredies absolute Kongemagt. Dette torde imidlertid, naar man nøiere betragter Tid og Omstændigheder, være uhistorisk og uden Begrundelse i Ulfelds Charakteer. Paa den Tid nemlig, da man vil antage at Ulfeld arbeidede imod Frederik den tredies Valg, var denne Konge endnu ikke absolut Monark; men baade før og efterat han var bleven det, havde Ulfeld upaatvivleligen ikke havt noget at invende imod Kongens Enevælde, dersom Frederik den tredie havde villet dele Magten med ham som Premierminister. Han var næppe en Aristocrat, der vilde opoffre sig for Aristocratiet; for sin

Egenkjerlighed og Ærgjerrighed vilde han derimod have opoffret baade Fædreland og Monarkie. Naar man altsaa mener at det sidste Ulfeld tillagte Forræderie i Grunden kun bestod deri, at han vilde gjenoprette det gamle Aristocratie i Danmark — hvortil Nogle, selv i den nyeste Tid, have villet antage at han ikke var ganske uden Berettigelse — da tager man udentvivl Feil af hans Charakteer og glemmer ganske de historiske Begivenheders Gang. Men Griffenfeld, han var vistnok ikke blot et beklageligt personligt Offer; men en Mand, ved hvis Opoffrelse ingen leed mere end hans Fædreland. Dog, han havde laant Frederik den tredie sin Pen til at affatte Kongeloven og dette forekommer udentvivl mange i vore Dage som en utilgivelig Brøde, uden at man lægger tilbørligt Bægt paa eller tager fornødent Hensyn til at Datidens politiske Forholde vare saa aldeles forskjellige fra Nutidens. Det kan vel heller næppe drages i Tvivl, at Griffenfeld under den franske Rædselsperiode ikke var sluppen med at blive Livsfange paa Munkholmen. Griffenfeld sank vistnok ned i den Grav, han selv havde opkastet, faldt som Martyr for den Enevælde, han selv havde grundfæstet. Seirende i Kampen for at kue den gamle Adel blev han omsider selv et Offer for det Middel, hvoraf han havde benyttet sig: den uindskrænkede Kongemagt.

Heller ikke vil der findes nogen synderlig Grad af Lighed mellem Griffenfeld og Struense, undtagen den at begge vare af ringe Herkomst, begge havde studeret Lægevidenskaben, begge bleve Statsministre med en uedstraft Myndighed under enevæl-

dige Monarker og begge deelte samme Fængsel, tildeels samme Skjæbne. Men Griffenfelds store Egenskaber gjenfindes neppe hos Christian den syvendes Premierminister, der mere syntes at have været bevæget af et lidenskabeligt Gemyt og stærke Passioner end af en i sin Heelhed stor og mægtig Aand. Han besad vel som Statsmand visse Træk af Genialitet, men synes dog at have manglet den geniale Forstand og Klogskab tilligemed den rette politiske Holdning og Fasthed og derfor i sit Liv og i sine Handlinger mere syntes at være regjeret af Luner end af store politiske Ideer.

Ærgjerrighed og Pengebegjerlighed kunne vel antages at have været Griffenfelds fremherskende Passioner i hans Glandsperiode, at have været de Laster eller Feil hvortil Dyderne eller de gode Egenskaber Ærekjerhed og Stræbsomhed efterhaanden havde udviklet sig under en saa pludselig indvæltende, bedaarende Lykke og i Strømmen af Tidsalderens Aand *). Ærgjerrigheden er i sin første Spire næppe — hvad Stoikerne meente — nogen Sygdom i Sjælen, men derimod en mere ædel og ophøiet Lidenskab og for de øvrige Sjælens Kræfter det samme som Vinden er for Skibet, der uden samme ingen hurtig eller heldig Fart kan fuldende; den lærer Mennesket at anstrenge sine

*) „Je crois bien que l'ambition du comte a été dans l'excès. Je puis bien croire qu'il aura pu prendre de l'argent des charges;... la coutume était assez en Danemark de le faire...." hedder det i Terlons Indberetninger af 24 og 28 Marts 1676 og som findes i Pariser-Archivet. Cfr. F. v. Raumer: Geschichte Europas B. 7 Leipzig 1843.

Evner ikke for en begrændset Tid, men for den ubegrændsede Fremtid, medens den for Eftermælet Ligegyldige hendøser Livet i dyriske Nydelser. Det samme gjælder tildeels om Stræben efter Midlet til at opnaae de fleste jordiske Goder: Penge. Men, skjøndt saaledes Griffenfeld ved flere Leiligheder kan have viist sig hovmodig og begjærlig efter Mammon, saa reiser sig dog det for hans Banemænd saa svære Spørgsmaal om disse Feil ikke kunde have været modarbeidede paa anden Maade end ved en saa grusom for Regjeringen uværdig og for Landet saa skadelig Tilintetgjørelse af alt det Gode, som Danmark endnu kunde have ventet af Griffenfelds store og gode Egenskaber? Ogsaa ved sin rørende Skjæbne vil han nu altid indtage en mærkelig Plads i Menneskehedens Aarbøger.

Som Tonekunstneren søger at samle de adspredte Toner til en Harmonie, Maleren de enkelte Farver til et Billede, saaledes have vi søgt at samle alle de Træk, som fandtes adspredte om den her skildrede Gjenstand; men Tiden havde bortviskket mangen en Tone, Aarene havde afbleget mangen en Farve, derfor er Billedet mat og Harmonien ufuldkommen. Dog, med Fliid er der blevet søgt og med Utrættelighed randsaget og den Trøst turde være levnet, at Billedet er fremtraadt af Bagvadskelsens Skygge i Sandhedens Lys. Vi bede derfor om en velvillig Modtagelse af nærværende Fremstilling indtil en lykkeligere Haand rækker Evigrønt til den dyrekjøbte Borgerkrone.

Rettelser og Tillæg.

Pag. 122, 4de Lin. fran. endog saakaldet; læs: end ogsaa kaldet.
— 124, 4de Lin. fran. bestrædt; læs: bestræbt.
— 125, 3die Lin. fraov. Keigen; læs: Krigen.
— 187, 16de Lin. franed. at (han) Kongen, læs: at han (Kongen).
— 200, 5te Lin. fran. Forrresten; læs: Forresten.
— 203, 11te Lin. fran. offentlig; læs: offentlig.
— 204, 1ste Lin. fraov. Mauge; læs: Mange.
— 244, 8de Lin. fraov. foest; læs: først.

Det bemærkes ved Pag. 1 at ifølge velvillig Meddelelse af Conferentsraad Schumacher i Altona maae denne berømte Astronom antages at nedstamme fra en Broder til Griffenfelds Farfader Arv Schumacher.

Ved Pag. 173 bemærkes at det holsteen-kielske Huus var den Benævnelse, som det gottorpske Huus antog efterat sammes Besiddelser i Slesvig vare blevne inddragne under den danske Krone. Cfr. Aabent Brev af 8. Juli 1846.

Ved Pag. 247 bemærkes at Bisker Hersleb levede paa Kong Frederik den fjerdes Tid og saaledes stod den griffenfeldske Periode meget nær.

Løwenorn,

en historisk Fremstilling,

udarbeidet med Afbenyttelse af General-Commissariats-Collegiets m. fl. Arkiver.

ved

H. P. Giessing.

(Forfatter til Skriftet „Gyldenfeldt.")

Kjøbenhavn.

Trykt paa Universitetsboghandler Reitzels Forlag

i det Berlingske Bogtrykkeri.

1847.

Indhold.

Side

Indledning.................................... 1
Grunden hvorfor Skriftet ikke er kaldet Biographie eller Levnetsbeskrivelse.................. 2
Løwenørns Herkomst og Universitetsliv........... 5
Wendelboe et Tillægs- eller antaget Navn 6
Løwenørns Examens-Characterer................ 8
— Hans Eqvipering som Student 9
Wendelboe gaaer til Rusland 10
Czar Peter den store og hans Hof 18
Beskrivelse af Czarens Person.......... 19
— af Mentzicoff 20
— af Sæderne ved Czarens Hof 22
Kong Carl den tolvte 35
Krigen mellem Czar Peter og Kong Carl....... 39
Slaget ved Liesna 45
— ved Pultava 46
Grev Lewenhaupt eller Lejonhufwuds Overgivelse. 47
Wendelboe gaaer i sit Fædrelands Tjeneste 67
— optages i Adelstanden under Navnet Løwenørn 65
Kong Frederik den fjerde 71
Krigen mellem Kong Frederik den fjerde og Kong Carl den tolvte 76
Freden til Travendal 86
Europæiske Forholde........ 88
Den spanske Successions-Krig.................. 89
Elleveaarskrigen med Sverrig utbryder.......... 95
Krigs- og Freds-Prædikanter.................. 96
Slaget ved Helsingborg......................... 98
Løwenørn deeltager i det pommerske Feldttog 104
— fungerer som Kong Frederik IV's General-Adjudant 108
— sendes til Czaren 112
Slaget ved Gadebusch........................ 117
Opbrændelsen af Altona 121
Gottorps Indtagelse af de Danske....... 130
Løwenørn opfordrer Stenbok til at overgive sig.. 131
Tonningens Overgivelse 137
Erobringen af Stralsund 138
Løwenørn vælges til de kiøbenhavnske Studenteres Anfører 158

Side.
Krigen i Norge...................................... 162
Czar Peter den stores Ophold i Kjøbenhavn..... 170
Carl den tolvtes sidste Feldttog.................. 180
— hans Dødsmaade............... 188
Løwenørns diplomatiske Carriere................ 192
Factionerne i Sverrig.............................. 193
Løwenørn gaaer til Stokholm..................... 197
— hans Instrux................................. 198
— befuldmægtiges til at underhandle med Hertugen af Gottorp.................. 202
— opholder sig derfor i Hamborg........ 209
— gaaer tilbage til Stokholm med en Vaabenstilstand.................................. 213
— gaaer anden Gang til Stokholm som Fredsnegociateur............................. 214
— hans Instruxer................................ 215
— underskriver Freden til Frederiksborg.... 225
Excurs om Slesvigs Gjenforening med Danmark 228
Løwenørns første Gesandtskab i Preussen......... 234
Om Tractaten af 1715 mellem Danmark og Preussen ang. Slesvig......................... 252
Løwenørns Rappel og Udnævnelse til Stiftamtmand i Aarhuus........................ 262
Brandperioden.. 264
Løwenørns andet Gesandtskab i Preussen......... 270
— Indberetninger til Kongen mfl......... 272
— Samtale med Kongen af Preussen..... 274
— sidste Tjeneste mod Kong Frederik IV.. 284
Kong Christian den sjettes Thronbestigelse og Characteristik.............................. 292
Løwenørn som sin Tids Krigsminister........... 296
— hans private Liv, Død og Eftermæle.. 319
— hans Efterkommere..................... 333
— hans Sønnesøn.............................
Tillæg... 341
Kongen af Danmarks Skrivelse til Czaren med Løwenørn.................................... 342
Kongen af Danmarks Skrivelse til Mentzikoff.... 343
Løwenørns Instrux fra Czaren.................. 346
Kong Friderich Wilhelm den førstes og Friderich den stores Breve til Løwenørn.......... 347

Motto: „Je näher uns die Zeit steht, je verwandter sie unserm eignen Leben und den Verhältnissen ist, in denen wir uns bewegen..... desto reicher kann sie seyn an nützlicher Lehre, wie an eindringlicher Warnung, und an dem, was das Herz zu erheben und das Gemüth zu stärken vermag."

Falck.

Indledning.

Forfatteren af nærværende Fremstilling har sat sig det Formaal at ville — dersom forøvrigt Forholde og Omstændigheder maatte tillade det — gjennemgaae de danske souveraine Kongers Regjeringer eller dog væsentlige Partier af samme i biografiske Fremstillinger af saadanne Mænd, som fra en ukjendt Herkomst og med et ubemærket Navn have arbeidet sig op til en fremragende Stilling i Samfundet og havt vægtig Indflydelse og betydningsfuld Indvirkning paa Fædrelandets Skjæbne.

Vi have begyndt en saadan fædrenelandsk-historisk Skildring eller Fremstilling med det i forrige Aar udkomne Skrift betitlet „Griffenfeld" — om hvis heldige Fremtræden og gunstige Optagelse vi af saadanne stemmeberet-

tigede Mænd have modtaget Beviidnelse, at det har givet os Mod til at arbeide videre fremad i samme Retning — der omfattede væsentlige Partier af Frederik den tredies og Christian den femtes Regjering. I nærværende Arbeide findes Frederik den fjerdes og noget af Christian den sjettes Regjeringshistorier forsaavidt som de enten directe eller indirecte staae i Forbindelse med Fremstillingens egentlige Gjenstand. Det er derfor med Fliid at det ikke er kaldet en Biographie eller Levnetsbeskrivelse, da det, ligesom ved hiint griffenfeldske Maleric, ikke indskrænker sig hertil, men tillige er en forkfattet Danmarks, tildeels Europas Historie for det ombandlede Tidsrum, idet i Reglen Heltens Livsretning og Skjæbne bestemmes af de Omstændigheder og Forholde, under hvilke han fremstaaer og som derfor i et videre Omfang maae fremstilles forinden man retteligen og klarligen vil kunne erfatte hans Livs Begivenheder.

Som saadanne, hvis Livs historiske Begivenheder vi, ifølge den her meddeelte Plan, foreløbigen have tænkt os fremdeles at ville egne sig til en lignende Bearbeidelse, skulle vi her nævne: Schulin, Stampe, Guldberg — hvis Histories Acter endnu henligge ukjendte i Archivernes Mørke — og, for den allerseneste Periode, i sin Tid A. S. Ørsted.

Blandt de Skrifter, som vi ved nærværende Fremstilling have benyttet skulle vi især nævne: Andreas Hojers: „König Friedrich des Vierten glorwürdigstes Leben." Denne Forfatter maae nemlig, som kongelig Historiegraph, Generalprocurør og Professor i Lovkyndigheden ved Kjøbenhavns Universitet, antages at have havt Adgang til de bedste Kilder,

ligesom ogsaa hans Værk er anseet for det paalideligste med Hensyn til Skildringen af hiin Tids Begivenheder, skjøndt det bærer Præget af sin Tids Tone, som efter Nutidens Talebrug, vel vilde blive kaldet servil. Som Supplement til dette Værk er Riegels's Udkast til fjerde Frederiks Historie, som langt voluminøsere, ikke uden Værd, hvilket ligeledes gjælder om denne Forfatters Skildring af Kong Christian den fjerde, naar samme benyttes med behørig Kritik og med de væsentlige Berigtigelser som Professor Jens Møller, som Resultater af Forskninger i Archiverne, har leveret. Hvad der med Hensyn til Heltens Personalia, indeholdes i Hofmans Efterretninger om danske Adelsmænd er vel ikke aldeles uden Feil — som senere vil blive viist — men ikkedestomindre indeholder samme dog veiledende Udgangspuncter og de fleste af hans Efterretninger hidrøre udentvivl fra Løvenørns nærmeste Slægt og fra Erik Pontoppidan. Af større Værdi i denne Retning er imidlertid et os ved Pastor Tetens i Horsens, fra Adjunct Bendz velvilligen tilstillet Manuskript af en J. Kaalund til Estruplund, hvis Beretninger bære Præget af at være meddeelte af den her skildrede Helt selv, hvis Samtidige og, som det synes, intime Ven Optegneren turde have været. Ved nærmere Undersøgelse have de i disse Optegnelser indeholdte Beretninger i Reglen viist sig at være rigtige. Forøvrigt have vi Conferentsraad Werlauffs og Major og Deputeret Keppers veiledende Vink at takke for flere interessante Oplysninger og Beretninger, som fandtes adspredte paa saadanne Steder, hvor man ellers ikke letteligen

skulde falde paa at søge efter saadanne. Dette gjælder saaledes om Hammonds nordiske Missionshistorie m. fl.

Med Hensyn til de af os benyttede Archivalia da have vi endnu at aflægge Tak til Hans Excellence, Finantsminister Grev Moltke, som ved en egenhændig Skrivelse af 21de Januar d. A. har meddeelt os de forønskede Oplysninger fra Archivet paa Bregentved. Fremdeles til den ærværdige, alderstegne første Deputerede for det kongelige General-Commissariats-Collegium, Hans Excellence Generallieutenant v. Rømer, der, med forekommende Velvillie, modtog vort Andragende af 28de December f. A. om at erholde Adgang til Collegiets Archiv, hvilket allerede ved Skrivelse fra bemeldte Collegium af 2den Januar næstefter blev bevilget. Endvidere skylde vi Hans Excellence, Udenrigsministeren Grev H. Reventlow Criminils udmærkede Forekommenhed med at lade skrive til St. Petersborg, Stokholm og Berlin om Oplysninger, samt Legationsraad Skrikes Velvillie megen Tak.

I.
Løwenørns Herkomst og Universitetsliv.

Det er gaaet Løwenørn som saa mangen anden, der har vundet sig et udødeligt Navn i Historiens Aarbøger, at sammes Herkomst er omgivet af et fast uigjennemtrængeligt Mørke. Naar Hofman fortæller at Poul Løwenørn er født den 5te April 1686 i Horsens, hvor hans Fader var Bedemand og at han tilforn kaldtes Vendelboe da maae det bemærkes at der i Horsens Byes Daabsprotocol fra hiin Tid, som endnu er i Behold, ikke findes nogen Person det angivne Aar eller flere Aar enten før eller efter at være bleven døbt ved Navnet Vendelboe, eller hvis Fader førte dette Navn. Byens nuværende Sognepræst Pastor Peter Tetens har nemlig i Forening med Overdegnen gjennemgaaet Kirkebogen for flere Aar og især nøie for Aaret 1686, i hvilket Aar der kun findes Een at være født og døbt med Navnet Poul eller Povel. Den os meddeelte Afskrift af Kirkebogen lyder saaledes: „1686. Aprilis, den (utydeligt) ... Thomas Povelsen Povel Fadderne: Karen Søvensdater, H. Lauridsen, Andreas Hansen. Søren Pedersen, Mads ... (ulæseligt) Hans". I Marginen staaer paa samme Sted i Kirkebogen. „Povel Thomsen i ysel-

talsgaden skrevet med en anden Haand. Der staaer forøvrigt hverken anført i hvad Stilling denne Thomas Povelsen, som formodentlig maae underforstaaes at have havt til Daaben en Søn, der blev kaldet Povel og hvis Navn forekommer jævnligen blandt Faddere — var, eller om han heed Vendelboe.

Der lader sig imidlertid føre et indirecte Beviis for at denne ovenfor nævnte Povel ikke kan være nogen Anden end Poul Løwenørn. Alle Beretninger om denne stemme nemlig overeens deri at hans Fornavn er Poul, at han er født i Aaret 1686 og i Kjøbstaden Horsens og da der nu i dette Aar kun er født og døbt en Eneste af Navn Povel eller Poul i denne Stad, saa følger heraf at det ikke kan være nogen Anden. Spørges der nu hvorledes han da kan have faaet Navnet Wendelboe eller Windelboe (som han og kaldes), da er Svaret at slige Tilnavne vare i ældre Tider meget almindelige og hidrørte som oftest fra Faderens Fødested eller Haandtering. Har saaledes Løwenørns Fader — hvad der nærved er usandsynligt — været født i Vensyssel, da er han rimeligviis bleven kaldet „Vendelboeren" — noget som endnu i lignende Tilfælde ikke sjeldent finder Sted — og Sønnen, som har været vant til at høre dette Navn, har kaldet sig og er af Alle bleven kaldet: Paul Wendelboe*) — et Navn, som maa-

---

*) Ogsaa Andre af den samme Familie have ført dette tillagne Navn. Saaledes havde en Broder af Paul W. under Navn af Christen Wendelboe boesat sig som Bonde paa Gaarden Furuwald, Gjerpe Sogn, Bamle

ſtee ogſaa har anſtaaet ham bedre, end det mere almindelige Povel Povelſen eller Thomſen efter Faderens egentlige Navne. I ſaadanne Tilfælde, hvor han har maattet producere ſin Dobeſeddel, har han imidlertid ikke kunnet beholde dette antagne eller vedtagne Navn Wendelboe, hvilket navnligen heller ikke er ſkeet ved hans Immatriculering ved Univerſitetet.

Sine førſte Studeringer — fortæller Hofman — gjorde Løvenørn eller Wendelboe — ſom vi nu indtil videre ogſaa ville kalde ham overeensſtemmende med hans egen og hans Samtidiges Vedtægt — i Horſens Byes latinſke Skole, hvor han ofte beviſte ſine Lærere ſmaa Tjeneſter, hvilke — nemlig Lærerne — indtagne af hans ſtore og ſjeldne Naturgaver, ogſaa iſærdeleshed gjorde ſig Umage for hans Underviisning. Der vides ikke noget til Hinder for at antage denne Beretning for rigtig, men Vished derom — f. Ex. ved Optegnelſer i Skolens Protocoller — haves ikke, da de ældſte Protocoller ved Horſens lærde Skole ikke gaae længere tilbage i Tiden end til 1735. Den daværende Rector ved Skolen antages forøvrigt at have været Erik Bredal. Naar derimod Hofman vedbliver: „I faa Aar gjorde han ſaa ſtor Fremgang i ſine Studeringer, at han 1704 blev Student, da er dette Aarstal urigtigt og findes ogſaa be-

Fogderie, Bratsberg Amt i Chriſtiania Stift. Han kaldte ſig ſiden Obriſten Furuwald og efterlod en talrig endnu i dette Sogn blomſtrende Slægt, i hvilken fornemmelig Lensmands-Betjeningen ſynes at være gaaet i Arv. (Meddeelt af Prof. P. A. Munch i Chriſtiania.)

rigtiget af Kaalund, naar det i dennes Optegnelser hedder „1705 kom han fra Horsens Skole til Academiet udi Kjøbenhavn." Ved den nuværende Decanus ved Kjøbenhavns Universitet Etatsraad Sibberns samt Rector Etatsraad Oehlenschlægers forekommende Bevillie have vi modtaget en Udskrift af „Matriculo Decani — under Casper Bartholins Decanat — for 20de May 1705 i hvilken der, som fra Horsens Skole dimitteret, findes inscriberet: Paulus Thoma Horsenius (Paul Thomsen fra Horsens).

Ligeledes findes i Tabulæ Exam. philos. under 28de April 1706 antegnet: Paulus Thomæ fil: — Poul Thomsen — med følgende Examens Characterer: Auct. lat. (Latin) bene (godt), Gram. Græca (Græsk Grammatik) tol. bene (ret godt), Hebræa (Hebræisk) Med: (maadeligt), Logica (Logik) bene, Physica (Physik) tol (temmelig godt), Metaphysica tol, Ethica bene, Geometria bene, Geographia bene, Sphærica bene, Arithmetica bene bene (udmærket godt). Hovedcharacteer: illum (godt). At den her nævnte Student er Løwenørn ansee vi, ifølge det ovenfor Udviklede, for utvivlsomt, ligesom det ogsaa bestyrkes ved Kaalunds Optegnelser, hvor det hedder: „1706 sustinerede han — Løwenørn — der (i Kjøbenhavn) Examen philosophicum." Da de Protocoller, som indeholde Characteren ved Examen Artium, kun naae op i Tiden til 21de Juni 1732, saa have vi ikke kunnet meddele samme for Løwenørns Vedkommende, hvilket af lignende Aarsag ogsaa gjælder om Examen theologicum, som han sandsynligviis ogsaa har underkastet sig — Hof-

man siger „at han tog sine 3 Examina" — og som den= gang var af en lettere Slags og toges af de fleste Stu= denter.

Med Hensyn til Poul Wendelboes — som han af sine Medstuderende sees almindeligviis at være bleven kaldet — Studenter= eller Universitets=Liv, da haves der kun meget sparsomme Efterretninger om samme, ligesom ogsaa de Kaar, under hvilke hans academiske Løbebane er bleven gjennemgaaet have været langt fra at kunne kaldes gunstige. Overhovedet viste det sig snart, at det ikke var i Musernes Tempel at Wendelboe skulde hente sin Laurbærkrands. Om den senere under Navn af „Nordens Apostel" navn= kundigblevne Lector theologiæ og Missionær Thomas von Westen fortælles *) „at han under sit andet Ophold i Kjø= benhavn — hvor han havde forladt Medicinen og lagt sig efter det theologiske Studium — trykkedes af Armod udi den yderlige Grad, at han kuns hveranden Dag fik Spise og eiede alene en gammel sort Klædning tilfælles med en anden Student, der logerede hos ham paa samme Kammer, saa at den ene maatte sidde inde, naar den anden gik ud. Dog bleve disse tvende, der lede tilhobe og ved Dyden stridde mod Gjenvordigheders Strøm, omsider, hver udi sin Stand, saa store, berømmelige og brugbare Mænd; man forstaaer hvem jeg mener, naar jeg lægger dette til, at denne samme v. Westens.. ... (her fortælles nu en Deel af

*) cfr. Hammonds Nordiske Missions=Historie, Kbh. 1787, Capt. II § 5.

Paul Wendelboes Liv og Levnet, som det ikke er Stedet her endnu at meddele). Senere hedder det sammesteds § 19: „v. Western holder sig til Enken Frike, som han var bleven forlovet med og som desuden bespisede andre og forsynes med Livets nødvendige; han vidste saa godt at opføre sig, at nogle af hans betrængte Venner nyde ogsaa Hjælp; i Særdeleshed understyttede han sin omtalte Ven Wendelboe.“.....

II.

Wendelboe gaaer til Rusland

Wendelboe maae antages at have fuldendt sit academiske Cursus i Begyndelsen af Aaret 1707. Han synes da at have havt stor Lyst til at ombytte Bogen med Sværdet og at have gjort Skridt for at faae Ansættelse i Militairetaten. Kaalund lader ham nemlig flere Aar senere, ved en Audience hos Kong Frederik den fjerde, til denne yttre: „at han ogsaa om een og anden smaa Charge ved den militaire Etat udi hans kongelige Majestæts Tjeneste forhen, men forgjæves, havde gjort Ansøgning“, hvilket ikke kan have været senere end 1707. Imidlertid kom Tilfældet eller Skjæbnen saavel Wendelboe som hans Contubernal v. Westen til Hjælp. Efterat Hammond har givet den ovenfor meddeelte Skildring af begges fortrykte Stilling vedbliver han § 6: „Udi denne store Nød begyndte Lykken at see mildere paa v. Westen; Keiser Peter i Rusland havde foresat sig at forædle sit Folk; han behøvede

brave Mænd til at udføre Planen og bringe saa vanskelig en Bygning istand. Denne Ruslands Skyts-Engel sendte Fremmede han vel kjendte, ud til andre Lande, for at opsøge flere af sine Lige og bringe god Sæd til Væxt i hans eget Land, som Naturen havde givet store hidtil forsømte Fordele. Oberst v. Langhe kom til Danmark; for ham bliver den udi sit Fædreland af Armod halvdøde Thomas v. Westen strax bekjendt; v. Langhe antager ham til Professor Linguarum & Eloquentiæ i Moskau; jeg vil afskrive de endnu tilstedeværende originale Contracter" ... Disse Contracters væsentlige Indhold var at v. Westen skulde have 800 Rd., efter dansk Mynt at regne, om Aaret og frie Reise til Moskau, hvor han i Czarens Tjeneste skulde forblive i 6 Aar, men, efter den Tid, kunde reise hvorhen han vilde. Den første Contract var dateret Kjøbenhavn den 2den Januar 1707 og den anden Dagen efter. Denne sidste gik ud paa at v. Westen skulde først forblive i et Aar i et Slags privat Tjeneste hos Langhe og forestaae dennes Forretninger med samme Gage, som han skulde have hos Czaren. I Tilfælde af Langhes Død skulde den i Kjøbenhavn residerende russiske Ambassadeurs Vocation tjene von Westen til fuldkommen Sikkerhed med Hensyn til hans med Langhe indgaaede Capitulation. Hammond bemærker fremdeles: „at Wendelboe søgte at overtale v. Westen til at imodtage v. Langhes Tilbud og at Wendelboe virkelig gik til Rusland." Det synes som om man heraf kunde drage den Slutning at Wendelboe i det Hele taget traadte i v. We-

stens — denne som kort efter til at prædike for Kong Frederik den fjerde i Holmens Kirke, hvilket havde til Følge at han erholdt et stort Kald i Norge — Sted med Hensyn til det omhandlede russiske Engagement eller, som det kaldes, Capitulation. Ifølge Kaalunds Optegnelse har imidlertid den ovennævnte russiske Oberst — som her kaldes Lange — ogsaa havt det Hverv fra Czaren at engagere Officierer til den russiske Armee. Det hedder nemlig hos Kaalund: „1707 capitulerede han — Løwenørn, dengang Wendelboe — om en Lieutenants Pladts udi Czarens Tjeneste, med den udi Kjøbenhafn daværende Obrister Lange som af Czaren hafde Commissionen, een Deel Officierer udi Muschowitisk Tjeniste at antage, og udi samme Aar reiste han med et Fartøi fra Kjøbenhavn til Muschow" ..... Hofman omtaler slet ikke denne v Langhe eller Lange; men siger blot at „da hans — Wendelboes — Fædreland da nød en ønskelig Fred, førte Lykken, eller snarere hans egen dybe Indsigt ham til Rusland," ligesom han ogsaa først der lader Wendelboe andrage om en Betjening ved Tropperne. Saameget er imidlertid vist at Wendelboe i Aaret 1707 er taget til Rusland og sandsynligviis til dette Riges daværende Hovedstad Moskau, hvor han, efter Kaalunds Beretning, strax ved Garden til Hest blev employeret. Hofman *) fortæller der-

*) Hofmans Efterretninger ere sandsynligviis Forfatteren meddelte af Løwenørns Søn, medens vi, som forhen bemærket, antage, at Kaalunds Optegnelser hidrøre fra mundtlige Meddelelser af Helten selv og maae saaledes, hvor der findes Uovereensstemmelse, foretrækkes. Imidlertid udelukker her Ordet „strax" vel ikke ganske Hofmans Detaille

imod at Wendelboe ved Ankomsten til Rusland „ved sin indtagende Mine skaffede sig Adgang til Prinds Mentzikoff og at han bad denne Herre om en Betjening ved Tropperne, men, som han ikke tilforn havde tjent, nægtede Prindsen ham samme og gjorde ham til Skolemester hos sin Søn, med det lidet fornemmere Navn af Hofmester." „Denne Betjening modtog han trungen og med største Uvillighed for nogen Tid og gjorde sig tillige stor Umage for at lære det russiske Sprog. Han fandt engang Leilighed til at tale til sin Herre Prinds Mentzikoff, og atter bede ham om en Krigs=Betjening. Endskjøndt denne Herre just ikke af Naturen besad megen Ædelmodighed, var han dog saa taalmodig at tale til ham om Krigskunsten, hvilket Wendelboe — thi dette var hans fyrige Stammenavn — besvarede ham paa en Maade, som ansted ham og overbeviste ham om at dette unge Menneske*) var skabt til noget ganske andet end at være Skolemester. Endelig blev han saa rørt af hans Erindringer at han gjorde ham til Lieutenant."

Det maae udentvivl indrømmes at det var paa en for en ung dansk Mand heldig Tid at Wendelboe kom til Rusland for at søge Ansættelse ved Krigstjenesten. Rusland var dengang i Krig med Sverrig — Danmarks gamle Arvefjende. — Den langvarige og blodige spanske Succes=sions=Krig havde bragt fast hele det øvrige Europa i Harnisk og danske Tropper udmærkede sig i denne Krig. Det kunde

---

*) Han var dengang omtrent 21 Aar gl.

næppe være undgaaet at komme Czaren og Menzicoff for Øre hvorlunde allerede i Aaret 1702 de danske Hjælpetropper i Italien ved Blokaden af Mantua havde udmærket sig ved at drive Greve de Thesse, som med 3000 Mand gjorde Udfald fra Staden, tilbage, uagtet de Danske næppe vare halvt saa mandstærke; eller at de Danske væsentligen havde bidraget til den glimrende Seierwinding, som Prinds Eugén med omtrent 21,000 Mand ved Luzzara tilkæmpede sig over Kong Philip den femte og Hertugen af Vendome, der commanderede en dobbelt saa stærk Armee og dog bleve angrebne i og forjagene fra deres egen Leir, saameget mindre, som Kong Ludvig den fjortende selv offentligen tilstod, at de Danske her havde gjort det Meste, ligesom de ogsaa talte 60 faldne og blesserede Overofficierer. Det er ogsaa høist rimeligt at Rygtet om den glimrende Seier ved Hochstädt, som Prinds Eugén og Hertugen af Marlborough den 13de August 1704 tilkæmpede sig over Churfyrsten af Bayern og den franske Marskalk von Tallard maae være trængt frem til Moskoviternes Hovedstad tilligemed Rygtet om hvorlunde de i engelsk og hollandsk Sold staaende danske Hjælpetropper havde en væsentlig Andeel ogsaa i denne Seier, i det de, efter en hurtig og besværlig Marsch fra Neder-Rhinen til Donau, dog i Slaget selv beskrives at have fægtet som Løver og saa standhaftigen, at omtrent 50 Overofficierer faldt, 90 saaredes og der af hele Batailloner næppe vare 80 i uskadt Stand. Denne glimrende Bedrift af det danske Corps turde være bleven saa meget mere bekjendt ved Czarens Hof, som den preussiske General Fyrst

von Dessau commanderede i dette Slag og hans Tropper netop stode nærmest ved de danske og maatte udholde en ligesaa hidsig Fægtning, ligesom han ogsaa ermuntrede sine flere Gange tilbagedrevne Tropper med de Danskes Exempel og tilraabte hine: „Vender Eder; stands! Forglemmer ikke Eders Ære, Generaler og Fahner! See dog hvor tappert de Danske holde sig!" Hertil kom at Keiseren, Dronningen af England og Generalstaterne roste denne de Danskes store Tapperhed i særegne Taksigelses-Skrivelser til Kong Frederik den fjerde og at de Franske selv tilstode „at ikkun det danske Infanteries Haardnakkethed havde opretholdt de Allieredes allerede slaaede heire Fløi og revet Seieren ud af Churfyrsten af Bayrens Hænder." Heller ikke kunde det lettelig blive ubekjendt i Dessau hvorlunde Keiseren, da de utilfredse Ungarer streifede lige indtil Wiens Forstad, drog de „tappre Kjættere," nemlig de ham overladte 8000 Mand danske Tropper, til Wien for at dække denne sin Residentsstad, ligesom og at de siden bleve commanderede til Ungarn, hvor de under General Heislers Commando snart bragte hele Nedre-Ungarn til Lydighed og Roelighed — ved hvilken Leilighed den danske Generallieutenant Adam Fredrik Trampe tilsatte Livet — og den 11. Aug. 1705 i Forening med omtrent 5000 Mand keiserlige Tropper, under Anførsel af General Herbeville, sloge Fyrst Ragotzy i Sridsen for 45,000 Ungarer ved Fleden Baag samt derefter under Anførsel af den danske Generallieutenant Andreas Harboe — som havde succederet Trampe — den 14de November s. A. med skuldret Gevæhr

angreb det 3 doppelt forskandsede og for uoverstigelig ansete Pas Syboe, som Ragotzy forsvarede med Kjærnen af sin Hær, indtoge det og nedhuggede hele det fjendtlige Infanterie, medens hele Ragotzys Artillerie og Bagage tilligemed den hos ham værende franske Minister Marquis de Bellegarde faldt i Harboes Hænder og Veien til Siebenbürgen nu blev aabnet for de Keiserlige, som derpaa ikke blot slap ud af de ungarske Bjerge, i hvilke de ellers kunde have risqueret at omkomme af Hunger og Tørst, men atter bragte Forstendømmet Siebenbürgen til Lydighed, medens allerede Dagen til Ragotzys Arvehylding var bestemt og Triumph- og Ære Porte allerede forud vare opførte, idet man ansaae Seieren for ufeilbarlig paa Grund af de ungarske Troppers fordeelagtige Stilling. Det turde og til den Tid have været almindelig omtalt at Kongen af Frankrig alene skulde have besluttet sig til det berømte Slag ved Rameilles i det Haab at de danske Tropper ikke kunde deeltage i samme ligesom de heller ikke naaede Kamppladsen forend efterat Slaget var begyndt, men at de nu strede saa modigen at Oberst Bonarts oldenborgske Dragoner sloge 3 Regimenter franske Tropper og at den store Seier næsten udelukkende blev tilregnet de Danske og deres Generaler Hertugen af Würtemberg og Scholten samt at Folgen var at hele Braband og Flandern underkastede sig de Allierede, hvorfor ogsaa Hertugen af Marlborough og Dronningen af England takkede Kong Frederik den fjerde for de store Tjenester, som de uovervindelige — som Dronningen kaldte dem — danske Tropper havde ydet.

Det Rye, som disse Bedrifter saaledes maae antages

at have udbredt i Europa, kunde ikke undgaae at maatte komme den tilgode, som meldte sig som en Dansk, der ønskede at træde i en fremmed Magts Krigstjeneste. Hertil kom for Wendelboes Vedkommende at hans noble Physiognomie og hans anselige Ydre *) i høi Grad synes at være kommet ham tilgode. Det er ogsaa vist at Krigen mellem Czar Peter den første — senere kaldet den store — og den svenske Konge Carl den tolvte blev Wendelboes Lykkes Vugge. Forinden vi imidlertid meddele det Nærmere om denne Krig skulle vi forsøge at give en Skildring af hine tvende nordiske Helte og tillige af Czarens Omgivelser, hvortil Wendelboe en Tidlang maae antages at have henhørt.

---

*) Saaledes viser hans Portrait i fuld Legemsstørrelse ham. Det er tegnet 1759 af Brønnich og stukket i Kobber af Haas. Ogsaa ere næsten alle hans Descendenter høie og velskabte Folk. Foruden Wendelboe gik forøvrigt til Rusland i denne Periode 7 andre Danske, nemlig: Lange, Rye, Helt, Kruse, Sivertsen, Wilster og Bredal, af hvilke Kruse blev halshugget i i Petersborg for Fornærmelser mod Mentzicoff og Helt faldt i Slaget ved Pultava, hvor Czaren omarmede hans Liig og, da han hørte Betydningen af hans Navn, sagde: „Undertiden svare Navne til Virkeligheden"

III.

Czar Peter den store og hans Hof.

Den russiske Czar Peter den første — af hans Samtidige saavelsom af Efterverdenen kaldet den store — var født d. 30te Mai 1671 og var saaledes i en Alder af 36 Aar da Wendelboe indtraadte i hans Tjeneste. Da denne Czar senere antog Titel af Keiser yttrede hans Storkantsler Grev Galoffin i sin Lykønskningstale: „at den russiske Nation havde hans keiserlige Majestæt at takke for alt, fordi han alene havde fra intet gjort den til noget." Dersom han med denne Yttring har villet betegne Indførelsen af Culturens Goder og en hidtil ukjendt Stilling blandt de europæiske Stater, da har han maaskee ikke havt megen Uret. Thi denne Monark, som selv intet havde lært i sin Ungdom, havde en usædvanlig gjennemtrængende Forstand og fandt derved Midler til at afhjælpe saavel sin egen som sit Folks Mangel paa Kundskaber. Af sine Fjender lærte han Krigen og af andre Nationer Skibsbygningskunsten, Navigation, Geographie, Historie, Naturvidenskaberne, Mathematik og Politik til en temmelig høi Grad af Fuldkommenhed og tvang sine Russere til at følge hans Exempel. Han havde læst de gamle græske og romerske Stats- og Historieskrivere og forstod at føre sig samme til Nytte. Man har saaledes ikke anseet det for usandsynligt at han selv havde givet sit Senat Ideen om denne Keisertitel, som var laant fra de romerske Keisere Augustus og Vespasianus. Maaskee havde denne Monark overalt bragt det videre i de

flere Stykker end nogen Anden, i det mindste end nogen anden Fyrste, der har været blottet for tidligere Veiledning. Naar vi hertil føie personligt Mod og Tapperhed i Krigen, da turde vel omtrent Hovedtrækkene være givne af Maleriets Lysside. Men, erindrende os Lagerbrings Ord: „Historiske Sanninger böra intet friseras efter Moden, ty en Historie i Mask eller Domino upplyser intet" — maae vi egsaa vende os til denne store Fyrstes store Feil og saaledes til Skilderiets Skyggeside. Denne Monark synes at have manglet — bemærker A. Højer — sand Gudsfrygt, som kunde give ham et nyt Hjerte og en aandelig Igjenfødelse i guddommelig Viisdom og hvorved Moses og Salomon ikke alene bleve deres Tids Vidundere, men ogsaa Menneskeslægtens Yndlinge, medens Czar Peter den store blev mange af sine egne Undersaatter forhadt paa Grund af hans Haardhed og Grusomhed, blev farlig og skrækindjagende for sine Naboer og endelig ved sin Vellyst og sine raae Laster fordærvelig for sig selv. Den danske Skibslæge Dr. Bing giver følgende Beskrivelse over Czar Peter den store, da denne 1712 besøgte den danske Flaade, som krydsede ved de pommerske Kyster: „Han havde halvkrollet, vel fidtet sort Haar, var over 3 Alen høi; paa Hovedet bar han en grøn Klædes Hue just som de gammeldags Ridefogder brugte, om Halsen havde han en hvid Klud, bunden som Soldaterne brugte, og en Selvknap med en uægte Steen i Skjorten, som ikke var bedre end den Matroserne bruge. Han havde en bruun Klædes Kjortel uden Opslag og Folder i Siden, ligesom

vore gamle Ladefogder, med ordinaire, halvslidte Messing-knapper udi. Ingen Vest havde han paa, men en stribet hvid Lærreds Nattrøie, et Par smalle brune Klædes Buxer, bunden under Kjortelen; dernæst havde han et Par grove uldne Strømper paa og et Par gule Læderremmer til Knæbaand med Messing Spænder udi; dernæst bar han en Hirschfenger af sort Ibenholdt med Messingbeslag, ret ordinair udi et Gebæng af en bred Guldgalon og paa Hænderne et Par Halv-Handsker af Bukkelæder, fittede og skidne. 2 Laquaier i grønne Klæder med flere Guldgaloner paa vartede ham op. Hans Livlæge Areskin var næst General-Admiral Gyldenløve den han ved Bordet talede meest med. Han besaae alt omBord lige til Gryn, Erter og Flæsk. Forøvrigt holdt han sig meest til Admiral Just Juel, som siden 1708 havde været dansk Gesandt hos ham. Han kunde holde gode Taler; men naar en Ildebrand kom paa klattrede han selv op med en Øre i Haanden iblandt Tømmerfolkene og hug Sparreværket ned, stod hele Timer paa sit Skibsværft og hug Træ til, seilede med sine Skibe, saa at Master og Stænger gik overborde, drak sine 15 Glas Brænderiin daglig, bankede sine Stats-ministre ꝛc." Han døde i en Alder af henved 54 Aar den 8de Februar 1725 af Følgerne af en Svede- og Sulte-Cuur, som han havde maattet underkaste sig paa Grund af Suiterne af hans vilde Udsvævelser i Amsterdam i Vinteren 1717 og martret af Samvittighedsnag over — ifølge Fr. v. Raumer — at have udøst sin egen Søns Blod.

Mentzicoff var, da Wendelboe ankom til Rusland,

allerede Czarens fast altformaaende Yndling. Fra først af var Mentzicoff en fattig litthauisk Posteibagerdreng, som ved sin forvovne Frimodighed havde tiltrukken sig Czarens Opmærksomhed og Yndest og som senere havde været saa heldig først at opdage Czaren en Conspiration imod hans Liv og derefter at overdrage ham Catharina — som var en tilfange tagen Pige og i Mentzikoffs Tieneste. — Mentzikoffs Dannelse var forøvrigt saa ringe, at han ikke engang kunde skrive sit Navn, men maatte, hvergang hans Underskrift skulde meddeles, aftrykke samme med et eget Instrument, ligesom han heller ikke i Krigen skal have vist nogen særegen Erfaring eller Behjertethed. Hans Formue beløb sig til mange Millioner, uagtet Czaren — som denne selv udtrykte sig — mere end eengang havde udpresset denne altfor meget inddrukne Pengesvamp. Han beskrives ogsaa som pengegjerrig og herskesyg, grusom, hævngjerrig, beredt til hurtige og fortvivlede Beslutninger, blottet for Religionens, Ærens, Troeskabens, Ædelighedens og Frimodighedens Følelser og Indtryk. Hos ham skal intet have været stort undtagen hans Statur og hans ualmindelige Skjæbne. Han var tydsk Rigsfyrste, Hertug af Ingermanland, Ridder af Elephanten, af den sorte og hvide Orn og af St. Andreasordenen og han døde dog i den største Elendighed, efterat han den 9de September 1727 var bleven arresteret, berøvet alle sine Godser og Værdigheder og som Fange sendt bort til den yderste Grændse af Siberien, medens hans Datter Maria, som var bleven forlovet med Czar Peter den anden, næppe beholdt et Landgods til sit Underhold og

det hele menzicoffske Huus afgav saaledes et Exempel paa Ubestandigheden af alt det, som Menneskene i Almindelighed kalde for Lykke.

Hvorledes Sæder og Skikke vare ved Czar Peter den stores Hof og hvilke Former Selskabslivet der bevægede sig under faaer man et temmeligt anskueligt Billede af ved et Øienvidnes, Bergholz's *) Beretninger. Efter saaledes at have fortalt en Deel mindre interessant Detaille angaaende en Fest, som fandt Sted i Slotshaugen, vedbliver han: „Kort derefter indfandt sig nogle slemme Apostler, som foraarsagede næsten alle Tilstedeværende Frygt og Bæven; jeg mener 6 Grenaderer af Garden, som, to ved hver sin Side, bare en Bærebør, hvorpaa stod et stort Kar fyldt med det aller gemeneste Kornbrænderiin, som udbragte en saa stærk Lugt, at Flere, som befandt sig i en Side-Allee og vare i en Afstand af over 100 Skridt, kunde lugte det. Da jeg nu saae at Mange paa engang sneg sig bort, ret ligesom om de de havde faaet Øine paa Djævelen selv, og da jeg netop vilde spørge en ved mig staaende Ven om hvad der gik af Folk, siden de saa iilsomt begave sig bort,

*) Bergholz var Kammerjunker senere Overkammerherre hos Keiser Peter den tredies Fader Hertug Carl Frederik af Holsteen. Han opholdt sig i Rusland 1714 og 1721—25, under hvilket sidste Ophold han førte en meget fuldstændig Dagbog, som her er benyttet af Mangel paa Optegnelser fra selve den mendelboeste Periode, hvorved dog maa bemærkes at ligesom Hovedpersonerne: Czaren og Mentzicoff vare de samme, saaledes kan Grundtonen nære antages at være undergaaet nogen væsentlig Forandring.

tog han mig allerede ved Armen og pegede paa Karlene, som just vare i Anmarsch, hvorpaa jeg strax mærkede Uraad og tilligemed ham paa det hurtigste trak mig tilbage, hvilket ogsaa var meget tilraadeligt, thi jeg mødte kort derefter Nogle, som meget beklagede sig for mig over at de ikke kunde faae Brændeviinssmagen ud af Halsen. Da man allerede havde advaret mig om at der vare mange Spioner tilstede, som skulde undersøge om ogsaa alle havde nydt af den bittre Kalk saa troede jeg ikke noget Menneske, men anstillede mig endnu mere beklagelsesværdig end dem. Men en forslagen Skjælm forsøgte at anstille Prøve paa om jeg havde drukket eller ikke, idet han bad mig om at maatte lugte min Aande. Jeg svarede ham at saadant var forgjæves, da jeg allerede havde udskyllet min Mund med Vand, hvortil han svarede at jeg ikke maatte komme med saadanne Historier, thi han vidste alt for godt at alt saadant ikke hjalp og at man ikke saa hurtigen kunde faae Stanken ud af Halsen, selv om man vilde tage Caneel og Nelliker i Munden; thi han havde for stinket ud af Munden i 24 Timer efter denne Fusel og i endnu længere Tid ikke kunnet blive Smagen qvit, jeg maatte derfor nu ogsaa probere saadant for ret at kunne tale med om de Feliciteter man her anstillede. Jeg betakkede mig ret meget og foregav at jeg umueligen kunde drikke Brændeviin, hvilket imidlertid vilde have været ganske forgjæves, dersom min foregivne Fiskal ikke havde været min gode Ven og kun havde gjort dette for at narre mig. Men naar man engang er falden i de rette Kloer, saa hjælper hverken Ære-

stillinger eller Bønner, men man maa gjøre Bescheed; thi ikke engang de fineste Damer blive fritagne derfor, eftersom Czarinden *) undertiden selv gjør det med. Majorerne af Garden fulgte overalt Brændeviinskarret for at tvinge dem, som ikke vilde drikke med det Gode eller efter de menige Grenaderers Noden. Af den Skaal, som een af de Menige overrækker og i hvilken der vel gaaer et godt Ølglas fuldt — men som dog ikke bliver fyldt lige fuldt for alle — maae man drikke paa Czarens Sundhed, eller, som Gardisterne kalde det, deres Øverstes Sundhed, hvilket er det samme. Da jeg senere erkyndigede mig om hvorfor man bragte noget saadant Fusel omkring, blev der svaret, at saadant skete vel deels fordi Russerne i Almindelighed holdt mere af den simple Kornbrændeviin end af alle Danziger Aqvaviter og Franskbrændevine i Verden, deels fordi Czaren paa alle Maader søgte at smigre Garden og at gjøre sig samme hengiven, hvorfor han ogsaa oftere skal have yttret at han ikke troede at der blandt samme var en Eneste, til hvem han ikke frit og uden Fare kunde betroe sit Liv. Da jeg nu stedse svævede i Angst og Frygt for at falde i Hænderne

*) Catharina, den før omtalte mentzicoffske Pige, som i længere Tid havde været Czarens Maitresse, men som han, paa Grund af hendes kloge Raad i hans farlige Stilling i Tyrkerkrigen, havde ophøiet til sin Gemalinde, efterat han tidligere havde skilt sig fra sin første Czarinde Eudoxia. Efterat have udgivet den Lov, at enhver Czar kunde vælge sin Efterfølger, bestemte han Catharina hertil, ligesom hun ogsaa besteg Thronen som Keiserinde Catharina den første.

paa Majorerne, saa blev jeg bange for enhver Ankommende og meente at de hvert Dieblik vare i Hælene paa mig. Jeg gik derfor omkring som et vildfarende Faar indtil jeg igjen kom tilbage til et lille Egekrat, hvilket er beliggende strax foran Czarens Lysthuus. Jeg blev imidlertid meget bestyrtset da jeg kom noget nærmere; thi, istedetfor den behagelige Lugt, som Træerne forhen ydede, fandt jeg Luften saaledes forpestet af Brændevinen — med hvilken Geistligheden her gjorde sig meget lystig — at jeg nær havde faaet ondt. Her fandt man Een staaende, som var saa drukken at han var nærved at briste, hist en Anden, som næsten gav Lever og Lunge fra sig, medens andre af Præsterne, som bedre kunde taale Vinen og Brændevinen, holdt sig endnu ret lystige derved. Med eet Ord, de Geistlige vare de meest drukne i hele Selskabet, hvilket ver Hofprædikant Remarius meget forundrede sig over; thi han havde ikke troet at det skete saa grovt og saa offentligt. Da det begyndte at blive mørkt, trak Prindsesserne sig tilbage med deres Damer og da Czaren ogsaa var gaaet bort, saa og Czarinden — som dog havde ladet sine Damer blive tilbage — saa underrettede man os om, at vi ikke forend næste Dags Middag vilde komme hjem, idet Czaren, efter Sædvane, havde ladet give Haugens Dørvogter Ordre til ikke at lade Nogen komme ud uden hans udtrykkelige Befaling. Natten pleiede at overholde saadant saa nøie, at de Jegensomhelst lode udpassere. De allerfornemste Herrer og samtlige Damer maatte derfor tøve der imod deres Villie lige saa længe som vi andre. Saadant kunde

-u vel have været til at udholde, dersom det ikke havde givet sig til at regne meget stærkt, hvilket saa meget mere generede, som alle de Fornemmeste i største Hast begave sig til Gallerierne og toge samme saaledes i Besiddelse at mange Andre vare nødsagede til at forblive staaende i Regnen, fordi de ikke kunde faae nogen Plads under Tag. Denne ubehagelige Stilling vedvarede indtil omtrent Kl. 12, da omsider Czaren igjen lod sig tilsyne i en bruun simpel Overkjole, som var omtrent af en saadan Beskaffenhed, som den Søefolk pleie at bære i ondt Veir. Saasnart som han traadte ind i Galleriet, hvor Alles Øine allerede for længe siden med Smerte havde ventet ham og hvor Enhver glædede sig meget over hans Ankomst, i det Haab snart at blive befriet, talte han noget med Forskjellige af hans Ministre og kort derefter gav han Ordre til Vagteren om nu at lade Enhver frit passere.

Fyrst Menzikoffs Huus beskriver Bergholz som et Huus, hvori der herskede bedre Skikke og hvor Selskabslivet bevægede sig under mere urbane Former. Han fortæller saaledes om et Besøg, som han tilligemed Hertugen*)

*) Overalt hvor Hertugen og hans Høihed nævnes menes Carl Frederik af Holsteen, i hvis Tjeneste Dagbogens Forf., som forhen bemærket var. Denne Hertug opholdt sig dengang i Rusland egentlig som svensk Kronprætendent, idet han søgte ved Czarens Hjælp at gjøre sine formeentlige Rettigheder paa Sverrigs Throne, som Kong Carl den tolvtes ældre Søsters Søn og Yndling, giældende. Czaren skulde ogsaa have lovet ham at der ingen Fred skulde blive sluttet, uden at hans Rettigheder tillige vare blevne bestemte. Dette overholdtes saaledes at han i Fredstractaten til

afslagde hos Mentzicoff, eller, som han kalder ham, Mentschikoff, iblandt andet følgende: „Da vi nu kom til Fyrstens Huus, som laae meget langt fra vort, men er det største, smukkeste og prægtigste i hele Petersborg, modtog Fyrsten Hans Høihed Hertugen nede foran Trappen og førte ham igjennem en meget smuk, stor Sahl ind i hans Audiencegemak, hvor han tilligemed Hans Høihed og begge Geheimeraaderne v. Clausenheim og v. Bassewitz satte sig ned. Da hans Søn, som var i sit 8de Aar, kom ind, præsenterede han ham for hans Høihed. Da nu denne sidste blev staaende og Geheimeraaderne derfor ikke heller satte sig ned (heraf sees hvilken Ærefrygt det blotte mentzikoffske Navn formaaede at indgyde), saa bad hans Høihed Fyrsten om at befale den unge Prinds at sætte sig ned, men hvorefter Fyrsten alvorligen bad Geheimeraaderne om kun at sætte sig, da hans Søn endnu var saa ung.

Denne befalede han derefter at lade bringe Viin ind, hvilket var herlig ungarsk Viin, som den unge Mentzicoff selv maatte byde omkring til os alle. Noget efter indbød Fyrsten hans Høihed at spise hos sig til Middag den næste Dag, men, da denne netop var en Søndag og saaledes hans Høiheds Fastedag, saa undskyldte han sig til en

---

Nystad ikke engang blev nævnet. Imidlertid erklærede Czaren at han — Hertugen — ikke skulde forlade Rusland ganske tomhændet. Han gav ham ogsaa omsider sin ældste Datter Anna tilægte. Hun blev i dette Egteskab Moder til Keiser Peter den tredie — den nuværende Keisers Farfader — som hun nedkom med i Kiel og døde strax efter.

anden Gang, dog med Tilføiende, at dersom Fyrsten befalede, saa vilde han indfinde sig og opfætte hans Faste til en anden Gang. Da nu Fyrsten indbød Hertugen til om Mandagen, saa lovede han at komme og gik fort derefter igjen bort og blev atter af Fyrsten fulgt til det Nederste af Huus-Trappen, idet hans Høihed ikke vilde tillade at han fulgte med til Vandet. (De vare nemlig komne i en prægtig Gondel gjennem en Canal.)

Efterat Mentzicoff personligen havde gjentaget Indbydelsen paa Hertugens Verelse, tog denne hen til Fyrst Mentzikoff den 3die Juli om Formiddagen Klokken 11, fordi Czaren ogsaa vilde komme der og almindeligviis spiste paa denne Tid. Da nu hans Høihed — vedbliver Bergholz — havde befalet mig at blive hjemme, idet han formodede at der alligevel vilde blive meget fuldt sammesteds, saa veed jeg ikke af egen Erfaring hvad der sammesteds er forefaldet. Saameget har imidlertid Herr von Hecklau, som var med der, sagt mig, at de bleve tracterede over al Maade prægtigt, idet de havde faaet en grusom Mængde Retter og hele Taffelet var blevet 3 Gange paany serveret. Det er ogsaa bekjendt at man i Fyrstens Huus spiser allerbedst i hele Petersborg. Selskabet skal have været meget talrigt og baade Czaren og Czarinden havde været der. Efter Maaltidet havde han beseet Huset, hvori der vare mange herlige Gemakker. De havde derefter begivet sig til Haugen, som er meget stor og, efter Czarens, den bedste i Petersborg. — I Anledning af Freden til Nystad var der

anstillet Masquerade. Bergholz fortæller herom at Keiseren *) har ladet alle og enhver af de Masker, som forrige Søndag vare udeblevne eller ikke havde indfundet sig i Senatshuset opfordre til at komme derhen for at indhente hvad de havde forsømt, nemlig en fuldkommen Ruus, til hvilken Ende han havde udnævnt 2 Marschaller, nemlig Overpolitimesteren og Dentschiken Tatischef, som maatte paasee at Ingensomhelst maatte komme hjem uden at være beruset, hvorfor ogsaa disse tvende Herrer skal havt sørget paa bedste Maade. Det blev ligefrem betydet Damerne at de skulde indfinde sig ene og alene for at beruse sig og at indhente det, som de forgangen Søndag havde forsømt. De vidste forud at de kunde vente slette Vine, som desuden endogsaa, efter den herskende Sædvane, var blandet med det afskyelige Kornbrændeviin, for desto hurtigere at kunne bevirke Rusen, ikke at tale om de store Portioner af bar simpelt Brændeviin, som de forud vare visse paa at maatte drikke ud. Den gode Marschalinde Olsufief, som var Tydsk af Fødsel og er en meget from Dame, havde taget sig saadant saa nær at hun samme Morgen paadrog sig en

*) Denne Titel havde Czaren antaget tilligemed Titelen den Store ved en kirkelig Handling den 22de October 1721, i det Erkebiskop von Pleskou ved Gudstjenesten og Takkefesten i Anledning af Freden havde i sin Tale viist at Czaren fortiente Navn af Fædrelandets Fader og den store Keiser — Imperatoris magni, — hvorefter hele Senatet med Rigscantsler Galoikin i Spidsen bad ham om at modtage Titel af Peter den store og Keiser over alle Russer — totius Russiæ — hvilken Titel da blev proclameret af hele Senatet.

fausse couche. Da nemlig Keiserens Ordre igaar blev hende tilmeldt, tog hun strar til Hoffet og bad Keiserinden underdanigst dog at fritage hende herfor. Keiserinden havde imidlertid svaret hende at det kom ikke an paa hende, idet Keiseren engang havde begyndt derpaa og ikke var til at bringe derfra. Efterat imidlertid Marschalinden med bittre Taarer havde forestillet Keiserinden at hun ikke modtvilligen var bleven hjemme forgangen Søndag, da det jo var hendes Majestæt bekjendt, at hun allerede 8 Dage iforveien ikke havde kunnet gaae ud, desuden var heit frugtsommelig og det saaaledes var yderst skadeligt for hende at underkaste sig Nydelsen af stærke Drikke og alle deraf opstaaende slemme Følger, gik Keiserinden til Keiseren og badham hjerteligen om dog for dennegang at tillade Marschalinden ikke at komme til Senatshuset, hvortil han svarede: at han gjerne vilde gjøre hende saadant til Behag, men umuligen kunde for de andre fornemme russiske Damers Skyld, eftersom de Tydske allerede vare dem saa forhadte og saadant kunde forøge Skinsygen paa Udlændingen. Da nu Keiserinden bragte Marschalinden dette Svar, saa havde den arme Kone om Natten saaledes været afficeret deraf at hun næste Morgen aborterede og skal siden have sendt Fosteret i Spiritus til Hoffet. Dette er nu een Virkning af hiin beriige Smaus, som er bleven mig bekjendt, hvo veed hvormange af samme Slags der desuden kunne være passerede!"

Disse Optegnelser af Berghølz stemme ogsaa med andre Beretninger, navnligen, med den danske Gesandt ved det

russiske Hof Juels Indberetninger fra 1710, hvori han klager meget over at man vilde forcere ham til den der i Svang gaaende forfærdelige Drikken og fortæller at General-Major Schlundt og den indfødte Russer Knesen Delgorucki sank døde ned under Drikkebordet. Dog er der et Afsnit af Peter den stores Historie, som maaskee stærkere end noget andet characteriserer hans og Tidsalderens barbariske Raahed og tyde vise hvorledes denne Fyrste — dov for Blodets Røst og egne Løfter — vilde paatvinge sine Undersaatter Civilisationens Goder og — dens Onder. Vi sigte til Fremgangsmaaden med hans egen Søn Alexis Petrowits, om hvem Samtidens Historieskrivere vel berette at han havde et stridigt Gemyt og ikke lignede Faderen i dennes gode Egenskaber, men var en Fiende af alle af denne møisommeligen indførte Reformer og, med faa Ord, var en fuldstændig Russer af den gamle Suurdeig. Da Faderen vilde twinge ham til at lære de, efter hans Formening, saavel i Krig som i Fred fornødne Videnskaber, saa fattede han med Faderen et formelig Had, som blev næret af de gamle Russer og besmykket med den Paastand at Faderen uden Aarsag havde forstødt Prindsens Moder Czarinden Eudocia eller Euderia (Hun synes at have været af russisk Herkomst af Huset Lopukin) og gjort sin Maitresse til Czarinde, sat sin egen Søster som Fange i et Kloster og paa alle Slags Maader undertrykt den kjere russiske Kirke. Alt dette kunde ikke være Czaren ubekjendt. Da Sønnens Gemalinde var død trængte Faderen paa ham, at han enten vel skulde applicere sig til Krigs- og Regjerings-

sager og til den Ende komme til ham i Danmark *) — hvor Czaren dengang opholdt sig og, som senere skal vises, afgav nye Data til sin Characteristik — eller ogsaa gaae i et Kloster og blive Munk. Sønnen lovede paa Skrømt det Første, men flygtede til Østerrig, hvor han af det keiserlige Hof blev taget i Beskyttelse og hemmeligen ført til Ehrensberg i Tyrol og derfra til Neapel i Klosteret St. Elmo, hvor han forblev skjult indtil Aaret 1717. Imidlertid efterspurgte Faderen Sønnen saalænge, indtil dennes Opholdssted blev ham bekjendt, hvorefter han ved Geheimeraad Tolstoy og Garderofficeer Romantzow fik ham overtalt til at komme hjem, efterat der var blevet lovet ham Varden med Hensyn til hans Flugt. Disse Mænd bragte ham saaledes til Moskov, hvor han strax blev arresteret og i en Forsamling af alle Rigets Store og ved et vidtløftigt Manifest erklæret for uværdig til Successionen — som han ogsaa selv renoncerede paa — hvorefter det blev betydet ham, at man vilde anstille en skarp Inquisition imod ham og hans Medforbundne og at den ham lovede Varden maatte forstaaes med den Betingelse, at han frivilligen opgav alle sine Hjælpere og Raadgivere tilligemed alle deres Machinationer. (Disse gik ifølge v. Raumers seneste Undersøgelser ikke ud paa noget Bestemt). Han lovede ogsaa saadant og skal have aabenbaret mere end man i Begyndelsen havde ven-

*) Raumer — Geschichte Europas B. 7 Pag. 290 — har her den comiske Feil, at han lader Czaren datere et Brev den 26de August 1716 fra Kophaz — Kopenhagen — til Alexis.

tet Ikkedestemindre blev han — da det heed sig, at han skulde have fortiet flere vigtige Puncter og have farlige Hensigter imod hans Faders Regiering, Person og Liv — dømt til Døden af en af geistlige, verdslige og militaire Medlemmer — hvoriblandt vare Fændriker af Garden og simple Diacs eller Secretairer — bestaaende Commission og Dommen *) forkyndt ham, hvorefter han den følgende Dag endte sit Liv, efter de af Faderen bekjendtgjorte Beretninger, ved et Slagtilfælde foraarsaget af Skræk; men, efter andre troværdige Beretninger, ved en voldsom Død **). Imod Alexis Tilhængere og Venner blev der imidlertid i Moskau og i Petersborg holdt en meget skarp Inqvisition og endogsaa Czarens forrige Gemalinde Eudoxia samt hans egen Søster Marie bleve personligen examinerede af de beskikkede Dommere. Derefter bleve disse trende Fyrstinder igjen sendte tilbage til deres Kloster, dog under en meget haardere Indespærring end tilforn. Erkebiskoppen af Rastoff tilligemed Skatmesteren i

*) 124 Dommere dømte eenstemmigen Alexis fra Livet efter Mose Bog II. 20, 12 og V 21, 18-21, Mathæus XV, 4, Marcus VII, 10 og Romernes I, 32, man henstillede ham dog til Benaadning efter Christi Exempel og efter Davids som hellere havde reddet sin Søn Absalon. Cfr. F. v. Raumer l. c. p. 293.

**) F. v. Raumer — Czarens ivrigste Forsvarer — mener at Peter havde mandigen udkæmpet den store Kamp mellem Ret og Pligt og var kommen til den Overbevisning at burde offre Sønnen for sit Riges Fremtid og at han heri havde viist mindste ligesaa stor Føie som Timoleon, Brutus, Philip den anden af Spanien og Johan af Sverrig

Klosteret Susdal — hvor den forstødte Czarinde opholdt sig — og Admiralitetsraad Kikin — som ellers havde været Czarens Mignon — bleve radbrækkede og opbrændte, den forskudte Czarindes Broder Abraham Lopukin tilligemed Prinds Alexis Skriftefader, Hofmarskalk og Hofmester bleve halshuggede; Fyrst Scherbatoff blev knutet og derefter hans Tunge og Næse afskaarne; Generalmajor Glebau (Eudoxias formeentlige Elsker) blev levende spiddet og levede nogle Dage paa Spiddet eller Pælen, i hvilken Stilling han udstødte mange Skjældsord i Aasigtet paa Czaren, som, for at have Øie med Executionerne, gik omkring paa Retterpladsen.

Et saadant Billede byder Historien os at udkaste af Ruslands store Czar, medens Retfærdigheden paalægger os tillige at frembære nogle ligeledes af Historien opbevarede Træk af en bedre Følelse hos denne navnkundige Fyrste. I Anledning af Freden med Sverrig blev der, som forhen bemærket, efter Czarens Befaling, holdt Gudstjeneste og Takke- og Fredsfest i den hellige Treeenigheds-Kirke i Petersborg (som Bergholz bivaanede) ligesom han ogsaa iforveien havde overdraget Senatet at lade forkynde over hele Riget at det var hans Villie at der ikke alene skulde udstedes en Generalpardon over det ganske Rige for alle Fangslede og Misdædere, med Undtagelse af dem, der sad for Mord eller for mere end Stratenroverie, saa at endog de skulde medregnes som havde machineret imod Czarens Person og vare blevne dømte til Galeierne paa Livstid samt tillige at alle Restancer fra Begyndelsen af Krigen indtil 1718, som

beløb sig til mange Millioner, skulde eftergives, fordi, som han yttrede, det var hans Pligt at takke den store Gud for den ved Freden og tidligere viiste Naade og Barmhjertighed, hvilket han ikke vidste at gjøre paa nogen bedre Maade end ved igjen paa en eller anden Maade at hjælpe de Nedtrykte og vise dem Naade.

Saameget turde fremgaae af de ovenfor meddeelte Skildringer, at Wendelboe, ved at indtræde i Czarens Tjeneste og navnligen som Officeer i hans Garde, betraadte en slibrig og farefuld, ingenlunde nogen rosenstrøet Vei.

IV.

Kong Carl den tolvte.

Den svenske Konge Carl den tolvte — en Søn af Kong Carl den ellevte og den danske Prindsesse Ulrikke Eleonore — besteg Thronen 1697 i en Alder af 15 Aar. Han var vel voxen og havde et regelret, kongeligt Aasigt og Aasyn, som ved første Diekast tilkjendegav en beskjærtet Fasthed, men ellers ikke noget Stort*). De vedvarende Besværligheder, som han under sine bestandige Krige var underkastet, afvænnede ham næsten med al Blødhed. Han gav sig sjelden Tid til at vadske sig, hvorfor han saae meget bruun ud. Han sov undertiden blandt Mousquetaererne paa Brixen (?) skiste

*) Det Portræt af Carl XII, der findes i Schlözers schwedische Biographie T. 1 tyder paa et meget nobelt Physiognomie. Czar Peters — i Bacmeisters Beitr. zur G. P. d. Gross B. 1 — paa et meget ignobelt

med af deres Commisbrød og var forøvrigt næsten altid tilbest. Hans Dragt var en simpel blaa Kjortel med forgyldte Knapper. Nogen kostbar Klædedragt fandt han ikke lide og da General Dücker i Aaret 1715 i Stralsund havde ladet forfærdige en Kjole med massive Guldknapper til ham, foræreде han den bort saasnart som han erfarede at Knapperne vare af Guld. Fra hans Indfald i Polen af og indtil hans Død skal han ikke have drukket andet end Vand. Efter Slaget ved Pultava holdt han kun een Gang om Dagen Taffel og rød brækken Frokost eller Aftensmad. Han sov lidet og sielden over 3 Timer, hvorfor han ogsaa overalt, endogsaa i Kirken og i hans Cancellie strax blev søvnig, naar han ikke var i Bevægelse. Siden hans Afreise fra Tyrkiet bestod hans Seng ikke i andet end i et Bundt Straa, paa hvilket han lagde sig i sine Klæder, dog uden Støvler og Kjole med blottet Hoved og svøbt i sin Mantel. Hans Afholdenhed for Kjønnet gik saavidt, at man næsten stedse kunde mærke større Foragt end Agtelse for Fruentimmer hos ham. I hans sidste Leveaar, da han saae hvermeget Nationen interesserede sig for hans Søster Prindsessell Ulrikke og han troede sin ældre Søster Hedevigs Søn Carl Frederik mindre skikket til store Foretagender skal han dog have begyndt at tænke paa at formæle sig. — Han havde forøvrigt ikke faaet den bedste Opdragelse. Dog forstod han Latin og Fransk, men talede helst Tydsk og Svensk. Af Stats- og Regjerings-Kunst, Politik og Kundskab om sit eget Rige havde man ikke bibragt ham noget Grundigt i Ungdommen, hvorfor ogsaa hans Regjering til hans egen og hans Ri-

ges Ulykke stødte an imod alle Regler for sand Statsklogskab.

Forøvrigt besad han en meget god naturlig Forstand og havde en ualmindelig god Hukommelse — han kunde saaledes efter mange Aars Forløb kjende sine Soldater af Ansigt og Navn — samt et urokkeligt Mod, som var istand til de meest berømmelige Foretagender, men derhos var forbunden med en uforsonlig Hævngjerrighed imod hans Fiender og Ufølsomhed ved hans Riges Ruin og hans Undersaatters Elendighed. Hans Characteer havde ikke mindste Anstrøg af Gjerrighed, hvorimod han ikke agtede Penge for noget, medens han tillige meente at hans Undersaatter heller ikke agtede samme, men med den største Tilfredshed hengav den sidste Skilling. Hans Hovedpassion var den saakaldte belle gloire — forfængelig Ærgjerrighed — som har forblændet saa mangen Helt og ved Opofrelsen af saa mange tusinde uskyldige Folk fast gjort dem til Fiender af Menneskeslægten. Han var forøvrigt en Hader af al Smiger og viste sig ikke mere feldsindig imod Nogen end imod den, som troede at kunne vinde ham ved store Lovtaler. Hans Bedetimer overholdt han baade Morgen og Aften meget nøiagtigen og hans hele Armee maatte i dette Stykke følge hans Exempel. Man har kun bemærket en eneste Undtagelse herfra, nemlig den Morgen da Slaget ved Peltava eller Pultava stod. I de sidste Aar af hans Liv skal han have taget meget Hensyn til visse Fanatikers Drømmerier og efter samme sat sig fast i Hovedet at han var af Gud udseet til at foretage store

Forandringer i Christenheden og at han var den sande Nordens Løve — Løwe von Mitternacht — om hvilken Propheterne tale. Forresten troede han ogsaa paa en Prædestination eller forud bestemt uundgaaelig Skjæbne. Han svarede derfor sine Generaler, som vilde søge at holde ham fra Breschen ved Stralsund: „Dersom en Kugle skulde ramme mig, da er den allerede nummereret og udseet dertil.“ Denne Anskuelse skal han forøvrigt have havt tilfælleds med Czar Peter den store og mange andre Krigere, som maaskee derfor vare ligegyldige mod Farer. Til at døie Besværligheder var Carl utrættelig; han reed næsten altid i Gallop, undertiden 16 til 20 Mile ad Gangen uden at skye enten Frost, Hede eller Uveir. Han var en trofast Ven og ikke uden blidere Følelser — ifølge Molbechs Vidnesbyrd skal han have fældet Taarer 2 Gange i sit Liv, den ene Gang ved Søsteren Hedevigs Grav — en udmærket god Soldat og vilde have været en stor Konge, naar han havde forstaaet at bruge Pennen ligesaa godt som Kaarden. En fast barbarisk Haardhed udviste han mod Pattkuhl og Paykul, efter hvilken Tid han ogsaa geraadede i den ene Ulykke efter den anden, indtil han omsider i en blomstrende Alder — 37 Aar — pludseligen bortrykkedes.

Som Helt betragtet staaer Carl den tolvte høit, maaskee høiest blandt Sverrigs mange Helte. Det er derfor næppe uden Føie, naar Biskop Tegnèr paa Hundredeaarsdagen efter hans Død ved en Mindefest besynger ham saaledes:

Böj Svea knä vid griften,
Din störste Son göms der;
Läs nötta minnes skriften,
Din hjelte dikt han är.
Med blottadt hufvud stiger
Historien dit och lär,
Och Svenska äran viger
Sin seger-fana der.

Det blev Wendelboe givet i en fremmed Magts Tjeneste at bidrage til at standse sit Fædrelands farligste Fjendes*) vældige Fremskridt paa Seirens Bane og at tage virksom Deel i at tilføie Kong Carl den tolvte det første afgjørende Nederlag. For at vise dette i sin naturlige Sammenhæng og saa godt som de adspredte — for Wendelboes personlige Vedkommende saare sparsomme — Efterretninger, der bære Præget af historisk Paalidelighed, illade, skulle vi gaae over til Skildringen af Krigen mellem Czar Peter den store og Kong Carl den tolvte.

V.

Krigen mellem Czar Peter den store og Kong Carl den tolvte.

Allerede i den danske Konge Christian den femtes Regjeringstid var der bleven afsluttet Alliance-Tractater mellem Danmark, Kong August af Polen og Ruslands Czar imod Sverrig. Grunden hertil var bleven lagt af

*) Carl XII havde høit erklæret at hans Forsæt var at erobre Norge for sig selv og Hertugdømmerne lige indtil Colding for sin Svoger Hertugen af Gottorp.

den bekjendte Johann Bernhard Pattkuhl. Kronen Polen antog ved en saadan Tractat bedst at kunne gjøre sammes gamle Prætensioner paa Liefland gjældende. Under 27. Marts 1689 afsluttedes saaledes et Defensiv-Forbund med Kong August, ifølge hvilket man skulde yde hinanden gjensidig Hjælp imod Hvilkesomhelst. Dette Forbund blev imidlertid under 25de September 1699 forvandlet til en fuldstændig Of- og Defensiv-Alliance imod Sverrig, hvilken Alliance Czaren under 11te November s. A. tiltraadte. Hovedøiemedet med denne hemmelige Tripel-Alliance var at Kong Frederik den fjerde, Kong August og Czaren skulde paa engang bryde med Sverrig, forhjælpe hinanden til Gjenerholdelsen af hvad der tidligere var mistet og forskaffe Czaren en Havn i Østersøen. Den sachsiske Greve Flemming tog imidlertid alt for tidlig Masken af og gjorde allerede i Februar 1700 over Isen et Forsøg paa Riga — som den Tid var svensk — men som, ligesom næsten alle Kong Augusts Anslag under hele denne Krig, mislykkedes. Efterat saaledes Krigen var udbrudt i Liefland begyndtes den ogsaa fra dansk Side, men endtes allerede samme Aar ved Freden til Travendal af 18de August 1700. Tolv Dage efter denne Fredslutning erklærede Czaren Sverrig Krig og beleirede derefter Narva — en Stad ved den finske Bugt i det nuværende Gouvernement St. Petersborg eller Ingermanland, en af Østersøeprovindserne, som forstørstedelen efterhaanden ere blevne erobrede fra Sverrig — med en stor men udisciplineret Armee bestaaende af 62,000 Combattanter foruden Trosset.

Da det især manglede denne Hær paa en god Commando lader det sig let forklare, at Kong Carl den tolvte med 9000 gamle svenske Ryttere og nogle tusinde Lieflændere turde vove at angribe denne store Hær eller Sværm. Dette uventede Angreb satte Russerne og endog selve Czaren i en saadan Skræk, at han strax begav sig bort. Russerne kom i deres egen Leir i Uorden, men vedbleve dog at fægte indtil Nattens Frembrud, da de indgik en saadan Overeenskomst med Kong Carl, at de skulde nedlægge for ham alle Trophæer og Vaaben og derefter drage uhindret bort, hvilket dog kun skete saaledes at alle Generalspersoner og Officerer, i Særdeleshed alle Fremmede bleve gjorte til Krigsfanger. Havde Kong Carl nu sluttet Fred med Czaren vilde Sverrig have været vel tjent dermed. Imidlertid trængte Kong Carl ind i Polen, kaldte Slettet ved Warschau Carlsberg og seirede ved Glissow den 19de Juli 1702. Efter denne Seier spillede han Mester i Polen, men Russerne begyndte at fatte sig efter deres første Skræk og sloge de svenske Tropper ved Stagnitz i Liefland, indtoge Noteburg, som de kaldte Schlusselburg og hærgede Estland og Liefland. Hvad der imidlertid var det værste for Sverrig var at Russerne stedse lærte bedre og bedre at føre Krig, medens Sverrig udtømtes paa Folk og Penge. Det svenske Senat forestillede ogsaa Kong Carl saadant, men erholdt ikke noget behageligt Svar. Det følgende Aar spillede Russerne — medens Carl vedblev at opholde sig i Polen — Mester paa den finske og lieflandske Side, indtoge Jarma og Nyenskandse,

slog General Cronhjort ved Systerbæk i Finland og streifede lige indtil Wyburg. Czaren begyndte ogsaa i samme Aar at sætte sig fast paa Østsiden. Han lod nemlig Nyenskandse sløife og opførte 3 Mile derfra den siden saa berømte Fæstning Petersborg — nu Rusland Hovedstad St. Petersborg, der, som bekjendt, ligger i Neva og paa Øer i samme — samt anlagde paa Øen Retusan et Fort, hvor senere Kron-Slot — nu Kronstad — er bygget og lod med saadan Hurtighed bygge nogle Fregatter, Galeier og mindre Fartøier paa Ladoga-Søen at han allerede samme Sommer dermed angreb den svenske Viceadmiral Nummers i den finske Havbugt og fratog ham 2 smaa Galioter paa 10 og 6 Kanoner og hvilke vare Begyndelsen til den siden saa vældige russiske Søemagt. Da nu Czaren desforuden i samme Aar — 1702 — forbød enhver Grusomhed iblandt sine Tropper og begyndte at føre Krigen paa samme Maade som civiliserede Folkeslag, saa bleve de af ham erobrede Landstrækninger snart igjen temmelig bebyggede og hans Armee saa disciplineret, at det svenske Senat skildrede sin Konge paa det tydeligste forud alle de derefter paafulgte sørgelige Følger og tilraadede meget veemodigen, men forgjæves, en snarlig Fred. Krigen vedblev og fortes med afvexlende Lykke. Den 13de Februar 1706 slog den svenske General Renskøld eller Rheinschild Russerne og Sachserne *) ved Fraustadt, hvor 4000 Russer næsten alle bleve nedhuggede. Den sachsiske General Schulenburg,

*) Kong August regjerede nemlig baade over Polen og Sachsen, i sidstnævnte Land som Churfyrste.

som commanderede ved denne Leilighed, havde en skjøn, modig og vel posteret Armee, som var Renskölds langt overlegen i Antal og dog overfaldt der hiin Armee, ved Svenskernes første Angreb, en saadan panisk Skræk at de fleste Regimenter, uden at gjøre et eneste Skud, løb derfra. Det russiske Infanterie nedlagde Geværerne og bade paa Knæe om Qvarteer, men bleve i denne Stilling uden Barmhjertighed nedstødte af Svenskerne. Denne uhørte Grusomhed undskyldte Rensköld med hans Konges udtrykkelige Ordre om ikke at belæsse sig med russiske Krigsfanger. Fremtiden viste imidlertid at dette blev den sidste Seier, som enten Kong Carl eller Rensköld personligen tilkægtede sig. Den 19de October s. A. slog Fyrst Mentzicoff i Forening med Sachserne *) den svenske General Mardefeld og tog ham tilligemed næsten alle overblevne Svensker tilfange. I det paafølgende Aar blev det den danske General Jobst von Scholten tilbudt som Generalfeldtmarskalk at indtræde i russisk Krigs-

---

*) Allerede under 24de September 1706 var der bleven sluttet en Fred mellem Kong Carl og Kong August til Alt-Ranstadt; men denne var endnu ikke bekjendt og allerede under 10. Dec. 1705 havde Ministeriet i Dresden ladet den russiske Gesandt — tidligere svensk Undersaat — v. Pattkuhl belægge med Arrest trods Czarens Trudsler og imod at Folkeret samt uagtet den kongelige danske og polske Geheimeraad Rumohrs — hvis Datter, som var Enke efter Geheimeraad Einsidel, var forlovet med Pattkuhl — Forbøn. Man stolede paa at Czaren ikke for Pattkuhls Skyld midt under Krigen vilde opoffre August, hvis Jammerlighed Pattkuhl havde skildret Czaren. Kong Carl lod Pattkuhl levende radbrække.

tjeneste, noget som den russiske Minister i Wien Urbig og Raads pensionæren i Holland syntes at have indledet, Fyrst Mentzikoff at have forhindret.

Wendelboe ankom til Rusland og indtraadte i russisk Tjeneste — som forhen bemærket — i Aaret 1707 og netop i dette Aar var det at Svenskerne vendte sig mod de russiske Grændser. Czaren lod nu træffe alle mulige Anstalter til langsomt at harcellere dem i de store Orkener, om hvilke de ikke havde nogen Kundskab. I Aaret 1708 træffe vi første Gang paa Wendelboe som activ Deeltager i Krigen. Ogsaa han synes at have havt sin Bree ved Arcola. Hofman fortæller „at Wendelboe i Aaret 1708 blev Captain og med et Corps Soldater afsendt at forhindre nogle svenske Soldater i at komme over en vis Bree*) hvilket iblandt mange andre tappre Gjerninger lykkedes ham saa vel, at Czaren, der vidste at udmærke velfortjente Mænd, særdeles iblandt Fremmede, fik Lyst til at kjende ham personlig" etc. Kaalund har for samme Aar følgende Optegnelse om Wendelboe: „1708 skeedte een Bataille imellem Russerne og den svenske General Løwenhaupt, hvor udi ikke allene een Hest under han=

---

*) Det er udentvivl denne Bree, som findes aftegnet tilligemed en Bataille i Baggrunden af det forhen omtalte i Kaabber stukne Portræt fra 1759 af Brünich og Haas. Denne Bree er muligen een af dem, som den svenske General Løwenhaupt omtaler som beliggende mellem Liesna i store Rusland og Propoisk og forende over Floden Sozcha. Et Slag ved Liesna, som Czar Peter i sin Dagbog kalder sin første egentlige Seier, forefaldt den 28. Sept. gl. St. 1708.

nem — Wendelboe — blev skudt, men hans fik endogsaa self der een ledt Blessyre." At dette er den samme Affære, som ellers kaldes Slaget ved Liesna er næppe usandsynligt, da ingen anden Action, hvori Wendelboe skulde have deeltaget i hiint Aar, findes omtalt. Erik Pontoppidan fortæller i hans Værk: Gesta et Vestigia Danorum extra Daniam T. III Lipsiæ et Hafniæ 1741 — udentvivl efter gode Kilder, da han var Professor ved Universitetet i Kjøbenhavn, Hofpræst og senere Biskop i Bergen samt Wendelboes Samtidige — om Wendelboe i denne Periode, „at da han havde tilvænnet sig det russiske Sprog — hvilket hans heldige Naturgaver snart havde gjort ham muligt — erhvervede han sig de fleste russiske Magnaters Bevillie og fandt omsider den længe forønskede Leilighed til at lægge sit personlige Mod for Dagen, idet han erholdt det Hverv med et lidet Troppecorps at forhindre Fienden i at passere en Flod, hvilket han ogsaa heldigen udførte, idet han med Tapperhed kastede sig med sin lille Hob imod den tililende svenske Hær, tilbagedrev og erholdt den saalænge, indtil der kunde blive sat Ild paa Broen, som førte over Floden og hvorved saaledes Overgangen over samme blev forhindret. Da Wendelboe — vedbliver Pontoppidan — ved denne Affaire havde tildraget sig Czarens Opmærksomhed, blev han udnævnt til General-Adjutant med Oberstlieutenants Charakteer — Pro Tribuni titulo."

Ligesom Czaren ansaae Bataillen ved Liesna for sin første Seier over regulaire Tropper, (nemlig det levenhauptske Corps) saaledes ansaae han og samme for den

egentlige Grund til alle paafølgende for Rusland heldige Begivenheder, navnligen for Mederen til Slaget ved Poltava, „saavel i Henseende til vore — hedder det i hans Dagbog — Troppers Opmuntring, som i Henseende til Tiden; thi det bragte efter 9 Maaneders Forløb dette lykkelige Barn til Verden." Ikkedestomindre have svenske Historieskrivere tilegnet de svenske Tropper Seiren ved Liesna og selve Carl XII skriver under 30. Marts 1709 fra Budishou til Kong Stanislaus „at han havde slaaet Fienden ved alle Sammenstød og at Mazeppa, den zaporoviske Armee og den tartariske Chan toge svensk Partie. Han tilføier „at han ifølge Tingenes Gang havde leiret sig i Omegnen af Pultava og at han haabede et heldigt Udfald — La situation des affaires ayant volu, que Nous prissions ici Nos quartiers aux environs de Pultava, j'espere que les suites en seront avantageuses et je suis &c. Carolus.

VI.

Slaget ved Pultava.

Efterat Kong Carl var trængt ind paa russisk Grund tog han — som det synes tildeels forledet af Kosakkernes Anfører eller Hetman Mazeppa — Retningen mod Fæstningen Pultava eller Poltava i Ukraine*). Det kom her

*) I Aaret 1654 gave Kosakkerne, som dengang vare Kongen af Polens Undersaatter, sig og Ukraine — hver de beede — under russisk Beskyttelse. En Deel

til et afgjørende Slag mellem begge de krigførende Monarker personligen. Da dette tillige havde en afgjørende Indflydelse paa Wendelboes Fremtid saa skulle vi dvæle noget længere ved samme i Historiens Aarbøger navnkundig blevne Hovedslag, idet vi først meddele hvad der angaaer Wendelboe personlig og derefter en mere detailleret Skildring saavel fra russiske som fra svenske Øienvidners Haand. Hofmann har Følgende om denne Begivenhed: „Fornemmelig udmærkede han — Vendelboe — sig i det berømte Slag ved Pultava, hvor Kong Carl den tolvte af Sverrig i nogle faa Timer mistede Frugten af 9 Aars Arbeide og mange Feldtslag. Efter Slaget sendte Czaren omtrent 10,000 Ryttere, under Anførsel af Prinds Mentzikoff og General Bauer, for at forfølge Kongen af Sverrig; men eftersom han allerede var kommen over Dnieperen, forfulgte man kun de overblevne Levninger af den svenske Krigshær, som bestod af 10,000 Mand under Greve Lewenhaupts Anførsel. Wendelboe blev sendt til ham for at bede ham ei at gjøre Modstand, hvis han vilde spare sine Folks Blod, som næsten vare omringede og aldeles intet Qvarteer kunde vente sig, hvis de vilde gjøre Modstand. Efter nogle Underhandlinger overgav den svenske General, som ei vidste Fjendernes Antal, sig i Seierherrens Naade

af Ukraine, som af Tyrkerne var frataget Polen, som tilbage til dette Rige ved Freden til Karlowitz 1699. Der gives nu et Gouvernement i Lille-Rusland ved Navn Pultawa og et andet ved Navn Czarkow eller Slobodsk-Ukraine. Pultawa er endnu en befæstet Stad og har et Mindesmærke om Slaget, som her beskrives.

og Unaade, til sine Landsmænds største Fortrydelse og sin egen Ulykke. Wendelboe havde stor Ære af denne Underhandling og blev ligeledes høiagtet af de svenske Fanger, som ei bleve altfor vel behandlede; dog skaffede han dem alle de Lindringer, som ham mulig var, hvilket denne Nation siden ogsaa erkjendte."

I de kaalundske Optegnelser hedder det: „1709 stedte Bataillen ved Pultava, hvor udi hand sig endydermere særdeles distingverede, da hand, efterat 2de Heste vare Skudte under Hannem, og de fleste af Regiments Officiererne vare døde og blesserede, førte med største Berømmelse og Bravure Folkene an imod Fienden, som han *) bragte udi Confusion og dennem repuserede, hvorefter han strax blev Major og Generaladjudant hos Prints Menzicoff. Efterat de Svenske havde tabt Bataillen retirerede de dennem til Nister **) Strømmen, hvor de saavel formedelst Strømmen, som for at Russerne dennem med en Deel af Armeen stærkt forfulgte, og vare dennem udi Hælene, maatte gjøre Holdt, hvorpaa Prinds Menzicoff, som med sit Corps stod de Svenske lige for Oinene, sendte Lowenorn, da Wendelboe, som sin Generaladjudant til den ovenberørte svenske commanderende General med den Ordre at han skulde proponere bemeldte svenske General om han med sine Underhavende vilde give sig fangen, hannem 24 Timers Dilation,

---

*) Da denne Beretning er længere og den gamle Skrivemaade derved bliver trættende, bruges herefter i Reglen Nutidens Orthographie.

**) Skal være Dnieper.

til at betænke sig udi, maatte forundes, men Løwenørn, da han til den svenske General ankom, gjorde udi hans Generals Navn Propositionen saaledes, at de Svenske havde strax stante pede at resolvere til at give dennem fangen eller og at de maatte vente at de, ligesom de stode foruden nogen Pardon, alle paa Stedet strax bleve massacrerede tænkende derved, at om de det ei strax vilde gjøre, kunde han altid dertil give dem mere og mere Tid indtil at de fik de af Prindsen ommeldte 24 Timer; men formedelst at de Svenske havde tabt Hovedbataillen, var Frygten hos dem, hvorfor de strax resolverede til, som Fangene deres Gevæhr at nedlægge; derpaa fik Løwenørn fra dennem Officierer med sig af alle Classer, som Gidsler, hvormed han inden faa Timers Forløb sig igjen hos hans General Prinds Mentzicoff indfandt, som sig over denne Løwenørns særdeles Conduite og meget lykkelige Expedition høyligen forundrede og derom til hans Czariske Majestæt allerunderdanigst Rapport indsendte, hvorpaa Czaren hannem til Oberstlieutenant declareede og hannem som sin egen Generaladjudant allernaadigst antog." I Henseende til denne Characteer og Charge stemme de hofmanske, pontoppidanske og kaalundske Optegnelser overeens, men ikke i Henseende til Tiden, da Hofman henlægger denne sidste Begivenhed til Aaret 1710 Pontoppidan til 1708. Vi have tidligere bemærket, at hvor saadanne Uovereensstemmelser finde Sted, er der i Reglen Grund til at ansee Kaalunds Beretninger for de rigtige, uden at dog nu fuld Visbed kan haves. Pontoppidan beretter at „Wendelboe ved Pultawa sad ligesom

fastnaglet til Hesten i 3 Dage, blev sendt ind i Slagets bedeste Ild for at overbringe Ordrer til Anførerne og igjen tilbagebringe Budskaber. Vi komme nu, hedder det, til den Daad, som imidlertid fordunklede alle hans andre Heltegjerninger i Rusland. Efter Slaget ved Pultawa satte Svenskerne endnu deres Haab til et særskilt Corps af 16000 udvalgte Tropper under General Lewenhaupts Commando, som ikke havde taget Deel i Fægtningen. Czaren saae sig nu derfor om efter Een, som han kunde sende til Lewenhaupt (ogsaa kaldet Löwenhaupt og Lejonhufwud) med Opfordring til Overgivelse. Da han dertil kun kunde bruge Een, som besad Snille og som tillige havde og forstod den svensk-danske Dialect, saa valgte han med Føie Wendelboe, som besad begge Egenskaber og som derefter tiltalede Lewenhaupt omtrent saaledes: „Da den svenske Hovedhær er slagen og adspredt saa er der nu ingen anden Udvei for de Tiloversblevne end at tye til Seierherrens Naade og saaledes at undgaae at blive øieblikkelig nedhuggede, medens I ved Overgivelse kunne vente et mildt Fangenskab — humanissimam captivitatem —" Ved saadanne Ord, som Wendelboe — der 3 Aar tidligere ikke uden Held havde dyrket Veltalenheden — udtalte med Fynd og Kraft, gjorde han et saadan Indtryk paa Lewenhaupt at denne — hvis Armee endnu kunde have gjort de allerede trættede Russer en Deel Modstand — blev tilligemed hans Hær paa en exempelløs Maade overrundet af en Enestes Veltalenheds Lyn — fulminante eloquio. — Ved dette forbausende Held erhvervede Wendelboe sig almindelig Beundring

og Høiagtelse, ligesom han ogsaa den Dag i Dag bliver omtalt med Roes af selve Svenskerne, fordi han fordum lagde et velvilligt Sindelag for Dagen med Krigsfangerne i Rusland og ved sin Omsorg og Autoritet bevirkede at mange Svenske reddedes fra at omkomme i Nød og Elendighed. Svenskerne glemte heller ikke denne Wendelboes Godhed, men erindrede den endnu da Løvenørn i Aaret 1720 kom til Stockholm som Fredsmægler. Den nuværende — 1741 — svenske Gesandt ved det danske Hof Palmstjerne modtog ogsaa med dyb Sorg Efterretningen om Heltens alt for tidlige Død og med den Yttring at man i Sverrig aldrig vilde glemme Løvenørns Fortjenester af de fangne svenske Tropper."

I „Die europäische Fama"*) B. VIII for 1709 Pag. 454 m. fl. findes under Overskrift: „Polen" en Beretning om Slaget fra den russiske Armee og som synes at slutte sig til en lignende fra Czar Peter selv, tilskreven Feldtmarskalk Golzen. „Efter at vi — hedder det i hiin — den 20de Juni efter gammel Stiil**) med hele Armeen var passeret Worskla- eller Vorskla-Floden og havde placeret os paa denne Side af samme en Miil fra Fjendens Armee, ere vi derpaa den 24de rykket videre frem med hele

*) En Slags politisk Avis for sin Tid udgivet i det tydske Sprog, uden at det kan sees, hvor den er udkommen. Den paaberaabes som paalidelig i den omhandlede Henseende af Kong Carls Skriftefader og Feltpræst Nordberg.

**) Denne var til hiin Tid 11 Dage tilbage i Tiden for den nye Stiil eller Tidsregning, efter hvilken denne Datum altsaa var 1ste Juli.

Armeen og have gjort Holdt en Fjerdingvei fra Fjenden, og for ikke at blive overrumplede, opkastet et Retranchement omkring vor Leir, medens vort Cavallerie blev posteret tilhøire mellem Buskene, ligesom og nogle Redouter imellem bleve opkastede, hvilke vare besatte saavel med Folk som med Feldtstykker. Imidlertid traf Czaren alle Foranstaltninger til at angribe Fienden. Denne forekom os imidlertid heri, idet han den 27de om Morgenen, forend det endnu ret var bleven lyst, fra Defileerne, i hvilke han hele Natten havde ordnet Armeen, angreb vort Cavallerie saavel med sit Cavallerie som Infanterie med saadan Furie at, uagtet han flere Gange blev trængt tilbage med stort Tab af vort Cavallerie og fra vore Redouter, som han vilde storme, maatte vort Cavallerie dog, da samme ikke strax kunde understøttes af Infanteriet, tilsidst trække sig noget tilbage til vort Retranchement, medens samme dog snart gjorde Holdt og igjen angreb Fienden, kastende den fjendtlige høire Fløi ganske tilbage og tog General Schlippenbach, som commanderede samme, tilfange. Imidlertid havde Czaren, General en chef Fyrst Menczikow *) og Generallieutenant Renzel med noget Cavallerie og Infanterie vendt sig mod

*) Saaledes bliver hans Navn her bogstaveret. Det bemærkes at skjøndt Wendelboe ikke nævnes — vel paa Grund af hans daværende inferieure Charge eller maaskee under et ubekjendt russisk Navn — saa er det dog vist at han har fægtet specielt under Menzikoff, der som Overstcommanderende har faaet Navnet og Rosen. Muligen har Forholdet mellem begge lignet noget det mellem Desaix og Buonaparte ved Marengo.

Pultava, for der paa eengang at angribe saavel de Fienden til Hjælp ilende Tropper som ogsaa de under den fiendtlige General Rose i Skandserne tilbageblevne Fiender og for ganske at befrie den nævnte Stad for deres Bloquade. Mencjikow stødte underveis paa det af 3000 Mand bestaaende corps de reserve, som havde posteret sig bag den høire Fløi ved Skoven, og kastede samme, efter en fortvarig Fægtning, tilbage — übern Hauffen — saa at samme blev aldeles ødelagt og hvad der ikke blev nedhugget blev taget tilfange, hvorefter Mencjikow personligen igjen begav sig til Hovedarmeen, men lod Generallieutenant Renzel fortsætte Marschen mod Pultava. Ved sammes Ankomst havde Generalmajor Rose med de hos ham værende Regimenter trukken sig tilbage til de foran Staden af Fienden opkastede Udenværker, som imidlertid strax bleve attaquerede af Renzel og efter nogen Modstand, tvungen til med alt Mandskab at overgive sig paa Naade og Unaade. Imidlertid havde Fienden med Cavalleriet trukken sig noget tilbage, forenet sig med Infanteriet og rangerede sig saaledes med hele sin Armee en ordre de bataille omtrent ¼ Miil fra vor Leir. Czaren lod nu 2 Linier af vort Infanterie rykke ud af Retranchementerne; den 3die derimod blev tilbage som Besætning og Armeen ordnedes nu saaledes at Infanteriet kom i Midten, Cavalleriet paa begge Fløiene. Høire Fløi blev commanderet af Generallieutenant Bauer og Venstre af Mencjikow, der ansaae her sin Nærværelse for meest fornøden, Corps de bataille commanderede Czaren i egen Person Efter dette Arrangement avancerede vi med Fienden, som havde

den Hardiesse ogsaa at avancere imod os, hvorved da fra omtrent Kl. 9 om Morgenen Attaquen og den stærkeste Ild fandt Sted fra begge Sider. Fra vor Side vistes saadan Bravour at den fjendtlige Armee efter en halv Times Fægtning med libet Tab — hvilket var meget at undres over — ganske blev kastet tilbage og det svenske Infanterie ikke kunde gjøre Holdt igjen, men bestandigen blev af vore med Kaarden i Haanden og med Bajonetter og med Piquer forfulgt indtil en nærliggende Skov og som Qvæg drevet og nedhugget samt nogle Tusinde, for detmeste med Gevær og Heste tagne tilfange, hveriblandt Kong Carls Fætter Prindsen af Würtemberg (han fik senere Pas til Hjemreise). De flygtende Fjender forfulgtes af vort Cavalleri over en halv Miil, saalænge som Hestene kunde holde ud, saa at i en Omkreds af 3 Mile fra Pultava af saavel Markerne som Buskadserne vare opfyldte med Døde af de fjendtlige Tropper og man antager derfor at der er bleven 8 til 10,000 Mand paa Valpladsen. Ved denne fuldstændige Seier viste Czaren stort personligt Mod og hans Hat blev gjennemskudt af en Kugle. Under Mentzikoff blev 3 Heste blesserede *). Kun en Linie paa 10,000 Mand af vort Infanterie kom i Træfning, medens den anden Linie slet ikke kom i Actien. Kong Carls Bærestcel — da han formedelst et Skud i Foden ikke kunde sidde til Hest — er funden paa Valpladsen skudt itu; men forresten

*) Efter Kaalunds Optegnelser bleve 2 Heste skudte under Wendelboe. Man seer heraf at begge have været i Ilden.

veed man intet om ham. Til at forfølge Fjenden er Generallieutenant af Garden, Fyrst Gallizyn tilligemed begge Garder af det ingermanlandske og astracanske Regiment beredent Infenterie m. fl. udcommanderet. I Dag — den 28de — er Fyrst Mentzicoff ogsaa marscheret efter Fjenden*)."

Paa det citerede Sted findes P. 723 en anden Beretning fra en svensk Capitain, som ligeledes deeltog i Slaget. I denne Beretning, som er dat. Kiov eller Kiew den 20de Juli, hedder det blandt andet: „Det ulykkelige Nederlag, som vi den 8de Juli lede ved Pultava, vil forekomme de Fleste fast utrolig, men desværre har vort moskovitiske Feldtog taget en saa bedrøvelig Ende. Havde vor Konge blot fulgt Mazeppas Tilskyndelse og, som en Følge deraf, undladt Beleiringen af Pultawa og efter Generalfeldtmarskalk Renskölds Raad meget mere trængt dybere ind til Moskov, da vilde vi efter al Sandsynlighed have undgaaet denne Ulykke. Men nu have vi opholdt os ved Beleiringen uagtet vort Artillerie dertil var alt for svagt og vort skjønne Infanterie derved blev aldeles svækket. Moskoviterne have ikke seet noget hellere end netop dette, idet de imidlertid kunde drage deres hele Magt sammen. Og da Czaren med 40 Regimenter Infanterie og 25 Regimenter Dragoner rykkede frem, begyndte vi ikke Angrebet forinden han d. 8de Juli allerede havde forskandset

---

*) Der findes nu i Beretningen en Liste over Navnene paa faldne og saarede Officierer af den russiske Armee. Blandt de sidste var en Oberst Løwentof. Ogsaa nævnes en Leontjew.

sig vel. Vor Konge, som vel indsaae at Beleiringen vilde blive frugtesløs og at vi enten alle maatte omkomme af Hunger eller levere et Slag, lod omsider ved Feldtmarschallen Armeen opstille i Slagorden og lod sig selv bære omkring i sin Bærestoel for at besee samme. Derpaa skete Angrebet under en grusom Ild fra vort Infanterie. Men da det var os umuligt at erobre alle de fjendtlige Redouter, saa geraadede vi i en forfærdelig Canonild, som nedlagde den bedste Deel af Infanteriet.

Vi maatte altsaa trække os tilbage og derved fik Fjenden Mod til tappert at angribe os. Vor fornemste Styrke bestod dengang i Cavalleriet; men Terrainet var af en saadan Beskaffenhed at dette ikke kunde bruges. Derfor maatte man med det svage Infanterie søge at modsætte sig den hyppigen indtrængende Fjende. Paa denne Maade værgede ogsaa Feldtmarskalken sig en Timestid; men, da man aldeles ikke kunde komme ham til Hjælp, maatte han omsider give tabt. — Kongen, som imidlertid lod sig bære omkring, fik 2 Gange Hestene for Bærestolen *) skudte og da Sagerne toge en saa fortvivlet Retning var han næppe at overtale til at redde sin egen Person. Imidlertid bragte man ham dog med Møie op paa en Hest, hvorefter han med hele Cavalleriet trak sig tilbage til Perevoloczna. Vi ilede nu alle samme Vei; men Fyrst Menzikoff satte saa stærkt efter os med 9000 Mand, at de fleste iblandt os fra den 8de indtil den 11te Juli ikke nød

*) Sänffte. Det maae altsaa have været hvad Franskmændene kalde Brancard — cheval de brancard

en Bid Brod. Vi vidste vel i Begyndelsen ikke at Fienden var saa svag; i modsat Fald havde vi, der endnu havde en Effectivstyrke af 15,000 Mand, letteligen endnu engang kunnet byde ham Spidsen. Da vi imidlertid nu engang vare blevne grebne af Skræk indbildte vi os at den fjendtlige Styrke var langt større, ligesom ogsaa de endnu tiloversblevne Generalers fornemste Bestræbelser kun vare henvendte paa hvorledes man skulde redde Kongen. Denne havde ogsaa næppe tilligemed General Lagercron og Sparre begivet sig over Dnieperen, førend man saae moskovitiske Fortropper, og, da vi vare matte, trætte og hungrige og ikke havde Træe til en Broe, saa besluttede General Lewenhaupt at capitulere og udsendte til den Ende Rogle, som maatte lade sig tage tilfange, hvorefter ogsaa Fienden lod os opfordre *) og Accorden paafulgte. Generalerne og Officererne have beholdt deres Equipager og Heste, men de Menige kun Monduren og vi takke Gud for at vi dog endnu have noget at subsistere ved. Som vi idag have erfaret komme alle vore Generaler til Moskou indtil Czaren paa St. Nicolaus-Dagen vil holde sit Indtog, som de skulle bivaane. Vi øvrige Fanger blive fordeelte hist og her og

---

*) Som det sees af de ovenfor meddeelte Beretninger var det Wendelboe, der sendtes med denne Opfordring. I Lewenhaupts Beretning herom hedder det: at Düker havde en fiendtlig Officier med sig og denne forlangte strax Svar. I den svenske General Kreütz's Beretning hedder det: „Imidlertid kom der en fra Fyrst Menczikow afsendt Generaladjutant med en Trompeter og Trommeslager og lod blæse Signal og tilbyde en god Accord.“

e Menige lide stor Nød**). Hvorhen Kongen er taget veed man ikke. Mazeppa har foreslaaet ham de 2 tyrkiske Fæstninger: Tafin og Oczakow."

Et tredie Øienvidne, som har beskrevet dette navnkundige Slag, er Kong Carls Feldtpræst Nordberg i anden Deel af hans pragtfulde og colossale Værk om Carl XII med mange Kobberstik og hvor der (i Heubels tydske Oversættelse) findes en Tegning af Valpladsen. Vi skulle af dette Værk endnu meddele følgende oplysende Detaille: „Da Kongen havde faaet et Skud i den venstre Fod og Fjenden havde faaet Underretning om at han af den Grund maatte holde Sengen, saa vidste han at drage Fordeel deraf, idet han vidste at i Kongens Fraværelse vilde det mangle meget paa Forsigtighed*) og Eftertryk, hvoraf han ellers maatte vente den største Modstand og Fare. Han rykkede derefter om Natten med sin hele Armee over Vorskla-Floden og gjorde Holdt paa samme Side hvor Svenskerne stode, saa nær ved at man kunde høre hinandens Trommeslag. Her befæstede Russerne sig medens de svenske Vallacher svom-

**) Om denne Nød — som Wendelboe søgte at lindre — fortæller Gen. Kreutz „at der under Fangenskabet i Moskou dagligen kom svenske Ryttere til ham og betlede om Brød og meldte at mange af deres Kammerater døde Hungersdøden og at deres Syge bleve, forend de endnu havde draget det sidste Suk, kastede paa Gaden og sønderrevne af Hundene."

*) Man mærker nok at her Svenskeren og Hofmanden taler. At Forsigtighed var een af Kong Carl den tolvtes Cardinaldyder klinger lidet troeligt. Nordberg har næppe været nogen meget frimodig Skriftefader.

mede over Strømmen og afbrændte den forrige russiske Leir ...... Strax efter Kongens Overgang over Dnieper indfandt Menczicof sig der med øvede Tropper. Det var derfor nu for sildigt for Grev Lewenhaupt (for Lejonhufwud) at tænke paa nogen Overgang over Dnieperen. Generaler, Oberster og andre Officerer anvendte deres yderste Fliid baade med det Onde og med det Gode for at bringe Mandskabet i Orden, men man lystrede ikke mere. Menzikof tøvede heller ikke længe, forinden han ved en Trommeslager lod forespørge om den commanderende General og Svenskerne vilde med det Gode overgive sig som Krigsfanger? Hvis ikke, da vilde han med sine Feldtstykker vise hvad han kunde udrette. Grev Lewenhaupt traaadte derfor sammen med de Overstcommanderende for at høre deres Tanker. Disse maatte eenstemmigen tilstaae at der vel ved ethvert Regiment vilde findes Nogle, som havde Lyst til at fægte, men disses Antal var ikke saa stort og deres Udsagn ikke saa paalideligt at man turde lade det komme an derpaa. Man fandt det derfor rigtigere at indlade sig paa et billigt Forslag, som ogsaa kom istand saaledes at alle svenske Tropper under Lewenhaupts Commando skulde overgive sig til Czaren som Krigsfanger og nedlægge deres Geværer." Nordberg bemærker endnu som undskyldende Grunde for at Svenskerne tabte dette Slag: „at Russernes Krigsmagt var nogle Gange stærkere end den svenske. De havde en fordeelagtigere Stilling indenfor deres Forskandsninger. De havde 120 Feldtstykker tilhalp og Levnetsmidler i Overflødighed fra deres eget Land,

hvorimod den svenske Hær var meget medtaget af de bestandige Krigsstrabadser og den foregaaende strenge Vinter. Den var af Mangel paa Levnetsmidler og paa Grund af de mange, næsten daglige, Skjærdemydsler smeltet temmelig meget sammen, hvortil kom at alt grovt Skyds af Mangel paa Krud og Blye ikke kunde bruges, men maatte lades tilbage ved Bagagen. Ni Regimenter bivaanede ikke Slaget, i det samme deels indesluttede Fæstningen Pultava og deels tjente til Dækning for Feldtherren Mazeppa og for Bagagen. Men den største Ulykke var dog at den lille Hob, som kom i Fægtningen, maatte undvære Kong Carls egen Anførsel, da han ved sin ualmindelige Færdighed vidste at forbedre og erstatte hvad der ved saadanne Leiligheder maatte vise sig af Uorden." Efter andre Beretninger var den svenske Armee ved allehaande Mangel geraadet i en saa jammerlig Tilstand at den kort forend Slaget næsten var at betragte som en Hjord af Zigeünere. Den var saaledes bleven indesluttet mellem Russernes stærkt befæstede Leir, Fæstningen Pultava og Floderne Vorskla, Psjal og Dniepr at Kong Carl kun havde Valget mellem at angribe Russernes Leir og at overgive sig paa Grund af Hunger. Han valgte det Første, men hans Armee var for svag og Russerne vege vel med Flid for dem, men lokkede dem kun derved hen under deres med 200 store Kanoner besatte Batterier, hvor, efter et Par Minutters Forløb, det svenske Infanteri laae ligesom Myg strakt til Jorden og Dødsangesten saaledes drev de øvrige tilbage, at de nedlagde deres egne Officierer, som vilde holde dem op fra at flygte.

Dette var — bemærker Hojer — Udfaldet af Kong Carls forvovne Forsæt ogsaa at dethronisere — som han havde gjort ved Kong August i Polen — Czaren og at dele Rusland i mange smaa Herskaber. Hans Løn herfor blev en jammerlig Flugt til de Vantroe, stor Hungersnød og en utaalelig Foragt, som vistes ham af Tyrkerne i Oczakow. Disse agtede det ikke værd at redde Svenskerne, men overlod dem paa denne Side af Floden Bog til de eftersættende Russer. En Mængde af disse fangne Svenskere bidroge forøvrigt senere til Christendommens Udbredelse i Siberien og iblandt de fjerneste Tartarer, hvorom haves trykte Efterretninger af Capitain Wreech. Nogle Maaneder forend Slaget havde Czaren ved den svenske Auditer Klinten ladet Kong Carl tilbyde en fordeelagtig Fred, som denne afslog. Paa Retraiten fra Pultava lod nu Kong Carl ved Meyerfeld Czaren tilbyde den tilforn afslaaede Fred; men nu vilde Czaren ikke. Denne sidste lod nu ved sin Secretær Wesselowsky og Generaladjudant Ramsey meddele Kong Frederik den fjerde Underretning om sin store Seier ved Pultava; men denne Underretning ankom først til det danske Hof i Midten af August Maaned.

Endnu i Aaret 1721 bivaanede Bergholz den af Czaren paabudne aarlige Fest i Anledning af Aarsdagen for Slaget ved Pultava. Czar Peter den store var ved denne Leilighed iført den samme Klædning, som han havde baaret under selve Slaget, nemlig en grøn Kjortel med smaa røde Opslag, hvorover var spændt et simpelt — schlechtes — sort Læder-Gehæng. Paa Hovedet bar han en gammel

Hat og havde et Par grønne Strømper og meget gamle forslidte — vertragene — Skee paa. Først ved denne Leilighed erholdt en af de svenske Krigsfanger fra Pultava, paa Hertugen af Gottorp Carls Frederiks Forbøn, sin Frihed, nemlig den svenske Greve Bonde. Czaren lagde ogsaa paa andre Maader for Dagen den store Vigtighed han tillagde dette afgjørende Slag. Han holdt et Triumph-Indtog i Moskau i Spidsen for de svenske Krigsfanger, lod en Kirke bygge i Petersborg til Erindring om Slaget og lagde selv Kjølen til et Skib, der blev kaldet Pultava. Da han havde erfaret den af Wendelboe sluttede og af Menzicoff under 30. Juni 1709 gl. St. i Leiren ved Perevolesfin underskrevne Lewenhaupts*) Capitulation, udbrød han: „Datt soll heilig gehalten werden" (han synes eftere at have udtrykt sig paa et Slags Tydsk). — Forsaavidt som man har anseet Kong Carls Blessure i Foden som en Hovedaarsag til Slagets for Svenskerne saa uheldige Udfald, da skulle vi endnu tilføie, at (ifølge Czarens Dagbog) dette Uheld var rammet Carl derved, at han, ved om Natten at recognoscere den russiske Leir ved Pultava, var truffen paa et lidet Partie Kosakker, som tildeels sad omkring en Ild. Kongen nærmede sig disse, steeg af Hesten og skjød

---

*) Denne General og Greve var født i Sjælland, nemlig i den svenske Leir foran Kjøbenhavn, da Carl X beleirede Byen. Det bemærkes endnu at i Czarens Dagbog opgives det af General og Statholder i Riga Grev Levenhufwud — som han der kaldes — overgivne Corps til det nøiagtige Antal af 14,030 Mand, meest Cavallerie. Han døde forøvrigt i Fangenskabet.

een af dem. Strax sprang de øvrige op, gave Ild paa Kongen og tilføiede ham et farligt Saar i Foden.

VII.

Wendelboe gaaer i sit Fædrenelands Tjeneste.

Efter Slaget ved Pultava synes Wendelboes krigeriske Bedrifter i russisk Tjeneste at have været snarligen tilende eller af liden Betydning. Czaren udnævnte ham sandsynligviis strax efter Pultava-Slaget til sin egen Generaladjudant med Oberstlieutenants Characteer*) og han synes derefter at have fulgt Czaren paa dennes Reiser navnlig til Polen, hvor han ankom den 25de Aug. 1709 (gl. St.) til den russiske Armee, som stod ved Lublin. Den 9de s. M. — vi følge den paa keiserlig Foranstaltning udgivne, af Czaren med egen Haand berigtigede og af Bacmeister oversatte Dagbog — ankom Czaren til Riga, hvor Generalfeldtmarskalk Scheremetew allerede var ankommen med Armeen og bloquerede Fæstningen. Den 14de s. M. efter Midnat paabegyndtes Bombardementet og de 3 første Bomber kastede Czaren selv. Han begav sig derfra til St. Petersborg, hvor han ankom den 23de og lod den for omtalte Kirke og Orlogsskib bygge til Erindring om Pultava-Slaget og den 21de De-

*) Legionis apud Czaream Majestatem Eqvestris Subtribunus atque militiæ Russicæ Ducis illustrissimi adjutor generalis. Alle Stabs- og Overofficerer erholdt forøvrigt gyldne Portræter med Brillanter og Czaren udnævnede sig selv til Generallieutenant af Landarmeen.

cember s. A. holdt han det ligeledes for omtalte Triumph-Indtog i Moskow i Spidsen for sin seierrige Armee. Den 17. Febr. 1710 reiste Czaren igjen til Petersborg. I April og i Mai Maaneder s. A. anførte han som Contreadmiral en Deel af Flaaden. I Juni Maaned var han i den erobrede Stad Wyburg og den 23de s. M. holdt han med de sammesteds erobrede Trophæer et høitideligt Indtog i St. Petersborg, hvor han den 27de s. M. — alt gl. St. — feirede den aarlige Fest for Pultava-Slaget og hvor han d. 8. Juli næstefter erholdt Underretning om Staden Rigas Indtagelse med hvilket Budskab han sendte Wendelboe til Kjøbenhavn. Hos Hofman hedder det: „Noget derefter — nemlig efter Slaget ved Pultawa — dog endnu i samme Aar sendte Czaren ham i et Ærinde af yderste Vigtighed til det danske Hof, hvor han ved denne Leilighed havde den Ære at tale med Kongen, sin rette Herre. I sin Audience foredrog han sit Ærinde paa det russiske Sprog og oversatte det strax paa dansk, uden at umage Tolken. Kongen fattede saa stor en Høiagtelse for ham, at Hoistsamme spurgte ham, om han ei heller vilde tjene sit Fædreland? Hertil svarede han, at hans største Fornøielse i Verden vilde være at tjene Kongen af Danmark, hvis Czaren hans Herre vilde give ham sin Afsked."

Kaalund derimod henlægger denne Begivenhed til Aar 1711 *) og fortæller saaledes: „1711 blev han (Wendelboe)

*) Han synes imidlertid ogsaa at feile, da Czaren ikke kan antages at have villet sende Kong Frederik et saa forældet Budskab. Wendelboe forlod desuden den 27de Januar 1711 atter Kjøbenhavn.

da Riga af Russeviterne i Aaret 1710 var erobret, med samme importante Tidende af Czaren sendt til vores Konge for hannem derom Efterretning at give, og da han dermed saaledes til Kjøbenhavn ankom, tog han ind hos den derværende russevitiske Minister, hvorpaa han strax hos Kongen blev blev meldet og da han der fik allernaadigst Audients, talte han med den allerunderdanigste Veltalenhed til Kongen udi vores gode danske og jydske Tungemaal, sigende derhos, at han havde den Lykke af Hans Kongelige Majestæt at være en Vasal; derefter Kongen hannem med en særdeles naadig Mine spurgte, hvorfor han ikke sig udi hans Fædrenelands Tjeneste havde engageret, hvortil han allerunderdanigst replicerede at han ogsaa om een og anden smaa Charger ved den militaire Etat udi hans Kongelige Majestæts Tieneste forhen, men forgjæves, havde gjort Ansøgning, da hans Kongelige Majestæt allernaadigst svarede at sligt endnu kunde redresseres og derpaa allernaadigst befalede at hans Nobilitations-Brev og adelige Vaaben skulde forfærdiges og hannem det Navn af **Løwenørn** efter de tvende store Monarker, Kongen af Danmark og hans Czariske Majestæt, allernaadigst tillægges *).

Ligeledes declarerede hans kongelige Majestæt hannem tilligemed som Oberst af Armeen, for hvilke begge store Naader han sin allerunderdanigste Taksigelse med en hannem særdeles medgiven Parasie

*) Med andre Ord, han skulde i sit Navn forene begge Rigers Vaaben, den danske Løve med den russiske Ørn.

aflagde, og derefter med vigtige Depecher og allernaadigste Recommandation, til hans Czariske Majestæt igjen blev affærdiget, hvorpaa han ved hans Retour til Musков af Czaren til Oberste allernaadigst blev avanceeret og udi samme Aar, om jeg ret mindes, blev han af hans Czariske Majestæt igjen sendt til Kjøbenhavn og foruden hans andre da havende vigtige Forretninger bragte iblandt andet hans Czariske Majestæts Portræter, med kostbare Juveler besatte, til hans høie Excellence Herr Generaladmiral Gyldenløwe, General Schelten og Geheimeraad Vibe med flere, hvorved Czaren ogsaa Løwenørn med sit Portræt besat med de Diamanter, hvormed Generalmajorerne pleiede at blive regalerede, allernaadigst beærede, og da han nu saaledes igjen til Kjøbenhavn ankom blev han af vores allernaaadigste Konge til hans egen Generaladjudant allernaadigst antagen *) og nød derefter hos begge høie Potentater udi nogen Tid Gage, indtil at vores Konge, formedelst hans ved alle forefaldne Occasioner befundne uforstrækkede Behjertethed, utrættede Arbeidsomhed og uforanderlige Troeskab begjærede at hans czariske Majestæt vilde Løwenørn til vores Konges Tjeneste overlade, med kongelig Forsikkring at ifald hans Czariske Majestæt hos os havde nogen at sine Undersaatter, som han til sin Tjeneste igjen allernaadigst fandt habile og

*) Dette skete under 27de Juli 1711 ifølge Optegnelse, som findes i det med General-Commissariats-Collegiets Archiv forbundne Krigs-Cancellie-Archiv. Han synes dog endnu kun at have fungeret som Generaladjutant og den endelige Udnævnelse først at være skeet i 1712. Cfr. Geheime Archivets Etater.

dennem forlangede, skulde de til hannem med ligesaa god Villie strax allernaadigst vorde overladte, hvorpaa Løwenørn med den største Renomee af hans Czariske Majestæts Tjeneste blev demitteret og til vores Konges allerhøistpriseligste Tjeneste overladt."

Hofman synes at antage enten at Wendelbøes Udnævnelse til Oberstlieutenant og Czarens Generaladjudant skete førend Slaget ved Pultava eller at dette Slag først stod 1710, hvilket sidste er aldeles urigtigt Han omtaler heller ikke mere end een Sendelse til Kongen af Danmark, som han fortæller gav den Afsendte en Foræring 100 Ducater, ved dennes Afreise til Rusland den 27de Januar 1711 og begjærede ham i sin egen Tjeneste, ligesom han forhen den 14de Januar i samme Aar var bleven adlet med Tilnavn Løwenørn*), hvilke to Dyr han fik som et talende Vaaben, der skulde forestille Danmark og Rusland. Strax han havde forrettet sit Ærinde hos Czaren gav denne

*) Dette stemmer med Riegels: Frederik IV, 2den Deel Pag. 992, hvor han siger: Povel Windelbøe, siden Løwenørn, da Oberstlieutenant, nu Generalmajor, blev nobiliteret under 14de Januar 1711 af Frederik IV; ligeledes med Optegnelser i det danske Cancellies Lehnscontoir. I Adelslexiconnet anføres, at han dengang var Oberst i russisk Tjeneste; men „Legionis Eqvestris Subtribunus", som han kaldes i Adelspatentet, kan nærre betyde mere snarere mindre end Oberstlieutenant. Det synes endog, efter Meddelelser fra Gen. Com. Col. Arch., at han en Tid først har været Ritmeister i dansk Tjeneste, nemlig fra 27de Juli 1711 til 28de October 1712, da han blev Oberst, saa at Oberstlieutenant i al Fald synes at have været en blot Rang.

Monark ham efter 4 Aars Tjeneste sin Afsked i Kraft af det Venskab han stod i med Kongen af Danmark. Da han reiste bort gav Czaren ham store Foræringer og deriblandt sit Portrait, besat med overmaade kostbare Diamanter. Naar Hofman derefter vedbliver: „I Aaret 1712 kom han — Løvenørn — hjem til sit Fædreland, hvor han strax blev Oberst og Generaladjudant, samt fik et Compagnie ved Livgarden tilbeste og blev strax siden brugt i adskillige Forhandlinger“ etc., da feiler han atter med Hensyn til Tiden, idet Løvenørn allerede i Aaret 1711 findes i Function som Kong Frederik den fjerdes Generaladjudant (skjøndt den faste Ansættelse som bemærket er senere). At Løvenørn, efter Kaalunds Optegnelse, paa een og samme Tid var i baade Czarens og Kongen af Danmarks Tjeneste og nød Løn af begge Potentater klinger vel noget sælsomt, men lader sig forklare deraf at de begge betragtede Kong Carl den tolvte som deres fælleds Fiende og derfor hinanden gjensidigen som Allierede og Venner. Pontoppidan fortæller „at Wendelboe, oversatte den til Frederik IV paa Russisk holdte Tale med det samme paa Dansk, idet han ikke benyttede den tilstedeværende Tolk — adstanti interpreti ferias facturus. — Kongen, som frappereredes over at høre Taleren saa færdigen at udtrykke sig i 2 saa forskjellige Tungemaal, spurgte hvem han var? og erholdt til Svar, „at han var en født Undersaat af hans Kongelige Majestæt“ — Danum esse Sacræque Regiæ Majestati nascendi sorte subjectum. Kongen spurgte ham dernæst om han ikke havde Lyst til at

tjene sin egen Konge og Fædreland? Wendelboe svarede hertil „at han ikke havde nogen Grund til at angre at han var gaaet i hans nuværende Herskers Tjeneste, ikke desto-mindre vilde han, naar saadant kunde skee med Czarens Samtykke, meget gjerne indtræde i sit Fædrelands Krigs-Tjeneste". Efterat derpaa Wendelboes Dimissien fra Czaren indstændigen var bleven forlangt — impensius efflagitata — afsted denne ham, skjøndt ugjerne, som et særegent Venskabs-beviis, til Kongen af Danmark, ligesom man tilled ham ved en Forening af begge Monarkers Rigsvaaben paa en skjøn Maade at sammensmelte Løven med Ørnen i et nyt adeligt Navn: Løwenørn. Efterat Løwenørn saaledes var bleven tilbagegivet Fædrelandet, steeg han efterhaanden ved forskjellige Grader af Tjenester og Æresposter til det høieste Punct — ad summum paulatim ascendit fastigium. Først blev han ansat i Garden med Titel af Oberst-lieutenant — Pro-Tribuni titulo — og kort efter blev han udnævnt til Generaladjutant og til samme Tid benaadet med Oberstø Værdighed — Generalis Adjutantis munere unacum Tribunitia Dignitate" — Adelsdiplomet for Paul Windelboe — som han der kaldes og hvis Indhold er bleven os meddeelt af hans Sønneføns Søn — er udfærdiget under Kong Frederik den fjerdes Haand og Seigl den 14de Januar 1711 og paraphert af D. Wibe. Wendelboe betegnes deri som keiserlig russisk Oberstlieutenant og Generaladjutant — legionis apud Czaream Majestatem Equestris Subtribunus atque militiæ Russicæ Ducis illustrissimi Adjutor Generali. —

Han ophøies i den danske Adelstand for sig og ægte Descendenter under Navnet Løwenørn. Angaaende Navnet og Vaabenet bestemmer Diplomet med de ved saadanne Leiligheder sædvanlige latinske Udtryk, at Paul Windelboe som et særegent Tegn og Pant paa den kongelige Naade og Gunst bliver begavet og prydet med adelig Skjold og Værdighed, idet der tillægges ham Navnet Løwenørn. Skjoldet er — hedder det — tredeelt og i sammes første Feldt, der er gyldent, reiser sig en havblaa Løve, som i Forpoterne holder et Sværd og som skjærer Skjoldet i Tværbjælken. I det andet Feldt, som er rødt, findes en gylden Ørn med 3 Hoveder og med udstrakte Vinger samt med en gylden Krone over. En adelig Hjelm med aabne Traller og Krone og fra hvilken 2 Arme med dragne Sabler udstrække sig, og mellem hvilke en gylden Stjerne sees at skinne, findes ovenover Skjoldet.

Idet vi nu overlade Czar Peter den store og hans slagne Modstander Kong Carl den tolvte til deres respective mangehaande af Historien noksom bekjendte for begge skjæbnesvangre Begivenheder i de efter Slaget ved Pultawa nærmest paafølgende Aar, vende vi os mod Fædrenelandets Grændser for at vise Løwenørns Virksomhed og Bestræbelser for sit Fædrenelands Gavn, sin Konges Hæder. Vi skulle med dette Maal for Øie forsøge at levere en kortfattet Overſigt over Krigene mellem Kong Carl den tolvte af Sverrig og Kong Frederik den fjerde af Danmark, efter dog først at have forudskikket en Skildring af denne sidste Monark, med hvem Løwenørn indtraadte i saa nær Berø-

relse og i hvis særegne Yndest han vedblev at staae lige indtil Kongens Død.

VIII.

Kong Frederik den fjerde.

Den danske Konge Frederik den fjerde blev født den 11te October 1671 og var saaledes i en Alder af henved 28 Aar da han den 25de August 1699 Kl. 5 om Eftermiddagen blev ved Grev Reventlow fra Vinduerne af den kongelige Residents udraabt til Konge. Denne Prindses Sjælsevner vare (bemærker Hojer) saaledes som man kunde ønske dem og navnlig var hans Hukommelse under hele hans Regjeringstid indtil et Par Aar før hans Død, overordentlig, hans Eftertænksomhed heel sjelden, hans Hjerte godt og fjern fra al Haardhed, derhos ædelt, kongeligt og med Hensyn til hans souveraine Autoritet var han høist omhyggelig og nøie paaseende. Disse Egenskaber vare forenede med en saadan utrættelig Arbeidsomhed, som findes hos faa Mennesker, hvorfor det ogsaa er almindelig bekjendt at Frederik IV i sin Regjeringstid selv har arbeidet mere end fast Nogensomhelst af hans Undersaatter. Han overveiede ikke alene for sig selv alle sine Stats- og andre Sager i sit Cabinet, men han talte og selv med Enhver, som kunde meddele ham Oplysning i Sagerne. Foruden flere Timer om Dagen arbeidede han almindeligviis om Natten indtil Kl. 1 eller 2 og i sine 3 sidste Leveaar til Kl. 12 paa Expeditionen af Sagerne. Hans Cabinetssecretair maatte

forelæse ham alle Relationer og Forestillinger fra alle Collegierne, annotere hans Resolution i hans Nærværelse, derpaa skrive samme i Randen af Resolutionen*), hvor Kongen da selv underskrev. I Særdeleshed i Kammer- og Krigssager vilde han vide Besked med selv de mindste Omstændigheder og selv give de fornødne Ordres. En Forsigtighed, der undertiden grændsede til Mistænksomhed, var forbunden med denne store Arbeidsomhed, som han, efterat han var bleven Konge, fandt saa meget mere nødvendig som hans Evner i Ungdommen ikke vare blevne udviklede, idet det ikke manglede paa saadanne, som ønskede at hans gode Evner skulde forblive uudviklede i Uvidenhed og Mørke, idet flere ved hans Faders Hof ansete Mænd, saasom Gabel og Knuht — som selv i deres Ungdom kun havde havt Leilighed til at lære lidet — udtalte den Ansknuelse, at en Prinds behøvede kun faa Videnskaber og derhos dristigen paastode at det at lære qvalte det naturlige Vid. Hertil kom at endog ikke uduelige Mænd ansaae det for meest overeensstemmende med deres Familiers Interesse, naar den tilkommende Monark ikke havde saa mange Kundskaber og saaledes vilde være nødsaget til alene at forlade sig paa sine Ministre. I Særdeleshed var Geheimeraad Michael Vibe — som var Hofmester hos Frederik den fjerde som

*) Saaledes hedder det hos Hojer, men Meningen er dog vel: i Randen af Forestillingen eller Relationen. Denne Fremgangsmaade brugtes og af Kong Christian VI, af hvis originale Resolutioner vi have seet flere i Gen. Commissariatets Archiv, skrevne paa den ene Side af Forestillingen, som derfor var affattet i Ansøgnings-Form paa brækket Papiir.

Prinds, medens en Nærbeslægtet af Wibe ved Navn Cassius var hans Informator og en Fred. Esmark hans Skriverlærer — meget vel tilfreds med at hans Søn, som blev opdraget tilligemed Kronprindsen, kunde sikkre sig sammes Naade, om ogsaa Prindsen selv ikke blev synderlig oplært i Statsvidenskaberne, hvorfor ogsaa denne alene havde sin egen ophøiede Drift at takke for at han lærte det franske og italienske Sprog tilligemed det tydske og danske og var vel bevandret i alle Arter af Bygningskunsten. Hvad der kom ham meget tilhjælp ved saaledes at maatte arbeide imod en forsømt Opdragelse var hans tro Hukommelse, som gjorde at han næsten aldrig glemte Ting eller Sager, som engang vare blevne ham foredragne og at han kjendte Enhver, som han engang havde seet paa, endog efter mange Aars Forløb. Hans Legeme var derhos skikket til Anstrængelser og fra Ungdommen af var han vænnet til Riden, Jagen og Dandsen, med Hensyn til hvilke Forlystelser han dog stedse var maadeholden. Paa Reiser og under Feldttog skyede han ingen Besværligheder og man saae ham ofte og det endnu et Par Aar før hans Endeligt ved Mynstringen af sine Tropper, at holde ud i flere Timer i Kulde, Storm og Regn, undertiden uden Kappe. Han holdt af at der vistes Pragt ved Hoffet, men for hans Person var han meget tarvelig og maadeholden og det kan især tilskrives hans Exempel, at den for heltemæssig ansete megen Drikken, som fra Hedenskabets Tider var i Tydskland og i Norden igjennem Aarhundreder bleven anseet fast for en nødvendig Egenskab hos en retskaffen Mand, under hans

Regjering kom i Miscredit og blev endogsaa anseet med Foragt. Med Hensyn til denne Konges Ydre, da havde han et temmelig majestætisk Udseende, hvilket han ved en særegen Venlighed forstod at gjøre saa behagelig, at Enhver, som blev tilstedet Audients hos ham, følte sig paa eengang greben af Ærefrygt og Kjærlighed.

Kong Frederik den fjerde holdt strengt over Retfærdighedens Haandhævelse. I vigtige og vanskelige Sager, som svævede for Høiesteret, lod han undertiden Voteringen referere for sig forend Dommen afsagdes og indhentede Conseilets Betænkning. Hvor der var opstaaet en ikke ringe Formodning om at Dommen dog kunde være urigtig haves nogle faa Exempler paa at han har forandret Dommen. Undersaatternes Klager over Høiesteret tog han sig meget af og det gik ham meget nær at høre om de tildeels beviste Begunstigelser af nogle af sammes Medlemmer, som kom for Dagen i den hemmelige Commission af 1725 og hvilke Misligheder noksom beviste — bemærker Hojer — at Incorruptibilitet ligesaa lidet som Dommerkloglkab iføres tilligemed Talaren"*). Kongen var derfor betænkt paa ved ethvert Middel at see saadant forebygget for Fremtiden og bevilgede i dette Øiemeed de øverste ni Assessorer en aarlig Pension, for at duelige Folk saa meget mindre skulde

*) Cfr. And. Hojers Frederik IV, anden Deel Pag 246. Man kunde maaskee ved denne Leilighed spørge hvad Hojer vel vilde bare bemærket, dersom han havde levet et hundrede Aar senere og maaskee funden at der undertiden fast gjøres Vold paa sund Menneskeforstand, naar plumpe Benægtelser tages for gode Varer, eller

ansee den Ære at sidde i denne Ret for en Byrde. Forinden Dødsdomme bleve exseqverede lod han i Almindelighed det theologiske Facultet afgive Betænkning om hvorvidt Benaadning kunde antages at besvære Samvittigheden.

Hexeprocesser vare sieldne under hans Regjering og Dødsdomme i saadanne Sager bleve ikke exseqverede. En vis Hjertensgodhed var et Characteertræk hos denne Konge og som ikke tilled ham at lade de mindste, endsige udmærkede Tjenester at forblive ugjengjældede. Han befordrede dem, som helligede sig hans Tjeneste, med en særegen Fornøielse og hvor Iver for Kongen og Duelighed fandtes forenede hos Nogen, der udeblev aldrig en meget eclatant Lykke. Han gjorde i saa Tilfælde ingen Forskjel paa Fødsel eller Stand*), men foretrak uden Betænkning en duelig og troe Borgersøn for en mindre habil Adelsbaaren. Han meente nemlig at de begge kun vare Mennesker og begge hans Undersaatter, med Hensyn til hvilke Spørgsmaalet ikke var om hvis Forfædre tilforn havde været i

---

de meest jesuitiske og urimeligste Forklaringer af paa Skruer satte Ord gives Medhold? Men det skulde være usandsynligt, at han da vilde have ladet nogle Ord falde om en mulig Lyst til at vinde staadige Eloger af visse Organer for visse talrige politiske Partiegjængere eller om Sympathier for visse Bestræbelser, som hverken hjemles ved Loven eller ved den aflagte Eed?

*) Løwenørn og Tordenskjold turde herpaa fortrinsviis afgive Beviser. Denne sidste havde som bekjendt været Tjener hos Confessionarius Dr. Peder Jesspersen — Griffenfelds Forbeder — medens Løwenørns Fader, efter Klevenfelds Optegnelser, først drev en Haandtering og siden blev Bedemand.

høieſt Værdighed, men hvo der nu var den Brugbareſte og bedſt ſtikkede til at befordre det Almindeliges Gavn. For Armoden drog Kong Frederik den fjerde megen Omhu. Han hørte ſelv deres Klager og i en Anſøgnings-Kasſe kunde Enhver, lige indtil Betleren, gjøre Kongen bekjendt med ſit Anliggende. Vederfores der ſimple Folk Uret blev det med Alvor gjengjældet. Denne Konge var meget gudsfrygtig og ſtiftede Misſionerne i Oſtindien og i Finmarken ſamt oprettede mange Skoler. Han var derhos en god Oeconom. Efter Krigen betalte han nogle Tønder Guld af den under ſamme gjorte Gjæld og ved hans Død var der Tilſtrækkeligt i Casſen til at betale Reſten, hvorfor hans oftere yttrede Onſke at kunne efterlade ſin Søn Riget gjældfrit ogſaa opfyldtes. Folket hang med barnlig Kjerlighed ved Frederik den fjerde, ſom med Føie regnes blandt Danmarks bedſte Konger.

IX.

Krigene mellem Kong Frederik den fjerde og Kong Carl den tolvte.

I den ſidſte og længſte af disſe Krige tog Løwenørn ſom Kong Frederik den fjerdes Generaladjudant, en meget virkſom Deel og, paa Grund af den ſæregne Tillid, ſom denne Konge ſatte til ham, maaſkee en ſtørre end der af de opbevarede Optegnelſer lader ſig ligefrem paaviſe. Denne ſidſte Krig ſtod imidlertid i en ſaadan Forbindelſe

med den næst foregaaende at det, for at kunne fremstille Forholdene nogenlunde klart, bliver nødvendigt at gaae noget tilbage i Tiden.

Efter Hertug Christian Albrechts Død 1694 forbandt hans Eftermand Hertug Frederik den fjerde sig nøie med Sverrig og Lüneborg, som dengang vare Danmark fiendske. Han nærede nemlig det faste Haab enten ved Hjælp af Garanterne for det altonaiske Forlig at opnaae den endelige og fuldstændige Ophævelse af Fællesskabet i Hertugdømmerne og en fuldstændig Væbningsret — jus armandi — eller, dersom det kom til Krig, at erholde Amtet Segeberg eller Grevskabet Pinneberg i Erstatning for Krigsomkostninger. I saadant Øiemeed medtog han en svensk Bataillon fra Wismar, uden forud at udbede sig Tilladelse til Gjennemmarschen over den kongelige Grund i Holsteen og opførte 1695 de saakaldte Holmer- og Husumer-Skandser, som Kong Christian den femte — der ikke, som Medregent, kunde tilstede Hertugen saadanne Fæstningsanlæg uden sit eget Samtykke — 1697 lod nedrive og sløife. Hertugen stod vel i den Formening, at Garanterne derefter skulde have grebet til Vaaben; men disse lode det blive ved den allerede paabegyndte fredelige Afgjørelse og Mægling i Hamborg og Pinneberg — hvorfor samme almindeligviis benævnes de pinnebergske Tractater —. Hertugen indgik imidlertid 1698 Egteskab med den svenske Arveprindsesse Hedevig Sophie og forbandt sig desuden med den unge Konge af Sverrig Carl den tolvte ved personlig Overeensstemmelse i Gemytterne, saa at han uden Vanskelighed kunde forlede

denne unge Fyrste til de meest forvovne Foretagender, hvorved hans kongelige Person endog udsattes for Livsfare*). Af det svenske Hof kunde Hertugen under disse Omstændigheder love sig alt hvad han ønskede. Dernæst fornyede han Alliancen med Celle og Hannover og da Kong Christian den femte netop dengang dagligen blev svagere, meente Hertugen at det var det rette Tidspunct, ved Gjenopførelsen af Skandserne enten at aftrodse den døende Konge de ovenfor nævnte Puncter, eller at opægge den unge Konge til Krig, ved hvilken han gjorde fast Regning paa at vinde noget Stort. Han tilstod selv saadant for hans Ingeniør, den senere Commandant i Tønningen Zacharias Wolff, (som fraraadte ham Opførelsen af Skandserne paa Grund af sammes Bekostelighed og ringe Nytte), idet han erklærede, at han ikke opførte dem af nogen anden Aarsag, end for at de Danske atter skulde komme og nedrive samme. Heri synes ogsaa den egentlige Hemmelighed ved Holsteens Fremgangsmaade til hiin Tid at have bestaaet, medens de øvrige fremkomne Besværinger alene tjente til Anledning eller Paaskud. Disse Besværinger gik iøvrigt ud paa Stridigheder om den rette Forstaaelse af det altonaiske Forlig, i Særdeleshed med Hensyn til Væbningsretten og andre af Fællesskabet ikke aabenbart flydende Rettigheder; om Arvefølgen og Coadjutor-Valget ved Stiftet Lübeck; om den af Kongen forlangte

*) Han fik ham saaledes til at ride op ad en Stabel løse Brædder, at sætte sig paa en levende fangen Hjort og deslige.

Meddelelse af det hertugelige Testament og om de modtagne svenske Tropper. Ved det svenske Hof var Ministeriet just ikke saa meget opbragt mod Danmark, som Kongen selv og især Enkedronningen, som stedse havde været ilde stemt mod det kongelige danske Huus og nu var det doppelt paa Grund af hendes mislykkede Project med Hensyn til Formælingen af hendes Datter Prindsesse Hedevig Sophie med Kong Frederik den fjerde som Kronprinds. I Danmark gav man ikke — saavidt vides — Sverrig mindste Grund til Besværing, men havde desto mere Grund til Klage over den svenske Regjering, som paa mange Maader søgte at begunstige Toldsvig i Sundet, nægtede danske Undersaatter, naar disse vare nødsagede til at tage Dom over en Svensker, Execution og i Særdeleshed bestyrkede Hertugen af Holsteen eller Gottorp i hans farlige Hensigter mod Danmark, for derved stedse at have en Vei aaben til Hjertet af Danmark og saaledes at holde Kong Frederik i Klemme, saa at han ikke uden Kong Carls Villie kunde bevæge sig. Medens saadant maatte ansees for Sverrigs egentlige Öiemeed blev det ogsaa senere een af de væsentligste Aarsager til alle de Ulykker, som senere rammede Sverrig og Kong Carl selv. — Som forhen berört var der allerede under Kong Christian den femte bleven afsluttet en Alliance-Tractat mellem Danmark, Kong August af Polen og Czaren imod Sverrig. Dette var skeet paa en saa hemmelig Maade, at hverken dengang eller nogle Aar efter noget sikkert var blevet bekjendt herom. Grunden hertil var bleven lagt af Pattkuhl, som var me-

get forbadt i Sverrig og som i det omhandlede Diemeed en Tidlang paa en skjult Maade opholdt sig i den danske Minister Grev Reventlows Huus og, som en meget fornuftig og behjertet Mand, forstod at fjerne alle i Begyndelsen forekommende Vanskeligheder. Der blev nu under 24de Marts 1699 afsluttet et Defensiv-Forbund med Kong August, ifølge hvilket man skulde yde hinanden gjensidig Hjælp imod hvilkesomhelst — contra quoscunque —. Dette Forbund blev under 25de September 1699 forvandlet til en fuldstændig Of- og Defensiv-Alliance imod Sverrig. Man har antaget, at Grev Reventlow — som i Dresden negocierede dette Værk — tilligemed den sachsisk-polske Minister Grev Flemming og Pattkuhl herved udførte et diplomatisk Mesterstykke, idet de indbildte den svenske Minister Baron Welling, at Danmark var skinsyg over hans Negociationer og kun bestræbte sig for at blive optaget i den af Welling forønskede Defensiv-Alliance. Reventlow og Flemming vare derfor om Dagen næsten aldrig fra Wellings Side og dreve kun om Natten deres Negociationer saa heldigen, at den ellers saa snue Svensker denne Gang blev ført bag Lyset og ved en fra sachsisk Side med ham sluttet til de tydske Rigslande Hensyn havende Defensiv-Alliance blev bragt til den Tree at han havde gjort Sachsen unyttig for Danmark. Diemedet med den saaledes afsluttede hemmelige Triple-Alliance var imidlertid fra dansk Side især at Kong Frederik, Kong August og Czaren skulde paa eengang bryde med Sverrig *) og forhjælpe hinanden

*) Det bemærkes at de 3 Konger Frederik den fjerde af Danmark, Carl den tolvte af Sverrig og August den

til Gjenerholdelsen af hvad de tidligere havde mistet. Af disse 3 Allierede havde Kong Frederik udentvivl størst Grund til at besvære sig over Sverrig. Hans Riges Sikkerhed krævede uomgængelig at sønderbryde den farlige Klemme, i hvilken Sverrig og Gottorp treede at have ham, nemlig ved Hjælp af den gottorpske Fæstning Tønningen og de der indlagte svenske Tropper hvert Øieblik at kunne angribe Hjertet af det danske Manarkie. Derimod turde Czarens og Kong Augusts Krigsaarsager have været mindre gode, idet hiin fornemmelig havde for Øie at forskaffe sig en Havn i Østersøen, denne at erobre Hertugdømmet Liefland for sit Huus for derved desto bedre at kunne sikkre sine Descendenter den polske Rigssuccession. Efterat Krigen, som forhen er viist, var udbrudt i Liefland kunde man fra dansk Side heller ikke tøve længe. Hertugen af Würtemberg, som var i dansk Tieneste, maatte nu, efterat Kulden var noget aftaget, indtage og sleife Husumer- Sarcker- og Holmer-Skandserne samt kort derefter Friederichstadt- og Schwabstadler-Skandsen, ved hvilken Leilighed han ved et Patent satte alle gottorpske Amter i Contribution. Spørgsmaalet var nu, om man fra dansk Side skulde gaae videre end til Sløifningen af de Skandser, ved hvis Opførelse Kongen var bleven fornærmet og for hvis Skyld næppe nogen af Hertugens Allierede vilde have sat sig i Bevægelse. At lade det blive derved fraraadede imidlertid den danske Storkantsler Grev Reventlow og Geheimeraad Thott, som meente at man ogsaa burde erobre Tønningen, som derfor blev beleiret og bom-

anden af Polen — Churfyrste af Sachsen — alle vare Børneborn af den danske Konge Frederik III.

barderet; men efter nogle Dages Forløb igjen opgivet, i Særdeleshed fordi det kongelige Laboratorium fløi i Luften og Volden, paa Grund af Jordsmonnets leerede Beskaffenhed, var ualmindeligt fast og det, paa Grund af Regnveiret, næsten ikke var muligt at skyde nogen Breſche. Angrebet trak derfor saa længe ud indtil Hertugens Allierede vare gaaede over Elben, hvorfor man opgav Beleiringen og lod Armeen drage til Holsteen for at forene sig med det derværende Corps og for der at byde Fjenden Spidsen. Saasnart som de Danske havde begyndt at beleire Tønningen rykkede den svenske Generalgouverneur i Bremen Grev Niels Gyldenstierne med 4000 Mand og den gamle Hertug af Celle eller Zelle Georg Wilhelm med et lige saa stort Antal af sine Tropper over Elben indtil Altona, hvor Churfyrsten af Hannover stødte til dem med sine Tropper samt 2000 Hollændere. De kongelige danske Tropper under Hertug Carl Rudolph af Würtembergs Commando trak sig, ved Hertugen af Celles Nærmelse, efter en liden Canonade, tilbage og kunde senere endnu mindre hindre den allierede Magt fra at rykke frem til Pinneberg og indtil Stør*) og Trave og overalt at brandskatte Landet. Fra dansk Side opfordrede man nu vel de unierede Fyrster til Assistence, men disse vare enten for lunkne eller for langt fraværende til at en saadan med nogen Virkning kunde ydes. Derimod havde Kong Wilhelm

---

*) Denne Flod udspringer ikke langt fra Bornhöft og løber forbi Neumünster, Kellinghusen og Itzehoe ud i Elben.

den tredie af England sendt en stærk engelsk og hollandsk*) Flaade ind i Øresundet med den hemmelige Instrux at følge Hertugen af Holsteens Ordrer i alle Henseender. Saadant havde man i Danmark ikke tænkt sig Muligheden af og forøvrigt heller ikke med Hensyn til Marinen truffen de bedste Foranstaltninger, da Generaladmiralen Gyldenløve var ung, Admiral Stöcken aldrig brugt ved Commando før og de andre Admiraler og Flagmænd vare ueens eller uerfarne. Man forsømte derfor ogsaa ved at besætte Renden ved Saltholm og Dragøe at forhindre Foreningen af den svenske med den engelske og hollandske Eskadre. Man begik endogsaa den Feil at henlægge Flaaden under Kastellets Kanoner saaledes at Englænderne og Svenskerne bestandig kunde angribe den med Kanoner og Bomber, medens Kastellet ikke kunde skade Fienden uden Fare for at skade vor egen Flaade og, dersom Admiral Stöcken ikke i en Hast havde udrustet nogle Pramme og derved fordrevet Fjenden, turde den af en fransk Ingenieur Hauterive Hertugen af Holsteen saavelsom Svenskerne meddeelte Plan at stikke vor Flaade i Brand have været farlig nok. Den engelske og svenske Flaade — den hollandske gjorde ikke et Skud — vedblev imidlertid nogle Dage efter hinanden med Bomber, Ildkugler og stærk Kanonering forgjæves at gjøre deres Bedste. Omendskjøndt nu dette Anslag mislykkedes havde de dog nu frie Hænder til at

*) Den tappre Prinds Wilhelm af Oranien, Statholder i de forenede Nederlande og Svigersøn til Kong Jacob den anden af England var 1689 tillige bleven Konge i England under Navn af Wilhelm den tredie.

dække Kongen af Sverrigs Landgang paa Sjælland, hvilken Landgang nu ogsaa paafulgte den 4de August (1700) imellem Kragerup og Humlebæk, i Begyndelsen kun med lidet Infanteri. Dagen derefter var det en stærk Storm fra Vesten, saa at, dersom der havde været en resolveret General i Sjælland, som havde angrebet Kong Carl med de Folk, som vare tilstede, med et Par tusinde Mand Linietropper og nogle Kanoner i Spidsen, da torde denne muligen for sildigt have fortrudt sit dristige Foretagende. Men det manglede paa Commando og Commandanten i Kjøbenhavn Generallieutenant Schack vilde ikke engang paa Borgerskabets Opfordring afgive saameget Artillerie som var fornødent til et Batterie paa Dragøe og til at fordrive den fjendtlige Flaade, indtil Enkedronningen omsider nødte ham dertil. Kjøbenhavns tree Borgerskabs Forbittrelse med denne altfor forsigtige General blev derfor ogsaa saa stor at Kongen — som var ved Armeen i Holsteen — maatte sende Storkantsler Reventlow til Kjøbenhavn for at meddele de fornødne Ordres og forhindre værre Følger. (Schack blev og senere afskediget og Stadthauptmand Melles derimod paa Grund af sin Iver for at beskytte Flaaden og Residentsstaden for sin hele øvrige Levetid Gjenstand for sær kongelig Naade).

Imidlertid begunstigede Vinden Svenskerne saaledes at 2 Dage efter et Corps paa 12,000 Mand under Generalerne Strömfeldt, Rensköld og Stenbok landede, men uden endnu at øve Fjendtligheder. Ikkedestomindre misbagede denne Landgang Generalstaterne me-

get som en imod Aftalen foretagen Expedition, til hvilken man har meent at Kong Carl blot ved sin Bedstefaders Carl Gustavs — hvem han i alle Henseender søgte at efterligne — Forbillede lod sig bevæge. I Holsteen gik det imidlertid mindre fredeligt til, idet Svenskerne og deres Allierede skjandte og brandte, uden at det dog kom til noget Slag, som Hertugen af Holsteen gjerne havde budt de Danske, naar ikke den gamle og kloge Georg Wilhelm af Zelle havde forhindret saadant, idet denne sidste ikke ønskede at opbringe Kongen af Danmark yderligere, men meget mere ved denne Leilighed søgte at bringe sine egne Anliggender paa det Rene. Saaledes blev der paa begge Sider næsten stiltiende iagttaget Vaabenstilstand, idet Officiererne dagligen talte med hinanden*) indtil Underhandlingerne kom til Endelighed. Kong Frederik den fjerde, som imidlertid opholdt sig i Rendsborg, indsaae nu at Affairerne stode saaledes at der ikke gaves nogen anden Udvei end, saa godt som muligt, at hjælpe sig ved Fredsunderhandlinger og Tractater. Hertugen af Gottorp forlangte i Begyndelsen en meget stor Satisfaction og meente at han kunde erholde Pinneberg, af hvilket han da vilde have solgt Ottensen og Altona til Hambergerne. Det lader sig heller ikke nægte at Kong Frederik jo ogsaa nær havde besluttet sig til i al Fald at afstaae ham Amtet Segeberg blot for at blive de

*) Dette Forhold minder uvilkaarligen om et lignende henved halvandet Aarhundrede senere, nemlig i Spanien mellem Esparteros og Narvaez's Tropper.

fiendtlige Tropper i Holsteen, Sjælland og Oldenborg quit. Men Kongens Raadgiver Geheimeraad Johan Henrik Lente og den glückstadtske Kantsler Andreas Paulli von Liliencron meente at saadant dog endnu turde være noget overilet, medens man hellere underhaanden maatte see at indlede Underhandlinger med det lüneborgske Huus, hvorefter de holsteenske Anliggender vel vilde lade sig ordne. Saadant skete nu ogsaa, ved den gamle Hertug af Plöens Underhandling, i al Hemmelighed saaledes, at Resultatet blev at Kong Frederik lovede i sin Tid at anerkjende den saakaldte niende Chur-Værdighed — for Hannover — efter den forlangte Forsikring om Fyrsteslandens Forrettigheder; aldrig at modsætte sig Indførelsen af Primogenitur — Førstefødselsretten — og Majorat — de ældste Sønners Fortrinsret — i det hannoveranske Huus; heller ikke nogensinde i Gjerningen — via facti — blande sig i Stridighederne angaaende Hertugdømmet Sachsen-Lauenborg eller Foreningen af Zelle og Hannover, hvorimod Hertugerne af Zelle og Hannover paatoge sig jo før jo hellere at bringe de holsteenske Uroligheder og Forviklinger paa en billig Maade og uden Skade for Kongen til Ende. Derefter blev Freds-Tractaten med Gottorp snart sluttet i Travendal saaledes: at Foreningen og andre Overeenskomster saavelsom Fællesskabet i Hertugdømmerne med Hensyn til alle i Landets Matrikel opførte, Prælater og Ridderskab tilhørende — zustehende — adelige Godser skulde vedblive; at der tilstedes Hertugen saavelsom Kongen Væbningsret og Ret til at anlægge Forter og opføre Skandser — jus armandi et fortali-

tiorum —, men dog saaledes, at det ikke maatte være nogen af Parterne tilladt at opføre nye Skandser paa andre Steder end saadanne, som idet mindste laae i en Afstand af 2 Mile fra den medregjerende Herres Fæstninger, 1 Miil fra sammes private — Fællesskabet uvedkommende — Amter og Grunde og 1 Miil fra den store Hovedlandevei — Heer-Straße —; ingen af Parterne maatte for Fremtiden holde mere end 6,000 Mand i Hertugdømmerne uden den medregjerende Herres Samtykke, af hvilke Tropper Halvdelen kunde bestaae af udenlandske fra fremmede Magter medtagne Tropper; Hertugen blev der, for at tilfredsstille alle hans Forlangender, forskrevet en Sum af 260,000 Rdr. og til Sikkerhed herfor Bredstedter-Districtet pantsat. — Med Hensyn til Sverrig blev der ikke bestemt andet end at det skulde ansees som glemt hvad der var passeret ved disse Uroligheder og at Kong Frederik i den Anledning aldrig vilde hævne sig paa Kronen Sverrig *). Omendskjøndt den engelske, hollandske og zelliske Minister fandt for godt til den svenske Minister at afgive en skriftlig Forsikkring om at Danmark i den daværende Krig med Sverrig ikke vilde tage Partie med Kong August saa blev dog saadan Løfte ikke givet af Kong Frede-

*) Forsaavidt som Kong Carl har forlangt denne Bestemmelse indrykket i Fredstracten for at sikkre sine Stater mod Angreb fra dansk Side, medens han drog til fjerne Lande for at møde sine Angribere Czaren og Kong August, da vil det Følgende vise, hvorledes denne Bestemmelse blev overholdt, sammes Øiemeed opnaaet

rik og endnu mindre ratificeret eller stadfæstet. Derefter underskrev Ministrene den lüneborgske Freds-Tractat den 17de og den holsteenske den 8de August 1700 til Travendal under Medvirkning af de franske, engelske, brandenborgske og hollandske Ministre.

X.

Europæiske Forholde.

I Grunden vare nu vel begge Parter utilfredse med denne Fred — den man har antaget at Soemagterne for enhver Priis søgte at tilveiebringe i Norden ferdi en blodig Krig hver Dag truede med at bryde ud i det sydlige Europa — og navnligen havde Hertug Frederik gjerne seet at Kongen af Sverrig havde medsat sig sammes Afslutning. Denne sidste syntes ogsaa at have havt Lyst til at drive Spillet høiere; i det ,mindste begyndte han paa at presse Sund-Told af alle gjennempasserende Skibe, uagtet de aldrig tilforn havde erlagt Sund-Told til ham og tilbageholdt i flere Dage Ordren om hvorhen hans i Holsteen staaende Tropper nu skulde vende sig. Kong Carl forlod imidlertid Sjælland i September og saaledes endte de 7-maanedlige Uroligheder*). Fra hertugelig Side blev for-

*) Det er mærkeligt nok at Kong Carl med sit store Mod og sin store Dristighed ikke gik lige løs paa Kjøbenhavn ved denne Leilighed; om han enten ikke har meent det ret alvorligt med denne Krig med hans egen Fætter, eller større Planer kaldte ham andensteds hen, eller om Erindringen af hans Bedstefaders Skjæbne

øvrigt strax efter Fredsslutningen sammes Garantie søgt og forlangt hos Keiseren, England, Sverrig, Holland, Chur-Brandenborg, Hannover, Zelle og Wolfenbüttel. Frankrig derimod og Kong August vilde ikke overtage nogen Garantie for denne dem ubehagelige Fredstractat, hvis Ophævelse de meget være fra begge Sider snart efter ønskede.

Imidlertid var i samme Aar den saakaldte eventuelle Partage- eller Delings-Tractat med Hensyn til samtlige franske Riger og Lande ved Frankrig, England og Holland bleven sluttet og da Keiseren og Spanien af al Magt modsatte sig den var hele det øvrige Europa bleven indbuden til at garantere samme. Forinden imidlertid at en saadan Garantie var bleven givet af Kong Frederik den fjerde døde Kong Carl den anden i Spanien den 1ste November 1700 uden Arvinger. Efter hans Død kom Frugten og maaskee ogsaa den eneste Hensigt med Partage-Tractaten, nemlig den afdøde Konges Testament, for Dagen. I dette testamenterede han det spanske Monarkie til hans Søsters anden Sønnesøn Hertugen af Anjou, siden Kong Philip den femte. Cardinal Portocarero antages at have i Forening med Andre af Spaniens Store faaet saadant bragt istand alene for at forhindre Delingen af Monarkiet, som var den spanske Stolthed meget imod. Herfra udsprang den langvarige og blodige spanske Successions-Krig. Kong Frederik IV fandt dengang ingen Betænkelighed ved at anerkiende Hertugen af Anjou som Konge i Spanien, ligesom og Kong

for Kjøbenhavn Natten mellem d. 10de og 11te Febr. 1659 har afholdt ham derfra?

Wilhelm af Storbritannien og Generalstaterne allerede havde ladet Kong Philip V lykønske (Cfr. Højer D. 1 p. 42—53). Danmarks Alliance søgtes nu af de krigførende Magter Frankrig og Keiseren. Kong Fredrik havde imidlertid overveiende Grunde til at forkaste den af Frankrig tilbudte Offensiv-Alliance, hvorimod han kun fandt det tilraadeligt at forbinde sig defensiv med Keiseren og med Søemagterne — England og Holland — og at overlade dem nogle Tropper, idet han antog at disse Magter vare ham mere nyttige Allierede, hvorimod man kunde befrygte at det bourbonske Huus, dersom det uhindret opslugte det spanske Monarkie, derved kunde blive hele Europa for mægtigt*). Under 26de Mai 1701 blev derfor en Alliance med Keiseren afsluttet, ifølge hvilken man lovede at forsvare hinandens nuhavende Lande og Rettigheder mod hvilkesomhelst Indgreb. Under 20 Juni s. A. blev en lignende Defensiv-Alliance med England og Holland fra dansk Side indgaaet, hvorved man gjensidigen forbandt sig til at haandhæve Freden i Tydskland samt i en hemmelig Artikel bestemtes, at Søemagterne, som

*) Kong Frederik maatte desuden stedse kunne befrygte en hemmelig Forbindelse mellem Frankrig og Sverrig, hvis Konge, da Churfyrsten af Brandenborg 1701 lod sig krone til Konge af Preussen — med Hensyn til hvilket han iforveien havde sikkret sig de fleste europæiske Hoffers Bifald — tilbageholdt sin Anerkjendelse med den Erklæring: „at skulde den preussiske Krone dog blive anerkjendt af de andre Souverainer, da vilde han lade sin Svoger Hertugen af Holsteen erklære for Konge af Slesvig, hvoraf han (ligesom Chur-Brandenborg af Preussen) allerede besad Halvdelen med fuld Souverainitet."

Garanter for Travendaler-Freden skulde holde Hertugen af Holsteen til at iagttage et roligt Naboskab og nøie Opfyldelse af Travendaler-Fredens Vilkaar og Bestemmelser i sammes naturlige Betydning og ikke tilstede at han gik udenfor sammes Bogstav. Omtrent 3 Maaneder derefter blev der under 7de September 1701 sluttet den saakaldte store Alliance imod det bourbonske Huus, nemlig mellem Keiseren, England og Holland — som dog nyligen havde lykønsket Philip den den femte. — Kong Frederik den fjerde havde ved sine Allianceer den Fordeel at hans Undersaatter vedbleve at nyde alle Frugterne af en stadig Fred, medens han i Løbet af en halv Snees Aar drog over halvfemte Millioner i contante Penge ind i Riget og paa Andres Bekostning holdt en Armee paa 20,000 Mand og derhos kunde forskaffe sine Generaler og Officierer en god Øvelse i Krigskunsten, som under Prinds Eugèn af Savoyen og Marlborough naaede en hidtil ukjendt Høide. Fra Undersaatternes Standpunkt er dette Tidsrum fra 1701 til 1709 ogsaa blevet anpriset som en gylden Tid, i hvilken deres udenlandske Handel og Skibsfart dagligen tiltog. — Kong Carl den tolvtes Stemning imod Danmark vedblev imidlertid at være meget uvenskabelig. Den danske Envoyè Rosenkrantz lod han reise fra Riga til Reval efter sig og dog forgjæves, idet han, uden at faae Audients maatte vende tilbage til Hjemmet, hvorfor ogsaa Kong Frederik fra den Tid af ingen characteriseret Minister sendte til det svenske Hof. Man kunde overalt spore en vis Bitterhed imod Danmark i den svenske Regjerings Fremgangsmaade,

navnligen i de af sammes Minister i Wien og i Haag givne truende Erklæringer i Sager, der angik Holsteen, Lübeck og Wesertolden, og da endelig den mellem Danmark og Kong August allerede i Aaret 1699 sluttede Offensiv-Alliance faldt Svenskerne i hænde i Mietau tilligemed det sachsiske Krigscancellie, saa geraadede Kong Carl i saadan Vrede at han heit udstødte den Trusel at han saasnart han blev færdig med August og med Czaren, vilde hjemsøge Danmark. Til et saadant snarligt Brud søg'e naturligviis August og Czaren ogsaa at bidrage deres. Navnligen affendte Czaren den ved det russiske Hof værende danske Minister Poul Heinsen i saadant Diemeed til det danske Hof med alle Slags Tilbud, hvilket dog for Dieblikket blev uden Virkning, fornemmeligen af den Grund at Kong Wilhelm tilbød sin Garantie for den gjensidige Sikkerhed mellem Danmark og Sverrig, ligesom der ogsaa underhaanden blev truffen en Overeenskomst mellem England og Holland om af al Magt at forhindre at Danmark eller Sverrig fratog hinanden en eneste Fodbred Land, men at begge Kroner skulde beholde hvad de engang havde. — Ikke destemindre søgte Hertugen af Gottorps Ministre enhver Leilighed til at faae alle Slags Paaskud hvorunder man kunde opfordre Kong Carl til Krig mod Danmark, naar det kunde være ham meest beleiligt. Man fandt saaledes paa at nægte at meddele fælleds Forsegling paa Landespatentet, naar ikke Hertug Carl Frederiks — hvis Fader Hertug Frederik den fjerde var falden i Slaget ved Clissow den 19de Juli 1702 —

Navn blev trykt med ligesaa store Bogstaver som Kongens. Man havde hidtil fra kongelig Side stedse overladt Valget af Bogstaverne til Bogtrykkeren. Der fandtes derfor ogsaa nogle faa Exemplarer, paa hvilke Kongens og Hertugens Navne vare trykte med samme Bogstaver, men de allerfleste fælleds Patenter saae anderledens ud, i det det hertugelige Navn forefandtes i den anden eller tredie Linie, hvor der almindeligviis bliver brugt langt mindre Fractur end i den første. De hertugelige Ministre meente imidlertid at saadan Lighed var en Deel af den i Travendaler-Freden bestemte fuldstændige Lighed i de Rettigheder, som tilkom begge Landsherrer og at deres Herres Ære var i høi Grad krænket, naar der ikke, ogsaa med Hensyn til Fracturen, blev iagttaget en fuldstændig Lighed. Denne jammerlige, saakaldte Fracturstrid hindrede Sammenkaldelsen af Landretterne og den fælleds Justits i hele 8 Aar i Hertugdømmerne og man gjorde i Anledning af samme Strid en forfærdelig Allarm næsten ved alle Hoffer. Saasnart man derimod saae at Sverrig i Aaret 1709 begyndte at nære Frygt for Danmark, lod man fra gottorpsk Side denne Fracturstrid af sig selv falde bort. Lignende Stridigheder opstode ogsaa om et saakaldet Trauer-Patent og om Kirkebønnen.

I England var imidlertid Successionen efter Kong Wilhelm ved en Parlamentsact af 1701 bestemt for Prindsesse Anna — Kong Jacob den andens yngre Datter af første Egteskab og efter hende for Enkehertuginde Sophie af Hannover — som stammede fra Jacob den første — og hendes Descendenter. Den 19. Marts 1702 døde Kong Wilhelm den tredie

og hans Gemalindes Søster Prindsesse Anna blev strax derpaa proclameret til Dronning. Hendes Gemal Prinds Jørgen af Danmark havde kun opnaaet Storadmiralscharge i England; men opretholdt ved sine vise Raad og Planer Dronningens Autoritet i hele Europa saalænge han levede og kunde maaskee saaledes ansees for Englands egentlige Regent til sin Tid.

Derimod lykkedes det ikke Prinds Jørgen at erholde Stadholderskabet i de forenede Nederlande, som ved Kong Wilhelms Død ligeledes var blevet ledigt og som man lod henstaae ubesat. Dette Thronskifte i England blev heller ikke uden Indflydelse paa Danmarks Forholde. Ikke alene Keiseren og Kongen af Preussen, men selve Frankrig, som ikke dengang kunde vente nogen Hjælp af Sverrig, raadede Danmark til Brud med Sverrig og tilbød derhos gode Subsidier i det Haab at de seierrige danske Hjælpetropper da vilde blive kaldte bort fra Nederlandene; ja endogsaa Søemagterne billigede omsider Krigen med Sverrig paa Kong Frederiks Forsikkringer om at hans Tropper, saalænge som Alliancen varede, ikke skulde blive rappellerede, alle kongelige Tractater, navnligen den travendalske helligen blive holdte og ingen Uroeligheder blive vakte paa tydsk Grund. I Juli 1709 blev der sluttet en Triple-Defensiv-Alliance i Berlin mellem Kongerne af Danmark, Preussen og Polen ved en personlig Sammenkomst af disse Monarker. Czaren derimod vilde nu ikke indlade sig paa de af ham tidligere gjorte Tilbud, i det han nu havde seiret ved Pultava.

XI.

Elleveaarskrigen med Sverrig udbryder.

Da nu Czaren, efter Seiren ved Pultava, ikke vilde yde Kong Frederik nogen Subsidier, som før i rigelig Grad vare blevne tilbudte, saa opstod det Spørgsmaal, om man alligevel skulde benytte sig af Kong Carls og Sverrigs mislige Stilling og paany begynde Krigen? Herom vare Meningerne deelte ved det danske Hof. Geheimeraad Lente talte i Conseilet saa frimodigen imod Krigen, at han derfor blev dimiteret og sendt til Fyen som Stiftamtmand*), medens Greve Reventlow og Geheimeraaderne Krabbe, Vibe og Sehested tilraadede samme. Johan Georg v. Holstein forestillede derimod Kongen, hvor slet den kongelige Kasse var forsynet til en forestaaende Krig. Der var vel i de sidste 4 Aar blevet betalt nogle Millioner gammel Gjæld, men nu var der neppe 11 Tønder Guld rr. Casse. Selve Hofprædikanterne blandede sig i eller bleve indviklede i denne Sag; thi den kongelige Confessionarius Dr. Peder Jespersen prædikede om Retfærdigheden af en Belli-recuperativi — Krig for at erholde det Tabte tilbage — og drev med stor Varme paa at gjøre den Anskuelse gjældende, at det maatte ansees for Kongens Pligt ved denne Leilighed at forskaffe tilbage de hans Krone tidligere fravevne Lande**) ved hvilken Leilighed han i en Prædiken

*) Det synes allerede heraf at fremgaae, hvilken Mening Kong Frederik helst heldede til.

**) Skaane m. m. Denne gamle ulykkelige Idee var ogsaa tydeligt nok fremlysende hos Kongen selv.

om denne Gjenstand anbragte Talemaaden: aut nunc aut nunquam — nu eller aldrig. — Jespersens Exempel efterfulgtes af andre Prædikantere, i hvis Prædikener det snart heed: „En saadan Leilighed kom kun fra Gud og et guddommeligt Vink maatte man ikke modsætte sig“, snart: „Det vilde aldrig lykkes en Josaphat, naar han drog i Krig med Ahal eller Akab. Gud havde bestemt en Grændse for vort Rige, videre skulde vi ikke komme; ligesom hvad der var præget til Skilling aldrig kunde blive til Daler etc. — Fra Grev Flemming indløb der et Brev dateret 10de September 1709 til Kong Frederik IV, i hvilket Brev Flemming forestillede Kongen hvorledes det var den rette Tid at drage Fordeel af den russiske Krigslykke, uden at vedblive Paastanden om Subsidier og at man jo før jo hellere burde indfinde sig ved Svenskernes Begravelse og ikke forsømme det rette Dieblik, som syntes at levere ham alt hvad han forlangte i Hænderne uden Sværdslag, medens en Oversidden af Tempoet letteligen kunde fjerne hans bedste Venner og gjøre dem til farlige Fjender. Da nu endeligen nogle af Kongens Ministre tilligemed den kongelige Confessionarius indbragte allehaande Rapporter om den jammerlige Tilstand i Sverrig, som om der ingen Mandskab fandtes i Landet og at den nye Udskrivning tildeels bestod af Børn og Fruentimmer, saa tiltraadte Kong Frederik omsider deres Mening, som dengang blev understøttet af de fleste Hoffer og som af hans egen Skriftefader ikke alene blev billiget, men alvorligen anbefalet og bestemte sig for Krigen. I Manifester offentliggjordes nu

tildeels Motiverne til Krigen, blandt hvilke vare, „at Kong Frederik fra flere Sider var bleven advaret om hvad han kunde vente sig af Kong Carl, naar denne engang fik frie Hænder, at han nemlig vilde fuldføre hvad hans Bedstefader Carl Gustav havde begyndte; Den svenske Baron d'Asfeld tilstod og ligefrem for Wernicke i Paris hvad Kong Frederik desforuden allerede vidste fra Stokholm af: „at det gamle fra Carl Gustav af nedarvede svenske Project var at bringe Norge til Sverrig, begge Hertugdømmerne indtil Colding til Hertugen af Gottorp og saaledes ikke lade den danske Konge beholde andet end det egentlige Danmark." Krigserklæringen fra dansk Side skete under 9de November 1709, hverefter der samme Dag foretoges Landgang i Skaane ved Raae, ikke langt fra Helsingborg uden Tab af en eneste Mand. Armeen bestod af 4000 Mand Cavallerie og 22 Batailloner Infanterie under Commando af General Grev v. Reventlou. Kong Frederik tog strax Helsingborg i Besiddelse og vendte derpaa tilbage til Kjøbenhavn. Den svenske General-Gouverneur Grev Magnus Stenbok havde paa den anden Side kastet sit hele Infanterie og Bagage ind i Fæstningerne medens han selv med 4000 Ryttere trak sig til den gamle Grændse, hvor der allerede var truffen Foranstaltninger til at samle en stor Armee. Han lod nu offentliggjøre en meget alvorlig Skrivelse til alle svenske Undersaatter og opfordrede dem, under svære Straffetrudsler, til den 14de Februar at støde til ham i Halland. Efter Landgangen havde Reventlau godt kunnet erobre Landscrone, hvortil ogsaa mange raadede, men den

Indbildning, som de danske Geistlige og nogle Geheimeraader stode i angaaende Mangelen paa Mandskab i Sverrig, var Aarsag i at Reventlou blev beordret til at marschere lige til Carlscrone for at bemægtige sig denne Plads og den svenske Flaade. Marschen gik altsaa for sig ved det først indtraadte Frostveir og de Danske forcerede den 23. Januar Passet ved Tarsøer-Broen, sloge samme Dag et fiendtligt Corps, som bestod af 3 Regimenter Cavallerie og 1 Bataillon Infanterie ved Næsbye og Fieldinge. Derefter bemægtigede Grev Reventlau sig Christiansstad og Carlshamn, men videre kunde han ikke gaae, idet Armeen for at kunne subsistere, maatte vedligeholde en Postering fra Engelsholm til Christiansstad og Stenbok indsandt sig nu med en Armee, om med Hensyn til Cavallerie, var den danske næsten doppelt overlegen. Han kom ad 3 forskiellige Veie Reventlou saaledes paa Livet at denne nødsagedes til, naar han ikke vilde couperes, over Hals og Hoved at trække sig tilbage til Helsingborg. I Kjøbenhavn vilde man endnu ikke troe at Fienden kunde være saa stærk og vilde derfor ikke heller sende Reventlau den Hjælp, som han indstændigen forlangte. Hertil kom at denne General midt under Retraiten blev contract, hvorfor Kongen overdrog Commandoen til Generallieutenant Jørgen Rantzau, som, ved Angreb paa Fienden i Spidsen for Cavalleriet, var paa sin rette Plads, hvorimod det ikke var hans Sag at commandere en heel Armee. Imidlertid naaede den danske Armee dog endelig i en jammerlig, forhungret Tilstand Helsingborg, hvor den omsider blev forstærket med nogle Batailloner fra Sjælland,

Garden tilhest og det holckiske Regiment Dragoner. Kong Frederik indsandt sig selv med sit Conseil og valgte en Leir, i hvilken vore Tropper foran havde at forsvare en Aabning af næppe 500 Skridt, men ellers var dækket fra alle Sider. Det synes saaledes at maatte have været let med vort gode Infanterie, at ophelde den svenske Armee, som hverken havde Telte eller Magaziner, men i den strenge Frost maa'te staae under aaben Himmel, saalænge indtil den af sig selv maatte trække sig tilbage, eftersom paa et saadant Terrain deres 8000 Heste vilde have været dem til ingen Nytte. Men, da Kongen var draget bort forandrede Rantzau Leiren og valgte en anden Stilling, hvor han havde større Plads til at opstille sit Cavallerie, men ogsaa maatte formere en saa stor Linie, at hans hele Armee næppe kunde udstrække sig saa vidt. Dette var nu den første Hovedfeil, som blev begaaet af denne General, som havde sat sig i Hovedet at han ved den blotte Tapperhed med eet kunde kaste Fienden overende og gjenoprette den gamle danske Adels Hædersglands, af hvilken Adel Ingen siden Souverainitetens Indførelse, forend nu, havde commanderet nogen Armee. Den næste Feil var endnu større; thi, da Bataillen ved Helsingborg var begyndt — 10de Marts 1710 — jeg han med den høire Fløis Cavallerie langt ud foran Linien og ind paa Fienden — ved hvilken Leilighed han ogsaa kastede nogle Eskadroner af første og anden Linie tilbage samt tog den svenske Generallieutenant Burenskiöld tilfange — men mærkede ikke at imidlertid nogle svenske Regimenter tilhest vare trængte igjennem

de bagved ham opstaaende Aabninger og nu faldt den danske Armee i Ryggen, hvorved snart Alt gik tabt. Da Rantzau nemlig omsider selv blev overmandet af Fjenden, blesseret og hans Cavalleri, navnligen Hestgarden, ilde tilredet, saa kunde Fjenden nu angribe Armeen baade for og bag og de Danske kom derved snart i en saadan Uorden at i Løbet af 10 Minutter alt var i den største Forvirring og løb fra hinanden, saa at kun een Bataillon Grenaderer og to Bataillener af 2den Linie i god Orden trak sig tilbage til Helsingborg. Fjenden beholdt vore Kanoner, vor Leir og vor Bagage og meget faa af de danske Tropper vilde være kommen derfra, naar Stenbeck havde forstaaet at benytte sin Lykke og strax havde attaqueret Helsingborg, hvor der paa mange Steder ikke engang var et Retranchement eller Forskandsning. Vel lod han Dagen efter de Danske opfordre til at overgive sig som Krigsfanger; men Generalmajor Dewitz svarede kjækt: „at han ventede at Stenbok var behjertet nok til at angribe ham". Fjenden blev herved saa forsigtig, at man lod hele den danske Armee i Løbet af 3 Dage drage tilbage til Sjælland, efterat de tilbageblevne Kanoner, Magaziner, Heste og den svære Bagage, iforveien vare blevne fornaglede, tilintetgjorte, dræbte og kastet i Søen.

Saaledes var Udfaldet af Slaget ved Helsingborg. De Danske tabte i dette Slag Obersterne Holst, Sprengel, Due, Lattorf og Danewart samt omtrent 8000 Menige. Prindsen af Hessen-Philipsthal og Brigadeer Mørner bleve saarede og sidstnævnte tilligemed omtrent 100 Officierer og

2600 Menige tagne tilfange. Af den svenske Armee bleve 3 Oberster og omtrent 1000 Menige paa Valpladsen og af Saarede var der henimod 2000. Reventlau maatte nu nedlægge Commandoen og Rantzau paa nogen Tid trække sig tilbage til sine Godser, hvorimod Jobst von Scholten blev udnævnt til General en chef i Danmark. Ogsaa var den danske Krigsmagt tilvands mindre heldig i Aaret 1710. I Eftersommeren udbrød der mellem de danske Matroser heftig Blodgang eller Dyssenterie og Skarlagensfeber, som antoges at være foranlediget ved at Kongens Brygger havde bevaret Flaadens Øl paa Trantonder. Disse Sygdomme gik i det paafølgende Aar over til en formelig Pest. Den danske Flaade maatte derfor lægge sig ind i Kjøgebugt, hvor den svenske General-Admiral Wachtmeister med hele den svenske Flaade opsøgte den danske den 4de October med gunstig Vind og han haabede uden Modstand at kunne opbrænde denne sidste. Men, da han forefandt den danske Flaade i Slagorden dybt inde i Bugten, turde han ikke vove et Angreb, men beskjød kun Avantgarden, af hvilke Ski-Skibet „Dannebrog" kom i Brand ved sine egne Kanoner og fløi i Luften med omtrent 700 Mand*), Generalcommissariatsdeputeret Etatsraad Oluf Hansen og Commandeur Hvitfeld, hvilen sidste herved udviste et overordentlig Mod og personlig Opoffrelse, idet han lod sit Skib, som laae for Anker, brænde uden at lade det drive paa Land, i det han

*) 5 eller 6 Matroser reddede sig dog i en Baad. Man vedblev at skyde for medens Skibet brændte agter.

forudsaae at han i sidstnævnte Tilfælde vel vilde kunne redde sit eget og sit Mandskabs Liv, men derimod, ifølge Vindens Retning, stod Fare for at antænde saavel Flaaden som Byen Kjøge. Wachtmeister indskrænkede nu sine Operationer til at opbringe nogle danske Transportskibe og Coffardimænd i Østersøen. — Imidlertid havde den danske Krigsmagt dog indirecte været Sverrig til Skade og dets Fjende Czaren til Gavn. Medens nemlig denne angreb Liefland og Finland forhindrede den danske Armee og Flaade al Tilførsel og Succours fra svensk Side og saa at sige bevogtede Garnet medens Czaren i Aaret 1710 fiskede Riga (i Anledning af hvilken Stads Indtagelse Czaren sendte sin Generaladjudant Wendelboe, der vendte tilbage som Løwenørn, til Kong Frederik den fjerde), Dunamünder-Skandsen, Reval, Wyburg, Âboe og Oesel. For disse store Fordele gave Russerne Danmark mange Tak og endeel Hamp, Tjære og Skibsmaterialier, som bleve afhentede i Archangel samt 300,000 Rubler, hvilke sidste dog først bleve udbetalte i Aaret 1711, efterat Mentzikoff, ved Tilsendelsen af Elephantordenen, var bleven vel stemt.

I Aaret 1711 syntes Kong Frederik at have havt isinde at gjøre et nyt Forsøg paa Skaane; men Sverrigs gode Genius vaagede ogsaa i dette Aar over et Rige, der — berøvet sin Konge og sin Krigshær — var omringet af Fiender paa alle Sider, i det Skjæbnen, iført Skikkelsen af Pest, dannede ligesom en Vold mod den danske Side. De Smitsoeter, som allerede i det foregaaende Aar vare udbrudte iblandt Flaadens Besætning, toge nu saadan

Overhaand, at man maatte ansee samme for den veritable Pest, som dog, efter Regles Mening, var bleven medbragt fra Østersøen, især med Skibe og Varer fra Riga og Danzig, hvilken af den danske Flaade og ved Helsingøer vare blevne tilbageholdte og standsede, medens Andre antog at den var opstaaet af Smitten af de i det foregaaende Aar fra det helsingborgske Feldtslag tiloversblevne og til Helsingøer — hvor Pesten først viste sig — overførte syge og elendige Folk*).

Ved denne Leilighed var det at Sundheds-Collegiet — collegium sanitatis — blev oprettet, nye Kirkegaarde indrettede udenfor Byen — Assistencekirkegaarde —, et Pesthuus anlagt og Privilegium paa at bortbære alle Liig i Kjøbenhavn tillagt Studenterne, som laae paa Regentsen — paa Grund af deres Velvillighed med at bortbringe Ligene. — Henimod Vinteren aftog omsider denne Pest, efter at den i Kjøbenhavn havde bortrevet omtrent 24,000 og i Helsingøer omtrent 1500 Individer. Hojer tager — 1 D. Pag. 210 — Anledning heraf til at meddele sine samtidige Landsmænd følgende Skudsmaal: „Saaledes lod Gud endelig ogsaa denne Tugtelse ophøre, om hvilken vi til vor Beskæmmelse maa tilstaae, at, efter samme, istedetfor

*) Af denne Mening er Andreas Bussæus, som selv havde været Borgermester i Helsingøer; cfr. hans Dage Register Pag. 108. Saafremt dette er rigtigt, afgiver det formeentligen et mærkværdigt Beviis paa den Nemesis, der lagdes i de svenske Vaaben — tildeels bestaaende af Forker, Leer og deslige i Hænderne paa udisciplinerede Bondekarle — som under Stenbok kjæmpede for Arnen med en complet Armee.

den intenderede Forbedring, den offentlige Slethed meget mere er tiltaget og i Særdeleshed Falskhed, Svigagtighed, Meeneed og fræk Udsværelse aldrig tilforn saa skamløst er gaaet i Svang som efter den Tid."

XII.

Løwenørn deeltager i det pommerske Feldttog

Efter Svenskernes Nederlag ved Pultava var Czarens Magt voxet i høi Grad. Hele Ukraine og Podolien var kommen i Russernes Hænder og Kongen af Sverrig undlod ikke at skildre Porten den Fare, som heraf maatte opstaae for Tyrkiet, som ogsaa i December 1711 erklærede Rusland Krig. Tyrkernes Bevægelser mod Russerne, bortdrog nu ogsaa disses Vaaben fra de svenske Provindser og indgav Svenskerne saa meget Mod, at de søgte at udsprede al Slags Pralerie og phantastiske Beskrivelser af den Hjælp som de ventede fra Orienten. Kong Carl var saa fuld af Haab at han allerede under 20de November 1710 ved en formelig i haarde Udtryk affattet Declaration forkastede sine tydske Landes Neutralitet og truede dem, som vilde opretholde samme, med sit Fjendskab. Denne Declaration foranledigede først den alvorlige Beslutning hos Keiseren og Holland at stille Neutralitetstropperne i Marken og fra de nordiske Allieredes Side blev der kraftigen andraget paa at

hine Tropper skulde forene sig med dem og adsprede den i **Pommern** staaende svenske Armee. Da imidlertid saadan Forening ikke vilde lykkes gjerde Kong August Kongen af Danmark det Forslag heller ikke videre at binde sig ved denne Neutralitet, men, ved Erobringen af de svensk-tydske Provindser at give hinanden frie Hænder. Saadant blev ved Czarens og Kong Augusts Sammenkomst i Jarislau i Store-Rusland ved Wolga, i Begyndelsen af Juni 1711 ligeledes aftalt og da Czaren havde lovet Kong Frederik de ved Elbingen staaende 6000 Russer, saa blev det bestemt ligeledes at lade samme marschere med Sachserne til Pommern. Derefter blev de Danskes Plan med Hensyn til en fornyet Landgang i Skaane ganske lagt tilside og med den polske Envoyé Kammerherre v. Arnstädt, saa og med den i saadant Diemed afsendte Grev Robert à Lagnasco blev alt Fornødent med Hensyn til Feldttoget til Wismar (i Meklenborg-Schwerin) og Pommern — efter hvilket sidste Land dette Feldttog almindeligviis er bleven kaldet „det pommerske Feldttog" — aftalt. Da imidlertid Ingen saa noie vidste om Kongen af Danmark vilde angribe Bremen, Wismar eller Pommern, saa indløb der ikke alene Opfordringer — Debortatoria — fra de nedersachsiske, fredsudskrivende Fyrster og fra England, men nu samlede sig ogsaa Neutralitetsarmeen ved Grüneberg an der Oder i Schlesien under den keiserlige General Haslinger omtrent 16,000 Mand stærk. Denne vilde ved yderligere Forøgelse udentvivl have foreskrevet de nordiske Allierede et vist Maal, naar ikke deels Keiserens Død og deels Tyrker-Freden var kommen imellem Men

disse tvende rigtige Begivenheder saavelsom den allerede Aaret tilforn foregaaede Forandring i det storbritanniske Ministerium forandrede Statsmaximerne i næsten hele Europa og da saavel Kong Frederik som Kong August truede med at tilbagekalde deres i Flandern staaende Hjælpetropper, i Tilfælde af at Neutralitets-Corpset skulde bringe dem mere Skade end Fordeel, saa indvilligede Søemagterne og Keiseren underhaanden i Svenskernes Fordrivelse fra Tydskland og saaledes ophørte med Udgangen af Aaret 1711 ganske den nordiske Neutralitet. For at kunne give et blot nogenlunde klart Overblik over disse Forhold, der gribe ind i de fleste europæiske Staters og saaledes ogsaa i Individernes Skjæbne, bliver det nødvendigt med nogle faa Ord at omtale Keiser Josephs Død og sammes Følger.

Endnu førend Keiserens Dødsfald indtraf havde Torierne i England draget sig Hertuginden af Marlboroughs ualmindelige Gjerrighed og Stolthed saa meget til Nytte, at den hele marlboroughske Familie blev forhadt hos Dronningen og indtil Hertugen selv omsider afskediget af hendes Tjeneste, i hvilken derimod Harley, senere Greve af Oxford og St John, senere Vicomte Bolingbroke og andre Torier indtraadte. Disse Personers Bestræbelser gik ud paa at slutte Fred med Frankrig, eftersom Krigen i Flandern var meget kostbar og fordi Hertugen af Marlboroughs Anseelse i Fredstider just ikke kunde være stor. Men dette Resultat var ikke saa let at opnaae, eftersom Philip den femte ikke godvilligen vilde give slip paa Spanien og de keiserlige Allierede ikke vilde

tilstede at dette Monarkie kom i Hænderne paa en Bourbon. Dog Døden — denne de menneskelige Speculationers Forhaaner — forstyrrede snart alle Parters Planer og bortrev ganske uventet*) den 14de April 1711 Dauphinen af Frankrig og 3 Dage efter den romerske Keiser Joseph den første, som i sit 33te Aar døde af Kopper. Da han ingen mandlige Arvinger efterlod sig tilfaldt alle østerrigske Lande hans Broder Kong Carl den tredie af Spanien — saaledes kaldet af sit Partie — og saaledes vilde denne Fyrste blive mere formidable end selve Keiser Carl den femte til sin Tid, naar Keiserkronen skulde tilfalde ham tilligemed det hele spanske Monarkie. Da nu Rigets Tilstand ikke tilled noget langvarigt Keiservalg anbefalede Søemagterne tilligemed næsten alle Protestanter derfor Churfyrsterne at vælge Carl, hvilket ogsaa skete i Frankfort den 12te October 1711, hvorhos det engelske Ministerium strax efterlog den Beslutning at slutte en seperat Fred med Spanien og Frankrig og derefter at lede Fredsmæglingen mellem Frankrig og de øvrige keiserlige Allierede. I dette Diemeed blev Commandoen frataget Hertugen af Marlborough og givet til v. Ormond, ligesom og omsider først en seperat Stilstand mellem England og Frankrig og endelig selve Freden til Utrecht blev afsluttet. Saadant interesserede Danmark i en dobbelt Henseende,

*) Naar man til enhver Tid erindrer sig den gamle Skribents Ord „det er rimeligt, at meget urimeligt skeer burde vel egentlig ingen Begivenhed i Verden kaldes uventet.

deels nemlig fordi Englændernes Interesse nu var modsat Keiserens og Hollændernes, hvorfor hiin Adskillelse i og for sig var fordeelagtig for de nordiske Allierede, som nu intet Ondt havde at befrygte enten af Neutralitetsarmeen eller af Søemagterne; deels udløb Danmarks Alliance med Søemagterne og med Keiseren i Aaret 1711, paa hvilken Alliances Fornyelse der vel blev arbeidet, men uden at samme kom istand. Da i Aaret 1712 Hertugen af Ormond med Englænderne forlod den allierede Armee under Prinds Eugén havde de storbritanniske Ministre gjerne seet at det danske i Flandern staaende Corps paa 12000 Mand havde fulgt deres Leir eller dog idetmindste vare gaaede hjem; men Kong Frederik gav sin General Hertugen af Würtemberg Ordre til i saa Tilfælde at forblive ved den hollandske Armee, uagtet dette Corps dengang meget vel kunde have været brugt til den forestaaende Campagne i Bremen og Pommern, hvilket ogsaa er blevet anseet for en høimodig Handling af Kongen.

Vi vende, efter denne oplysende Excurs, tilbage til det pommerske Feldtog. Allerede under 27de Juli 1711 var, som anført, Løwenørn*) bleven udnævnt til at fungere som Kong Frederik den fjerdes Generaladjudant. Denne Udnævnelse maae være skeet paa Kongens Reise til

*) Efterat han den 27de Januar 1711 havde forladt Kjøbenhavn gik han til Czaren, som den 21de Januar 1711 gl. St. var ankommen til Moskov for at træffe Anstalter til Krigen mod Tyrkerne. Kort efter maae Løwenørn antages at være vendt anden Gang tilbage til Danmark.

Kampladsen, da han allerede under 18de s. M. havde tiltraadt Reisen til Holsteen, hvor Løwenørn maae antages at have fulgt ham og hvor den danske Armee, omtrent 27000 Mand stærk, forsamlede sig i den paafølgende Maaned. Efter at Kongen i Nærheden af Hamborg havde mønstret Hæren, hvis General en chef var Jobst von Scholten, marscherede han i Spidsen for samme gjennem det Lauenborgske og Meklenborgske til Rostok, hvilken Stad Hertugen af Meklenborg havde indrømmet Kongen til en Vaabenplads. Derefter offentliggjorde Kong Frederik i et forfattet Manifest dat. Rostock den 21de August 1711 Grundene til hans Indfald og trængte den 29de August over Dammgarten ind i Pommeren, forenede sig nogle Dage efter med Kong August foran Stralsund og aftalte med ham en Operationsplan, ligesom der ogsaa mellem begge Monarker blev afsluttet en Tractat angaaende Delingen af de svensk-tydske Provindser*) ifølge hvilken Tractat Kong August skulde beholde Pommern og Rygen — dog saaledes at han skulde tilfredsstille Preussen med Andeel heri, saafremt denne Magt maatte tiltræde Alliancen mod Sverrig og for Halvdelen af Rygen give Kong Frederik et Equivalent i Penge — Kong Frederik derimod have Bremen, Verden og Wismar, dog under saadanne Vilkaar at Wismar efter Freden for Betaling skulde afstaaes til Meklenborg og at Hannover, naar

*) Dette kunde vel med Føie kaldes at gjøre Regning uden Vert og erindrer uvilkaarligen om Christian den femtes Aftaler i sin Tid med Churfyrsten af Brandenborg.

samme ligeledes maatte bestemme sig til at erklære sig imod Sverrig, skulde tilfredsstilles af det Bremiske. Ligeledes blev det aftalt og bestemt at Kong August ikke skulde slutte nogen Fred med Sverrig, forinden denne Magt til Danmark havde afstaaet alt hvad der tidligere fra samme var bleven erobret og desforuden Districtet fra Halmstad til Frederikshald tilligemed Gothenborg og Marstrand*). — Fra dansk Side blev nu Wismar indesperret og et temmelig stærkt Corps Infanterie lagt foran Stralsund; men Kong August havde, foruden nogle Russer, næsten lutter Cavallerie, hvormed der ikke skulde kunne udrettes meget foran en Fæstning og ingen af begge Armeer havde Artillerie med sig **). Imidlertid aabnede man dog Løbegravene og anlagde Batterier i Haab om at det svære danske Artillerie snart vilde komme over fra Kjøbenhavn og Frederiksort. Pesten var imidlertid udbrudt paa begge Steder og der opstod megen Uenighed mellem Conseillet og Commissariatet, hvilket sidste begik den Feil af Oeconomie at

*) Da det var let til at forudsee at Sømagterne ligesaalidet som Frankrig vilde tilstede Realisationen af disse Projecter — om det ellers havde været muligt, med en saa daarlig Allieret som August — saa blive de formeentligen at sætte i Klasse med Kong Carls forhen nævnte Planer med Hensyn til Norge og Hertugdømmerne.

**) Det maae bemærkes, at Kong Frederiks Feldttogs-Plan oprindeligen var heelt anderledes, men at det preussiske og hannoveranske Hof, som nok ønskede at profitere ved den svenske Krig, uden at risquere noget ved samme, fik Kong August til at omstemme Kong Frederik.

indlade Artilleriet i 6 store Skibe, som derefter stak saa dybt at de ikke kunde nærme sig den flade pommerske Strand paa mange tusinde Skridt nær. Derimod ankom der den 7de December 1711 til Rygen en svensk Transport af omtrent 6000 Mand under Feldtmarskalk Grev Magnus v. Stenbok — Seierherren fra Helsingborg — hvorved Erobringen af Stralsund m. m. blev gjort ganske uiværksættelig. I Pommern forblev derfor af danske Tropper kun 3000 Mand Cavallerie under Commando af Generallieutenant Krag, som i Forening med Sachserne i Afstand havde Øie med Stralsund, indtil Russerne under General Bauer ogsaa kom til. Disse sidste fortærede hvad der fandtes i Landet og holdt længe Stralsund og Stettin indesluttet, men udrettede ellers ikke noget, hvilket de maaskee — at slutte efter senere Begivenheder — heller ikke havde i Sinde. Wismar var imidlertid, som anført, allerede tidligere bleven indesluttet meest med Infanterie, hvortil Kong Frederik fandt det nødvendigt at føie nogle Regimenter Cavallerie under Commando af Generallieutenant Jørgen Rantzau — Cavallerie-Generalen fra Helsingborg. — Da nu Commandanten i Wismar ved Deserteurer havde erfaret at Rantzau havde detacheret nogle hundrede Mand Cavallerie til Lübeck for at hente Havre, gjorde han — Commandanten — den 5te Decemb. 1711 et Udfald med sin hele Garnison i den Formening at saadant var uventet, men Rantzau var underrettet herom og modtog derfor Fienden saaledes at af sammes Infanterie kom næppe 30 Mand og af Cavalleriet kun omtrent et Par Hundrede derfra, medens 470 Svenskere bleve paa Valplad-

fen og 1940 Menige tilligemed 46 Overofficerer bleve tagne tilfange. Ved denne Leilighed — hvor Rantzau saaledes paa en eclatant Maade oprettede hvad han ved Helsingborg funde have feilet — var det at de saakaldte furmanske Dragoner — som bestod af jydske Bønderkarle, der ikke før havde været i Ilden — viste sig fra en meget fordeelagtig Side. Hojer siger „at de viste sig som Løver og godtgjorde at den danske Landmilice kunde gjøre deres Ting ligesaa godt som de bedste Linietropper — regulirten Leuten. Efter denne uformodede Seier skulde man troe at Erobringen af Wismar var paafulgt; men dette var dog ikke Tilfældet. Man paastod at der hertil manglede fornødent Mandskab og Artillerie og, da man omsider havde skaffet saadant tilveie, havde Fjenden imidlertid draget over 300 Mand af hans omstreifende Tropper ind i Fæstningen, bevæbnet nogle hundrede Haandværkssvende og faaet flere Officerer fra Stralsund med preussiske Passe practiserede ind i Staden.

Løwenørn var imidlertid af sin Konge — medens denne tilligemed Kong August stode i Leiren foran Stralsund — bleven sendt til Czaren — som fra Ukraine var gaaet til Carlsbad i Bøhmen, hvor han ankom den 24de September (nye St.) 1711 — for om muligen, at tilveiebringe de forend Tyrker-Krigen lovede Subsidier og Hjælpetropper. Czaren gav Løwenørn de skjønneste Forsikkringer idet han erklærede: „at han, paa hans Czariske Parole, ikke vilde forlade Kongen af Danmark sin hele Livstid, men ansee ham for sin bedste Ven af Verden."

Da Løvenørn imidlertid indsaae at der med saadanne Statscomplimenter ikke lod sig føre nogen Krig og derfor udbad sig et mere bestemt Svar, erklærede Czaren, „at han ikke vilde indlade sig paa noget mere Specielt førend han havde talt med Kongen af Danmark selv." Der blev ogsaa i dette Øiemeed foreslaaet en Sammenkomst mellem begge Monarker, men denne kom dog ikke istand, da Kongen ikke vilde tage til Frankfurt an der Oder eller til Cüstrin, som fra russisk Side blev foreslaaet, hvorimod han den 22de October s. A. afsendte Geheimeraad Wibe og Baron Schack til Czaren for at aftale det Fornødne saavel med Hensyn til Subsidierne som med Hensyn til en eventuel Fred og i Særdeleshed for at fornemme Czarens Mening i Henseende til de slesvig-holsteenske Lande, dersom noget skulde tilstøde Kongen af Sverrig og Thronfølgeren der skulde blive den unge Prinds af Holsteen*) Carl Frederik, hvilket man dengang ansaae for næsten utvivlsomt. De danske Afsendinge modtoge det Svar af Czaren at General Bauer strax skulde trænge ind i Pommern og indeslutte Stettin, medens Czaren selv i det paafølgende Aar personligen vilde tage Deel i Feldttoget i Pommern og saaledes bedre kunne conferere om Begivenhedernes Gang, medens han tillige vilde assistere Kong Frederik med Tropper og

*) Saaledes kaldes han almindeligviis baade før og efter Inddragelsen af hans Andeel af Slesvig, uagtet dette sidste Hertugdømme er det større (162 Quadrat-Mile). Holsteen det mindre, (154 Qv.-M.) skjøndt det stærkest befolkede.

Munition. — Efter at de Danske havde opgivet Wismar — hvor en svensk Transport paa 2400 Mand var løbet ind — trak Hoved-Armeen sig i Begyndelsen af Aaret 1712 tilbage til Holsteen i Qvarteer. Det samme gjerde Generallieutenant Krag, efterat Mentzikoff med omtrent 40,000 Mand var falden ind i Pommern og i Forening med Sachserne indesperrede Fæstningerne Stralsund og Stettin. Ifølge Feldttogs-Planen for Aaret 1712 skulde Czaren og Kong August erobre Pommern, Kong Frederik Bremen. Under 12te Juli 1712 offentliggjorde derefter Kongen af Danmark et Manifest til de bremiske og verdiske Undersaatter og lod derpaa Generallieutenant Hobendorf den 31te Juli med Avantgarden, 5000 Mand stærk, fra Brockdorf af sætte over Elben til Dochtersen, hvilket havde tilfølge at den fjendtlige Milice tilligemed Landeværnet strax forføiede sig bort. — Generallieutenant Krag landede derefter med 6000 Mand ved Krantz, medens Ranzau med et lignende Troppe-Corps, for at dække Holsteen, maatte indesperre Wismar. — Efter Krag fulgte kort efter den øvrige danske Armee og selve Kong Frederik, som tog Hovedqvarteer først i Buxtehude og dernæst i Agathenborg *). Den

---

*) Løwenørn synes paa denne Tid at have været i Kjøbenhavn. Hos Hofman hedder det nemlig: „Da han i dette Aar længe i Hs. Majestæts Ærinde havde opholdt sig udi Kjøbenhavn, begjærede han den 1ste Aug. (1712) 300 Rdl. til sine Subsistance, af de Deputerede for Financerne, som ham den 2den August blev anviist og af Kongen approberet den 12te ejusdem i Hovedqvarteret Agathenborg". Diemedet af hans Ophold her har muligen været at drive paa Flaadens

fjendtlige Generalgouverneur Grev Moritz Welling lod under 29de et Modmanifest udgaae og trak sig derpaa tilligemed de svenske Regjeringsraader tilbage til Byen Bremen. Commandanten i Stade Generalmajer Stackelberg — som var tidligere bleven taget tilfange af Russerne og senere løsladt paa Parole — gav imidlertid Ordre til at tilintetgjøre alle Markfrugter og at gjennemstikke Dæmningerne, hvilket af Landboerne med Magt blev forhindret. Efter skeet Berendning recognoscerede Kong Frederik selv Staden og vovede sig saa nær, at 2 Menige og 1 Hest af Eskorten bleve skudte i Nærheden af hans Person. Den 20de August bleve Løbegravene aabnede og da Garnisonen tog meget af ved en ualmindelig stærk Desserteren og ligeledes Borgerskabets Antal formindskedes ved den iblandt samme grasserende pestartige Sot, medens Staden næsten blev ødelagt af Bomber og da Bresche alle-

Udrustning. Han var i denne Periode idelig paa Reiser, uden at vi ere istand til at følge ham allevegne. Kaalund yttrer derfor ogsaa herom: „Da han nu saaledes ud i vores Tjeneste aldeles var kommen, blev han ved adskillige Forretninger og Commandoes snart udi Batailler, snart ved Beleiringer, snart ved Transporter, snart ved Ambassader og mange andre vigtige Tilfælde uafladeligen brugt, hvilke alle han med en særdeles Accuratesse og med største Møisomhed til hans kongelige Majestæts derover altid allernaadigst befundene Approbation og Fornøielse vel haver forrettet; men det er mig umuligt, formedelst deres Mængde og geheime Vigtigheder samme alle at kunne erindre.“ — Veed det ikke med Visbed vides, at Løvenørn var andenstedsmaa" han vistnok antages at have været i Kongens Nærhed.

rede var stødt, saa overgav Stackelberg sig den 6te September 1712 tilligemed Oberste Schwerin og de endnu tiloverst værende 84 Officierer af 780 Menige til Krigsfanger og overleverede Staden tilligemed Schwinger-Skandse i Kongen af Danmarks Hænder. Kongen udnævnede derefter General Scholten til Generalgouverneur i Hertugdømmet Bremen *) og Generalmajor von Eyndten til Commandant i Stade samt modtog derefter under 18de Octbr. Hylding af alle Indvaanere i Hertugdømmet. — Imidlertid havde den danske Generaladmiral Gyldenløve den 29de Septbr. ødelagt og opbrændt omtrent 100 svenske Transportskibe, som tildeels vare ladede med Amunition, Proviant og andre Reqvisiter, medens dog en Transport af 9000 Svenske blev landsatte paa Rygen og forøgede Stenboks Mangel paa Subsistence, hvorfor denne General saae sig nødsaget til at paabegynde et Vinterfeldttog. Han satte derfor den 29de October hele sit Corps over til Stralsund og rykkede med 18000 Mand den 30te igjen ud af Stralsund, gik forbi den sachsiske Linie, passerede den 3die November Passet ved Dammgarten og Ribbenitz eller Ribnitz, som Sachserne forlod og rykkede saaledes ind i det Meklenborgske, uden at Sachserne og Russerne alvorligen havde forsøgt paa at forhindre saadant. Derefter fandt Kong Frederik det nødvendigt at drage saavel sin i Rostock hidtil havte Garnison som det for Wismar staaende Corps til Holsteen

*) Friestaden Bremen har endnu et vandrigt og lavt District af 5 Qvadratmile. Stade ligger i det nuværende Kongerige Hannover, en halv Miil fra Elben

til Hovedarmeen, som forsamlede sig ved Oldeslee og, paa Grund af Sachsernes uafladelige Opfordring, rykkede Svenskerne imode indtil Gadebusch.

XIII.
Slaget ved Gadebusch.

Medens Sachserne og Russerne fra Pommern af fulgte efter Svenskerne, havde Stenbek den 14de Novbr. kastet sig ind i Rostock og tvungen de der indlægte Preussere og Meklenborgere til at drage ud. Han tog derefter sit Hovedqvarteer i Schwan og holdt den 25de Novbr. en Conference med Kong August, Genneral Flemming og Fyrst Mentzikoff i Güstrow, hvorefter der under 30te s. M. til Lüpzow auf der Nebel blev truffen en Vaabenstilstand paa 15 Dage at regne fra 1ste December af mellem Stenbek og Kong August. Fra sachsisk Side synes den egentlige Hensigt med denne Stilstand alene at have været at opholde Stenbok, for at han ikke skulde vende sig imod den polske eller sachsiske Grændse, som de nærede Frygt for. Men Stenbok havde ganske andre Ordrer og drog sig derfor til den wismarske Side vore Tropper imode, hvorefter det den 20de December 1712 kom til den berømte Bataille ved Gadebusch, forinden Russerne og Sachserne kunde stede til vore, som ved Sygdom, Desertion og Beleiringen af Stade vare blevne svækkede og kun udgjorde 18 Batailloner og 37 Esquadroner, medens den svenske Hær ligeledes bestod af 18 Bataillоner, men var 56 Esquadroner stærk. Man

vilde derfor gjerne have rykket Sachserne og Russerne imode for at lette Foreningen, naar det ikke havde manglet paa Brød ved Armeen og Officeren, som skulde eftertere saadant fra Lübeck af, havde opholdt sig for længe, hvorfor han ogsaa senere blev casseret. Om Fjendens Nærmelse var Kong Frederik*) vel underrettet, men ikke om at han var saa nær. Hans Generalitet vidste saaledes om Aftenen Kl. 10 endnu intet om Fjenden, hvis Vagtild dog Kl. 11 blev seet 1 Miil fra vore. Ifølge truffen Aftale ventede vi det sachsiske Cavallerie indtil om Morgenen, da Bataillen stod, og General Scholten dannede i denne Forventning en saadan Slagorden, at vort Infanterie skulde besætte Moradserne og Defileerne, medens Cavalleriet skulde dække Flankerne. Men da Sachserne udebleve saalænge at begge Armeer allerede begyndte at beskyde hinanden og Scholten med Foie frygtede for at Svenskerne med deres stærkere Cavallerie skulde omgaae vore og angribe dem i Ryggen, bestemte han sig til en halv Time at trække sig tilbage til Roggendorf, hvor der var et fortræffeligt Pas, hvor saavel Efferten med Brød som Sachsernes Fremrykken letteligen kunde afventes. I saadant Diemeed forandrede han Ordningen og placerede Cavalleriet foran mod Fjenden for desto bedre at dække Retraiten og undlod tillige i samme Hen-

*) Da Kongen personligen bivaanede dette Slag, er det antageligt at Løwenørn har været ved hans Side da han ikke vides paa den Tid at være sendt noget Sted hen. Han var, som bemærket, under 28. Oct. s. A. avanceret til Oberst.

ligt at besætte med Infanterie de Defileer, som Fienden maatte passere mellem Skove og Moradser. Herved profiterede Fjenden og kom uden Møie igjennem disse Defileer netop ligesom Sachseren Grev Flemming ankom med 32 Esquadroner, som ved den danske Generalqvarteermester Scheel ligeledes bleve opstillede foran Linien. Her vilde nu Scholten forandre Slagordenen og lod et Par Batailloner rykke ind i Bussadset ved Enden af en Defilee. Dette var imidlertid nu allerede for sildigt og Fjenden var allerede saavidt fremrykket at sammes Infanterie kunde drive vort foran Moradserne posterede Cavallerie paa venstre Fløi ved deres svære Ild og i Særdeleshed ved deres stærke Artillerie af 30 Kanoner — vi havde neppe 14 — tilbage og da det fjendtlige Cavallerie og Infanterie angreb vort Infanterie foran og fra Siderne, bragtes dette snart i Uorden. Vor høire Fløi holdt sig vel fortræffelig og kastede det fiendtlige Cavallerie adskillige Gange tilbage, men da Sachserne paa venstre Fløi strax veeg tilbage, vore Tropper ogsaa fulgte dem*) og Fjenden saaledes var os baade i Flanken og i Ryggen maatte hele Armeen trække sig tilbage, uden at Svenskerne gjorde Mine til at forfølge den. Kong Frederik vedblev personlig at bivaane Slaget indtil den fuldstændige Retraite og opmuntrede Armeen ved sin Tiltale — skjøndt uden Held — ligesom og i Nærheden af hans Per-

*) Sachserne synes stedse at være blevne grebne af en Slags panisk Skræk ved Synet af Svenskerne og, ved at drage de Danske med, snarere skadet end gavnet disse.

son et Par Menige bleve rammede af fiendtlige Kanonkugler. Man antog forøvrigt at Generalspersonerne, som det synes af Veneration for deres Konge, havde opholdt sig for længe ved Majestætens Person og man erholdt saaledes en Stadfæstelse paa den Regel, at en Monark, som ikke selv commanderer en chef, i Almindelighed taber de Batailler, som han bivaaner.

Kong Frederik trak sig nu tilbage til Oldeslee og senere til Rendsborg og hans Armee til Egnen omkring Ratzeburg, medens Sachserne trak sig tilbage til den schwerinske Side til Russerne. Imidlertid havde vort Cavallerie lidt saa lidet, at General Dewitz den paafølgende Dag atter lod sig see i det Meklenborgske og paa Valpladsen og blev siden staaende ved Zythen, for i Nødsfald at støde til Sachserne og Russerne, ligesom ogsaa en saadan Forening senere paafulgte ved Mølln. Af det danske Infanterie blev forøvrigt Generalmajor Daa og Brigadeer Bülow samt omtrent 2,500 Mand paa Pladsen og Generalmajor Mørner med omtrent 3,500 Mand og 13 Feldtstykker bleve tagne tilfange, hvoriblandt var en heel Bataillon af Grenaderer, som i Landsbyen Wackenstein bleve omringede af Fienden og tvungne til at strække Gevæhr. Paa svensk Side var der omtrent 2000 Faldne og Saarede og iblandt disse sidste General Dücker.

„Udfaldet af dette Slag — bemærker Hojer — som dengang foranledigede Svenskerne til megen Triumpheren (Frohlocken) blev senere deres Ulykke eller rettere Danmarks Lykke, fordi derved Stenbok blev lokket ind i Fælden med

sin Armee, det gottorpske Hofs hemmelige Falskhed blev opdaget og saaledes alle gottorpske Lande jure belli (ved Krigens Ret) faldt den danske Konge i Hænderne og hvilke Lande senere have baaren en vigtig Andeel i Krigsomkostningerne, saa at ogsaa dennegang Kongens Valgsprog: Dominus mihi adjutor — Herren er min Hjælper — fandt Stadfæstelse.'

Efter Slaget ved Gadebusch vendte Stenbok sig med Holsteen, hvor han den 1ste Jan. 1713 trængte ind, efterat han et Par Dage tidligere havde offentliggjort Grundene til sit Indfald her. Han lovede derhos Enhver, som rigtig erlagde de af ham paalagte Contributioner, Fred og Beskyttelse. — Dette Patent var stilet til alle kongelige og hertugelige Undersaatter, uden Forskiel. Ikkedestomindre tog Stenbok med Hensyn til Staden Altona ganske extraordinære Forholdsregler, uagtet man ingenlunde vægrede sig ved Udredelsen af Brandskatten, men endogsaa tilbød en Sum af indtil 50,000 Rdl. Man antager at Helten fra Helsingborg og Gadebusch har ladet sig overtale af den svenske Greve Welling — som synes deels at have villet kjøle sin egen Forbittrelse over Tabet af Bremen og deels at have villet vise nogle ildesindede Hamborgere den Villighed at lægge det dem saa forhadte Altona i Aske — til en Daad, der har plettet hans hidtil saa blanke Helte-Sværd. Under 8de Januar 1713 underskrev Stenbok Ordren til at opbrænde Byen Altona, hvor der ved Vaadeild den 3die Novbr 1711 var afbrændt 200 Huse. Uagtet det skulde tilstedes Indvaanerne i Altona at redde deres Meubler og Effecter, saa var dog

Terminen, som hertil blev sat for kort, ligesom der heller ikke var noget Sted i Nærheden, hvorhen de, under den strenge Vinter, kunde bjerge samme og desuden omkom der ved denne Skjændselsdaad flere Syge, Barselkoner og Børn af Kulde og Elendighed. Af hele Byen blev kun Kirkerne og nogle Huse ved Stranden tilbage. Der fortælles at Grev Welling den Dag spiste sammen med forskjellige hamborgske Raadsmedlemmer og efter Maaltidet tilligemed disse beskuede Branden samt smilende sagde til Hamborgerne: „at dette var nok et af dem længe forønsket Skuespil.“ Generalerne Scholten og Flemming skrev forøvrigt til Stenbok og forlangte at vide Aarsagen til denne uhørte Fremgangsmaade. Han henviste dem til et Skrift, som i den Anledning skulde udkomme, men som aldrig udkom. I de senere offentliggjorte Breve, som i Anledning af denne Udaad bleve verlede mellem Welling og Stenbok paa den ene Side og Generalerne Scholten og Flemming samt Geheimeraad Wibe paa den anden Side, angav man Grunden hertil snart at være en uomgængelig Krigsraison for at ødelægge det i Altona samlede store Magazin, snart Repressalier for Bombarderingen af Stade og for Russernes Fremgangsmaade mod nogle Pladse i Liefland og Pommern. Imidlertid fandtes der uheldigviis aldeles ingen Magazin i Altona, ligesom de Danske ikke godt kunde gjøres ansvarlige for Russernes Foretagender eller Bombardering af en beleiret Fæstning sammenlignes med Antændelsen af en aaben Stad. Kong Frederik den fjerde gav imidlertid den ulykkelige Stad fortrinlige Privilegier og

Grev Reventlow udbad sig Overpræsidentsposten i samme, hvilken Post ogsaa blev ham tildeelt for derved at fremme Stadens Opbyggelse.

XIV.

Løwenørn opfordrer Stenbok til at overgive sig.

Dagen efter Altonas Opbrændelse bekjendtgjorde Stenbok et nyt Patent til Ridderskabet angaaende en Krigsskat og et andet, hvorved de hertugelig-gottorpske Undersaatter bleve undtagne, hvilket sidste var blevet bevirket ved den hertugelige Geheimeraad Bannier, som gik Grev Stenbok imøde i det Pinnebergske, tilraadede et Indfald i Jylland og for ethvert Tilfælde tilbød Retraiten til Eiderstedt og Tønningen. Stenbok lod derpaa under 16de Januar 1713 fra Heide udgaae et meget strengt Patent med Russerne og lod alle Indvaanerne i Hertugdømmerne opfordre til at gribe til Vaaben imod deres egen Konge og sammes Allierede. Han ilede derefter igjennem Norder-Ditmarsken til det Eiderstedtske og passerede Eideren ved Frederiksstadt paa Isen den 19de Januar for ikke at blive omringet af de nordiske Allierede; thi Czaren havde allerede den 6te Januar ved Mølln forenet sig med Sachserne og det danske Cavalleri og marscherede efter Svenskerne, medens Kong Frederik samlede sit Infanteri ved Rendsberg og Gelding, ligesom han og lod 5000 Mand under

Brigadeer Budde komme fra Norge for at rykke Svenskerne imøde. Imidlertid haabede Stenbok bestandig — ifølge den af Welling givne Forsikkring — at Russerne og Sachserne snart vilde blive nødsagede til at rykke Tyrkerne og Svenskerne imøde i Polen og paa ingen Maade følge med ind ad Jylland til, i hvilken Provinds han troede at han og hans Armee vilde befinde sig ret vel. Da nu Frostveir var indtraadt streifede han uden Vanskelighed indtil Flensborg (hvilken Bye Oberst Bassewitz afpressede 50,000 Mark Lybsk i Brandskatning); men da det derefter blev Tøeveir maatte Stenbok opsætte det projecterede Tog til Jylland og postere sig fra Friedrichsstadt og Eideren af ba; Treene-Floden indtil Husum. Da han imidlertid snart paa alle Sider blev indesluttet af de nordiske Allierede blev Jylland befriet for den samme tiltænkte Hærgen med Ild og Sværd.

Fra hertugelig-holsteensk Side viste man imidlertid en meget falsk Fremgangsmaade. Kort efter Slaget ved Gadebusch gjorde Baron Görtz — den gottorpske dengang altformaaende Minister — den 2den Januar Korgen af Danmark sin Opvartning i Flensborg og forsikkrede under de hoitideligste Bevidnelser at Hertugen — som dengang var 13 Aar gammel — vilde iagttage en fuldstændig Neutralitet Men Dagen derpaa skrev Administratoren*) — den umyndige

*) Christian August, Biskop i Lübeck, Fader til Adolph Frederik, som blev Konge i Sverrig, og Farfader til de svenske Konger Gustav den tredie og Carl den trettende

Hertugs Formynder — til Grev Stenbek et Lykønskningsbrev i Anledning af den tilkægtede Seier, med Tilføiende: „at hans uforanderlige Hengivenhed for Sverrig havde ikke kunnet tillade ham at tøve dermed indtil han af Greven selv havde faaet Notification derom.“ Han sendte fremdeles Geheimeraad Bannier til Stenbek for fuldstændigen at istandbringe de i forrige Sommer ved ham og ved Geheimeraad Grev Henrik eller Heinrich Reventlow i Stokholm paabegyndte Tractater og derhos tillige den dengang aftalte Indrømmelse af Fæstningen Tønningen tilligemed Artiklen om Geheimeraad Wedderkopps Arrest. I Sverrig havde nemlig disse 2 Ministre, for at forhindre svensk Intercession for Wedderkopp, formaaet deres endnu umyndige Hertug til at han under 23de Juli 1712 i Carlsberg udfærdigede en af dem concireret Ordre til Commandanten i Tønningen Oberst Zacharias Wolff om paa Grev Stenbeks Forlangende uvægerligen at indrømme ham denne Fæstning. Men da Commandanten nærve vilde have adlydt en umyndig Prinds, saa blev det nu fremdeles aftalt at Bannier og Reventlow skulde reise til Tønningen og mundtligen befale Commandanten det samme i Administratorens Navn. Til den Ende udfærdigede denne under 19 Januar 1713 en Ordre til ham om at han nøie skulde efterleve hvad disse 2 Geheimeraader maatte befale ham og endeligen blev der under 21de s. M. derom sluttet en formelig, men hemmelig Tractat mellem det hertugelige Huus og Grev Stenbek og derved nærligen giort til Betingelse at Wedderkopps Fangenskab skulde vedblive samt at Hertu-

gen skulde have Amtet Segeberg tilligemed Grevskabet Pinneberg i Satisfaction for det Tilfælde at man fra dansk Side skulde tage Revenge. Udfaldet viste imidlertid at man ved denne Leilighed havde deelt Huden forend man havde fældet Løven. Paa den anden Side havde Hertugen den 13de Januar s. A. afsendt Grev van der Nath til Kong Frederik i Fredericia med et meget fortroeligt Creditiv, som ikke alene skulde sikkre den tilveiebragte gode Enighed, men ogsaa under de helligste Forsikkringer erklærede at der aldrig skulde komme nogen Svensker i Tønningen, ligesom ogsaa en Ordre af samme Beskaffenhed af Administratoren blev udfærdiget til Commandanten og en hertugelig Skrivelse i samme Diemed afsendt til Grev Stenbok og med Flid spillet i Hænderne paa de Kongelige. Endelig indfandt sig den gottorpske Greve Heinrich Reventlow, paa Reisen til Tønningen, hos Kongen i Husum og gav skriftlig Forsikkring om den strengeste Neutralitet, medens han dog selv tilligemed Geheimeraad Bannier og Geheimesecretær Stambke netop paa denne Reise den 23de Januar havde gjort Commandanten bekjendt med Administratorens Villie. Denne sidste begav sig strax, efterat Tractaten med Stenbok var afsluttet, den 23de Januar fra sin Residents Gottorp til Hamborg, for, naar det Aftalte brød løs, i Afstand at see paa Spillet.

Saasnart som Svenskerne vare passerede Eideren, tog Stenbok sit Hovedqvarteer i Husum og lagde Generalmajor Stackelberg med 3000 Mand ind i Friederichstadt, medens derimod Grev Sveneck besatte Eideren paa Nord-Ditmar-

ster-Siden og lod Dæmningen gjennemstikke, for at Tilbagevejen skulde blive Fienden vanskelig, uden at der dog paafulgte nogen synderlig Oversvømmelse. Imidlertid ankom den russiske Armee med Slutningen af Januar og passerede Eideren for, i Forening med de Danske og Sachserne, at fortrænge Fienden. I Czarens Dagbog fortælles, „at Kongen af Danmark efter Slaget ved Gadebusch sendte sin Generaladjudant Meyer*) til Güstrow for at søge Hjælp i sin Ulykke. Man lod sig vel — hedder det — forstaae med, at de Danske selv vare Skyld i deres Ulykke, fordi de for tidligen havde leveret et Slag. Imidlertid besluttede Czaren sig dog til af Venskab og for at opfylde alle Forbunds-Pligter, at følge Fienden, hvorfor han den 19de December (gl. St.) gav Regimenterne Marschordre. Den 17de Januar 1713 ankom Kongen af Danmark til Rendsborg og havde Dagen efter den første Sammenkomst med Czaren. I Husum blev der den 9de Januar holdt Krigsraad i Czarens og Kongen af Danmarks Nærværelse og foreslaaet at angribe Fienden fra begge Sider, nemlig fra den ene Side med russiske og fra den anden Side med danske og sachsiske Tropper. Imidlertid blev denne Plan ikke antaget af de Allierede, som endogsaa ikke vilde blive staaende i Husum, men endnu forlangte noget russisk Infanterie til Hjælp, medens Friederichstadt skulde angribes med russiske Tropper alene. Saa haard som denne Fordring ogsaa var,

*) Denne blev, saavidt vides, senere Generalmajor og Envoyé i Preussen. Man seer, at Kong Frederik IV har havt mere end een fungerende General-Adjudant.

saa kunde vi — vedbliver Czaren — paa vor Side ikke udvirke bedre Conditioner og vare endelig nødsagede til at give efter med følgende Ord: Den vanskeligste Post er ogsaa den hæderligste." Imidlertid blev Passet og Broen over Treenen ved Hollingstedt den 24de Januar (nye St.) forceret, hvorefter Stenbok 3 Dage efter hinanden ved Milstedt blev staaende under aaben Himmel i den Forventning at de Allierede der vilde angribe ham. Da imidlertid disse ikke fandt det nødvendigt at risquere mange Folk paa en Fjende, som de nu uden noget stort Tab meente at kunne fange i Sækken, saa trak Stenbok sit Infanteri tilbage til Ulsbüll Coldenbüttel, Witzworth og Gardingen og Cavalleriet til St. Peter, Tating og Tatenbüll m. fl. St. Fra disse gode Quarterer bleve imidlertid Svenskerne den 12te Febr. i Kongen og Czarens Nærværelse fordrevne, medens til samme Tid Stackelberg blev jaget ud af Friederichsstadt, hvorefter han satte sig fast bagved Reimersbude, men ogsaa snart opgav denne Stilling Stenbok kastede nu for det første den 14de Februar 4 Regimenter ind i Tønningen og fulgte først den 18de Februar efter med den øvrige Armee, ligesom han den 19de derefter gjorde et Forsøg paa med Baade at sætte over Eideren for saaledes at vinde et Forspring ad Meklenborg til, førend de Allierede, som ikke havde nogen Broe over Eideren færdig, kunde sætte efter ham. Han blev imidlertid forhindret heri ved en stærk Storm, efterat han dog omtrent havde faaet 1500 Mand Fodfolk og 3 Compagnier Dragoner over; men Russerne fik nu deres Broe ved Friederichstadt færdig, over hvilken

Czaren selv marscherede i al Hurtighed med nogle 1000 Dragoner og den 21de Febr. jog Svenskerne tilbage til Tønningen, efterat de havde efterladt nogle 100 Deserteurer og Fanger og selv havde ihjelstukken deres Heste *). Derefter posterede Czaren en Division af sine Tropper ved Eideren for at hindre Fienden i at prøve en nye Overgang. Imidlertid tiltog med hver Dag Nød og Sygdom iblandt Svenskerne, som nu atter selv dræbte de fleste af deres Heste af Mangel paa Fourage og da Stenbok ikke traf nogen synderlige Foranstaltninger hverken til Mandskabets Underholdning eller til at conservere det i det Eidersteds ke fundne Forraad, saa slap alting snart op og Armeen sammensmeltede dagligen ved Desertering og Dødsfald.

Forend endnu Svenskernes Indrykning i Tønningen var bleven bekjendt forlangte Kong Frederik at Hertugen vilde, til desto større Sikkerhed for Fæstningen, sende Generallieutenant Greve von der Nath derind **). Men saadant blev afslaaet under Paaskud af at han — von der Nath — nødvendigviis maatte sendes til England, hvorimod Geheimeraad Bannier forblev i Tønningen for deste bedre at iagttage alt. Men da omsider den hertugelige

---

*) Der paatrænger sig her uvilkaarligen en Sammenligning med de Danskes Skjæbne ved Helsingborg. De Danske betraadte dengang svensk, de Svenske nu dansk Grund.

**) Løwenørn har sandsynligviis allerede her været benyttet, da han først d. 5te Marts reiste til Kjøbenhavn for at presse paa Esquadrens Equipering og retournerede til Kongen d. 12. April 1713.

Duplicitet eller Tvetungethed blev bekjendt, at nemlig Tønningen virkeligen var bleven Svenskerne indrømmet, saa lod Kongen af Danmark fort efter Gottorp indtage — cfr. Hojer 1. D. Pag. 252 og 253 — ved Generalmajor Dewey, føre Administratorens Børn til Kiel og sequestrere alle hertugelige Amter og Lande. Herover skreeg man nu fra hertugelig Side frygteligt som over en uhørt Uretfærdighed og foregav snart at Commandanten i Tønningen var bleven overrasket ved Krigslist — per stratagema — snart at han ved en opdigtet Ordre fra den umyndige Prinds Carl Frederik var bleven ført bag Lyset. Af samme Indhold omtrent var en af Grev Welling under 20de Februar udstedt Declaration. Ogsaa Administratoren skrev under 23de Marts til Commandanten i Tønningen og befalede ham at desaveuere alt og at tage Skylden paa sig. Denne Skrivelse har, paa Grund af den i samme opstillede særegne Moral og Politik, ervaaet en vis Navnkundighed. Men Commandant Wolff forstod Sagen bedre og taug stille saalænge som Fæstningen lod sig forsvare; men drog tillige Omsorg for at hans Ære ogsaa for Fremtiden var væbnet imod Beskyldninger for Efterladenhed eller Uløydighed. Samme Dag da Stenbok rykkede ind i Tønningen løb nogle smaa Fregatter og armerede Fartøier ud fra Glückstad til Eideren og lagde sig i samme for at afskjære al Tilforsel og Succours; thi nu støttede Svenskernes hele Haab sig til Undsætning fra Søesiden. Görtz undlod ikke at henvende sig til de travendalske Garanter og selve Sachser og Russer vare aldeles ikke paastaaelige med

Hensyn til Overgivelsen af Fæstningen Tønningen — som Kong Frederik troede at kunne udhungre — men fandt det i sin Orden at Baron Görtz indfandt sig i Husum hos Kongen af Danmark og tilbød at bringe Svenskerne ud af Tønningen, dersom det i saa Tilfælde maatte behage hans danske Majestæt at restituere de hertugelige Lande. Da Görtz nu hertil syntes at have noget Haab, gik han d. 30. Marts til Tønningen og foreslog først Stenbok, i Haab om Succeurs, at holde sig til Udgangen af Juni. I denne Hensigt havde Görtz allerede tidligere skriftligen givet Stenbok det Raad at jage alle ikke vaabendygtige Borgere tilligemed Koner og Børn ud af Byen for saaledes at kunne underholde Tropperne saa meget længere. Men da Brødmangelen var for stor og Armeen ikke kunde hungre saa længe, saa foreslog Baronen Greven ved Accorden at paastaae alslags Honneurs og i det mindste at Afmarscheringen skulde skee med Fahner, flyvende Spil og 24 bevæbnede Mand af hvert Regiment. Görtz skal ved denne Leilighed, imod Sandheden, have foregivet, at Stenbok ikke vilde lade sig nøie med 12 Mand og ved denne ubetydelige Anledning skulde Kong Frederik have opdaget Görtz's Intriguer, hvorfor han lod ham tage tilbage til Hamborg og imidlertid paaskyndede Foranstaltningerne til Stadens Bombardering.

Løwenørn erholdt nu det Hverv at begive sig ind i Fæstningen for mundtligen at meddele Stenbok det Ultimatum, at man nu — da han efter Görtz's Beretning havde forkastet de sidste kongelige Tilbud — ikke vilde lade ham

beholde enten Trophæer eller en eneste bevæbnet Mand, ligesom man ogsaa kun gav ham 24 Timers Betænkningstid til at overgive sig, hvilket han nu ogsaa beqvemmede sig til *). Under 16de Mai 1713 blev saaledes den saakaldte Oldensworter-**) Capitulation afsluttet paa saadanne Vilkaar, „at hele den svenske Armee overgav sig som Krigsfanger, medens dog Bagage, Sidegevæhrer, Feldtkasser og Overofficierernes Overgevæhr ikke afleveredes og at alle Krigsfanger enten bleve udvexlede imod andre fra de nordiske Allierede tagne Krigsfanger eller rancionerede efter Cartellet af 18de Jan s. A. og, naar den fulde Rancion var bleven erlagt, transporterede til Sverrig paa deres egen Bekostning". Derefter droge Svenskerne, omtrent 11,000 Mand, den 20de og følgende Dage ud og bleve forlagte hist og her i Landet.

Løwenørn — hvem de svenske Fanger siden Pultava-Slaget betragtede som et Fredens Budskab — blev 11 Dage efter affendt gjennem Jylland, Fyen m. fl. St. for at efterse de svenske Krigsfanger og kom først tilbage til Kongen den 22de Juni. (Endnu den 16de August 1714 findes Løwenørn at være bleven sendt til Kjøbenhavn for at inspicere de svenske Fanger i Kronborg- og Frederiksborg-

---

*) Hvilken Lighed bar ikke Løwenørns Hverv ved Perevolozna og ved Tønningen med hinanden! En saadan bestemt Opfordring forstod Stenbok, som maaskee ogsaa har meent, at hans Krigerære leed mindre ved at overgive sin Kaarde til Helten fra Pultava.

**) Oldenswort synes, efter Czarens Dagbog, at have været Menzikoffs Qvarteer.

Amter.) Ved disse Underhandlinger viste forøvrigt Stenbok sig meget uforbeholden med Hensyn til det hertugelige Hof og beklagede sig over at man havde ført ham bag Lyset, deels ved Marschen til Eiderstedt, deels ved at love ham Souccours, hvorved en fordeelagtig Accord var bleven forsømt. Denne Capitulation eller Accord blev indgaaet med Kongen af Danmark alene*), fordi Stenbok havde en vis Rædsel for at han eller en Deel af hans Armee skulde blive Russernes Krigsfanger. Imidlertid bleve Troppærne dog deelte lige imellem de 3 Allierede og af Rancionen skulde Czaren og Kong August ogsaa hver have en Trediedeel. Stenbok selv blev der anviist Qvarteer i Flensborg, hvor han forblev til hen paa Vinteren, da han erholdt Tilladelse til at komme til Kjøbenhavn, hvor han først boede i den endnu efter ham saakaldte Steenbukkens Gaard — nu Høibroplads Nr. 47 —; men da han her indlod sig i Intriguer med den svenske Præst Lüttkemann og søgte at undvige, saa blev han d. 17. Nov. 1714 indsat i Citadellet Frederikshavn.

Fra Kjøbenhavns Universitetsbibliothek er, ved Mag. Thorsens Velvillie, meddeelt os et Manuskript, der har til Titel: „Copie af et Brev til Løwenørn fra Generallieutenant Hartvig v. Hvidtfeldt, Løwenørns Ordre og Justitsraad Erlunds Erklæring. Anno 1740.“ Dette Manuskript indeholder p. 1 Extract af en Skrivelse fra Løwenørn til Erlund dat. Kjøbenhavn den 26de December 1739, i hvil-

*) Det hedder ogsaa i Czarens Dagbog P. 435: „Den 14de Febr. 1713 forlod Czaren sin Armee under Kongen af Danmarks Overcommando.“

ken Skrivelse det hedder „at Hvidtfeldt efter hans — Løwenørns — Mening attribuerede sig noget, som ikke tilkom ham." En Skrivelse til Løwenørn, hvori Hvidtfeldt nu søger at godtgjøre sin Berettigelse (nemlig til at tillægge sig Rosen for at have opdaget Stenboks Correspondence paa Lübeck angaaende en Koffert, som var i Forvaring hos den svenske Resident dersteds Herman Fock og om hvis Indhold Stenbok skulde have yttret, „at derpaa verserede Sverriges Velfærd") sender Løwenørn til Erlunds Erklæring, hvilken sidste gaaer ud paa at Hvidtfeldt har anført mange Urigtigheder og tillagt sig Æren for noget der tilkom ham — Erlund. Til denne skriver Løwenørn: „Siden nu denne Sag er saavel mig, som Hr. Justitsraaden bedst bekjendt" og Hvidtfeldt skriver „at Løwenørn — hvem han kalder „kjere Broder" — af Venskab og Godhed selv havde hos salig Kongen produceret ham — Hvidtfeldt — udi hans — Løwenørns — Sted hos General Grev Stenbok," saa at det fremgaaer af begge Parters Erklæring at Løwenørn har havt meget med denne Sag — som overhovedet med de svenske Krigsfanger her som i Rusland — at gjøre. Forøvrigt synes Løwenørn at give Erlund — der var Postembedsmand og ved at tilbageholde, dechiffrere og omskrive Stenboks Breve fra Kjøbenhavn til Lübeck bragte den omhandlede Koffert til Kjøbenhavn — Ret. I Kjøbenhavn blev nu Kofferten i Overværelse af Conseilet aabnet og paa Bunden af samme fandtes en Original-Tractat af 17de Februar 1713 mellem Hertugen af Holsteen og Stenbok. Denne Tractat blev forevist de sammenkaldte fremmede

Ministre og dem meddeelt Gjenparter af samme for at tilsendes deres Monarker, hvilket — hedder det p. 5 — „frugtede særdeles, at de fremmede, som forhen ikke vare Porteret for vores Allernaadigste Konges fordele Kriges interesse, da derved blef efuertydet, at falde fra den Svendske Konge og førsten af Hollsteins partie". Erlund havde forresten Kongens Befaling til at iagttage Stenbok, hvilken Befaling er dat. d. 21. Aug 1714. Tractaten selv findes ikke meddeelt. Stenbok skal forøvrigt ved Nydelsen af spirituøse Drikke have fremskyndet Døden, som bortrev ham d. 23de Februar 1718 og saaledes fandt han et Endeligt, der var Seierherren ved Helsingborg og Gadebusch lidet værdigt.

I Hamborg saavelsom i Kiøbenhavn blev der i Anledning af Grev Magnus Stenboks Overgivelse præget flere Medailler. Følgerne af denne Overgivelse bleve af ikke ringe Betydning forsaavidt som man dertil kan henregne hele Hertugdømmet Slesvigs Besiddelsestagelse og Inddragelse under den danske Krone. Efter Svenskernes Afmarsch meente Görtz vel at Kongen af Danmark strax skulde quittere de hertugelige Lande og Amter, fordi saadant tilforn var ham lovet under den Betingelse „at han bragte Svenskerne til at overgive sig." Men det blev betydet ham at han ikke alene paa ingen Maade havde bragt saadan Overgivelse istand, men endogsaa ved sine Intriguer søgt at forhindre samme. Dette var et Tordenslag for Görtz, som nu søgte at formaae Kongen af Preussen, Dronningen af England og Churfyrsten af Hannover til at anvende deres Mellemkomst paa det got-

torpske Huses Restitution, idet han foregav at Stenbok var kommen ind i Tønningen ved Krigslist og at der fra Hertugens Side intet var foretaget, som streed imod Neutraliteten *). I Særdeleshed tog Kongen af Preussen — ifølge en med Görtz under 22. Juni 1713 sluttet Tractat — sig iøvrigen af Hertugens Sag og Kong Frederik fandt det saaledes ikke tilraadeligt at udsætte sig for at støde saa mange Potentater, som desuden, i Egenskab af Garanter for Travendaler-Freden, tildeels talte et temmelig alvorligt Sprog; Han tilbagegav derfor Administratoren strax hans Stift Lübeck og erklærede sig for ikke utilbøielig til ogsaa at romme Hertugdømmerne, naar Tønningen erholdt en Besætning af neutrale Tropper og der, for Fremtiden, blev stillet Garantie for at Hertugen vilde iagttage en fuldstændig Neutralitet. Men Görtz vilde absolut have den hertugelige Garnison i Tønningen conserveret og fremfor alt ikke risquere at den der arresterede Geheimeraad Wedderkopp kom paa frie Fod. Görtz skal derfor fra Berlin af, paa en hertugelig Blanquet, have udstedt en Ordre til Commandanten i Tønningen, hvilken Ordre gik ud paa, naar Pladsen ikke længere kunde holde sig, da, forinden Overgivelsen at lade Wedderkopp halshugge — en Skjæbne,

*) Løwenørn har muligen været sendt, for at gjøre Modforestillinger, til et af hine Hoffer. „Han reiste nemlig — ifølge Hofman — d. 8. Septb. 1713 i et kongeligt Ærinde et vist Sted hen og nød paa den Reise daglig 10 Rd. ifølge H. Majestæts Befaling af 7de s. M. Fra denne Reise kom han igjen d. 13. November s. A.

som 5 Aar senere netop rammede Görtz selv —. De af Kong Frederik gjorte Tilbud bleve saaledes forkastede og **aldrig senere gjentagne**. Efterat der endnu var skeet et mislykket Forsøg paa at proviantere samme fra Søsiden af maatte omsider Commandanten Generalmajor Wolff paa Grund af Hungersnød den 7de Februar 1714 overgive sig.*) Wolff maatte da tillige til Kongen af Danmark aflevere alle de Ordres han havde medtaget betræffende Stenboks Optagelse i Fæstningen, hvorved man da fra dansk Side fuldstændigen kunde overbevise Alverden om at den hertugelige Regjering istedetfor at være saa uskyldig, som den foregav, havde været Kongen af Danmarks farligste Fiende og at den forhaandenværende Ufred aldeles ikke henhørte under den travendalske Garantie.

Garnisonen fra Tønningen blev convoyeret til Eutin, Fæstningen sløifet og den i samme siden 1709 arresterede Geheimeraad Magnus Wedderkopp sat paa fri Fod, idet Kongen af Danmark tidligere — i Anledning af hin

---

*) Den 22de Januar 1714 — siger Hofman — blev **Løwenørn** sendt til Holsteen for der at drive paa Tønningens Overgivelse. (Holsteen kaldes ulæng, ligesom endnu i daglig Tale, begge Hertugdømmer.) Staden Tønningen ligger ved Eideren og har en god Havn, er nu Toldsted for Skibe, der passere Kielerkanalen. **Løwenørn** synes ikke at have forladt Pladsen forend Fæstningen havde overgivet sig, hvorom han bragte Budskabet til Kjøbenhavn d. 13de Februar efter at have undertegnet som Commissarius Overgivelses-Accorden den 7de s. M., cfr. T. A. Frantzens Giens lyd af danske og norske Søeheltes og andre Krigeres Tapperhed Pag. 197.

bledige Ordre fra Görtz — havde ladet Commandanten betyde at man paa hans egen Person og Liv vilde bære alt hvad han maatte lade vederfares Wedderkopp. — „Saaledes — bemærker Højer — blev Nederlaget ved Gadebusch i sine Følger til Danmarks Lykke, i det derved hele den fjendtlige Armee tilligemed den gottorpske Andeel af Hertugdømmerne Slesvig og Holsteen faldt Kong Frederik i Hænderne. Disse Landsdele indbragte fra den Tid af under hele Krigen aarligen over 5 Tønder Guld i rede Penge, uden hvilket Tilskud Kronen Danmark vilde have havt stor Vanskelighed ved at afholde de svære Krigsomkostninger. Det gottorpske Ministeriums Duplicitet, Görtzs Hævngjerrighed og Begjærlighed blev saaledes i Virkeligheden den Begyndelsen og den sande Foranledning til at Hertugen mistede sin Andeel af Hertugdømmet Slesvig •

XV.

Erobringen af Stralsund.

Allerede den 24de Februar 1713 drog Czaren, som forhen bemærket, bort fra det Slesvigske og gik over Hannover og Wolfenbüttel til Petersborg og i Juni Maaned derefter forlod de øvrige Russer tilligemed Sachserne Hertugdømmerne, efterat Generalerne Mentzicoff og Flemming vare blevne vel regalerede med Gaver og efterat Russerne havde afpresset Hamborg 200,000 Rdl. og Lübeck 100,000 Mark. Imidlertid satte, som ovenfor berørt, de svenske og holsteenske Ministre alt i Bevægelse for at den travendalske

Garantie skulde bringes med ind i Spillet. Greve von der Nath fandt ogsaa det engelske Hof temmelig tilbøielig dertil og det maa indrømmes at Generalstaternes Fasthed — idet samme aldeles ikke heri vilde erkjende nogen casus de guarantie og ikke vilde indlade sig paa andet end bonis officiis eller Mægling — alene forhindrede at Tønningen blev undsat og at en stærk Escuadre, hvortil England vilde give ⅔ Deel blev sendt til Østersøen, i Særdeleshed da Frankrig ligeledes tilbød sig at concurrere dertil. Imidlertid gjorde disse Negociationer idetmindste saa meget Indtryk at Czaren og Kong August erklærede at de paa ingen Maade ansaae Hertugen af Holsteen for Fiende og følgeligen i den holsteenske eller gottorpske Sag adskilte sig offentligen fra Danmark. Ikkedestomindre havde Czaren i Februar 1713 til Husum indgaaet en hemmelig Tractat med Kong Frederik, i hvilken Tractat Czaren iblandt andet havde forpligtet sig til paa ingensomhelst Maade at lægge Kongen Hindringer iveien med Hensyn til de Fordele, som denne ved Freden kunde opnaae ogsaa paa den slesvigske Side. Det polske Hof lagde derimod ganske andre Hensigter for Dagen. Da samme nemlig, efterat Stenboks Armee var tagen tilfange, ikke havde mere at befrygte af Sverrig, saa tog Flemming ikke i Betænkning til Danmarks Skade at indlade sig paa visse Tractater med Görtz og med Iver at paaskynde Hertugens Restitution. I saadant Øiemeed blev der, ved Sachsernes Subagemarsch, gjort et Udkast til en Tractat angaaende paa hvilken Maade ved preussisk Hjælp Pommern kunde blive bevaret for Sver-

sterne, Polen og Sachsen alligevel sikkret og Hertugen af Holsteen restitueret. Derpaa havde Welling i Kongen af Sverrigs Navn med Administratoren indgaaet en Tractat til Hamborg af 10de Juni 1713, ifølge hvilken Wismar og Stettin indtil Freden blev sluttet skulde tages i Sequester af Kongen af Preussen og af Administratoren ligesom ogsaa Stralsund og hele Pommern skulde holdes i fuldstændig Roelighed og Neutralitet. Under 22de s. M. sluttede Baron Görtz en anden Tractat med den nye Konge af Preussen Frederik Wilhelm den første — Frederik den stores Fader, som den 25de Februar s. A. havde besteget Thronen — af samme Indhold, i hvilken Tractats 8de Artikel fra preussisk Side Hertugens Restitution udtrykkeligen blev lovet. Herom vare ogsaa Grev Flemming og Fyrst Mentzikoff underhaanden enige; men, da den svenske Generalgouverneur i Stettin Meyerfeldt intet vilde høre herom, uden den svenske Konges udtrykkelige Ordre, saa begyndte Sachserne at anstille sig som om de, efter Overeenskomst med Danmark, vilde erobre Pommern paa den i Aaret 1711 aftalte Maade. Stralsund blev derefter indesluttet og den danske Commandeur Rosenpalm afgav en Transport til Rygen, som ogsaa blev erobret. Man forlangte derpaa at den danske Armee burtigen skulde rykke frem, navnligen at det svære Artillerie fra Kjøbenhavn skulde anvendes for nu at tage alvorlige Forholdsregler imod Stralsund, medens Russerne opbrændte Gartz og Anclam, f. r, som det heed, at tage Repressalier for den altenaiske Mordbrand. Men midt under disse For-

anstaltninger sluttede Flemming, Mentzikoff og Görtz den 20de August en ny Convention til Berlin, ifølge hvilken Kongen af Polen, istedetfor Kongen af Preussen, paatog sig at erfylde de i den forrige Tractat af 22de Juni med Kongen af Preussen bestemte Puncter.

Derefter beleirede Mentzikoff Stettin, paa den svenske Grave Wellings Tilskyndelse, uagtet denne Fæstning havde svensk Besætning *), lod det sachsiske Artillerie i den Anledning komme ned ad Oderen og tvang Meyerfeldt, ved en heftig, men neppe 8 Timers Bombardering den 28de September 1713 til at indvilge i Sequestreret, som nu igjen blev tilbudt Preusserne og i den Anledning sluttet en Convention — denne saavel som de ovennævnte Conventioner, Overeenskomster eller Tractater findes deels i Corps diplomatique og deels i det af Geheimeraad Königstein i Aaret 1726 publicerede Supplement til historiske Efterretninger om den nordiske Krig — ved Mentzicoff og den hertugelige holsteenske Envoyé Bassewitz med Kongen af Preussen til Schwedt den 6te October s. A., saaledes at der af denne skulde betales Mentzicoff 400,000 Rd. i Beleirings-Omkostninger, Stettin besættes af 2 Batailloner holsteenske og 2 Bataillonen preussiske Tropper og ikke rømmes forend efter Freden og efterat hine Om-

*) Det Gaadefulde heri synes at kunne forklares derved at Welling — som havde Fuldmagt fra Kong Carl — forbrede som Overstcommanderende Lydighed af Meyerfeldt, som commanderede i Fæstningen og som nægtede saadan i dette Tilfælde.

Fæstninger vare blevne erstattede, ligesom forøvrigt Polen, Sachsen, Holsteen og Danmark af Preussen skulde garanteres mod Overfald fra svensk Pommeren og ingen Svenskere taales Østen for Peene-Floden. Russerne og Sachserne forlode nu forøvrigt i October Maaned hele Pommern og Rygen, medens Kong Frederik var høilt misfornøiet med Conventionen og selve Czaren nægtede at ratificeere samme og erklærede derhos, at ville komme Danmark til Hjælp med hele sin Magt, saafremt Preussen eller nogen anden Stat, paa Grund af hvad der var passeret med Hensyn til Gottorp, skulde ville angribe Kong Frederik IV. I Czarens Dagbog hedder det Pag. 479: „I Anledning af Sequesteret paa Staden Stettin besværede sig Kongen af Danmark over at 2 Bataillonner svenske Tropper, som vare traadte i holsteensk Tjeneste, vare blevne tilbage i Stettin, ligesom han fandt sig i høi Grad fornærmet over at det holsteenske Huus, som hans aabenbare Fiende, var blevet tilstedet Adgang til dette Sequester, men i Særdeleshed fordi det, efter Staden Stettins Aflevering til det preussiske Sequester, havde viist sig, at Kongen af Preussen allerede tidligere, nemlig under 22de Juni 1713 havde sluttet en Tractat med det holsteenske Huus, i hvilken der befandtes Adskilligt, som var til Skade for den nordiske Alliance, men i Særdeleshed for Kongen af Danmark, som derfor skrev til Czaren og forlangte at en Forandring skulde skee med Hensyn til de Puncter, som angik Huset Holsteen og som stred mod Kongen af Danmarks Interesser. Herom skrev ogsaa Czaren til Kongen af Preussen og for-

langte en skriftlig Forpligtelse i denne Retning, hvilket Kongen ikke vilde afgive, men svarede kun i almindelige Udtryk, hvorfor Czaren nægtede at ratificere Tractaten om Sequesteret." — Imidlertid forblev Preussen i Besiddelse af Stettin og hele Pommern hiinsides Peene og Czarens foranførte Erklæring blev ved det preussiske Hof saa roeligen optaget, at det næsten kunde synes som om man sammesteds havde ønsket det saaledes, for at have et beqvemt Paaskud at væbne sig med imod de evige holsteenske Sollicitationer, i Anledning af hvilke saavelsom de nordiske Forviklinger og Uroligheder overhovedet Keiseren sammenkaldte en Congres til Brunsvig, som dog aldrig kom i Virksomhed eller nogensinde blev erkjendt af Kongen af Sverrig, som heller ikke vilde vide noget af den pommerske Sequestrations-Tractat, hvorved Kongen af Preussen omsider ansaae sig for tvungen til i April 1715 at tiltræde den nordiske Alliance mod Sverrig.

Kongen af Danmark lod sin Armee for størstedelen roeligen forblive i Cantonnement i Hertugdømmerne hele Aaret 1714 for ikke at fjerne sig for meget, dersom muesligen de fra svensk og gottorpsk Side til England, Preussen og Cassel — hvilken sidstnævnte Stats Arveprinds i Aaret 1713 var bleven forlovet med Prindsesse Ulrikke af Sverrig — satte store Forhaabninger maatte vise sig at have nogen Folger.

Da Carl den tolvte omsider maatte opgive alt Haab om at formaae Tyrkerne til at bryde Freden med Czaren og om talrige Skarer af orientalske Hjælpetropper — hvor-

med han havde opfyldt sin Phantasie eller søgt at trøste sine Folk — og da Russerne, under hans Ophold i Tyrkiet, gjorde store Fremskridt, navnligen tilsøes og endogsaa truede med at angribe selve Stokholm, saa bestemte han sig omsider til at bryde op fra Demotica i Bosnien og lagde Veien — i Begyndelsen af October 1714 — med sine Folk, der beløb sig til omtrent 1500 Mand, ad Siebenbürgen til, hvor han i Kronstadt forlod sit øvrige Følge og med Oberstlieutenant Düring alene foretog sig det saakaldte Postridt, som bestod i at han i Løbet af 8 Dage og Nætter tilbagelagde 2 til 300 Mile gjennem Ungarn, Østerrig, Franken, Hessen, Hannover og Meklenborg til Stralsund, hvor han den 22. November ankom uformodet. I Begyndelsen udgav han sig her for en Courreer fra Bender, men han blev snart gjenkjendt af General Dücker, som strax sendte General Lieven til Stokholm for at melde Kongens Ankomst til Stralsund og for at forebygge alle de nye Foranstaltninger, som muligen maatte glimte under Asken — hvoriblandt var den at vælge Carls Søster Ulrikke til Regentinde imod at hun renuncerede paa Souverainiteten, i det Rygtet i længere Tid gik, deels at Carl var død, deels at han var bleven afsindig — og at foranledige den skyndsomste Oprettelse af en nye Armee, hvorpaa det svenske Senat da ogsaa arbeidede alvorligen, men for Kong Carl meget for langsomt. Saasnart som denne havde udhvilet sig noget i Stralsund traf han selv allehaande vidtudseende Foranstaltninger og søgte at ruste sig til det Yderste. Han anstillede derfor saavel i Wismar som i Stralsund og i det Zwei=

brückende store Hvervinger, ved hvilke det dog manglede ham paa en vigtig Krigsfornødenhed, nemlig Penge. Man har imidlertid antaget at dersom Kong Carl kun havde været saa forsigtig paa en eller anden Maade at lade Kongen af Preussen beholde Stettin, saa vilde det dog være lykkedes ham at bringe en anseelig Armee paa Benene. Men strax efter at han var ankommen til Stralsund lod han til næsten alle Hoffer udgaae en Declaration om: „at han ikke vilde høre et Ord om nogen Congres i Brunsvig saalænge som der ikke præliminariter var lovet ham fuldstændig Satisfaction af alle hans Fjender og alle ham fratagne Lande vare blevne ham restituerede? I Særdeleshed fordrede han Stettin af Kongen af Preussen tilligemed Frihed til efter Behag at trænge ind i Polen, hvorved ikke blot Preussen blev irriteret, men ogsaa Kong August nødsaget til igjen at fremdrage det saa godt som forglemte Forbund med Danmark. I Vinteren 1714—15 blev der nu indgaaet eller fornyet Tractater mellem det danske, preussiske, polske og chur-hannoverske, siden Dronning Annas Død den 12te August 1714 tillige storbrittanniske Hof. — Fra preussisk Side havde man herved til Hensigt at erhverve til Eiendom Stettin tilligemed Pommern hinsides Peene, fra hannoveransk Side Hertugdømmerne Bremen og Verden; og dersom Kongen af Sverrig havde indvilliget heri eller i al Fald saaledes at disse Lande kunde tilbagekjøbes, da vilde disse 2de Fyrster næppe længe have belænkt sig paa at forbjælpe Sverrig til en fordeelagtig Fred. Ved Landgreven af Hessens Mægling blev Kongen af Preussen

formaaet til at erklære at ville rømme Keiseren Stettin indtil den tilkommende Fred imod Erlæggelsen af de udlagte 4 Tønder Guld, naar Kong Carl paa den anden Side vilde indgaae de andre Betingelser for Sequesteret, i Særdeleshed love ikke fra Pommern af at ville angribe Polen og Sachsen. Kong Carl vilde imidlertid ikke vide noget heraf og ikke engang indtil videre antage Sequesteret for gyldigt, men forjog Preusserne fra Wolgast og Usedom, hvilket Kongen af Preussen betragtede som en Fjendtlighed og saaledes ikke tog i Betænkning at indtræde i den nordiske Alliance med Sverrig. Til samme Tid tiltraadte Chur-Hannover ogsaa denne Alliance, og, omendskjøndt man fra dansk Side ugjerne besluttede sig til ved Aftrædelsen af det nyligen erobrede bremiske Territorium*) at tilkjøbe sig denne Hannovers Tiltrædelse, saa ansaaes dog Statsinteressen bedst fremmet herved, idet Preussen ikke vilde slutte Alliancen uden Hannover, da man ellers troede at kunne befrygte at Sverrig muligen gav efter for de hannoveranske Ønsker og frivilligen afstod Bremen og Verden til Hannover og derved kunde bringe Kongen af England med hele hans Sømagt og tydske Hær over paa sin Side. Kong Georg indgik nu med Kong Frederik et aparte Forbund — hvis Ratification blev udvexlet d. 17. Juli 1715 — i hvilket han lovede strax at erklære Krig imod Sverrig, at udbetale 600,000 Rd. til Kongen af Danmark, at afgive nogle Regimenter

*) Det var, som bekjendt, ved den vestphalske Fred 1648 at Sverrig havde erhvervet Bremen, Verden, det Meste af Pommern og Wismar.

til Bloquaden og Erobringen af Wismar, at forhjælpe Danmark til en stedsevarende Besiddelse af hele Hertugdømmet Slesvig og til en fordeelagtig Fred overhovedet samt endelig at forøge den danske Flaade med nogle engelske Skibe. Paa den anden Side skulde Hertugdømmet Bremen fuldstændigen afstaaes Kong Georg som Churfyrste. Man offentliggjorte derefter fra chur-hannoveransk Side de formeentlige Krigsaarsager mod Sverrig, idet man ikke syntes at bryde sig meget om at disse vare noget matte og af en heel Deel ringere Gehalt end de, der indeholdtes i det kongelige danske Krigsmanifest af 1709, over hvilket man dog i sin Tid gjorde sig meget lystig i Hannover.

I Sverrig havde imidlertid Arveprindsen af Hessen-Cassel under 4de April 1715 fuldbyrdet sin Formæling med Prindsesse Ulrikke og derefter tiltraadt Commandoen over alle Tropper som Generalissimus, ligesom han og havde truffen Anstalter til at afsende en betydelig Transport til Kong Carl, som syntes at have troet at han i Aaret 1715 skulde være vedbleven at spille Mester paa Søen og derfor ladet Schoutbynachten Grev Wachtmeister saasnart som muligt løbe ud med en Escadre bestaaende af 6 Linieskibe og 2 Fregatter, for, ved Plyndring at ødelægge de smaa danske Øer, at borttage og opbrænde Skibene i de danske Havne og tillige berøve den danske Flaade de fornødne Matroser og Transportskibe. Men af den danske Flaade blev Schoutbynachten Gabel snart sendt ham paa Halsen med 7 Linieskibe og 2 Fregatter. Gabel traf Fjenden ved Femernsund ligesom i en Sæk og angreb ham

med en ulykkelig Vind den 14de April med saadant Held at eet Skib blev taget, eet opbrændt og de 6 øvrige bleve ved Bülcker-Höfd — ikke langt fra Kiel — jaget paa Land og hver de overgave sig tilligemed den hele Equipage over 2000 Mandstærk. Af disse Skibe bleve de 5 — paa 30 til 74 Kanoner — snart igjen istandsatte og nogle af dem fandtes endnu 1732 i den danske Flaade. Dette Nederlag svækkede den svenske Sømagt saaledes at man maatte opgive den forehavende Transport til Pommern, som ellers vilde være kommen Svenskerne meget tilpas; thi allerede 2 Dage førend Slaget i Fehmersund forcerede Kong Carl — tvertimod hans Kongen af Preussen 2 Dage iforveien givne Forsikkringer — den preussiske Postering paa Usedom, erobrede Peenemünder-Skandsen med Kaarden i Haanden og forsøgte over Wollin at aabne sig en Vei til Polen. Men Kongen af Preussen besatte Wollin — en Øe imellem Stettinerhaff og Østersøen — med 10,000 Mand og sad derpaa nogle Maaneder stille indtil den danske Armee var istand til ligeledes at nærme sig Pommern. Da nu Kong Carl saae at hverken hans Armee i Pommern erholdt Forstærkning nogensteds fra, eller uden samme vilde være istand til at gaae offensiv tilværks, saa traf han alle mulige Foranstaltninger til et langvarigt Forsvar. Til den Ende formanede han ikke blot sine Folk til hverken at tage imod eller at give Qvarteer — af hvilke saakaldte Nonqvarterer han meente at have nogle Tusinde i sin Hær — men han havde ogsaa forsikkret Stralsund med et vel anlagt Retranchement foran Franker- og Knipers-Porten, hvilket kunde optage over 20,000 Mand og

ikke erobres anderledes end en anden Fæstning ved Approcher og Brescher. Paa Rygen laae hans Cavallerie, omtrent 3000 Heste stærk, som i Forening med Infanteriet af omtrent 3000 Mands Styrke og Landbeerne skulde forhindre en Landgang, ligesom han havde forsynet de vigtigste Landingssteder med Batterier. For at dække Stralsunder-Havet og Neuentief var saavel Øster- som Vester-Dybet forvaret med sænkede Skibe og mange blinde Ankere og Batterier. 9 Fregatter og 18 Kapere havde Kong Carl desforuden i Nærheden og han haabede saaledes ikke alene at beholde Søesiden aaben, men ogsaa at forhindre Transporten af det danske og preussiske Artillerie, hvilket sidste skulde føres fra Stettin tilsøes over Stettiner-Haff til Gryypswalde. Han manglede imidlertid et godt Feldtcommissariat og overlod paa samme Maade, som han havde brugt i Polen, til enhver Oberst og Chef at sørge for sig selv og sine Folk, af hvilke de Fleste, som slette Huusholdere, under Beleiringen snart opbrugte deres Forraad af Proviant m. m., medens de Andre ikke vilde afgive dem noget. Ligesaalidet havde han sørget for Oprettelsen af noget Magazin for Fourage til Hestene, medens han med sit sædvanlige Mod eller Forvovenhed selv steeg op paa Volden og stillede sig netop paa det Sted, hvor der blev skudt Bresche, ligesom han ogsaa vilde tvinge sine Generaler til at følge ham derhen, uagtet de der intet havde at gjøre.

Fra de Allieredes Side bleve derimod Krigsoperationerne ledede med større Klogskab. Begge Majestæterne Kongerne af Danmark og af Preussen droge selv personli-

gen i Feldten for at være ved Haanden, dersom det skulde falde hans svenske Majestæt ind at gjøre antagelige Fredsforslag. Den danske Hær brød under General Scholtens Commando, omtrent 24,000 Mand stærk, den 21de Juni op fra Gransder-Heede ad den lige Vei til Pommern og mødte ikke nogen Fiende, forend ved Stralsund, hvor den den 15de Juli 1715 forenede sig med den preussiske Armee, som ligeledes var omtrent 24,000 Mand stærk og blev commanderet af Fyrsten af Dessau, og med Sachserne, som vare 8000 Mand stærke under Commando af Greven af Wackerbarth. Omtrent til samme Tid viste den danske Flaade under Admiral Raben og et Par Dage efter Viceadmiral Sehested med sin Flotille sig ved Rygen. Flotillen bestod af et Par Krigsskibe, et Par store Pramme og nogle Fregatter, ligesom og af en Deel Transportskibe, som havde det svære Artillerie tilligemed andre Krigsrequisiter ombord.

Men da den svenske Hovedflaade under Admiral Sparre den 19de Juli tvang Admiral Raben til med sin ringere Styrke fægtende at retirere til Kjøgebugt, saa lagde Sehested sig imidlertid ind paa Sandbankerne og hvor der var lavt Vande under Usedom udenfor Østerdybet ligeoverfor Gryps-walder-Oyen, eftersom 9 fiendtlige Fregatter gjorde ham selve det snevre Dyb stridigt. Han blev imidlertid fra den 18de til den 24de Juli heftigen men forgjæves bombarderet og beskudt af Sparre, hvis store Skibe ikke kunde komme ham nær nok paa Grund af Vandstanden, medens Prammene vare altfor farlige for de mindre af Fjendens Skibe. Da imidlertid Svenskerne ogsaa begyndte paa at opkaste

Batterier paa Landsiden af Usedom, saa fandt man det nødvendigt, at den preussiske Generallieutenant Arnheim den 31te Juli attaquerede denne Øe ligesom Kong Carls Dine, hvorhos han erobrede Swyner-Skandsen og saaledes kom Viceadmiral Sehested tilhjælp fra Landsiden af. Til samme Tid indfandt sig igjen under Rygen den danske Flaade under Admiral Peter Raben, 23 Seilere stærk, og leverede den 8de August en blodig Fægtning med den svenske Admiral Sparre i Pronerviig, ved hvilken Leilighed vi mistede den tappre Vice-Admiral Juell, Fienden Viceadmiralerne Lillie og Henck. Natten adskilte Flaaderne fra hinanden, men Fienden var saa ilde tilredet, at han retirerede Østen om Bornholm til Carlscrona og 5 af sammes største Skibe vare saaledes grundskudte, at de ikke kunde bruges mere. Den danske Flaade holdt endnu 3 Dage Søen, førend den i Kjøgebugt indtog nyt Mandskab og Proviant. Man antog dengang temmelig almindeligt, at Raben havde været i for høi Grad forsigtig og at han ved at gaae noget mere dristigt tilværks kunde have vundet en complet Victorie. Denne Rabens overdrevne Forsigtighed synes ogsaa at have været Aarsag til at Kong Frederik den fierde til Løwenørn udstedte en Ordre dateret Leiren foran Stralsund den 18de August 1715, i hvilken Ordre det hedder: „Vores allernaadigste Villie og Befaling er, at Du strax forfoier Dig til Grønsund og sammesteds med Voris derværende Admiral Os Elskelig Knud Reetz den Anstalt gior, at de der ved Stedet liggende Galleyer samt Prammen Hielpern og Transport-Skibene, hvis nø-

get paa dennem endnu skulde manquere strax vorder satt i feylbar Stand. Derefter skall Du uden Ophold opsøge Voris Admiral Os Elskelig Peter Raben og hannem den høye Nødvendighed forestille, at Prammen Hielpern og Galeyerne, samt Transport-Schibene til Vice-Admiral Sehested, uden Tiidsspilde, vorder conveyeret og i Sikkerhed bragt, og naar hand om Tiiden med Dig er conveneret, at han enten med hele Flaaden eller og med nogle Schibe, saasom han det bedst og sikerst for Schibene og til Voris Tienneste finder, dennem vil conveyere, haver Du derpaa igjen at begive Dig til Grønsund og, efter gjorte Aftale med Admiral Raben, med Fartøierne fra Grønsund til Vice-Admiral Sehestedt Dig at forfoie og ellers Dig om Voris Flaades nuværende Tilstand nøie at informere og ved Din Hjemkomst Os allerunderanigst rapport derom at gjore. Dermed skeer Vor Villie, befalendes Dig Gud. Giveth 2c." (Geheime Registratur, de anno 1715 Pag. 400, hvor Overskriften er: „An den Obristen und General-Adjutanten von Leuenörn Loco Instructionis was er auf seiner Reise nach dem Grüner-Sund, ratione der Königl. Flotte und Hinbringung der Transport-Schiffe nach Pommern auszurichten. Vor Strahlsund d. 18. Aug. 1715*).)

Løwenørn maae antages med sædvanlig Energie og

---

*) Det bemærkes at de udenlandske Sager — hvortil man synes at have henregnet Krigsforelsen paa fremmed Grund og hvad dermed stod i Forbindelse — dengang henhørte under det tydske — nu slesvig-holsteen lauenborgske — Cancellie. 1771 oprettedes først et særskilt Departement for samme.

Hurtighed at have udført denne kongelige Ordre og fra den forsigtige og langsomme Raben forskaffet Sehestedt tilbørlig Assistence, thi denne sidste findes kort efter at have renset Stettiner-Haff for svenske Kapere, for at gjøre Tilførselen fra Stettin fra Søesiden aaben, og derefter, i begge de allierede Kongers Paasyn, at være trængt gjennem Vesterdybet, have jaget 4 fjendtlige Fregatter under Rygen paa Grund — hvilke Skibe Svenskerne selv siden antændte — og saaledes at have forberedt en Landgang paa Rygen.*) For fremdeles at lette og fremme denne Landgang indfandt Generaladmiral Gyldenløwe sig med en Flaade — maaskee som en Følge af Løwenørns Rapport til Kongen — af danske Skibe og 8 engelske (som under Commando af Commandeur Hopsen, vare stødte til ham) krydsende mellem Bornholm og Rygen. Ved Synet heraf trak den svenske Flaade sig tilbage til Carlscrone, medens dog nogle Skibe med Munition faldt i de Danskes Hænder. Desuagtet paafulgte Landgangen ikke forend den 15. Nov. 1715 da den foretoges ved Landsbyen Stressau paa

*) Løwenørn synes ogsaa i denne Periode at have fungeret som et Slags General-Postmester. Under 9. Sept. 1715 tilskriver Geheimeraad Wibe ham f. Ex. saaledes: „Monsieur, le Porteur de celle-cy vous remettra entre les mains un Paquet de Lettres d'importance pour le Conseil de Copenhague et Sa Majestè m'ordonne, de vous marquer, que vous devès envoyer ce Paquet par un exprès sans delay à Copenhague, afin qu'il soit rendu seurement et le plûtôt que faire se pourra. Je macquite donc par celle-cy de cet ordre du Roi et embrasse au reste cette occasion pour vous temoigner la Consideration avec laquelle je suis.“ … (Geheime-Registratur de anno 1715 p. 412.)

Rygen under Commando af den danske General Dewitz, Fyrsten af Dessau og den sachsiske General Wilckens, med 24 Bataillener og 25 Esquadroner. Begge Konger af Danmark og af Preussen vare personligen tilstede ved Landgangen. General Wilckens tog strax, som en gammel erfaren Soldat, sine Forholdsregler med Hensyn til at opkaste Retranchement, som dog ikke kom ganske istand før Midnat. Kongen af Sverrig derimod ilede med omtrent 3000 Mand og 8 Kanoner til for at overfalde vore Tropper, om hvilke han, uagtet de af ham udsendte Officierers Rapporter, ikke vilde troe, at de vare saa stærke, men endnu mindre at de allerede vare retrancherede eller forskandsede. Da han imidlertid kom til Retranchementet eller Forskandsningen og fandt dette i god Stand, ja endogsaa forsynet med saakaldte spanske Ryttere, forbausedes han, marscherede imidlertid ganske roelig bag omkring i Haab om at finde en Aabning og angreb omsider med stor Heftighed den Post, hvor de danske Tropper, navnligen den Afdeling af Dronningens Livregiment, som førte Navnet „Cicignons" og de jydske Bataillener stode, men veeg, efter et Qvarteers stærk Ild fra Kanoner og Musquetter, tilbage, da hans Tropper ikke kunde bringe de med Kjæder sammenføiede spanske Ryttere afveien og retirerede, ved Hjælp af det store Mørke, til Fähr= eller Fehr=Skandsen og derfra til Stralsund *)

*) Stralsund ligger, som bekjendt, ved Strædet Gölln, som adskiller Rygen fra Pommern. Staden er paa alle Sider omgivet af Vand og kun ved Broer forbunden med det faste Land. Efter en indfødt Stralsunders mundtlige Beretning er Afstanden mellem Ry=

med Tabet af hans 8 Kanoner og henved 300 Faldne, forstørstedelen Officierer, hvoriblandt Generalmajorerne Basseewitz og Grothusen. De Allierede mistede ogsaa nogle Officierer — hvoriblandt en Oberst Moltke, som blev skudt — og havde i det Hele henved 120 Døde [og Saarede, blandt hvilke sidste Prindsen af Hessen-Philipsthal og Grev Sponeck, som fik 3 Kugler i den ene Skulder. Under Kongen af Sverrig blev en Hest skudt og selv blev han qvæstet paa Brystet af en mat Kugle. Iblandt de saarede Svenskere befandt sig iblandt Andre Generalmajor Türing, som kort efter døde af Saaret.

Efter denne for os heldige Træfning ved Stresau adspredte de tilbageblevne Svenskere sig overalt i Landet, fordi der ikke var nogen Leilighed til at sætte dem over til Stralsund. I den gamle Fehr-Skandse havde nogle hundrede Svenskere forsamlet sig og deriblandt mange Officierer, hvem Kongen af Sverrig lod give Ordre til at forsvare sig indtil den sidste Blodsdraabe, med den Trudsel at ville lade hænge den, der tog imod Qvarteer (hos en tidligere falden Oberst Kruse var funden en lignende Ordre fra Kong Carl). Desuagtet overgave disse sig den 17de Novbr. idet Generalerne Stroemfeld, Wolfrath og Mellin antoge at en saadan Ordre ikke kunde forbinde Nogen. Henved 2000 svenske Soldater tilligemed nogle hundrede Officierer bleve derfor gjorte til Krigsfanger. Ved Stralsund selv bleve

---

gen og Stralsund for Øiet som mellem Kjøbenhavn og Batteriet Trekroner.

Løbegravene imidlertid allerede aabnede den 19de October f. A. foran Retranchementerne og foran Franker- og Knipes-Porten og alt tydede paa en langvarig Beleiring. Men Preusserne og Sachserne bestege den 4de November Retranchementet foran Franker-Porten — paa Angivelse hedder det, af en svensk Lieutenant — under Ledelse af Generallieutenant Grev Seckendorf. Generaladjudant Koppen tilligemed mange andre Officierer og 1600 Mand tilfods vadede forbi ved den Side af Retranchementet, som vendte mod Vandet, overfaldt den deri liggende Garnison og aabnede saaledes Porten for Seckendorf, at han kunde trænge ind med endnu 4000 Mand Fodfolk og 2000 Mand Ryttere. Dette Foretagende lykkedes i den Grad, at vore, naar de havde kjendt Tilstanden rigtigt, tillige vilde kunne have taget Staden, da Franker-Porten var aaben og Vindelbroen allerede var bleven besat af den sachsiske Major Schlieben. Han maatte imidlertid tilsidst vige og en preussiske Lieutenant med 10 Mand blev endogsaa taget tilfange i Porten af Svenskerne. Den svenske General-Major Trautvetter, som commanderede i Retranchementet, vilde ingen Qvarteer tage imod, men lod sig hugge ned. Af de 4 Regimenter, som laae i Retranchementet, undkom nogle faa til Staden, som nu paa denne Side — foruden Hovedvolden, som var ringe nok — kun havde et saakaldet Hornværk til sit Forsvar. Dette sidste blev den 17de Decbr. taget med Storm, og uagtet Svenskerne den 8de igjen angrebe det, bleve de dog af vore Tropper, med stort Tab paa begge Sider, atter drevne ud. Ved denne Lei-

lighed faldt paa Fjendens Side Oberst Düring — den samme som havde fulgt Kong Carl paa hans Pestridt fra Kronstadt i Siebenbürgen — og af vore Oberst Friese og Major Blome. Derefter besluttede Kong Carl sig omsider til at retirere og indskibe sig i et lidet Skib, med hvilket han, efter et Ophold af 13 Maaneder, den 21de Decbr. 1715 afgik fra Stralsund. Den strenge Vinter havde allerede frembragt saamegen Driviis at Skibet blev siddende deri omtrent halvanden Dag og det vilde have været let at bemægtige sig hans svenske Majestæt ved at sende nogle armerede Chalupper og Krydsere efter ham. Men hans Fætter Kong Frederik den fjerde ønskede ikke saadant og Kong Carl undkom derfor og landede den 26de Decbr. s. A. ved Mielbye i Skaane.

To Dage efter Kong Carls Afreise overgav den i Stralsund commanderende General Dücker sig paa Accord og rømmede Fæstningen den 26de Decbr. Af de 3 Regimenter, som havde været i Fæstningen, vare næppe 5000 Mand tilbage, hvilke, foruden 1000 indfødte Svenskere, (Resten vare hvervede Tropper, med Undtagelse af et Corps holsteenske Tropper, som Administratoren havde afgivet og saaledes givet Danmark nye Anledning til at beholde Slesvig) som tilligemed Generalmajor Stackelberg og 128 Officierer bleve lovede sikker Transport til Sverrig paa deres egen Bekostning, samtlige bleve gjorte til Krigsfanger og med alle Trophæer deelte mellem de 3 Konger af Danmark, Preussen og Polen. Kongen af Danmark erholdt Greve Dücker til sin Fange tilligemed en Deel — ikke svenske —

Menige, som han gav hver 1 Rd. og dermed lod dem løbe, efterat de edeligen havde lovet ikke at tjene mere i denne Krig mod de nordiske Allierede. Stralsund tilligemed Rygen og Pommern paa denne Side af Peene-Floden eller omtrent det halve Pommern forblev i Kongen af Danmarks Besiddelse, ligesom han og i det paafølgende Aar modtog Indvaanernes Hylding. Derefter blev General Dewitz udnævnt til Generalgouvernør, Generalmajor Støcken til Commandant i Stralsund og Geheimeraad Køtschau til Regjeringspræsident. Den 28de December 1715 toge begge Konger Afskeed med hinanden. Kong Frederik IV ilede til Kjøbenhavn, hvorhen han ogsaa trak sit Cavallerie, af Aarsager, som det Følgende vil udvise.

XVI.

Løwenørn vælges til de kjøbenhavnske Studenters Anfører.

Saaledes var Udfaldet af det pommerske Feldttog. Hermed ophørte ogsaa Kong Augusts Operationer mod Sverrig. Fra preussisk Side blev der herefter heller ikke foretaget videre mod Sverrig end at Bloquaden af Wismar blev fortsat i Fællesskab med de Danske — under General Legarts Commando — og Hannoveranerne. Krigen mod Sverrig hvilede nu saaledes fast forstørstedelen paa Danmark, med hvilket Land Kong Carl ogsaa nu med den største Iver agtede at vende sine Vaaben. Kong

Frederik den fjerde ansaae det derfor for nødvendigt endnu under Beleiringen af Stralsund at slutte en nye Tractat med Czaren, ifølge hvilken 15 Batailloner Russer og 1000 Dragoner skulde overlades Kongen af Danmark for at bruges imod Sverrig enten paa den norske eller svenske Side, eftersom det gjordes fornødent, medens Czaren fra Østsiden vilde angribe Sverrig i Hjertet og saaledes tvinge samme til Fred. Denne Tractat var, ligesom næsten alle Overeenskomster og Forbindelser med Czaren og med Kong August, Geheimeraad Wibes — han synes at have været en Slags Datidens Udenrigsminister — Værk, idet denne Mand bestandigen smigrede sig med det Haab ved russisk Hjælp igjen at bringe Skaane, Halland, Blekingen og Bahuuslehn under Danmark, uagtet han stedse blev modsagt af Geheimeraad Holstein, som ansaae et saadant Foretagende for uudførligt og ufordeelagtigt for Danmark og ikke tjenende til andet end til at opbringe Søemagterne imod Danmark, hvilket nu var af saameget mere Betydning, som disse Magter nu havde aldeles frie Hænder og saaledes letteligen kunde stille Tractater mellem de nordiske Magter. Allerede under 11te April 1713 var der nemlig bleven sluttet Fred til Utrecht mellem Frankrig paa den ene og England, Generalstaterne, Kongen af Preussen og Hertugen af Savoyen paa den anden Side. Derefter paafulgte under 13de Juli s. A. Freden mellem Kong Philip den femte i Spanien og Storbritannien, i hvilken Fredstractat den spanske Renunciation paa Frankrig blev bekræftet. *) Under 6te Mai 1714 blev den rastadiske

*) Nutidens Stridigheder i Anledning af en fransk Prindses — Hertugen af Montpensiers — Ægteskab med

Fred sluttet mellem Keiseren paa den ene Side og Kongen af Frankrig paa den anden Side, ligesom ogsaa under 26de Juni 1714 Freden mellem Spanien og Generalstaterne kom istand i Utrecht. Man havde nu saa meget større Haab om at kunne vente Fred i Europa, som den gamle krigerske Konge Ludvig den fjortende af Frankrig den 1ste September 1715 afgik ved Døden og efterlod Thronen til hans Søns umyndige Sønnesøn Ludvig den femtende. Kun Nordens Alexander hvilede ikke.

Saasnart som Kong Carl den tolvte var ankommen til Skaane, visiterede han Havnene og Fæstningerne og drog fremfor alt Omsorg for at faae en god Armee paa det hurtigste bragt tilveie, for dermed at gaae offensiv tilværks imod Danmark eller imod Norge. Over Hals og Hoved formerede han en Landmagt paa 72,000 Mand og lod desuden 2 ligesaa stærke Reserver indrullere og exercere. Hertil maatte Landet selv afgive Mandskabet. Den indfaldende strenge Frost, som allerede var begyndt i December 1715 og som vedblev indtil Februar 1716 indgav ham den Plan, efter sin Bedstefader Exempel, at trænge over Isen ind i Sjælland. I dette Oiemeed samlede han i en Hast omtrent 16,000 Mand, besatte Oen Hveen (de danske

---

en spansk Prindsesse synes derfor og for størstedelen at have været chimæriske, i det Tilfældet hvorom der strides, først indtræder naar begge Kroner kom paa eet Hoved, men da saadant vist aldrig har været paatænkt, men det er en Selvfølge, at Thronarvingen maatte renuncere paa een af Thronerne, saa er Utrechter-Tractaten forbleven uantastet.

havde nemlig tidligere taget denne Øe — som nu blev udplyndret af Svenskerne — i Besiddelse) og troede derfra at kunne passere over det frosne Sund, ligesom han ogsaa allerede Natten mellem den 2den og 3die Februar lod anstille et Forsøg med nogle hundrede Mand og et Par, paa lange Slæder anbragte, Feldtstykker. Isen befandtes imidlertid for svag og, med Tabet af Feldtstykkerne og nogle af Mandskabet, kom man med stor Møie tilbage. Fra dansk Side havde man en desto større Opfordring til at være paa sin Post, da Frosten ikke tillod at transportere den fra Pommern kommende Armee, navnligen Cavalleriet over Belterne, saa at endog Livgarden tilhest maatte overvintre i Jylland. Sjællands Forsvar bestod derfor alene i Landmilicen. I Kjøbenhavn, hvor Garnisonen just ikke var meget stærk, blev hele Borgerskabet tilligemed alle Svende og Lærlinge indrullerede. Riegels fortæller at Kongen lod ved sin Ankomst til Kjøbenhavn — den 6te Januar 1716 — denne Byes Borgerskab strax rykke i Gevæhr, for at see hvor stort et Stykke af Volden de kunde besætte. De naaede da fra Blaataarn af og ned til Østerport. Kysten lod Kongen bevogte derved at han lod smaa Blokhuse bygge paa Slæder samt lod hele Flaadens Mandskab øve sig i Landtjeneste, (saa at Kysten til Dragø var vel bevogtet. Ligeledes blev alt hvad der i Sjælland kunde føre Vaaben saaledes inddeelt, at Kysten til Helsingøer ei var blottet for alt Forsvar. Man havde derhos isinde at oprette et Regiment af Studenterne, omtrent 600 Mand stærk, til hvis Anfører Løwenørn valgtes. Studenterne ved Kjøbenhavns

Universitet vare nemlig ved denne Leilighed opflammede af Villie og Mod til at forsvare Konge, Residentsstad og eget Musatempel med samme heltemodige Tapperhed som deres Forgjængere under Hovedstadens Beleiring og Blequade fra 1658 til 1660 og de ønskede helst ved saadan Leilighed at commanderes af Helten fra Pultava, som selv 9 Aar tidligere som Kammerat vilde have stillet sig i deres Række. Imidlertid blev saadant ikke denne Gang fornødent. Kong Carl bestemte nemlig vel den 7de Februar til at marschere over Isen og befalede, at der Dagen forud skulde holdes en Bod- og Bededag i hele Riget. Fredens Gud turde imidlertid ikke have fundet Behag i Kong Carls Hensigter; netop den 5te Februar — Dagen før den anordnede Fest — gjorde nemlig det indtraadte stærke Tøveir Isen og Kong Carls Anslag mod Sjælland til Vand.

XVII.

Krigsskuepladsen forandres.

Kong Carl den tolvte vendte nu sine Vaaben mod Norge *). Denne Deel af Tvillingeriget var imidlertid ikke dengang i den bedste Forsvarstilstand, idet de regulaire Tropper, som ikke vare nødvendige til Garnisonerne, deels vare transporterede til den tidligere Krigsskueplads og endnu

*) Krigen i Norge deeltog Løwenørn ikke umiddelbart i, men kun middelbart, forsaavidt som nemlig Operationerne bleve ledede af Kongen. Imidlertid havde denne Krig og dens Følger — som senere skal vises — en meget væsentlig Indflydelse paa Løwenørns fremtidige Livsstilling.

ikke vare vendte tilbage, deels fandtes saa adspredte ved en vidtløftig Postering ved de svenske Grændser, at næsten intetsteds mere end nogle hundrede Mand kunde sammendrages. Imidlertid havde Frosten i Marts Maaned 1716 lagt en Bree over alle Strømme og Moradser, hvorfor Kong Carl deelte sin Hær i forskjellige Colonner og trængte derpaa med een af disse paa 4,000 Mand, som Generallieutenant Mørner — af dette Navn fandtes der Officierer baade i svensk og i dansk Tjeneste — commanderede over Bjerkebæk indtil Hoeland, 2 Mile fra Basmoe, hvor Oberste Kruse med 2 Compagnier Dragoner den 9de Marts om Morgenen saa tappert angreb den fjendtlige Avantgarde af 600 Hestes Styrke og som blev anført af Kong Carl selv og af Prindsen af Hessen, at denne sidste blev blesseret af Kruse personlig, medens en Mængde Svenskere bleve nedsablede og en stor Deel, hvoriblandt den polske General Poniatofsky, bleve saarede. Nordmændene bleve desuagtet, paa Grund af Fjendernes overlegne Antal, omsider overmandede og Kruse taget tilfange, efterat han med egen Haand havde nedlagt 7 Svenskere og selv faaet 3 Saar. Prindsen af Hessen lod sig bringe til Sverrig for at faae sit svære Saar helbredet, medens Kong Carl viste den tappre Oberste Kruse stor Ære, besøgte ham personlig og lod ham forbinde ved sin egen Livchirurg. Derpaa rykkede Svenskerne videre frem og naaede den 21de Marts Christiania; men den svenske Generalmajor Grev Aschberg blev tilbage for at dække Passagen over Svinesund eller Svinesund og for i Afsland at indeslutte Frederikshald og Frederiksstad. Den Heist-

commanderende i Norge General Lützau traf sig imidlertid med sit lille Corps tilbage indtil Gillebæk for at afdisputere Svenskerne Passagen til Bragnæs og Kongsberg. Den svenske Generalqvarteermester og Oberst Baron Løwen søgte imidlertid med 600 Mand at falde Lützau i Ryggen ad en for ufremkommelig anseet Vei i Ringerige og saaledes at aabne Kong Carl Marschen til Sølvbjergværket Kongsberg. Men Oberst Oettken kom ham med 600 Dragoner ved Norder=Hougs=Kirke d. 29de Marts om Morgenen uformodet paa Halsen, saaledes at over 100 Svensker bleve nedhuggede eller tagne tilfange, blandt hvilke sidste Oberst Løwen selv. Imidlertid var ikke alene de i Aaret 1713 til Danmark overførte 3 norske Regimenter ankomne d. 17de April, men det indfaldende Tøveir gjorde ogsaa alle Skove og Strømme impassable, hvorfor Kong Carl vel indsaae at intet videre vilde være at udrette mod Lützau og at det endnu mindre vilde være muligt med Held at angribe Aggershuus eller nogen anden norsk Fæstning af Mangel paa Artillerie, som nu hverken tillands eller tilsøes kunde blive bragt tilstede. Paa den anden Side havde Brigadeer Budde med 1500 Mand attaqueret den svenske Garnison i Mofs under Oberst Falkenberg og taget denne selv tilfange. Ved denne heldige Action faldt det fiendtlige Hovedmagazin tilligemed en stor Deel andet Bytte i vore Hænder. Tilfældigviis traf det sig at Commandanten paa Aggershuus (efter nogle Beretninger var det Admiral Gabel, som med sin Escadre var ankommen hertil) derefter den 28de April med 12 Kanoner lod give en 3 Gange gjen=

taget Seiers=Salve i Anledning af Staden Wismars Overgivelse til de Danske — hvilket var skeet d. 19de s. M. — Denne Kanonering anteg Kong Carl, som ikke kjendte Aarsagen, for et Signal til at afskjære ham Tilbagemarschen. Han brød derfor den 29de April op fra Christiania, opgav Bleqvaden af Aggershuus, hvor Commandanten Oberst Kleinau havde holdt sig fortræffeligt, og traf sig iilsomt tilbage til Svinesund mellem Frederikshald og Frederiksstad, kastede alle Broer af efter sig, for at han ikke saa let skulde kunne blive indhentet af Lützau, som imidlertid den 1ste Mai var bleven forstærket med endnu 4 Bataillonen af den jydske Landmilice under Commando af Generalmajor Rosen. Ved Ungsted= eller Ongsted=Sund naaede Lützau omsider Kong Carl, der, paa jammerlige Tømmerflaader, maatte passere dette Vand paa en meget langsom Maade og som hermed tilbragte Tiden fra 2den til 6te Mai. Da nu Lützau fra den 3die Mai af kun stod 1 Miil fra Fjenden, saa har Samtidige forundret sig over at han ikke angreb Svenskerne, efterat de første Regimenter vare komne over, istedetfor at lade dem uforstyrret marschere til Svinesund. Kong Carl satte sig nu fast i Svenevig, slog en Broe over Svinesund, hvorved han traf 3 friske Regimenter og noget Proviant til sig, besatte Sundet med Kanoner og dækkede samme paa den svenske Side med en Skandse, som han kaldte „Sundsberg" og som først 1719 blev erobret, medens al Tilførsel fra Søsiden af til Svinesund og Frederikshald ved denne fjendtlige Broe og ved Indtagelsen af Svenevig fra d. 13. Mai 1716

af og indtil i Aaret 1719 blev hemmet. Hensigten var især at bemægtige sig den faste Grændsestad „Frederikshald", (Frantzen bemærker at Frederikshald 5 Gange er bleven angreben af Svenskerne, nemlig 1658, 59, 60, 1716 og 18) hvis Indvaanere i denne Krig udviste en Troeskab med den danske Konge og en Tapperhed imod den svenske, som Tiden vanskeligen vil kunne udslette Mindet om. Byens unge Mandskab formerede nemlig indbyrdes imellem dem selv et Volontair-Compagnie under Anførsel af en Kjøbmand ved Navn Peter Kolbjørnsen eller Colbiørnsen, som desuden paa egen Bekostning underholdt de ganske forarmede Indvaanere i Tistedalen, som ligger tæt ved Frederikshald, for ved disse at forøge sit Compagnie og stedse at kunne faae Kundskab om Fienden. Disse Folk gjorde Svenskerne ved mindre Streiftog meget Afbræk og havde engang nær taget Kong Carl tilfange, ligesom de overhovedet under hele Krigen ydede Fædrenelandet udmærkede Tjenester ved en bestandig Paapassenhed med hvad der foregik i Sverrig. Da nu Borgerne i Frederikshald i Begyndelsen af Juni endogsaa byggede en Pram og dermed angreb den fjendtlige Bree over Svinesund, skjøndt forgjæves, saa besluttede Kongen af Sverrig at storme Staden — som vel ligger fordeelagtigt, men dog selv er uden Fortification — den 4de Juli 1716 med 2500 Mand. I Begyndelsen lykkedes det ham vel Kl. 2 om Natten at overraske Borgerskabets Forposter og i Løbet af 2 Timer blev han — omendskjøndt under vedvarende Fægten og med stort Tab — Herre af Byen, hvorefter han endnu led

komme nogle Regimenter og noget Artillerie bag efter for Natten derpaa at angribe den til Byen hørende Fæstning Frederikssteen. Men Commandanten sammesteds Oberstlieutenant Bruun saavelsom Besætningen paa de armerede Pramme vedbleve ikke alene den hele Dag at kanonere paa Fienden, men der blev ogsaa kastet en Mængde Bomber ind i Byen og een af disse faldt endogsaa ned i den Stue, hvor Kong Carl opholdt sig*) og tilsidst blev Staden selv stukken i Brand ved Foranstaltning af begge Kolbjørnsener, som først lod deres egne Huse antænde. Herved blev Fienden trungen til over Hals og Hoved at retirere over en smal Broe, som blev beskudt fra Fæstningen. Ved denne Action mistede Svenskerne Generallieutenant Dellwig (som blev skudt, da han gik paa Gaden ved Siden af

*) Frantzen fortæller „at Captain Colbiørnsen lod Artillerie-Captainen vide at Kongen havde sit Tilhold i Walckers Huus, hvorfor han gav Befaling til Fyrværkeren Geuckeren at sende en Bombe i samme Huus, hvilket skete og Bomben faldt igjennem Taget paa den Stue, hvor Kongen opholdt sig med flere Andre, hvoriblandt Colbjørnsen selv og Jens Munck, som ansøgte Kongen om at Aschevig maatte fritages for Plyndring. Medens nu Kongen stod og hørte paa denne Begjæring faldt Bomben paa en Bjælke over Stuen og gjorde den Virkning, at Taget fløi op, Vinduerne ud og Gulvet blev sprængt. Kongen faldt selv ned paa Gulvet og blev ristet i Ansigtet af en Splint. En svensk Oberst faldt i Besvimelse og Jens Munck fik et Hul i Hovedet, blev fangen, men senere sendt tilbage med kostbare Gaver fra Kong Carl, som selv kort efter saaes at gaae ned ad Gaden med Colbjørnsen." Dette Optrin synes at have givet Anledning til flere Anecdoter om Kong Carl; cfr. Busæus Pag. 188.

Kong Carl), Generalmajor Schemer eller Schommer og 3 Oberster tilligemed en Mængde andre Officierer samt af Menige omtrent 1500 Faldne og Fangne, hvilke sidste næsten alle vare skrækkeligen blesserede og forbrændte. Af vore blev Captain Calnein skudt og forøvrigt bleve omtrent 120 Faldne og Saarede paa Pladsen.

Saa ubehagelig som nu dette mislykkede Angreb paa Frederikshald maatte være for Kong Carl, saa ventede han alligevel kun paa Ankomsten af hans Artillerie, som tilligemed en Mængde Krigs- og Mund-Provision under Convoy af hans Flaade var afgaaet fra Gothenborg og løbet ind i Havnen „Dynekil" ikke langt fra Strømstad. Men Capitain Tordenskjold — Peter Wessel var allerede bleven adlet under 24de Februar 1716 —, som tilforn med Fregatten „den hvide Ørn" havde tilføiet Svensken i Østersøen stor Skade, angreb nu d. 8de Juli Fjenden midt i sammes ved Batterier vel forvarede Havn, med saadant Held, at, efter 4 Timers blodig Fægtning, af Fiendens Skibe 8 Galeier, 1 Fregat, 1 armeret Galliot og 2 Skjærbaade tilligemed 8 Transportskibe intet undkom, men samtlige faldt i de Danskes Hænder med Undtagelse af 2 Galeier — hvoraf den ene sank og den anden fløi i Luften — og et Par Transportskibe. Efter dette Tab af Artillerie, Provision og Flotille fandt Kong Carl sig foranlediget til den 9de Juli at forlade Norge med Armeen og kun i Sundsborg at lade forblive en stærk Besætning til at beskytte den af ham opførte Broe. Efter Svenskernes egen Tilstaaelse opoffrede Kong Carl ved denne Expedition til Norge 4000

Mand, som forstørstedelen faldt for Skud af de i Skovene og Defileerne liggende Bønder, over hvilke han troede at burde tage Hævn ved at afbrænde Bønderhusene. Saaledes endte Kong Carls første Feldttog i Norge.

Allerede ved den i Aaret 1715 fornyede Tractat havde Czar Peter lovet Kong Frederik en anselig Succours til en Landgang paa Skaane og senere aftalt en Sammenkomst med Kongen af Danmark i Nærheden af Hamberg. Kong Frederik afgik ogsaa den 16de April 1716 fra Kiøbenhavn til denne Sammenkomst; men Czaren udeblev over 6 Uger og holdt underveis Conference med Kongerne af Preussen og af Polen. I Stettin kom hans Minister i Holland Kurackin den 17de May til ham og antages der at have bibragt ham den første Lyst til en Specialfred med Sverrig, efterat han tidligere havde gjort flere forgiæves Forsøg paa at komme i Besiddelse af den af de Allierede kort tilforn erobrede Stad Wismar. Kong Frederik den fjerde kjørte under dette Ophold igjennem Hamberg under alle muelige Æresbeviisninger, hvilket ingen dansk Monark havde giort anderledes end incognito siden Christian den fjerdes Tider. Da Czaren omsider gav Møde skjulte han endnu sine egentlige Hensigter og Planer — at faae en Havn der kunde beherske Østersøen — som endnu ikke syntes at være fuldstændigen modnede. Under 3die Juni 1716 blev der sluttet en Convention mellem begge Monarker angaaende Landgangen i Skaane, hvorefter Czaren reiste til Pyrmont, hvorfra han i Juli Maaned ilede til sin Galei-Esquadre ved Rostock for at føre denne Esquadre tilligemed hele hans Infanterie over

til Kjøbenhavn, medens Cavalleriet, bestaaende af 5000 slet beredne Dragoner, defilerede fra det Mecklenborgske gjennem Holsteen, Slesvig og Fyen til Sjælland.

XVIII.

Czar Peter den stores Ophold i Kjøbenhavn.

Den 17de Juli 1716 ankom hans czariske Majestæt med 48 Galeier paa Kjøbenhavns Rhed. Kong Frederik den fjerde var seilet ham imode og havde besteget Czarens Galei ved Batteriet „Provestenen." Idet prægtigste Optog seilede nu hele Galeiflaaden ind ad Bommen, medens Czaren og Kongen stege iland paa Toldboden og med hele Hoffet gik op paa Slottet gjennem Borgerskab og Garnison opstillede i 2 Rækker under Løsning af Fæstningens og Flaadens groveste Skyts. Czaren blev hos Kongen til Kl. 11 om Aftenen til Taffels og begav sig derpaa hen til sin egen Ambassadør og forblev hos ham i 6 Dage, i hvilke han beskjæftigede sig med at besøge sin egen Orlogs- og Galei-Flaade, Byens Arsenal, Stalde, Kunstkammer og Bibliothek, hvilket alt han besaae som den tænkende og videbegjærlige Mand. (Runde Taarns — som han red op og nedad — astronomiske Apparater interesserede ham meget.) Den 23de Juli ankom Czarinden tillands. Saavel Kongen som Dronning Lovise kjørte hende omtrent en Miil fra

Kjøbenhavn imøde og ledsagede hende, i Czarens Nærværelse og omgivet af hele Hoffet og Livgarden, under Lyden af Pauker og Trompeter og Kanonernes Løsning gjennem Rækkerne af det paraderende Borgerskab og af Garnisonen til den for begge Majestæter prægtigen indrettede saakaldte Edingerske Gaard — nu Palaiet bag Slottet — hvor de begge toge Ophold og bleve samme Aften af Kongen beværtede. Samme Dag ankom der ogsaa en russisk Esquadre paa 9 Krigsskibe og 2 Fregatter tilligemed mange Transportskibe og Cavalleriet indfandt sig noget silldigere i det Campement, som var afstukket for Russerne ved Strandbredden udenfor Østerport. Da der iforveien laae nogle russiske Orlogsskibe paa Rheden, saa bestod Czarens her tilstedeværende Flaade nu af 18 store og smaa Skibe og 48 Galeier, hvilke sidste Kongen havde tilladt at maatte henlægges midt i Fæstningen, nemlig i Canalen mellem Toldboden og Søehospitalet. Den Landmagt, som Czaren havde forpligtet sig til at bringe med, skulde udgiøre 20,000 Mand Infanterie eller Fodfolk og 4000 Dragoner. Man har imidlertid senere funden, at han i forskjellige Transporter havde bragt mere end 40,000 Russere herind, hvilket syntes at hentyde paa særegne Planer. Imidlertid vilde Czaren ikke risquere Transporten af hans Tropper uden at være beskyttet af en tilstrækkelig stor Flaade og den engelske Admiral Norris, som den 7de Juli var ankommen i Sundet, havde ingen Ordre til at forene sig med Russerne. Af den danske Flaade krydsede en stærk Esquadre under Gabels Commando i Nordsøen for at dække den norske

Kyst. Denne Esquadre blev imidlertid, da Svenskerne havde trukket sig tilbage fra Norge, kaldt tilbage og da Admiral Norris nu ogsaa erklærede at han under engelsk Flag vilde slutte sig til Hovedflaaden, saa overtog Czaren i egen Person Generalcommandoen over alle 3 Flaader. Denne Søemagt var Svenskerne for stærk, hvorfor de, ved Synet af af samme, trak sig tilbage til Carlscrone, hvorefter de danske og russiske Skibe den 9de September bragte den sidste russiske Transport hertil *). Samme Dag holdtes der Mynstring over det danske udenfor Nørreport camperende Cavallerie — som var over 10,000, medens Infanteriet, som ikke camperede sammesteds, men forstørstedelen laae andensteds var 60,000 Mand stærkt — og Heste saavelsom Mandskab bleve befundne i en saa fortræffelig Stand, at Czaren ikke kunde skjule sin Bestyrtelse derover, men (ganske imod hvad han ellers pleiede) under Revüen trak sig tilbage i et Telt. Den 14de September var Czaren selv taget over til den svenske Kyst for at recognoscere og alt var nu færdigt til at begynde Overfarten, saa at Kong Frederik allerede havde bestemt den 21de September dertil, da de czariske Ministre den 17de September imod al Forventning erklærede, at Landgangen paa en saa sildig Aarstid og da ingen tilstrækkelige Magaziner vare tilstede, ikke var tilraadelig, lige-

*) Det er unægteligt — bemærker Riegels — et stort Beviis paa Frederik den fjerdes huusholderiske Regjering, at han fra den 12te Juli til den 28de October kunde have liggende for Kjøbenhavn over 62,000 fremmede og egne bevæbnede Æfeere, og dog var der ikke Mangel paa Kornvarer. En Tønde Rug kostede 1 Rd. 2 Mk., Byg 1 Rd 8 ß, Havre 4 Mk. 8 ß.

som deres Herre ikke heller vilde deeltage i samme. Den sande Hemmelighed og egentlige Grund syntes imidlertid at maatte søges i den Czaren ved Kurackin bibragte skjulte Hensigt at slutte en Seperatfred med Sverrig, saa og i hans Fortrydelse over at man hverken vilde overlade ham Wismar — som hans Tropper havde faaet Ordre til at trænge med ind i ved Indtagelsen af de Allierede, men af Hanneveranerne bleve drevne tilbage — eller Carlscrone i Blekingen, som han attraaede for, som det synes, at kunne beherske Østersøen *). Czaren lod sig derfor meget tydeligen forstaae med at han ikke vilde vove sine Folk med mindre han kunde opnaae en saadan vigtig Fordeel, som Besiddelsen af en saa god Havn som Carlscrone — der er en befæstet Krigshavn, medens Byen ligger paa 5 Øer. — Alle af Kong Frederik saavelsom af hans Ministre, saa og af den engelske Admiral Norris og Envoyé Pellwarth giorte Forestillinger hjalp ikke. Det høieste Czaren nu vilde indlade sig paa var de i Tractaten af 1715 lovede 15 Batailloner og 1000 Mand Cavallerie, hvormed Kongen ikke troede at kunne vove nogen Landgang — saa meget mindre som

*) Riegels — D. 2. Pag. 114 — mener endog „at Czaren vilde (som han udtrykker sig) udslette Danmark og ikke have anden Naboe i Østersøen end Sverrig, som han let kunde oversee. Alle disse Planer maatte Frederik IV. lempe sig efter og nu Czaren var for Hovedstaden med saa stor Magt omgaaes ham baade med Hoflighed og mandigt Mod.“ Riegels mener og at det egentlig ikke var Czarens (hvem han kalder „en i sig selv god Baadsmand“) men Hollændernes, hine farlige Planer.

Czaren sandsynligviis vilde blive tilbage i Kjøbenhavn med Resten af sin Hær —, men forlangte 28 Batailloner for dermed endnu i det indeværende Aar at iværksætte samme; men ogsaa dette Forlangende blev af Czaren under 24de September afslaaet. Det var nu tydeligt at Czaren i Hjertet ikke var tilsinds at forhjælpe Danmark til nogen Fordeel paa den svenske Side, endnu mindre at aftvinge Sverrig en almindelig Fred, som Czaren vel indsaae ikke vilde blive saa fordeelagtig for Rusland som en Specialfred og det blev imidlertid ikke derved at Czaren ikke vilde fremme Landgangen paa Skaane eller fast ingen Hemmelighed gjorde af at han ikke fandt det overeensstemmende med hans Interesse at bidrage til at tilvende Kongen af Danmark Skaane — hvilket, med Hensyn til Sundets Beherskelse og Sundtoldens muelige Forhøielse vel kunde have været medFeie naar han ikke havde indladt sig paa Alliancer og gjentagne Conventioner, hvorved han forpligtede sig hertil —, men det blev nu mere og mere klart at Czarens Diemeed havde været at bemægtige sig Kjøbenhavn og Kronberg (uden at det vides om han da har tænkt sig at Kongen af Danmark og Norge kunde flytte til Roeskilde eller Leire — de gamle Kongesæder — eller hvilke andre Ideer han har havt). Saadant Diemeed synes tydeligen at fremgaae af samtlige Omstændigheder og af paalidelige skriftlige Beviser (Urkunden), som hemmeligen bleve Kong Frederik tilstillede. Det store Antal Tropper, som Czaren, over det aftalte Tal, bragte hertil, hans daglige Bestræbelser for at undersøge Havnen og Fæstningen, navnlig Fæstnings-

gravenes Dybde, Indlæggelsen af hans Galeier midt i Fæstningen, medens der ombord paa samme bestandigen forblev 2000 Russere, de sælsomme af ham gjorte Forlangender, først at faae Nøglen til Østerport i sit Værge eller dog at have Frihed til baade Nat og Dag at marschere ind og ud af samme med sine Tropper var alt meget mistænkeligt. Hos Riegels hedder det p. 116 og 117: „Ikke tvetydigt var Czarens Forsøg paa at overrumple Garnisonen; han lod i hast den 5te August Dragoner og noget Infanterie brække op fra sin Leir og marschere imod Østerport; men den vagthavende Lieutenant, som ansaae dette Czarens usædvanlige Følge som noget overordentligt, lod Czaren, skjøndt forklædt, slippe igjennem, men trak Broen op for hans Corps. Czaren klagede, men Officieren Martin Dyssel og hans Broder Christopher bleve adlede og kaldte Falkenskjold. Noget efter fordrede Czaren af Kong Frederik Nøglen til Østerport, ja vilde selv lægge Garnison i Kjøbenhavn og have Vagter hist og her, men Kong Frederik undskyldte sig med at dette var et af Mærkerne paa at Kjøbenhavn var en frie Rigens Stad, at Borgerne vilde herover oprøres, siden dem tilkom een af Stadens Nøgler, der var i Borgermesterens Forvaring. Overhovedet var Czaren meget vranten over at see den danske Flaade i saa god Stand og endnu mere over at Frederik var saa elsket af sine Undersaatter, at han blev baaren paa Hænderne af dem, uden at ledsages af den mindste Vagt.“ (Som Tradition fortælles at da begge Monarker vare samlede paa Rundetaarn som Talen paa hvis Magt i sit Rige der var størst.

Czaren bemærkede i den Anledning at paa hans Befaling vilde enhver Russer springe ud fra Taarnets Tinde. Kong Frederik yttrede hertil, at det vilde en Dansk ikke; men at han — Kongen — turde lægge sig til at sove i enhver af sine Undersaatters Skjød; om Czaren turde det? Czaren skal herpaa have svaret med et bestemt „Nei".) Czaren forlangte fremdeles at maatte placere sit udenfor Fæstningens Kanoner liggende Corps, som var over 30,000 Mand stærkt, paa Contrescharpen og at lade saa mange af hans Folk, som han vilde, komme ind i Staden *). Hans besynderlige Lystreise, med nogle Galeier fulde af Folk, til Kronborg og den ved denne Leilighed udviste særegne Nysgjerrighed, idet han rev Musquetten ud af Haanden paa en Soldat af den i Gevær traadte Garnison og aftrykkede samme for at erfare om Garnisonen havde ladte Geværer, hvorefter han igjen lod sine Galeier gaae tilbage, den Fortrydelse han viste over at den engelske**) Flaade bestandigen blev liggende her paa Rheden

*) Han synes endog at have gjort flere Forsøg paa med Magt at trænge ind i Staden eller Fæstningen; cfr. Major og Stadsconducteur Schlegel om Kjøbenhavns Demoleringsvæsen P. 14, hvor der omtales en Vindelbroe eller Port, som den Vagthavende (Bertelsen senere kaldet Cederfeldt) lukkede itide for et talrigt militairt Følge, som Czaren havde i Ryggen ved at ville passere hans Vagt.

**) Kongen af England var en Gjenstand for Czarens og Kong Carls fælleds Forbittrelse, den første fordi Georg ikke vilde vide noget af hans Planer med at faae en Havn i Østersøen at sige, den anden fordi Hannover havde erklæret ham Krig. Ved Besiddelsen af Kronborg og

— alle disse Omstændigheder tilsammen vare i Publikums Oine altfor betænkelige Tegn paa en for Konge og Land ligesaa farlig Plan som Carl Gustav af 1660, kun med den Forskjel at man dengang havde med en aabenbar og ærlig Fjende — som endnu var udenfor Byens Volde — at gjøre. Synet af Kjøbenhavns og Kronborgs skjønne og for Czarens Planer ypperlige Beliggenhed har udentvivl opflammet hans Begjærlighed, den han vel kun var lidet vant til at beherske. Foruden de ovenfor anførte Data og mistænkelige Omstændigheder turde det ogsaa være utvivlsomt at Kong Frederik den fjerde har havt andre overbevisende Kjendsgjerninger ihænde, siden det engelske Ministerium i Aaret 1717 ganske offentlig har foreholdt det czariske Hof disse troløse alle Gjæstfrihedens Love krænkende Anslag og siden Kong Frederik ogsaa fandt det nødvendigt den 26de September at træffe saadanne Foranstaltninger, som Sikkerhed for hans Person og Residents udkrævede*) Alle Vagter bleve nemlig fordobblede, corps de gardes besat med Kanoner, det danske Cavallerie, som stod foran Staden, givet Ordre til

Helsingborg kunde begge bævne sig paa England ved at sparre Sundet for engelske Skibe eller afpresse dem en høi Told.

*) Til samme Tid skrev Czaren Formanings-Breve til Sønnen Alexis og betydede denne at han Czaren, ansaae det for den største af alle Gruesembeder at opoffre Statens Bedste for den blotte Retlighed til en nedarvet Thronfølge og at han heller vilde efterlade sit Rige til en værdig Fremmed end til hans egen uværdige Søn. Som bekjendt fik Czaren ogsaa den Lov udgivet at enhver Czar selv kunde bestemme sin Thronfølger. Cfr. v. Raumer P. 288—290.

at holde sig parat til enhver Tid, Kanonerne bleve førte op paa Voldene og skarpt ladte, Borgerne bleve betydede ingen Russer at herbergere om Natten og den kongelige Flaade blev henlagt paa Rheden. Den engelske Admiral Norris foreslog endogsaa strax at bemægtige sig den russiske Esquadre tilligemed Galeierne og C. F. v. Holstein udbad sig af Kongen Commandoen over det danske Cavallerie et Par Timer, i hvilken Tid han forsikkrede at ville kunne nedhugge eller tage tilfange alle i Sjælland værende Russer.

Kong Frederik vilde dog ikke lade det komme til saadanne Yderligheder, men bad Czaren under 26. Septbr. skriftligen om igjen at føre sin Armee og Flaade bort, hvilket da ogsaa virkeligen skete i October Maaned — Czaren og Czarinden bleve imidlertid endnu den 1ste Oct. af Kongen beværtede i Rosenborg-Hauge og den 13de s. M. var Czaren paa Rundetaarn for at iagttage en Plet paa Solen og at Planeten Venus nærmede sig Meridianen og d. 23. og 24. s. M. tog han tilligemed Kongen den paa Rheden ankomne forenede danske, engelske og russiske Flaade i Oiesyn. — Czaren selv tog Afsked med Kongen den 27de October paa en i det Ydre meget venskabelig Maade og reiste derpaa med sin Gemalinde gjennem Danmark og Hertugdømmerne til Meklenborg. Han havde derefter mod Slutningen af November Maaned en mundtlig Conference med Kongen af Preussen og reiste endelig til Amsterdam, hvor han ankom i December Maaned og hvor han — cfr. Hojer D. 1 P. 317 — tilbragte Vinteren med allehaande for en Monark lidet passende vellystige Nydelser, hvorved han paadrog sig en Syg-

dom, som blev den første Grund til hans 8 Aar derefter paafulgte Død.

Saaledes var Udfaldet af Czarens Venskab for Danmark, om hvilket i Særdeleshed Geheimeraad Wibe havde hos Kong Frederik vakt store Forhaabninger, men nu ved øiensynlige Beviser var bleven overbeviist om at Czaren ikke alene ingen videre Erobringer undte Kong Frederik, men endogsaa havde Villie til enten at frarive ham Rige og Scepter eller at underkaste sig Øresundstolden tilligemed hele Østersøen.

Skjøndt vi ikke have fundet nogen Optegnelser om Løwenørns Virksomhed i Anledning af Czar Peter den stores Ophold i Kjøbenhavn, saa turde det dog være meget sandsynligt at denne ikke har været saa ganske ringe ifølge Løwenørns tidligere Forhold til Czaren og hans Kjendskab til det russiske Sprog og de russiske Skikke, saafremt han forøvrigt paa den Tid har været i Kjøbenhavn. I Geheimearchivet *) findes nemlig en Instruction for Løwenørn dat. Frederiksborg d. 6te Juli 1716 om at gaae til Pommern for at faae Underretning om de Skibe, som Kongen af Preussen havde overladt Kongen af Danmark m. m. I denne Instructions 4de Artikel hedder det iblandt andet „at

*) Da Forf. først ved Skrivelse fra Kjøbenhavns Raadstues 2det Secretariat af 3 Juli 1847 er bleven underrettet om den samme meddeelte Adgang til det kongl. danske Cancellies Archiv saavelsom til Geheimearchivet, saa har samme ikke kunnet nævnes blandt Archivalia i Indledningen. Vi benytte Leiligheden til at takke Hr. Kall-Rasmussen for den forekommende Velvillie, hvormed han letter Benyttelsen af Geheimearchivet.

Løwenørn i Svinemünde skulde henvende sig til Czaren selv, hvis han var tilstede og drive paa at Transporten skete snarest muligt, for at man paa denne gode Aarets Tid kunde være istand til at faae fast Fod i Sverrig, ved at indtage en eller anden Fæstning og oprette Magaziner i Høstens Tid, hvorved Fjenden vilde være berøvet al Subsistents". I samme Archiv haves de vidtløftige Forhandlinger saavel mundtlige som skriftlige mellem det danske og det czariske Conseil i Kjøbenhavn, hvoraf ovenfor er meddeelt det Væsentligste. Paa dansk Side overværedes disse Forhandlinger — som synes at være holdte i det tydske Sprog — i Reglen af Geheimeraaderne Krabbe, Wibe, Sehested og Envoyé Westphal, paa russisk Side af Storkantsler Grev Galloffin, Vicekantsler Schapbiroff — som i Særdeleshed synes at have plaideret Czarens Sag imod Landgangen i Skaane — Geheimeraad Tolstoi og Ambassadeur Dolgorouki. Disse Forhandlinger endte forøvrigt med et nyt Project fra russisk Side om en Landgang i Sverrig i det paafølgende Aar.

XXI.

Kong Carl den tolvtes sidste Feldttog.

Løwenørn vides ikke i Aaret 1717 at have havt nogen speciel Mission for Kongen og maa derfor antages at have ledsaget denne paa hans Reise til Holsteen, hvor en Deel af Armeen maatte holdes paa Feldtfod, idet Cza-

ren vedblev at opholde sig med en Armee i Meklenborg under Paaskud af at ville hjælpe Hertugen imod dennes oprørske Adel. Man havde nu lært Czarens Hensigter at kjende og maatte derfor befrygte at han, inden man vidste et Ord deraf, faldt ind i Holsteen for at bemægtige sig en eller anden Plads. Imidlertid passerede intet saadant, hvorimod en nærmere Fare ved denne Leilighed truede Kongens Person, idet han nær var bleven skudt den 11te August, da han kom kjørende i sin Kareth til Rendsborg og man fra Fæstningens Volde saluterede med Kanonerne. Een af disse var nemlig ladet med Cartesquer, som dræbte 2 Grenaderer ikke 40 Skridt fra Kongens Vogn; den vagthavende Lieutenant tilligemed Artilleristerne ved Bastionen bleve heftede og Sagen undersøgt, men intet blev oplyst eller beviist, skjøndt det maatte forekomme mistænkeligt at Cartesquer bleve lagte netop i de Kanoner, som vendte ud til Indkjørselen, og meest brugtes til at salutere med. — Kong Frederik vilde imidlertid ikke have Undersøgelsen videre forfulgt, men lod det Passerede gaae i Glemmebogen og, efter at have opholdt sig noget i Jylland og Fyen, vendte han den 19de October 1717 tilbage til Kjøbenhavn, hvor hans og Løwenørns Nærværelse heller ikke syntes at være overflødig. Allerede under 5te Decbr. havde nemlig Kong Carl i Lund modtaget Baron Görtz forsynet med czariske Passer og var gaaet ind paa Görtz's Project om Afholdelsen af en Congres paa Den Aaland, hvilket tydede paa en stærk Tilnærmelse mellem Rusland og Sverrig, som med forenede Kræfter kunde ventes at ville vende deres Vaaben

med Danmark og sammes Allierede England — med hvilken sidste Magt man allerede hemmeligen havde intrigueret og lovet Understøttelse til den saakaldte Prætendent, Dronning Annas Broder. I Skaane havde Kong Carl ogsaa allerede samme Aar samlet en Armee paa 20,000 Mand. Fra dansk Side tog man nu, efterat Projectet om en Landgang var opgivet, den rigtige Beslutning for Fremtiden kun at føre Krigen defensiv. Man besluttede tillige i saa Henseende at tage fælleds Forholdsregler med Kongen af England ligesom man undgik at vække denne Magts og Hollands Jalousie ved et nyt Angreb paa eller intenderet Erobring af Skaane. Kong Carl truede imidlertid med et fornyet Indfald i Norge og fra dansk Side havde man derfor allerede i Januar 1717 sendt en nye Forstærkning under Commandørerne Poulsen og Tordenskjold fra Sjælland og Jylland af op til Norge for at forøge General og Baron Wedels Styrke. Imidlertid kom Naturen os ogsaa dennegang tilhjælp, i det den milde Vinter forhindrede Udførelsen af Kong Carls Planer, ligesom ogsaa en endogsaa i Sverrig ualmindelig stor Mangel paa Penge og Proviant bevirkede at hele Aaret 1717 hengik uden at Feldttoget blev paabegyndt.

Tilsøes var imidlertid Gothenborg og Marstrand bleven indesluttet af Tordenskjold, til hvem den engelske Admiral Bing, som den 22de April 1717 ankom med sin Flaade i Sundet, lod 4 af sine Skibe støde, medens de øvrige engelske Skibe sluttede sig til den danske Flaade under Admiral Rabens Commando og hjalp til at holde Sven-

skerne i deres Havn ved Carlscrona. Tordenskjold troede midlertid, ifølge sin maaskee vel store Dristighed, at kunne udføre et Hovedslag imod den svenske Esquadre i Gothenborg og løb den 14de Mai med et Antal af 25 større og mindre Skibe om Natten ind i den fjendtlige Havn i den Formening uventet at kunne overfalde Fienden. Han fandt imidlertid der alt i Beredskab — man har antaget at hans Forehavende var blevet forraadt — Esquadren som anførtes af Viceadmiral Wilster, (der tidligere havde været i dansk Tjeneste) beskyttet ved en stærk Bom, overalt ved Stranden Batterier anbragte og 2 Regimenter posterede, hvilke tilligemed Kastellet Elfsborg, som han maatte passere, i hele 5 Timer beskjed ham paa det frygteligste. Han udrettede saaledes ikke videre end at han opbrændte en Reberbane og nogle Kiøbmandsskibe og borede et fjendtligt Krigsskib isænk, medens han selv mistede 2 Galeier og havde omtrent 150 Døde og Saarede. Det var derhos som ved et Under at Vinden, som havde været ham gunstig ved Indseilingen, pludseligen dreiede sig og ikke mindre begunstigede ham ved Udseilingen, da han, uden et saadant fast ubert Held, nærpe vilde have bragt en eneste Mand derfra. Ligeledes mislykkedes Tordenskjolds Angreb paa Strømstad, hvor han den 19de Juli med sin Flotille ødelagte de fiendtlige Batterier og derhos vilde forsøge en Landgang i det Haab at tilintetgjøre den derværende lille Esquadre og derved aabne sig en Vei til Ødelæggelse af den fjendtlige Broe over Svinesund. Men han fandt den med Klipper omgivne Strand besat af Generalmajor Hjerta med 2000 Mand, hvis Musketkugler

næsten ganske ødelagte Tordenskjolds 2 Galeier og derved gjorde Ende paa hans Foretagende, medens han ved samme mistede 2 Captainer og havde henimod 400 Faldne og Blesserede, blandt hvilke sidste han selv, Oberstlieutenant Grambor, Major Rosenkrantz og Captain Gryp. Man har ogsaa anseet det alene som en Følge af Kong Frederiks store Beraagenhed for Tordenskjold at denne ikke blev sat under Tiltale for disse trende forvovne og mislykkede Foretagender, hvorved han opoffrede saa mange brave Folk og havde handlet uden al Ordre.

I Aaret 1718 opholdt Kong Frederik den fjerde sig indtil Slutningen af May Maaned i Kjøbenhavn, for ved alle hensigtsmæssige Foranstaltninger at fremme Udrustningerne saavel tillands som tilvands for med Eftertryk at kunne fortsætte Krigen mod Carl den tolvte og navnligen have alt beredt i Norge til denne Konges Modtagelse. At Løwenørn maae, skjøndt man mangler bestemte Optegnelser herom, under saadanne Omstændigheder have været i en ikke ringe Grad af Activitet, kan næppe betvivles. Han har derefter udentvivl fulgt Kongen paa dennes Mynstrings-Reise i Hertugdømmerne og i Jylland i Maanederne Juni og Juli. Man maatte forøvrigt fra dansk Side nu tage saa meget mere alvorlige Forholdsregler som der i Aarene 1717 og 1718 havde fundet ligesom en fuldstændig Vaabenstilstand Sted mellem Czaren og Sverrig og den for omtalte Congres paa Ahland havde taget en saadan Retning at de committerede Görtz og Ostermann, som Præliminairartikler til en Fredstraktat mellem Sverrig og Rus-

land, vare blevne enige om at Sverrig kun skulde slutte Fred med Czaren og Preussen, men ikke med de øvrige nordiske Allierede, idet Sverrig vel vilde afstaae noget til Rusland, men have alle sine tydske Besiddelser tilbage og af Kongerne af Danmark, England og Polen have en eclatant Satisfaction, hvorfor der skulde oprettes en nøie Of- og Defensiv-Alliance mellem Czaren og Kong Carl, ifølge hvilken man med forenede Kræfter vilde, sætte Stanislaus paa den polske og Prætendenten paa den storbritanniske Throne, medens Kongen af Sverrig skulde erobre og beholde Kongeriget Norge til Erstatning for Liefland, Ehstland, Ingermanland og Karelien, som skulde afstaaes til Rusland, der vilde sidde ganske stille medens Kong Carl erobrede Norge og saaledes give denne frie Hænder til at bruge sine ved den bothniske Bugt staaende Tropper imod Norge.

Under disse Omstændigheder maatte de øvrige nordiske Allierede være opfordrede til at slutte sig engere sammen. Den engelske Minister i Kjøbenhavn Pellwarth og den churhannoveranske Generalmajor Bothmann indgik derfor en nøiere Overeenskomst med Danmark, ligesom ogsaa den engelske Flaade under Admiral Norris allerede i May Maaned indfandt sig i Sundet. Kong Frederiks Opmærksomhed og Omhue var imidlertid fornemmelig henvendt paa at beskytte Grændserne af Norge, i hvilket Rige General Wedel havde faaet Overcommandoen og under ham paa denne Side af Fjeldene — søndenfjelds — Generallieutenanterne Lützau, Mörner og Sponeck, nordenfjelds derimod i det Trondhjemske Generalmajor Budde. Hine Foranstaltninger havde nu

ogsaa bevirket, at der i Norge i Aaret 1718 forefandtes alleslags Krigsfornødenheder ligesom og et større Antal af Gevorbne end nogensinde tidligere. Den vaade Vinter i 1717 og 1718 tjente forøvrigt Nordmændene til en god Barriere mod Svenskerne, idet den gjorde de ved Grændsen af Sverrig værende mange Strømme, Moradser og Defileer ganske ufremkommelige. Imidlertid havde Kong Carl alligevel besluttet at drage sin hele Magt fra den russiske Side — hvorfra han, som ovenfor bemærket, ikke havde noget at befrygte for Øieblikket — til den norske og saavel fra Nord- som fra Syd-Grændsen at falde ind i Norge. Han havde til den Ende allerede i Aaret 1717 opdrevet en Landmagt saa formidabel at 72000 Mand vare paa Benene og 2 Gange saa mange vare indrullerede som Reserver. Af de ældste Tropper samlede han nu i Sommeren 1718 ved Svinesund en Armee paa 30,000 Mand og, da han hverken var Mester tilsøes eller kunde passere Moradserne og Strømmene, forsøgte han paa i Iddefjord — som ligger ovenfor Svenevigen og Svinesund ved Frederikshald og hvorhen intet Fartøi kunde komme paa Grund af den Bree. som han havde opført ved Sundsborg — at tilveiebringe en Flotille, for ved Hjælp af samme at bringe sin Armee og sit Artillerie over Vandet til Frederikshalder-Siden. Han lod derfor slæbe et stort Antal Galeier, dobbelte Chalupper og Skjærbaade fra Marstrand af overland, 3 norske Mile, til Iddefjorden. Imod denne Flotille søgte vore at sætte en anden, som var fortømret af Byen Frederikshalds Skibe bestaaende af et Par Pramme og nogle Skjærbaade, saa

og af nogle dobbelte Chalupper, som bleve slæbte fra Reesnæs af 1 Miil overland under Commando af Commandeur Paulsen. Begge disse Flotiller stødte eftere og navnligen den 17de og 22de Juli skarpt med hinanden; dog var Fordelen paa dansk-norsk Side. Medens saaledes alt Haab om at kunne gjøre Indfaldet fra den Kant var forsvundet, indtraf der en fast uhørt Tørke, hvorved alle Moradser og Bække udtørredes og de Veie, som ellers ikke kunde passeres, bleve nu overalt passable. Af denne Omstændighed benyttede den svenske Generallieutenant Armfeldt sig og trængte i September med hans i Jæmpteland samlede 10,000 Mand over ureisomme Fjeldstrækninger ind i det Trondhjemske, erobrede Steiner- og Skegneser-Skandsen og trængte frem til Byen Trondhjem, hvor den Høistcommanderende, Generalmajor Budde tilligemed Borgerskabet traf de fornødne Foranstaltninger til Forsvaret af denne i og for sig aabne Stad, ligesom han og den 11. Oct. søndenfjelds fra modtog en Forstærkning af 2000 Mand, hvorhos der ogsaa blev sendt et Krigsskib og et Par smaa Fregatter til Trondhjem for fra Søesiden at at hjælpe til at forsvare Staden, som dog vanskeligen vilde bare holdt sig, saafremt Kong Carls Hovedforetagende med Frederikshald var løbet heldigen af og Foreningen af den svenske Hovedarmee med det armfeldtske Corps derefter var paafulgt.

Kong Carl selv trængte imidlertid tilligemed sin Svoger Arveprindsen af Hessen og General Greve Mørner med 30,000 Mand den 8de og 9de November over Vekkesund ind i Enningdalen og forcerede Posteringen ved Strøms-

forøsen den 16de November, hvorefter Generallieutenant Sponeck trak sig tilbage med sin Commando for ikke at blive afskaaren. 2 Dage iforveien, nemlig den 14de November, havde den svenske Flotille forsøgt paa at bryde sig en Gjennemgang til Svinesund; men blev tilbagedreven af vor Flotille efter en 3 Timers Fægtning. Men, efterat Gjennembrudet var lykkedes lod Poulsen alle Fahrtøier ved Frederikshald boere i Grund og reddede Mandskabet, hvorefter Fjenden den 18de November fuldstændigen indesluttede Fredrikshald og formelig beleirede samme, erobrede den 7de December Fortet „Gyldenløve" med Storm og trængte saaledes ind paa Hovedfæstningen Frederiksteen, at man daglig ventede en Generalstorm. Kong Carl var selv bestandigen i Approcherne og drev Beleiringen med ualmindelig Iver, men maatte den 11te December 1718 om Aftenen omtrent Kl. 9 i sit 37te Aar ende sit Helteliv ved et Skud igjennem Hovedet.

Skjøndt Ingen, der havde hørt tale om Kong Carl den tolvtes Ligegyldighed for og Trodsen med al Fare kunde forundre sig over at han omsider var falden i Krigen og skjøndt i Begyndelsen heller Ingen syntes at tvivle om at han var bleven rammet af en fjendtlig Kugle, saa opkom der dog snart en Mistanke eller Formodning om at Skuddet, som dræbte Kong Carl, var kommen fra Een af hans Egne, hvilken Mistanke eller Formodning ingensinde er gaaet over til Vished, men hellerigensinde er bleven afbeviist, idet de Grunde man derimod har anført, selv i den allerseneste Tid, tildeels ere lidet holdbare. Allerede

ved Dronning Ulrikkes Kroning i Upsala brugte Archiater Rudbeck — ifølge Lagerbings Beretning — i en Tale den 16de Marts 1719 de Ord: „at Skuddet var ikke danskt". Han kunde maaskee have føiet til: „og heller ikke norskt eller svenskt"; thi den, som Mistanken især faldt paa, var en Franskmand, skjøndt i Kong Carls Tjeneste, nemlig hans Generaladjudant Siquier, som ogsaa kaldes Sieker, Sicker Sickert og Sicre og som i Aaret 1722 i Vildelse — som det heed paadraget af Samvittighedsnag — raabte ud paa Stockholms Gade: „at han havde skudt Kongen". Skjøndt det nu vel hedder at man af Børn og Gale undertiden netop skulle høre Sandheden, saa vilde dette isolerede Factum udentvivl snart være blevet glemt, naar ikke denne i Vildelse udtalte Selvbekjendelse understøttedes af adskillige andre Data. Paa Voltaires mundtlige Tiltale til Siquier paa Gaden i Paris angaaende Rygtet om at han — Siquier — skulde have skudt Kongen, skal Siquier have svaret: „Jeg kunde have dræbt Kongen af Sverrig; men min Respect for denne Helt var saa stor at om jeg havde havt Villie dertil, havde jeg dog ikke vovet det." (Han synes saaledes at indrømme Evnen og ikke med Bestemthed at benægte Villien). Strax efter Kongens Død tog Siquier Hatten af Kongens Liig, satte i dens Sted sin hvide Perüque og galonerede Hat paa Kongens Hoved og passede at noget af Hatten og Perüquen kom tilsyne, for at gjøre Liget — da Kongen hverken brugte Perüque eller galoneret Hat — ukjendeligt samt foer derefter som et Lyn med Efterretningen om Kongens Død til Prindsesse Ulrikke, hvem

han, som et Beviis, bragte Kongens Hat og af hvem han modtog en anselig Foræring. Skuddet var — efter den samtidige Historieskriver Hojers Beretning — gaaet ind over Kongens høire Øie og paa den venstre Side imod Halsen igjen ud i den venstre Skulder og som en Følge herigjennem Armen *), hvilken Force man antog at en Kugle fra Fæstningen ikke kunde have havt, ligesom Hullet paa Hjerneskallen, efter Nogles Paastand, ikke skal have været større end en stor Pistol-Kugle. Der paastaaes ogsaa at Forladningen, som umueligen kunde flyve længere end et Par Skridt, fandtes i Saaret; at man fandt det kongelige Liig med halv uddragen Kaarde, som i Begreb med at forsvare sig og at det er vist at Siquier paa den Tid opholdt sig i Approcherne ved Kongens Person. Naar man har meent at det er fast utænkeligt at Nogen af Kong Carls Undersaatter skulde have kunnet dræbe ham, af den Grund utænkeligt, at Kong Carl var saa almindelig elsket af Folket og navnlig af Militairet, da er saadant kun betingelsesviis rigtigt, ligesom Siquier heller ingen Svensker var. Uden med Riegels at ville kalde Carl den tolvte en Tiger saa er det dog vist at hans Passion for Krig grændsede til Manie og at det fast kunde ventes at Krigen var bleven fortsat, saalænge som der endnu havde været en eneste vaabenfør Mand tilbage i Landet. Som forhen bemærket

*) Cfr. Nyt Hist. Tidsskrift B. 1 H. 1, 1846, hvor der P 22 og 23 findes aftrykt en Synsforretning over Liget fra 1746, hvorefter Skuddet skal være gaaet ud af den venstre Tinding.

forbød Carl ved flere Leiligheder sine Folk at tage imod Qvarteer om end Overmagten var nok saa stor. Bassewitz siger og „at Menigmand troede længe paa Beskyldningen mod Sickert, saa stærk en Skygge kastede Carls haarde Aag over hans glimrende Heltemod". Af de svenske Tropper, som laae for Fæstningen Frederiksteen — hvor Oberst Landsberg, Oberstlieutenant Dithart, Major Nutzhorn m. fl. danske Officerer commanderede og ledede Forsvaret med Mod og Tapperhed — og som gik over til de Danske, erklæredes eenstemmigen: „at den halve svenske Armee var syg af haard Travaille og overmaade Hunger." „Ingen — heed det i Commandantens Rapport — kan tilfulde udsige den Sult, de have lidt her og aldrig faaet andet end Vand at drikke, saa længe de heri Landet have været; paastyde derfor Allesammen, særlig de Gmene, at dette er den største Aarsag til deres Desertion og Hidkomst." Om derfor ogsaa Kong Carl den tolvte — som man har paastaaet — i høi Grad besad den Gave at vinde sine Omgivelsers Hengivenhed, saa har denne Regel vel ogsaa havt sine Undtagelser og det er næppe utænkeligt at det kan være falden en endogsaa indfødt Svensker ind at han vilde gjøre sit Fædreland en stor Tjeneste og redde Tusinder af sine Brødre fra at bløde paa Valen i en frugtesløs Kamp mod Overmagten (alene for at tilfredsstille en chimærisk Ærgjerrighed) ved at rette et Skud mod Ophavsmanden til Fædrenelandets Ødelæggelse,*) ligesom man ogsaa under saadanne Forhold

*) „Viele glaubten — hedder det hos v. Raumer — es

let kunde tænke sig Muligheden af at Gjerningsmanden endogsaa kunde gjemme det dræbende Vaaben — hvilket er bleven paastaaet, men af andre anseet for utroeligt — som en Slags Trophæ.

XX.

Løwenørns diplomatiske Carriere.

Kong Carl den tolvtes Død havde paa Løwenørns Skjæbne den Virkning at han fra Soldat blev Diplomat. Saasnart som Nordens Løve var fældet bleve Udsigterne snart mere fredelige. Strax da Arveprindsen af Hessen var bleven underrettet om Kong Carls Død og havde modtaget hans Liig i Leiren, besluttede han at opgive den norske Expedition. Svenskerne forlode allerede Dagen efter Kong Carls Død deres Beleiringsværker ved Frederiksteen, hvorfra den danske Besætning desuagtet i nogle Dage efter vedblev at skyde indtil

sey, so lange Carl XII lebe, für Schweden kein Heil zu finden und auf keine Besserung zu hoffen." Den franske Gesandt i Stockholm Campredon siger om Carl XII „at han ingen Følelse havde for sit Folks Nød" — „Les peuples accablés d'impots, les bourses epuisees, plusieurs provinces sans culture, l'armée pas payée, finances mal conduits etc." — Pariser-Archiv. Forøvrigt dele vi ingenlunde v. Raumers — cfr. B. 7 P. 223 — Beundring for Czaren — hvis Bedrifter i Kjøbenhavn Raumer slet ikke synes at kjende — og i Sammenligning med ham, ringe Agtelse for Carl, hvis ridderlige og aabenhjertige Characteer dog vel danner en hæderlig Contrast med Czarens

man ved nogle Deserteurer var bleven underrettet om hvad der var passeret og at Svenskerne vare dragne bort. Inden 10 Dage var hele det sydlige Norge forladt af Svenskerne, efter at disse ved denne korte Campagne havde tilsat over 3000 Mand og en stor Mængde Heste, Artillerie og andre Krigsfornødenheder. Generallieutenant Armfeldt maatte nu, efter Kongens Død, ligeledes være betænkt paa at trække sig tilbage fra Trondhjem, hvilket han i den strenge Vinter 1719 i Januar Maaned ogsaa gjorde, idet han lagde Veien over Kobberbjergværket Røraas og Bjergkjæden Tydafjeld, men mistede undervejs ved den ualmindelig stærke Frost og store Mængde Snee Størstedelen af sit Mandskab og — efter nogle Beretninger — endog sin egen Næse. Af hans hele Corps paa 10,000 Mand bragte Armfeldt næppe 500 i sund Tilstand tilbage. Paa Bekhammer frøs alene i een Nat 2 til 300 Mand ihjel og, omendskjøndt de arme Folk af Mangel paa Brænde tændte Ild i deres Gevæhr-Skæfter, saa fandtes de dog alligevel geleddes og rodeviis sunken ned i og qvalte af Sneen eller omkomne af Kulden. Saaledes blev paa en uventet Maade Norge reddet fra Svenskernes Vold hvorfor Kong Frederik bød at der den 23de Januar herefter aarligen skulde holdes en Takkefest i Norge.

Efter Kong Carls pludselige Død forandrede Scenen sig hurtigen i Sverrig. Efter Kongen fandtes intet Testament og der reiste sig nu 3 store Factioner, hvoraf den ene ønskede Hertug Carl Frederik af Holsteen, den anden den afdøde Konges yngere Søster Arveprindsesse Ulrikke paa

Thronen, medens den tredie Factien onskede at omskabe Sverrig til en Republik. Kort forend Kongens Død havde Hertugens Tilhængere bragt det saavidt hos Kong Carl at Hertugen — der var en Søn af Kongens afdøde ældre Søster Hedevig — endnu i Leiren i Norge skulde have været erklæret for Thronfølger og derved Grunden være lagt til den foreslaaede Mariage med den russiske Prindsesse, medens Arveprindsen af Hessen under et eller andet Paaskud skulde fjernes fra Armeen og Commandoen overdrages til Hertugen. Baron Görtz var ogsaa med de hertil fornødne Forslag allerede ankommen til Strømstad — kun nogle Miil fra Frederikshald — og vilde, efter al Sandsynlighed, snart have bragt baade de russiske og holsteenske Anliggender istand, naar han blot havde kunnet opholde sig hos Kongen i et Par Dage. Men nu kom Kongens Død fast i det yderste Øieblik ivejen, medens Hertugen var fraværende, Arveprindsen af Hessen nærværende. Denne sidste benyttede sig nu af den Fordeel, som Tid og Omstændigheder frembød for ham. Krigscassen, i hvilken der fandtes 400,000 Rd. i Sølv, var tilstrækkelig til at bringe Generalitetet og Armeen over paa Prindsessens Side, og da man vel vidste at Görtz og von der Nath vare forhadte af Mange og derhos vare Herrer over de kongelige og de hertugelige rede Penge, saa blev der endnu samme Nat truffen Foranstaltning til, ved Oberst Baumgarten, at arrestere Görtz undervejs ikke langt fra Strømstad, v. d. Nath derimod i Stokholm ved Grev Bondes Taffel, alt forinden Kongens Død kunde blive bekjendt. Saasnart som Hæren var

kommen tilbage paa svensk Grund blev Prindsesse Ulrikke af denne erkjendt for Dronning og omendskjøndt Hertugen af Holsteen med stor Iilfærdighed havde begivet sig til Stockholm for at gjøre sin Ret til Kronen gjaldende, saa var Generaladjudant Siquier dog ankommen først og havde bragt Prindsessen de nødvendige Instructioner fra hendes Gemahl Arveprindsen af Hessen. Ulrikke blev nu ogsaa af de Fleste af Landets Store erkjendt for regjerende Dronning. Hertil bidrog iblandt andet den hos von der Nath fundne Sum af 400 000 Ducater, men fremfor alt Prindsessens Erklæring om at hun for bestandigen vilde afskaffe Souverainiteten eller Enevoldsmagten og gjengive Senatet sammes gamle Autoritet. Ved denne Erklæring drog hun nemlig de gamle Familiers hele Faction over paa sit Partie.

Over Görtz blev der nedsat en Criminalret, hvis Præsident var Landmarschallen Per Ribbing og Assessorerne et engere Udskud af Stænderne. Anklagen lød paa ikke mindre end 400 Puncter. Man har anseet det for saare sandsynligt at den Anklagede vilde have kunnet frigjøre sig for mange, maaskee de Væsentligste af disse, naar han ikke var bleven berøvet alle hans Papirer. Retten eller Commissionen dømte ham imidlertid uden saadant Forsvarsmiddel til, som en ond Raadgiver og Landsforræder, at halshugges med Øre og begraves paa Retterstedet. Efterat have hørt denne Dom forlangte Görtz Opsættelse for at aflægge Regnskab for den af ham førte Finantsadministration. Omendskjøndt man nu af Dommen tydelig nok saae at han blev paa Grund af denne Administration og de udlandske

Tractater var bleven dømt, saa forlangte eller tilstod Rigsstænderne dog paa ingen Maade en saadan Regnskabs-Aflæggelse, som nødvendigviis vilde have medtaget megen Tid, men Dommens Execution fandt Sted den 13de Marts 1719 paa den sædvanlige Retterplads udenfor Stokholm. Efter Görtz Død fandt man følgende Linier skrevne paa hans Bord: „A la veille de conclure un grand traité de paix mon heros perit et avec lui sa royauté. Dieu veuille, qu'il n'y en arrive pis. Je meurs aussi. C'est une magnifique compagnie de mourir avec un Roi et une Royauté.“ (Just, som jeg staaer i Begreb med at slutte en herlig Fred døer min Heltekonge og med ham hans Kongedømme. Gud give at der ikke deraf maae følge noget endnu værre. Jeg døer ogsaa. Det er et storartet Selskab at døe med en Konge og et Kongedømme.“) I Begyndelsen bekjendtgjorde man at Görtz Proces vilde blive udgivet i Trykken; men man betænkte sig senere. Grev v. der Nath blev længe siddende i en haard Arrest, men blev dog omsider løsladt og hans „nuværende — skriver Hojer i Aaret 1732 — yderlige Armod i hans høie Alder — medens han og Görtz tidligere havde levet med en næsten fyrstelig Pragt — afgiver for den, der har kjendt ham i begge Forhold, et fremragende Exempel paa alle jordiske Goders Foragtelighed og Forfængelighed.*

Saasnart som Kong Frederik den fjerde ved Tordenskjold var bleven underrettet om Kongen af Sverrigs Død sendte han Geheimeraad Grev v. Holstein til England for med det storbritanniske Hof at tage de fornødne Forholds-

regler med Hensyn til den fremtidige nordiske Fred. For imidlertid at fremme Hovedsagen, nemlig en fordeelagtig Fred med Sverrig, ansaae Kongen det for nødvendigt at føre sig den daværende Tingenes slette Tilstand i Sverrig til Nytte og at fortsætte Krigen lige indtil Hjertet af dette Rige, saafremt man ikke vilde søge at afvende saadant ved en Overeenskomst. I saadant Diemeed blev Armeen i Norge forstærket og alle Foranstaltninger trufne til med Kraft at paabegynde et nyt Feldttog.

Imidlertid tog Forandringerne i Sverrig imod al Forventning en saadan Retning, at samme ikke blot strakte sig til Prindsessie Ulrikkes Ophøielse paa Thronen *) og Souverainitetens Afskaffelse, men endogsaa til Ophævelsen af al Arverettighed for det kongelige svenske Huus, navnligen Hertugen af Holsteens. Herved antog de svenske Anliggender og de deraf afhængige danske Forholdsregler en ganske anden Skikkelse. Da nu Dronning Ulrikke havde notificeret Kong Frederik IV hendes Broders Død ved en Generaladjudant — hvilken Form maaskee var brugt paa Grund af Krigstilstanden — saa sendte Kongen af Danmark ligeledes sin Generaladjudant Løwenørn **) i Marts Maaned 1719

*) Dette streed egentlig med Carl den niendes testamentariske Bestemmelse, hvorefter den ældste ugifte Prindsesse kunde vælges, men Ulrikke var allerede bleven gift den 14de April 1715.

**) Hojer kalder allerede ved denne Leilighed Løwenørn Generalmajer, medens Kaalund siger at Løwenørn først efter Freden „blev declareret til Generalmajer af Cavalleriet" og Hofman fortæller „at Hans Majestæt den

til Stokholm, for deels at condolere Dronningen — Løvenørn erholdt og ved denne Leilighed i Sørgepenge 200 Rd. — i Anledning af hendes Broders Død og deels at søge Underretning om Tingenes Gang og de svenske Affairers sande Beskaffenhed. I den Løvenørn i denne Anledning meddeelte Instruction dateret Kjøbenhavn den 19de Februar 1719 hedder det: „1) Tilligemed den herfra afgangne Oberste v. Bassewitz og Raaden v. Hein skal han begive sig til Sverrig og videre til Stokholm. Da Oberste v. Bassewitz er beordret til nøie at skaffe sig Underretning om Tilstanden i Sverrig og derom at underrette Kongen, skal han underrette bemeldte Bassewitz om alt hvad han maatte erfare, og af ham fordre samme Aabenhjertighed og Tiltroe. 2) Den hessiske Raad Hein skal han behandle med al Artighed og som af sig selv søge at faae hans Erindre at vide, saa og tilkiendegive ham at man har megen Agtelse for Arveprindsen og at man gjerne vilde unde hans Gemalinde Thronen, naar Sverrig vilde indgaae en retfærdig og med Ligevægten i Norden forneden Fred. 3) Han skal henvende sig til den commanderende General og den Fornemste i Senatet og forestille dem at Kongen er villig til at udvexle Fangerne, naar man dertil vil udnævne de fornødne Per-

6te November 1719 gjorde Løvenørn til Belønning for hans beviste Troskab og Duelighed til Generalmajor". Imod Sædvane har Hofman her — ifølge General-Commisseriats-Collegiets Archivs Udviisende — Ret, de 2 Førstnævnte Uret, med Hensyn til Aar og Maaned, da Udnævnelsen skete under 3die November 1719.* Riegels har baade det Rigtige og det Urigtige, hvilket sees P. 172 cfr. med P. 183.

soner. 4) Ifald man skulde indlade sig heri, skal han søge, saa snart muligt, at bringe dette til Ende, dog maae den i Norge fangne Oberste Løwen ei udverles, da han 2 Gange har været i dansk Fangenskab og ved sin Undvigelse første Gang gjort sig uværdig til Udverling. 6)*) Under sit Ophold i Stokholm skal han søge at faae Underretning om hvorvidt man er avanceret med Congressen paa Aaland? om den endnu kan blive afsluttet? Hvad Czaren skulde have ꝛc., hvorom han ved sin Hjemkomst skal give Underretning. 7) Han skal erkyndige sig om hvorledes det egentlig forholder sig efter Kongens Død? om Prindsesse Ulrica faaer Thronen uden Modsigelse? om Hertugen af Holsteen ingen Indvendinger har gjort? Hvor Hertugen opholder sig? og hvad han foretager sig? — 8) Skulde man ikke ville entrere med ham forend han havde erholdt Audience hos Dronningen, skal han svare, at han ogsaa vilde søge denne, naar Kongen først efter Skik og Brug var underrettet om den skete Forandring, og skulde der da sendes Een hertil for at give Kongen denne Underretning, skal han begjære Audiencen, hvor han da i Kongens Navn skal lykønske Dronningen og tilkiendegive hende Kongens Glæde over at Kronen er tilfalden en saa agtværdig Prindsesse, der vistnok vil bidrage alt til at den i saa mange Aar til begge Rigers Skade afbrudte gode Forstaaelse atter tilveiebringes. 9) Skulde Nogen af Raadet eller andre udforske ham om Kongen var villig til Fred, skal han svare, at han vel ikke

---

*) (5te Post findes ikke i Geheimearchivet.)

har noget saadant i Commission, men at Kongen havde aldrig været uvillig til Fred og at han var villig til at høre og referere for Kongen, naar der giordes ham og hans Allierede, Kongen af England, anstændige Fredsvilkaar."

Under samme Dato blev der til Greven af Holstenborg i London udfærdiget et kongeligt Rescript, hvori det hedder: „at han skal bede Kongen af England om at den til Sverrig affendte Oberst Bassewitz bliver beordret til aldeles ikke at indlade sig paa nogen Vaabenstilstand eller Frigivelse af Handelen paa Sverrig, da man kuns derved vil søge at vinde Tid og forstærke sig; men dersom de Svenske ville gjøre noget for at befordre Freden, da kunde man jo høre deres Forslag." Til Dronningen af Sverrig blev udfærdiget en kongelig Skrivelse dat. Kjøbenhavn d. 20. Marts s. A. af følgende Indhold: „at Kongen for at tilendebringe de Sager, som allerede førend Kongen af Sverrigs Død have været begyndte, har sendt Oberst og Generaladjudant Løwenørn til Sverrig, hvorfor hun bedes at tilstede ham Adgang til sig og troe ham i det han maatte fremføre." Under 27de Marts s. A. erholdt Løwenørn Fuldmagt til at slutte Cartel med Svenskerne og under 12te April blev ved et kongelig Rescript tilstillet ham „Originalerne og Copierne af Kongens Svar paa de ham tilstillede Notifications-Skrivelser om Kongen af Sverrigs Død og Dronningens Svar i samme Anledning til Dronningen af Sverrig, for at overlevere Dronningen af Sverrig disse."

Den 8de May s. A. blev der atter udfærdiget et kongeligt Rescript fra Kjøbenhavn, i hvilket der skrives Løwenørn,

„at det var Kongen meget kjert, at han — Løwenørn — har fundet Een og Anden ved det svenske Hof stemt for Fred, hvilket Kongen ogsaa ønsker, hvorfor han skal tilkjendegive disse Personer, at naar man gjorde Kongen gode Tilbud, var han villig at antage dem; men det maatte skee snart, da Kongen dagligen blev overhængt om med sine Allierede at fortsætte Krigsoperationerne, ja forleden Uge kom en Expresse, en Grev Muschin Puskin, hertil fra Czaren, for at skynde paa Krigsoperationernes Fremgang. Saasnart Cartellet altsaa er udfærdiget og man til den Tid ikke skulde have gjort ham antagelige Tilbud skal han reise hjem. De forlangte Passer for den unge Hertug af Holsteen følge med og skal han, saavidt mueligt, søge at faae Underretning om hvorhen han vil reise, hvilket han skal indberette hertil."

Den 9de s. M. tilskrev Geheimeraad Sehested Løwenørn, at han — Løwenørn — i Anledning af Brevet fra Tordenskjold*) til Grev Mørner, som i Landet og imellem de øvrige Generaler har gjort saamegen Opsigt, skal paa behørige Steder erklære, at dette er skeet aldeles imod Kongens Villie og at man ikke maae tilregne Tordenskjold, der kuns er Krigsmand alene, dette, da han ikke kjender Noget til de politiske Forhold, men tillige skal han erklære at Kongen har forbudt Tordenskjold slugt for Fremtiden." Forøvrigt sees det at andre Potentater, navnligen Kongen

*) Dette Brev findes ikke i Geh. Arch. Heller ikke Løwenørns Indberetning.

af Preussen havde taget Anstød over Løwenørns Sendelse til Stokholm. I et Svar, i Anledning af en af den preussiske Minister Kammerh. v. Brandt under 20. April 1719 indgiven Memorial, dat. Kjøbenhavn den 16de May s. A., hedder det saaledes iblandt andet: „Angaaende Memorialens Ord, at Kongen af Preussen ikke kan begribe, hvorledes Oberst Løwenørns Affendelse til Stokholm kan stemme med den 11te Artikel i Tractaten, svares ham, at Hensigten med Løwenørns Affendelse til Stokholm alene er at fornye det med den afdøde Konge sluttede Cartel."

Fra Skanderborg blev der under 9de Juni s. A. udstedt en „Kongelig Fuldmagt for Oberste Løwenørn til at slutte et Forlig med Hertug Carl Frederik af Holsteen Gottorp". Selve Fuldmagten findes ikke, hvorimod der under 16de s. M. findes udstedt et kongeligt Rescript dat. fra Clausholm til Løvenørn, til hvem der skrives: „Skulde han — Løwenørn — finde at Hertugen af Gottorp ikke vil afstaae Kongen Slesvig, skal han forestille ham og Geheimeraad Bassewitz, at Kongen er ifærd med at gaae til Norge, for med sin der havende Armee at tvinge Sverrig til Fred og det var altsaa det beleilige Øieblik for ham at slutte Forlig med Kongen og, i Forening med den danske Armee, at gjøre sine Prætentioner paa den svenske Throne gjældende, hvortil hans i Sverrig havende Partie ikke vilde bidrage lidet; men dersom han ikke vilde slutte Forlig med Kongen nu, maatte han ikke tage det ilde op at Kongen foretrak sin Interesse for hans." Af Løwenørns Indberetninger erfarede nu Kong Frederik, at den Fac-

tion, som var Hertug Carl Frederik hengiven, laae under for Overmagten, saa at denne Fyrste fortiden ikke havde noget Haab om nogen fremtidig Succession, uagtet han i den Anledning henvendte sig til det engelske, franske, keiserlige og andre Hoffer. Dronning Ulrikke — som ikke yndede Hertugen, da denne medens hans Morbroder Kong Carl levede, ikke havde viist hende synderlig Opmærksomhed — søgte nu at hæve og ophøie sin Gemal Arveprindsen af Hessen, (som tidligere havde maattet lade Hertugen have Fortrinet), hvorfor der blev tillagt denne Prinds Titel af kongelig Høihed — noget som Hertugen forgjæves havde søgt om — og Rang over Hertugen, ligesom der overhovedet bestandig toges mindre og mindre Hensyn til denne sidste, hvem Rigsstænderne ikke engang kunde beqvemme sig til at bevilge en anstændig aarlig Appanage; ja man gik endog saavidt at man — da Hertugen paa Grund af denne Tilsidesættelse besluttede at forlade Sverrig — tilbageholdt de af Kong Carl den tolvte til Hertugens Moder saavelsom Hertugen selv skjænkede Juveler, under Foregivende af at det laae udenfor Kongens Competence, at bortskjænke saadanne Kronen tilhørende Kostbarheder og man lod sig forstaae med at der blev gjort mere end der kunde forlanges, idet man udbetalte ham 50,000 Rd. til hans Reise, og lovede ham en aarlig Recognaissance (som det heed) for hans i Krigen lidte Skade. Hertugen forlod derfor Stokholm og drog til Tydskland, hvor han Aaret derpaa personligen henvendte sig til Keiseren for at udvirke og paaskynde Restitutionen af sine Ar-

velande, at blive erkjendt for den nærmeste legitime Arving til den svenske Krone og til alle svensk-tydske Lande; men Keiseren vilde ikke indblande sig i de svenske Stridigheder, ligesom Dronning Ulrikke led andre Hoffer svare: „at man betragtede de holsteenske Affairer som Familieanliggender, hvori hun haabede at andre Hoffer ikke blandede sig". Hertugen forlod nu Wien, indlod sig i Negociationer med Czaren og begav sig i Marts 1721 til det czariske Hof i Riga.

I Sverrig indsaae imidlertid Enhver at Freden, i hvad den end skulde koste, var uundværlig og at det derhos var umueligt at slutte samme med alle de nordiske Allierede paa engang. Spørgsmaalet var altsaa om man helst skulde opoffre noget paa den russiske eller paa den tydske Side. Czaren og Kongen af England gjorde sig i Særdeleshed Umage for i denne Henseende at hoste Fordelen. Da Czaren havde erfaret Ulrikkes Thronbestigelse afsendte han Brigaderen Le Fort i Marts 1719 til Stokholm saavel for at aflægge de sædvanlige Complimenter som for at forlange Fortsættelsen af de alandske Underhandlinger, til hvilke man og fra svensk Side sendte Baron Lillienstedt og Grev Gyllenberg og fra russisk Ostermann for at gjentage de forrige Fredsforslag og, dersom samme ikke bleve antagne, da at true med et frygteligt Indfald i Sverrig.

Endnu førend Le Forts Ankomst var den chur-hannoveranske Oberst Bassewitz over Danmark ankommen i samme Ærinde til Stokholm, hvorhen Løwenørn fulgte ham i Hælene. Da nu Bassewitz foruden Fredsforslagene gav Haab

om en Alliance med England, en anseelig Hjælp og franske Subsidier og især da det storbritanniske Venskab var Arveprindsen af Hessen meget magtpaaliggende, saa fik det hannoveranske Partie Overhaand og da den engelske Ambassadeur Carteret i Juni 1719 ankom til Stokholm bragte han snart saavel Freden mellem Sverrig og Chur-Hannover, som Alliancen mellem Storbritannien og Sverrig, uagtet mange Senatorers stærke Modsigelse, ved sine store Vexler — som det heed — og endnu større Løfter istand. Bremen og Verden bleve for bestandig cederede det hannoveranske Huus imod en Sum af een Million Rigsdaler Dritteler og imod at der blev lovet Sverrig en god Flaade til Hjælp imod Czaren. Freds-Tractaten er dateret den $\frac{9}{20}$ Novbr. 1719 og en Defensiv-Alliance-Tractat paafulgte i Begyndelsen af Aaret 1720. Til samme Tid blev der egsaa under storbritannisk og fransk Mægling sluttet Fred mellem Sverrig og Preussen imod 2 Mill. for Stettin m. m. (Man synes næsten i Carl den tolvtes Dødsboe at have realiseret de faste Eiendomme for at skaffe rede Penge.) Til samme Tid omtrent bleve egsaa Fredspræliminarier med Kongen af Polen undertegnede medens den endelige Fred først kom istand nogle Aar senere.

Paa dansk Side var man imidlertid, som rimeligt, vel tilbøielig til at slutte Fred med Sverrig, men derimod ikke ret tilfreds med det storbritanniske Hof, som med venskabelige Ord havde forkastet Greve Holstein af Holsteinborgs i London indbragte vigtige Andragender og tydeligen nok erklæret, at man aldeles ikke var tilbøielig til at lade enten

Pommern eller Skaane tilfalde Danmark ved den foreſtaaende Fred. Derimod lod Czaren ved ſin Ambasſadeur Dolgorucki og i Særdeleshed ved den dertil ſpecielt affendte forhennævnte Muskin Puſchkin gjøre Kong Frederik allehaande Forſlag og ſøgte at faae ham til med ſin hele Styrke at gaae Svenſkerne paa Livet i Forening med Rusſerne, ſom ſkulde bryde ind i det egentlige Sverrig og ſaaledes med Sværdet i Haanden ſætte Hertugen af Holſteen paa Thronen ſamt aftvinge en fælleds berømmelig Fred, ſom Czaren lovede ikke at ville ſlutte undtagen i Forbindelſe med Danmark og Preusſen. Da nu Kong Frederiks Conſeil ſtedſe var af deelte Meninger med Henſyn til Spørgsmaalet om en rusſiſk Alliance og Geheimeraad Wibe — ſom ſynes at have havt en meget ſtor Indflydelſe hos Kongen — atter var paa Czarens Side, ſaa underſtøttede han — ſkjøndt ene — hine rusſiſke Tilbud ſaaledes, at han fik Kongen til i April 1719 i Forening med Rusland at forbyde al Tilførſel til Sverrig og at beſlutte ſig til en Expedition med Bahuuslehn og det egentlige Sverrig. (Løwenørns Indberetninger om Sverrigs ſlette Tilſtand har viſtnok bidraget Sit dertil.)

Fra rusſiſk Side havde Oſtermann paa Aland imidlertid truet eftertrykkeligen og kun givet Svenſkerne 2 Maaneders Betænkningstid. Czaren lod det ikke blive ved Trudſel, men løb i Juni 1719 ud med en ſtor Flaade og opſlog paa Øen Lameland midt iblandt Skjærene ſin Hofleir. Herfra lod han udgaae et vidtløftigt Manifeſt angaaende ſine Grunde til denne Invaſion og gav ſin Generaladmiral

Apraxin Ordre til at hjemsøge de svenske Kyster tilvenstre fra Stokholm af med Brandfaklen, medens Generalmajor Lesly skulde gjøre det samme fra høire Side. Denne Ordre udførte disse Mænd i Løbet af en Maanedstid saa godt, at Nordre- og Søndre-Telga, Nykøping, Norrkøping, Osthammer, Oregrund tilligemed 2 mindre Byer, 140 adelige Gaarde, 43 Møller, 13 til 1400 Landsbyer og 21 Kobber-, Jern- og Tegl-Værker bleve lagte i Aske. Selve Kobber- og Jern-Gruberne bleve ved nedkastede Bomber og Ildkugler sprængte og antændte tilligemed Skovene, uden hvilke de ikke kunde drives. De russiske Galeier gik indtil Stocholms Havn, medens russiske Tropper overgav alt til Flammerne indtil 1½ Miil fra Sverrigs Hovedstad. I Stokholm var derfor Skrækken stor, medens de øvrige europæiske Nationer forbausedes over at man nu igjen førte Krig paa samme Maade som fordum Scyther og Barbarer. Uagtet denne voldsomme Yttring af Czarens Forbittrelse — som antoges tildeels at bidrøre fra Sverrigs Fredsslutninger med flere Magter, hvorved Czaren kunde komme til at staae ene — vedbleve dog Fredsunderhandlingerne (under hvilke Czaren endog tilbød en Offensiv-Alliance imod Kongen af Danmark og imod England, samt da at assistere Sverrig med Skibe, Folk og Penge til Gjenerobringen af det Tabte, saavelsom af Hertugdømmet Slesvig, dog saaledes at Kongen af Preussen skulde beholde Stettin og denne Konge drages med ind i Alliancen. Tractaten mellem Georg og Ulrikke var imidlertid allerede sluttet og Lord Carteret kommen i stor Anseelse hos denne sidste og hendes Gemahl

Dronningen skrev derfor til Czaren — for ikke at afbryde de paabegyndte Underhandlinger — og søgte paa den høfligste Maade at forestille ham „at det — ifølge den nye Regjeringsforfatning — ikke stod i hendes Magt at tage nogen Beslutning med Hensyn til de hende foreslaaede Fredsbetingelser uden Rigsstændernes Samtykke, men at disse umuligen kunde blive samlede saalænge som Russerne vedbleve med saadanne uventede Fiendtligheder, hvorfor hun bad om at man vilde standse Krigsoperationerne saalænge indtil hun kunde faae de nu fraværende Rigsstænder sammenkaldte". Tilligemed denne Skrivelse bragte Ostermann Czaren Underretning om den engelske Flaades Nærmelse, hvorefter Czaren — som det heed, ifølge Dronningens Andragende, men, som man antog, i Virkeligheden, for ikke at exponere sig for nogen Søe-Action med Englænderne — den 1ste Septbr. 1710 seilede hjem.

Paa den norske Side havde Kong Frederik den fjerde imidlertid ligeledes sammendraget sin Hær og var i egen Person tilligemed Kronprindsen den 27de Juni taget over fra Fladstrand — nu Frederikshavn — til Lauerkullen, hvorefter de overnattede i Moss og indtraf den 22de Juni 1719 i Christiania. Kongen havde ingen Anden af sine Ministre hos sig end Geheimeraad Wibe. Efter Riegels opholdt Kongen sig fra den 30te Juni til 18de Juli for det meste i Christiania. Her er det sandsynligt at Løwenørn har indfunden sig hos ham fra sine Missioner. Riegels bemærker og Pag. 174 „at Kongen just blev styrket i sin haarde Plan imod Sverrig og sammes Udførelse ved de

Efterretninger Løwenørn *medbragte* om Sverrigs indvortes svækkede Tilstand". I Geh. Arch. findes et kongeligt Rescript dat. *Kongsberg den 5de Juli 1719* til Oberste v. Løvenørn i *Hamborg* af saadant Indhold ,,Da Hertugen af Gottorp ikke saasnart vil afgjøre Sagen med Kongen, efterdi han først vil være enig med Kongen af England, og da denne muligen vil lægge ham for mange Hindringer i Veien, saa skal Løwenørn erklære Hertugen at Kongen aldeles ikke indlader sig med ham uden at han er villig til at afstaae sin Andeel af Slesvig, og dersom han ikke vil antage dette skal Løwenørn strax tage Afskeed og reise til Norge. Dog skal han prevenere Hertugen, at dersom han hellere ønskede at afgjøre Sagen med Kongen selv, kunde han reise med ham til Norge, til hvilken Ende en dansk Fregat vil ligge ved Fladstrand." Det synes saaledes som at Hertugen af Holsteen paa denne Tid har opholdt sig i Hamborg og at Løwenorn derfor er bleven sendt did hen for at negociere med ham. — At det imidlertid var Kong Frederiks alvorlige Ønske at see Freden komme istand fremgaaer formeentligen af flere kongelige Skrivelser navnligen en dat. Bragenæs den 5te Juli 1719 til Greve Holstein i London, i hvilken Kongen meget beklager sig over at Underhandlingen gaaer Krebsgang*) og ønsker at det maatte

*) „Quo nostres Negoisiaisos von tout an Reculant". Ikke mindre feilfuld er Orthographien heelt igjennem Brevet. Det var til hin Tid udentvivl et Særsyn at en Fyrste skrev correct. Derimod turde det nu være et Særsyn at see en Konge eller Kron-

lykkes Holstein at komme med den stadfæstede Tractat her til Norge, hvor, hedder det, „De vil forefinde et Land ikke nær saa barbarisk eller slet, som man har afmalet det“. Under 10de s. M. offentliggjorte Kong Frederik et Manifest, hvori han søgte at lægge for Dagen de fredelige Hensigter, med hvilke han rykkede ind i Sverrig. Han lod i dette Manifest sige til Indvaanerne „at han aldeles ikke vilde behandle dem fjendtlig, da alt hvad den danske Armee i Sverrig modtog skulde blive betalt; Ingen skulde tvinges til at tjene i den danske Armee og de svenske Undersaatter kunde faae Fødevarer af de danske Transportskibe, som fulgte Armeen.“ Da nu den danske Hovedarmee, 15000 Mand stærk, var bleven samlet paa Skieborg Hede, passerede samme Svinesund ved Frederikshald, medens Generalmajor Budde med 4 Regimenter ved Vinger trængte ind i det egentlige Sverrig. Paa svensk Side stod Generalfeldtmarschal Renskiöld med 10,000 Mand i Bahuuslehn, men trak sig bestandig foran vore Tropper tilbage til Bahuus eller Båhus — nu et forfalden Fort hvoraf Landet har faaet Navn — efter at have forladt Sundsborg og Stromstad og den 19de Juli stukken Ild paa den ved sidstnævnte Stad liggende svenske Flotille, saasnart som den danske Viceadmiral Rosenpalm nærmede sig, samt tildeels ødelagt Magazinerne, hvis Lev-

---

prinds bivaane Gudstjeneste 3 forskjellige Gange paa een Dag, hvilket var Tilfældet med Kong Frederik den fjerde og hans Søn i Christiania den 14de Juli 1719, da de paa den anordnede Bededag bivaanede Høimesse- Middags- og Vesper-Gudstjenesten.

ninger Kong Frederik uddeelte iblandt de fattige svenske Indvaanere. Den danske Armee tog derefter Strømstad og Oddevald i Besiddelse og havde uden Vanskelighed kunnet gjøre endnu større Fremskridt, naar Kong Frederik ikke, paa Forestilling fra storbritannisk Side, havde sat sig en vis Grændse for Krigsoperationerne. Imidlertid angreb Scheutbyenachten Tordenskjold med sin Flotille og en Bataillon af den sjællandske Landmilice den ved Natur og Kunst næsten uindtagelige Fæstning Marstrand, tvang den 23de Juli Garnisonen — 500 Mand stærk — til at forlade Byen og endelig bragte han den 26de Juli Commandanten Oberst Dankwart til at overgive Kastellet Carlsteen — som er indbugget i en Klippe og er bombefrit — efterdi de faa indkastede Bomber havde antændt et Krudtmagazin. Dette Foretagende vakte almindelig Forbauselse og indjog Svenskerne stor Skræk. Man har forøvrigt ikke anseet det for usandsynligt at Tordenskjold kan have havt en hemmelig Forstaaelse med Commandanten eller hans Maitresse, som ikke har kunnet modstaae Sølvkuglerne og derfor bragt det til at Garnisonen, som desuden forstørstedelen bestod af fangne Sachser, gjorde Miene til at gjøre Opstand. I al Fald blev Dankwart, som tilligemed Garnisonen blev conveyeret til Gothenborg, senere halshugget paa Grund af denne Overgivelse og flere af hans Officerer, paa Grund af formeentligen udviist Feighed, paa anden Maade afstraffede. (Tordenskjolds Banemand Stahl skal, efter nogle Beretninger, ved denne Leilighed have tjent under Dankwart.) Kong Frederik besaae derefter den 17de August tilligemed

Kronprindsen det erobrede Marstrand, udnævnede Tordenskjold til Viceadmiral og seilede derpaa til Helsingøer, hvor han indtraf Dagen efter og begav sig derfra til Frederiksborg. Senere passerede der ikke noget af Betydenhed mellem de svenske og danske Tropper. Disse trak sig, ifølge kongelig Ordre tilbage til Norge, medens den svenske Admiral Ornstedt og Generalmajor Schwerin*) fratoge Tordenskiold 2 Pramme — Langemaren og Spydstagen kaldede — og 1 Galei, hvorimod denne den 8de Octb. om Natten med nogle armerede Chalupper angreb Nyelfsborg — et Fort som fra Søesiden tjener til Befæstning for Staden Gothenborg — gjenerobrede sin Galei, opbrændte 4 fjendtlige armerede Fregatter og Galeier, fornaglede 2 Batterier paa Nyelfsborg og maaskee vilde have indtaget Fortet, naar han havde havt flere Folk.

Paa samme Tid som Kongen af Danmark var brudt op for at gaae til Norge var den churhannoveranske Envoyé Generalmajor Bothmar ilet fra Kjøbenhavn til Hannover til Kongen af Storbritannien for at underrette samme om den forehavende med Czaren aftalte Expedition til Norge. Da nu denne Expedition stred ligefrem imod Kong Georgs

---

*) Hofman omtaler en svensk Oberst Sverin, som Løwenørn i Aaret 1714 den 14de April blev sendt til Helsingøer for at vente paa skulde komme tilbage, og efter hvem han opholdt sig der indtil den 21de s. M., uden at der vides noget videre om ham eller om det er den ovennævnte, som i al Fald da synes at have været Krigsfange og maaskee paa Parole har gjort en Tour hjem.

Planer og Hensigter, saa var samme i Særdeleshed en medvirkende Aarsag til at de engelske Tractater med Sverrig saa hurtig kom istand og til det derpaa fulgte Tilbud om storbritannisk og fransk Mægling, som Kong Frederik omsider i August 1719 antog, tilskyndet ved Grev Holstein af Holsteinborgs Forestilling om at England i modsat Fald turde ville forene sig med Sverrig og lade sin Flaade agere imod Danmark.

Løwenørn kom den 23die November tilbage fra Stokholm (efter dog, som det af det Foregaaende fremgaaer, at have gjort flere excursive Reiser, navnligen til Hamborg) med en Vaabenstilstand imellem Danmark og Sverrig, som allerede var bleven offentliggjort i Danmark under 30te October og var indgaaet paa 6 Maaneder, saaledes at den skulde tage sin Begyndelse i Danmark og i de tydske Provindser den 8de November og i Norge den 18de s. M. Denne Vaabenstilstand blev senere oftere forlænget *) i det Øiemeed at faae Fred mellem begge Riger bragt tilveie. Løwenørns første Sendelse til Stokholm havde, som forhen viist, ingen egentlig Fredsmægling til Øiemeed, men skete især for at condolere og eventualiter gratulere Dronning Ulrikke og tillige at undersøge Terrainet og Stemningen i Sverrig om hvorvidt denne var for eller imod en Fredslutning med Danmark. Saadant bebreidede ogsaa den svenske Regjering den danske i et Manifest af 1ste August 1719, hvor det

*) Højer omtaler kun een Forlængelse af 22de Mai 1720. Vi maae i denne Anledning bemærke at vi have vore Efterretninger fra authentiske Kilder.

hedder: „Kongen paabyrder Senatet, at det ene seer paa deres egen Fordeel og ikke tænker paa Fred. Hertil svares: hvad Kongen ved sine Spioner erfarer om Senatet kan ikke være sandfærdigt, som hvad deres Forhandlinger bevidne for hele Verden. At det er utilbørligt til Fred kan Kongen mindst foreкaste Senatet, da Oberste Løwenørn blot aflagde Lykønskning til Dronningen, talede slet ikke om billig Fred og Kongen havde aldeles intet Forslag til slig Fred gjort" ꝛc. Kong Frederik den fjerde bestemte sig nu til at sende Løwenørn — hvem han maa antages at have anseet meest skikket hertil og allerede at have havt Beviser paa hans Duelighed ogsaa som Diplomat — anden Gang til Stokholm som befuldmægtiget Minister *) til at slutte en Fredstractat. (I et Brev fra Kong Frederik til Kong Georg af 20. Marts 1720 skriver hiin „at han efter Kongen af Englands Begjæring anden Gang sender Generalmajor Løwenørn til Sverrig.")

Skjøndt Diemedet med Vaabenstilstanden var snart at lægge Haand paa Fredsværket, saa viste man dog fra svensk Side ikke synderlig Iver for Sagen og det syntes næsten som om man kun vilde benytte Stilstanden til at vinde Tid. Medens Instruction og Fuldmagt for Løwenørn alt bleve udfærdigede under 2den Januar 1720 og hans Creditiv

*) I Instrurens Overskrift hedder det dog blot: „Instruction für den General-Major Paul von Løwenørn, betreffend was er bey seiner Verschickung nach dem Königl. Schwedischen Hofe zu beobachten." (Geheime-Registratur Anno 1720 P. 4.)

d. 13de f. M., saa udeblev det for ham hos den svenske Regjering begjærte Pas til hans Reise gjennem Sverrig indtil i de første Dage af Marts, men var antidateret d. 2den Januar. De foreløbige Fredsforslag, som den engelske Gesandt herved Hoffet Pellwarth overleverede tilligemed Passet, vare kun lidet tilfredsstillende og Løvenørn begav sig saaledes ingenlunde under de heldigste Auspicier paa den ham overdragne Mission. — Forsynet med de yderligere Instructioner, Sverrigs seneste Forslag havde gjort fornødne, forlod Løvenørn Kjøbenhavn den 19de Marts, men blev opholdt nogle Dage i Helsingøer ved en heftig Storm, der gjorde Overfarten vanskelig og navnligen Landgangen ved Helsingborg saa godt som umulig, da Strømmen der havde bortreven Skibsbroen. Den 22de Marts landede han i Helsingborg og ankom, efter en besværlig Reise, først den 30te Marts til Stokholm. I Instruxen var det paalagt Løvenørn, saasnart som han var ankommen til Stokholm, at legitimere sig paa behørige Steder og derefter at tage Audients saavel hos Dronningen af Sverrig som hos Arveprindsen af Hessen og, efter at have overrakt disse de ham medgivne Creditiv-Skrivelser, da, paa Kongen af Danmarks Vegne, at aflægge samme en passende, Compliment — von Unserntwegen ein convenables Compliment zu machen — og derhos paa en passende Maade — geziemend — forestille samme, hvorlunde vi, for at vise hele Verden vort oprigtige Ønske — Sincere Begierde — om Tilendebringelsen af en varig og billig Fred — zu Wiederbestellung eines beständigen und raisonablen Friedens —

ikke vilde undlade i samme Øiemeed atter at affende ham til Dronningen af Sverrig — ihn an die Königinn von Schweden abermahlen zu dem Ende abzufertigen — for at man, under den af begge Parter antagne Mægling af hans storbritanniske Majestæt nærmere kunde søge at komme til Forklaring angaaende Freds=Værket og, om muligt, komme overeens om Betingelserne, ligesom man nærer det sikkre Haab, at man fra hendes Majestæt Dronningen af Sverrigs Side ogsaa i saa Henseende nærer en god og oprigtig Intention, som man haaber i saadan Grad vil blive lagt for Dagen, at man omsider kunde opnaae det tilsigtede Øiemeed og derved kunde sætte en forønsket Grændse for denne saa langvarige Krig.

Naar nu Conferencen var begyndt og man da vilde forlange af Løwenørn at han skulde fremkomme med sine Forslag med Hensyn til den fremtidige Fred — daß Er seine Propositione, wegen des zu Künfftigen Friedens thun möge, verlangen wird — da paalægges det ham at henvise til Kongen af Danmarks Ultimatum, som gjennem den storbritanniske Minister i Kjøbenhavn Milord Pollwarth var bleven tilstillet den storbritanniske Ambassadeur og Mediations=Minister Milord Carteret i Stokholm og i Overeensstemmelse med samme at gjøre sine Propositioner (som tidligere gik ud paa et uti possedetis o: at hver af Parterne skulde forblive i Besiddelse af hvad han for Øieblikket havde). I Instructionens Art. 4 hedder det nu fremdeles: „at Løwenørn skal underrette den engelske Ambassadeur, Lord Carteret, om dette hans Andra=

gende og bede ham indstændigen at bidrage Alt sit til, at de Svenske antoge Kongens ham meddeelte Ultimatum, hvilket (som det hedder) er saa moderat som kan forlanges, thi naar Kongen skal tilbagegive sin Andeel af Pommern og Rygen, kan han ikke have mindre Godtgiørelse end det Forlangte, som dog er af langt ringere Intrader end Pommern. Paa alle Maader skal han (Løwenørn) søge at vinde Lord Carterets Venskab og Fortroelighed, samt af ham, som maae kjende dette, erholde den rette Anskuelse af det svenske Hof. Ifald han nu skulde mærke at det svenske Hof ei var tilboielig til at antage Kongens Forslag, skal han, som af sig selv, yttre, at man ikke maatte fortænke Kongen i, at han i dette Tilfælde fortsatte Krigen. Art. 5. Han skal sørge for at der i Tractaten bliver indført en Artikel om at de Svenske ikke blande sig i de gottorpske Sager, og, da dette har været Tvistens Æble imellem begge Rigerne, maae Sverrig formelig forpligte sig til at lade Kongen være i uforstyrret Besiddelse af den fyrstelige Andeel af Slesvig. Art. 6. Han skal paastaae, at Alt kommer ved Freden istand angaaende Postvæsenets fri Gang igjennem begge Rigerne. Art. 9.*) Ifald den i Stokholm værende franske Resident Campredon skulde i Anledning af Mæglingen melde sig, skal han paa en god Maade søge at holde ham derfra saalænge den forlangte Garantie ei er paafulgt, i hvilken Anledning han forresten skal forholde sig efter medfølgende Copie af Re-

*) Art. 7, 8 og 10 findes ikke i Geh.-Arch.

skriptet til Envoyé Baron v. Søhlnthal. Art. 11. Iøvrigt skal han være opmærksom paa følgende Ting i Sverrig: Regjeringsformens nærværende Forfatning og de derved foregaaende Forandringer, Landets indre Forfatning, Land- og Søvæsenet, de ved Rigsdagen foreslaaede Sager og Stændernes derpaa fulgte Resolutioner og Alt iøvrigt, som maatte være værdt at lægge Mærke til, hvilket Alt han skal aflægge Rapport om."

Under samme Dato blev der udstedt en "Fuldmagt for Generalmajor v. Løwenørn til at oprette og afhandle en Fredstractat eller dens Præliminarier med Sverrig" og under 17de April 1720 hedder det i et kongelig Rescript til Løwenørn, "at Kongen af hans — Løwenørns — Indberetning af 10de s. M. havde seet at Lord Carteret har paastaaet, at Løwenørn skulde uden videre underskrive de Fredspræliminarier, som fra svensk Side ere foreslagne, hvilket han har nægtet og vedblev at paastaae det danske Udkastes Opfyldelse. Kongen har i denne Anledning besluttet, for at vise sine fredelige Hensigter, at forandre sine Fordringer, hvorfor følgende Forandringer herved skeer, hvilke han skal communicere Lord Carteret og erklære dem for Kongens Ultimatum: 1) Freden kan sluttes i Stokholm og ei henvises til Congressen i Brunsvig. 2) Den danske Andeel af Pommern og Rygen tilbagegives inden en vis Tid til Sverrig, imod at dette Rige affstaaer fra deres Toldfrihed og betaler een Million Rdl. Species, hvilke betales i 3 Terminer, den første Termin betales i Hamborg 300,000 Rdl. og paa samme Dag overleveres

Rygen; den anden Termin ligeledes i Hamborg 300,000 Rdl., paa hvilken Dag den danske Andeel af Pommern overleveres; og den 3die Termin betales i Stralsund med 400,000 Rdl. til de danske Commissairer i gode accepterede Vexler paa Hamborg, og paa denne Dag marscherer den danske Garnison bort fra Stralsund, hvorhos han skal erklære Lord Carteret, at dette er det ringeste Kongen kan have for Pommern og Rygen, da Kongen af Preussen har derfor tilbudet Kongen 2 Millioner, hvilket Kongen dog paa Kongen af Englands Begjæring ikke har villet antage. 3) Kongen af Sverrig maae ikke sætte sig imod at Hertug Carl Frederik uden Godtgjørelse afstaaer Hertugdømmet Slesvig til Kongen, i hvilket Tilfælde Kongen vil 4) give Sverrig Marstrand tilbage; men skulde Hertugen ikke være at formaae hertil, da beholder Danmark Marstrand for stedse, med mindre man derfor faaer anden Godtgjørelse. Ved at bestaae paa disse Punkters Opfyldelse maae han dog ei tabe Hovedøiemedet af Sigte."

Ved en Skrivelse fra Geheimeraad Sehested til Løwenørn i Stokholm dat. Kjøbenhavn d. 4de May s. A. tilsendes Løwenørn Kongens Avocationsskrivelse, som han efter Omstændighederne skal bruge. Imidlertid indløb der en Indberetning fra Løwenørn af 4de May, paa hvilken Kongen ved Reskript af 11te s. M. svarede, „at han, Kongen, af hans — Løwenørns — Indberetning havde seet at han i Forening med den engelske Ambassadeur Lord Carteret har havt en Conference med de svenske Ministre, der ikke have svaret tilfredsstillende paa det nye Forslag, da de have

taget alt ad referendum, hvorimod Lord Carteret har funden disse meget billige, hvorfor forventes at de Svenske endnu førend Vaabenstilstandens Ende underskrive Tractaten i den foreslaaede Form. Paa de af ham fremsatte Spørgsmaal svares ham:

1) Han skal gjøre Lord Carteret en Compliment for hans billige Tanker i sidste Conference. 2) Den fastsatte Sum for Pommern og Rygen betales enten strax eller paa den af Kongen bestemte Maade. 3) Alt, endog angaaende Slesvig, afgjøres i Stokholm og ei i Brunsvig. 4) Den franske Resident Campredon kan tilstedes Adgang til Underhandlingerne; dog skal Løwenørn strax efter Underskriften faae den belovede Garantie, som Campredon visnok har. 5) Angaaende Slesvig er Kongen fornøiet med, at Sverrig forpligter sig til hverken directe eller indirecte at blande sig i disse Sager. 6) Angaaende det Punct, at Kongen ikke vil hjælpe Czaren imod Sverrig, indrømmes at dette skeer; dog maae Czarens Navn ei nævnes, men blot almindeligviis anføres, at Kongen forpligter sig til ikke at hjælpe nogen af Sverrigs Fiender i denne Krig".

Under 16de s. M. findes Kongen atter at have reskriberet Løwenørn saaledes: „Kongen finder, at de svenske Ministres Tilbud, at ville betale 500,000 Rdl. i ⅔ Stkr. for Pommern, Rygen og Marstrand, er meget uproportioneret. Imidlertid kan Kongen dog ei svare derpaa, førend han har erholdt Svar paa sin Skrivelse af 17de April til Kongen af England, hvorfor han skal bede Lord Carteret om at forblive i Stokholm indtil dette kommer, hvilket da tillige-

med Kongens endelige Resolution skal strax blive Løwenørn communiceret. Imidlertid kan Løwenørn, som af sig selv, sige de svenske Ministre at Kongen vilde slaae 200,000 Rdl. Species af den forlangte Million, og skulde de ville forpligte sig til at betale 800,000 Rdl. Species, kan han strax undertegne Fredspræliminarierne. Angaaende den herværende engelske Ministers Begiæring, at Fjendtlighederne maatte ophøre, har Kongen besluttet, at Fjendtlighederne skulle ophøre saalænge Underhandlingerne vedblive, og vil Kongen tillade at de tvende svenske Fregatter maatte tilligemed Admiral Norris passere Sundet, dog med den udtrykkelige Betingelse „at Fjendtlighederne fra svensk Side ogsaa ophøre". — Paa det ovennævnte Afslag, som Løwenørn af sig selv skulde gjøre, erholdt han nu Approbation tilligemed en Prolongations=Act om Vaabenstilstanden med Sverrig paa 6 Uger dat. Kjøbenhavn den 27de May 1720, under hvilken samme Dato Kongen reskriberede Løwenørn saaledes: „Kongen af Engellands saavelsom Envoyé Baron Goblenthals Indberetning, hvilke for 2 Dage siden hertil ere ankomne, tilstilles ham in copia, hvorhos han underrettes om, at Kongen har, paa Kongen af Engellands Begiæring, prolongeret Vaabenstilstanden med Sverrig paa 6 Uger, i hvilken Tid Freden forventes at komme istand, hvorhos Kongen approberer det af ham paa egen Haand gjorte Løfte at ville afslaae 200,000 Rd. i den forlangte Million, hvilket er Envoyé Pellwarth tilkjendegivet." Under 9de Juni reskriberedes fremdeles Løwenørn „at han skulde bede om et cathegorisk Svar" og under 7de i s. M. „at

da Kongen af Løvenørns Relation af 2den d. M. har seet at de Svenske nu har besluttet dem til at betale 600,000 Rd. saa har man tilskrevet Søhlenthal om at Kongen af England maatte betale de øvrige, hvilket Løvenørn ogsaa skulde see at faae Lord Carteret til at gaae ind paa, samt bede denne om at han (Carteret) saasnart som Freden er underskreven, strax vilde følge med ham (Løvenørn) til Kongen paa Frederiksborg Slot." Lord Carteret fandt det ikke tilraadeligt strax at gjøre Svenskerne bekjendte med Danmarks første Fordringer, som, efter hans Formening, kun vilde tjene til at gjøre den for den russiske Fred stemte Faction mere dristig. Han greb derfor til det Middel at gjore en Reise til England, hvor han nu bevirkede at Kong Georg tog den faste Beslutning at ville forskaffe Kong Frederik hele Hertugdømmet Slesvig tilligemed den hele Sund-Told ogsaa af svenske Skibe, men heller ikke at forlange mere af Sverrig, som endnu havde at udholde et skarpt Bad fra russisk Side *). Nu var Kong Frederik vel (som det sees af de ovenfor meddeelte Actstykker) utilbøielig til at slutte Fred paa saadanne Betingelser og yttrede at der var Grund til at i det mindste Mar-

*) Hos Riegels, p. 187 og 188, findes et Brev fra Kong Georg til Kong Frederik dat. St. James den 29de Febr. 1720, hvori det hedder „at Carteret allerede da havde faaet Sverrig til at renoncere paa Hertugdømmet Slesvigs Restitution, som saaledes overlodes Kong Frederik understøttet af Englands og Frankrigs Garantie". Georg fortæller at han allene for Kong Frederiks Skyld maatte sende Greve Stanhope til Paris for at faae Frankrigs Garantie.

strand og Bahuuslehn, som ved hans egne Vaaben vare blevne erobrede og tidligere havde udgjort en Deel af hans Kongerige Norge, burde tilfalde ham, eller erstattes med Penge. Men England vilde ikke gaae ind herpaa og da denne Krones Venskab, ifølge Sagernes Stilling, var uundværlig for Danmark og da saavel Preussen som Hannover allerede vare aftraadte fra den nordiske Alliance og det nu var aabenbart at det allene kunde tilskrives den engelske Negociation at Sverrig ikke havde forenet sig med Czaren til Kong Frederiks Skade, saa besluttede denne sig omsider til at give efter og atter at meddele Løvenørn en modificeret Fuldmagt, ligesom man og fra svensk Side i det Væsentlige tiltraadte den af Caeteret foreslaaede Tractat *). Da Carteret imidlertid havde stort Hastværk med at faae denne Tractat bragt istand, saa synes dette at have været Grunden til at Danmark og Sverrig ved denne Leilighed, imod al tidligere Praxis, benyttede sig af det franske og ikke af det tydske og latinske eller danske Sprog, ligesom der ogsaa turde være blevne nogle andre Spoer tilbage af denne Tractats temmelig iilfærdige Tilblivelse. Freds-Tractaten blev imidlertid fra svensk Side underskreven i Stockholm $^{3}/_{14}$ Juni 1720 og intimeres saaledes: „Au Nom de la Très — Sainte et individue Trinité!

*) Efter Regels vedblev Kong Frederik længe at være Wibes Mening, at man maatte med væbnet Magt tilvinge sig den Fred af Sverrig, man selv vilde foreskrive, uagtet Norris erklærede at alle i Sverrig higede efter Fred med Danmark og uagtet Løwenørn forsikkrede det samme.

Qu'il soit notoire à tous presens et à venir, qu'il appartiendra, ou qu'il pourra appartenir, que la funeste guerre, qui dure depuis plus de dix ans entre Sa Majestè le Roy Frederich IV, Roy de Dannemarc et de Norvegue des Vandals et des Goths, Duc de Slesvic, Stormarn et de Ditmarchen, Comte d'Oldenbourg et de Delmenhorst d'une part et Leurs Majestès le feu Roy de Suede Charles XII de glorieuse memoire, la Reine Ulrique Eleonore et le Roy à present regnant Frederich, Roy de Suede, des Goths et des Vandals etc. etc. leürs Royaumes d'autres, dont les suites facheuses ont causè l'effusion de beaucoup de sang, a troublè le Commerce de la mer Baltique et altera la bonne intelligence, que les liaisons du sang et du voisinage avoient cy-devant formè entre Leürs dites Majestes et leürs sujets.“.....

Løwenørn omtales saaledes: C'est pourquoy Leürs Majestes de Dannemarc et Suede ont ordonnè à Leürs Ministres Plenipotentiaires sçavoir de la part de Sa Majestè Danoise Monsieur de Lövenörn son General Major et Plenipotentiaire à la cour de sa Majestè Svedoise“...

Medens Løwenørn alene fra dansk Side havde Fuldmagt til at underhandle om og underskrive Fredstractaten i Stokholm, vare der hertil fra svensk Side committerede 6, nemlig: Cronhjelm, Taube, de la Gardie, Lilienstedt, Leyonstedt og Høpken.

Løwenørn udsatte dog sin Underskrift indtil han havde ind-

henlet sin Konges mundtlige Approbation, eftersom nogle Poster tiltrængte nærmere Oplysning forend Kongens Diemeed kunde antages at være fuldstændigen opnaaet. Løwenørn og Lord Carteret forlod derefter den 24de Juni Stokholm og begave sig med den fra svensk Side undertegnede Freds-Tractat til Danmark og gik begge umiddelbart til Frederiksborg, hvor Kong Frederik den fjerde dengang opholdt sig og hvor de ankom den 29de Juni. Tractaten blev nu Kongen forelagt, en saakaldet Elucidations-Act eller nærmere Forklaring tilføiet Hovedtractaten, som derefter under 3die Juli 1720 blev underskreven af Løwenørn og Elucidations-Acten samme Dag af det samlede Conseil (U. A. Holstein, Wibe, C. Sehested, J. G. v. Holstein), hvorefter Kongens Ratification under 23de s. M. paafulgte, hvorfor denne Fred almindeligviis kaldes Freden til Frederiksborg.

Tractatens væsentligste Indhold var: at Pommern og Rygen, Wismar, Marstrand og alle i Bahuuslehn erobrede Pladse, saaledes, som de forefandtes — in statu quo — skulde tilbagegives Kronen Sverrig, hvorimod samme til Kong Frederik skulde betale som Erstatning — loco Satisfactionis — 600,000 Rdl. i gode Dritteler; at Wismar aldrig mere maatte befæstes; at Sundtolden skulde for Fremtiden erlægges af alle Nationer, ogsaa af Svenskerne, at alt hvad Kongerne af Storbritannien og Frankrig, som Mæglere for Kongen af Danmark havde stipuleret med Hensyn til det Slesvigske, aldrig maatte af Kronen Sver-

rig enten directe eller indirecte anfægtes, endnu mindre i Gjerningen ydes Hertugen nogen Hjælp imod Danmark.

Kong Frederik renoncerede derimod paa den russiske Alliance imod Sverrig og lovede ikke at taale de czariske Armateurs eller Corsaires — som det i Tractaten hedder — i sine Fahrvande, Rheder og Havne. — Den væsentligste Fordeel, som Kong Frederik den fjerde havde af denne Fredslutning, bestod imidlertid i den stedsevarende Besiddelse af hele Hertugdømmet Slesvig. Denne Besiddelse havde Kong Georg allerede i Alliancen af 1715 lovet at befordre, ligesom han ogsaa i Begyndelsen af Vaabenstilstanden, ved en særegen Convention af 13de October 1719 havde forpligtet sig i samme Retning, saafremt Tractaten skulde komme til en endelig Afslutning. Kong Frederik forlangte endog under Fredsunderhandlingerne at Kronen Sverrig skulde garantere ham denne Besiddelse. Da Hertugen eller dennes Formynder ikke havde erklæret Danmark Krig, men kun gereret sig som Sverrigs hemmelige Allierede og Hertugen senere optraadte som Thronarving i Sverrig, saa har man med Hensyn til hiin Besiddelse fra dansk Side anseet det for tilstrækkeligt at afgjøre Sagen med Sverrig under engelsk og fransk samt helst tillige under svensk Garantie. Det svenske Hof fandt det nu vel upassende for sig directe at tage Deel i en saadan Garantie; men den engelske Minister Pollwarth og den franske Minister Campredon afgave derimod i saadan Anledning, i storbritannisk og fransk Navn en nye Forsikringsact, som derefter blev ratificeret af deres respective Regjeringer og

som fra svensk Side i Art. VI af Fredstractaten blev optagen. Det hedder nemlig i denne Artikel: „Eftersom Hertugen af Slesvig-Holsteen har taget Deel i denne Krig og da den nøie Forening, der har Sted mellem ham og Sverrig, kunde i Henseende til Hertugdømmet Slesvig synes at binde Hænderne paa Sverrig, saa tilføier Kongen af Sverrig*) hermed tillige for Kronen Sverrig, at den aldeles intet skal have imod hvad der i Henseende til Hertugdømmet Slesvig maatte blive at fastsætte af de tvende mæglende Magter til Fordeel for Kongen af Danmark... og skal Sverrig aldrig give Hertugen af Holsteen nogen Hjælp imod Danmark for at gjøre de her gjorte Bestemmelser Afbræk." Paa Grund af disse Fredsbetingelser tog Frederik den fjerde senere ved et Patent af 22. August 1721 den forrige hertugelige Deel af Slesvig ganske i Besiddelse og opfordrede Indvaanerne til at hylde sig. Hyldingseeden aflagdes den 4de September 1721 paa Gottorp Slot af Slesvigs daværende Stænder, Prælater og Ridderskab samt af Godseierne og paa Geistlighedens Vegne af Provsterne. Paa Landet og i Kjøbstæderne modtoge Amtmændene Arvehyldingen paa Kongens Vegne medens Hertugen af Augustenborg indsendte en skriftlig Hylding. I Hyldingseeden lovede Enhver for sig og sine Efterkommere at være Kongen tro og huld som eneste souveraine Landsherre, ligesom ogsaa alle hans kongelige Arvesuccessorer efter Kongeloven

*) Nemlig Frederik den første, Ulrikkes Gemahl, til hvem hun havde overdraget Regjeringen

Lydende — secundum tenorem legis regiæ. Paa Grund af denne Forandring i Slesvigs Forhold til det danske Rige blev nu ogsaa det slesvigske Vaaben flyttet fra sin forrige Plads og henſat mellem Kongerigets øvrige Skjoldmærker. (Cfr. C. F. Allens af Werlauff, A. S. Ørsted m. fl. bedømte Haandbog, 2den Udg. P. 496.) Det erholdt herved sin Plads i Hovedskjoldet iblandt de souveraine Riger og de udenfor det romerske Rige beliggende Provindser. Dog skete der, efter Kong Frederik den fjerdes Død, atter Forandring heri. Forøvrigt herskede der — efter Højers Vidnesbyrd — hjertelig Glæde blandt Folket i Hertugdømmet Slesvig over at Kongen af Danmark var bleven hyldet til Souverain over hele Hertugdømmet, da de tilforn ikke ret vidste hvem de skulde adlyde og da man indsaae at de ved en befrygtet Restitution til Hertugen havde maattet fylde en Mængde tomme Lommer og forhungrede Betjente, medens de nu med Føie kunde haabe at Kongen vilde behandle dem paa samme Maade som hans gamle Undersaatter i det Slesvigske og derved gjøre deres Tilstand meget mere taalelig end de hertugelige Undersaatters var.

Kong Frederik den fjerde forsømte saaledes ikke noget hensigtsmæssigt Middel til Slesvigs Gjenforening med Danmark og det er overhovedet næppe med Føie, naar man i den seneste Tid har søgt at kaste Skygge paa Fortidens Regjeringer, som de, der skulde have forsømt at ordne Hertugdømmerne Slesvigs og Holsteens Forhold til den danske Krone*) Ved Griffenfelds, Kong Frederik den fjerdes

*) Der kunde maaskee endogsaa være Anledning til at

Bernstorffs og Kong Frederik den sjettes Bestræbelser er der udentvivl gjort hvad der, efter Omstændighederne, kunde gjøres for at ordne de omhandlede Forhold. Selv om man forøvrigt vilde antage den Forstaaelse af Kong Frederik den fjerdes Inddragelse af den hertugelige Deel af Hertugdømmet Slesvig, at hans Mening og Hensigt kun var at forene denne Deel med den kongelige — hvilket forøvrigt vilde stride imod Ordene at Inddragelsen skete secundum tenorem legis regiæ — saa er det dog klart at Lehnsherre og Vasal nu ere forenede i een Person, som er Souverain og maae have frie Hænder ved al Lovgivning og ikke kan ansees for at være bunden ved ældre Bestemmelser eller Statuter, som gaves af Vasallen. For Hertugdømmet Holsteens Vedkommende er det bekjendt at Lehnsforholdet ophørte med det tydske Rige og at i Kongen af Danmarks Person Lehnsherren og Vasallen forenedes, saa at det fra den Tid af er blevet hans fuldstændige Eiendom eller Besiddelse — Allodium — og synes og som saadant at maatte gaae i Arv efter Bestemmelserne i den almindelige Huus-Lov for det oldenborgske Dynastie. Saaledes lærer ogsaa Statsretslæreren Professor ved det juridiske Fakultet i Kiel Etatsraad Falck, naar det i hans Privatrecht B. 2 p. 169 et seq. hedder: „Selbst also nach dem

reise det Spørgsmaal om ikke Fremtiden med større Føie engang kan foreholde Nutiden at det tilstedes edsvorne Embedsmænd paa en bøirøstet Maade at reise Debatter om forlængst afgjorte Stats-Qvæstioner eller at give Raadstridende ligemeget med Eeden og med Landslovens 6—4—2 og senere Love?

Abgang des agnatischen Geschlechts hatte früherhin die weibliche Linie gar keine Successionsrechte; sondern die Lande wären als Lehne erstlich von dem Mannsstamm der einen Linie auf den Mannsstamm der andern Linie vererbt, und in Ermangelung eines agnatischen männlichen Erben in einem solchen Falle ihren Herren offen geworden und anheimgefallen. Durch die Aufhebung des deütschen Reichs ist Holstein aber nunmehr ein allodiales Land geworden, und da auch die brandenburgische Anwartschaft*) als erloschen betrachtet werden muß, *kann es nicht mehr zweifelhaft seyn, daß nach dem Abgange des Mannsstammes die weibliche Linie zur Regierung gelange***). Denn die Erbfolge der weiblichen Linie ist nicht durch den Grundsatz, daß Weiber nicht regieren können, sondern allein durch das Recht der Agnaten und das Heimfallsrecht des Lehnsherrn ausgeschloßen". — Falck synes saaledes at antage at med Lehnsherrens Hjemfaldsret bortfaldt ogsaa Agnaternes udelukkende Ret, som derfra uadskillelig. Med Hensyn til Herskabet Pinneberg med Byen Altona og Grevskabet

---

*) Dette skulde bestaae i en Expectance, som en tydsk Keiser skal have givet Huset Brandenborg paa Hertugdømmet Holsteen, naar Agnaterne der uddøde. Saadant maae vel i ethvert Fald ogsaa ansees for udslukket som Falck udtrykker sig — med det tydske Rige. Cfr. forøvrigt Klübers öffentliches Recht des deütschen Bundes, § 52 Noten; Eichhorns deütsches Privatrecht § 218 og Geheimeraad Prof. Voigt i Königsberg, hans Skrift om samme Gjenstand af 1847.

**) Det bemærkes at de her understrøgne Linier ikke ere understrøgne hos Falck.

Ranzau da anseer han ligeledes samme for Allodial og Arvefølgen som i det øvrige Holsteen, saa at den senere qvindelige Linie har Fortrinet for de fjernere Agnater (L. c. p. 170—172). — Da nu, ifølge Kong Christian den førstes bekjendte Forsikkring eller Privilegium, Slesvig og Holsteen skulle udeelte blive tilsammen — dat de bliuen ewich tosamen vngedelt, noget som maaskee nu ogsaa er Falcks Mening — saa bliver det heraf formeentligen klart, som Dagens Lys klart, at begge Hertugdømmer ogsaa maa følge samme Successionslov, nemlig **Lex regia.**

Vi vende, efter denne Excurs, tilbage til Løwenørn. Riegels mener, at Løwenørn ikke blev tilstrækkeligen belønnet for hans Møie som Fredsmægler. Hans Ord ere disse: „Løwenørn, der af Kong Georg trende Gange var forlangt til Fredsmægler, fik af Kong Frederik ingen sær udmærkende Belønning for al sin Møie; thi den faldt ikke ud efter Kongens Hjertes Ønske. Han blev blot fra Oberst rykket op til General-Majer*); og han, som levede med sand anstændig Pragt og var for sine Videnskaber æret af alle, nød ingen sær Pengegave af Kongen; blot sine 10 Rigsdaler daglig foruden sin Gage." — Hos Hofman derimod

*) Generalmajer var han, som forben bemærket, allerede bleven forend han blev sendt til Stokholm som Fredsmægler. G. L. Baden — som falder Løwenørn en til General metamorphoseret Candidat i Theologien — mener derimod „at Løwenørns Fortjenester vare mindre end hans Lykke." Vi mene at begge have Uret og at Løwenørn nød omtrent den Grad af Lykke — som senere skal vises — hvortil han havde gjort sig værdig.

hedder det: Frederik den fjerde standsede selv i det paafølgende Aar sine lykkelige Vaabens Fremgang og imodtog Kongen af Englands Mægling, som just derfor havde sendt Mylord Carteret til Kjøbenhavn. De Svenske havde endt ved at troe, at denne Monark meente det af Hjertet med Freden, da han, efter saa mange Seierwindinger og Carl den tolvtes Død, kun havde eet Skridt til reent at ødelægge dem. Dog forandrede de strax deres Mening da de saae Løwenørn som befuldmægtiget Minister at komme til Stokholm for at handle om Fred, hvilket han og gjorde til begge Parternes Fornøielse. Den 15de Marts bevilgede Hans Majestæt ham, ligesom før, til sin Eqvipage 200 Rd., til Reisepenge daglig 10 Rd., samt til sin Subsistence aarlig 5000 Rd. Kroner. Desuden skulde ham medgives 600 Rdl. til visse Udgifter, hvilke han samme Dag, tilligemed sine Eqvipage-Penge imodtog. Af Rendsborg Casse nød han til Juli d. A. (1720) 1704 Rd. 36 ß. Freden blev af Frederik den fjerde ratificeret paa Fredensborg (?) den 3die Juli og viste Hs. Maj. sig derover saa fornøiet, at han beærede Underhandleren med sit Portrait, hvilken Ære denne Monark var saa sparsom med, at han kun i hele sin Regjeringstid gav det til 4 velfortjente Mænd, nemlig Kammerherre Christian Carl Gabel, Generalmajor Hvitfeld, Viceadmiral Tordenskjold og vores Løwenørn." Kaalund siger at dette Portrait var „rigt med Diamanter besat" og beretter og „at Løwenørn af den svenske Regjering med mange Naades Tegn blev gratificeret". Hvori disse Naadestegn have bestaaet

vides ikke. Hans Indberetninger fra Stokholm tyde ikke paa behagelige Forhold der. Kaalund har forøvrigt samme Feil som Riegels med Hensyn til Løvenørns Udnævnelse til Generalmajor, den han anseer som en Belønning for hans Fredsmæglings heldige Udfald, hvortil han ogsaa henregner Løvenørns Udnævnelse til Ridder af Dannebroge, men, da denne først skete et Par Aar efter Fredslutningen, kan den næppe ansees som en Belønning herfor. Kong Frederik den fjerde maa imidlertid udentvivl efter Fredens Istandbringelse have været mere tilfreds med samme end Riegels vil indrømme. Dette turde fornemmeligen især fremgaae af den ridderlige og brillante Maade, paa hvilken han belønnede Lord Carteret for hans Uleilighed ved Fredsmæglingen. Kongen spændte nemlig sin egen Kaarde, der havde en Værdie af omtrent 20,000 Rd., fra Siden og overrakte den til Carteret med de Ord: „Vi have deres Bestræbelser, Mylord, tildeels at takke for at vi ikke mere behøve at bruge Kaarden; tag den derfor og bær den til en Erindring om os". Løvenørns Belønning bestod i hans hele paafølgende Carriere foruden i den sieldne Gave af Kongens Portrait. Forøvrigt trak det ud med Tractatens Udvexling indtil den 23de Octbr., fordi den kongl. franske Garantie med Hensyn til Besiddelsen af Hertugdømmet Slesvig indløb saa seent og Kong Frederik den fjerde fremfor alt med Hensyn til dette vigtige Punkt vilde være sikkret. Kongen af England forpligtede sig ogsaa i en særskilt Artikel endnu til, dersom der engang skulde blive Tale om at tilfredsstille Hertugen ved et Æqvivalent for

det Slesvigske, da selv at præstere Halvdelen af saadant Æquivalent.

XXI.

Løwenørns første Gesandtskab i Preussen.

Efter Freden bliver det historiske Hof mindre rigeligt, tildeels mindre interessant. Aaret 1721 ligger saa at sige brak for Løwenørns Vedkommende, idet vi mangle Optegnelser om hans Virksomhed i dette Aar. Dog indtraf der i samme Begivenheder, som sandsynligviis har sat ham i Bevægelse i en eller anden Retning i hans Stilling som Kongens Generaladjudant, i hvilken han maae antages at være traadt tilbage strax efter Freden. Der udkom saaledes under 3die Januar 1721 hele 6 Reglementer betræffende Soldateskens Gagering og Mondering i Freds-Tider. Under 17de s. M. blev Stralsund og Rygen, ifølge Fredstractaten, overleveret til Sverrig, hvilket ogsaa var Tilfældet med Staden Wismar den 11te Marts s. A. I Begyndelsen af Aaret blev ogsaa den hertugelige Deel af Holsteen rømmet af de danske Tropper. Den 15de Marts døde Kong Frederik den fjerdes Dronning Louise efter en langvarig Sygdom og i en Alder af 55 Aar efter et Ægteskab af 26 Aar. Den 2. April fandt under den prægtigste Illumination Begravelsen Sted. Allerede under 4de s. M. indtraadte Kongen i et nyt Egteskab med Fyrstinden af Slesvig — saaledes kalder Bussæus hende — Anna Sophie født Comtesse af Reventlau, den forrige

Storcantsler Conrad v. Reventlaus yngste Datter 28 Aar gl. og paasatte hende selv Kronen den 30te May i hele Hoffets Nærværelse paa Frederiksberg Slot og erklærede hende for Dronning i Danmark og Norge, ligesom hun derefter den 16de Juli holdt sit Indtog i Kjøbenhavn. Den 4de September lod Kong Frederik den fjerde sig paa en meget høitidelig Maade hylde i Gottorp af Ridderskab og Adel og Dagen efter af Geistlighed og Borger. Den 7de August havde Kronprindsen — siden Kong Christian den sjette — formælet sig med Prindsesse Sophie Magdalene født Markgrevinde af Brandenborg og Datter af Christian Heinrich Markgreve af Huset Baireuth *) eller Culmbach af Linien Weberlingen i Fyrstendømmet Halberstadt og den 18de December holdt hun sit pragtfulde Indtog i Kjøbenhavn, ved hvilken Leilighed de fleste Huse skulde have været udsmykkede med kostbare Tapetserier og prægtige Malerier.

I Marts Maaned 1722 blev Løwenørn i den afdøde General-Major Meyers Sted afsendt som overordentlig Gesandt til Kongen af Preussen. Instructionen i denne Anledning lyder for „Generalmajor v. Løwenørn som Envoyé extraordinaire ved det preussiske Hof", er dat. Kjøbenhavn d. 5te Januar 1722 og af følgende Indhold: 1) Saasnart han ankommer til Berlin skal han af Legationssecretair v. Scholler efter en rigtig Designation

---

*) Prindsessen kaldes brandenborgsk, fordi Baireuth — som nu er Baiersk — før var preussisk eller brandenborgsk.

modtage alle de af afdøde Generalmajor Meyer efterladte Breve. 2) Han skal legitimere sig for de preussiske Geheimeraader Ilgen og Kniphausen, hvem de udenlandske Affairer ere overdragne. 3) Derefter skal han begjære en Privat-Audience hos Kongen af Preussen og forsikkre ham, at Kongen har isinde at vedligeholde den gode Stemning imellem begge Kroner, og dersom han maatte ønske at indgaae en nøiere Forbindelse, skal han erklære, at han dertil er befuldmægtiget. 4) Da saavel Kongens som Kongen af Preussens hele Hue maae staae til at sikkre hinanden gjensidigen deres Lande, og især de ved sidste Krig erhvervede, saa skal han, skjøndt Tractaten af 1715 indeholder denne Garantie, dog tilbyde Kongens Garantie paa det til Preussen afstaaede pommerske Land, imod at Kongen, ligesom Kongen af England har gjort, garanterer Kongen Slesvig. Da det endvidere staaer til at formode, at Czaren vil interessere sig for den unge Hertug af Holsteen, skal han holde et vaagent Øie med den i Berlin værende russiske Minister, og dersom han desangaaende maatte gjøre Forestillinger, skal han arbeide imod dem. 5) Da Kongen af Preussen har begjært Toldfrihed i Sundet for stettinske Skibe, skal han, naar derom maatte blive Tale, henvise til Tractaten af 1715 og erklære at denne Toldfrihed aldrig oftere bliver tilstaaet Nogen, hvem det ogsaa maatte være. 6) I Henseende til Ceremoniellet skal han rette sig efter de andre kronede Hoveders Ministres Exempel." Hofman fortæller om denne Ansættelse følgende: „Da den store Forandring 1722 den 19de Januar blev

Kammeret tilkjendegivet, befalede Kongen at Løwenørns Gage 2000 Rdl. i Militair-Reglementet skulde udgaae, og maae han samme Tid være udnævt til Envoyè i Preussen. Efter en anden Resolution af 31te December 1731 (?) er han som overordentlig Gesandt i Preussen tillagt i Appointement aarlig 5000 Rdl. Han reiste fra Kjøbenhavn den 21de Febr. og til denne Tid varede, efter Resolution af 23. Marts 1722, hans Generalmajors Gage 2000 Rdl."*) Var Løwenørn i denne nye Stilling paa den ene Side trykket af oeconomiske Sorger, da han ingen privat Formue — som man let kan forestille sig — besad og da den oeconomiske Konge Frederik den fjerde, i hvor høit han end vurderede Løwenørn, ikke var god at faae Penge af, saa var paa den anden Side hans Stilling i Preussen saare behagelig derved at han — ifølge alle Beretninger — var i høi Grad yndet af den preussiske Konge Frederik Wilhelm den første og hans Dronning samt Søn Kronprindsen, senere Frederik den store. Blandt alle de fremmede Gesandter i Berlin modtog, maaskee med Undtagelse af den østerrigske Grev v. Seckendorff, Ingen i den Grad som Løwenørn Beviser paa Kongen af Preussens Velvillie. „Paa dette Gesandtskab — hedder det hos Hofman — blev han meget æret af hans preussiske Majestæt,

---

*) Man finder her som sædvanlig i Hofmans Beretninger en Blanding af Rigtigt og Urigtigt. Til det første Slags henregne vi de af ham opgivne Gageringer. Løwenørn klager forøvrigt i sine Breve over at han ikke havde Tilstrækkeligt for den nye Charge og bad om at maatte komme tilbage i sin forrige Stilling.

som ofte beærede ham med sit Besøg, ja endog var saa naadig at spise hos ham". I Kaalunds Optegnelse hedder det herom: „Derefter behagede det hans kongelige Majestæt hannem til Kongen af Preussen som sin Minister allernaadigst at hensende, og med hvad for en Berømmelse han sig der, snart udi Etats- og snart udi militaire Sager til den største Glæde for Kongen og Undersaatterne samt til Fornøielse for Kongen af Preussen haver opført, sligt er Enhver nokfom bekjendt, da vores allernaadigste Konge hannem derover paa sin kongelige Naade adskillige Prøver allernaadigst temoignerte, ja Kongen af Preussen hannem, til et Tegn af hans for hannem havende complette Naade, sit Portrait, med Diamanter rigt besat, skjænkede og hannem snart hos sig havde til Taffel og snart igjen hos hannem spisede, ja hannem ofte med sine kongelige Skrivelser benaadede, foruden at det er bekjendt, at baade den salig Konge af Preussen og den nu der regjerende Konge dennem salig Løwenørns Dødsfald særdeles nær have taget." Pontoppidan fortæller om Løvenørns Ophold i Berlin, „at han tildrog sig Kongen af Preussens — Frederik Wilhelm den førstes — Venskab i den Grad, at Kongen oftere ved prægtige Gjæstebud blev beværtet af Løwenørn, hvis Kjokken Kongen ved saadanne Leiligheder høiligen roeste og ikke tog i Betænkning at foretrække for mange Andres, medens det er uvist om saadant for Løvenørn var mere ærefuldt end kostbart. Ved det berlinske Hof — vedbliver Pontoppidan — opholdt sig paa den Tid en fransk Gesandt ved Navn Rotenbourg, som omgikkes Løwenørn paa den meest

intime Maade og da Rotenbourg tillige underrettede Cardinal de Fleury — som i sit 70de Aar fra Ludvig den femtendes Lærer blev Premierminister i Frankrig — om Løwenørns udmærkede Aandsgaver — de eximiis Loevenoerniani ingenii dotibus certior factus — saa indled Fleury sig i en vedvarende literair Forbindelse med Løwenørn. Dette Cardinal Fleurys Venskab for Løwenørn kom fornyligen — Pontoppidan skrev dette 1741 — dennes Søn — som nu er dansk Søcapitain og et værdigt Skud af en saa herlig Stamme og som ikke uden Berømmelse har tilbragt 5 Aar i fremmed Tjeneste — tilgode, idet han, under et Ophold i Paris for kort Tid siden ved en høitidelig Leilighed fik Adgang, omendskjøndt saadant til samme Tid blev nægtet en tydsk Fyrste." Under sit Ophold i Berlin blev Løwenørn ogsaa den 16de April 1722 udnævnt til Ridder af Dannebroge — Nutidens Storkors — ved hvilken Leilighed han tog til Devise de Ord: Domine! qvid tibiretribuam? — Herre! hvorledes skal jeg kunne gjengjælde Dig alt dette?

I Østen vedblev imidlertid Krigsluen at flamme maaskee i større Grad end nogensinde. Czaren lod ved Generallieutenant Lessy atter gjøre et frygteligt Indfald i Sverrig, hvor Russerne ødelagde alt fra Gefle og indtil Umeå, erobrede og afbrændte 4 mindre Byer, nogle Kirker, 80 adelige og 500 andre Bøndergaarde, foruden Skibe, Jernværker m. m., lod alt hvad de af menneskelige Væsener traf paa enten nedhugge eller bortslæbe, medens man i Sverrig mærkede Forskjellen mellem en monarkisk og aristocratisk

Regiering *). Iblandt flere andre Henseender var dette Tilfældet derved at Svenskerne ikke ilide kunde faae Flaaden udrustet, imedens Czaren i Petersborg ved sin Kroningsfest allerede lod synge Te Deum laudamus — Vi prise Dig Herre — for Lesșys heldige Branderpedition. I August Maaned 1721 ankom selve Czaren — hvis Frygt for Englænderne, som med en Esquadre vare komne Svenskerne tilhjælp, mere og mere aftog — med sin Flaade og et stærkt Corps Landingstropper til Ahland, som man har antaget, for, ved Vaabenmagt og ved Brandfakkelen at forskaffe Hertugen af Holsteen den fremtidige Succession i Sverrig og for i denne Henseende at give de nystadske Underhandlinger saa meget større Vægt. Svenskerne saae sig under saadanne Omstændighedrr nødsagede til at indromme alle de øvrige russiske Fordringer og Freden kom nu ogsaa snart istand, efterat Svensker og Russer i samfulde 21 Aar havde omtumlet sig i indbyrdes Kamp fra den bothniske Havbugt af og indtil det sorte Hav og paa begge Sider forøvet de største Gruesomheder.

Czaren vedblev imidlertid at arbeide for Hertugen af Holsteen, maaskee af meget egennyttige Grunde, idet han ansaae denne Fyrste for et beqvemt Redskab med Hensyn til sine Hensigter mod Danmark og de i Forbindelse dermed staaende Planer til at oprette et nyt Monarkie i

*) Ved Kong Frederik den førstes Thronbestigelse var Kongemagten bleven yderligere indskrænket, saa at en Udgift af over 50 Rdl. maatte først forelægges Stænderne.

Norden. Den nye Konge af Sverrig og det svenske Senat havde imidlertid besluttet hellere at opoffre alle af Czaren erobrede Provindser end at give Hertugen af Holsteen mindste Haab om Succesſionen paa den svenske Throne, hvilken Succesſion de Fleste af Nabofyrsterne heller ikke ønskede ham tillagt, efterat det havde rygtedes at Czaren havde udseet ham til sin Svigersøn. Da nu Czaren saaledes saae, at der intet var at haabe for Hertugen, medens man indrømmede ham selv fast alt hvad han forlangte, saa antog han omsider Svenskernes Tilbud og saaledes blev under 30te August 1721 gl. St. Freden til Nystad sluttet. Ifølge denne Fredslutning afstod Kronen Sverrig til Czaren hele Liefland, Estland, Ingermannland og Kareiien tilligemed Wyburg, Kerholm, Øen Oesel og alle andre Øer, som vare beliggende ved Kysterne af Liefland, Esthland og Karelien og forbeholdt sig ikke engang Titelen deraf, medens Czaren gav tilbage Størstedelen af Finland og lovede at betale 2 Millioner Rigsdaler. Hovedartiklen, for hvis Skyld Svenskerne omsider beqvemmede sig til saa haarde Conditioner, var den 7de, ifølge hvilken Czaren forpligtede sig til aldrig mere enten directe eller indirecte at blande sig i Sverrigs indre Anliggender, navnligen med Hensyn til Succesſionen og Regjeringsformen i dette Rige, noget, som han snart misligholdt, idet han strax efter Freden ved en offentlig Declaration bekjendtgjorde for alle fremmede Ministre, at han ikke efter Ønske havde kunnet ved Fredstractaten faae noget afgjort med Hensyn til Hertugen af Holsteens Inter-

esser paa Grund af de svenske Rigsgrundlove, men at han ved den første Rigsdag paa det allereftertrykkeligste vilde anbefale denne Fyrste for Senatet og for Stænderne i Sverrig. — Saaledes, bemærker Hojer, var den for Sverrig bedrøvelige Ende paa en 21aarig Krig, i hvilken Kong Carl den tolvte i Begyndelsen havde kunnet indvinde Plescau, det halve Novogrod og Churland, ja endnu i Aaret 1707, imod Afstrædelsen af Petersborg og Cronstad, kunde have erholdt alle sine øvrige Provindsen tilligemed Churland og nogle Millioner, naar han havde fulgt Sætningen: Beati pacifici, quia possibunt terram — lykkelige de Fredsommelige; thi de skulle eie Jorden. Men, da hans krigerske Aand holdt disse Fordele for intet og han glemte at han som Menneske var mange Tilfældigheder underkastet, saa har dette af Smigere saakaldte Heltemod siden, foruden tusinde Sorger og Plager, kostet ham selv Livet og hans Rige de bedste Provindser. Hertugen af Holsteen derimod havde en nye Leilighed til at lære hvad den Sætning betyder: „Forlader Eder ikke paa Fyrster; de ere Mennesker," idet hans store Forhaabninger allerede eengang vare blevne tilintetgjorte ved Kongen af Sverrigs Død og nu anden Gang bleve det ved Czarens Interesse. Ifølge Bergholz havde Czaren givet Hertugen det bestemte Løvte ingen Fred at slutte med Sverrig uden Indrømmelser i Faveur af ham, medens nu Fredstractaten ikke engang nævner ham.

Saasnart som Czaren i Aaret 1721 havde antaget Titel af Keiser forlangte han af alle europæiske Hoffer at

blive anerkjendt som saadan, men hertil fandtes ingen villig (Først i Aaret 1716 anerkjendte Frankrig Czaren for en regjerende europæisk Fyrste og Rusland for en Stat) undtagen det preussiske Hof og Generalstaterne samt Byen Hamborg, som — bemærker Hojer — altid gjerne vil passere for en Republik og saaledes ikke ansaae det for uanstændigt at anerkjende Czaren for Keiser, uagtet Byens rette Landsherre Kongen af Danmark og Hovedet for hele Tydskland (Keiseren) endnu ikke havde besluttet sig til at give ham denne Titel." Imidlertid trængte den russiske Resident Bestuchef, som allerede i Februar var ankommen til Kjøbenhavn meget paa Anerkjendelsen af det nye russiske Keiserdømme, ligesom og paa Opnaaelsen af Toldfrihed for de af Sverrig til Czaren afstaaede Provindser og endelig paa en fuldstændig Tilfredsstillelse for Hertugen af Holsteen enten ved Tilbagegivelse af hans Halvdeel af det Slesvigske eller ved et tilstrækkeligt Eqvivalent. Som Grund for denne sidste Fordring paaberaabte Czaren sig en af ham given Forsikkring i en med Baron Görtz i Aaret 1713 til Oldensworth oprettet Tractat, ifølge hvilken Hertugdømmerne, efter Overgivelsen af Stenboks Armee, atter skulde tilbagegives Hertugen. Czaren havde imidlertid i Februar 1713 oprettet en hemmelig Tractat til Husum med Kong Frederik den fjerde og deri blandt andet forpligtet sig til paa ingensomhelst Maade at lægge Kongen af Danmark Hindringer iveien med Hensyn til de Fordele, som han paa den slesvigske Side kunde erholde ved Freden. Alle 3 Puncter bleve derfor paa en høflig Maade afslaaede; men Bestuchef

vedblev ikkedestomindre med sine Fordringer og brugte endog saa heftige Talemaader, ligesom Czaren ogsaa vedblev at holde sin stærke Søe- og Landmagt samlet og hvert Aar eqvipe-rede han sin Flaade temmelig stærkt. Man indsaae der-for paa dansk Side, at man ikke kunde være saa aldeles sikker med Hensyn til Fredstilstanden, hvorfor den danske Flaade ligeledes aarligen maatte holdes udrustet og Kongen af Danmark maatte saaledes med store Bekostninger be-standig være paa sin Post. I Begyndelsen af Aaret 1722 saae det især stærkt ud til at Czaren vilde med væbnet Haand udføre sine Planer og navnligen med Magt under-støtte Hertugen af Holsteens Anliggender. Udrustningen af Flaaden saavel i Østersøen som i det hvide Hav skete med stor Iilfærdighed. I Churland og ved den polske Grændse, stod der et meget stærkt Corps færdigt til at marschere til Pommern og begge Brødrene Bestuchef vilde i Kjøbenhavn og Stokholm med al Magt paa begge Steder tilpukke sig Resolutioner overeensstemmende med deres For-langender. I Danmark erholdt man imidlertid det samme Svar og den danske Regjering havde allerede med England, Hannover og Hessen taget de fornødne Forholds-regler, medens Czaren gjorde Regning paa Kongen af Preussen, som imidlertid dennegang, uformodentlig, betænkte sig og ikke vilde tage Deel i Czarens Planer, men derimod slut-tede sig nærmere til sin Svigerfader Kongen af Storbri-tanien, hvor den af Czaren understøttede jacobitiske Conspi-ration var bleven opdaget. Herved vare 2 af de vigtigste Hjul i Czarens Uhrværk sønderbrudte og hans Planer bleve

saaledes forstyrrede at han i denne Retning ikke fortiden troede at turde gaae videre, men vendte sine Vaaben imod Persien.

Imidlertid havde Danmark og Rusland stedse et vaagent Øie med hinanden; saaledes modtog Løwenørn fra Storkantsleren en Skrivelse dat. Kjøbenhavn den 28de April 1722, hvori det hedder: „I Anledning af hans — Løwenørns — Indberetning af 22de d. M. angaaende den Samtale, der har fundet Sted imellem Grev Galoffin og Baron Kniphausen betræffende Kongens Udrustninger, skal han tilkjendegive de preussiske Ministre, at den russiske Resident her har i en indgiven Memorial sagt, at Czaren paa Grund af hans retlige Fordringer maae haandhæve sine nye Undersaatter i den dem forhen tilstaaede Toldfrihed i Sundet, og at han maatte anvende alvorlige Midler for at opnaae dette, og Kongen var altsaa nødsaget til at sikkre sig for at haandhæve en ham fra Alders Tid tilkommende, ved Uret mistet og atter ved en lang og blodig Krig erhvervet Rettighed.

Under 2den August 1723 er et Rescript udstedt paa Rosenberg til Løwenørn, i hvilket det hedder: „Sin Reise til Berlin*) skal han gjøre over Hannover, hvor han strax ved sin Ankomst skal begjære en Audients hos Kongen af England og, efterat have lykønsket ham til hans Ankomst i Tydskland, skal han underrette ham og de engelske

*) Hvor Løwenørn har opholdt sig paa denne Tid vides ikke.

Ministre om de Efterretninger, som Kongen har om den russiske Udrustning og spørge om hvad man troer Hensigten hermed er? samt om man der staaer i nogen Forbindelse med det preussiske Hof? Dernæst skal han i den pløenske Arvesag forestille, at Keiseren, tvertimod Kongens Protestationer, har afgiort Sagen til Fordeel for Hertugen af Retwitsch, hvorved vistnok haves til Hensigt den catholske Religions Udbredelse; og, skjøndt Hertugen af Norburg har større Ret til de pløenske Lande, er der dog ei agtet derpaa, men Kongen har den Forhaabning at Kongen af England, der stedse antager sig den retfærdige Sag, vil interessere sig for Hertugen af Norburg og formaae Keiseren til, for at vedligeholde Roeligheden i den nedersachsiske Kreds, at forandre sin Resolution. Fra Hannover skal han reise til Woltenbüttel, hvor han skal gjøre Hertugen samme Andragende".

Imidlertid havde Czaren omsider forlovet sin ældste Datter med Hertugen af Holsteen — hvem han, efter Freden til Nystad, i Anledning af hans feilslagne Forhaabninger havde lovet ikke skulde forlade Rusland aldeles tomhændet — og var betænkt paa ikke alene hvorledes Giftermaalet snarest muelig kunde komme istand, men ogsaa hvorledes denne hans Svigersøn kunde paa det kraftigste understøttes med Hensyn til hans Prætensioner paa det Slesvigske og paa Kronen Sverrig. I selve Kongen af Danmarks Lande begyndte en Conspiration til Fordeel for Hertug Carl Frederik og hans Svigerfader Czaren, idet den forrige Amtmand over Lister- og Mandal-Amt i

Norge, Povel Juel og den svenske Generalmajor Coyett, som dengang opholdt sig i Kjøbenhavn, fik isinde at forsøge deres Lykke i Czarens Tjeneste. Juel foreslog Czaren at udsende en Colonie fra Archangel til Grønland og at gjøre ham — Juel — til Gouverneur sammesteds, hvorhos han tilføiede, at han, under Paaskud af en saadan Colonisering, ikke alene kunde erobre hele Island og Færøerne, men ogsaa sætte sig fast i Norge. Midt under disse Forhandlinger, som alle bleve befordrede af den russiske Resident Bestucheff, indfandt der sig i Kjøbenhavn en i hertugelig holsteensk Tjeneste staaende Major Hørling, hvem de strar betroede deres Anslag, og ved hvem de haabede at erholde et Penge-Forskud af Hertugen, med den Forsikkring, „at Hertugen ved et russisk Indfald i Norge, til hvilket han allerede kaldtes Arving, ved Juels Foranstaltning vilde finde et stort Anhang, idet Juel hørte til Landets fornemste Familie og Indvaanerne for længe siden vare kjede af det danske Aag." Imidlertid blev det hele Anslag strar i Begyndelsen opdaget ved en gammel Lieutenant ved Navn Relle, som de havde brugt til at oversætte Juels Project fra Dansk til Tydsk. Povel Juel og Coyet bleve derefter arresterede og en Commission — iblandt hvis Medlemmer var Generallieutenant Grev Sponeck, Overkrigssecretair Gabel, Generalmajor Numsen og Politimesteren i Kjøbenhavn Ratken eller Ratchens ogsaa kaldet Ratechen*) — nedsat.

*) Denne sidste blev senere selv dømt (for Falsk og Efterskrivning af Dronningens Haand som hendes Administrator for Hirschholm) fra Embede og Værdighed samt til Landsforviisning.

Begge de Tiltalte bleve ved deres egne Haandskrifter overbeviste om deres Forbrydelse, som forøvrigt synes at have været temmelig intetsigende og aldeles afmægtig, da det manglede dem baade paa Venner og Kræfter til at udrette det Allermindste af nogen Betydning i Norge og den egentlige og sande Hensigt synes at have været at erholde en Employ hos Czaren. Imidlertid blev Sagen for Kongen af Danmark skildret som en yderst farlig Conspiration, der — efter Gabels Forebringende — havde sin Rod i en for Norge nedsat Matrikel-Commission, med hvilken Nordmændene vare misfornøiede, hvorfor man ved Torturen maatte søge at udfinde de Medskyldige. Juel blev, som Følge heraf, gjentagne Gange og gradeviis undergivet et saakaldet piinligt Forhør; men uden at kunne angive nogen Medskyldig. Derpaa blev den 8de Marts 1723 hans Haand og Hoved offentligen paa Nytorv i Kjøbenhavn afhugget med Øxe, Legemet parteret og Stykkerne lagte paa 4 Hjul, medens Hovedet blev sat paa en Pæl foran Vesterport. Over Generalmajor Coyett blev ogsaa afsagt Dødsdom, men denne blev af Kongen forandret til livsvarigt Fængsel i Kastellet Frederikshavn.

Idet vi nu efterhaanden meddele de vigtigste af de Skrivelser og Ordrer, som Løwenørn fremdeles modtog fra sit Hof under hans første Gesandtskab i Preussen, vil det sees, at Kongen af Danmark vedblev sin venskabelige Forbindelse med Storbritannien, at Diplomatien til hiin Tid oftere har beskjæftiget sig med tilsyneladende Petitesser, hvortil Monarkernes særegne Passioner undertiden synes at have givet

Anledning, samt at republikanske Staters Uordholdenhed og de fast evige slesvigske Anliggender have foranlediget flere og vedholdende Bryderier, hvoraf Løvenørn har havt sin Andeel.

I et kongeligt Rescript dateret Kjøbenhavn den 28de September 1723 til Løvenørn, som dengang opholdt sig i Hannover, hedder det: „Af hans — Løvenørns — Indberetning af 3die dennes har Kongen seet hvad Ministrene Townsend, Carteret og Bernstorff have tilkjendegivet ham i Anledning af den oprettede Tractat, at den Vanskelighed, som Kongen har funden ved, i Tilfælde af at Kongen af England blev angreben i sit Kongerige, at sende et vist Antal Krigsskibe derover, kunde hæves, naar Kongen i dette Tilfælde forpligtede sig til at levere et bestemt Antal Tropper, og beordres han herved til, som af sig selv, at svare, at han ikke troede, at dette vil have Vanskelighed, naar man til den Ende vilde sende et Forslag til Kongen."

Under Løvenørns Ophold i Hannover reskriberedes ham den 12te October s. A.: „at, uagtet Kongen nu i 10 Aar har gjort Alt for med det Gode at erholde det han har tilgode for sine Tropper hos Hollænderne, saa har han dog intet kunnet udrette, hvorimod han har maattet taale mange Chikaner desangaaende, hvorfor han — Løvenørn — skal forestille Kongen af England dette og bede ham i alvorlige Udtryk at formaae Generalstaterne til at afgjøre dette med Kongen i det Gode saasnart som muligt." Under samme Dato findes et andet kongeligt Reskript til Løvenørn i Berlin — hvorhen man maaskee har antaget at han

muligen allerede kunde være reist — ifølge hvilket han atter skal begive sig til Hannover, for at begynde Underhandlinger angaaende en Defensiv-Alliance med England."
Etatsraad Hagen — Obersecretair i det tydske Cancellie — tilskrev Løvenørn den 27de November s. A.: „at han nøie skulde indberette hvad der forefaldt ved Sammenkomsten imellem Kongen af England og Preussen. Han meddeles og en Plan til en Handelstractat imellem Czaren og Frankrig, hvilken han skal meddele de engelske Ministre."

Den 27de December s. A. blev der reskriberet Løvenørn, som nu var vendt tilbage til Berlin, saaledes: „Af Secretair Schøllers Indberetning af 19de d. M. har Kongen med Forundring seet, at Kongen af Preussen ikke vil udlevere Captain Prætorius*), med mindre Kongen vilde sende sex høie Karle til hans Garde, hvorfor Løvenørn skal tilkjendegive de preussiske Ministre at den ene Monark aldrig pleier at nægte den anden Monark Udleveringen af Mordere eller andre Misdædere og endnu mindre at gjøre Betingelser derfor. Iøvrigt skal han tilkjendegive Kongen af Preussen, at Kongen allerede har nogle høie Folk, men at disse ikke ere blevne sendte af Mangel paa en sikker Leilighed." Under samme Dato skrev Hagen til Løvenørn: „at han som af sig selv skulde tilkjendegive det preussiske Hof, at det vilde forbinde Kongen meget ved at udlevere Capt. Prætorius, forend det keiserlige Forbud maatte komme" og under 8de Januar 1724 skrev den samme til Løvenørn,

*) Saavidt vides i Anledning af Grev Ranzaus Mord.

„at han skulde anvende al Umage for at Prætorii Udlevering ikke blev udsat til de belovede 6 Mands Ankomst." — Løwenørn synes imidlertid at have forsøgt at anvende mod Kongen af Preussen, et Slags Repressalie for at faae ham til at udlevere Prætorius. Det hedder nemlig i en Skrivelse fra Kongen til Løwenørn af 5te Febr. s. A., „at Kongen er meget tilfreds med, at han ikke har leveret de geometriske Korter over Pommern til Kongen af Preussen førend han har viist sig føielig til at udlevere Prætorius."

Under 12te Februar s. A. reskriberedes Løwenørn, „at da en preussisk Hverver ved Navn Natzmer, imod Anordningen af 1722, ved List har hvervet 2 danske Undersaatter, hvilke han hemmelig har søgt at transportere ud af Landet, saa er han arresteret og Kongen agter paa ham at statuere et Exempel, med mindre at Kongen af Preussen udleverer Capitain Prætorius, til hvilken Ende Kongen vil sende et Fartøi til Preussen, som da kan medbringe de høie Folk *) som Kongen af Preussen har forlangt." Den 19de s M. tilskrev Etatsraad Hagen Løwenørn, „at da den herværende preussiske Lieutenant Polentz har gjort Indvendinger imod de ham præsenterede Folk, at de nemlig ei vare høie nok for at antages, har Kongen sendt Officierer baade til Holsteen, Norge og Oldenborg for at opsøge nogle høie

*) Kong Frederik Wilhelm den første skal have havt en saa stor Forkjerlighed for høie Folk, at han lod formelig gjøre en Slags Jagt efter saadanne uden Forskjel, endog blandt den geistlige Stand.

Folk til preussisk Tjeneste;" og under 22de s. M. „at den ham med sidste Post meddeelte Efterretning at Kongen havde sendt nogle Officierer for at opsøge høie Folk til Kongen af Preussen, skal han kuns angive som uvis, og skulde man gjøre for mange Vanskeligheder ved Udleveringen af Prætorius skal han tilkjendegive, at det ogsaa var unødvendigt, da man havde hans Bekjendelse."

Fra Aachen — hvor Kongen dengang maae have opholdt sig — blev der under 6te Juni s. A. reskriberet Løwenørn: „at han underrettes om den med sidste Post fra Envoyé Westphal indkomne Beretning angaaende Czarens Plan med Udsendelsen af sin Flaade og Giftermaalet med Prindsesse Anna og Hertugen af Holsteen for at han skal underrette det preussiske Hof, som er det vigtigste i den nedersachsiske Kreds, om den Fare der kunde forestaae angaaende dennes Roelighed, samt forestille Hoffet at det, efter Tractaten af 1715, var forpligtet til at understøtte Kongen i at beholde hele Slesvig."

Skjøndt den fælleds Interesse syntes at maatte opfordre Danmark og Sverrig til at indgaae et defensivt Forbund, saa nærede Svenskerne dog i den Grad Frygt for herved at opægge Czaren paa nye at de meget mere i Aaret 1723 gik ind paa Czarens Forlangender, idet de erkjendte Keisertitelen og tillagde Hertugen af Holsteen Prædicat af „Kongelig Høihed." Herpaa fulgte under 22de Februar 1724 en defensiv Alliance imellem Rusland og Sverrig paa 12 Aar. Czaren begyndte imidlertid ved Sygdomstilfælde at erindres om at han ikke kunde vente

noget langt Liv og han fandt det derfor nødvendigt at ile med sin Datters Giftermaal og med Hertugens Restitution. Det saae derfor meget truende ud for Danmark, da Peter den store pludseligen blev meget syg ved Helligtrekongersfesten og, efter et yderst smerteligt Sygeleie, døde den 8. Februar 1725. Ifølge en af Russerne i Aaret 1722 besvoren Constitution kunde enhver Czar bestemme og udvælge til sin Efterfølger hvem han vilde. Czar Peter havde i Henhold hertil ladet Czarinden Catharina den 18. May 1724 krone i Moskou. Det blev nu almindeligen erklæret at Czaren paa sin Dødsseng mundtlig havde tilkjendegivet at hans Gemalinde skulde være hans Efterfølgerske i Regjeringen med Udelukkelse af hans Sønnesøn og hans egen Datter og da nu Fyrst Mentzikoff, Conseilet, Generalitetet og Garderne med Glæde adlød denne mundtlige Erklæring saa efterfulgte de øvrige russiske Undersaatter villigen Exemplet og Czarinden besteeg uden nogensomhelst Modsigelse Thronen, medens man over fast hele Europa havde ventet de blodigste Revolutioner. Catharina den første skæbte imidlertid at fuldføre hendes afdøde Gemals Planer og formælede saaledes den 1. Juni 1725 Prindsesse Anna med Hertugen af Holsteen, ligesom hun og, i den Hensigt at foretage noget til Bedste for hendes Svigersøn, søgte at fornye de af Czaren indgaaede Alliancer. I Kjøbenhavn talte den russiske Minister stedse i den samme Tone og da man desuden havde bragt i Erfaring at fast alle imellem det storbritanniske og czariske Hof i den senere Tid skete Forhandlinger i Særdeleshed

vare gaaede ud paa Restitutionen af det Slesvigske, som noget Czaren og siden Czarinden lydeligen fordrede, saa fandt Kong Frederik den fjerde det mere end nogensinde fornødent at være paa sin Post. Der blev derfor truffet Foranstaltninger til hele Flaadens Equipering, medens man lod de saakaldte Konge- og Flintstene*) paa begge Sider af Saltholmen vel dække med Bramme og Landbatterier og de ved Østersøen liggende danske Øer og Kyster besætte med Cavallerie samt i Særdeleshed lægge en betydelig Forstærkning ind i Fæstningen Frederiksort, ikke langt fra Kiel, som det Punct, med hvilket Hertugen først turde ville rette sine Operationer. Ved det franske og engelske Hof lovedes ogsaa en kraftig Hjælp, naar fornødent gjordes, til Opretholdelsen af Nordens Fred.

Imidlertid bragte Overkrigssecretair Gabel, ifølge hans Tilbøielighed til hurtige og overilede Beslutninger, Kongen paa de Tanker underhaanden at forene sig med Hertugen af Holsteen og at love samme allehaande andre Fordele, som et Æqvivalent for Renunciationen paa det Slesvigske, til hvilken Ende han, uden at Conseilet vidste noget deraf, gav den danske Minister ved det russiske Hof v. Westphalen Ordre til at arbeide paa et saadant Forlig og i Forbindelse med Rusland i Kongen af Danmarks Navn i Særdeleshed at tilbyde Hertugen Garantie for hans fremtidige Thronfølge i

---

*) Disse Benævnelser findes nu ikke paa Kaarterne; men Nordre- og Søndre-Flint. Flinterender løber Syd for Saltholm ad Malmø til.

Sverrig. I denne Anledning blev der ogsaa i May 1725 drevne nogle hemmelige Underhandlinger. Da imidlertid Hertugen, uagtet Czarinden syntes at bifalde saadant, ikke strax tog imod dette Tilbud, saa fik Hemmeligheden Luft, det franske og engelske Hof bleve underhaanden underrettede derom og besværede sig senere i Kjøbenhavn meget heftigen over saadanne Freds-Tractaten cluderende Tilbud, som imidlertid vare de danske Statsministre ganske ubekjendte og som de saaledes med al Føie fralagde sig.

Imidlertid havde Døden ogsaa i det øvrige Europa pludseligen forandret Statssystemet. Den unge Konge af Spanien, Ludvig den første døde den 21de August 1724 af Kopper og hans Fader kunde næppe overtale sig til igjen at overtage den engang nedlagte Krone. Saasnart som Kong Ludvig af Spanien var død overtalte Hertugen af Bourbon den unge Konge af Frankrig til at sende sin en ceremonie formælede Brud, den saakaldte Reyne Infante, paa Grund af hendes spæde Ungdom, tilbage til Spanien og i hendes Sted at udvælge en voxen Gamalinde, som kunde forskaffe Frankrig en Dauphin og saaledes saameget snarere afskiære det orleanske Huus Haabet om Thronfølgen. Begge Dele skete i April 1725 og Europa saae, ikke uden største Forbauselse, den saakaldte Kong Stanislaus's — Carl den tolvtes Protegé — Datter Marie Leczinski ophøiet til Dronning af Frankrig, uagtet hverken hendes Familie, Forældre eller hendes Forstand og Skjønhed kunde give Anledning til saa store Forhaabninger. Det spanske Hof blev imidlertid herved yderst for-

nærmet og sluttede derfor ved Baron Ripperda hemmeligen og over Hals og Hoved allerede den 30te April s. A. en uventet Fred med Keiseren, hvorefter der paafulgte en nøie Alliance-Tractat, som satte Frankrig og det øvrige Europa i Bevægelse. Da ved disse Wiener-Tractater ogsaa Arvefølgen for den spanske Infant Don Carlos med Hensyn til de toscanske og parmasanske Lande i Italien blev fastsat og der tillige blev foreslaaet et Egteskab mellem ham og den keiserlige ældste Erkehertuginde, som ifølge den af Spanien ligeledes garanterede keiserlige Successionsorden engang skulde beherske alle de Lande Keiseren havde besiddet, uadskilte, som et bestandigt Familie-Fideicommis, saa havde ikke blot Frankrig, men ogsaa Tydskland Aarsag til at frygte for den overveiende keiserlige og spanske Magt. — Kongen af England — der var stødt over at Keiseren havde lovet Kongen af Spanien igjen at forbjælpe denne til Gibraltar og Port Mahon — bragte den saakaldte hannoveranske Alliance til Opretholdelsen af den europæiske Ligevægt under 3die Sept. 1725 istand og begge Parter gjorde sig Umage for at drage andre Magter med ind i deres Forbund. Da der nu ellers ikke havde hersket den bedste Stemning mellem den romerske Keiser og Rusland, saa bragte det spanske Hof Keiseren paa de Tanker at søge at vinde det russiske Hof ved alle muelige Villigheder. Derfor erholdt Hertugen af Holsteen ikke alene den 12te Juni 1726 den holsteenske Forlehning foran den keiserlige Throne med mange hidtil usædvanlige Æresbeviisninger, som nu tilstededes Hertugens Befuldmægtigede

Conferentsraad Detlef Brockdorff; men Keiseren tillagde ham endog Prædicat af kongelig Høihed og bekjendtgjorde saadant under 10de August 1726 for Rigscancellierne og Collegierne ligesom og for de fleste tydske Hoffer. Det keiserlige Hof tilbød nu ogsaa at ville tiltræde den mellem Rusland og Sverrig i Aaret 1724 sluttede 12 aarige Defensiv-Alliance, noget som man tidligere forgjæves havde søgt at faae Wiener-Hoffet til. Denne Tiltrædelses-Act blev bragt istand i Wien under 16de April 1725 mellem de keiserlige, czariske og svenske Ministre og ved samme blev der lovet Garantie for de russiske og svenske Besiddelser i Europa og for Freden til Nyestad, ligesom det ogsaa blev aftalt at man vilde forskaffe Hertugen af Holsteen Satisfaction for det Slesvigske og at saadant skulde skee ved fredelige Midler; men, dersom disse ikke vare tilstrækkelige, paa anden Maade, som nærmere vilde blive at aftale imellem de Allierede. Herpaa fulgte under 6te August s. A. en Defensiv-Alliance mellem Keiseren og Catharine den første, ifølge hvilken denne sidste ogsaa tiltraadte Wiener-Forbundet og betingede sig for Hertugen af Holsteen „at Keiseren skulde gjøre alt hvad Hertugen maatte ønske og hvortil Keiseren som Garant for den travendalske Fred maatte være forpligtet.“ Herom blev der tillige afsluttet en særegen hemmelig Convention, som ingensinde blev bekiendtgjort. Med Hensyn til den saakaldte hannoveranske Alliance, da blev Danmark, Sverrig og Holland opfordrede til at tiltræde denne, ligesom ogsaa Generalstaterne tiltraadte samme, hvorimod Preussen — som ogsaa tidligere havde til-

traadt samme — trak sig tilbage og under 10de August 1726 indgik denne Stat en Tractat med Catharina, hvis for Danmarks Vedkommende mærkeligste Artikel angik Hertugen af Holsteens Anliggender, som Kongen af Preussen lovede at befordre ved Mægling — gütliche Officia — og dersom det skulde komme til noget Yderligere — zu einer würklichen Erweiterung — i den Anledning da at iagttage en streng Neutralitet og derfor paa den anden Side betingede sig af Hertugen, at denne skulde afstaae fra sine Fordringer paa det Stettinske og fra hans i Wien nedlagte Protest mod den stettinske Forlehning. Forholdene mellem Danmark og Preussen antoge herved en mindre venskabelig Natur, i det sidstnævnte Magt saaledes sluttede sig nærmere til Rusland og ikke syntes utilbøielig til ogsaa for sit Vedkommende at understøttte Hertugen af Holsteens Fordringer. Følgen heraf blev at Forholdet mellem den danske Regjering og Hoffet i Berlin blev mindre og mindre venskabeligt.

Fra Fredensborg skrev saaledes Obersecretair Hagen under 5te Sept 1724 til Løwenørn: „at Westphal i Petersborg havde indberettet at den preussiske Minister Mardefeldt sammesteds arbeider med Envoyé Campredon paa at forlige Czaren og England, hvorfor Løwenørn skal erkyndige sig om dette skeer efter det preussiske Hofs Befaling og hvilke Ordrer Mardefeldt desangaaende har. Ligeledes skal han gjøre sig Umage for at Kongen af Preussen hverken paa Frankrigs eller Englands Begiæring blander sig i de holsteenske Affairer, da Kongen aldeles intet Vederlag

giver for Slesvig, men henholder sig aldeles til den ham givne Garantie."

Den 12te s. M. tilskrev Hagen de danske Gesandter Wedderkopp i Paris, Søhlenthal i London og Løvenørn i Berlin „at de af den medfølgende Extract af en Skrivelse fra Envoyé Westphal vilde see, at Holstenerne ved det russiske Hof smigre sig med at det franske, engelske og preussiske Hof vil interessere sig for Hertugen af Holsteen, hvorfor de respective Envoyeer skulle ved det Hof, hvor de ere, erkyndige sig om hvad der maatte være heri og siden benytte sig heraf, uden at anbringe deres Kilde, forat bevæge Hofferne til hverken directe eller indirecte at interessere sig for Hertugen af Holsteen." — Dog synes der fra dansk Side at være skeet et tilnærmende Skridt, idet Kongen af Danmark selv under 12. Sept. s. A. fra Fredensberg af tilskrev Kongen af Preussen om de høie Folk, „at han nemlig havde faaet dem og sendte dem med Oberst Reventlau tilsøes til Stettin og bades Kongen af Preussen om at overlevere den paa Spandau arresterede Capt. Præterius til det medfølgende Mandskab for at transporteres hertil."

Under 9de Januar 1725 rescriberedes Løvenørn fra Frederiksberg „at Kongen med megen Misfornøielse havde erfaret at Kongen af Preussen har ladet sine i Ostfriesland liggende Compagnier forstærke med 350 Mand og at Hensigten hermed er at hjælpe de uroelige Landstænder mod deres Fyrste, hvilket Kongen, som nærmeste Naboe og Slægtning af Fyrsten ei kunde taale. Han skal derfor bede Kongen af Preussen om at trække sine Tropper bort fra Ostfriesland,

da Kongen er findet at hjælpe Fyrsten mod sine uroelige Landstænder."

Den 29de Juli s. A. findes udstedt et kongelig Reskript fra Nykjøping til Løwenørn, som atter tyder hen paa en Tilnærmelse, da det deri hedder: „at han skal takke Kongen af Preussen for hans Skrivelse til Generalstaterne om at betale Kongen de skyldige Subsidier og Atrerages samt bede ham om at fornye disse Forestillinger;" men under 21de Aug. s. A. tilskrev Obersecretair Hagen fra Clausholm Løwenørn med Underretning om de for Kongen fordeelagtige Forslag, som den engelske og franske Minister have gjort det russiske Cabinet, da derimod den preussiske Minister Baron Mardefeldt har erklæret sig derimod, hvorover han skal beklage sig for Baron Ilgen og bede at den preussiske Minister for Fremtiden afholder sig fra sligt."

Den 2den Februar 1726 reskriberede Kongen fra Frederiksberg Løwenørn saaledes: „Da de holsteenske Ministre overalt udsprede, at Kongen af Preussen har indgaaet en Forbindelse med Czarinden imod Danmark, skal han fordre Erklæring herover;" og den 5te s. M. tilskrev Obersecretair Hagen Løwenørn: „at paa Grund af hans Forespørgsel om han maae omgaaes den til Berlin ankomne holsteenske Minister, tillades dette ham herved og skal han i denne Omgang søge at udforske saa meget muligt angaaende Hertugens Hensigt." Under 2den Marts s. A. tilskrev den samme Løwenørn: „at til Efterretning for ham sendes ham — Løwenørn — en Extract af en Indberetning fra Envoyé Westphal, hvoraf han vil see hvilken Erklæring den

preussiske Gesandt i Petersborg har gjort til Fordeel for Hertugen af Holsteen *).

Under 4de Mai s. A. rescriberedes fra Frederiksberg Løwenørn m. fl. danske Gesandter ved fremmede Hoffer: „at da Czarinden vedbliver at ruste sig til Fordeel for Hertugen af Holsteen, ansaae Kongen sig berettiget til at bemægtige sig den hertugelige Deel af Holsteen; og den 21de s. M. skrev Obersecretair Hagen til Løwenørn: „at fra Hoffet i Paris er den derværende danske Minister Intet tilkjendegivet angaaende det, som er foregaaet imellem Løwenørn og den i Berlin værende franske Minister, Grev Rothenborg, men han raades til at omgaaes venskabelig med denne. Den engelske Esquadre, 18 Linieskibe stærk, besat med 80 Kanoner er ankommen hertil den 13de h. M og forventes endnu 2 Linieskibe og nogle Fregatter. Den danske Esquadre bestaaer af 8 Linieskibe og 4 Fregatter, hvilke, commanderede af Contreadmiral Bilde, endnu i denne Uge til at gaae under Seil." Den 8de Juni s. A. tilskriver Hagen atter Løwenørn: „at da den franske Gesandt, Grev Rothenberg **) i Berlin, havde talt saa ivrigen for Kongens Sag, skal han tilkiendegive ham Kongens Tak, med Tilføiende, at Kongen, der er meget

---

*) Hverken Indberetningen eller Erklæringen findes i Geheime-Archivet.

**) Ifølge Obersecretair Hagens ovenanførte Skrivelse af 21de Mai 1726 synes der at have fundet en Conflict Sted mellem Rothenberg og Løwenørn, hvis venskabelige Forhold ovenfor er skildret af Pontoppidan.

tilfreds med Kongen af Frankrigs Handlemaade, ei ønsker noget mere, end nøiere at forbinde sig med ham."

Under 19de Aug. s. A. rekskriberes Løwenørn „at Kongen har overladt Fyrsten af Ostfriesland et Corps af den oldenborgske Garnison til sin — Fyrstens — og Families Sikkerhed, uden at han derved har til Hensigt at blande sig i disse Stridigheder og den 9. Septbr. s. A. (1726) udstedte Kongen atter et Reskript til Løwenørn fra Fredensborg, i hvilket det hedder: „Da man ikke anseer hans (Løwenørns) Ophold ved det preussiske Hof af saa stor Vigtighed nu, som hans Nærværelse i sit Stiftamtmandskab i Jylland, skal han tage sin Afskeed fra det preussiske Hof og begive sig paa Hjemreisen." Der findes imidlertid under 17de Septb. 1726 udstedt en mere formelig Rappelskrivelse for Løwenørn.

Det fremgaaer af det Foregaaende at Hertugen af Holsteen var, især efter hans Besvogrelse med Rusland, en for Danmark og for Freden i Norden meget farlig Persenlighed. Den danske Regjering maatte derfor nødvendigviis betragte enhver nærmere Forbindelse med ham og Begunstigelse af hans Prætensioner paa det Slesvigske for en fjendtlig Demonstration. Det danske Hof afbrød imidlertid ikke al Forbindelse med det preussiske. Skjøndt Rappel-Skrivelsen for Løwenørn er dateret den 17de September, forlod han dog først Berlin den 8de eller 9de November og Gesandtskabsforretningerne bleve indtil videre overtagne af Legationssecretair v. Scholler. — Løwenørns Afskeeds-Audients hos Kongen og Dronningen af Preussen vidnede

forøvrigt om i hvor høi Grad han havde vidst at vinde disses Gunst og Behaagenhed. Allerede i November 1725 var Løwenørn — maaskee for at forbedre hans oeconomiske Stilling og ifølge hans Klager i denne Retning — bleven udnævnt til Stiftbefalingsmand over Aarhuus Stift og Amtmand over Havreballegaard og Stjernholms Amter *). Om dette Løwenørns Embede vides forøvrigt intet, ikke engang om han nogensinde har tiltraadt samme, ligesom overhovedet den Sort Embeder til hin Tid synes at have været reent formelle eller sande Sinecurer, idet vedkommende Embedsmænd sjelden eller aldrig vare tilstede ved Embedet, der endogsaa synes undertiden at have været betragtet som et Slags Deportationssted, hvorhen Vedkommende maatte begive sig, naar han — der i Reglen opholdt sig i Hovedstaden — var falden i Unaade. Dette var saaledes Tilfældet med Bielke, der vovede at tale et Ord til Gunst for den arresterede Griffenfeld. At der næppe kunde være Tale om nogensomhelst særegen Qvalification til at bestyre disse Embeder sees blandt andet deraf at Admiraler tillige vare Amtmænd.

---

*) Hos Højer hedder det: „Da Stiftamtmanden i Aarhuus C. L. v. Plessen tog Sæde i Conseillet blev Generalmajor Løwenkron ꝛc Dette er næppe andet end en Trykfeil, ligesom det udentvivl er en Germanisme, naar Høier et andet Sted kalder Løwenørn Baron — en tydsk Benævnelse paa enhver Adelsmand. Vi maae forøvrigt beklage at vi for omtrent ½ Aar siden forgjæves have tilskrevet den nuværende Stiftamtmand i Aarhuus angaaende Oplysninger fra Løwenørns Periode.

XXII.
Brandperioden.

Løwenørn vendte saaledes tilbage til sit Fædreland i den saakaldte Brandperiode, som Tidsrummet fra 1725 til 1730 er bleret benævnet paa Grund af de ulykkelige Ildebrande, med hvilke Landet i disse Aar blev hjemsøgt. „Det behagede Gud — siger Hojer — i denne Periode næsten aarligen at hjemsøge vore Synder med svære Brandskader.“ Den 17de Oct. 1725 afbrændte 40 Huse i Tøndern. I Aaret 1726 ødelagte Ilden den største og bedste Deel af den ældgamle Bye Viborg, hvor den kostbare Domkirke brændte. Ikke længe efter gik en stor Deel af Byen Faaborg op i Røg og i Aarene 1729 og 1730 ødelagde Ilden Byerne Vordingborg og Slangerup. Men den skrækkeligste af disse Ildsvaader var dog den, som i Aaret 1728 hjemsøgte Residentsstaden Kjøbenhavn og som Hojer kalder en „guddommelig Vredesild“ — ein göttliches Zornfeuer —. Denne Ild opkom Onsdagen den 20de Oct. om Aftenen Kl. 6½ i et lidet Huus paa Hjørnet af St. Clemensgaden (nu Frederiksberggaden) ligeover for Vesterport hos en Høker og Lysestøber, efter hvad man ved Undersøgelsen har funnet udfinde, ved Uforsigtighed af et Barn, som med et Lys søgte paa Gulvet efter sit Legetøi og kom til at tabe Lyset i noget Høe. Med dette Uheld taug Barnet af Frygt for Hug indtil Vagten bankede paa og gjorde Beboerne opmærksomme paa at Alting paa Gulvet stod i lys Lue. Da nu Vinden netop blæste heftigen fra Sydvest, saa drev den Flammen med en fast utroelig Hurtighed videre ind i Byen, i Særdeleshed

da Stormen vedblev hele den følgende Dag og indtil Fredag, men flere Gange forandrede sit Strøg og sprang om fra Vesten, snart til Syd, snart til Nordvest og stedse med hvirvelagtige Stød, hvorved Flammen blev dreven fremad, snart til høire, snart til venstre og hele Partier af Staden bleve overdængede med en Ildregn af Funker af brændende Stykker Træe, Tørv og Flæsk. Byens Vestre-Qvarteer bestod nemlig ulyksaligviis dengang næsten af lutter smaa, lave og tæt paa hinanden byggede Huse uden Brandmuur og de fleste af dem vare opfyldte med Fedevarer, Tørv, Brænde og nogle med Hør, Hamp, Beeg og Tjære; andre med store Stabler af Birke- og Fyrretræe. Alle disse brændbare og let fængelige Stoffer angreb Ilden øieblikkelig og Vinden førte Flammen vidt omkring. Hertil kom nu et doppelt Uheld, nemlig at Vandcommissionen Dagen iforveien havde besluttet at lade nogle Hovedrender udenfor Byen lægge om, hvorved 5 Qvarterer af Staden — som ialt havde 11 — i 8 a 14 Dage maatte undvære deres Pumpevand. Dernæst traf det sig at Brandfolkene og Sprøiterne netop samme Dag havde været til Exercits og Mynstring, saa at Mandskabet deels var beruset, deels træt. Ilden tog saaledes Overhaand og angreb foruden store og lille St. Clemensgaderne ogsaa Vestergade og havde inden Midnat allerede udbredt sig til Gammeltorv og til St. Pedersstræde. Paa samme Tid opkom der en nye Ild paa Nørregade i en Bryggers Stald, hvor Bryggerknægten for at fortjene de sædvanlige 6 Rd. for at komme med den første Sluffe Vand, i sit Hastværk havde

glemt at slukke Lyset ved Foderkisten. Den Ild, som herved opkom, omspændte snart næsten hele Nørregade, hvor der boede mange Bryggere og hvor der derfor fandtes mange hundrede Favne Brænde som afgav og udbredte et forfærdeligt Flammehav, saa at inden Torsdag Formiddag alt lige indtil Rosenberg var lagt i Aske. Paa den anden Side af Torvet aad Ilden sig igjennem lige indtil Frederiksholms Canal. Ved Rosenberger-Siden udbredte Ilden sig langs den ene Side af Gothersgade indtil Regnegaden, hvoraf Nordre-Siden brændte, udgød sig over Pilestrædet — Püle - Straße — og Silkegaden — hvis søndre Deel blev staaende — indtil Kjøbmagergade. (Paa denne Gade havde Løwenørn sin Gaard beliggende. Dengang brugtes ikke Nummere paa Stederne.) Fremdeles gik Ilden igjennem store og lille Helliggeiststræde indtil Amagertorv — hvor dog kun 2 Huse brændte — og stødte der næsten sammen med den Flamme, som kom fra Vimmelskaftet af og som først dæmpedes ved Petersens Huus ligefor Helliggeistes Kirke, medens den fortærede alt Sønden for Vimmelskaftet indtil Canalen ved Slottet, hvor Ilden omsider om Fredagen blev standset ved det saakaldte Heüserichs Huus og ved Veierboden. — En Mængde uheldige Omstændigheder, Feilgreb og Fadæser bidrog forøvrigt Sit til at Ilden tog en saa frygtelig Overhaand. Byens Stadthauptmand laae meget syg og Vicestadthauptmanden saavel som Politimesteren Himmerig eller Himmerich og Brandmaier Preisler vare lutter nye Folk, som aldrig tilforn havde commanderet ved en Ildebrand. Det samme gjaldt

om Holmens Chef, som desuden — bemærker Heier — havde været ved Vinen. For at forhindre Desertion blandt Garnisonen havde man lukket Byens Porte, saa at der ikke kunde hentes Vand fra Stadsgraven og en Mængde Bønder med Vogne og Mandskab til at slukke bleve forgjæves holdende udenfor Portene, som først bleve aabnede, efterat de, kjede af at vente, vare vendte hjem. Brandanordningen forbød uden i yderste Nødstilfælde at nedrive Husene og da Kongen omsider befalede saadant, traf det sig at en fattig Borger, hvis Huus skulde nedrives, kastede sig for Kongens Fødder og bad saa ynkeligen om at man vilde skaane hans Huus — det Gud, efter hans Formening, endnu kunde og vilde redde — at den gode Konge ikke kunde tilbageholde Taarerne og overlod det til dem, som dirigerede Brandanstalterne, hvad de maatte ansee for nødvendigt at foranstalte. Disse udsatte nu Nedbrydningen — formodentlig paa Grund af Kongens formodede Ønske — endnu noget indtil strax efter den nye Ild fra Nørregade udbrød og hvorved Nedbrydningen her blev til ingen Nytte. De fleste Sprøiter vare snart ubrugelige og i stum Fortvivlelse forsøgte man fast ikke mere paa at gjøre Ilden nogen Modstand. Kun paa Gammeltorv arbeidede man endnu og forsøgte iblandt andet med 8 Kanoner at nedskyde et stort i Flamme staaende Huus, hvilket var saare taabeligt, da netop dette Huus havde en stor og høi Brandmuur, som kunde ophelde Ilden. Et andet høit grundmuret Huus kaldet „Blæren" — die Blase — beliggende paa Hjørnet af Nørregade og Gammeltorv blev, da det allerede stod i fuld

Flamme, ifølge et ubetdigt Raad, sprængt i Luften. Ved den herved frembragte heftige Rystelse faldt Tagstenene af Naboehusene rundt om Mariekirken — Frue Kirke — hvorved de tørre Sparrer ligesom Svovelstikker næsten i et Dieblik kom i Lue. Saaledes angreb Flammen omsider ogsaa den skjønne Marie-Kirke selv, fra hvilken Tid af Ilden næsten ganske uhindret rasede fremad indtil Fredag Morgen. Da man begyndte at frygte for Slottet begave Kongen og Dronningen sig allerede Torsdag Aften til Frederiksberg, medens Kronprindsen tog Natteloqis paa Christianshavn i Geheimeraad Adelers Huus, hvor dengang den franske Ambassadeur boede. Private Folk havde imidlertid ved Hjælp af Garnisonen faaet Ilden standset paa Amagertorv, Kjøbmagergade og med Osten indtil Gothersgaden, i Særdeleshed ved at nedbryde smaa Huse og at lade de større grundmurede staae. Dertil kom at Vinden imidlertid var bleven nordlig, saa at Flammehavet fra Vimmelskaftet, istedetfor at forene sig med det fra Amagertorv, tog Retningen imod Canalen ved Slottet, hvor den omsider saavelsom ved Frederiksholms Canal — tildeels ved Kronprindsens Iver — blev slukket. — Under denne 3 Dages Ildebrand var næsten to Trediedele af Kjøbenhavn (beynahe das ganze alte Copenhagen, so aus 12 Qwartiren bestund" hedder det hos Bussæus) gaaet op i Røg, næsten 3700 Familier berøvede deres Boliger. Foruden Marie-Kirken brændte St. Petri, Trinitatis, Helliggeistes og de Reformeredes Kirke. Af offentlige Bygninger brændte Raadhuset, Studiegaarden, Communitetet, Valkendorfs, Borchens

og Ehlersens Collegium, Biskoppens latinske Skole, Professorgaardene (Løvenørns Svigerfader var Professor Poul Vinding, der dog var død tidligere, men var beslægtet med flere andre dalevende Professorer) og Præsteboligerne samt Posthuset. Af private Huse brændte 2500. Nogle hundrede Familier laae med det, som de havde reddet, paa Volden under aaben Himmel flere Dage, vansmægtende af Kulde, Fugtighed, Hunger og Kummer. Midt i al denne Jammer udbredte der sig det Rygte at Ilden maatte være paasat af Mordbrændere og at derfor den tiloversblevne Deel af Byen havde samme Skjæbne ivente. Mistanken faldt nu først paa Jøderne, derefter paa holsteen-kielske — ogsaa her spøgede Hertugen — og endelig paa hamborgske Emissairer. En Borgercapitain Wittrop, der især var indtaget af saadanne Chimairer samt et Par andre ligesaa kloge Personer arresterede forskjellige Individer paa de meest intetsigende Formodninger og bragte dem som Brandstiftere for Kongen. Den anstillede Undersøgelse førte imidlertid til det Resultat at de vare uskyldige. „Det var ikke Menneskers, men Guds Haand — siger Hojer — som lod Ild regne ned over vor Stad." — Den almindelige Elendighed gik især Kongen meget til Hjerte. Man saae ham paa Gaden see munter og venlig ud for at opmuntre Gemytterne, men han reed hjem med Taarer i Øinene. Det blev nu forbudet at bage andet end grovt Brød og Rugbrød, som den Fattige kunde kjøbe og at brygge andet Øl end Bordøl til 1 Skilling Klassen. Hvem der ikke kunde finde Logie i Byen blev der forskaffet frit Qvarteer paa Landet. Consumtio-

nen blev til Lettelse for de Fattige, som bleve i Byen, for en Tidlang ophævet, en 3aarig Brandskat blev udskreven over begge Kongeriger og alle Embedsmænd og bemidlede Indvaanere i de kongelige saakaldte tydske Provindser gave frivilligen noget Klækkeligt til Opførelsen af de afbrændte Kirker og offentlige Bygninger.

Løwenørn modtog ved denne Leilighed af Preussserne — hvem de Danske ved en lignende Leilighed ogsaa gjennem Løwenørn havde ydet Hjælp — et ikke ringe Bidrag i Penge til Hjælp for den tydske Menighed i Kjøbenhavn, som ogsaa erholdt gode Tilskud fra Hamborg og Lübeck. Kjøbenhavn vandt forøvrigt meget i Skjønhed ved denne Ildebrand. De forhen saa snevre Gader bleve nu bredere, saa at ingen maatte anlægges med en mindre Bredde end 16 Alen. Af nye Gader opkom ved denne Leilighed af de snevre og krumme St. Clemensgader den brede og lige Frederiksberggade og af Torve Kultorvet, dengang kaldet Nørre-Torv. I mindre end 5 Aar var Kjøbenhavn forstørstedelen gjenopbygget og kunde da henregnes til een af de skjønneste Stæder i Europa.

XXIII.

Løwenørns andet Gesandtskab i Preussen.

I Aaret 1729 i Juni Maaned bivaanede Løwenørn tilligemed den danske Generalmajor v. Schulenburg*) — hvil-

*) Hojer kalder dem begge urigtigen Generallieutnanter — „der nunmehrige Generallieutenant Löwenørn" &c. — hvilken Titel Løwenørn først erholdt nogle Aar senere.

ken sidste specielt var afsendt i dette Øiemeed — den af Kongen af Polen for hans preussiske Majestæt foranstaltede sachsiske Lystleir ved Mühlberg eller Radewitz. Denne Lystleir beskrives af Løwenørn som noget Overordentligt i sit Slags og antoges at maatte have kostet Millioner formedelst den der herskende Luxus. Italienske Operaselskaber vare saaledes forskrevne for om Aftenen at divertere Officiererne for de her forsamlede 26,000 Mand samt de mange Fremmede, hvoriblandt Kongen og Kronprindsen af Preussen vare. Manoeuvrerne endte den 27de Juni.

Under 10de April 1730 findes Kong Frederik IV fra Kjøbenhavn at have egenhændigen tilskrevet Løwenørn om atter at gaae som Envoyé til Preussen nærmest i Anledning af nogle mellem Kongen af Preussen og det storbritanniske Hof opstaaede Stridigheder. Skrivelsen, der er paa Tydsk, begynder efter den hele kongelige Titulatur med den Tiltale: „Hochedler, lieber Getreüer" og, efter en Udvikling af Forholdene (der dreie sig om Borttagelsen og Anholdelsen af nogle preussiske Undersaatter som Repressalie fra hannoveransk Side, hvorved en Ruptur mellem begge Konger, den Løwenørn skulde ved sin Mægling forhindre, nær var opstaaet) ender saaledes: „Übrigens wirst Du auch alle andere während deiner Anwesenheit am dortigen Hofe verfallende Uns und Unser Interesse betreffende Sachen deiner Uns bekannten Dexterität nach bestermaßen beobachten und an Uns Best — Taglich von allem und Jedem, so Uns zu wissen nöthig und dienlich seyn wird, deinen allerunterthänigsten Bericht abzustatten nicht ermangeln. Wornach Du dich zu achten und Wir verblei-

den Dir mit Königlichem Gnaden gewogen." — Creditivet er af samme Dato og lyder paa „at Kongen af Danmark forsikkrer Kongen af Preussen — til hvem det som et Anbefalings-Brev er stilet — om hvor nær han har taget sig de mellem Preussen og Kongen af Storbritannien opstaaede Misforstaaelser — obschwebende Mißhelligkeiten — hvilket han allerede i en venskabelig og broderlig (Freünd-Bruderlichen) Skrivelse af 4de sidstleden havde underrettet ham om samt at han vil gjøre alt for at faae dem udjævnede". Da nu Kongen af Danmark — hedder det fremdeles — med Sikkerhed antager at Løwenørn er en Personlighed, som ikke vil være Kongen ubehagelig, saa har han fremfor andre villet udnæne og committere ham og beder derfor Kongen af Preussen om at tilstede ham Audients — geneigte Audienz zu verstatten — og at vise ham ligesaa megen Tillid som Kongen selv — so guten Glauben als wir Selbsten beyzumessen. — Creditiv-Skrivelsen slutter saaledes: Ich werde dahingegen i aller sinceren Ergebenheit verharren Ew. Majst. Freundwilliger Vetter, Bruder, Gevetter und Nachbar Friderich R.

Under dette Gesandtskab tilskrev Løwenørn Kong Frederik IV, Etatsraad Hagen m. fl. en Mængde franske Breve — hvoraf 45 findes i Geh. Arch. — tildeels med Afbenyttelse af Chiffre. Vi skulle af disse som en Prøve paa Løwenørns Stiil ordret meddele følgende dat. Berlin d. 26. April 1730: „Monsieur! J'ai l'honneur de Vous faire part par la presente de mon arrivée ici depuis avant hier au soir. Je fus hier voir Messieurs de Borch et de Cnyphau-

sen. Le premier se charga de faire sçavoir au Roi son maître mon arrivée ici et de me procurer sa resolution quand il lui plaira de me donner audience, sur quoi j'attende la Réponse demain,"

XXII.

Følgende af samme Brev har derefter været skrevet med Chiffres*):

„Aussitôt que j'eus mis pied à terre ici la Reine m'envoya Son Chambellan Mr. de Brandt avec un Compliment des plus gracieux (Derefter vedblives med Bogstaver) dont je rendrai compte dans ma premiere Relation, que j'aurai l'honneur d'écrire dès que j'aurai eu ma premiere audience. En attendant je me flatte, qu'il ne se passera pas beaucoup de jours, que je ne serai en état de pouvoir mander positivement sur quel pied les affaires sont ici. Je m'en rapporte pour cette fois à ce que vous mandera Mr. de Johnn. Je suis avec une estime parfaite Monsieur etc. — Overskriften er A. Mr. le Secretaire d'état de Hagen."

I et af de sidste Breve til Hagen, dateret Berlin den 21de Oct. 1730, hedder det:

---

*) Disse haves endnu og vare Betegnelser (Chiffer-Reglen) med Tal. 299 betydede saaledes A, 289 B etc. Tillige angaves hele Ord med Tal. 2000 betydede saaledes Dennemarck, 1900 Frankreich. De vare indrettede til fransk og tydsk Correspondence paa et Ark Papiir 1½ Alen langt, 1 Alen bredt.

„La Reine n'est plus reconnaissable parmi tant de chagrins, dont elle porte personnellement sa bonne part; car pendant le peu de jours, que j'ai été en dernier lieu à Wausterhausen il ne s'est pas passé un seul, qu' on ne lui ait dit quelque dureté." — Derpaa vedblives med Chiffre: „Cette pauvre Princesse m'envoya pendant la nuit son valet de Chambre à Wausterhausen pour s'informer quelles esperances j'avois par rapport aux affaires presentes. Je lui fis sçavoir en Reponse, qu'il n'y avoit que Dieu seul qui pouvoit sçavoir positivement ce qui en arriveroit *).

I et Brev til Kong Frederik IV af 3. May 1730 fortæller Løwenørn hvorledes han blev modtaget af Kongen af Preussen. „Da jeg — hedder det paa Fransk, i hvilke Sprog alle Løwenørns Indberetninger i denne Periode ere affattede — var ankommen til Potsdam en Time forinden H. Majestæt havde bestemt mig, saa ventede jeg ham paa Parade-Pladsen, hvor han ankom nogle Dieblikke efter, da han vilde bivaane Exercitsen. Saasnart som H. Majestæt fik Die paa mig steeg han af Hesten og gjorde imod mig nogle Skridt — som jeg burde have gjort mod ham, naar jeg ikke havde kjendt nøie til hans Manerer, idet denne Fyrste ikke kan lide at man gaaer ham imøde, men pleier selv at gaae lige hen til den han vil tale med. — Jeg vilde uden

---

*) Der synes her, som i det forhen citerede Brev fra Løwenørn, at hentydes paa ulykkelige Familieforhold ved Hoffet i Berlin og i hvilke Løwenørn, paa Grund af den store Tillid, der vistes ham, var bleven indviet.

Tvivl misbruge Deres Majestæts Taalmodighed, dersom jeg vilde rapportere alle de naadige og forbindtlige Ting, som Kongen sagde mig ved denne Leilighed, saavel med Hensyn til min Person, som med Hensyn til min Tilbagekomst til hans Hof." — Der fortælles derefter om Kongen af Preussens Bevidnelse af „hans store Venskab for Kong Frederik IV og om at der gjennem Aarhundreder ikke havdes Exempel paa Uvenskab — inimitié — mellem den kongelige danske og det brandenburgske Huus og at han ikke skulde være den Første til at gjøre en Undtagelse." Kongen af Preussen havde derefter indladt sig paa for Løwenørn at omtale sine egne Forhold til Hannover, hvilken Stat han beklagede sig over og som han meente Danmark tog Partie med, hvilket Løwenørn bemærkede at den danske Krone ifølge Tractater tildeels var forpligtet til. Han spurgte derefter Løwenørn om dennes Mening med Hensyn til de nu i Brunsvig bilagte Stridigheder med Hannover*), om Løwenørn ikke meente at han (Frederik Wilhelm) havde havt Ret i sin Paastand. Løwenørn skriver herom: „hvilke gode Grunde jeg end maatte kunne have havt at anføre mod denne Kongens Paastand, saa tog jeg mig dog vel iagt for at modsige ham, i Særdeleshed da det angik en afsluttet Sag, idet jeg indskrænkede mig til at ønske ham til Lykke i Anledning af den Overeenskomst, som i saa Henseende var bragt istand og at forsikkre ham at ingen Monark kunde have

*) Den nærmeste Anledning til Løwenørns Sendelse til Preussen synes saaledes ved hans Ankomst sammesteds allerede at have været fjernet.

glædet sig mere over hans Forlig med hans Besvogrede end Deres Majestæt."

(Den ovenfor omtalte Mr. de Johnn var en Cancellieraad John *) der, ved Løvenørns Ankomst, fungerede i Berlin som danst Resident og som nu fik Ordre til at gaae Løvenørn tilhaande som Secretair.) Med Løvenørn havde Kongen forøvrigt strax indladt sig paa Dagens Politik. Det hedder saaledes i hans ovenfor cit. Beretning til Fred. IV: „Vi kom derefter til at tale om Sagerne i Almindelighed og Hans preussiske Majestæt spurgte om hvad man hos os tænkte om Tractaten til Sevilla — Traité de Seville — og om man ikke fandt at de hannoveranske Allierede heri havde handlet urigtigt med Keiseren, i det man ganske havde kuldkastet Quadruple=Alliancen og idet samme havde indgaaet en hemmelig Fred — une paix clandestine — med Spanien. Hans Majestæt indrømmede mig derefter dette Punct, i det han yttrede, at jeg havde Ret og han vel hundrede Gange havde sagt til von Seckendorff at Keiserhoffet havde Uret i at bebreide andre det, som det selv havde gjort sig skyldig i; Men, vedblev han, lad os gaae over til at tale om et andet Spørgsmaal og lad os høre Deres Mening om den Fremgangsmaade, som de tydske

*) Dette er formodentlig den samme som senere blev Justitsraad og ansøgte Kong Christian den sjette om at blive Etatsraad, hvilket denne afslog i et Brev til Schulin af 31te August, men bevilgede i samme at Prindsen — med tydelige Ord — af Freüenfeld maatte blive Justitsraad da han var en Svigersøn af den keiserlige Resident Kürtzreck.

Rigsfyrster bør følge, om de bør taale at de Allierede af Sevilla der spille Herrer og der disponere over Rigets Lehn — des Fiefs de L'Empire — efter eget Forgodtbefindende. Jeg svarede ham (vedbliver Løvenørn) i den Anledning, at jeg i halvfjerde Aar havde været udenfor Affairerne, at jeg endnu ikke var ganske bekjendt — bien au fait — med alt dette, men at, saavidt jeg kiendte dertil, saa forekom det mig at de italienske Lehn (les Fiefs de l'Jalie) ikke vedkom Riget — l'Empire — undtagen forsaavidt som Keiserdømmet derved fandt sin Regning, at da med Hensyn til det Tilfælde, hvorom Spørgsmaalet var, de 2 Partier vare enige i Henseende til det Væsentlige — etant d'accord du gros de l'affaire — saa kunde jeg ikke indsee af hvilken Grund Riget behøvede at gribe til Vaaben i Anledning af Executions-Maaden, saa meget mere, som det formeentligen maatte være de tydske Rigs-Fyrster meget ligegyldigt, om de Tropper, som udgjorde Garnisonerne i Byerne Toscana og Parma, bare Kappen paa spansk eller schweizerisk Maneer, at med Hensyn til hvad der i Særdeleshed angik Kongen af Preussen, da, dersom det maatte være mig tilladt at sige min Mening reent ud — en fidelle Serviteur de S. M. — troede jeg ikke at det kunde være i hans Interesse at haste med at give sin Stemme i Overeensstemmelse med det keiserlige Hofs Hensigter, forend man havde seet paa hvilken Maade de andre Rigsfyrster greb denne Sag an; idet — attendu qu'il — der ikke handledes om mindre end om at binde Hænderne for bestandig paa sig

selv og alle sine Efterfølgere i en Sag af den største Vigtighed. Derpaa svarede Kongen mig at han var af den samme Mening, og at han ikke vilde erklære sig førend han havde seet hvad de andre Rigsfyrster vilde gjøre. (Derpaa vedbliver Løwenørn, men med Chiffre) Hvad min personlige Mening angaaer — Pour moi — da troer jeg at den Beslutning, som det sachsiske Hof maatte tage betræffende denne Gjenstand, vilde have en stor Indflydelse paa ham. (Der fortsættes derpaa med Bogstaver) Derefter spurgte Hs. Majestæt mig hvad vi meente om Luxembergs Stilling til Frankrig, som syntes at true denne Plads og om jeg ikke fandt, at alle de Magter, som deeltoge i Rigets Opretholdelse, burde sætte sig i Bevægelse for at forsvare en Plads, som maatte ansees for Nøglen til samme fra denne Side, idet Tilfælde at de Franske virkelig maatte angribe den; saa meget mere som Erobringen af denne Plads vilde aabne Veien til det Universalmonarkie, som dette Hof tidligere saa meget havde tragtet efter. (Med Ciffre.) Denne falske Mening, Deres Majestæt! (Sire!) er en ondskabsfuld Insinuation af von Seckendorff for at allarmere Kongen af Preussen med Hensyn til hans Naboeprovindser ved Rhinen. (Med Bogstaver). Mit Svar var at jeg ikke troede at der i Virkeligheden var noget herom."

Det turde af denne Samtale fremgaae at Hans preussiske Majestæt lagde Vægt paa Løwenørns Mening om politiske Gjenstande og viste ham megen Tillid. Dog har der været en Periode, hvor en Spænding fandt Sted imellem dem. Kronprindsen skulde nemlig allerede i Lyst=

Leiren ved Radewitz have havt den Plan at flygte for at unddrage sig Faderens haarde Behandling og betroede Løwenørn denne hans Hensigt. Løwenørn fraraadede imidlertid Prindsen saadant og tilraadede ham at søge at forlige sig med sin Fader; men indlod sig forøvrigt ikke paa nogen Angivers Rolle. Saadant blev imidlertid Kongen forebragt paa en saadan Maade som om Løwenørn havde complotteret med Prindsen og Kongen vilde i længere Tid ikke see Løwenørn, men svarede, paa dennes skriftlige Forespørgsel „om han kunde vente at faae nogen Audients, eller maatte gjøre Skridt til at forlade Hoffet," ved egenhændigen at tegne paa Løwenørns Skrivelse: „Habe keine Zeit; Friedrich Wilhelm". Sagen blev imidlertid senere paa en rigtig Maade forestillet Kongen, som, da han erfarede hvorledes Løwenørn havde raadet Sønnen paa det Bedste, skjænkede Løwenørn sin Tillid og sit Venskab i end større Grad end tilforn. Saavel med Kongen som især med Kronprindsen (Frederik II) indtraadte Løwenørn forøvrigt senere i en levende Brevvexling.

De omtalte krigerske Udsigter i Europa havde imidlertid Kong Georg af England vidst at fjerne og ved energiske Forholdsregler at betrygge Europas Fred, idet han forhindrede Spanien fra at udbetale Keiseren de store Summer, hvormed han skulde besolde sine egne saavelsom sine Allieredes Tropper og gjorde det umuligt for Rusland at foretage noget Reelt og Factisk for Hertugen af Holsteen eller at kunne tilsende Spanierne den ved Reval udrustede Flaade. I disse Øiemeed bleve nemlig 3 engelske

Flaader udsendte; den ene, under Viceadmiral Hosile, gik til den mexicanske Havbugt, den anden, under Admiral Jennyngs, til den spanske Kyst og den tredie, under Admiral Charles Wager, til Østersøen. Den førstnævnte af disse lagde sig foran Portobello (i Ny-Granada paa en Landtunge ved det caraibiske Hav) og var saa heldigen med at forhindre Gallionerne i at løbe ud hele to Aar efter hinanden, at Spanien af Mangel paa Penge ikke eengang kunde betale sine egne Tropper, endsige præstere Keiseren de lovede Subsidier. Den anden Flaade dækkede Gibraltar imod Spanielerne og forhindrede Transporten af de Tropper, som allerede stode færdige i Biscaya for at afgaae til Scotland i Prætendentens Tjeneste. Den tredie Flaade, som bestod af 20 Linieskibe, 2 Fregatter og 2 Brandere, ankom den 5te Mai 1726 paa Kjøbenhavns Rheed og omtrent 3 Uger derefter viste den sig for Stokholm. Efterat en svensk Rigsdag var bleven sammenkaldt tiltraadte Sverrig ogsaa under 14/25 Marts 1727 den hannoveranske Alliance, dog med visse Modificationer. Med den engelske Flaade havde imidlertid en dansk Esquadre bestaaende af 8 Rangskibe og 4 Fregatter under Commando af Schoutbynachten Michel Bilde eller Bille forenet sig. Den samlede Flaade lagde sig tilankers ved den lille Ø „Norgen" ikke langtfra Reval for der at iagttage den russiske Flaade og at forhindre den i at løbe ud. I Begyndelsen syntes det som om Russerne med Magt vilde drive disse Opgassere bort fra deres Fahrvande og 40 Rangskibe tilligemed 200 Galeier syntes dem tilstrækkelige til at kunne binde

an med 28 Krigsskibe og 6 Fregatter. Men ved nøiere Overveielse af Qvaliteten fandt man det dog mere tilraadeligt at blive ganske roeligen liggende i deres Havne ved Kronstadt og Reval indtil de forenede engelske og danske Orlogsmænd vare vendte tilbage til Kjøbenhavns Rheed. Omendskjøndt Czarinden indlod sig i Underhandlinger med Admiral Wager, saa bleve disse Underhandlinger dog strax afbrudte, fornemmeligen paa Grund af Punktet om det Slesvigske, med Hensyn til hvilket Catharina intet vilde eftergive og Storbritannien ikke tilbagetage sin Garantie. Imidlertid viste denne heldige Indespærrelse af den russiske Flaade hele Verden hvad Ingen hidtil havde troet, at en god Søemagt nok kunde indeslutte Russerne i den finske Bugt og saaledes forhindre deres Foretagender fra Søesiden. Saadant gav ogsaa Stænderne i Sverrig Mod til at tiltræde den hannoveranske Alliance, hvilken Tiltrædelse forøgede Kronen Danmarks Sikkerhed — omendskjøndt Danmark og Sverrig selv ikke indgik nogen Alliance med hinanden — idet deres Interesse mod et russiskt Angreb nu var fælleds, ja Sverrig var endogsaa forpligtet til, naar England og Frankrig forlangte saadant, i Tilfælde af et Anfald fra russisk Side, at lade 10,000 Mand Auxiliairtropper rykke mod Russerne, ogsaa til Forsvar for Danmark, som nu sluttede sig nærmere til den hannoveranske Alliance og under 16de April 1727 indgik en meget fordeelagtig Alliance med England og Frankrig paa 4 Aar. I en hemmelig Artikel af denne Tractat heed det, at saafremt Hertugen af Holsteen engang skulde bestemme

sig til at modtage et Æqvivalent for den forrige hertugelige Halvdeel af Hertugdømmet Slesvig, skulde de trende Konger af Danmark, Storbritannien og Frankrig bære enhver den tredie Deel af et saadant Æqvivalent og samme ingenlunde falde Kronen Danmark alene til Last. Ved denne Tractat blev i Løbet af 4 Aar 1,400,000 Rdl. bragte ind i Riget, uden at Danmark derfor behøvede at holde eller stille en Mand mere end ellers i Marken. Dette mægtige Forbund afvendte den truende fjendtlige Oversvømmelse af Russerne fra Danmark og gav Kongen af Danmark en nye Sikkerhed for Besiddelsen af Hertugdømmet Slesvig og, dersom Conjuncturerne engang skulde tage en saadan Retning, at der skulde gives Hertugen af Holsteen et Æqivalent, saa vare de 2 Trediedele af samme allerede nu overtagne af begge Garanterne og Danmark saaledes eventualiter befriet for samme. Kongen af Danmark var ogsaa saa vel fornøiet med denne Alliance-Tractat, at han netop valgte sin Gemalindes Fødselsdag til dens Undertegning og ærede Festen med en ganske usædvanlig talrig Promotion af Riddere, nemlig 3 af Elephanten og 13 af Dannebroge.

Imidlertid toge Sagerne i Rusland en saadan Vending at der snart ikke mere blev Spørgsmaal om Preussen eller andre Magter skulde, for at føie sig efter de russiske Ønsker, vise Interesse for Hertugen af Holsteen og saaledes vise sig mindre venskabelig mod Danmark. Rusland vedblev at være rustet og en dansk-engelsk Flaade viste sig paa nye for Reval, medens Hertugen af Holsteen tilbød Antagelsen

af et Æqvivalent, som skulde bestaae i de slesvigske Øer, Grevskaberne Oldenborg og Delmenhorst, Expectance paa Pløen og Ophævelsen af det holsteenske Fælledsskab. Disse Fordringer vare udentvivl ansatte saa høie i Tillid til de russiske Vaaben; men den 6/17 Mai 1727 døde Catharina den første i en Alder af 39 Aar og med hende gik Hertugen af Holsteens store Forhaabninger ogsaa i Graven. Ifølge Catharinas Testament succederede Storfyrst Peter — den ulykkelige Czarewitz Alexis's Søn — som saaledes i en Alder af 12½ Aar under Navn af Peter den anden blev Keiser over alle Russer. Fyrst Mentzikoff førte imidlertid Regjeringen, ikke blot som Premierminister, men som Czarens eller Keiserens tilkommende Svigerfader, idet den unge Czar ifølge Catharines Testamente var bleven offentlig forlovet med Mentzikoffs ældste Datter Marie, ligesom ogsaa Mentzikoffs eneste Søn var bleven forlovet med Czarens Søster, Prindsesse Nathalie. Hertugen af Holsteen blev nu af Mentzikoff behandlet med Ringeagt; Hertugens Gemalinde blev udelukket af Kirkebønnen og man gav ham dagligen mere og mere tydelig at forstaae at han godt kunde undværes i Rusland samt at man ansaae det for unødvendigt for hans Skyld at leve i Strid med Naboerne. Hertugen forlod under saadanne Omstændigheder ogsaa Rusland og gik til Kiel, hvor hans Gemalinde den 28de Januar 1728 fødte til Verden Prinds Carl Peter Ulrik — den nuregjerende russiske Keisers Farfader — og døde den 15de Mai s. A. Imidlertid var Mentzikoff og hans Huus allerede i September 1727 bleven styrtet og Peter den anden forlovet

med Fyrst Alexis Dolgorucki's Datter Catharina. Peter den anden døde imidlertid allerede i Januar 1729 af Kopper — en Sygdom, hvoraf mange fyrstelige Personer i hiin Periode døde — i en Alder af omtrent 15 Aar. Med ham uddøde den mandlige Linie af den czariske Familie. Man valgte nu til Keiserinde Peter den stores Broders, Iwans Datter Anna Iwanowna Enkehertuginde af Churland, som for at faae Regjeringen maatte underskrive haarde Betingelser, der dog strax bleve ophævede. Familien Dolgorucki blev nu styrtet og man begyndte i Rusland — hvor den holsteenske Hertugsøn maatte ansees for den vigtigste Prætendent og som man derfor søgte at holde fjernet — at ansee Danmarks Venskab for nyttig. Der blev derfor i Aaret 1730 gjort Begyndelsen til en bedre Forstaaelse ved Afslutningen af en Tractat betræffende Salutering tilsøes m.m.

Løwenørns andet Gesandtskab til Preussen har saaledes næppe kunnet frembyde synderlige Vanskeligheder af politisk eller diplomatisk Natur. Derimod fandt han ved sit Ophold her Leilighed til at kunne yde sin Velgjører og Konge Frederik den fjerde den sidste Tjeneste. Denne Konge nærmede sig nemlig med stærke Skridt sit Livs Maal, hvilket han selv troede, men Ingen ellers havde troet at være saa nær, som det virkelig var. Kong Frederik den fjerde havde fra sin Ungdom af havt et temmelig godt Helbred og havde lige fra sit andet Aar af, da han havde Kopper, og indtil sit 50de Aar ikke havt nogen egentlig Sygdom. Imidlertid leed han dog efter sit 40de Aar noget af den saakaldte gyldne Aare og en Badereise til Aachen i 1724

var snarere til Skade end til Gavn. Hertil kom Kjøbenhavns Brand 1728, under hvilken Kongen dagligen reed omkring i Storm og Regn og desuden græmmede sig meget. Den 8de Juli 1729 døde Prinds Carl Kongens daværende eneste Broder, hvilket Dødsfald meget afficerede ham. Den nødvendige Roe for Legeme og Sjæl kunde han ikke unde sig paa Grund af det bestandige Regjeringsarbeide, hvortil han sædvanligen anvendte en Deel af Natten. Heller ikke kunde han altid være frie for Ærgrelse „som af mere end een — siger Hojer — Undersaatterne ubekjendt Aarsag trængte ind i denne dyrebare Monarks Cabinet og Sovekammer." I Aaret 1729 havde Kongen ogsaa tvende Uheld, idet han ved at besigtige Byen reed over en med Brædder slet bedækket Kalkgrube, hvori hans Hest sank ned og foraarsagede ham selv en skadelig Alteration. Meget mere farlig var imidlertid et Fald, som Kongen gjorde samme Aars Efteraar paa Støbehuset i Kjøbenhavn. Den nye Støbemester Holtzmann skulde for førstegang støbe 4 tolvpundige Metalkanoner og havde til at overvære saadant indbuden Kongen og de Fornemste ved Hoffet tilligemed Mange af Byens Folk. Kongen kom ogsaa og stod paa en høi Tribune eller Stillads, op ad hvilken paa den ene Side en bred beqvem Trappe førte, men fra den anden Side kunde man kun komme ad en meget smal Trappe. Tribunen var foruden af hans Majestæt med Svite besat af en Mængde Mennesker og i Særdeles af en Mængde Officierer og Fruentimmer. Da nu Støbningen gik for sig sprang Formen, hvori de 2 Kanoner skulde

flødes. Det glødende Metal flød hen under Tribunen, antændte en Træpille og udbredte en skadelig og stærk Røg. Omendskjøndt det nu var høi lys Dag og der hverken var Mangel paa Sprøiter, Vand eller Mandskab, altsaa ingen Fare forhaanden, saa geraadede desuagtet fast alle i en utrolig Skræk, hvorfor de med høie Skrig og i den største Uorden ilede hen til Trappen og næsten søndertraadte hinanden. Kongen kunde i denne Forvirring og under den stærke Røg ikke see hvorledes det egentlig stod til, men blev af nogle af hans Suite af overdreven Omhue bønfaldet om itide at at trække sig tilbage og at vælge den korteste Vei igjennem den smale Trappe eller Opgang i den Formening at der her vilde være mindst Trængsel. Men ligesaa snart som Kongen havde betraadt denne lode Folk sig ikke længere holde tilbage og de, som vare bag ved, stødte dem, som vare foran, fremad med en saadan Voldsomhed at Kongen blev trængt flere Trappetrin forbi og kastet ned, hvorved hans Hat og Peruque faldt af. Vel var det endnu en Lykke, at Livtjeneren gik foran og saaledes kunde opfange den faldende Monark*); men den uundgaaelige

---

*) Denne Livtjener hed, saavidt vides, Torm og blev senere (1731) Politimester i Kjøbenhavn, som man har paastaaet, alene for hans Conduite ved denne Leilighed. Der fortælles om ham, at naar en Tyv var greben, befalede han en Politiebetjent at bringe ham — Tyven — ud til Sørensen — Inspecturen i Tugthuset — med Ordre til denne om „at beholde ham i nogle Maaneder, for at man imidlertid kunde see om han vilde bekjende.“

Skræk tilligemed selve Faldet og den indaandede Røg af det smeltede Metal havde alligevel bragt den i Forveien svage Konge næsten i Afmagt. Af hans Omgivelser sprang forøvrigt Kammerjunker Charles v. Holstein først til og hjalp Kongen, dækkede ham med sin egen Perugue (dette erindrer om Kong Carl XII og Siquier) og vedergvægede ham med Lugten af saakaldet cablisk Hjertepulver, som han netop bar hos sig, hvorefter Kongen blev bragt i en Vogn og saa godt som i Holsteins Arme ført til Slottet. Fra denne Tid af kunde Kongen ikke mere komme til Kræfter og hans forrige Munterhed forlod ham ganske. Naturen var svag og affræftet og Fodderne begyndte at opsvulme. Da Kongens tvende Livmedici Wolff og Schäffer vare gamle og mindre duelige blev den halliske Medicus Juncker i April 1730 indforskreven. Han yttrede Frygt for en begyndende Vattersoet og tilraadede Roelighed, idet al Reisen, navnligen Søreiser, vilde fremskynde det befrygtede Onde. Ikkedestomindre gaves der dem, som netop tilraadede saadant og Kongen begav sig virkeligen den 19de Juli paa Veien til Holsteen fuld af Haab om ved saadan Bevægelse at forbedre sin Tilstand. Han ledsagedes af Dronningen og en middelmaadig Svite, blandt hvilken der nævne fandtes Nogen, som tænkte paa, at hverken Kongen eller Dronningen mere skulde see Kjøbenhavn. Den 29de Juli ankom Kongen til Gottorp, men fandt det ikke tilraadeligt at reise videre.

Løwenørn modtog i Begyndelsen af August Maaned 1730 en Skrivelse fra Oberſecretair v. Hagen af 31 Juli s. A.,

hvori denne anmodede Løvenørn om at ville komme til Slesvig, hvor Kongen ønskede at see ham og, om muligt, i Følge med ham Dronningen af Preussens Livlæge Stahl, som var en i sin Tid berømt Læge, og som havde erholdt Tilladelse til at afgaae til Danmark for at tage Kong Frederik den fjerde i Cuur. Løvenørn opholdt sig hos sin døende og høit elskede Konge og store Velgjører Størstedelen af August Maaned og kom først tilbage til Berlin den 6te September. Om Kongens Sygdom skriver Løvenørn fra Berlin til Hagen endnu under 11te Octb. 1730: „Ved det tydske Cancellies sidste Notification dat. Odense den 4de d. M. har jeg med dyb Smerte — profonde douleur — erfaret at Kongens Sundhed er bestandig i en maadelig Tilstand. Gud høre saa mange tusinde Sjæles Bønner for Bevarelsen af en saa god Herrer, at vi snart maae høre bedre Efterretninger om Hans Majestæts dyrebare Person! Imidlertid takker jeg Gud for at jeg med Sikkerhed kan modsige det Rygte, som for 8 Dage siden havde udbredt sig her om Hans Majestæts Død og at man endnu kan nære de bedste Forhaabninger.“ — Kongen brugte imidlertid Stahls Cuur saalænge som denne havde Tilladelse til at blive. Det syntes og at tage en bedre Vending med Sygdommen og Kongen udnævnte Stahls Søn til sin Livlæge, da Wolff — som i nogle og tredive Aar havde kjendt Kongens Constitution — var død en Maanedstid iforveien. Kongen nærede det Haab at Sønnen, efter Faderens Raad og Methode, kunde fremme den gode Begyndelse, men den unge Stahl døde — Uheld paa Uheld! — endnu under Faderens

Ophold af en bidsig Feber og den hos Kongen sporede Bedring var meget vaklende. Den ældre Stahl mærkede snart at alt Haab med Hensyn til denne Sygdom vilde reducere sig til at vinde nogen Tid og tilraadede derfor Patienten, medens det endnu var Sommer, jo før jo hellere at begive sig til sin Residents, hvor han med større Beqvemmelighed kunde pleie sin Sundhed. Til den Ende efterled Stahl den fornødne Forskrift og ilede til Berlin. Kongen tiltraadte ogsaa i smaa Dagsreiser Tilbageveien til Kjøbenhavn; men kom ikke længere end til Odense, hvor den tiltagende Svulst og Svaghed nødsagede hans Majestæt til at forblive. Derefter blev Confessionarius Lintrup og Hofprædikant (siden Biskop) Hersleb og adskillige Læger beordrede derhen. Mod Slutningen af September begyndte man i Kirkebønner at bede Gud om Kongens Helbredelse og den 6te October tog Kronprindsen og det øvrige Kongehuus til Odense. Den 11te Octb., som var Kongens Fødselsdag, bad den fromme Konge Hofprædikant Hersleb prædike over de Ord i Salomons Prædikeners VII C. 2det V.: „Dødens Dag er bedre end Fødselens Dag," og „qvægede sig (bemærker Hojer) ved Overbeviisningen om den saa sjelden forstaaede Sandhed at Døden ikke blot er uundgaaelig for Mennesket, men nødvendig og een af de vigtigste guddommelige Velgierninger." Samme Dag uddeelte Kongen endnu en Elephanterden til Geheimeraad C. A. v. Plessen, der havde været Oberkammereer hos hans afdøde Broder Prinds Carl. Han hang ham sit eget Ordensbaand om

Halsen og takkede ham for al den Troeskab og Kjerlighed, som han havde udviiſt mod Kongens afdøde Broder. Han vendte ſig derefter om til Bøn og et Par Timer efter til Roe, ſom dog kun varede kort, idet en ſnarlig og mild Dødskamp Klokken 1½ om Natten mellem den 11te og 12te Oct. 1730 endte denne gode Konges Liv, efterat han her paa Jorden havde levet 59 Aar og nogle Timer ſamt regjeret i 31 Aar og 48 Dage.

Af Løvenørns Indberetninger fra Berlin angaaende Forholdet mellem Kongen af Preusſen og hans Søn Kronprindſen ſkulle vi her meddele følgende: Løvenørn ſkriver bl. A. under 4. Oct. 1730: „Generalmajor de Giniz den hollandſke Envoyé havde nyeligen hjemme fra erholdt Ordre til i ſin Regjerings Navn hos Hans preusſiſke Majeſtæt at intercedere til Gunſt for Prindſen. Han var ſat i ſtor Forlegenhed ved denne Commisſion. Hr. v. Borck, ſom han havde raadført ſig med, meente at det ikke var tilraadelig, under de forhaanværende Omſtændigheder, at tale til Kongen om denne Sag. Da imidlertid Kongen havde tilladt den omtalte hollandſke Miniſter at komme til ſig paa Hjortejagt i Wuſterhauſen — de chasser le Cerf à Wousterhousen —, ſaa har han troet at burde benytte ſig af denne Leilighed for at udføre ſine modtagne Ordres, hvilket han da og virkeligen gjorde, men uden at han i dette Øieblik veed hvad han ſkal dømme om Reſultatet heraf, i det Kongen af Preusſen ſnart havde talt ſom den opbragte Konge, ſom vilde dømme til Galge og Steile og Hjul og ſnart ſom den formildede Fader, — en pére adouci — der betragtede ſin Søns

Feil som en Drengestreeg — Tour de Jeunesse —. Denne Minister siger at han i Løbet af en halv Times Tid fandt Kongen snart i den ene og snart i den anden af disse Stemninger, som vare hinanden aldeles modsatte og at det vilde være ham umuligt at kunne indberette andet til sin Regjering, end at han havde havt en confus Samtale med Kongen af Preussen, uden at have faaet noget bestemt Svar af ham angaaende den omspurgte Sag eller at kunne danne sig nogen klar Forestilling om Kongens egentlige Tanker angaaende denne Gjenstand Imidlertid veed jeg (skriver Løvenørn) at Kongen for kort Tid siden har sagt til en vis Person, at han ikke vilde udgive 2den Deel af Czarewitzen — qu'il ne volut pas donner le second tome de Czarewitz —, men at han vilde lade sin Søn afsone sin Forbrydelse i et Fængsel — mais qu'il feroit ronger à son fils son crime dans la prison —. Imidlertid befinder denne Monark sig i en heist sælsom Aandsspænding; han klager over at alt hans Blod er i en saa kogende Tilstand at Hovedet er nærved at vende sig paa ham. Hans Podagra er i Løbet af 4 Dage bleven meget værre og han har havt Feber 2 Nætter i Træk, hvilket ikke bidrager til at berolige ham :c. (Man traf ifølge Brevets øvrige Indhold, som det synes, Foranstaltninger med et befrygtet Selvmord ved at sætte Jernstænger for hans Vinduer og desl.)

Strax efterat have modtaget den officielle Efterretning om Kong Frederik den fierdes Død overgav Løvenørn Gesandtskabsforretningerne til Cancelliraad John og reiste

den 24de October til Kjøbenhavn. Under 6te November blev han formeligen rappeleret og under samme Dato udnævnt til Geheimeraad og Oberkrigssecretair. Den 16de December næstefter fulgte Løwenørn sin bedengangne Konge til det sidste Hvilested i Roeskilde. Han nævnes af Bussæus under Nr. 55 blandt Følget med de Ord: „Hierauf folgten Ihro Excellencen diese fünf Geheime-Räthe, nehmlig....., wie auch der Herr Ober-Secretair Løwenørn, Herr Ober-Secretair von Hagen, Herr. General-Major von Bardenfleet" ꝛc.

XXIV.

Kong Christian den sjette bestiger Thronen.

Efter Kong Frederik den fjerdes Død blev allerede samme Dag den 12te October 1730 i Odense og Dagen efter i Kjøbenhavn hans Søn Kronprindsen udraabt til Konge under Navn af Christian den sjette. Denne Konge var født den 31te November 1799 og var saaledes omtrent 31 Aar gammel da han ved Faderens Død besteeg Thronen. Christian den sjettes tidligste Opdragelse af hans Moder Dronning Lovise var religiøs og alvorlig. Moderen var stedse saa ængstelig for ham, at han fast aldrig maatte komme fra hende eller ud af Stuen og saaledes heller ikke i en mere fremrykket Alder begive sig paa Reiser. Som en Følge deraf røbede Christian den sjette fra Barndommen af Hang til Melankolie, var alvorlig, tilbageholden, streng imod sig selv, nægtende sig Livets Forlystelser og

uskyldige Nydelser. Historieskriveren Langebek har udhævet Aarvaagenhed og Arbeidsomhed som Hovedtræk i denne Konges Characteer *). Han tillægger ham endvidere Gudsfrygt, Fromhed, Eiegedhed, Viisdom, Retfærdighed og Fredsommelighed. Selve Riegels erklærer „at det er langt fra at han vil betage Sjette Christian den billige Roes, som tilkommer ham for hans Stadighed og Flittighed i at gjennemlæse selv, eller lade oplæse for sig de utallige kjedsommelige Sager“, ligesom han ogsaa erklærer det for tilfulde beviist „at Christian den sjette, naar det gjaldt Rigets sande Vel, ei hørte efter sit Hofs Ønsker. Denne Konge var heller ingenlunde blottet for Kundskaber. Han talte og skrev Tydsk og Fransk og forstod Latin. Ikkedestomindre er maaskee ingen Monark bleven mere misskjendt af Efterverdenen end denne Konge. „Christian den sjettes Regjering — siger saaledes Nyerup — var en Tid, der kan lignes ved en Nat, der adskilte fjerde Frederiks Aften fra femte Frederiks Morgengry“. Men sammenligner man Christian den sjette som Regent og som Menneske med hans Fader og Søn, da

*) Denne Konges store Arbeidsomhed fremgaaer paa det tydeligste af hans efterladte Papirer. Prof. Jens Møller anslaaer Antallet af hans egenhændige Breve til 30 à 40,000, hvilket udgjør for hans 16 aarige Regjeringstid omtrent 2180 om Aaret eller omtrent 6 om Dagen. Nogle af disse til hans Ministre vare ingenlunde korte og desuden findes mange Udkast, Extracter af Bøger m. m., og han synes ikke at have skrevet hurtigt, da ethvert Bogstav er meget tydeligt. Hans Navn er endogsaa skrevet med calligraphisk Skjønhed.

staaer han vel i nogle enkelte Henseender tilbage for dem begge, især for sin Fader, men paa den anden Side overgaaer han dem ogsaa i adskillige Henseender, saasom i Afholdenhed, Arbeidsomhed — hvilket sidste dog kun gjælder i Sammenligning med Sønnen — i Omhue for en viis og omfattende Lovgivning,*) Bestræbelse for at kjende alle sine Embedsmænd og at fremme især de grundige Videnskaber og nyttige Haandteringer i Staten. Efterverdenen har begaaet den Uretfærdighed mod Kong Christian den sjettes Eftermæle at tillægge ham en Deel af de Lyder, som alene tilhørte hans Dronning, der beskrives som stolt og kold, herskesyg og ødsel, skjøndt hidkommen fra et fattigt Land.**) Uden qvindeligt Gemyt og skinsyg syntes hun i en særegen Grad at have været skikket til at forbittre Kongen Livet og at gjøre ham ilde liidt af sine Undersaatter. Hun lod ikke alene haant om det danske Sprog, men hun taalte det ikke engang i sin Omgivning. Endog ved Nationalfester, naar f. Ex. Stiftelser indviedes, maatte Landets Sprog ikke høres. Saaledes blev Valløe adelige Frøkenkloster indviet

---

*) Fdn. af 6. Oct. 1731 om Fattigvæsenet, af 13de Januar 1736 om Confirmationens Indførelse og af 23de Januar 1739 om Skolevæsenet paa Landet skyldes saaledes denne Konge.

**) Man anfører, som noget, der hidrørte fra denne Dronnings Stolthed, at i Christian den sjettes Tid var det Skik, naar Kongen var paa Slottet, at gaae ad Slotspladsen med Hatten i Haanden, ligesom ogsaa Christiansberg var omgivet med en Jernkjæde og saa mange Vagter at det havde Udseende af en Fæstning, som frygtede for fjendtligt Overfald.

med tydske Sange af Elitau. Suhm fortæller at hendes Had til det Danske gik saa vidt at hun spottende kaldte sin Søn Kronprindsen „den dänischen Prinzen" fordi han helst talte Dansk, skjøndt dette ikke var hans Moders Maal. Kongen havde imidlertid ingen Deel heri, men lod Kronprindsen opdrage til at blive den venlige, belevne, livsglade og folkekjere Konge, som Frederik den femte blev. Selv talte og skrev Kong Christian den sjette rigtignok i Reglen Tydsk og Fransk, medens han kun maadelig udtrykte sig i det danske Sprog,*) men saadant var en Følge af at Tydsk var hans Faders Hof-Sprog. Man har imidlertid flere Data for at Kong Christian den sjette interesserede sig for dansk Sprog og dansk Literatur. Han lod sig saaledes forelæse „Danske Magazin" hvergang et Hefte deraf udkom, ligesom han ogsaa siden talede med Forfatteren om dets Indhold. I Conferentsraad Werlauffs Priisskrift om det danske Sprog i Slesvig anføres flere Anordninger, der afgive Beviser nok paa Kong Christian den sjettes Interesse for det danske Sprog og tillige yde et vigtigt Bidrag til en retfærdig Vurdering af denne Konges Regjeringshistorie. Den Pietisme man har beskyldt denne Konge for

*) I Gen. Com. Coll. Archiv have vi dog seet flere paa Dansk udfærdigede kongelige Resolutioner, som og Collegie-Forestillinger og Løwenørn selv skrev Dansk til Kongen. Af Kongens Dansk er følgende en Prøve: „Angaaende. almuen i Sognedal udi Trundhjem Stift deres Ansøgning bifallis Kammeret og Stiftbefalingsmannen betenckning."

var mere en Følge af en Tidsaand, der var mægtigere end en Konges Maximer eller Exempel *). Kongen modsatte sig snarere end han beskyttede de pietistiske og skismatiske Forsamlinger i Landet, som dengang fandt Sted og under enhver anden Regent vilde have fundet Sted til hiin Tid. Men Tidsaanden tog ogsaa Kongen med sig, især da Professor Reuss blev hans Hofpræst, Bluhme hans Skriftefader, idet han maaskee undertiden fulgte disses Raad, hvor det havde været ønskeligere om han havde fulgt sin egen Forstand eller den af ham ellers saa høit agtede Sjællands Biskop Herslebs Raad. Det er imidlertid en falsk Fremstilling, naar man har søgt at skildre denne Konge som et blindt Redskab i sin Skriftefaders Hænder. Kongen modsagde ofte Bluhme, tænkte selv og anordnede intet af Vigtighed uden foregaaende Prøvelse. Bluhme har derimod udentvivl funden større Medhold hos Dronningen, hvem Kongen maaskee af og til kan have viist en større Eftergivenhed end ønskelig.

XXV.

Løwenørn som sin Tids Krigsminister.

Skjøndt Benævnelsen „Krigsminister" kun har været brugt her tillands om en Eneste, nemlig St. Germain, saa har der dog været Flere, hvis Functioner have været

---

*) Om Beskyldningen for Bigotteri, see Kolderup Rosenvinges Sendschreiben an Geheimerath Schlosser p. 7.

af en saadan Beskaffenhed og Udstrækning at de kunde benævnes sine Tiders Krigsministre. Til disse maae uden-tvivl Løvenørn blive at henregne. Nogle Historieskrivere have derfor ogsaa ligefrem nævnet Løvenørn som Minister i hans nye Stilling under Kong Christian den sjette. Hos Prof. J. Møller — Mnemosyne B. 2 p. 117 — hedder det saaledes: „Det er vist at man maae lede længe og jeg troer forgjæves, i Danmarks nyere Annaler inden man paa een Tid finder saadanne 6 Ministre, som L. og C. Pless, J. Rosenkrands, Poul Løvenørn" &c. — Den samme Mening synes ogsaa at ligge i Riegels's Ord, naar det hos denne (smaa Historiske Skrifter D. 3 p. 9) hedder: „De Personer, som i Regjeringssager havde Eneret til at forsyne Kongen dagligen med Forsætninger og Slutninger vare i det danske Cancellie Obersecretair og Statsminister J. L. v. Holstein, i de udenlandske og tydske Sager J. S. v. Schulin, for Rentekammeret W. A. v. der Osten, for Flaaden var Danneskjold Obersecretair, for Landetaten var Løvenørn". — Dog havde Løvenørn ikke Sæde i Conseillet, men alene Referatet i samme.

En af Kong Christian den sjettes første Regjeringshandlinger med Hensyn til Landetaten synes at have været Løvenørns Udnævnelse til Oberkrigssecretair. Den kongelige Resolution eller Ordre (General Commissariats Archivet), hvorved denne Udnævnelse skete, er dateret Frederiksberg Slot den 6te Nov. 1730 og paa Foden stilet til „Land-Etatens General Commissariat", men paa Con-

verten er Udskriften til: „Os Elskelige Vore Deputerede udi Land Etatens General Commissariat, samtelig". Den befaler, at samtlige Embedsmænd ved Landetatens General Commissariat skulle indsende deres Bestallinger eller kongelige Ordres, som af Krigscancelliet vare udfærdigede, til kongelig Confirmation, samt dimitterer Detlev von Revenfeldt fra „Ober-Kriigs-Secretaire-chargen ved Vores Kriigs-Cantzelj" og confererer samme Charge til „Os Elskelig Hr. Poul v. Løwenørn, Ridder, Vores General-Major af Cavalleriet, saa og Stiftsbefalingsmand over Aarhuus Stift, samt Amtmand over Havreballe og Stjernholms Ambter i Vort Land Nørre Jydland; Saa have Vi Eder sligt til Efterretning hermed allernaadigst villet bekjendtgjøre, og derhos anbefale, at I med bemeldte Vores Ober-Kriigs-Secretaire von Løwenørn om alt hvis, som til Vores Militair tiennistes Befordring kand geraade, vedkommende confererer, og hannem om alting, samme departement vedkommende, behørig illustration giver"... Under 5te Februar 1731 findes en anden ligeledes i det danske Sprog „paa Vores kongelige Residence udi Kjøbenhavn" udfærdiget kongelig Resolution, hvori det hedder: „Som Os allernaadigst haver behaged, under den 7de November afvigte Aar, Vores Ober-Krigs-Secretair og General-Major von Løwenørn, tillige som Med-Deputered udi Vores Land- og Søe-Etats General-Commissariater at denominere og hannem for samme Forretning foruden den hannem udi Reglementet ordinerede Ober-Krigs-Se-

cretaire Gage*) endnu aarlig Et Tusinde Rigsdaler a parte at tillægge, hvilket Tillæg ligeledes fra bemeldte 7de Novembris forbigangne Aar skal tage sin Begyndelse og fremdeelis continuere"... Paa denne Resolutions Couvert er Udskriften: „Os Elskelig Veres Præses og Deputerede udi Land Etatens General Commissariat, samtligen." — Løwenørn synes strax at være indtraadt som første Medlem i Collegiet, da hans Underskrift — P. de Løwenørn — findes først derefter: Harthausen — Kammerherre — C. Lerche — Generalmajor — S. Junge — Conferentsraad — B. Hauch, Justitsraad. Det sees af denne Resolution tillige at Land- og Søe-Etatens General-Commissariater dengang vare forenede**). Løwenørn blev derefter under 28de November 1732 udnævnt til eller tillagt Titel af Generallieutenant af Cavalleriet. Forøvrigt vare de 9 Aar, i hvilke Løwenørns quasi-Krigsministerium varede, Fredsaar, saa at hans almindelige Functioner med Hensyn til Anskaffelsen af Ammunitionen, Regimenternes Fordeling, Exerceertidernes Berammelse m. m. ikke ere meget interessante.

*) Ifølge de saakaldte Etater i Gen. Com. Archivet var denne Gage 2000 Rd. Den originale kongelige Resolution af 7de Novbr. som her paaberaabes, findes ikke. Rimeligen har den heller ikke været skriftlig.

**) Cfr. Registratur eller Material Register over de i det forrige Krigscancellies Archiv værende Sager (af Etatsraad Hedegaard) Nr. 1270 — 23. Nov. 1735, hvorefter Land-Etatens Krigs-Cancellie og Søe-Etatens skal separeres. Allerede 1712 var der Tale om „Land- og Søe-Etatens General-Commissariaters" Separation.

Vi skulle derfor indskrænke os til at fremhæve og omhandle nogle af de vigtigste Forandringer med Hensyn til Landets Forsvarsvæsen, som foregik i den Periode. De Love om Landeværnet eller Landmilicen, som emanerede i de første 10 Aar af Kong Christian den sjettes Regjering, ere nævne blevne til uden Løwenørns Medvirkning — uden at det dog kan paavises hvorvidt hans Raad for eller imod ere blevne fulgte — ligesom de ogsaa tildeels ere blevne skjævt og eensidigt bedømte, for en Deel vistnok paa Grund af Uvidenhed og Ubekjendtskab med Forholdene eller af politisk Partieaand.

Førend Forordningen af 20de Juni 1788 udkom hvilede det hele Udskrivningsvæsen paa den Grundsætning, at Eierne af det til Soldaterhold ansatte Hartkorn vare pligtige til at skaffe de Karle, som ifølge deres Hartkorn fordredes, eller at fremstille samtlige paa saadant Hartkorn værende Værnepligtige, for at Sessionen kunde vælge. Om Nogen var værnepligtig, beroede dengang paa om han fra Heftelsesaarene af tog Ophold paa saadant til Soldaterlevering ansat Hartkorn og derved blev Proprietærens Raadighed at præsentere ham undergiven. Forordningen af 1788 frietog Hovedgaardseierne for at levere Folk til Krigstjenesten og bestemte at denne skulde fordres umiddelbart som en almindelig og personlig Pligt imod Kongen og Fædrenelandet, samt at Mandskabet skulde udtages til Krigstjenesten i Forhold til Districternes Folkemængde, uden Hensyn til Hartkornet og indføres i Reserverullerne fra Fødselen af. — Strax efter Kong Christian den sjet-

ies Thronbestigelse og endnu førend Løvenørn var bleven Overkrigssecretair ophævedes ved Forordningen af 30te October 1730 det da bestaaende Landeværn, fordi, som det heed, adskillige Misbrug havde indsneget sig ved den af Kong Frederik den fjerde oprettede Landmilice, hvorved denne var bleven en fast utaalelig Byrde. (Det var altsaa ikke Lovgivningen selv, men Afvigelserne fra samme eller Misbrugen, der blev byrdefuld). Under 5te Januar udstedtes der en General-Pardon for alle dem, der vare undvegne fra Landeværnet, eller bortrømte fra Godserne af Frygt for at blive udskrevne til Soldater, hvortil føiedes den Tilladelse, at Enhver maatte nedsætte sig, hvor han vilde, paa Landet og i Kjøbstæderne. Da imidlertid heraf snart viste sig de mislige Følger at Bøndergedser blev øde og at Bønderkarlene nedsatte sig i Kjøbstæderne eller reiste ud af Landet, saa forbød en Forordning af 5te Marts 1731 saadant og et nyt Landeværn eller Landmilice blev derefter ved **Forordningen af 4de Febr. 1733** oprettet.

I Geheimearchivet findes (Nr. 40[?]) en egenhændig Skrivelse af September 1732 fra Kong Christian den sjette til Statsraadet angaaende Oprettelsen af dette nye Landeværn. Denne Skrivelse, der er affattet i det tydske Sprog, er et i flere Henseender mærkeligt Actstykke, idet den deels kaster Lys over Motiverne til hiin af Adskillige saa meget dadlede Lovgivning, deels giver et Indblik i Kong Christian den sjettes Cabinet og hans Virksomhed sammesteds, hvorved atter tidligere falske Forestillinger tildeels opklares, og endelig viser, at denne

Konge ingenlunde behøvede at give Løwenørn eller nogen Anden „Eneret — som Riegels udtrykker sig — til at forsyne sig med Forsætninger og Slutninger", skjøndt vi paa den anden Side ikke ansee det for usandsynligt at Kongen har havt hyppige mundtlige Conferencer med Løwenørn om Sagen og at derfor denne Sidstes — hvis skriftlige Betænkning om Sagen ikke er at finde — Anskuelser for en Deel udtale sig i Kongens her omtalte Skrivelse. En tidligere kongelig Skrivelse til Statsraadet af 18de Januar s. A. maae for Sammenhængens Skyld først meddeles. Denne lyder i det danske Sprog saaledes;

„Mine Herrer! Af den vedlagte Forestilling fra Land-Etat-General-Commissariatet*) vil De tilligemed mere er-

*) „Det gjør mig Ondt — siger Prof. J. Møller — at jeg ingensteds har fundet General Løvenørns Betænkning i denne Sag. At han havde stor Deel deri forstaaer sig selv. Ogsaa har jeg fundet hans Navn anført, f. Ex. i det danske Cancellies Brevbog Nr. 111 for 1733, som indeholder Conseilets Memorial til Kongen af 21de Febr. 1733, hvori meldes, at Conseilet ifølge Befaling af 17de s. M. angaaende Udnævnelsen af Commissairer til Indretning af den nye Landmilice, havde overlagt og fundet tjenligt, at Geheime-Expeditions-Secretair Neve først talede med General Løwenørn derom, og hans Excellence — Generallieutenant Løwenørn — havde fundet det raadeligt at at Neve traadte sammen med Justitsraad Hauch og og Cancellieforvalter Sechmann af Krigscancelliet for at eftersee alt hvad her tilforn var bleven expederet ved Landmilicens Oprettelse samt overlægge med dem hvorledes Expeditionerne efter den nærværende Plan kunde affattes." — Den i Kongens Skrivelse paaberaabte Forestilling har forøvrigt ligesaalidet som Ge-

fare hvad for Desputer der opstaae imellem Proprietairerne og mine Officierer. Da jeg nu ikke gjerne vil træde noget af Partierne for nær og min Interesse tillige fordrer, at saavel Undersaatterne conserveres, som ogsaa at min Armee kan blive forsynet med gode dygtige danske Karle — Knechten — saa har jeg til ydermere Visshed villet vide Eders samtlige skriftlige sentiment derom, førend jeg desangaaende tildeler General=Commissariatet min Resolution og Villies=mening; thi Alt kommer an paa Explicationen af min Ordre af 15de December f. A." *). — Efterat nu Conseilet eller Statsraadet havde taget Sagen under Overveielse, yttrer dette, „at det meget maatte fraraade Indrettelsen af en af nogle Proprietairer foreslaaet saakaldet Provindsial = Milits og udtaler at Hovedondet ved den bestaaende Tingenes Stilling bestaaer i at en Deel Proprietairer bebyrde deres Bønder med alt for stærkt Arbeide, Hoverie og anden haard Omgang." (Det sees heraf at Hovedondet altsaa ikke — efter disses, Iver Rosenkrands og Plessernes Mening — laae i Lovgivningen, men i enkelte Individers Mangel paa Moralitet, hvilken sidste ingen

---

neral=Commissariats=Collegiets Erklæring — hvis en saadan er bleven indhentet — været at finde enten i Gen.=Comm.=Collegiets Archiv, uagtet Etatsr. Rederes og især Hr. Knudsens velvillige Eftersøgninger, eller i det kongelige danske Cancellies.

*) Denne Ordre gaaer ud paa at det unge Mandskab, som fra Landmilicen er dimitteret, ei maae antages ved de geworbne Regimenter, førend de deres Tjeneste hos Proprietairen eller Bønderne, hvor de tjene, lovligen har opsagt og Fardag kommer.

menneskelig Lov kan fremtvinge). I Kongens ovenfor omtalte Skrivelse af September 1732 indeholdes Svaret herpaa. I denne Skrivelse — der er dateret fra Fredensborg — hedder det: Conseilets Sentiment og Papiret *) vedkommende en Provindsial-Milices Indretning have Vi rigtigen bekommet. Vi ere forvissede om at samme er udflydt af Troskab og Kjerlighed til vor Tjeneste og saaledes som de efter deres bedste Vidende og Samvittighed have indseet og erkjendt Sagen. Men, efterdi Vi dennegang ere af andre Tanker end Vort Conseil, saa have Vi anseet det for nødigt at svare paa følgende Maade derpaa; skulde Conseilet finde noget at erindre eller forbedre paa dette Vort Sentiment, saa tillade Vi dem saare gjerne at gjøre det. Det er vist, og kan af intet fornuftigt Menneske nægtes; at Land-Milicen paa den forrige Fod var skadelig, men en Sag, som formedelst visse Omstændigheder er bleven ond, kan blive god, naar man tager det bort, som har gjort den ond. Dette vil vise sig naar en nye saakaldet Landmilice bliver oprettet paa en anden og bedre Fod; ikke som den forrige var; saa kan den være nyttig for Landet. Vi have afskaffet den forrige Landmilice; altsaa er det let at indsee, at Vi ikke igjen ville oprette en saadan som den forrige var. 1) Landmilicen var tilforn alt for stærk og nombreuse derfor skal nu kun een Karl gaae, naar forhen 2 maatte gaae. Tilforn gik af 32 Tønder Hartkon en Karl, men nu skal kun en

*) Hermed menes Proprietairernes Memorial eller Forslag.

Karl gaae af 64 Tønder Hartkorn. Ei heller maa der sees saa meget paa Udseendet, naar kun en Karl har sine Lemmer og ikke er altfor defigureret i Ansigtet, saa skal han antages og saa skulle Proprietærerne have Lov til at tage hvilken Karl han vil ud af Regimenterne for at give ham en Gaard imod at stille en anden rørig Karl isteden. 2) Denne nye Landmilice eller Landeværn skal komme sammen saalidet som muligt, og naar de sendes, skal det altid være saaledes, at de komme hjem igjen om Aftenen, saa at de ingenlunde forhindres i deres Arbeide paa Landet. 3) Det kan bevises at mange Folk ere løbne ud af Landet ogsaa efterat Landmilicen er afskaffet og Vi vide ikke hvilket der er bedst, enten Folk gjøre sig Skade paa deres Lemmer for ikke at blive Soldater, eller at de med sunde Lemmer løbe ud af Landet da der dog ingen Landmilice er; det ene er vel ligesaa slemt som det andet. At Folk løbe stærkt ud af Landet kan iblandt andet ogsaa erfares deraf, at en vis Proprietær ved Navn Marsvin fra Jylland allerede forrige Vinter har beklaget sig derover for Os — som Conseilet nok veed — at han ikke kunde holde sine Folk paa sit Gods, hvorfor han har proponeret Livegenskabet, men dette skal aldrig blive tilstaaet *). Denne —

*) Da man, efter de Tiders Anskuelser og Principer for Værnepligten, gjorde det til Pligt for Proprietæren at stille den Værnepligtige til Soldat, saa var det en Selvfølge at der til denne Forpligtelse ogsaa maatte svare en Berettigelse for Proprietæren til at forhindre den Værnepligtige i at unddrage sig Pligten. Hos den humane Proprietær var maaskee et Pas lettere at

Dieser — har først bragt Os paa Tanken om en Landmilice og hertil er dette Papier kommet, hvilket Vi ikke vide, hvorfra det er, men Geheimeraad Rosenkrands har overgivet Os det. 4) Officierernes Excesser ved den forrige Landmilice kunne for Fremtiden let forebygges. Naar det betydes Officiererne i Vort Navn at hvo, som begaaer Excesser, skal uden al Naade casseres, saa tør de ikke vove det. 5) De geworbne Regimenter bekomme kun faa, ja næsten slet ingen Folk fra Landet, som kan bevises af Listerne. Altsaa kan Oprettelsen af en nye Landmilice ikke skade dem. Hvervingen indenlands falder dem noget vanskelig, fordi de næsten om enhver Karl maae føre Proces med Proprietæren, hvilket derfor koster dem meget og meget decouragerer Officiererne. Hvad Udskrivningen af Matroser angaaer, da tages dertil Ingen uden de fra Søkysten, hvilke ikke due til Soldater. 6) I de fleste Lande findes Landmilice og den ansees der ikke for skadelig, men for nyttig*), saasom i Sverrig, Norge, det Lüneborgske og andre Lande, altsaa er ikke Tingen selv skadelig, men kun Maaden hvorpaa den er indrettet. 7) Hvis Vi faae Krig — som Gud i Naade bevare Os for — eller komme til at sende Auxiliair-Tropper til vore Allierede, hvorfra skulle Vi da tage de fornødne Folk? Vi have jo ikke engang nok til at besætte

---

erholde end den Caution, som Fdn. 1788 stiller som Betingelse for Erholdelsen af Amtsvas.

*) Maaskee har Fredens gode Dage allerede frembragt mange Misfornøiede. Medens Frederik IV holdt Milicen stadig til Ilden hørtes ingen Klager.

vore Fæstninger. At indstikke de raae Bonderkarle i de gevorbne Regimenter, var at fordærve den ene med den anden; thi i en Hast lærer man ikke saadannne Folk at omgaaes med Gevæhr. At lade Regimenter komme fra Norge gaaer ikke an; thi der er ikke mere end et Par Regimenter at undvære, naar Landet ikke skal gives til Priis for vore gode Venner og Naboer, vi have ikke mere end 2 gevorbne Regimenter i Norge; Resten er lutter Nationale. Trækker man de 2 geworbne Regimenter herned, saa maae de Nationale igjen giøre Tieneste og saa staae mange Gaarde deroppe øde. Ogsaa lader en Transport sig ikke iværksætte uden stor Incommoditet; thi Fragten af Skibene koster saare meget og Handelen bliver derover forsømt. Tilmed kan en saadan Transport findes fornøden paa en Aarstid, da enten intet Skib er at faae, fordi de alle ere i Søen, eller fordi Vinden er contrær, eller fordi der er Iis eller fjendtlige Flaader i Søen. Nordmændene døe ogsaa meget naar de komme herned, saa at næppe Halvparten kommer op igjen Altsaa bliver det vel efter vore Tanker det bedste om en Slags Landmilice igjen kunde oprettes heri Danmark, men som ikke havde nødig at føre det odieuse Navn af Landmilice, men maatte bære et andet Navn, saasom Landeværn eller Reserve*). Denne kunde i alle Stykker indrettes

*) Ordet „Landmilice" blev dog optaget i den nye Anordning, hvis Overskrift blev: „Om en nye Landmilices Indrettelse i Danmark." Dette turde være et Beviis paa Kongens Eftergivenhed for Andres Grunde Der gaves forøvrigt navnkundige Mænd, som meente

ganske anderledes og langt bedre end forhen, saa at den ikke var Landet til Skade, men til Gavn. Vi have intet andet end vort Lands Bedste for Die og forlade gjerne vore første Sentiments, naar vi indsee en Sag bedre. Naar Vi modtage Vort Conseils skriftlige Besvarelse heraf, ville vi tillægge Vedkommende videre Befaling, thi en saadan Sag maae vel overlægges og holdes hemmelig."

Af dette Brev sees det at Kong Christian den sjettes Breve undertiden ikke vare saa ganske korte, saa og at Monarken har havt flere og vægtige Grunde til at dissentiere fra sit Conseil eller sammes Majoritet. Conseilet tog nu Sagen paa nye under Overveielse og af Iver Rosenkrands blev forfattet et Svar, i hvilket man udtaler sig for et Hvervingssystem og imod Kongens Forslag om en nye Landmilice selv under et andet Navn, medens man ansaae en god Flaade for den største Betryggelse for disse Lande. Hvor forskjellig forøvrigt Meningerne have været om den saa meget dadlede Landmilice under Kong Frederik den fjerde — den Christian den sjette væsentlig vilde forbedre og lette — sees blandt andet deraf at Historieskriveren Suhm laster Carl Pleß „for hans Andeel i Ophævelsen af den ypperlige Landmilice."

Den nye Forordning, som nu udkom som Resultatet af hine Forhandlinger, er dateret Frederiksberg Slot den 4de Februar 1733. I sammes Præmisser hedder det:

---

at Landmilicen var et Gode og fast uadskillelig fra Bondens Frihed. Cfr. Suhms saml. Skrifter D. 14 P. 247.

„Ligesom Vi, af Kiærlighed og Omhu for Landet, have afskaffet den forhen oprettede Land-Milice, eftersom samme paa den Fod, som den var og formedelst den derved foregaaende Misbrug, var bleven Landet mere skadelig, end gavnlig, saa er det og den samme Kiærlighed for Landet, der forhen havde bevæget Os til at nedlægge bemeldte Land-Milice, som nu bevæger Os den Frihed, Bønder-Karlene ved Land-Milicens Afskaffelse har bekommet, nogenledes at indskrænke, efterdi Vi ugjerne maa see og fornemme, at de saadan Frihed misbruge, idet de lade Agerdyrkelsen fare og størstedeels sig af Landet forføie bort og endnu dagligen derfra undvige. Der bydes og befales derefter at alt ungt Mandskab paa Landet skal indrulleres, men uden dennem med nogen Slags Trængsel, som de under den forrige Land-Milice havde udstaaet, at besværge.“ Det nye Landeværn blev kun halvt saa stærkt som det forrige, alt det unge Mandskab fra 14 til 36 Aar indskreves i Reserveruller og Tjenestetiden fastsattes til 6 à 8 Aar. Naar Bondekarlen havde udtjent sin Tid eller fyldt sit 36te Aar, kunde han nedsætte sig hvor han vilde; Forordningens § 18 bestemmer nemlig „at ingen Bondekarl maa give sig fra det Gods, hvor han er født, saalænge hans Husbond kan skaffe ham Tjeneste, med mindre han er over de til Enrolleringen ansatte Aar, eller efter foregaaende 17de § sin Tid ved Land-Milicen rigtig haver udtjent, men naar han da derfra har erholdt sin Afskeed, som hannem uden nogen Slags Betaling meddeles, maae han sin Husbonde Tjenesten lovligen opsige og derefter kan han siden tage

Tjeneste i Landet, hvor han selv vil, undtagen han er af de Vornede, eller haver forsiddet sin Gaard; men udi andre Tilfælde maae den hannem aldeles ikke nægtes, under 50 Rdalers Mulct, Halvdelen til Karlen og den anden halve Deel til Regiments=Cassen." Med Iværksættelsen af denne nye Forordning har Løwenørn havt en Deel at gjøre. Han findes saaledes at have underskreven (tillige med Lerche og Hauch) en Skrivelse fra Land=Etatens General=Commissariat til Kongen, med hvilken Skrivelse sendes „de tilsendte Projecter til Instructioner for de samtlige Commissarier ved Landmilitiens Indretning og deres Vedtegninger". (Danske Cancellies Archiv.) Under 6te Febr. 1739 emanerede en kongelig Resolution dat. Frederiksberg og stilet til: „De Deputerede udi Land=Etatens General=Commissariat". I denne Resolution hedder det: „Os er allerunderdanigst bleven refereret trende allerunderd. Forestillinger af 5te Nov. og 20de Decbr. *), hvorved I udi Anledning af at Forordningen om den nye Landmilities Indretning i Vort Rige Danmark af 4de Februar 1733 dens 17de Articul tillader, at de Bønder=Karle, som blive enroullerede over deres 30te Aars Alder, skal ikkun tjene i 6 Aar, og siden være fri for al Udskrivning, medvidere, andrage allerund., at til Eder er indkommen adskillige Forestillinger, at som mange Karle vorder

*) Den originale Resolution findes i Gen.=Comm. Archiv og er parapheret af en Holstein, hvorimod de paaberaabte Forestillinger ikke findes i Archivet, som først fra en senere Periode er i complet Stand.

indskrevne før de ere 20 Aar, og naar de har staaet i 8 Aar i Rullen, som er deres bedste Alder, og de da først ere skikkede at antage Gaarde og gjøre Husbonden og Bonden nyttig Tjeneste, udgaaer de af Rullen; andre, som blive enroullerede over deres 30 Aar ere, naar de have tjent i 6 Aar, og da udgaaer af Rullen, ligeledes istand til Gaarders Antagelse og Bondens Tjeneste, saa skal disse Enrullerede holde sig tilbage og ikke vil fæste Gaarde, stelende paa den Frihed de vente naar de efter 6 à 8 Aars Tjeneste komme ud af Rullen, og da ere frie, samt kan reise hvorhen dem lyster, saa det er ventelig, at de Fleste og Anseeligste gaae ud af Landet*), Vores Ryttergods og andre Jordgodsers Eyere ei alene til Skade, men og Vores Tjeneste i Regimenterne til mærkelig Afgang, da de fleste Proprietarier ei skal have dem saa gode at levere, som de, der udgaae af Rullen, hvorfor I eragte til Vores Tjeneste nødvendig, at alle de Karle, som ved Land-Militien i Danmark ere indskrevne før deres 30 Aar, bør isteden for 8 Aar tjene for Soldat i 12 Aar, og de, som ere indroullerede over deres 30 Aar, at tjene istedenfør 6 udi 10 Aar, og I saaledes formene at ei alene Regimenterne altid kan være i god Stand, mens det endog kunde blive Landgodsets

---

*) Dette tyder ikke paa noget Stavnsbaand. Forøvrigt er det en mærkelig Udvandringslyst Bondekarle dengang have havt. Nogle synes at ville søge Grunden hertil i Proprietairstandens Demoralisation. Nutidens Udvandringer fra Norge og Schweitz m. fl. St. kan dog vel ikke udledes af samme Grunde.

Conservation, med mere Eders Os derom gjorte allerund. Forestilling, til hvilken I Eder, udi Eders Erklæring af 20de December næstleden paa Os Elskelig Stiftbefalingsmand Baron Iver Holcks med Fleres allerund. Memorial, saavidt om Soldaternes Løsgivelse fra Compagniet og deres Hæfte til det Gods hvorfra de ere udskrevne, angaaer, refererer, ... Thi give Vi Eder derpaa hermed til Svar, at Vi allernaadigst ville, at det fremdeles skal forblive ved de forrige vores allernaadigste Anordninger, men naar de 6 a 8 Aaringer, som Forordningen ommelder at de Enrollerede skal staae i Rullen og vores Tjeneste ved Land-Militien, er forløbne, og den Enroullerede siden ei vil resolvere til en Gaards Antagelse, skal det være Proprietairen tilladt, at give ham paa visse Aaringer til eet af Regimenterne ved vores Guarder, hvorom Karlen da med Regimentets Chef, saavel om Tiden som ellers haver at capitulere. Og er til den Ende tilligemed Vores allernaadigste Villie og Befaling at I tilkjendegiver de Deputerede udi Sessionerne for Land-Milicen udi Vort Rige Danmark, paa ethvert Sted denne Vores allernaadigste Anordning til allerunderdanigst Efterretning, samt at de og samme for alle vedkommende behørigen have at lade kundgjøre. Derefter I Eder allerunderdanigst have at rette. Befalende Eder Gud."

Det fremgaaer af denne Resolution — saavelsom af flere andre, der findes i General-Commissariats Collegiets Archiv — at Kongen ikke altid — maaskee sjeldnere end ønskeligt — fulgte vedkommende Collegies Indstilling. Forøvrigt findes der ogsaa Indstillinger fra Løwenørn alene. Saa-

ledes har han under 10 Febr. 1733 *) indstillet til Kongen „at nogle Stabsofficerer maatte faae forhøiet Gagering i Anledning af Indretningen af den nu forehavende nye Land-Milice i Danmark, i det sammes samtlige Districter ere dobbelt saa vidtløftige som den forriges, da et Regiment nu indbegriber 2de af den forriges Regimenters Districter." Denne Indstilling, som Kongen i det Væsentlige bifaldt og allerede Dagen efter resolverede paa, slutter saaledes: „Der ieg med allerunderdanigst Devotion og Troeskab min Livstiid forbliver Eders Kongl. Majestæts allerunderdanigste Troe-pligtskyldigste tienere og underdan P. de Løwenørn".

I Egenskab af Overkrigssecretair synes Løwenørn at have i Sager af mindre Betydenhed indhentet Kongens mundtlige Resolutioner og derefter meddeelt samme til Vedkommende under sit Navn; saaledes findes iblandt kongelige Resolutioner følgende betræffende et Andragende fra en aftakket Rytter ved Navn Hans Bartels *): „Ihro Königl. Mayt. haben hierauf allergn. resolviret, dass wenn dieser Suppl. mit seinem impertinenten und ungegründeten Gesuch sich weiters bey dem Gen. Commissariat oder der Kantzley melden würde, derselbe sodann in betracht der Vorhin ergangenen allergn. Resol. nach der Citadelle gesandt werden solte, um bisweiter in Schub-Karre zu geben. Krigs-Kantzeley d. 23. Februar 1731. P. de Løwenørn."

Holberg meddeler i sin Danmarks og Norges Staat

*) Gen.-Comm. Coll. Archiv, Sagen Nr. 127 Litt. ?, 51.

— 1749 — P. 482—484 følgende Oplysninger om Krigs=cancelliet og General=Commissariats=Collegiets indbyrdes Forhold: „Krigs=Cancelliet er stiftet 1678 — før udfærdigedes militaire Sager igjennem Danske Cancellie, senere gjennem et Krigs=Collegium — og bestod af en Ober=Secretair og nogle underordnede Betjente. Den første Ober=Krigs=Secretair (som han og kaldtes) heed Harboe. Gjennem dette Cancellie befalede Kongen alt Armeen og Flaaden vedkommende og i Almindelighed alt hvad af Krigs=Forretning havde Navn, dog ikkun en gros; thi det Specielle hørte under andre Collegier, saasom Land=Etatens General=Commissariat, hvis Forretning in genere var at besørge Krigshærens og Fæstnings=Betjenternes rigtige Betaling, Regimenternes Mundering, Recrutering etc. Alt saadant er nu enten ved fast staaende Reglementer og Ordinancer anordnet, naar og hvorledes det skal skee, eller og det bliver de Vedkommende hvergang fra Krigs=Cancelliet befalet*), efter hvilke Ordinancer eller Befalninger Rente=Kammeret først til General=Commissariatet anviser den til een eller anden Sags i Standsættelse behøvende Penge Summe, ligesom den Tiid efter anden udfordres og requireres; Land=Etatens General=Commissariat derimod ved særdeles Anvisninger distribuerer til enhver, hvad han af bemeldte Penge bør have, accorderer med Vedkommende, foranstalter og iagttager alt, hvad herom foranstaltes 'og

*) (Der menes dog nok fra Kongen gjennem Krigs=Cancelliet.)

iagttages bør, og, naar i General-Dispositioner skeer nogen Forandring, eller og noget Nyt forefalder, da befales det ved speciale Ordrer eller ved Resolutioner paa de derom indkomne Forestillinger, og exeqveres, som ovenmeldt er. Næsten lige Beskaffenhed haves ved Holmen, Flaaden og Søe-Divisionerne, hvortil Rente-Kammeret Søe-Etatens-General-Commissariat de Allernaadigste bevilgede Summer, Søe-Etatens-General-Commissariat samme Penge igien til Vedkommende distribuerer, saa og besørger alt, hvad Oeconomien vedkommer. Admiralitetet derimod foranstalter alt af hvad Commando og Søemandskab dependerer .. .. Ellers beskikkes alle udi det Militaire Reglement anførte Betjentere indtil Fæhndrikker inclusive ved Krigs-Cancelliet, og maa de der indlevere deres Troskabs-Eed og alle fra Militaire Betjente indkomne Supplikker og Forestillinger foredrager Ober-Krigs-Secretereren Hans Majestæt og efter de Resolutioner ham derpaa meddeles, lader han fuldfærdige de derom behøvende Ordres, som han dernæst Hans Kongel. Majest. til Allernaadigst Underskrift præsenterer, og ere i det øvrige Ober-Secreterereng Forretninger ved den militaire Stand næsten de samme som Ober-Secreterereng ved det Danske Cancellie." (Denne sidstes Forretning er iblandt andet, ifølge P. 481 og 478, at bivaane Conseillet, dog kun som Referent, naar det Danske Cancellies Sager der foretages, og at sige sin Betænkning over hver Post.) „I det øvrige (vedbliver Holberg) dependerer dette Collegium (Land-Gen.-Commiss.-Collegiet) immediat af Kongens egenhændige Allernaa-

digste Ordres og Reglementer, uden at den commanderende General eller nogen anden har at disponere derover."

Saalænge som Søe- og Land-Commissariaterne vare forenede stod Løwenørn saaledes i Spidsen for begge Etater; men hvad Søetaten betræffer maae han fornuftigviis antages at have overladt alt Væsentligt til det sagkyndige Admiralitet.

Ved Høiesterets Aabning paa Frederiksberg Slot d. 7. Marts 1737 nævnes Løwenørn som Nr. 6 af Assessorerne.

Forøvrigt modtog Løwenørn — som synes stedse at have staaet i høi Gunst ogsaa hos den nye Konge — af særegen Naade ogsaa særskilte Pengesummer foruden sin Gage. Ifølge en kongelig Resolution af 14de Januar 1737, som var afgivet paa Forestilling af Justitsraad og Oberkrigscommissair Linde, erholdt saaledes Løwenørn 1382 Rdl. dansk Courant, som deels vare besparede af de surnumeraire Portioner til det keiserlige Auxiliair-Corps, (der commanderedes af Generallieutenant Mørner) deels vare Overskud af Agio paa nogle til Lüttig remitterede Penge. Under 30te May 1738 udstedtes fra Frederiksborg en kongelig Notification om „at det allern. havde behaget Hans Majestæt Kongen at tillægge Hans Excellence — denne Titel findes Løwenørn allerede tillagt som Oberkrigssecretair — Generallieutenant (hvilken Characteer han som anført havde faaet under 28. Nov. 1722) Løwenørn Characteer af General af Cavalleriet." Han var nu 52 Aar gl. I samme Aar blev han udnævnt til Medlem af Slots-

bygningscommissionen. I et Brev fra Kongen til Schulin dat. Frederiksborg den 30te October 1738 anføres Grunden til denne Udnævnelse, i det det sammesteds hedder: … „Løwenørns Sygdom vil forhaabentlig ikke være af stor Betydenhed. Det er os kjert at Han — Schulin — gjerne vil have ham — Løwenørn — ind i Bygningscommissionen, han forstaaer sig sagtens ikke meget paa at bygge; dog kan han være nyttig til at holde Bygmesterne i Orden*). Løwenørns Virksomhed med Hensyn til hans Stilling i Søe-Etaten — der laae udenfor hans Fag og som han uden tvivl saa lidet som muligt har befattet sig med — vides der kun lidet om. Efter et Brev fra Kongen af 8de Februar 1735 synes han dog at have havt en Deel at gjøre med de Stridigheder, som fandt Sted mellem Thura, Bille, Fred. Lütken og den bekjendte Benstrup m. fl. I et andet af Kongens Breve til Schulin, dat. Frederiksberg den 25de August 1735 forekommer ogsaa følgende Passus: Conseillet har nyeligen tilskrevet os om at de ikke fandt det fornødent at Hambergs Skibe og Gods ved Lov og Dom confisteres, altsaa maa vel en nye Ordre derom udgaae til Løwen-

*) Disse Bygmestere vare Hauser, Thura og Egtved eller Eigtved, om hvilken sidste Prof. J. Møller bemærker at General Poul Løwenørn traf ham i udenlandsk Tjeneste hos Kong August af Polen, anbefalede ham til Kong Chr. VI, som derefter underholdt Egtved i 3 Aar i Rom, hvor han uddannede sig som Architect. Egtved var en sjællandsk Bondesøn, først Gartner, siden Ingeniør, Oberst og første Director for Kunstacademiet. Han byggede blandt andet Palaierne paa Amalienborg.

ørn, at han opsætter en Ordre til Admiralitetet om, at de Varer, som tilhøre Hamborgerne med det snareste sælges ved offentlig Auction, men Skibene tages til vor Tjeneste paa Holmen. I Aaret 1735 var det nemlig nær kommen til Krig mellem Danmark og Staden Hamborg, som Conseillet allerede synes at have antaget for at have været i aabenbar Krigstilstand med Danmark, saa at alle hamborgske Skibe strax kunde erklæres for god Prise. I April 1736 kom imidlertid en Convention mellem Danmark og Hamborg istand. En anden vidtløftig diplomatisk Forvikling forvoldte Løwenørn meget Arbeide og Bryderie i denne Periode, nemlig den i en Skrivelse til Schulin af 5te Feb. 1739 af Kongen omtalte Strid med Hannover om Steinhorst (om hvilken Strid Kongen nu yttrer sin Glæde over at den var endt). „Men det havde kostet mange Penge" — hedder det i Skrivelsen —. Kongen mener endnu at behøve 200,000 Rdl. „Dette skulde — vedbliver han — meldes Løwenørn, Danneskjold og Markgreven."

Forøvrigt turde der af Efterverdenen blive at tildele Løwenørn den Roes, at han forsvarligen og med tilbørlig Oeconomie har bestyret den danske Land-Etat i det Tidsrum, da han stod i Spidsen for samme. Ved Kong Christian den sjettes Regjeringstiltrædelse bestod den danske Armee af omtrent 60,000 Combattanter af alle Vaabenarter *). Land-Etaten kostede desuagtet under Løwenørns Bestyrelse

*) Cfr. Lettre de Mr. le Chevalier de Camilly sur l'état present de la cour de Dannemark. 1728.

kun fra 1,600,000 til 1,800,000 Rdl, medens den 4 Aar efter hans Afgang kostede 2,300,000 Rdl. *). Historieskriveren Riegels — som just ikke pleier at være ødsel med Roes — mener derfor ogsaa „at det af Landmagtens aarlige Udgifter i hiin Periode uimodsigeligen sees, at denne Deel af Rigets Forvaltning unægteligen haver været meget vel bestyret, helst Regimenterne vare dengang med virkeligt Mandskab forsynede og ikke med blinde Nummere, hvilket bedst kan beviises af Udrustningen 1743."

Under 14de May 1739 blev Løwenørn tildeelt den af Dronningen stiftede Orden de la fidelité **) og under 28 Nov. s. A. blev han udnævnt til Ridder af Elephanten.

XXVI.
Løwenørns private Liv, hans Død og Eftermæle.

Allerede i Aaret 1714 den 23de Marts var Løwenørn indtraadt i Egteskab med Ingeborg Dorthea Vinding, som var født i Kjøbenhavn den 13de Juni 1686 og altsaa kun nogle Maaneder yngre end Løwenørn. Hendes Fader var

---

*) Cfr. Riegels: Smaa hist. Skrift. D. 3 Pag. 405 Noten.

**) I extraordinaire Relationer bedder det, at paa Kongens Navnedag den 14de May 1739 uddeelte Dronningen l'Ordre de l'Union parfaite til Overhofmesterinde v. Warsebe, General Løwenørn m. fl.

i sin Tid een af Europas berømteste Lærde, nemlig Professoren i det græske Sprog ved Kjøbenhavns Universitet, Etatsraad og Assessor i Høiesteret Poul Vinding, som dog allerede døde 1712. Han maa antages at have været en meget formuende Mand, da han var gift med den rige Tolder Bøgvads Datter i Helsingøer og hans Søn Rasmus Vinding tilkjøbte sig Herregaarden Bistrup ved Randers, medens hans Søn Andreas reiste udenlands under Veiledning af Ludvig Holberg, der omtaler Etatsraad Vinding som sin høie Patron og Velynder *).

*) Poul Vindings Fader var Rasmus Vinding, „danske Lovs Concipist", fra hvis Broder Janus Etatsraad og Prof. juris Janus Kolderup Rosenvinge nedstammer paa mødrene Side, ligesom og Forf. af nærv. Skildring. Cfr. forøvrigt Lengnicks Stamtavler over Familien Løwenørn og Vinding. Den mundtlige Tradition har opbevaret en Anecdote — mere er det næppe — om Poul Løwenørns Forlovelse med Ingeborg Vinding, som vi her skulle meddele: „Den fattige Student Poul Wendelboe gik en Dag paa Volden omkring Kjøbenhavn og spadserede med 2de rige Adelsmænd, som tilligemed ham vare blevne dimitterede fra Horsens Skole. De bemærkede da en overordentlig deilig Dame, som sad ved Vinduet i et af de tilstødende Huse. Den ene af Adelsmændene skal da i en Slags spottende Tone have sagt til Wendelboe: „Ja kunde Du faae et Kys af denne Dame, Poul, da skulde vi bekoste den Reise til Udlandet, som Du saa meget ønsker at kunne foretage." Wendelboe skal have taget ham paa Ordet, begivet sig op til Damen og forestilt hende hvorledes hans Livs Lykke muligen var afhængig af hende. Hun skal derefter have draget ham hen til Vinduet og meddeelt ham Kysset i Adelsmændenes Paasyn. Han drog derefter til fjerne Lande

I dette Egteskab fødtes tvende Sønner, nemlig Frederik — om hvem senere — d. 6te Januar 1715 og en yngere, som døde 1722 i Berlin. I omtrent 20 Aar varede Løvenørns udentvivl lykkelige Egteskab. I Januar 1734 døde Løvenørns Hustrue*). Allerede i Aaret 1731 havde Løvenørn tilkjøbt sig Bregentved Gaard og Gods. — Skjødet er udstedt af Kong Christian den sjette under 14de September s. A. (Grevskabet Bregentveds Archiv og Geheimearchivet). Naar Hofman derfor siger „at Løvenørn ved sin Herres Gavmildhed blev Eier af Landgodset Bregentved," da maae dette forstaaes saaledes at Kongen ved rigelig Lønning og Gratificationer havde sat Løvenørn istand til at samle den Sum, hvormed han kjøbte Bregentved. Hofman fortæller fremdeles at Kongen beærede Løvenørn med sit Besøg paa Bregentved og at Løvenørn modtog Majestæten med al den Erkjendtlighed og Pragt, som kan have Sted ved saadan Leilighed. Men medens Løvenørn saaledes færdedes med Konger og Keiser var han ingenlunde beruset af Lykken eller opfyldt af Forfængelighedens Daarskab. Han kjendte den sande Ære, der laae i Bevidstheden om ved egen Anstrængelse og begunstigende Omstændigheder, at have arbeidet sig op til

---

og da han omsider kom tilbage som Generaladjudant Løvenørn, opsøgte han hiin skjønne Dame, som ikke var nogen anden end Ingeborg Vinding."

*) Portræter af Ingeborg og Poul Løvenørn har Forf. seet hos Sønnesønnen Admiral Løvenørn, hvis Svigersøn Grev Knuth, Amtmand i Frederiksborg, maaskee nu er i Besiddelse af samme.

sit høie Standpunkt, hvorfra han saae ned med Ydmyghed og Taknemmelighed. Hammond fortæller saaledes i sin Missions-historie at Lector Thomas v. Westen, som havde været Løwenørns Contubernal i Studenteraarene, ikke nu var glemt af denne. „Uagtet denne store Frastand — hedder det — mellem en General, der er Ridder af Elephanten, og en fattig Lector Theologiæ, glemte dog aldrig den udødelige Løwenørn sit Venskab, som Studiosus Poul Wendelboe, med Thomas v. Westen; han omfavnede ham offentlig, under Navn af Ven og Broder, fortællende til Guds Ære deres fælleds udstandne Modgang i Ungdommen." Hofmann siger om Løwenørn: Hans Ære og høie Embeder vare ikke istand til at fordærve hans Sæder; han kjendte sig altid ved sine gamle Venner. Langt fra at rødme over sin Fødsel og de deraf flydende Uleiligheder, erindrede han sig den med Fornøielse og yttrede i sine Samtaler med sine Venner megen Erkjendtlighed imod dem, som havde været ham behjælpelige i at gjøre sin Lykke. Intet kan bedre vise hvor langt han var fra Stolthed, end følgende Ord, som han vilde have sat paa sin Grav: Magnus fui aliorum, non mea, opinione. Magnus non fui, sed ero, ubi ero cum Deo" — Var jeg stor, da var det efter Andres, ikke efter min egen Mening. Forøvrigt var jeg ikke stor, men vil blive det, naar jeg er hos Gud." — Suhm siger i sine samlede Skrifters 4de Deel p. 319: „Løwenørn svingede sig fra en middelmaadig Stand op til de høieste Æresposter, og det alene ved Duelighed og Troskab, udviist mod Kongen og Fædrenelandet. Men i sin

høie Stand glemte han aldrig sine gamle Venner og Bekjendtere, dem, som i hans Skolegang og ved Academiet havde været hans Kammerater, og som, forfulgte af en ublid Skjæbne, endda stode paa deres første Trin. Det faldt ham aldrig ind at blues ved dem; de havde frie Adgang til ham og spiste undertiden hos ham, og han søgte at hjælpe dem hvori han kunde. Større Tegn kan ei være paa den sande store Mand, ærværdigere derved end ved alle Ærestegn og Ridderbaand, da de store Pygmæer derimod altid gaae paa Stylter, og see alle andre over Skuldrene."

Hofman giver forøvrigt følgende Beskrivelse af Løwenørns Person og Characteer: „Han var velskabt, stor og fyldig, havde en fordeelagtig Mine og et af Naturen alvorligt Udseende. Han svarede med faa Ord og fyndige men aldrig ilde. Han var en Fjende af al Forstillelse, sagde reent ud sin Mening og bevarede derved sin Herres Yndest og sin egen Ære. Han var ædelmodig, foragtede Rigdom og glemte intet for at gjøre saadanne Udgifter, som kunde gjøre hans Nation og Betjeninger Ære. Han elskede Studeringer og Omgiængelse med lærde Folk, en Egenskab som sjelden findes hos en Krigsmand." Prof. Jens Møllers Beretning stemmer med denne sidste Bemærkning, naar han yttrer: „De — nemlig Løwenørn m. fl. — vare samtlige vel studerede og med Statssager som med Fædrelandets Vilkaar nøie bekjendte. De havde selv smagt Videnskabernes Frugter derfor fremmede de med Kjerlighed og Indsigt saavel Almeenoplysning som Lærdom og Kunst. De levede

med Landets Lærde, f. Fr. med Gram, Kall, M. Wøldike, Pontoppidan, ikke som stolte Mæcenater, der nedlade sig til Smaafolk, naar disse have erhvervet sig en vis Navnkundighed, men som Venner og Medstuderende."

Løwenørn opnaaede ingenlunde nogen høi Alder. Allerede den 27de Februar 1740 døde han i Kjøbenhavn af en Geschwulst i Blæren (Exulceratiovesicæ) — en Sygdom, som man har paastaaet at Lægerne havde forfeilet. Han blev altsaa næppe 54 Aar gl. Den 12te Marts næstefter blev han begravet i Frue Kirke *) med saa prægtig en Liigconduct — siger Hofman — som i Mandsminde ei før er seet **). Kaalund omtaler Løwenørns Død paa følgende hjertelige og eiendommelige Maade: „Men det er høieligen at beklage at hans Excellence salig Hr. Generalen fra forommeldte alle sine med de største Fatiguer fortjente Æres- og Naades-Tegn saasnart, nemlig den 27de Februar 1740, udi hans Alders 54 Aar ved Dødens uformodentlige Bud skulde til Kongens og enhver retsindig Patriots Sorrig og Bekymring borttages, hvorfor jeg, som den, der iblandt mange Andre, haver største Aarsag hjerteligen at begræde denne store og brave Generals saa tidlige Dødsfald, hvis Navn og Æreminde dog næppe nogen Tid hos de Efter-

*) Løwenørns Sønnesøns Søn er endnu i Besiddelse af et Skjøde paa et Gravsted til Frue Kirke, som er nedarvet fra Rasmus Vinding.

**) Af et Brev fra Kongen til Schulin af 8de Marts 1740 sees at Kongen selv udstedte Ordrer om Løwenørns Begravelse.

levende uddøer, tager mig den Ære efterfølgende Linier paa den salige Herres Kiste udi den største Væmodighed saaledes at nedlægge:

Naar kuns i andre Kister kan
  Sees Liig og døde Bene,
I Løwenørns Kiste man
  Seer lutter Ædelstene
Af Gudsfrygt, Dyd og Tapperhed,
  Med hvad der giver Ære:
Slaae Avind sjuge Diet ned.
  Og lad Dig dette lære!
Ne mirere A q u i l a m cæli super astra volâsse.
Dum patria exstincto castra L e o n e gemunt
(Medens Fædrelandet sørger ved Tabet af Løven
Svinger Ørnen sig høit over Stjernerne til Himlen)

Af en Major v. der Osten blev i Anledning af Løwenørens Død ligeledes forfattet et Sørgeqvad, der vel ikke udmærker sig som poetisk Product, men vel turde indeholde en sandfærdig Skildring af Løwenørns noble Tænkemaade og humane Fremgangsmaade som Superieur. Det hedder i dette Qvad:

Den ene Dyd hos Dig, den anden rakte Haanden,
Du til den Værdige med Lyst Belønning var,
Du straffed' Lasten, men Du badede ei Manden,
Din Straf ei til Fordærv, men kuns til Bedring var.
Din Herres Naade, Du saa vel at dele vidste,
Iblandt Hans Tjenere hver Værdig hjulpen blev,
Den største Du saavel som ringeste og sidste
Hver til sin Skyldighed med Nidkiærhed Du drev.
Med et Formanings-Ord Du mere har udrettet
Hos den Vildfarende, end Andre som med Lyst
Sin Undergivne har med skarpe Ord nedsplettet,
Som gjennemtrænget er til Hjerte, Sind og Bryst
Du vidste vel at sligt kuns Sindet meer forbittrer,
Og at et ædelt Sind ei slavisk rettes vil,

Det er kun Slaver, som med Frygt for Fogden zittrer;
Subordination Du brugte ei som Spil,
Du ogsaa gjerne saae den Skyldige blev straffed',
Som at den Værdige en god Belønning fik:
Du al Uorden vel har søgt at faae afskaffed,
At Kongens Tjeneste kom i sin rette Skik.
I den Henseende Du vidste ret at tage
Den Ære Dig tilkom, og gav den saa igjen
Til Andre, som Du ved Din Forgang vilde drage
At gjøre samme Skjæl mod Fiende og mod Ven.
Du vidste at den Lov, som Undermand forbinder
Imod sin Overmand med skyldig Lydighed,
Med samme Ret og Dom en Overmand tilbinder
At møde Undermand med billig Høflighed.
Saaledes ønskte Du at faae Enhver afrettet
Til Kongens Tjeneste med Lyst og Kjærlighed,
Og at den Mindre af den Større ei blev trættet
med haanlig Frygtsomhed og krybend' Ydmyghed.
Din alt for tidlig' Død hver god Soldat begræder,
Du elsked, æret var, med Frygt, med Kjerlighed" &c.

J. A. Frantzen kalder Løwenørn „den kjække Poul Løwenørn, hvis Eftermæle nylig endnu er erindret ved offentlige Taler i vort Fædreneland" *). Magister Ole Kraft, Rector for Horsens lærde Skole, holdt den 22de August 1782 en Tale, der er trykt med den Titel: „De ædelste Opmuntringer for den studerende Ungdom, en Tale i Anledning af trende store og berømte Mænds Portraiter forærede til den latinske Skole i Horsens **)." I denne

*) Frantzen skrev dette 1783. Talerne, hvortil der sigtes, ere udentvivl holdte i Horsens lærde Skole af sammes Lærere Aaret iforveien i Anledning af at Løwenørns Portrait var bleven foræret til Skolen.

**) Disse Portraiter vare Erkebiskop Swane, Geheimeraad Guldberg og Løwenørn, hvilke alle 3 havde gaaet i

Tale hedder det blandt andet: „Dette Ansigt, af hvilket man tydelig læser den sande Kjækhed og Mod, den alvorlige Betænksomhed, det redelige Hjerte, er Povel Løwenørn. Saa kaldtes han ikke førend han selv fortjente et Æres Navn...

Han er ikke kjed af Studeringer, men han drives fra dem af en indvortes Drivt, som fører ham ud paa Mods og Kjækheds og Ærens Bane. Nogle af de store Sjæle hige efter en større eller uroligere Virkekreds end den de roelige og yndige Muser give, efter Arbeide, Mois sommeligheder, Farer; de ere ikke fornøiede med at være Homerer og besynge Helte. De ville selv blive Helte, at Homerer kan besynge dem. Denne Ild blussede i hans Bryst; han bortlægger derfor Bogen og tager Kaarden i Haanden. Fædrenelandet nød da en lyksalig Fred, men med det Ønske og Forsæt at giøre sin Nation Ære, gaaer han til Rusland... Tappre, kloge, ædle, vise, arbeidssomme Mand! Sin Konges Naade, sine Medborgeres Høiagtelse og sine sande Fortjenester beholdt Manden saalænge han beholdt Livet."

Iblandt Ambrosius **Stubs** Poesier — Odense 1780, 2det Oplag — findes følgende Liig-Vers over Løwenørn: *)

Horsens Skole. Løwenørn antages at være malet af Juel eller under hans Tilsyn. Det hænger i Skolens nuværende 4de Klasse mellem Swanes og Guldbergs og er malet paa en Kobberplade og foræret Skolen af Mauritz Frydensberg.

*) Originalen opbevares i Geheimearchivet.

Man havde nylig hørt Cartovers huule Torden
At hviine, midt udi vor stille Luft i Norden
  Man spidsed Øret strax, man saae sig nøie om
  Og blev paa Timen vaer: en flygtig Fama kom.
Den kom bedrøvet frem, med Floer om Fod og Vinge,
Den lod kun sin Basun i duuse Toner klinge.
  Den holdt i venstre Haand et Vaaben, fuldt af det
  Som gjør en Kongens Mand til Rigets Gavn complet,
Man saae Forsigtighed, paa Hjelmen at betragte
I Viisdoms Perspectiv hvad Tid og Fremtid bragte,
  I Skjoldet stod, af Guld, et Hjerte som en Glod,
  Med denne Underskrift: vor Løwenørn er død!
Den brave Løwenørn! tog Fama til at melde,
Til hvilken en Monarch sig kunde sikkert helde,
  Den Mand, der stod i Fred og Feide, kjæk og troe
  Er alt idag, med Sorg, ledsaget til sin Roe.
Forsigtig Klogskab gik, ved Ligets høire Side,
Og lod saa salt en Strøm sit klare Øie bide;
  Retsindighed gik næst og anked' just derpaa:
  At hendes Ægte=Mand i denne Kiste laae.
Den medfød' Kjærlighed til Kongen og til Landet
Brast ud — mod Vester Kant — i Graad med Blod beblandet,
  Behjertethed gik næst, dog halv forsagt i Sind,
  Den gik og grubled' med sin Tapper Haand ved Kind.
Men næst bag Liiget kom en Søn, en Søn alene
Bebyrdet først og sidst med Sorgens tunge Steene;
  Dog, før Besvimelse bemestred' sig hans Barm,
  Kom kronet Naade til og rakte ham sin Arm.
Jeg burde intet for Posteriteten dølge,
Af denne Sørge=Færd og usædvanlig Følge,
  Thi Danner=Kongens Mænd, med fleer af Stand og Rang
  Betegnet har en Sorg ved Spiten, som var lang.
Da Liiget nu var sat, stod selv Bellona reede,
Og ziired Kisten med sit Sværd foruden Skeede;
  Men samme Dieblik som Pallas dette saae,
  Blev strax en Ørne=Pen *) ved Siden lagt derpaa.
Derpaa stod Sandhed ud, slog Sløret op fra Øiet,
Og da den havde sig for hele Skaren bøiet,

*) Dette synes at alludere til Løwenørns Stilling som Diplomat.

Saa treen den graviteff for Liget bedre frem,
Og parentered' med Frietalenhed og Klem:
„I Herrer! — var dens Ord — I kloge Mænd og Helte,
Som føre Pen og Sværd ved Øre og ved Belte;
Da hver af Eder er jo Dydens svorne Ven,
Saa veed I selv her blev en Liigmand lagt hen.
Hans Dyd og Dygtighed, Forstand og skarpe Hjerne,
Er, uden Hyklerie, en høi anseelig Stjerne,
Som Potentater selv paa Værdighedens Pool
Har flottet op og op til deres egen Sool.
Du stribar Petrus selv lod Verden see Du yndte,
Hvad danske Wendelboe blandt Russerne begyndte.
Du tændte dette Lys i Naade vel fortjent,
Og overdrog det til sit eget Firmament.
Du store Friderich! Du Mester i at skjønne,
Hvor Kongeligt det er hver Dyd især at lønne,
Du muntred' Landets Børn; ja Dygtighed fik Lyst,
Da Løwenørn randt op, med Stjernen paa sit Bryst.
Vor store Christian lod ingen Skyer hindre,
At brave Løwenørn jo skulde mere tindre;
Her blev hans Stjerne stor paa Værdighedens Pool
Ved Naade-Straalerne af Nordens høie Sool.
Hans Støv er Ære værd, hans Navn fortjener Minde,
Saa længe ferdig Helt og Strids-Mand er at finde,
Hvis Hjerte skjælved' ei, hvis Hjerne aldrig sov,
Saa tit det trængte Land har havt det høit behov.
Saa skal da dette Sværd hver Eftermand betegne
Den brave Herres Mod og Hjerte allevegne,
Saa viser denne Pen, at og hans Pen var værd
Sin Ære-Krands saavel, som noget Seiers-Sværd.
I kan jo ei en Gang, I Danmarks Fiender, nægte,
At denne Helt forstod saa fiir med Pen at fægte,
Saa Blod blev spart ved Blæk, paa Val-Plads af Papiir
Og Stolthed knæled' for Monarkens Arve-Spiir.
I skal da ei en Gang, I Danmarks Fiender, flytte,
Langt mindre fælde ham sin faae Ære-Støtte;
Men høres end et Bjef af Avinds bedske Mund,
Saa kjendes just hans Dyd paa slig en Følge-Hund.
Du sultne Gjerrighed! du Suffers Marquetenter,
Som gaber efter Guld og samler dig Talenter,
Jeg veed vel at du er af Riget alt forviist;
Men roes ei at du her med Løwenørn har spiist,

Om Nogen frister dig, jeg veed du rundt bekjender
At Manden vidste ei at hjælpe krumme Hænder;
At du blev ingen Tiid hos denne Herre fyldt,
Der aabned' aldrig en Supplique, som var forgyldt.
Kort sagt: Ald Verden maae bekjende uden Sminke,
Han gik den rette Vey, han blæste af at hinke,
Man saae Retsindighed den rare Diamant
Hos ham, der glimred' paa hans Æres Elephant.
Her blev saa dansk en Mand lagt hen i denne Kiste,
Som Danmark nogen Tiid har evet og maat' miste.
Han var en Engel for Monarchen og hans Land,
En Løve i sit Bryst, en Ørn i høy Forstand."
Dervaa fløi Fama op; men i den samme Time
Faldt Undersaatterne saaledes paa at riime:
„Gid Fader Christian, blandt Landet kjække Børn
Maae altid finde sin elskværdig' Løwenørn.
Gid han, der ene fik det store Navn at bære,
Maae blive stor og stor til Stammens Held og Ære;
Han svinge sig ved Dyd til Værdighedens Top,
Og staae som Phoenix af sin Faders Aske op."

At Kong Christian den sjette savnede Løwenørn og sørgede over hans uventede Død fremgaaer af flere af hans Breve. Han skriver saaledes under 1. Marts 1740 til Schulin: „Dersom Han — Schulin — befinder sig bedre skal det være os kjert. Man er nu strax bange, naar Nogen klager sig*). Iøvrigt melde vi Ham, at vi gjerne ville see en accurat Tegning af Bregentved... .. Vi have nemlig Lyst til at afkjøbe den unge Løwenørn dette Gods, deels af Naade for hans Fader og Sammes troe Tjeneste" ..... I et andet Brev til Schulin af 29de s. M.

---

*) Prof. J. Møller antager med Føie at dette er sagt med Hensyn til Løwenørns temmelig pludselige Død kort iforveien. Dette synes ogsaa at fremgaae af Forbindelsen med det Følgende af Brevet.

hedder det blandt andet: „Efterretningerne fra Kongen af Preussen lyde meget slet..... Jessen har ikke Uret, naar han melder, at han finder det gavnligt for vor Tjeneste, om en Mand af høiere Characteer blev skikket derhen. Det er beklageligt at Løwenørn er død; han vilde være Kronprindsen*) den behageligste, følgelig den, som vilde udrette meest hos ham. Men da han desværre er død vil der vel ingen bedre være end Prætorius"..... Af en anden Skrivelse til Samme af 3die s. M. sees at Løwenørns Død er bleven tilmeldt fremmede Magter, navnligen Rusland. Det hedder nemlig blandt andet: „Den russisk-keiserlige General Grev v. Münnich har under salig General Løwenørns Couvert indsendt til os hosfølgende Brev..... Tillige kunde hai — Schulin — da melde Løwenørns Død."

Det turde ogsaa være at henregne til Løwenørns Eftermæle, naar det hos Hofman hedder: „Lige saadan Fødsel, og næsten samme Lykke, som de 3 foromtalte Herrer — Gryffenfeld, Tordenskjold og Cordt Sivertsen Adelaer — dog bedre formedelst sin sande Høimodighed, havde ogsaa Poul Løwenørn — tilforn kaldet Wendelboe — en Mand, som ei i Dannemark alene har gjort sig berømmelig"..... Naar Hofman saaledes synes at tillægge Løwenørn en mere høimodig Characteer og tillige en bedre Lykke end enten Griffenfeld, Tordenskjold eller Adelaer da er dette i visse Henseender udentvivl ogsaa rigtigt. Langtfra at kunne maale

*) Frederik den anden eller den store, som besteeg Thronen 2 Maaneder efter, nemlig den 31te Mai 1740.

sig med Griffenfeld i Geniets Storhed eller Kundskabernes Dybde, bevarede Løwenørn sig i sin simple Ærlighed ogsaa frie for Griffenfelds Feil og Mangelen af dennes glimrende Egenskaber og ligesaa glimrende Lykke erstattede Løwenørn ved en seig Udholdenhed, der ikke standsede midt i Carrieren, men holdt ud indtil Enden. Medens Griffenfeld segnede i sin bedste Manddom for Fyrstens Unaade, tog Løwenørn Kongens Naade med sig i Graven, i hvilken han nedsteg just da hans Lykke culminerede. Dog har Griffenfeld og Løwenørn det tilfælleds, at de begge fra en ukjendt borgerlig Herkomst ved egen Kraft banede sig selv Berømmelsens Vei, den første med Pennen, den anden med Sværdet i Haanden. Begge udmærkede sig ogsaa som duelige Diplomater. Med Tordenskjold og Cordt Siversen Adelaer havde Løwenørn dette tilfælleds, at de alle 3 vare fødte af Forældre i en ringe Stand, saa at ingen beslægtet Arm skulde hæve dem iveiret, at de alle 3 som Krigere og Fædrenelandets modige Forsvarere havde tilkjæmpet sig Udødelighedens Laurberkrands. Løwenørn og Adelaer havde endnu det tilfælleds, at de i fremmede Magters Tjeneste havde begyndt deres Krigerbane. Forøvrigt stod Løwenørn vistnok over de 2 ældre i Cultur og aandelig Udvikling, ligesom disse ogsaa vare blotte Søekrigere eller (med et mere poetisk Udtryk) rene Matroser, medens Løwenørn baade var Soldat og Diplomat.

XXVII.

Løwenørns Efterkommere.

Løwenørns eneste ham overlevende Descendent var Sønnen Frederik Løwenørn, som endnu førend Faderen var bleven begravet, nemlig under 4de Marts 1740, blev tillagt Characteer af Commandør-Captain i Søetaten i en Alder af 26 Aar — han var født den 6te Januar 1715. Han skal — ifølge Hofmans Beretning — have udmærket sig i adskillige Søeslag i fransk Tjeneste mod Tyrken og blev senere i sit Fædreneland Deputeret ved Søe-Commissariatet og siden Conferentsraad og Amtmand over Antvorskov og Corsøer-Amter samt Storkors-Ridder af den brandenbergske røde Orns Orden. Allerede under 27de April 1740 — Skjøde af 22de Juni s. A. — solgte Fred. Løwenørn — til liden Baade for sine Efterkommere — Bregentved Gaard og Gods for 60,000 Rdl. Kongen tilskrev herom Schulin 4 Breve af 1ste Marts, 8de, 10de og 16de April, som findes i Geheimearchivet. Man seer deraf at Kongen kjøber det tildeels for at Løwenørn kan betale sin Gjæld. Senere skjænkede Fred. V Godset til Greve Moltke. (Bregentved Archiv). Fred. Løwenørn ægtede den 3de November 1740 Frederikke von Holsten, en Datter af Oberste von Holsten til Holstenshuus og Langesøe. Han blev i dette Ægteskab Fader til 14 Børn, hvoriblandt en Datter Sophie, som 1771 blev gift med Johan Frederik von Bardenfleth til Harritslefgaard ved Bogense, Major af det første sjællandske Rytterregiment En Søn af

dette Ægteskab er den ædle Løwenørn Bardenfleth, Generalmajor og fortiden Chef for den militaire Høiskole i Kjøbenhavn. En Datter af en ældre Søn af J. F. Bardenfleth er gift med Lehnsgreve og Geheimeconferentsraad Moltke, som fortiden er danſk Geſandt i Paris og hvis Deſcendenter ſaaledes nedſtamme i lige Linie fra vor Løwenørn. Frederik Løwenørn havde fremdeles en Søn, der var født den 1ſte Auguſt 1751 og kaldet Paul. Hofman kalder ham — 1779 — Premier-Lieutenant af Søetaten. Han døde ſom Contreadmiral og efterlod — han var gift med en Frøken Gjedde — ſig 2 Børn, nemlig Frederik Ernſt Wendelboe de Løwenørn, fortiden danſk Chargé d'Affaire i Berlin, Kammerherre og Ridder af Dannebroge og den preusſiſke røde Ørn (Ogſaa han er gift og har mandligt Affom) og Frederikke de Løwenørn, gift med Greve H. S. Knuth, Amtmand over Frederiksborg Amt, hvis Deſcendenter ſaaledes ligeledes nedſtamme fra Løwenørn.

Der er imidlertid Ingen af Løwenørns Deſcendenter, ſom har ſaa megen Liighed med den ſtore Ahnherre og Stammefader, ſom dennes Sønneſøn og Navner, Paul de Løwenørn. Vi ſkulle derfor her, iſær efter v. Zach's Monatliche Correſpondenz B. 111 — hvor der findes et veltruffet Portrait af denne Løwenørn — meddele de vigtigſte Momenter af hans Liv, idet vi forøvrigt henviſe til danſk og norſk Literatur-Lexicon af Nyerup og Kraft, hvor hans og hans Faders literaire Virkſomhed omtales.

„Da Krigen 1778 udbrød mellem Frankrig og Eng-

land blev Paul v. Løwenørn*) valgt iblandt 9 Officerer af den danske Marine til at gaae i fransk, medens 9 andre skulde gaae i engelsk Tjeneste, da Danmark længe havde nydt en dyb Fred og der saaledes ingen Øvelse i Søekrigen havde været for sammes Marineofficerer. Løwenørn indtraadte derfor som supernumerair anden Skibslieutenant i kongelig fransk Søetjeneste og kom til at tjene under den i den franske Marine berømte Capitain Verdun de la Crenne, hvis Tillid og Venskab han erhvervede sig.

Løwenørns modige Forhold ved flere Leiligheder og hans i hele den franske Marine anerkjendte Duelighed, Bevidnelsen af alle de Captainer, med hvilke han tjente paa forskjellige Skibe, bevirkede, at han i Aaret 1780 opnaaede Graden som første kongelig fransk Skibslieutenant. Samme Aar befandt han sig ombord paa et Krigsskib paa Rheden af Cadix, da den berømte Admiral Grev d'Estaing ankom dertil og overtog Commandoen over den hele franske Søemagt. Verdün de la Crenne blev da udnævnt til Majorgeneral og han foreslog Løwenørn for Grev d'Estaing til een af dennes Adjudanter — Aides major —, i hvilken Stilling han ogsaa blev ansat. Saa yndet som Løwenørn ogsaa var ved sit beskedne, aabne og vakkre Væsen ved hele Officier-Corpset, saa fandt han dog dennegang ved en saadan offentlig Anerkjendelse af hans Talenter og ved en saa ærefuld Udmærkelse som Ophøielsen til denne

---

*) Forf. er en Tydsker og bruger derfor von. Skriftet er udkommet i Gotha 1801.

vigtige Post var, ikke undgaae hans Kammeraters Misundelse, i Særdeleshed da han, en Udlænding, blev foretrukken for saa mange franske Officierer*). Efterat alle Skibene, som dertil vare beordrede, efterhaanden havde forsamlet sig paa Rheden af Cadix, førte d'Estaing sin Flaade General de Guichens Eskadre imøde, hvilken sidste kom tilbage fra Amerika med en meget kostbar Convoy, for at forene sig med hiin og for saaledes med forstærket Magt at anløbe Høiden af Brest. Man vidste nemlig at Englænderne krydsede med deres Flaade paa denne Høide for med overlegen Magt at møde afsondrede franske Eskadrer og Convoyer; men, da Englænderne mærkede at denne Forening af begge Eskadrer, som de vilde forekomme, allerede var skeet og at Franskmændene rykkede frem med en anseelig Styrke, saa undgik Fienden en Rencontre, hvorfor det heller ikke kom til noget Slag, paa hvilket man havde forberedt sig. Dette Søetogt var desuagtet med Hensyn til Søe-Taktiken et af de meest lærerige for v. Løwenørn; thi han havde der som Adjudant Leilighed til nærmere at lære at kjende den høiere Søetjeneste. 1781 modtog Løwenørn i Brest Befaling fra Kongen af Danmark til strax at forlade fransk Tjeneste og ufortøvet at vende tilbage til sit Fædreneland, idet man havde udseet ham til at forestaae en særegen Søe-Expedition, nemlig til Prøvelsen af nogle saakaldte Længde-Uhre, som Astronomen Bugge og

*) (Det er næppe gaaet Farfaderen anderledes i sin Tid i Rusland!)

det kongelige Videnskabernes Selskab interesserede sig meget for og hos Kongen udvirkede at en Corvette, som endnu laae paa Stabelen, blev bestemt til denne Expedition under Løwenørns Commando.

Medens Skibets Fuldførelse og Udrustning varede benyttede Løwenørn Tiden til paa det kongelige Observatorium — Sternwarte — under den berømte Astronom Bugges Veiledning at gjøre sig end mere skikket til at forestaae en saa ærefuld Expedition. Dette virksomme Exempel fulgtes snart af de Officerer, som paa dette Togt skulde tjene under Løwenørn, som opmuntrede dem til en lignende theoretisk Forberedelse og der opstod saaledes en roesværdig Kappelyst iblandt dem, hvilken havde vigtige og herlige Følger, idet man fra dette Tidspunkt af kan ligesom regne en nye Epoche og en gavnlig Revolution i den danske Marine, i det der nu udbredte sig en hidtil ukjendt Stræben efter større videnskabelig Kundskab og theoretiske Indsigter iblandt Officier-Corpset, hvorved Løwenørn allerede erhvervede sig en følgerig og udødelig Fortjeneste af sit Fædreneland. Man havde desforuden til denne Expedition udsøgt lutter talentfulde og videbegjærlige unge Officierer og Cadetter, saasom Grove, Wleügel, Meyer, Bille, Braém og Bardenfleth — den sidste var Løwenørns Søstersøn og døde som Admiral*). — Denne Expedition, paa hvilken man, iblandt

*) Hans Søn er saavidt vides den kgl. Commissarius for det islandske Althing og Stiftamtmand Bardenfleth i Fyen.

andre Steder, anløb Cap françois paa St. Domingo og les isles turques, varede et Aar. Løwenørns videnskabelige Udbytte af denne Expedition blev offentliggjort af det kongelige Videnskabernes Selskab i Kjøbenhavn, af hvilket Selskab han selv i Aaret 1784 blev optaget som Medlem og viste sig senere, som Selskabets Skrifter udvise, som et meget virksomt og nyttigt Medlem, idet alle hans Bidrag vare af sand practisk Nytte og førte til Fremskridt i Videnskaben, ligesom han og tidligere var bleven optagen som correspondérende Medlem af det kongelige franske Marine-Academie i Brest.

Strax efter hans Tilbagekomst fra Frankrig havde Løwenørn foreslaaet at oprette et Søekaartarchiv i Lighed med Depôt de cartes marines i Frankrig. Imod Slutningen af Aaret 1784 lykkedes det ham at see dette Forslag blive realiseret og han blev udnævnt til sammes Directør. Løwenørn forstod efterhaanden at bekjæmpe alle de Vanskeligheder, som ved denne nye Indretning i Begyndelsen optaarnede sig og han bragte det snart i en blomstrende Tilstand. (Endnu den Dag idag ansees de under Løwenørns Ledelse udfærdigede Kaart for de bedste, navnlig de over Kattegattet og Nordsøen). I Aaret 1786 blev Løwenørn udnævnt til at commandere en Expedition, hvis Øiemed var at undersøge Kysten af Grønland, navnligen den Deel af samme, som forekommer i de forrige Aarhundreders Historie under Navn af Østerbygden. Skjøndt det egentlige Øiemeed af denne Expedition ikke, paa Grund af den store Mængde Driviis, opnaaedes, saa opnaaedes dog at Løwenørn ved denne Rei-

lighed optog gode Kaarter over en Deel af Kysten af Is-land og af Shetlands-Øerne, som han ganske omseilede og bestemte deres før unøiagtigen angivne Beliggenhed, ligesom han ogsaa paa denne Reise anstillede væsentlige Jagttagelser over Magnetnaalen og over Søe-Compasset.

I Efteraaret 1787 blev Løwenørn sendt til St. Petersborg i et særegent Ærinde til det keiserlig-russiske Hof. Han opholdt sig en Deel af Vinteren i denne Hovedstad. Strax efter hans Tilbagekomst hertil blev han, til Beviis paa den Tilfredshed og Agtelse, med hvilken han var bleven modtaget ved det russiske Hof, af Keiserinde Catharina den anden beæret med Wladimir-Ordenen. — I Aaret 1791 blev han afsendt som Gesandt til Keiseren af Marocco for med denne at afslutte en Tractat. Han erholdt til den Ende Commandoen over en Fregat, med hvilken han først seilede til Cadix for der at indhente nogle fornødne Oplysninger og Underretninger om visse Forhold ved den maroccanske Forfatning. Derfra seilede han til Tanger, steeg der i Land og fortsatte sin Reise med sit Følge og de medbragte Foræringer, efter Landets Skik i en Caravane, indtil Mequinez, hvor Keiseren dengang opholdt sig. Efterat han havde udrettet sit Ærinde efter Ønske lagde han Tilbageveien over Carthagena. Paa Hjemreisen blev hans Fregat saaledes tilredet af Storm og Uveir, at det kun var fast ved et Under at han reddede sig ind i en norsk Havn, hvor han maatte overvintre. Da i Aaret 1796 den gule Feber anrettede saa store Ødelæggelser i Nordamerica og tillige havde an-

grebet de danske Colonier iblandt Antillerne blev Løwenørn sendt til Norge for der at indrette en Qvarantaineanstalt for de fra Vestindien hjemvendende Skibe. Ved hans Hjemkomst i Aaret 1797 blev han udnævnt til Overlods, i hvilket Embede han havde at paasee Anlæggelsen og Vedligeholdelsen af Fyhr-Taarne m. m., hvilket egentlig sorterede under Toldkammercollegiet, hvorfor han erholdt Sæde i dette Collegium.

I Løbet af 3 Aar bereiste Løwenørn nu stadigen alle Rigets Kyster, undersøgte Havnene i alle Provindserne, lod dem omhyggetigen opmaale og optage paa Korterne, gjorde nye Udkast til deres Udbedring og Vedligeholdelse og lod flere nye Fyhr-Taarne og Blus anlægge paa de farligste Steder, hvorved Skibsfarten i de klippefulde og snevre Fahrvande blev mere sikker. Han anbragte ogsaa sindrige Mekanismer for at frembringe en stærkere Virkning i Belysningen i større Afstand; han forøgede Antallet af erfarne Lodser paa Kysterne og foranledigede Emanationen af meget nyttige Anordninger betræffende denne vigtige Deel af Søvæsenet.

Efterat Løwenørn var kommen i de ovenomtalte Stillinger — i Etaten var han endnu kun Commandeur-Capitaine — havde han Ret til at gjøre Regjeringen Forslag sigtende til Skibsfartens Fremme og Sikkerhed. Han undlod heller ikke naar Anledning gaves, at gjøre Brug heraf og Fædrelandet — skriver v. Zach — har denne patriotiske Søemand at takke for mangen en nyttig Indretning, som geraader den kongelige Marine og Skibsfarten overhovedet

til Fordeel og Hæder. Hans utrættelige Bestræbelser var Løwenørn kronet med at han i Aaret 1800 har foranlediget Oprettelsen af en saakaldet Længde-Commission — Büreau des Longitüdes — i Kjøbenhavn." Forfatteren af nærværende Skildring har havt den Lykke personligen at kjende denne Løwenørn som en elskelig Olding, nemlig i hans 2 sidste Leveaar — 1825—27 —. Han døde i en Alder af henved 76 Aar (som Contreadmiral, Storkors af Dannebroge og Dannebrogsmand samt Ridder af Ordenen pour le merite militaire og den ovennævnte russiske) savnet af Konge og Fædreland, endnu erindret med Taknemmelighed af mangen ved ham frelst Søemand.

XXVIII.

Tillæg*).

Ved Indledningen bemærkes at den der omtalte Kaalund var Justitsraad og Krigs- og Land-Commissarius.

Ved Afsnit II bemærkes at ifølge en Beretning fra Oberst ved det 2det oplandske Regiment P. C. Rye — som tiente sammen med Løwenørn i Rusland — blev Wendelboe først Lieutenant af Infanteriet og siden af Cavalleriet i hvil-

*) Adskillige Oplysninger og Actstykker, som vi først have modtaget medens nærværende Fremstilling var under Trykning, see vi os nødsagede til her at meddele.

ken Egenskab han havde Captains Characteer. (Geh. Arch.) Nye fortæller — i et Brev til Sønnen — at Løwenørn i nogen Tid var Generaladjudant af Armeen.

Ved Afsnit V bemærkes at Oberst Nye i Brevet til Fr. Løwenørn udtrykkelig beretter at dennes Fader tilligemed Nye selv deeltog i et Slag den 9de October 1708 — nye St. — med Løwenhaupt og at Wendelboe der fik en Hest skudt under sig, medens Nye blev blesseret. I et latinsk Vers over Løwenørn hedder det og: „Accerrimis inprimis Lesnbensi & Pultavensi præliis ut minora taceantur..... dignus visus*..... (Geh. Arch.)

Ved Afsnit VI bemærkes at den svenske adelige Familie Lejonhufwud deelte sig i 2 Grene, hvoraf den ene beholdt Navnet uforandret, medens den anden, som blev optagen i Grevestanden, kaldte sig Lewenhaupt.

I Generalcommisariats Collegiets Archiv findes Copie af en Skrivelse (163) dat. Kjøbenhavn d. 26de Januar 1711 fra bemeldte Collegium til Oberstlieutenant Löwenørn, i hvilken Skrivelse det hedder, „at naar han efter denne Krigs Ophørelse, med Hans Czariske Majestæts Consens vorder dimitteret, Hans Majestæt hannem da med Oberstlieutenants Charge vil benaade." En kongelig Resolution af 26de Juni 1711 i Henhold hertil lyder saaledes: „Eftersom Vi udi allernaadigst Consideration og Hensigt til den Zele og Nidkjerhed, som Du udi hans Czariske Majestæts Tjeneste haver beteed, af særdeeles Kongelig Naade ere findet at conferere Dig een virkelige Oberstlieutenants Charge udi Vores Tjeneste, naar Du efter denne Krigs Ophørelse,

med bemeldte hans Czariske Majestæts consens og Tilladelse er blefuen dimitteret. Saa bare vi Dig slig Kjendetegn af Vores Kongl. Naade hermed villet fundgjøre.

Friderik R.

Til

Oberstlieutenant Paul Wendelboe Løwenørn.

Kongen af Danmarks Skrivelse til Czaren i Rusland dat. Kjøbenhavn d. 31te Januar 1711 og som Løwenørn medbragte ved sin Afreise herfra i bemeldte Aar, lyder saaledes: „Durchlauchtigste Stormægtigste Czar, Elskelige Kjere Herr Broder, Ven og Nabee! Som Eders Majestæts og Kjerligheds Obrist Lieutenant og General-Adjutant Paul Wendelboe v. Løwenørn, hvilken med Deres Permission sig her en Tidlang opholdet haver, nu staaer færdig til sin Tilbagereise igjen at antræde, haver Jeg hannem i Henseende til hans Meriter og gode Conduite ey villet dimittere foruden hans Persohn Eders Mst. og Kjerl. til Deres høye Naade og videre Forfremmelse i bedste Maade at recommandere, og efterdi Jeg hannem haver committeret, hos Eders Mst. og Kjerl. paa mine Vegne et og andet mundtligen at andrage, saa anmoder Jeg Eders Mst. og Kjerl. hermed Broder- og Nabee-venligen, hannem derudi saa fuldkommen Troe som mig Sjelf at ville tilstille. Jeg forbliver stedse Eders Majestæts og Kjerligheds tree Broder, Ven og Naboe."

Til Mentzikof blev under 27de s. M. affattet en fengelig Skrivelse med Løwenørn, hvilken Skrivelse lyder saaledes: „Mon Cousin, J'ay eté tres satisfait du rapport,

que l'Adjutant General Wendelboe de Lewenörn m'a fait de la bonne disposition, qu'il a toujours trouvé aupres de Vous pour mes interets et c'est en Votre consideration, que je n'ay pas vonlu hesiter à luy accorder d'abord ce, qu'il à treshumblement démandé de moy. Comme il est presentement sur le point de s'en retourner aupres de Vous, j'ay voulu encore l'accompagner de cette lettre, pour le récommender à votre bienveillance, et afin qu'il jouisse par la des Aventages qu'il souhaît d'obtenir par votre moyen, et par l'attachement, avec lequel il vous est entierement devoué. Au reste, mon Cousin, je me flatte aussy, que vous ferès un plaisir, de contribues à tout ce, qui est de ma convenience et pour le Service mesme de Sà Majesté Czarenne, ce que je tacheroy toujours de reconnaitre et de Vous faire voir en effet, que je suis, Mon Cousin, Votre bon Cousin et Amy F r è d e r i c h R.

Ved Løwenørns anden Ankomst til Danmark fra Rusland medbragte han en Instrux dat. Jaroslau den 30te May 1711 gl. St., hvori det hedder: „Instruction, wonach sich der General-Adjutant Wendelboe von Leuwenörn zu betragen: 1. Hatt derselbe Sr. Kgl. Mst. in Dennemarck bei seiner Ankunft in Copenhagen Sr czaarl. Mst. beständige Freundschaft zu versichern und in Antwort auf die durch Ihn, von Leuwenörn, von Wegen Sr. Königl. Mst. in Dennemarck gethanen Vorstellungen, zu hinterbringen, daß Ihro Czaarisch. Mst. sehr gern vernehmen, daß Ihro Königl. Mst. resolvirt den Krieg mit aller Vigeur

gegen Schweden fortzusetzen, Seiner Mst. versichern, auch sanct. Ihro Königl. Mst. so viel möglich und Ihre Kräffte bei jetzigen zweifachen Kriegen sich ersträchte, wohl mit Geld als anderseits unter die Arme zu greifen. Hätten auch zu diesem Ende, ohngeachtet durch die schwere Ausgaben und Depensen, welche dieselbe bey diesem gegenwährtigen Kriege thun müssen, Ihr arariam ziemlich erschöpft, noch ohnlengst, an Ihro Königl Mst. 200/m. Rthlr. remittiret; auch in vergangenen Jahre 50/m. à 60/m. Rthlr. an Materialien Sr. Mst. geschenket, wollten auch gerne noch ein mehreres thun, so bald Sie Sich hierzu im Stande befinden würden; Sr. Königl. Mst. in Dännemarck aber anitzo bey diesen schweren Conjuncturen eine Million vorzustrecken, wäre, wie Sie es bey Czaarischem Worte versichern könnten, aus eben angeführter Ursache unmöglich. Sie wären aber erbiethig, wenn Sr. Königl. Mst. selbst solch Gelder irgend wo negociren und aufbringen könnten, vor dieselbe zu garantiren." — (Der fremsættes derpaa nogle Raad til Kongen af Danmark betræffende Krigsførelsen mod Sverrig, navnligen om at see at faae fast Fod i Sverrig, helst fra den norske Side, uden dog at indlade sig i nogen Hovedaction, som hans Czariske Majestæt i broderveniskabeligste Fortrolighed tilraader Kongen at undgaae, saalænge som ikke den yderste Nød eller øiensynlig Fordeel maatte gjøre det nødvendigt. Det paalægges derefter Løwenørn indtil nærmere Ordre fra Czaren at forblive i Danmark og at følge den danske Armee i Marken og at indberette saavel til Czarens Ambassadeur i Kjøbenhavn som til Czaren selv saavel hvad der

maatte forefalde til Gavn som til Skade for Czarens Interesse samt at iagttage denne efter sin bedste Experients og følge den Ordre og Instruction, som maatte meddeles ham af den russiske Ambassadeur samt herfor trøste sig med Czarens Naade og med Haab om Avancement.)

Under 26de Decbr. 1730 findes Kongen af Preussen fra Berlin at have tilskrevet Løwenørn saaledes: „Wohlgebohrner, Besonders lieber Hr. General-Major. Ich habe das Schreiben erhalten, womit sich derselbe von mir beurlauben wolle. Und gleichwie Ich Ihn sein Glück und Avancement besonders gerne gönne, auch daß sich daßelbe täglich vermehren möge, aufrichtig anerwünsche; Also versichre Ich auch denselbe der unveränderliche gnädigste propension womit Ich Ihm jederzeit wohl beygethan gewesen, auch hinführo stets beharren werde.

Des Herrn General-Majors

Wohlaffectionirter

Fr. Wilhelm R.

An

Den Königl Dänischen General-Major,

Herrn von Løwenøhr*).

A. B. Borcke. H. v. Perlewitz.

(Originalen med Kongens egen Underskrift opbevares i Geh. Arch.)

Fra Kronprindsen af Preussen findes og i Geh. Arch-

---

*) Han findes ogsaa kaldet Lovenør.

en Række af Breve til Løwenørn i Løbet af Aarene fra 1732—1739, begge inclusive. Selve Originalerne ere skjænkede Archivet af Admiral Løwenørn. Vi skulle heraf meddele nedenstaaende i Originalsproget og in extenso, Resten i en extraheret Oversættelse:

„Monsieur. Je vous suis infiniment obligé de ce que Vous avez bien voulu Vous charger de mes levées en me procurant quelques beaux homme; Soyez persuadè, Monsieur, que je Vous en aie la plus vive reconnaissance du monde, et que je profiterai de toute occasion pour Vous la marquer par des effèts, ètant avec bien de l'estime et sans reserve Monsieur, vòtre bien affectionn nè ami (Dette synes at være skrevet af en Secretair, hvorimod Prindsen med egen Haand har tilføiet:) je ne Souhaite que l'occassion de vous tèmoigniér ma recognoissence de toute lespeines que Vous etes Vous donnè pour moi.

Frederik.

à Berlin ce 26. May 1736.

à Mr. le Lieutenant General de Löwenörn.

Under 15de May 1732 tilskrev samme Prinds fra Nauen af Løwenørn paa fransk — i hvilket Sprog alle hans Breve til Løwenørn ere affattede — omtrent saaledes:

Min meget kjere Ven. Jeg er meget glad — trop aise — ved at kunne ved Nærværende bevidne Dem, at jeg bestandig nærer samme Agtelse og Venskab for Dem, som tilforn. Ja, min kjere General, jeg har været meget bedrøvet ved Tanken om at De muligen paa Grund af

af min lange Taushed kunde troe at jeg var bleven koldsindig — rafroidi — med Hensyn til Deres Person; jeg forsikkrer Dem imidlertid om at Virkeligheden — les effects — vil godtgjøre det Modsatte. De har udentvivl erfaret at Kongen har viist mig den Naade — la grasse — at give mig et Regiment og De veed at man maa anstille Hverringer (des levèes) naar man er i en saadan Stilling, ligesom mit Compagnie ogsaa er et af de mindre. Ved den Credit, hvori De staaer, antager jeg at det maae være Dem en let Sag at skaffe mig Lov til at hverve — de me-faire — mig nogle høie Folk*) — quel que grands hommes — for mit Compagnie og efter eget Valg og for min Regning. Dersom jeg erholder denne Tilladelse, vil jeg sende en Captain af mit Regiment ved Navn Grebintz, for hvem jeg indestaaer, at han ikke vil misbruge en saadan Tilladelse og jeg forsikkrer Dem om at dette vil være at gjøre mig den største Tjeneste af Verden. Jeg er overbeviist om at De nok vil vise mig denne Fornøielse og dersom det skulde staae i min Magt at gjøre Dem nogen saadan, da vilde De i Sandhed forbinde mig meget ved at sige det og at give mig Leilighed dertil. Jeg beder Dem imidlertid at forsikkre Kongen Deres Herre om mit oprigtige Venskab. Jeg føler en sand Tilbøielighed til at holde af denne Fyrste og jeg beder Dem om at forskaffe mig hans Venskab paa

---

*) Det kunde synes som om Faderens Forkjerlighed i denne Retning har været arvelig ned ad; men det vil senere sees at Prindsen havde en gyldig og fornuftig Grund til sit Forlangende i denne Retning.

hvilket jeg engang haaber at give ham reelle Beviser. Og De, min Kjere, gjør De Regning paa mit Venskab, som paa en Klippe.

Frederik.

Følgende Postskriptum er derefter tilføiet med Prindsens egen Haand: „De seer at jeg skriver til Dem uden al Ceremonie, hvilket ogsaa blandt Venner passer bedre end Complimenter — et cela sent bien plus le stille d'ami que les Complimens — ; jeg beder Dem om et snarligt Svar, da Sagen er mig mere magtpaaliggende end De maaskee troer." Under 22de Juli samme A. skrev han atter til Løwenørn med Capitain Grebnitz, som var sendt for at faae de høie Folk, som han forsikkrer „at han ikke i hele Tydskland kunde faae saaledes som han ønskede dem" og under 9de August s. A. fra Rupin atter om samme Gjenstand. Fra samme Stad — som ogsaa af ham bliver kaldet Ruppin — skrev han under 4de Februar 1733 et Taksigelses-Brev til Løwenørn — som her bliver tituleret saaledes: „Au General de Lowenorn" — med Bevidnelse om hans Forbindtlighed til Løwenørn for hvad denne har gjort for hans Capitain Grævenitz — som han her bliver kaldet — i det Løwenørn har skaffet ham 4 Karle af en skjøn Vært — quatres hommes d'une belle taille. Han slutter med at forsikkre Løwenørn om „at han ikke skal lade gaae forbi en eneste Leilighed til at bevidne hans Erkiendtlighed og Venskab." Under 12de Juli 1735 findes atter en Skrivelse om 4 andre høie Folk affattet i sædvanlig Form men med følgende egenhændige Tilsætning: „Jeg

henvender mig til Dem, i det jeg henregner Dem blandt mine trofaste Venner, i det Haab at De forskaffer mig Tilladelse til at hverve 3 eller 4 høie Folk — 3 ou 4 grandes corps —, det er den eneste Maade paa hvilken man kan indynde sig... *) I et Brev dateret Berlin den 23de September 1735 skriver han atter til Løwenørn og forsikkrer denne om, at han ikke paa nye skulde have overhængt ham, dersom han havde vidst paa nogen anden Maade at finde en Udvei — si je m'avez peux tirer autrement d'affaires **) — men, naar man befinder sig i Nød, henvender man sig snarere til sine Venner end til Andre. Han henvender sig derfor til Løwenørns Konge for at faae nogle Folk, som dog ikke behøve at være saa store, naar de ere: d'une Taille, un tenssoi peux elevée. — Til Slutningen hedder det, „at Herr Pretorius *), som er en meget honnet Mand, kan bevidne at vi ofte tale om Dem.“ I Aarene 1736 og 1738 findes ligeledes Breve fra Prindsen til Løwenørn om den samme Gjenstand. Men omsider

---

*) C'est l'unique chose par quoi l'on puisse faire Sa cour. — Disse Ord løfte Sløeret og forklare det Gaadefulde i at en Fyrste som Frederik den store skulde have været besat af en saadan Manie for høie Folk. Han vilde nemlig derved søge at gjenvinde sin Faders Kjerlighed.

**) Man seer at Prindsens Fransk er ikke det Bedste, som Voltaire ogsaa i sin Tid har gjort sig lystig over. —

*) Dette synes at være den samme, om hvis Udlevering der tidligere var Spørgsmaal. Hans Ufkyld maa vel senere være kommen for Dagen.

varierede dog Materien. Fra Berlin skriver nemlig Prindsen under 19de Januar 1739 til Løwenørn: „Man har fortalt mig at De skulde ønske til Deres Tjeneste nogle tappre og værdige Officierer, som havde tjent iblandt min Faders Tropper. Jeg beder Dem i den Anledning at underrette mig om dette forholder sig saaledes, og i saa Tilfælde, da kan jeg anbefale Dem en Officier, som har været Generaladjudant hos Prindsen af Anhalt, Armeens første Feldtmarskalk. Dersom De vil modtage denne Officier og ansætte ham i samme Egenskab, da garanterer jeg for hans Conduite og kan forsikkre Dem at De i hans Person vil acqviere en meget honnet og værdig Mand. Brevet ender med de sædvanlige Venskabsforsikkringer. Under 4die Febr. s. A. skriver Frederik atter til Løwenørn fra Berlin om 2 smukke Karle, som ønskes hvervede af en Capitain Finck, der anbefales til Løwenørn. Prindsen har her med egen Haand tilføiet et Postskriptum, hvori det hedder: „De gjør Dem ingen Begreb om hvor stor Indflydelse saadanne Bagateller kunne have paa min Skjæbne, hvorfor jeg beder Dem om at forhjælpe Finck til de omtalte Folk."

Under 25de s. M. tilskriver Prindsen fra Remusberg af atter Løwenørn angaaende den før omskrevne Generaladjudant, hvis Navn er „Fouquet" og som var Major og falden i Unaade hos Prindsen af Anhalt, der lod sig regjere af sin Søn Maurits og nu forfulgte Fouquet med sit Had indtil det Yderste. — „De kjender — skriver Frederik — Prindsen af Anhalt og veed at han er en uforsonlig Fiende og Fouquet har stedse været af mine

Venner." Han skriver derpaa ogsaa om Hvervingen og tilføier at Kongen skjænder — gronde — naar vi ikke har Rekrutter... „c'est à mon corps defendant que je Vous importune, mais je ne saurais qui faire, il faut boire l'inquitè de son Siecle puisqu'on y est" — hed- der det. — Han ytrer derefter, „at han har tilskreven Kongen af Danmark om 2 af Hestgardens Karle," om hvilken Garde han bemærker, „at han ikke vidste at denne betragtedes som en Helligdom — Sanctuaire — eller at en saa oplyst Fyrste, som Kongen af Danmark brød sig noget derom, medens hos os — vedbliver han — saadanne Folk ere Midler til vor Lykke og til min Fred." Af et Brev dat. Ruppin d. 29. Marts s. A. fra Prindsen til Løwenørn sees det at Andragendet om de 2 Hestgarder er blevet bevilget. Han takker tillige heri Løwenørn for at denne har overtruffen hans Forventninger med at skaffe ham Rekrutter. Han udtrykker sig herom saaledes: Nous sommes dans un galere, il y faut ramèr, l'aurage devient à la Verité plus dificile jonr en jour, et qui manque du secours d'amis se tire mal d'affaire."

Major Fouquet sees af samme Brev at være bleven engageret i dansk Tjeneste og at forberede sig til Afreisen. I en Skrivelse dat. Ruppin d. 7. Mai 1739 takker Prinds- sen Løwenørn for de skjønne Rekrutter og anbefaler atter Fouquet, om hvem han skriver at han med Taarer i Øinene forlod Preussen og Prindsen forsikkrer at dersom han havde noget at sige — si j'avois quelque Voye en Chapitre — skulde han aldrig forlade preussisk Tjeneste. Han

haaber ved Fouquets Exempel at overbevise Løwenørn om sin Erkjendtlighed mod Venner og i det mindste at gjøre den almindelige Tale om Fyrsters Utaknemmelighed til Usandhed for sit Vedkommende — et que dumoins je donnera un dementie à ce qu'on debite vulgarement de l'ingratitude des Princes". —

Det sidste Brev, der findes fra Prindsen til Løwenørn, er dat. Berlin d. 4. Juli 1739 og lyder saaledes: „Min kjere Ven. Jeg kan ikke lade Deres Søn reise uden at medgive ham et Brev til Dem og uden at bede Dem om at modtage mit Portrait indfattet i en Snuustobaks-Daase — en tabatiere — som er en mere transportabel Format end det, som jeg for nogle Aar siden sendte Dem. Jeg nærer det Haab at det vil gjenkalde i Deres Erindring Mindet om en Ven, som holder meget af Dem — qui vous aime — Jeg nærer saa stor en Høiagtelse for Dem, som det kun er muligt, medens jeg bestandig forbliver, min kjere General, Deres meget troefaste og hengivne Ven Frederik."

Under samme Dato og formodentlig ved samme Leilighed har Kongen af Preussen selv i det tydske Sprog tilskrevet Løwenørn saaledes: „Velbaarne Herr General v. Løwenørn. Jeg har rigtigen modtaget Deres Skrivelse af 16de Juni og det har været mig særdeles behageligt deraf at erfare Deres saa udtryksfulde Bevidnelse om Hengivenhed og stedsevarende Erindring om os. Da jeg nu i Betragtning af at Herr Generalen er min gamle Ven har givet sammes Søn Beviser paa min Bevaagenhed, saa har

saadant været mig saa meget desto behageligere, som jeg i denne har funden en vakker, fornuftig og net ung Cavaleer — einen recht artigen, vernunftigen und wohlgeordneten jungen Cavalier — som alle her have syntes godt om, hvorfor jeg nærer sikkert Haab om at han vil træde i sin Faders Fodspoer. Forøvrigt forbliver jeg stedse med ligesaa stor Høiagtelse som Hengivenhed — Propension — Deres meget effectionerede Ven Friderik Wilhelm. An den General Baron v. Løwenørn." Den seneste Skrivelse fra Kongen af Preussen til Løwenørn er dat. Potsdam den 11te Sept. 1739 og indeholder Taksigelse til Løwenørn fordi han hos Kongen af Danmark havde forskaffet Fripas for 200 Stykker — Kanoner — som Kongen behøvede.

I Geh. Arch. findes fremdeles (under Sverrig Nr. 310) 2 af Løwenørns Indberetninger til Kong Frederik IV, den ene dat. Stokholm d. 23de og afskrevet d. 25de April sildig om Aftenen 1719 (for en stor Deel med Chiffre) og en anden af 25. May s. A., begge paa flere Ark. I den første hedder det blandt andet: „at der ikke er at tænke paa at Sverrig skulde give noget Æqvivalent for Schleswig-Holstein. Ved at sondere Rigets Store i denne Anledning havde Baron Sparre og Grev Reinschild blandt andre svaret Løwenørn „at de vilde lade sig stegle den Dag sligt skete" og han bemærker „at de svenske Ministre og Prindsen af Hessen holde Hertugen for en større Fiende end Deres Majestæt!"

I det vi slutte nærværende Fremstilling maae vi beklage at Archivernes rige Gruber for sildig have aabnet sig for os — tildeels paa Grund af tidligere Forvirring i Ordningen af samme, der bevirker at kun Tilfældet bringer Ting for Lyset, som forgjæves søges paa det rette eller rimeligste Sted — hvorved Arbeidet er bleven mere ufuldkomment end det ellers maaskee vilde være blevet.

Rettelser.

Pag. 7 9de Linie fra neden iil læs: til.
— 10 3die Linie v. Western l. v. Westen.
— 26 nederste Linie Her ugen l. Hertugen.
— 27 9de Linie fra oven har l. var.
— 28 7de Linie vare l. vore.
— 29 13de Linie flette l. flætte.
— 39 9de Linie illade l. tillade.
— 45 11te Linie het l. det.
— 46 14de Linie volulæ l. voulu.
— 59 2den Linie tilhelp l. til hjælp.
— 69 15de Linie hoiesle l. høieste.
— — sidste Linie Generali l. Generalis.
— 96 2den Linie fra neden alenr l. alene.
— 101 3die Linie fra neden hviken l. hvilken.
— 202 13de Linie fra oven Hertng l. Hertug.
— 209 Noten Neqvitiaisos l. Negoisiaisons.
— 216 3die Linie fra neden possedeti l. possidetis.
— 218 1ste Linie fra oven Söhlnthal l. Söhlenthal.
— 223 13de Linie Caeteret l. Carteret.
— 230 1ste Linie früherhen l. früherhin.
— — 4de Linie Mannsſtämm l. Mannsſtamme.
— 239 11te Linie fra oven tibiretribuans l. tibi retribum.
— 242 11te Linie possibunt l. possidebunt.
— 273 ?te Linie udgaaer Stregen og XXII.
— 274 5te Linie ue l. ne.
— 27? 9de Linie l'Jalic l. l'Jtalie.
— 308 3die Linie fra neden Forhandiinger, l. Forhandlinger.
— 315 9de Linie fra oven Vedkommeode l. Vedkommende.
— 323 2den Linie fra neden mangler ; (Simicolon).
— 324 7de Linie Exulcerationsceæ l. exulceratio Vesicæ.

